

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (10)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (10)

Scientific articles

Kaunas 2013

Redaktorių kolegija:

Prof. dr. Rūta Adamonienė - redaktorių kolegijos pirmininkė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Algirdas Muliarčikas - atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Petras Ancelis (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Peteris Vucenlzdans (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Prof. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Martina Blaškova (Žilinos universitetas, Slovakija)
Doc. dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Gintaras Žilinskas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Andrej Sotlar (Mariboro universitetas, Slovėnija)
Dr. Piotr Bogdalski (Ščytno aukštoji policijos mokykla, Lenkija)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Sienos apsaugos mokymo centras, Lenkija)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan universitetas, Malaizija)
Konze Andre (Policijos akademija, Vokietija)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2013-12-02.

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m. Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2013 m. gruodžio 02 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Žurnalas referuojamas EBSCO Publishing tarptautinėje duomenų bazėje

Adresas:
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:
Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (10)

Scientific articles

Editorial Board

Prof. Dr. Rūta Adamonienė - Editor in Chief (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas - Executive Secretary (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Petras Ancelis (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Peteris Vucenlzdans (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Prof. Dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėda University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Martina Blaškova (Žilina University, Slovakia)
Assoc. Prof. Dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Loreta Bukšnytė –Marmienė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Gintaras Žilinskas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
Dr. Piotr Bogdalski (Police Academy in Szczytno, Poland)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Border Guard Training Center, Poland)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan University, Malaysia)
Konze Andre (Police Academy of Germany, Germany)

Each article is reviewed by 2 scientists.

Scientific articles have been published since 2008.

The journal is listed in the EBSCO Publishing International Database

© Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas, 2013

TURINYS

	Psl.
Petras Ancelis	4
10 YEARS SINCE THE ADOPTION OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS IN THE PRE-TRIAL STAGE	
LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO DEŠIMTMETIS: IKITEISMINIO ETAPO TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS	
Gediminas Bučiūnas	17
ĮSTATYMO VIRŠENYBĖS, TEISINGUMO, VALDŽIŲ PADALIJIMO IDĖJŲ GENEZĖ ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS KONTEKSTE	
GENESIS OF THE IDEAS ON THE RULE OF LAW, JUSTICE, DIVISION OF POWERS IN THE CONTEST FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS	
Viačeslav Čigrin	36
ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO POLICIJOS VEIKLOJE ANALIZĖ	
ANALYSIS OF THE USE OF A FIREARM IN POLICE ACTIVITY	
Ramunė Jakštienė	45
IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF STATE LANGUAGE IN LITHUANIA: RECENT PROBLEMATIC ASPECTS	
VALSTYBINĖS KALBOS PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE: DABARTINIAI PROBLEMINIAI ASPEKTAI	
Antanas Janušauskas, . Danguolė Seniutienė	62
HOW TO BECOME LAW ENFORCEMENT OFFICER	
KAIP TAPTI TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ PAREIGŪNU	
Ingrida Kairienė	75
CORRUPTION MANIFESTATIONS IN LITHUANIA'S POLICE	
KORUPCIJOS APRAIŠKOS LIETUVOS POLICIJOJE	
Eglė Matuizienė	86
KAI KURIE PRIVATAUS KALTINIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI	
SOME ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRIVATE PROSECUTION RIGHT	
Saulė Milčiuvienė	109
EUROPOS SĄJUNGOS ENERGETIKOS DIREKTYVOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS VALSTYBĖSE NARĖSE	
ENERGY DIRECTIVES OF THE EUROPEAN UNION AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE MEMBER STATES	
Algirdas Muliarčikas	121
BŪSIMŲJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ FIZINIO PARENGTUMO RODIKLIŲ DINAMIKOS 2003-2012 M. ANALIZĖ	
THE ANALYSIS OF DYNAMICS OF PHYSICAL TRAINING RATES OF UPCOMING STATUTORY OFFICERS OF THE YEAR 2003 – 2012	

Rolandas Nagrockas	139
PASIEŅIEČIO PROFESIJOS PASIRINKIMO MOTYVACIJA	
MOTIVATION TO CHOOSE FRONTIER-GUARD PROFESSION	
Žaneta Navickienė, Aleksandras Izotovas	146
IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNO PROFESIONALUMO DIMENSIJOS: PROFESINĖ KOMPETENCIJA IR ASMENINĖS SAVYBĖS	
PROFESSIONALISM DIMENSIONS OF CRIMINAL INVESTIGATOR: PROFESSIONAL COMPETENCE AND PERSONALITY TRAITS	
Mantas Pakamanis	164
THE NEED AND POSSIBILITIES OF HARMONISATION IN CRIMINAL LAW MATTERS IN THE EU	
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KLAUSIMŲ DERINIMO POREIKIS IR GALIMYBĖS ES	
Giedrė Paurienė	181
SAVAIMINIO (INFORMALIOJO) MOKYMOŠI SAMPRATOS ANALIZĖ	
ANALYSIS OF INFORMAL LEARNING CONCEPTION	
Justinas Sigitas Pečkaitis	198
KAI KURIE NARKOTINIŲ, PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ ARBA NARKOTINIŲ AR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ PIRMTAKŲ (PREKURSORIŲ) KONTRABANDOS (BK 199 STR. 2D.) BAUDŽIAMOJO TEISINIO VERTINIMO ASPEKTAI	
SMUGGLING OF THE RAW MATERIAL FOR THE FURTHER PRODUCTION OF ILLEGAL DRUGS AND SOME PROBLEMS IN ITS LEGAL QUALIFICATION	
Birutė Pranevičienė	206
ANALYSIS OF THE SEIMAS CONTROLLERS – PARLIAMENTARY OBUODSMEN INSTITUTION OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA	
LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIŲ – PARLAMENTO OMBUDSMENŲ INSTITUCIJOS ANALIZĖ	
Dainius Raižys	221
VIEŠOJO INTERESO GYNIMAS PLANUOJANT TERITORIJAS: PERSPEKTYVINĖS TENDENCIJOS	
PROTECTION OF PUBLIC INTEREST IN TERRITORIAL PLANNING: PERSPECTIVE TENDENCIES	
Marijus Šalčius	238
PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ TAIKYMO PAŽEIDIMAS IR PAREIGA ATLYGINTI ŽALĄ	
INFRINGEMENT OF APPLICATION OF PROCEDURAL COERCIVE MEASURES AND OBLIGATION TO COMPENSATE HARM	

Danguolė Seniutienė, Linas Ubartas	251
TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS TIRIANT NUSIKALTIMUS: TEORINIAI IR TEISINIAI PAGRINDAI	
INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF CRIME, LEGAL AND THEORETICAL BASICS	
Eglė Štareikė	264
PROBLEMICAL ASPECTS OF STANDARD OF CARE SETTING FOR PHYSICIAN’S CIVIL LIABILITY	
GYDYTOJO CIVILINEI ATSAKOMYBEI TAIKOMO STANDARTO NUSTATYMO PROBLEMINIAI ASPEKTAI	
Edmundas Štarevičius, Robertas Veršinskas	280
BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNIŲ FIZINIO PAJĖGUMO KOMPONENTŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ 2010-2012 METAIS	
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PHYSICAL FITNESS COMPONENTS OF FUTURE STATUTORY OFFICERS IN 2010-2012	
Aušra Stepanovienė	290
ASPECTS OF EFFECTIVE FOREIGN LANGUAGE LEARNING	
EFEKTYVAUS UŽSIENIO KALBOS MOKYMOSI ASPEKTAI	
Danutė Strazdienė, Rasa Dobržinskienė	300
NUO RAŠTVEDYBOS DOKUMENTŲ VALDYMO LINK (1990-2013): AKTUALIJOS IR PROBLEMS	
FROM CLERICAL WORK TOWARDS MANAGEMENT OF DOCUMENTS (1990- 2013): ISSUES AND PROBLEMS	
Milana Striuogienė	311
DARBUOTOJŲ TEISIŲ APSAUGA VERSLO AR JO DALIES PERDAVIMO ATVEJU	
THE SAFEGUARDING OF EMPLOYEES’ RIGHTS IN THE CASE OF TRANSFER OF BUSINESSES OR PART OF BUSINESSES	
Violeta Vasiliauskienė	322
TERORIZMO APIBRĖŽIMAS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE	
THE ELEMENTS OF THE DEFINITION OF TERRORISM	
Simona Videikienė, Ligita Šimanskienė	339
POKYČIŲ VALDYMO SĖKMĖS VEIKSNIAI ORGANIZACIJOSE	
CHANGE MANAGEMENT SUCCESS FACTORS IN ORGANIZATIONS	

10 YEARS SINCE THE ADOPTION OF THE CODE OF CRIMINAL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS IN THE PRE-TRIAL STAGE

Petras Ancelis*

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Law
V.Putvinskio st.70 LT-44211 Kaunas
E-mail petras.ancelis@gmail.com*

Annotation. May 1, 2013 earmarks a 10 year period since the adoption of major Acts of the Republic of Lithuania regulating criminal prosecution, namely Act No. VIII-1968 or the Criminal Code adopted on September 26, 2000, Act No. IX-785 or the Code of Criminal Procedure and Act No. IX-994 or the Code of the Enforcement of Sentences adopted on June 27, 2002¹. The present article deals with the major elements of and distinctions between pre-trial procedures regulated by the old and modern Criminal Codes of the Republic of Lithuania. Other legal Acts, particularly recommendations approved by Prosecutor General's ordinances, are also analyzed. Additionally, the article addresses amendments and modifications to the Code of Criminal Procedure made before mid-October 2013. The survey reveals that during the last decade, 37 amendments and modifications have been made to over 360 articles of the Code of Criminal Procedure. The article specifically focuses on the purpose and models of the pre-trial investigation and legal statuses, interaction and results of actual performance of the subjects involved into the process. The summary of the ten year changes in the regulation of the pre-trial procedures comes up with the assumption that apart from some positive shifts in the regulation of the criminal procedure, essential changes validating pre-trial investigator's greater autonomy and lesser dependence on the prosecution office and a more consistent model of the prosecutor's role mostly preconditioning the poor results of the criminal prosecution are still to be adopted. The article specifies essential problems to be addressed in the procedural regulation of the pre-trial stage: a clear determination of the procedural roles of the subjects involved into criminal proceedings (in particular, the roles of the investigator, chief investigator, pre-trial investigator and the prosecutor), relevant and optimal correlations of the roles and improvement of the legal status of the aggrieved party.

Keywords: criminal procedure, models of pre-trial investigation, interaction of offices.

INTRODUCTION

Any criminal conduct, including preparation, premeditation and commitment determined by specific elements in criminal law and the theory of criminal law, constitutes preconditions to launch investigation and Without the initial investigation, that constitutes a certain preparatory stage, prosecution of the suspect is often impossible. Results obtained during the pre-trial stage are crucial in adoption of final court rulings as the expedition, quality and legitimacy of the initial investigation predetermine the exact evidence that judicial

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas (Valstybės Žinios. 2002, Nr. 112-4970).

bodies and other parties involved into the trial are likely to invoke. Booth, in Lithuania and abroad, former and present procedures of criminal investigation (interrogation, preparatory inquiry, pre-trial investigation, investigation by the inquiring judge, summary hearing, etc) are designed in their content to establish and research the circumstances of the offence. Theoretically, any procedural forms of criminal investigation focus on specific acts and measures applied by individuals authorized by valid legal Acts with the aim to detect criminal wrongs and identify the culprits by collecting necessary and sufficient evidentiary granting issuance of a legitimate and just court ruling. The pre-trial investigation, as it has already been stated, is launched and conducted in a procedural form stipulated by the law of criminal procedure that may be interpreted as a model of certain activities that apply from the moment of crime report until a corresponding court ruling comes into force, including procedural interaction of the parties involved. To deal with criminal offences, individual nation states pattern and adopt individual criminal procedures with the aim to ensure their relevance and efficiency, reduce possible expenses and prevent abuse of human rights and freedoms.

For an in-depth survey, it is necessary to reveal relation between the key institutes of the Criminal Code of the Republic of Lithuania adopted on May 1, 2003 and the former pre-trial procedures in the first place and subsequently analyze changes in the legal regulation and actual results of the pre-trial investigation that took place during the following decade.

The **main objective** of the present article is to compare procedural forms of pre-trial investigation, the key stage in the criminal procedure, that applied in Lithuania before the adoption of the new Code of Criminal Procedure and subsequent modifications, disclose their efficiency in the criminal prosecution and propose measures that should be taken to improve the pre-trial procedure.

To achieve the set objective, **methods** of comparative jurisprudence, abstracting, generalization, critical analysis and other techniques of scientific research have been employed.

BETWEEN THE OLD AND THE NEW

Since the restoration of Lithuania's independence on March 11, 1990, norms of criminal procedure have been modified and amended most frequently on a par with the Code of Administrative Offences. The survey reveals that until 2002, the old Code of Criminal Procedure had amendments in over 800 articles, some of which were amended multiple times.

Until early 2002, many legal theorists and practitioners believed that the content of the future Code of Criminal Procedure and in particular the procedural form of detection and investigation of criminal offences must not considerably differ from the modified and updated code that was in force at the time as the code already entrenched judge's participation in interrogations of the procedural parties and deciding on applicable preventive and compulsory procedural measures, almost all investigative acts were possible before the actual hearing, interrogating offices had to operate in concordance with preliminary investigators and even state funded legal aid was granted to those involved into the proceedings including the aggrieved party.

However, their expectations failed to become true. Lithuania's Code of Criminal Procedure 2002 included 11 parts, 35 sections and 461 articles. The code is distinct in its concise corpus comprising legal norms that, contrary to the codes of neighbouring nations, only specify certain principles, rights, duties and legal institutes without giving their detailed descriptions. Its structure reveals incoherence, shallowness and inconsistency of functions. The code, in fact, is a derivative of a variety of legal systems and traditions, frequently different from continental law, and fails to grant proper criminal prosecution and effective protection of human rights. The new Code of Criminal Procedure changed the interrogation office and the interrogator, on the one hand, and the head of the inquiry department along with the inquiry agency, on the other hand, into a pre-trial investigation agency and a pre-trial investigator whereas the prosecutor, who formerly only controlled the investigation process and occasionally acted as a pre-trial investigator, additionally had to head the office as since 2003-05-01, the scope of his duties include organizing, leading and conducting pre-trial investigations including individual investigatory acts, control of the performance of pre-trial investigators in criminal procedures, coordination of pre-trial investigation bodies in criminal investigations, security of legitimacy and etc. Recently, as the state commemorates the twenty first anniversary of its Constitution emphasizing its progressiveness and stability, it has to be mentioned that Article 118 of the Constitution, rationally defining the forms of criminal prosecution and the functions and interrelations of public officials in its original version, almost with no in-depth discussions was drastically changed in April 2003, about a month before the new Code of Criminal Procedure came into force, formally arguing that it had to be harmonized with the already adopted content of the code. The aforementioned fact implies the idea that the designers of the Code of Criminal Procedure worked for several years neglecting

the course of criminal prosecution set by the Constitution and purposefully attempting to abolish the interrogator's institute and validate prosecutor's ascendancy. Thus, new legislation allowed accumulation of further problems, errors and losses².

ASSESSMENT OF THE NEW MODEL OF PRE-TRIAL INVESTIGATION.

A decade is a sufficient period to allow a comprehensive review of the achieved results or an analysis of the adopted practice of pre-trial investigations.

No written sources in Lithuania give solid grounds to abolish mandates of the interrogator, the interrogation office and interrogation agencies delegating the corresponding duties to the prosecution office, whose status is ambiguous even the context of separation of political powers. For instance, the fact that the prosecutor may initiate a pre-trial investigation into a judicial office whereas the opposite opportunity is absent causes uncertainty as to the priority of the judiciary at least in the pre-trial stage. The present discretion of the prosecutor may be used without firm security of the rights of the parties involved into legal proceedings. A favourable attitude towards arbitrary adoption of decisions is still frequently present whereas the scope of the prosecutor's mandate has vastly increased leaving broad opportunities to abuse the discretion. Meanwhile, the role of the office of pre-trial investigation in legal procedure is even less significant than that of the interrogator as the investigator is left no actual independence in the procedure. Therefore, the actual practice is frequently earmarked by a conflict between competences of the pre-trial office and the prosecutor.

Article 172 of the Code of Criminal Procedure on the mandate of pre-trial investigation offices as lately amended grants to the office the right to conduct any acts stipulated in the code; however, on the other hand, the code clearly distinguishes acts that may be conducted only by the prosecution or a pre-trial investigation justice. Whereas it has finally been entitled to inflict the mildest preventive measures, the investigation is still not allowed to independently choose pre-trial investigation strategies, end or complete the investigation or order an expertise and is required to coordinate other procedural activities with the prosecution office. The ambiguous legal status of the office significantly limits its capacity and initiative. On the other hand, the predominant dependence on the prosecution office is

²Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992. Nr. 31. Su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.

entrenched by the second part of the same article, which clearly provides that the pre-trial investigation office has to follow any instructions by the prosecutor and inform the prosecutor on the course of investigation. Such stipulation implies the status of a trooper rather than that of a creative investigator. Part 3 of Article 172 of the Code of Criminal Procedure adopted on September 1, 2011 stipulates that the head of a pre-trial investigation office or its department is entitled to arrange activities of the pre-trial investigation office or its department and control procedural activities of pre-trial investigators so as to complete investigation and disclose criminal offences in the shortest possible period. However in reality, this amendment constitutes only a declaration that still has to be supported by other legal provisions specifying the ways to implement the stipulated mandated, namely, if the head of the office has the right to abolish investigator's activities, give written orders, determine investigation strategies, etc. Also, the amendment is in conflict with the provision of Article 118 of the Constitution, stipulating that a pre-trial investigation has to be arranged and led by the prosecutor who represents the state in criminal proceedings. Thus, the legislation fails to make a more logical and sound distinction of the functions of the prosecutor and pre-trial investigator as the role and authorization of the prosecution office remains redundant and precludes independence and initiative of the pre-trial investigator. Another point that deserves special attention is that the law provides no opportunities for the investigator to appeal against the decisions of the prosecutor; thus any orders by the prosecutor are binding upon the pre-trial investigator. Such dependence also devaluates investigators role in the pre-trial investigation despite the fact that investigators are usually more familiar with the real situation and the investigation course as they directly contact witnesses, suspects and aggrieved parties and their predictions are frequently more probable and reliable. An assumption that prosecutors thus are given a possibility to abuse their rights by demonstrating ostensible interest and giving investigators irrelevant tasks and instructions that only expand investigator's workload instead of making a positive contribution to the conducted investigation may be made. Recently, mass media often reports poor prosecution's productivity and even intentional delay in notorious investigations not to speak of investigations in other more typical offences including thefts, robberies and violent crimes.

On the other hand, the overall management of investigatory work is also erroneous as the code entrenches total hierarchical dependence of the prosecutor and investigator who work in different institutions whereas the abilities of the management of a pre-trial

investigation agency to influence pre-trial investigations are uncertain except probably for cases when the agency may refuse to start investigation (Article 168 Part 2 of the Code of Criminal Procedure). Prosecutors opportunities to lead a relevant pre-trial investigation in its initial stage, when immediate procedural acts have to be committed and the investigation is prompt and intensive, are also under question. Frequently, the prosecutor learns about a newly initiated investigation only on the following day. In such situation, the success of the investigation often depends on the initiative, competence and self-discipline of the investigator. An assumption that delegation of managerial and administrative functions to the head of a pre-trial investigation office may create more opportunities for function redundancy and additional limitation of investigator's independence may be made. Whereas procedural and criminal intelligence functions are delegated to the police, the major pre-trial agency, the reasons of low motivation to perform functions of a procedural investigator, absence of factors motivating such performance (prestige) and the growth in the number of undisclosed crimes are still uncertain.

A good idea might be to learn experiences and results of criminal pre-trial investigations in neighbouring nations, where investigators and interrogators have greater independence and their managers possess managerial and administrative instruments in specific investigation activities. It also has to be stated that the discussed regulation of pre-trial investigation requires considerable material resources. As it has already been mentioned, the tasks of criminal prosecution were successfully dealt with by over 2000 interrogators, investigators and prosecutors before the new Code of Criminal Procedure came into force whereas today, when the number of working officials almost tripled, excessive workloads, loss of motivation and poor results are frequently complained about. Unfortunately, the present procedural and administrative rules of criminal prosecution are designed for more extensive activities with redundancy of functions, unproportionally vast prosecutor's control and fragile trust in state officials. A favourable, although controversial, situation where officials employed in criminal procedure refuse to ground their activities on the procedural regulations and recommendations laid down by the new Code of Criminal Procedure and follow the former tradition instead as if the investigator and his managers still retained functions and authorization of the interrogator and the corresponding head of the interrogation agency while the prosecutor only ensures procedural control and state prosecution in courts (results of sociological polls also

confirm the tendency). However, the situation is tricky and essentially unlawful and therefore is to be changed by introducing relevant legal and administrative grounds.

Recommendations approved by Lithuania's prosecutor general are even more eloquent and prove threats of intensive and most probably unnecessary correspondence between the prosecutor, investigator and the head of the investigating office and absence of specific responsibility and independence, particularly in implementing control of newly introduced terms of the pre-trial investigation. Article 176 of the Code of Criminal Procedure stipulates that a pre-trial investigation has to be completed in the shortest possible term and not exceeding: three months for misdemeanours, six months for summary offences and nine months for serious and grievous crimes. The new legislation also allows extension of the terms – the term may be extended on application of the prosecutor heading the pre-trial investigation submitted to a senior prosecutor³.

PROBLEMS OF SAFEGUARDING INTEREST OF THE AGGRIEVED PARTY

Serious concerns are caused by the fact that the established system of pre-trial investigation terms is adversely affected by certain recommendations approved by prosecutor's ordinances, e.g. permission to delay commencement of inquests and pre-trial investigations where the suspects are missing for protracted periods (codes 555000, 666000). The question why the prosecution is reluctant to launch active investigation and attempt to safeguard interests of victims and potentially aggrieved parties may naturally arise and attempts to veil the increasing crime rate would be the mostly expected answer. On the introduction of the mandatory terms of pre-trial investigations, Article 168 of the Code of Criminal Procedure was reasonably amended⁴ stipulating that non-coercive measures may be used to specify data of a received complaint, application or report: inspection of the crime scene, interviewing of witnesses, collecting data or documents required by the applicant from national or local agencies, enterprises and institutions. Such procedural activities have to be completed within the shortest possible terms not exceeding ten days. Thus, measures to prevent unreasonable pre-trial investigations by specifying reasonability of applications and complaints have been introduced. The next mandatory and logical step was to attempt to abolish the coded exceptions, that is, prohibit protracted delays of commencement of inquests

³ See Article 21.

⁴ [Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio pakeitimo įstatymas](#). 2012 06 21, įstatymas XI-2109. Valstybės žinios. 2012, Nr. 78-4030

and pre-trial investigations where the suspects are missing. Unfortunately, the next step has never been taken and pre-trial investigations are still rarely started immediately and excessive time is spent to collect certificates, documents, etc. Legal practitioners are well aware that criminal offences are usually detected during initial hours or days, whereas later, opportunities for successful outcomes decline with the exception of investigations into financial crimes. Contrary to all reasonable expectations, on reintroduction of the terms for pre-trial investigations, Lithuania's prosecutor general allowed an even more destructive opportunity to delay pre-trial investigations by an order No I-58 *On Approval of Recommendations on Application of Formalized Rules in Pre-trial Investigations* of February 27, 2013 that provides a reduced term of 5 working days for pre-trial investigations instead of the period of 10 days stipulated in Article 168 of the Code of Criminal Procedure (except cases where an aggrieved party is under-age). Presumably, all such numerous amended recommendations failed to introduce transparency and even, on the contrary, frequently are incompliant with norms of the Code of Criminal Procedure and therefore their content is incorrect.

Speaking about the role of the victim in the criminal procedure and in particular in the pre-trial stage, special attention should be drawn to the fact that until present day, the aggrieved party has no abilities to demand detection and punishment of the suspect as Article 44 Part 10 of the Code of Criminal Procedure reserves the right only to a person whom the court has found aggrieved. Thus, having in mind that *a person may be found aggrieved by an official of the pre-trial investigation or a decision by a prosecutor or the court* (Article 28 of the Code of Criminal Procedure), in the aforementioned coded cases or formalized investigations, the crime victim is actually left in the state of uncertainty as to their rights and awareness of the course of investigation. Another reason for such uncertainty is that the Code of Criminal Procedure in its present form provides neither procedure of giving the case to a certain institution nor a procedure of notifying interested parties that might have an ability to challenge the investigator.

In the context of correlation of the quality of the pre-trial investigation with the guarantees to safeguard legitimate rights of the parties involved into a criminal procedure, certain concerns are caused by the fact that in the modern pre-trial investigation, the amended procedural rules significantly aggravate use of special data and in particular appointment of expert investigations as the right to appoint an expert investigation is reserved only to a pre-

trial justice on a prosecutor's application. As the decrease in the number of violent crimes has been insignificant in recent years, it is difficult to justify the quality and reasonability of the decisions the courts are able to adopt without employment of relevant specialists and especially in the initial stages of the investigation. However, the undue involvement of judicial offices into the pre-trial investigation deserves a more detailed scrutiny which is out of the scope of the present article⁵.

EFFICIENCY AND IMPROVEMENT OF THE COURSE OF PROSECUTION

Finally, assessments of the outcomes of the reform introduced in pre-trial procedure should be made. Such assessment may be made on the basis of the data submitted by the Prosecutor General's Office. The submitted data, however, is often presented in a complex form that varies every year and sometimes ground on uncertain criteria. Moreover, reliable data on the total number of applications and complaints, initiated pre-trial investigations (or refusals to start investigation), criminal accusations, non-suits and investigators are absent.

The prosecutor general's report of 2012 gives the following numbers of disclosed criminal offences for the period 2004-2012: 2004-38335; 2005-37610; 2006-36258; 2007-32841; 2008-34323; 2009-36835; 2010-36138; 2011-35598; 2012- 42884 (according to the media, the latter increase was caused by application of the Act on Violence in an Immediate Environment). The report also states that the number of suspects committed for trial in 2012 was 22 546.

Data of the present survey produce even greater numbers for the period before the reform: 1999- 25160 and 2002-25754 suspects. Presumably, this is one of the key variables in criminal prosecution that indicates efficiency of the pre-trial procedure. Thus, the recent data is more likely to evidence regress instead of progress, not to mention that apart from other deficiencies, the new Code of Criminal Procedure adopted on May 1, 2003 considerably increased the costs of pre-trial procedures⁶.

The prosecutor general's report also indicates individual prosecutors investigated 68 cases on average (the number also includes investigations suspended on non-rehabilitatory

⁵ Ancelis P. Ikteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo įrodinėjimo procese//Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007.P.10-16.

⁶ Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Monografija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius:Saulelė, 2007. 294 psl.

grounds) whereas until December 2012, the prosecution employed 766 prosecutors⁷. However, the investigations were actually carried out by pre-trial investigators while the question if the prosecutors encouraged or hampered investigations remains open.

Below is a table 1 taken from the prosecutor general's report of 2012 on the duration of completed investigations, which also vividly demonstrates delays in investigations incompliant with the requirement of promptness stated in Article 1 of the Code of Criminal Procedure.

Table 1. Duration of completed investigations

Duration of completed pre-trial investigations Years		Durations of pre-trial investigation in percentage	
up to 6 month	up to 24 month	up to 24 month	over 24 month
2009	70.6	94.9	5.1
2010	70.2	95.0	5.0
2011	71.2	95.3	4.7
2012	71.7	95.5	4.5

Lithuania's community is well aware of the problems in investigation of notorious cases widely discussed in recent years, that have been repeatedly debated in the Parliament concluding disorganization, formalism, poor performance and other essentially dysfunctional processes in the police. The management of the prosecution has been adopting drastic organizational decisions to consolidate the institutional structure and introduce other cosmetic measures that apparently fail to contribute to institution's efficiency and it is already evident that parties involved into legal proceedings will have to address their problems to remote prosecution agencies as prosecutors are frequently absent in districts and circuits.

Proposals not to completely neglect models of criminal procedure formerly implemented in Lithuania, including those imposed by soviet rule, have been quite frequent. The ten year experience shows that a better idea would probably have been to rely upon national experience as legal procedures applicable in other countries may hardly be successfully implemented in a society upholding different traditions and mentality. In fact, it has already become obvious that norms partway copied from Germany, Austria and other countries with individual accents introduced into the Code of Criminal Procedure by national legal reformers hardly apply in Lithuania and the criminal procedure has become dearer while practical results failed to improve in spite of numerous amendments and modifications to the

⁷ <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Veiklosataskaitos/tabid/515/Default.aspx>

code.

It is probably the right time for the interrogator's procedural status to be reintroduced in Lithuania's criminal procedure granting optimum authorization to act independently, creatively and legitimately unlike that of the presently employed investigators responsible for a certain complex of procedural acts and entirely inferior to the prosecutor. It goes without saying that prosecutors have always sought to dominate in the criminal prosecution. Thus, the present procedural form distorted by the pre-trial procedure is favoured by prosecutors as it allows opportunities to mask inaccuracies, incompetence and poor performance under excessive control, supervision, coordination and administrative issues. The prosecutor is reasonably deemed an adjudicator in the course of a lawsuit, as the court enforces justice against the culprit. However, a great deal of cases fail to reach the court entirely because of prosecutors' decisions.

Naturally, the necessity of the institution, that frequently impedes active pre-trial procedures, works as an intermediate for an investigator to acquire relevant permits and apply coercive measures and, on top of that, filters lawsuits sent to courts, is under question. Indeed, already in addressing the question of extending terms of investigation or duration of custody, the prospects of the case are determined and intermediation in extending the terms is often refused. Actually, the adopted model of pre-trial procedures is also attractive to the police, the largest institution of pre-trial investigation, as it grant opportunities to justify failures and poor performance by impeded cooperation with the prosecution, absence of certain procedural authorization and etc.

An opinion that the investigator (or interrogator) must not become a completely obedient performer of a superior authority should be sustained since the creative nature of the work requires intrinsic and extrinsic freedom. Like an artist, an interrogator draws the crime scene as he sees it while a prosecutor or an advocate often simply attempt to criticize the resulting picture⁸.

CONCLUSIONS

The valid code of criminal procedure fails to ensure independence of a pre-trial investigator, who is entirely dependent on the prosecutor and has no right to appeal against

⁸ Боруленков Ю.П. Место прокуратуры в системе органов уголовного преследования.(Уголовное судопроизводство, N 2/ 2013, 20-23

any decision or instruction of the prosecutor.

The role of the pre-trial justice in the pre-trial investigation is only formal and fails to secure human rights and freedoms; therefore a part of the procedural authorization of justices has to be handed back to the prosecutor or pre-trial investigation agencies.

In the context of the strategy of the penal policy, the problem of the prosecutor's role in the national legal system and prosecutor's correlation with other subject of criminal procedure in both pre-trial investigation and the entire criminal procedure is urgent.

To improve the legal status of the aggrieved party, recommendations approved by prosecutor general's ordinances stipulating initiation and implementation procedures for pre-trial investigations other than those laid down by general provisions of the Code of Criminal Procedure have to be urgently abolished.

REFERENCES

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992. Nr. 31. Su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Dvyliktoji laida. 2013 (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios. 2002-03-01. Teisingumo ministerija. Registrų centras.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961 m.) su vėlesniais pakeitimais ir papildymais. -- Vilnius, 1997.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas (Valstybės Žinios. 2002, Nr. 112-4970).
5. [Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio pakeitimo įstatymas](#). 2012 06 21, įstatymas XI-2109. Valstybės žinios. 2012, Nr. 78-4030 .
6. Ancelis P. Ikitiesminio tyrimo teisėjo vaidmuo įrodinėjimo procese//Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslų darbų rinkinys. Vilnius, 2007.P.10-16.
7. Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Monografija. Mykolas Romeris universitetas. Vilnius: Saulelė, 2007. 294 psl.
8. <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Veiklosataskaitos/tabid/515/Default.aspx>
9. Боруленков Ю.П. Место прокуратуры в системе органов уголовного преследования. (Уголовное судопроизводство, Н 2/ 2013, 20-23

LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO DEŠIMTMETIS: IKITEISMINIO ETAPO TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS

Petras Ancelis*

Mykolo Romerio universitetas

S a n t r a u k a

2013 m. gegužės 1 d. sukako lygiai 10 metų kai įsigaliojo pagrindiniai Lietuvos Respublikos įstatymai reglamentuojantys baudžiamąjį persekiojimą, t.y. Baudžiamasis kodeksas (BK), patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodeksas (BPK), patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodeksas, patvirtintas 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994. Straipsnyje nagrinėjami senojo ir naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksais (toliau BPK) reglamentuoti ikiteisminio proceso pagrindiniai bruožai, jų skirtumai. Taip pat analizuojami ir kiti teisės aktai, ypatingai generalinio prokuroro įsakymais patvirtintos rekomendacijos. Be to nagrinėjami ir baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai ir papildymai, padaryti iki 2013 metų spalio mėnesio vidurio. Nustatoma, kad per pastaruosius dešimt metų metais priimta 37 BPK pakeitimų ir papildymų, kurie palietė Kodekso per 360 straipsnių. Atidžiau analizuojama ikiteisminio tyrimo paskirtis, tyrimo modeliai, šiame etape veikiančių subjektų teisinė padėtis, tarpusavio sąveika ir praktinės jų veiklos rezultatai. Apibendrinant ikiteisminio etapo teisinio reglamentavimo dešimties metų pokyčius, teigiama, kad be kai kurių teigiamų poslinkių reglamentuojant baudžiamąjį procesą, esminių pokyčių, įteisinant ikiteisminio tyrimo tyrėjo savarankiškumą ir jo mažesnę priklausomumą nuo prokuroro valios, prokuroro funkcijų nuoseklesnio modeliavimo, kas autoriaus nuomone labiausiai apsprendžia baudžiamojo persekiojimo menkus rezultatus, dar nepadaryta. Autorius nurodo spęstinius svarbiausius ikiteisminio etapo procesinio reglamentavimo uždavinius: baudžiamojo proceso subjektų procesinių funkcijų išgryninimą (ypač tyrėjo, jo vadovo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo) ir atsakingą bei optimalų atliekamų funkcijų sąsajumą ir nukentėjusiojo asmens teisinės padėties tobulinimą.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas; ikiteisminio tyrimo modeliai; pareigūnų sąveika.

Petras Ancelis*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamojo proceso teisė, įrodinėjimo teisė, nukentėjusiojo interesų apsauga.

Petras Ancelis*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: Law of criminal procedure; Evidentiary law; Protection of interests of the aggrieved party.

ĮSTATYMO VIRŠENYBĖS, TEISINGUMO, VALDŽIŲ PADALIJIMO IDĖJŲ GENEZĖ ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS KONTEKSTE

Gediminas Bučiūnas*

*Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra
E. Ožeskiėnės g. 18, LT-44254 Kaunas
Telefonas 751044*

*Kauno apygardos prokuratūra
Laisvės al. 32, LT-44240 Kaunas
Telefonas 409600*

El.paštas: gediminas.buciunas@prokuraturos.lt; gediminas1967@gmail.com

Anotacija. Daugelio šalių pagrindinio įstatymo – Konstitucijos – preambulėje rasime įtvirtintą vieną reikšmingiausių valstybės uždavinių – siekį sukurti tokią teisinę sistemą, kuri užtikrintų efektyvią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei jų gynimą. Juk žmogus, būdamas socialine-visuomenine būtybe, gyvena visuomenėje ir turi savų interesų, kurie ne visada sutampa su kitų individų interesais. Todėl vienas iš valstybės prioritetinių uždavinių yra užtikrinti kiekvieno žmogaus, kaip atskiro individo, taip pat ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių į fundamentalias žmogaus teises ir laisves. Valstybė yra priversta imtis įvairių teisėtų priemonių, įskaitant slaptus tyrimo veiksmus, pvz., slaptą sekimą, kontroliuojamą gabenimą, leidžiantį atskleisti nusikalstamas veikas, nustatyti jas padariusius asmenis, todėl visuomenėje žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas yra neišvengiamas. Tačiau žmogaus teisių ir laisvių apsaugos idėja tiriant nusikaltimus sunkiai ir ilgai skynėsi kelią į įrodymų (duomenų) rinkimo būdų nuostatas. Pradžia buvo teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų iškėlimas filosofų veikaluose ir laipsniška jų evoliucija į teisės normų aktus, reglamentuojančius tyrimo veiksmus renkant įrodymus (duomenis) ir tiriant nusikaltimus, pvz., slaptu sekimu gaunant informaciją. Todėl norint pažinti ir suprasti visai tai, tiriama teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliucija valstybės valdyje per žmogaus teisių ir laisvių prizmę žymiausių filosofų veikalų kontekste.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus teisės ir laisvės, nusikaltimas, baudžiamasis persekiojimas, slaptas sekimas.

ĮVADAS

Siekiant atskleisti slaptos sekimo esmę, kaip vieną iš slaptų tyrimo veiksmų, santykį su žmogaus teisių ir laisvių apsauga, pirmiausiai būtina atskleisti teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliucija valstybės valdyje, ir jų įtvirtinimą teisės normų aktuose. Tai bus daroma atliekant mokslinį tyrimą teisingumo, įstatymų viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliuciją garsiausių pasaulio mąstytojų veikalų kontekste, minėtų idėjų vingiuota kelią nuo jų išreiškimo filosofų veikaluose iki įstatymų leidėjų produktuose – teisės normų aktuose reguliuojančiuose nusikaltimų tyrimą, įrodymų (duomenų) rinkimą tyrimo veiksmų įskaitant slaptą sekimą pagalba. Gauti tyrimo rezultatai atskleis teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų raida valstybės valdyje, nusikaltimų tyrime per

žmogaus teisių ir laisvių prizmę, minėtų idėjų įsikūnijimą į baudžiamojo proceso teisės principus tiesiogiai įtakojančius slaptų tyrimo veiksmų taikymą, renkant įrodymus (duomenis) baudžiamosiose bylose.

Šio **tyrimo tikslas** – išanalizuoti tikslinės atrankos būdu atrinktus žymiausių pasaulio mąstytojų veikalus, kurie turėjo svarbią reikšmę įvairiose istorinėse epochose formuojantis baudžiamojo proceso teisei, jos pamatinėms idėjoms, sekimo kaip informacijos rinkimo būdo laipsnišką evoliuciją iš *de facto* į *de jure*.

Tyrimo objektas – teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliuciją valstybės valdyme per žmogaus teisių ir laisvių prizmę žymiausių filosofų veikalų kontekste ir jų laipsniškas įkūnijimas teisės normų aktuose.

Tyrime sprendžiamas **uždavinys**:

Išanalizuoti teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų raida nuo žymiausių pasaulio mąstytojų veikalų iki įstatymų leidėjų produkto – įstatymo, reglamentuojančio slaptus tyrimo veiksmus įskaitant slaptą sekimą;

Tyrimo metodai: istorinis, lyginamasis, loginis, dedukcinis, indukcinis.

TYRIMAS IR JO REZULTATŲ ANALIZĖ

Yra kažkas daugiau, ko net Dievas negali uždrausti žmogui – tai laisvė
Adolfo Suarez¹

Autorius, siekdamas išspręsti šio mokslinio tyrimo iškeltą uždavinį, išanalizuos pasirinktinai žymiausių mąstytojų kūrinius, vienokia ar kitokia apimtimi įtakojušius įstatymo viršenybės, teisingumo, valdžių padalijimo idėjų genezę filosofinių veikalų kontekste per žmogaus teisių ir laisvių apsaugos prizmę tiriant nusikaltimus; minėtų idėjų laipsnišką įkūnijimą teisės aktuose reguliuojančiuose įrodymų (duomenų) rinkimą baudžiamosiose bylose, taikant slaptą sekimą.

Ši mokslinio tyrimo dalis pradėtina nuo Graikijos išminčiaus Solono, kurio idėjos buvo įtvirtintos teisės aktuose kaip pvz. Solono įstatymuose arba dar kitaip vadinamais Solono Konstitucija, pakeitusiai žiaurios Drakono įstatymus.

Solono įstatymuose aptinkami pirmieji pasaulyje įstatymiškai įtvirtinti piliečių demokratijos elementai, pvz., prisiekusiųjų teismas. Tai leidžia teigti, kad atsirado pirmosios žmogaus teisių apsaugos mechanizmo užuomazgos nagrinėjant bylas (civilinių ir kriminalinių

¹ Posakiai apie laisvę. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga internete: http://www.ltvirtove.lt/mintys.php?lt=apie_laisve

bylų nagrinėjimas nebuvo atskirtas) teisme, nes prisiekusieji vertino kiekvieną proceso šalių pateiktą įrodymą.

Įstatymo svarbos idėja iškelta Sokrato (469-399 m. pr. m. e.) tapo kertiniu akmeniu graikams kuriant teisės aktus ir maždaug nuo to IV a. pr. m. e. elėnai (senovės graikai) tvirtai laikėsi nuomonės, kad pagarba įstatymui yra svarbiausias bruožas, skiriantis juos nuo barbarų. Nors Sokrato raštų neišliko, jo idėjas išplėtojo Platonas (422-347 m. pr. m. e.) veikale „Valstybė“ (angl. „Republic“), išskeldamas sukuriančią pasaulyje tvarką ir vienovę gėrio idėją, jis teigia, jog „kas pažįstamiems daiktams suteikia teisingumą, o žmogui sugebėjimą pažinti ir laikyk gėrio idėja - žinojimo ir tiesos pažinio priežastimi. Pažintiems daiktams gėris suteikia pažinimą, būvimą ir esmę, nors pats gėris nėra būtis: reikšmingumu ir galia jis pranoksta ją.“² Kitame veikale „Įstatymas“ susidedančiame iš 12 knygų Platonas teigia, kad svarbią reikšmę toje valstybėje turi įstatymas. Platonas iškelia įstatymo viršenybės idėją veikalo „Įstatymas“ IX knygoje, teigdamas, jog įstatymai yra sukurti žmogaus labui³. Tačiau Platonas to paties veikalo kitoje knygoje pabrėžė, kad išmintingas valdymas yra aukščiau įstatymo, t. y. iškelia stipraus, išmintingo valdovo svarba ir jo viršenybę įstatymų atžvilgiu.⁴ Valdovo viršenybės prieš įstatymą, teisės maksimos įkūnijimas teisėkūroje pastebimas analizuojant ir kitus senuosius teisės paminklus Graikijoje informacijos rinkimo būdų skyrimo ir taikymo tvarkos reglamentacijos aspektu, o tiksliau jokios reglamentacijos nebuvimo renkant įrodymus.

Platono mokinys Aristotelis (384-322 m. pr. m. e.) iškėlė valdžių pasiskirstymo principą (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji, teismai) veikale „Politika.“ Valdžių atskyrimo principas įsigaliojo tik naujaisiais laikais, praėjus 2000 metų po Aristotelio mirties. Politinėje santvarkoje Aristotelis atiduoda pirmenybę įstatymams, kurie yra konstitucinio valdymo pagrindas ir būtina moralaus bei civilizuoto gyvenimo prielaida. Minėto veikalo antrosios knygos VI d. pabrėžiama, jog įstatymų leidėjas, sutelkdamas dėmesį į vidaus reikalus, neturi palikti nuošalyje kaimynines šalis.⁵ Iš to išplaukia, kad norint žinoti situaciją kaimyninėse šalyse, reikia disponuoti informaciją, kurią galima gauti įvairiais būdais tarp jų ir stebėjimo

² Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. Vilnius: Mintis. 1977, psl. 212.

³ The laws of Plato. Translated by Thomas L. Pangle. Chicago: The university of Chicago press. 1988, p. 278, 880d.

⁴ Laws by Plato translated Benjamin Jowett . [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 9 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/files/1750/1750-h/1750-h.html>

⁵ Aristotle Politics. Translated by Benjamin Jawett. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 9 d.]. Prieiga internete: <http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.html>

būdu. Aristotelis, tęsdamas Platono dorybių teoriją, nemažai dėmesio skiria vienai iš pagrindinių dorybių – teisingumo esmės analizei. Kaip nurodyta veikale „Nikomacho etika“ teisingumas – tai įstatymų, reguliuojančių visą gyvenimą paisymas, o žmogus kaip dorovinis individas yra laisvas ir gali laisvai disponuoti savo valia. Pačią teisingumo sampratą kaip dorybę Aristotelis apibūdina dviem savybėmis: 1) pagal įstatymą; 2) teisingas.⁶

Vienas iš senovės Kinijos mąstymo krypties atstovų vadinamos legalistų vardu Shang Yang (apie 390–338 m. pr. m. e.) veikale „Valdovo Shang knyga“ (angl. The book of Lord Shang) 14 para. rašo, kad visiems žmonėms privalomi įstatymai (fa)turi būti aiškūs.⁷ Kitas žymus legalizmo mąstytojas Han Feiz Tzu (280? -233 m. pr. m. e.) veikale „Han Feizi“ (angl. The Han Feizi) akcentavo valdovo reikšmę ir svarbą valstybės valdyme; valstybės gyvybingumo ir galios tiesioginį ryšį su teise.⁸ Labai panašias nuostatas dėl valstybės, valdovo vaidmens teisės kūrime, išdėstė senovės Indijos filosofas Chanakya dar vadinamas Kautilya (350 – 283 m. pr. m. e.) veikalo Arthashastra⁹ III knygoje „Apie teisę“ (angl. „Concerning law“) XIII knygoje „Strateginės priemonės tvirtovei užimti“ (angl. „Strategic means to capture a fortress“) ir XIV knygoje „Slaptos priemonės“ (angl. „Secret means“), atskleidamas sekimo reikšmę ir svarbą užtikrinant valdovo ir valstybės saugumą; pateikdamas rekomendacijos kaip efektyviau rinkti informaciją (duomenis) slapta stebint asmenis, bet neužsimena apie sekimo teisinę reglamentaciją ir santykį su individo teisėmis bei laisvėmis nusikaltimų tyrimo metu.

Legalistų suformuluotos idėjos - išaukštinta valdovo reikšmė valdyme apimanti ir teisingumo vykdymą; valstybės, valdovo prioritetą prieš individą – atskirą *homo sapiens*, kurio pareiga paklausti valdovui, valstybei. Tai atsispindėjo to laikmečio įstatymų leidyboje, kur gyventojai privalėjo paklusti teisės normomis, kurių teisingumu abejoti nebuvo galima. Trumpiau tariant, teisės normų aktuose išreiškiama valdovo valia. Visa tai leidžia paaiškinti individo teisių ir laisvių ir slapto sekimo reglamentacijos nebuvimą nusikaltimų tyrimo procese. Bet sekimas išliko vienas iš slaptųjų ginklų užtikrinant valdovo politinės valdžios

⁶ Aristotle The Nicomacheans Ethics. Translated by Peters F. H. London: Kegan Paul Trench, Truebner & Co. 1893.

⁷ The book of Lord Shang. Par J. J. –L. Duyvendak (1889-1954) 1928, p. 134 (802). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 09 d.]. Prieiga internete: <http://saintjoehigh.enschool.org/ourpages/auto/2007/8/5/1186366635989/the%20book%20of%20lord%20shang%20-%20legalism.pdf>

⁸ Han Feiz Tzu. Basic writings. Translated by Burton Watson. New York: Columbia university press. 1964.

⁹ Kautilya's Arthashastra. Translated into English by R. Shamasastri. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 10 d.]. Prieiga internete: <https://docs.google.com/file/d/0BzkYIe88okbHbkhlaWNRekhTMGVXNUJaMnA2TWhyQQ/edit?pli=1>

stabilumą, malšinant bet koki nepasitenkinimą valdovo vykdomu teisingumu. Tai leidžia papildomai paaiškinti slapto sekimo reglamentacijos nebuvimą ir net paminėjimo teisės aktuose.

Apibendrinant legalizmo idėjas įkūnytas filosofų – legalizmo idėjų šalininkų darbuose slapto sekimo reglamentacijos aspektu galima teigti, kad žmogus privalo būti kontroliuojamas teisės pagalba, siekiant apsaugoti valstybę, visuomenę nuo piktadarybių, kurios būtų padaromos, jeigu žmogui būtų suteikta veiksmų laisvė. Tai leidžia daryti išvadą, kad žmogus turi tik pareigą paklusti, t. y. teisinė sistema grindžiama žmogaus pareigomis. Sprendžiant moksliniu tyrimu iškeltus uždavinius dėl sekimo sampratos formavimosi, šio informacijos rinkimo būdo tapsmą *de jure* autorius pasirinko vieno iš žymiausių romėnų politikų, filosofų, Romos konsulo plėtojusio senovės graikų politinę mintį Marko Tulijaus Cicerono (*lot. Marcus Tullius Cicero* 106-43 m. pr. m. e.) veikalų analizę, kuris, plėtodamas teisės viršenybės idėją, skelbia, kad “Vis dėlto yra tikrasis įstatymas, teisingas protas, – atitinkantis prigimtį, galiojantis visiems, nekintamas ir amžinas, įsakmiai raginantis atlikti pareigas, draudimais atgrasantis nuo piktadarysčių. Tačiau jo nurodymus ir draudimus visada vykdo dori žmonės, o nedorėliai jų niekada nepaiso. Neleistina pakeisti šį įstatymą kitu, negalima pakeisti ir kurios nors jo dalies, neįmanoma jo panaikinti viso ištiesai. Nei senato, nei tautos negalime būti atleisti nuo šio įstatymo, visas tautas visais laikais saistys vienas, amžinas ir nekintamas įstatymas, bus tarsi bendras visų mokytojas ir valdovas Dievas, šio įstatymo kūrėjas, aiškintojas, leidėjas; kas jam nepaklus, bėgs pats nuo savęs ir, paniekinęs žmogaus prigimtį, taip kartu patirs aukščiausią bausmę, net jeigu ir išvengtų viso kito, kas laikoma bausmėmis.”¹⁰ Iš to išplaukia išvada, kad egzistuoja tik viena teisė, kuri yra bendra visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų skirtingumo ir gyvenamosios vietos. Ši antikos mąstytojų pradėta ir Marko Tulijaus Cicerono išplėtotą vienos teisės idėją įsitvirtino romėnų teisėje (įstatymuose). Pvz., imperatoriaus Justiniano laikais išleistame romėnų teisės aktų rinkinyje žinomu Justiniano pavadinimu pastebimas valdovo, valstybės prioritetas prieš individą. Ne tik Justiniano kodekse, bet jau ir Hamurabio teisyne, Mozės įstatymuose ir kituose teisės paminkluose sukurtuose senovėje aptinkamas iš Aristotelio atėjęs suvokimas, kad teisingumas reikalauja atiduoti kiekvienam priklausančią gėrybių ar naštų dalį atsižvelgiant į asmens statusą, darbą, poreikius ar kitus reikšmingus faktorius t.y. pareigos iškėlimas, jos išaukštinimas. Nors skaitant graikų mąstytojų Platono, Aristotelio veikalus, romėnų teisės

¹⁰ Sabine G. H.; Thorson T. L. Politinių teorijų istorija. Vilnius: Pradai. 1995. P. 195-196.

aktus dažnai sutinkamas žodis „*teisė*“ kuris išreiškiamas lotyniškais terminais „*ius*“, „*lex*“, „*iura*“, graikiškoje terminologijoje žodžiais „*nomos*“, „*nominom*“. Natūraliai iškyla klausimas, o kokia gi yra žodžio „*teisės*“ semantinė prasmė? Atsakydamas į šį klausimą, autorius remiasi teisės mokslininko Georgy Kantor, atlikusio lingvistinį žodžio „*teisė*“ vartojimą graikų ir romėnų kalbose tyrimą¹¹, rezultatais. G. Kantor reziūuoja, kad antikos mąstytojų, romėnų teisininkų darbuose vartojamas žodis „*teisė*“ neturi nieko bendro su terminu „žmogaus teisės“.

Apibendrinant galima teigti, kad romėnų teisės doktrina, patyrusi Graikijos, mąstytojų Platono, Aristotelio, Romos filosofo Marko Tulijaus Cicerono filosofinių idėjų dėl teisės viršenybės ir valstybės (aut. valdovo) prioritetą prieš atskirą individą įtaką, skirdama viešąją ir privatinę teisę, akcentavo tik žmogaus pareigos svarbą, bet neskyrė jokio dėmesio žmogaus teisėms teisiniuose procesuose, išskyrus tik tam tikras išimtis, pvz., nuosavybės teisė. Filosofų iškeltos idėjos aplenkė žmogaus teisių ir laisvių klausimus viešojoje teisėje nusikaltimų tyrimo reglamentacijos požiūriu. Šis veiksnys iš esmės ir nulėmė sekimo sampratos, teisinės reglamentacijos nebuvimą to meto teisės paminkluose *de jure*.

Tačiau antikos mąstytojų Platono, Aristotelio, Cicerono darbuose iškelta prigimtinių teisės idėja ir jos atskyrimas nuo žmonių sukurtos teisės buvo toliau plėtojama viduramžių filosofų darbuose. Katalikų bažnyčios teologas, filosofas Šventasis Augustinas (lot. *Aurelius Augustinus* 354- 430 m.) savo raštuose teigė, kad kiekviena valstybės galia esanti iš Dievo, ir tik Dievo valia yra nustatomos ribos ir valstybės valdžiai. Dievo žmonių bendruomenėje turi viešpatuoti taika (lot. *pax*) ir teisingumas (lot. *iustitia*). Tęsdamas teisingumo ir katalikų bažnyčios viešpatavimo idėjų įsiviešpatavimo to meto filosofijoje, Šv. Augustinas pradeda veikalo „Apie Dievo valstybę“ IV knygos 4 skyrių (lot. *De Civitate Dei contra Paganos*, angl. *City of God against pagans*, 413-426 m.) teiginiu, kad „nesant teisingumo, kas gi iš viso yra valstybės, jei ne didelės plėšikų gaujos?“¹² Pasak Šv. Augustino, Bažnyčia, būdama Dievo valstybė ir Kristaus įstaiga, yra aukštesnė už valstybę (žmonių bendruomenę). Šv. Augustinas padėjo pamatus teisės kariauti (teisingo karo) doktrinai (lot. *jus ad bellum*, angl. *right to war*). Pagrindiniai šios Šv. Augustino minėtos teorijos principiniai elementai sudaro keturias pamatines prielaidas karo paskelbimui ir yra įtvirtinti dabartinės Katalikų Bažnyčios

¹¹ Legalism: anthropology and history. Edited by Paul Dresch and Hannah Skoda. Collection on anthropological and historical fieldwork in volume: Georgy Kantor. Ideas of law in Hellenistic and Roman legal practice. Oxford: Oxford university press. 2012. p. 66-72.

¹² Saint Augustine of Hippo. The city of God against pagans (Book IV). Translated by Marcus Dods. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.newadvent.org/fathers/120104.html>

Katekizmo III dalies. Gyvenimas Kristuje [1667-2557] antrojo skyriaus. Dešimt įsakymų [2052-2557] antro poskyrio „Mylėk savo artimą kaip patį save“ [2196-2557] 5 skirsnio. 5 įsakymo [2258-2330] III „Taikos gynimas“ 2309-ajame straipsnyje¹³. Šv. Augustinas teigia, kad karas gali būti skelbiamas kai visų kitų priemonių panaudojimas taikiam konflikto sureguliuavimui parodė, kad jos yra nepraktiškos ar neefektyvios; teisingam karui yra aiškios karinių veiksmų sėkmės perspektyvos.¹⁴ Iš sprendimo paskelbti karą prielaidų turinio analizės dedukcijos, abstrakcijos, analizės metodų pagalba išplaukia išvada, kad priimant sprendimą dėl teisingo karo paskelbimo labai svarbi yra informacijos apie priešininko galias vertė. Juk gyvybiškai svarbios informacijos rinkimas yra neįmanomas be sekimo kaip vieno iš efektyviausių informacijos rinkimo būdų, minėto analizuojant jo taikymą svarbiausių pasaulio religijų Šventųjų raštų kontekste.

Vienas iš žymiausių viduramžių filosofų, katalikų teologų Šv. Tomas Akvinietis (lot. Thomas Aquinas; apie 1225 – 1274 m.) veikale „Summa Theologica“ teigia, kad „tam, kad joks blogis neliktų neuždraustas ir nenubaustas, buvo būtinas dieviškasis įstatymas, kuris sulaiko nuo nuodėmės. <...>Tobulus Viešpaties duotas Teisynas¹⁵. Pagal pateikta Šv. Tomo Akviniečio koncepcija galima teigti, kad visa žmonija ir bet kokia jos valdžia yra pavaldi teisei, kuri nėra sukuriama žmonių balsų dauguma, o objektyviai egzistuoja ir yra tapati su Dievo nustatoma pasaulio tvarka. Šv. Tomo Akviniečio sukonstruotoje keturypėje teisės rūšių klasifikacijoje tik viena iš keturių teisės rūšių yra žmogiška, kuri dar skirstoma į *ius gentium* ir *ius civile*. Šv. Tomas Akvinietis, analizuodamas bažnytinės valdžios ir pasaulietinės santykį, padėjo filosofinius pamatus bažnytinės valdžios prioritetui prieš pasaulietinę, pvz., išimtinę popiežiaus teisę slopinti erezijas. Tačiau kokiomis priemonėmis ir kokia tvarka tai daryti Šv. Tomas Akvinietis nekonkretizavo^{16, 17, 18}. Kaip rodo XIII a.- XIV a. istoriniai šaltiniai, mokslo krizė Europoje, kiti veiksniai sąlygojo Bažnytinės teologijos (lot.

¹³ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Išvertė į lietuvių kalbą Faustas Jontis. Pirmasis leidimas. Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla. 1996.

¹⁴ Berit Van Neste. Cicero and St. Augustine's Just War Theory: classical influences on a Christian Idea. Graduate school theses and dissertations. A thesis submitted for degree of the Master of Arts. University of South Florida. 2006, p. 49-60.

¹⁵ Filosofijos chrestomanija. Viduramžiai. Vilnius: Mintis, 1985. psl. 438.

¹⁶ Saint Thomas Aquinas. Summa Theologica. Part I-II. Translated by Fathers of the English Dominican Province. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/17897/pg17897.html>

¹⁷ Saint Thomas Aquinas. Summa Theologica. Part II-II. Translated by Fathers of the English Dominican Province. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/18755/pg18755.html>

¹⁸ Saint Thomas Aquinas. Summa Theologica. Part III. Translated by Fathers of the English Dominican Province. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/>

Theologia ecclesiastica) įsigaliojimas filosofijoje nuo pat XIII a. pradžios; inkvizicinio bylų aplinkybių tyrimo proceso įsigaliojimą Europos pietinėje dalyje. Iš teisės paminklų, ir kitų istorinių šaltinių minėtų šiame moksliniame tyrime išplaukia, kad siekiant nustatyti asmenis, skleidžiančius erezijas, kurios prieštarauja Katalikų Bažnyčios oficialiai pripažįstamomis dogmomis, sekimas (autorius dar vadinamas šnipinėjimu) buvo pasirenkamas kaip vienas efektyviausių būdų renkant dominančią informaciją.

Apibendrinant jau minėtų filosofų veikaluose išreikštas idėjas sekimo sampratos ir reglamentavimo aspektu ir jų įtvirtinimą to meto žymiausiuose teisės paminkluose, kituose istoriniuose šaltiniuose galima pagrįstai teigti, kad senovės epochoje teisė kaip socialinio elgesio reguliatorius jau egzistavo, bet apie žmogaus teises bei laisves tiriant nusikaltimus, sekimo taikymo tvarka informacijos rinkimui nėra jokių užuominų. Tai, kas valstybei, valdovui yra vertingiausia, kokiais būdais ir priemonėmis visa tai ginti apsprendžia valdovų valia sukurti įstatymai, kuriems privalu paklusti.

Atlikta to laikotarpio teisės paminklų reglamentuojančių nusikaltimų tyrimą analizė leidžia teigti, kad teisinė mintis įkūnyta teisėje (įstatymuose) buvo grindžiama tik žmogaus pareigomis valstybei, valdovui.

Vėlyvuojū viduramžių laikotarpiu įsteigiami pirmieji universitetai: Paryžiaus, Oksfordo ir kt., prekybinių santykių plėtra, mokslo atradimai, kitų kultūrinių, socialinių ir politinių prielaidų buvimas leido susiformuoti kultūriniam judėjimui ir meno stiliui vadinamu Renesanso vardu (pranc. Renaissance, it. Rinascimento – atgimimas) ir apimančiu XIV-XVI a. Žmogaus problematika, praktinės valstybės sutvarkymo idėjos, teisės minties plėtra tapo svarbiausiomis renesanso filosofijos temomis ir skiriamuoju bruožu nuo antikos, ankstyvojo viduramžių laikotarpio filosofijos. Paminėti keli žymiausi to laikotarpio filosofai, kurių moksliniai darbai turėjo didelę įtaką teisės filosofijai ir to meto sukurtiems teisės paminklams. Mokslinis tyrimas pradėtinamas nuo Salamankos mokyklos teisinės krypties atstovų Francisco de Vitoria 1492–1546), Domingo de Soto (1494–1560), Fernando Vázquez de Menchaca (1512–1569) ir kt. ženkliai prisidėjusio prie filosofinių idėjų transformacijos į įstatymus, esamų teorijų plėtojimas. Pvz., Francisco de Vitoria toliau plėtojo teisingo karo teoriją (lot. *Bellum iustum*, angl. *just war*)¹⁹ pradėta dar Šv. Augustino.

¹⁹ Moseley A. Francisco de Vitoria and Just war. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <http://www.alexander-moseley.me.uk/Articles/just%20war%20theory/philosophers/Vitoria.html>

Kitas žymus XVI a. teisinės minties ir tarptautinės teisės kaip savarankiškos teisės šakos kūrėjas Hugo Grocijus (angl. Hugo Grotius, 1583-1645) veikale „Trys knygos apie karo ir taikos teisę“ (1626 m.) karą laikė teisingu atsakant į neteisybę. Šio veikalo pirmo sk. II d. Hugo Grocijus rašo, kad svarstant teisės į karą klausimą, turi būti išsamiai apsvarstyti kiti su tuo susiję klausimai.²⁰ Tai leidžia teigti, kad svarstant esminius valstybei klausimus užsienio politikos srityje, prieš tai turi būti atliktas informacijos svarstyti tema surinkimas, jos išsami analizė ir tik po to priimami sprendimai. Tai atlikti be sekimo yra neįmanoma.

Kalbant apie sekimą kaip vieną iš informacijos rinkimo būdų, paminėtinas anglų filosofas Francis Bekonas (angl. Francis Bacon 1561 – 1626), kuris didelį dėmesį skyrė empirinių metodų filosofiniam pagrindimui ir empirinių žinių svarbai, pažįstant įvairius socialinius reiškinius. F. Bekonas veikaluose „Mokymo pažanga“ (angl. The advancement of learning, 1605 m.) ir „Novum organum“ (1620 m.) rašė, kad realiai pažinti galime tik tai, ką galime jusliškai patirti, ir vienas iš tokių mokslinio tyrimo metodų tai atlikti yra stebėjimas, kurio filosofiniam pagrindimui F. Bekonas skyrė gan daug vietos minėto veikalo pirmoje knygoje ir kituose veikaluose.²¹, ²² Juk baudžiamojoje byloje svarbu nustatyti tiesa, o tai padaryti įmanoma taikant moksliai pagrįstus tyrimo metodus, iš kurių vienas yra stebėjimas.

Italų mąstytojas Nikolo Makiavelis (it. Niccolò di Bernardo dei Machiavelli 1467-1527) traktatuose ir istoriniuose veikaluose „Apie karo meną“ (angl. The art of war, 1521 m.)²³; „Istoriniai, politiniai ir diplomatiniai dokumentai.“²⁴ (4 tomai, 1532 m.) (angl. The historical, Political, and Diplomatic writings) nemažai vietos skiria sąmokslų prieš valdovus ir jų atskleidimų analizei; prieš armijos stebėjimams ir pan. Pvz., traktato „Apie karo meną“ parašytoje dialogo tarp Batistos ir Fabrizijaus forma, šeštoje knygoje N. Makiavelis rašo, kad „norint išgauti priešo paslaptis ir žinoti apie jo pasirengimą karui, kai kas kartu su

²⁰ Hugo Grotius. The right of War and Peace (1901 ed.) (1625). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=553>

²¹ Sir Francis Bacon. The advancement of learning. New York: Collier P. F. 1901. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: Edition used: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1433>

²² Sir Francis Bacon. Novum Organum. New York: Collier P. F. 1902. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1432>

²³ Niccolo Machiavelli. The art of war [1521]. Translated from Italian by Neville H. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=984>

²⁴ Niccolo Machiavelli. The Historical, Political, and Diplomatic writings. Translated from Italian by Detmond Ch. E. 4 vols. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga internete: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1866&Itemid=28

ambasadorius siunčia ir žvalgus, kurie maskuojasi ambasadoriaus šeimos nariais, ir tai jiems suteikia galimybę stebėti priešą armiją.²⁵

Apibendrinant žymiausias renesanso filosofijos atstovus galima teigti, kad sekimas kaip informacijos rinkimo būdas apie žmones, įvairius procesus, reiškinius ne tik neprarado savo reikšmės, bet priešingai - išplėtė galimas surinktos tokia forma informacijos panaudojimo sritis ir pan. Tačiau žmogaus teisių ir laisvių apsaugai renkant informaciją stebėjimo metodu nebuvo skirtas dėmesys, tik akcentuotas N. Makiavelio veikaluose slaptos sekimo taikymo technologinė pusė, slaptumas ir priemonės išlaikyti paslapties skraistę kažką stebint.

Prancūzų juristas, filosofas Žanas Bodinas (angl. Jean Bodin, 1530-1596) 1576 m. traktate „Šešios knygos apie Valstybę“ (pranc. Six livres de la République, angl. The six books of the Commonwealth) pirmasis suformulavo pasaulietinę suvereniteto sąvoką, kuri išliko iki šių dienų. Anot Ž. Bodino suverenitetas yra „absoliuti ir amžina valdžia, priklausanti valstybei“²⁶. Pirmas suverenaus valdovo požymis yra galia deklaruoti įstatymus, privalomus visiems piliečiams, kuriuos sieja tarpusavyje vienas būtinas bruožas – paklusnumas suvereniui, valstybę kaip neribota suverenios galios turėjimą, ir valdžią – aparatą, per kurį ta galia realizuojama. Ž. Bodinas teigė, kad pati valstybė esti toks teisinis valdymas, kurio tikslas yra garantuoti žmonių teises ir laisvę. Tai pirmieji pasvarstymai filosofiniame lygmenyje apie žmonių teises ir laisves, kurie kaip rodo to meto teisės paminklų analizė, dar nesurado kelio į teisės normų aktus, reglamentuojančius kriminalinių bylų tyrimo tvarką.

Anglų filosofas Tomas Hobsas (angl. Thomas Hobbes 1588-1679) 1651 m. veikale „Leviatanas, arba Bažnytinės ir pasaulietinės valstybės medžiaga, forma ir valdžia“ (angl. Leviathan, or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil) skelbia, kad valstybė yra rezultatas sutarties, kurią žmonės sudarė tarpusavyje, siekdami garantuoti taiką ir saugumą. Vadovaudamiesi savisaugos motyvu, žmonės perdavė dalį savo teisių valdovui, kuris už tai įpareigojo palaikyti taiką ir gerovę visuomenėje. Minėtame veikale T. Hobsas valdžią tapatino su jėga, nes susitarimai be kalavijo tėra tik žodžiai²⁷ ir neigė visuotinės gerovės sąvoką, vadindamas tai fikcija. Iš to išplaukia, kad valdovas gali nevaržomai pasirinkti ir naudoti įvairius informacijos rinkimo būdus tame tarpe ir sekimą bei

²⁵ Ten pat.

²⁶ Jean Bodin The six books of the Commonwealth. Concerning Sovereignty (Chapter VIII). Abridged and translated from French by Tolley M. J. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt>

²⁷ Thomas Hobbes. The English works, vol. III (Leviathan) [1651]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=585>

atskiro individo teisių klausimas bendrąją prasmę net nebuvo nediskutuotinas teoriniame lygmenyje.

Visiškai priešingą požiūrį dėstė materialinio empirizmo kūrėjas, anglų filosofas Džonas Lokas (angl. John Locke 1632-1704) veikale „Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą (Antrasis traktatas apie valdžią)“. Pristatydamas visuomeninės sutarties teoriją. Dž. Lokas teigia, jog prigimtine būklė nėra kiekvieno kova prieš kiekvieną, o atvirkščiai – „taikos, geros valios, tarpusavio pagalbos ir saugos“ būklė ir visuomenėje turi egzistuoti tokie įstatymai, kurie leistų jaustis gerai kiekvienam individui atskirai ir visiems kartu. Siekdami geriau apsaugoti savo prigimtines teises, žmonės vienijasi į bendruomenę, politinę visuomenę susitarimo pagrindu, o valstybė turi ginti kiekvieno asmens teisę į nuosavybę ir asmens bei sąžinės laisvę.²⁸ Iš to išplaukia, kad jei žmonės sukuria valstybę savo prigimtiniams teisėms apsaugoti, tai tiriant nusikaltimus, kuriais buvo pažeistos pagal Dž. Loką vertingiausios vertybės kaip asmens teisė į nuosavybę, asmens ir sąžinės laisvė, valstybė privalo imtis efektyvių tyrimo priemonių užkirsti kelią tokių neigiamų padarinių kilimui ir atskleisti nusikaltimus, kuriais buvo kėsintasi į saugomas vertybes.

Kaip matome, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problematika, atliekant tyrimą kriminalinėse bylose nežymiai buvo paliesta XVII a. filosofų veikaluose, bet neatsispindėjo XVI-XVIII a. teisės paminkluose, išskyrus 1787 m. JAV Konstituciją²⁹, 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją (Prancūzija)³⁰, 1791 m. gegužės trečiosios Konstituciją³¹, 1791 m. rugsėjo 3 d. Prancūzijos Konstituciją³², 1791 m. JAV Teisių Bilį (pirmosios dešimt JAV Konstitucijos pataisų)³³. Visa tai leidžia teigti, kad filosofų brandintos žmogaus teisių ir laisvės pagarbos sėklos pamažu prigijo tiesioginio taikymo teisės aktuose.

Šarlis Luji Monteskjė (pran. Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu 1689-1755) vienas iš pirmųjų pradėjo gvildinti individo laisvės tematika veikale „Apie įstatymų dvasią“ (pranc. De l'Esprit des Lois, 1749) teigdamas, kad „valstybėje,

²⁸ John Locke . Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą (Antrasis traktatas apie valdžią). Vilnius: Mintis, 1992, 207 p.

²⁹ Constitution of the United States of America. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_United_States_of_America

³⁰ Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://fr.wikisource.org/wiki/Déclaration_des_Droits_de_l'Homme_et_du_Citoyen

³¹ 1791 m. gegužės 3d. Konstitucija.[Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pdf/Konstitucija_1791.pdf

³² The Constitution of 1791 National Assembly. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=585>

³³ Bill of Rights. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://www.archives.gov/exhibits/charters/bill_of_rights_transcript.html

kurioje yra įstatymai, laisvė reiškia galimybę daryti tai, ko reikia norėti, ir nebūti verčiamam daryti tai, ko nereikia norėti.”³⁴ Laisvė galima tik tokioje valstybėje, kurioje veikia valdžių atskyrimo principas ir pasak Šarlio Luiji Monteskjė, teisminė valdžia turi atlikti nusikaltėlių baudimo bei tarpusavio ginčų tarp piliečių sprendimo funkcijas, o priimami teismų sprendimai turi būti pagrįsti įstatymais.³⁵

Apibendrinant galima teigti, kad Šarlio Luiji Monteskjė ir Džono Loko darbai dėl valdžių atskyrimo į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę turėjo didelės įtakos teisinės minties vystymuisi visame pasaulyje ir atsispindėjo vėlesnėse Vakarų valstybių Konstitucijose (Pvz., 1791 m. JAV Teisių Bilyje, 1791 m. Prancūzijos Konstitucijose ir t. t.). Tuo pačiu tai įtakėjo: baudžiamojo proceso kaip atskiros savarankiškos teisės šakos vystymąsi ir laipsnišką atskyrimą nuo baudžiamosios teisės; teisės normų reglamentuojančių nusikaltimų tyrimą, įrodymų rinkimo procedūras atitikimą Konstitucijos nuostatomis dėl valdžių atskyrimo principams ir pagarbos žmogaus teisių ir laisvių linkme.

Prancūzų filosofas Žanas Žakas Ruso (pranc. Jean-Jacques Rousseau 1712-1778) filosofiniuose traktatuose „Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus“³⁶ (1755) ir „Visuomenės sutartis, arba politinės teisės principai“³⁷ (angl. The social contract and discourses 1761) teigia, kad visi žmonės iš prigimties yra lygūs; gyvendami visuomenėje jie privalo sutarti su kitais visuomenės nariais. Jis toliau plėtojo socialinio kontrakto teoriją aiškinančią realią ar hipotetinę sutartį tarp valstybės ir piliečio dėl teisių, laisvių naudojimo. Vienu iš svarbiausių filosofo gvildenamų objektu yra žmogaus kaip teisių subjekto pripažinimas „žmogus reikšmingas, nes jis žmogus.“³⁸ Iš to išplaukia, kad žmogaus tautybė, socialinė padėtis nėra pagrindas pažeisti visų lygybės prieš įstatymą principą. Iš to išplaukia, kad informacijos rinkimo būdai tame tarpe sekimas turi būti taikomas visų asmenų atžvilgiu nusikaltimų tyrime vienodomis sąlygomis, nepaisant jų socialinės padėties ir pan.

³⁴ Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu, Complete Works, vol. 1 The Spirit of Laws [1748]. Book XI Chapter III In what Liberty consists. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=837>

³⁵ Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu, Complete Works, vol. 1. The Spirit of Laws [1748]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=837>

³⁶ Žanas Žakas Ruso. Rinkiniai raštai. Parengė Antanas Rybelis. Iš prancūzų kalbos vertė Martynas Laurynas Skūpas. Vilnius: Mintis. 1979.

³⁷ Jean-Jacques Rousseau. The social contract and discourses [1761]. Translated with an Introduction by Cole G. D. H. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=638>

³⁸Ten pat. p. 316.

Visiškai priešingą nuomonę išreiškia anglų teisininkas, filosofas Džeremis Bentamas (angl. Jeremy Bentham 1748-1832) veikaluose „Įstatymų leidybos principai“, „Fragmentas apie vyriausybę“³⁹, „Konstitucinio kodekso pradai visoms valstybėms.“ D. Bentamas atmesdamas laisvės kategorijas, laisvę tapatina su savivale ir skelbia, kad „mažai yra tokių žodžių, kurie būtų tokie pražūtingi kaip laisvė. Iš to seka išvada, kad laisvės praradimas yra pozityvus tikslas. Žmogaus teisės ir laisvės - blogio įsikūnijimas. Atmesdamas žmogaus teises ir laisves, kaip ir prigimtinės teisės mokyklos teiginius. D. Bentamas rašo, kad "Prigimtinės, neatimamos ir šventos teisės niekada neegzistavo. Šios teisės nesuderinamos su bet kurios konstitucijos egzistavimu, išsaugojimu. O piliečiai, reikalaudami šių teisių ir laisvių, reikalauja ne ko kito, kaip anarchijos“^{40, 41}. Įstatymų leidyba, anot D. Bentamo, turi atitikti visuomenėje vykstančius socialinius, ekonominius ir politinius procesus. Šias D. Bentamo mintis patvirtino XVIII a. Europoje vykę pokyčiai socialinėje, ekonominėje srityse. Įstatymų leidėjas pradeda palaipsniui skirti dėmesį individo laisvės temai. Savo ruožtu, visai tai sąlygoja pokyčius baudžiamojo proceso teisės moksle ir įstatymų reglamentuojančių išteisinio tyrimo stadiją, o būtent nedideliu posūkiu žmogaus teisių ir laisvių apsaugos linkme.

Samuelis Pufendorfas (angl. Samuel von Pufendorf 1632-1694) veikaluose „Dvi knygos apie universalios jurisprudencijos elementus“⁴² (angl. Two books of the elements of universal jurisprudence [1660]), „Žmogaus pareigos pagal prigimtinę teisę“⁴³ (angl. The whole duty of man according to the law of nature [1674]) rašo, kad nors valstybę ir sukuria žmonės, bet valstybė yra iš Dievo. Pasak S. Pufendorfo, valstybės teisiniai pagrindai yra du: 1) sutartis (lot. pactum; 2) nutarimas (lot. decretum). Remiantis minėta sutartimi, atskiri individai susijungia ir sukuria valstybę. Tada, remiantis sutartimi yra priimamas nutarimas, nustatantis visiems priimtina valdymo formą, sudaromi valstybės organai. Nutarimas įpareigoja piliečius paklusti valdžiai. Valstybės paskirtis - užtikrinti taiką ir saugumą visuomenėje. Iš to seka, kad

³⁹ Jeremy Bentham. The Works of Jeremy Bentham, vol. 1 (Principles of Morals and Legislation, Fragment on Government, Civil Code, Penal Law). Chapter V. Forfeiture of condition. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=2009>

⁴⁰ Jeremy Bentham. The Works of Jeremy Bentham, vol.2 (Judicial procedure, anarchical fallacies, works on taxation). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1921>

⁴¹ Jeremy Bentham. The Works of Jeremy Bentham, vol.4 (Panopticon, Constitution, Colonies, Codification). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1925>

⁴² Samuel von Pufendorf. Two books of the elements of universal jurisprudence. Translated by Oldfather W. A. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=2220>

⁴³ Samuel von Pufendorf. The whole duty of according to the law of nature. Translated by Tooke A. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=888>

valstybei suteikiamos neribotos galimybės taikant įvairius metodus, priemones užtikrinančias visuomenės saugumą nuo išorės ir vidaus grėsmių, tarp kurių ir nusikaltimai nukreipti prieš įstatymo saugomas teisinės vertybes. Kokios vertybės nusipelno teisinės apsaugos, kokia apimtimi ir forma, visai tai paliekama valstybei nuspręsti. Taigi, valstybė gali pasirinkti vienokia ar kitokia tyrimo forma, tyrimo veiksmus ir jų reglamentavimą nusikaltimų atskleidimui, leidžianti užtikrinti visuomenės saugumą. Kaip rodo to meto teisės paminklų analizė į atskiro individo teisių ir laisvių užtikrinimą ikiteisminio tyrimo metu neatsižvelgiama, svarbiausia pasiekti keliamą tikslą.

Immanuelis Kantas (vok. Immanuel Kant 1724-1804) traktatuose „Visuotinės istorijos idėja pasaulio pilietijos požiūriu⁴⁴“ (angl. Kant’s principles of politics, including his essay on perpetual peace. A contribution to political sciences [1784]), „Metafiziniai teisės mokslo pagrindai⁴⁵“ (angl. The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right [1796]) rašo, kad iš pasaulio istorijos matyti, kad individo laisvė dažnai virsta savivale. Siekiant to išvengti, teisė tapatinama su išoriniu individų laisvės apribojimu - t. y. žmogus, tampantis teisės subjektu, negali vadovautis vien tik savo individualiomis elgesio maksimomis, bet privalo paklusti įstatymui pagrįstu išorine prievarta, kurios esmė - atskirų individų laisvių suderinimas. Pasak I. Kanto, valstybė turi sukurti tokią išorinę teisės prievartą pagrįstą tvarką, kuri sugebėtų suderinti atskirų individų laisves pagal juos visus vienodai įpareigojantį principą. Dėl paminėtų idėjų I. Kantas pelnytai yra laikomas vienu iš teisinės valstybės koncepcijos pradininkų.

Škotų filosofas Deividas Hjumus (angl. David Hume 1711 – 1776) veikale „Traktatas apie žmogaus prigimtį“ patikslinta versija⁴⁶ (angl. A Treatise of human nature, kurio patikslinta versija vadinasi angl. Enquiries concerning the human understanding and concerning principles of morals [1777]), plėtodamas pažinimo teoriją, akcentavo patirties, įrodymų gautų per jutimo receptorius svarbą. Vieninteliu pažinimo šaltiniu D. Hjumus laikė žinias, gautas stebėjimo metodu.

⁴⁴ Immanuel Kant. Kant’s principles of politics, including his essay on perpetual peace. A contribution to political science [1784]. Translated by Hastie W 1891. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=358>

⁴⁵ Immanuel Kant. The philosophy of law: An exposition of the fundamental principles of jurisprudence as the science of right [1796]. Translated by Hastie W. 1887. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=359>

⁴⁶ David Hume. Enquiries concerning the human understanding and concerning the principles of moral [1777]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=341>

Johanas Gotlybas Fichtė (angl. Johann Gottlieb Fichte 1762 – 1814) veikale "Prigimtinės teisės pagrindai pagal mokslo pradus"⁴⁷ (angl. Foundations of natural rights 1796) pirmoje dalyje rašo, kad teisės esmė yra jos priverstinis pobūdis. Pasak J. G. Fichtės, teisė yra vieno asmens laisvės apribojimas kito asmens laisve. Žmonės sudaro valstybės steigimo sutartį siekdami tam tikrų tikslų, iš kurių vienas yra nustatyti kiekvieno žmogaus laisvės ribas.

Vokiečių teisininkas, filosofas Frydrichas Karlas fon Savinji (angl. Friedrich Carl von Savigny 1779 - 1861m.) darbe "Apie mūsų laikmečio pašaukimą įstatymų leidybai ir teisės mokslui" (angl. Of the vocation of the our age for legislation and jurisprudence [1831])⁴⁸,⁴⁹,⁵⁰ polemizuoja dėl įstatymų kodifikacijos reikalingumo. Galutinis polemikos rezultatas yra atsakymas - ne, kodeksų nereikia. Įtakojant tokioms mintims kai kuriose Europos šalyse buvo pristabdyta įstatymų kodifikacija. Anot F. K. Savinji, teisė yra glaudžiamame evoliucijos ryšyje su tautos dvasia. Teisė nėra kuriama atskirų asmenų, o kyla iš tautos dvasios, o tauta yra bendrai gyvenanti bendruomenė, susieta vienoda teisine sąmone. F. K. Savinji skelbia, kad teisę kuria ir teisininkai, bet veikia ir tautos dvasia. Teisės kūrimo elementai yra šie: 1) Socialinis - iš tautos kylanti teisė; 2) Techninis - kylantis iš teisininkų veiklos.

Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis (angl. Georg Wilhelm Friedrich Hegel 1770 - 1831 m.) veikale „Teisės filosofijos apmatai, arba Prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys“⁵¹ rašo, kad teisė - nėra laisvės apribojimas, o yra tai, kas įkūnija laisvę. Pasak Hėgelio, laisvė yra tokia pati valios savybė, kaip pavyzdžiui, daiktų savybė yra jų svoris. Todėl teisė - laisvos valios kūrinys. Hėgelis teisę supranta trimis prasmėmis: 1. Teisė kaip laisvė, arba teisės idėja; 2. Teisė kaip tam tikras laisvės laipsnis ir forma, arba ypatingoji teisė; 3. Teisė kaip įstatymas arba pozityvioji teisė ir laisvė sudaro vienybę. Šia prasme teisės

⁴⁷ Fichte. Foundations of natural rights. Translated by Baur M. Cambridge text in the history of philosophy. Cambridge: Cambridge university press. 2000.

⁴⁸ Mathias Reimann. Nineteenth century German legal science. Boston College law review.1990, Volume 31, issue 4, number 4, p. 837-897.

⁴⁹ Elliott E. D. The evolutionary tradition in jurisprudence. Yale law school faculty scholarship series. 1985. vol. 1, issue 1. p. 41-48.

⁵⁰ Friedrich Carl von Savigny. Of the vocation of the our age for legislation and jurisprudence. Translated by Hayward A. Lightning Source UK Ltd, 2012.

⁵¹ Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis. Teisės filosofijos apmatai, arba Prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys. Iš vokiečių kalbos vertė ir įvadą parašė Loreta Anilionytė. Vilnius: Mintis, 2000.

filosofija = laisvės filosofijai. Hegelis pasisako už įstatymų kodifikavimą, teigdamas, kad sprendimų rinkiniai yra blogiau negu sutvarkytas ir apibrėžtas kodeksas⁵².

Džonas Stiuartas Milis (angl. John Stuart Mill 1806 - 1873) veikaluose "Samprotavimai apie atstovaujama valdžią⁵³" (angl. Considerations on Representative Government 1859), "Apie laisvę⁵⁴" (On liberty and the subjection of women (1879 ed.), išdėsto idėją apie žmogaus laisvę. Pasak Milio, valstybė turi garantuoti individams teises ir laisves, nes tik laisvas individas reiškia įstatymams paklusnų individą, tačiau atskiro individo laisvė neturi trukdyti kito individo laisvei. Todėl tvarka pagrįsta laisve yra būtina socialinio progreso sąlyga visuomenėje, valstybėje. Tokią tvarką gali užtikrinti tik teisingai sutvarkyta ir veikianti valstybė. Džono Stiuarto Milio plėtojamos liberalinės valstybės koncepcijos vienas iš kertinių ramsčių - laisvės principas įtakojo Didžiosios Britanijos įstatymų kūrimo ir leidybos procesus XIX a., ypač komercinės teisės srityje.

Rudolfas von Jeringas (angl. Rudolf von Jhering 1818 -1892) savo veikaluose "Tikslai teisėje⁵⁵" (vok. Der Zweck im Recht, angl. Law as a means to an end [1877–1883] in two volumes), "Kova dėl teisės⁵⁶" (vok. Der Kampf ums Recht, angl. The Struggle for Law [1872]) teigia, kad valstybė ne tik kuria teisę, užtikrina teisės egzistavimą, bet ir valdo teisę t.y. teisė be valstybės egzistuoti negali. Pasak Rudolfo von Jeringo, teisės turinį sudaro tik tokie interesai, kurie yra bendri visiems socialinių santykių subjektams. Savo ruožtu interesai yra santykinai reliatyvus, kintantis dalykas. Tai leidžia teigti, kad teisė nuolat kinta, o svarbiausias valstybės uždavinys yra rūpinimasis teise. Iš to išplaukia, kad teisė yra nuo valstybės priklausomas jos priedas.

Albert Venn Dicey (1835-1922) veikale „Įvadas į Konstitucinės teisės studijas“⁵⁷ (angl. „Introduction to the Study of the Law of the Constitution [1915] (LF ed.)“) išpopuliarino dar Aristotelio suformuluota įstatymo viršenybės principą.

⁵² Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis. Istorijos filosofija. Iš vokiečių kalbos vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1990. p. 471 – 472.

⁵³ John Stuart Mill. The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XIX - Essays on Politics and Society. Part 2 [1859]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=234>

⁵⁴ John Stuart Mill. On liberty and the subjection of women (1879 ed.). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=347>

⁵⁵ Rudolf von Jhering. Law as a means to an end, 2 vol. (1877–83). Translated from the German by Isaac Husik. Boston: The Boston book company. 1913.

⁵⁶ Rudolf von Jhering. The struggle for law. Translated from fifth German edition by John J. Lalor of the Chicago Bar. Chicago: Callaghan and company. 1915.

⁵⁷ Dicey A. V. Introduction to the study of the law of the Constitution. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/introductiontos04dicegoog/introductiontos04dicegoog_djvu.txt

Apibendrinant šį mokslinį tyrimą apie slapto sekimo genezę nuo paprasto link sudėtingo filosofų darbų kontekste per žmogaus teisių ir laisvių prizmę galima pagrįstai teigti, kad tolydžio vystantis žmonių visuomenės ekonominiams santykiams, filosofai savo darbuose, pradedant antikos vis daugiau dėmesio skiria ne tik siekiui racionaliai pažinti išorinį supantį pasaulį bei tobuliausios valstybės valdymo formos paieškoms, bet pamažu atsisuka į visuomenės ląstelę – atskirą žmogų. Pradiniuose traktatuose filosofai išaukština žmogaus pareigą paklusti valdovui, valstybei; valdovo priimamų sprendimų įvairiais valstybės valdymo klausimais tame tarpe ir nusikaltimų, nukreiptų prieš valdovo saugumą, tyrimo klausimais teisingumas. Priklausomai nuo valstybės valdymo formų ir kitų faktorių, kurie nėra šio mokslinio tyrimo objektu, filosofai savo veikaluose pradeda analizuoti atskiras vertybines dorovines kategorijas, pvz., kaip teisingumas; iškelia įstatymo viršenybės valstybėje principą, kuris buvo įkūnytas tik XVIII atskirų valstybių pagrindiniuose teisės normų aktuose, pvz., 1791 m. Prancūzijos Konstitucijoje.

Kai kurie filosofai analizuodami valstybės valdymo meną nemaža dėmesį skyrė informacijos rinkimo apie vidaus ir išorės grėsmes, pateikdami samprotavimus kaip tai daryti efektyviau, racionaliau taikant asmens stebėjimą - sekimą. Bet apie šio informacijos rinkimo būdo įtvirtinimą *de jure*, žmogaus teisių garantijos nusikaltimų tyrimo metu nepaliečiamos. Visa tai paliekama spręsti valdovui. Tokia išvada tiesiogiai išplaukia iš dalies filosofų veikalų iki XX a.

Filosofų veikaluose pradedama reikšti tokių autoritetų kaip bažnyčia, valdovas kritika; pabrėžiamas įstatymų neteisingumas; kvietimas apriboti neribotą valdovo valdžią teisinėmis priemonėmis. Kaip pavyzdys paminėtinas 1215 m. *Magna Carta*^{58, 59} (lot. Magna Carta Libertatum), kuriame pirmą kartą įstatyminiu būdu įtvirtintas Anglijos karaliaus valdžios apribojimas.

Filosofai savo veikaluose pamažu pradeda kelti visų žmonių lygybės prieš įstatymus principą, kuris jau XVI-XIX a. darbuose perauga į imperatyvių reikalavimą valdovui, valstybės institucijoms laikytis minėto principo, nepaisant žmogaus turtinės, socialinės padėties. Visa tai įtakojo XVIII a. pabaigoje fundamentalius pokyčius teisėkūroje pvz., 1787 JAV Konstitucija. Nepaisant to, kad filosofų iškelti valdžių atskyrimo ir įstatymo viršenybės

⁵⁸ Magna Carta. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 24 d.]. Prieiga internete: http://en.wikipedia.org/wiki/Magna_Carta

⁵⁹ Magna Carta [1297] [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 24 d.]. Prieiga internete: <http://www.legislation.gov.uk/aep/Edw1cc1929/25/9>

principai galiausiai buvo įtvirtinti pagrindiniuose valstybių įstatymuose, bet mąstytojų keliamos idėjos žmogaus teisių bei laisvių pagarba nusikaltimų tyrimo metu sunkiai skynėsi kelią į įstatymų leidėjų kūrinis – įstatymus/įstatymų rinkinius, tame tarpe apibrėžiant slapto sekimo santykį su žmogaus teisėmis ir laisvėmis.

Analizuojant žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijų aspektu filosofų darbus paminėtus šiame moksliniame darbe aiškiai atsekamas dėsningumas atveriantis tiesioginį koreliacinį ryšį tarp filosofų darbuose išreikštų nuostatų dėl žmogaus teisių bei laisvių apsaugos įstatyminiu lygiu ir laipsniško žmogaus teisių bei laisvių įsitvirtinimo teisės normų aktuose, pradedant Konstitucija. Tai tuo pačiu atskleidžia, kad analizuojamu klausimu buvo ieškomas kompromisas tarp tos visuomenės dalies, kuri siekė suabsoliutinti žmogaus teises bei laisves ir tos visuomenės dalies, kuri siekė palikti teisės normų aktuose tik žmogaus pareigas.

IŠVADOS

Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė ankstyvųjų amžių filosofų iškelta visų žmonių lygybės prieš įstatymus idėjos sunkų kelią į teisinį pripažinimą, kaip vienos iš pamatinių teisinės valstybės idėjų. XVI-XIX a. filosofų darbuose minėta idėja perauga į imperatyvių reikalavimą valdovui, valstybės institucijoms laikytis minėto principo, nepaisant žmogaus turtinės, socialinės padėties. Visa tai įtakojo XVIII a. pabaigoje fundamentalius pokyčius teisėkūroje, kuriant pagrindinį šalies įstatymą - Konstituciją. Filosofų iškelti valdžių atskyrimo ir įstatymo viršenybės principai XVIII – XIX a. galiausiai buvo įtvirtinti pagrindiniuose valstybių įstatymuose, bet mąstytojų keliamos idėjos žmogaus teisių bei laisvių pagarba nusikaltimų tyrimo metu sunkiai skynėsi kelią į įstatymų leidėjų kūrinis – įstatymus/įstatymų rinkinius.

Filosofų darbuose paminėtuose šiame darbe aiškiai atsekamas dėsningumas atveriantis tiesioginį koreliacinį ryšį tarp filosofų darbuose išreikštų nuostatų dėl žmogaus teisių bei laisvių apsaugos įstatyminiu lygiu ir laipsniško žmogaus teisių bei laisvių įsitvirtinimo teisės normų aktuose, pradedant Konstitucija. Tai pat pastebimas vis augantis nuo XVIII a. kompromiso ieškojimas tarp tos visuomenės dalies, kuri siekė suabsoliutinti žmogaus teises bei laisves ir tos visuomenės dalies, kuri siekė palikti teisės normų aktuose tik žmogaus pareigas. Slaptas sekimas kaip savarankiškas informacijos rinkimo būdas tiriant nusikaltimus nebuvo teisiškai reglamentuotas iki XX a., nepaisant jo reikšmės tiriant nusikaltimus.

LITERATŪRA

1. Bergman, H. J. Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius: Pradai. 1999.
2. Wessels, Johannes, Baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas. 2003.
3. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys, (sudarytojas R. Mališauskas). Vilnius: Mintis. 1991.

GENESIS OF THE IDEAS ON THE RULE OF LAW, JUSTICE, DIVISION OF POWERS IN THE CONTEST FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Gediminas Bučiūnas*
Vytautas Magnus University
Kaunas region prosecution office

Summary

In the preambles of the Main law of many Countries (Constitution) we can find that one of the most significant objective of the nations is to strive for an open and harmonious civil society and law-based state. This aim means that every country must be under the rule of law and the most important values are the human rights, fundamental freedoms. Each democratic country based on rule of law is responsible and accountable for ensuring human rights and fundamental freedoms enshrined in the international and domestic law. Of course, this does not mean that the state authorities should refrain from any interference into human rights and fundamental freedoms of individuals. The social nature of human beings pushes them for social interaction and each human being has his own interests which may not always coincide with interest of other individuals. Therefore, a state's high priority task is to ensure that every human being and the whole of society are protected by state from unlawful acts. The state is forced to take legal means to disclose the criminal acts committed by the individuals, and limitation of human rights and fundamental freedoms is inevitable. For this purpose, legislation granted law enforcement authorities in rights to use special investigative techniques as covert surveillance in conducting the prosecution. But idea of protection human rights and freedoms during investigation passed long way from philosophers thoughts till law. For better understanding it will be useful and valuable thing to do researches on genesis of the rule of law, justice, division of powers ideas in context of works of philosophical thought and its evolution through prism on protection of human rights and freedoms.

Keywords: Human rights and freedoms, crime, rule of law, justice, division of powers,, covert surveillance.

Gediminas Bučiūnas*, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto viešosios teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: ikiteisminis tyrimas, diplomatinė teisė, nusikaltimų tyrimo metodologija, terorizmas, organizuotas nusikalstamumas.

Gediminas Buciuonas*, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Public Law, lecturer.

Research interests: pretrial investigation stage, diplomatic law, methodology investigation crimes, terrorism, organized crimes

ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO POLICIJOS VEIKLOJE ANALIZĖ

Viačeslav Čigrin*

*Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu;*

Anotacija. Teisės normų privalomumui užtikrinti ne visada užtenka naudos, moralės normų, viešosios nuomonės ar įsitikinimų, todėl teisės privalomumas užtikrinamas naudojant teisės aktais reglamentuotą prievartą. Turintys atitinkamus įgaliojimus, pareigūnai įstatymų numatytais atvejais turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaukyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Be to, pareigūnai, vykdydami savo tarnybos pareigas, turi teisę ginti ir savo gyvybę bei sveikatą. Šiais tikslais įstatymas numato pareigūnų teisę turėti ir atitinkamose situacijose panaudoti šaunamąjį ginklą ir kitas fizinės ir psichinės prievartos priemones. Kadangi prievartos priemonių naudojimas visais atvejais apriboja asmens, kuriam šios priemonės taikomos, galimybę veikti pagal savo valią, asmens laisvę ribojančių priemonių naudojimas griežtai reglamentuotas įstatymo teisės normomis, paliekant pareigūnams diskrecijos teisę, kuri leidžia pasirinkti švelnesnės prievartos formą. Iš visų prievartos rūšių didžiausią pavojų asmeniui, prieš kurį naudojama prievarta, sukelia šaunamųjų ginklų naudojimas. Būtinumas panaudoti prievartą gali kilti įvairiose situacijose, pvz., jėga priverčiant asmenį įvykdyti teisėtą reikalavimą; atremiant pavojingą kėsiniimąsi; sulaukiant asmenį, padariusį teisės pažeidimą ir vengiantį sulaikymo, stabdant automobilį ir kt. Todėl policijos pareigūnams išimtiniais atvejais tenka naudoti šaunamąjį ginklą. Straipsnyje analizuojami šaunamojo ginklo panaudojimo atvejai 2012 metais.

Pagrindinės sąvokos: šaunamasis ginklas, policijos pareigūnas, šaunamojo ginklo panaudojimas.

IVADAS

Teisės normomis sureguliuavus tam tikrus visuomeninius, ekonominius, socialinius ar kitus santykius šių teisės normų saugomos vertybės arba siekiami sukurti santykiai dažniausiai nebūna besąlygiškai naudingi visiems piliečiams arba socialinėms grupėms. Todėl teisė yra ne tik elgesio taisyklė, o visuotinai privaloma elgesio taisyklė. Tačiau teisės privalomumas nėra visiškai imanentinis teisių ir pareigų vienovės požymis, nes nauda, moralės normos, viešoji nuomonė arba įsitikinimai dažniausiai nebūna pajėgūs užtikrinti teisės privalomumo visuotinumą. Tokiais atvejais teisės privalomumas užtikrinamas pasitelkiant į pagalbą valstybės prievartą¹. Turintys atitinkamus įgaliojimus pareigūnai turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaukyti juos

¹ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.

padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Įstatymų numatytais atvejais ir tvarka pareigūnams leidžiama naudoti psichinę ar fizinę prievartą, šaunamąją ginklą bei sprogstamąsias medžiagas². Švelniausia prievartos forma yra psichinė prievarta. Ji suprantama kaip įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas. Psichinei prievartai taip pat prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas bei įspėjamieji šūviai. Fizinė prievarta suprantama kaip bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas, specialiųjų priemonių, t.y. lazdu, antrankių, surišimo priemonių, dujų, tarnybinių šunų, transporto priverstinio stabdymo bei kitų aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių naudojimas. Pareigūnas turi tam tikrą diskreciją pasirinkdamas naudotinos prievartos būdą, tačiau ši diskrecija pasireiškia tik švelnesnės prievartos formos pasirinkimu³. Prievarta, dėl kurios gali būti sužalojamas kūnas arba kuri gali baigtis asmens mirtimi, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai atlikti ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos⁴.

Šalyje pakankamai dažnai policijos pareigūnai susiduria su situacijomis, kai transporto priemonių vairuotojai nepaklūsta teisėtiems reikalavimams sustabdyti transporto priemonės arba pasitraukia iš eismo įvykio vietas. Dažniausiai situacija, kai transporto priemonės vairuotojas nepaklūsta teisėtam policijos pareigūno reikalavimui sustabdyti transporto priemonę, sukelia pareigūnui neigiamas emocijas, ir būtent tokiais atvejais turi pasireikšti jo tvirtas charakteris, psichologinis, teisinis ir profesinis pasirengimas. Teisės aktai, žinybinės instrukcijos numato visą eilę veiksmų, kuriuos būtina atlikti, siekiant sustabdyti nedrausmingą vairuotoją. Tai ir pranešimas visiems tuo metu patruliuojantiems policijos ekipažams apie nepaklūsusią reikalavimui sustoti transporto priemonę, galimų jos judėjimo krypčių užblokavimas, transporto priemonės persekiojimas nesukeliant pavojaus aplinkiniams, kitiems eismo dalyviams, persekiojantiems pareigūnams ir net pačiam pažeidėjui ar pažeidėjams. Tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimą reglamentuoja Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnis⁵. Pirmoji jo dalis skelbia, kad policijos pareigūnas, kai kitos prievartos priemonės yra neveiksmingos, kaip išimtinę priemonę turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą.

² Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20.

³Urmonas A. Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU. T. 32(24). 2002 m.

⁴ Linkevičiūtė I. Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: MRU. T. 5(83). 2006m.

⁵ Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20.

Trečiojoje šio straipsnio dalyje nurodoma, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę ir gyvūnus. Visiškai kitaip vertintina situacija, kuomet transporto priemonės vairavimas sukelia neabejotiną pavojų aplinkinių asmenų sveikatai ar gyvybei, kitų eismo dalyvių transporto priemonėms, padidinto pavojaus statiniams ir objektams, o kitokių priemonių sustabdyti transporto priemonės nėra arba jos išnaudotos ir neduoda reikiamo rezultato, policijos pareigūnas, laikydamasis visų atsargumo priemonių, turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš tokią transporto priemonę⁶. Kai šaunamasis ginklas buvo panaudotas transporto priemonei sustabdyti, pareigūnas nedelsdamas privalo pranešti apie tokį tarnybinio ginklo panaudojimą. Nederėtų pamiršti, kad apie veikas, susijusias su rizika, kylančia panaudojant šaunamąjį ginklą, kalbama ir baudžiamajame įstatyme. BK 30 straipsnis apibrėžia profesinių pareigų vykdymą⁷. Pirmoji šio straipsnio dalis numato, kad asmuo pagal šį kodeksą neatsako už žalą, kurią padarė vykdydamas profesines pareigas, jeigu jis neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų. Tuo atveju, kai policijos pareigūno reikalavimui sustoti nepaklūsęs transporto priemonės vairuotojas savo tolimesniais veiksmais kelia akivaizdžią grėsmę (pavojų) kitų kelių eismo dalyvių ar kitų asmenų sveikatai, gyvybei ar turtui, padidinto pavojaus statiniams ir objektams, o kitokių priemonių sustabdyti transporto priemonės nėra arba jos išnaudotos ir neduoda reikiamo rezultato, policijos pareigūno veiksmai, panaudojant tarnybinį šaunamąjį ginklą tokiai transporto priemonei sustabdyti, vertintini, kaip būtinasis reikalingumas⁸. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (aktuali 2013-08-01 redakcija) numato atsakomybę už šį pažeidimą bei tiksliai nurodo, kaip turi būti stabdoma transporto priemonė⁹.

Tyrimų tikslas – atlikti policijos pareigūnų praktinių tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimo 2012 kalendoriniais metais atvejų analizę.

Uždaviniai:

- Išanalizuoti šaunamojo ginklo panaudojimo tikslą ir objektą.
- Išanalizuoti tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumą.
- Išanalizuoti šaunamojo ginklo panaudojimo aplinkybės.

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Nutartis Nr. 2K–304/2004.

⁷ Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas. Aktuali redakcija 2013-07-13.

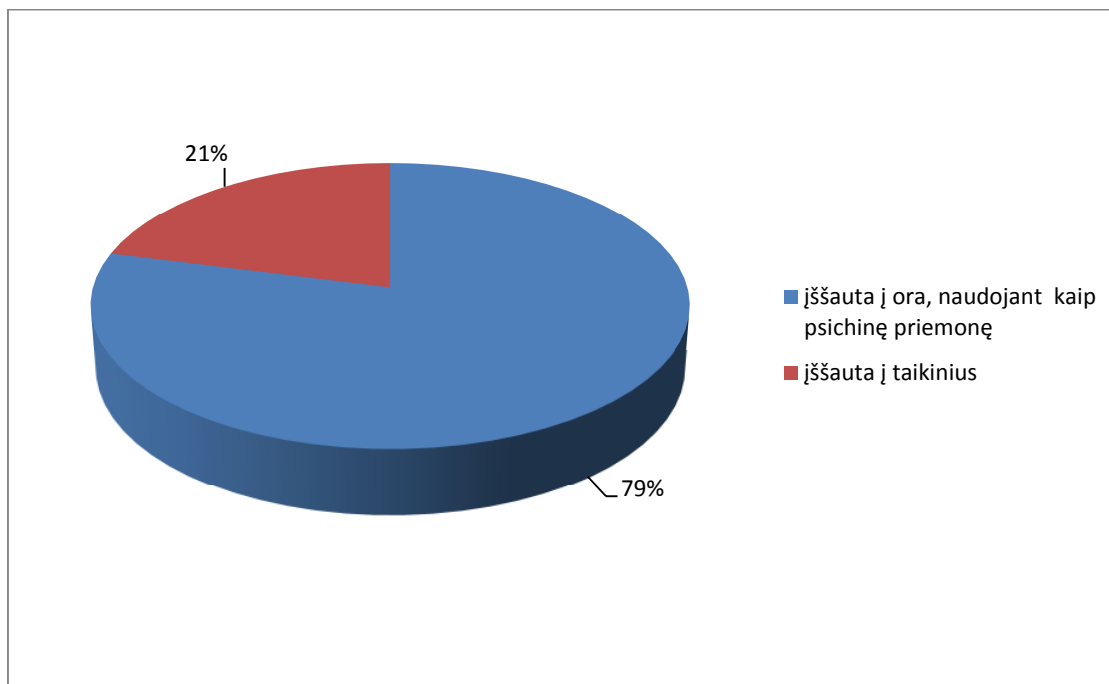
⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K–565/1999.

⁹ Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Aktuali redakcija 2013-08-01.

Tyrimo metodai - mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, statistinių duomenų analizės ir lyginamasis metodai.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Analizei buvo panaudota 24-os tarnybinių patikrinimų medžiaga dėl policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo nuo 2012 metų sausio 7 dienos iki 2012 metų gruodžio 14 dienos. Pareigūnai naudojo tarnybinių ginklų gindamiesi, priverstinai stabdydami transporto priemones, sulaikydami asmenis. Viso per metus buvo iššauti 67 šūviai, iš jų 53 šūviai atlikti į orą, naudojant kaip psichinę prievartą (79%) (1 pav.).

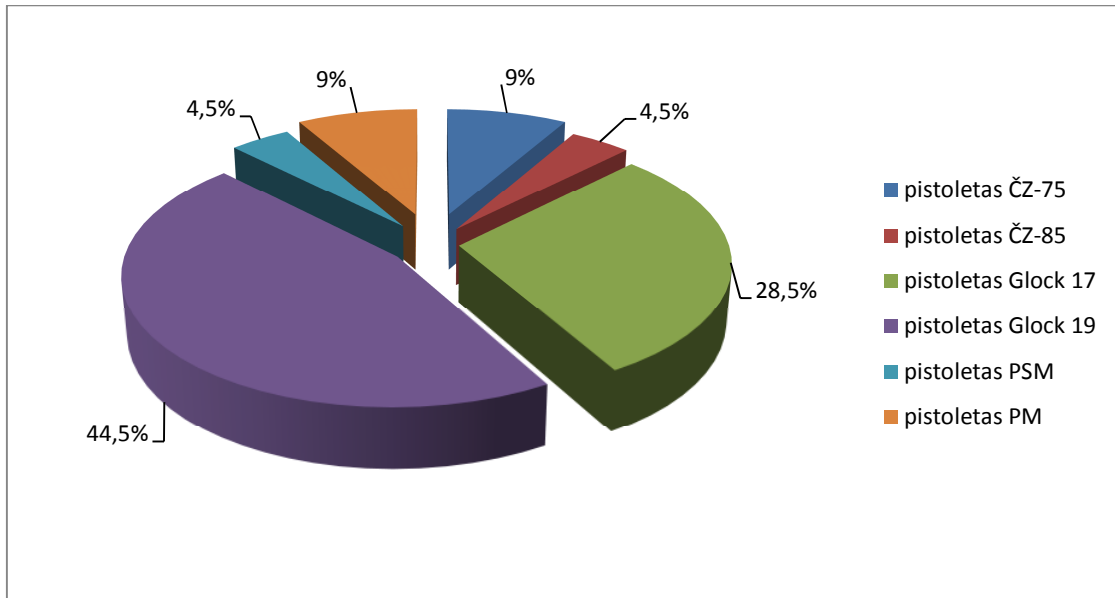

1 pav. Policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo paskirstymas pagal šaudymo objektą.

Matome, kad policijos pareigūnai stengėsi nepiktnaudžiauti šaunamąsiais ginklais ir pagrinde juos naudojo kaip psichinę priemonę.

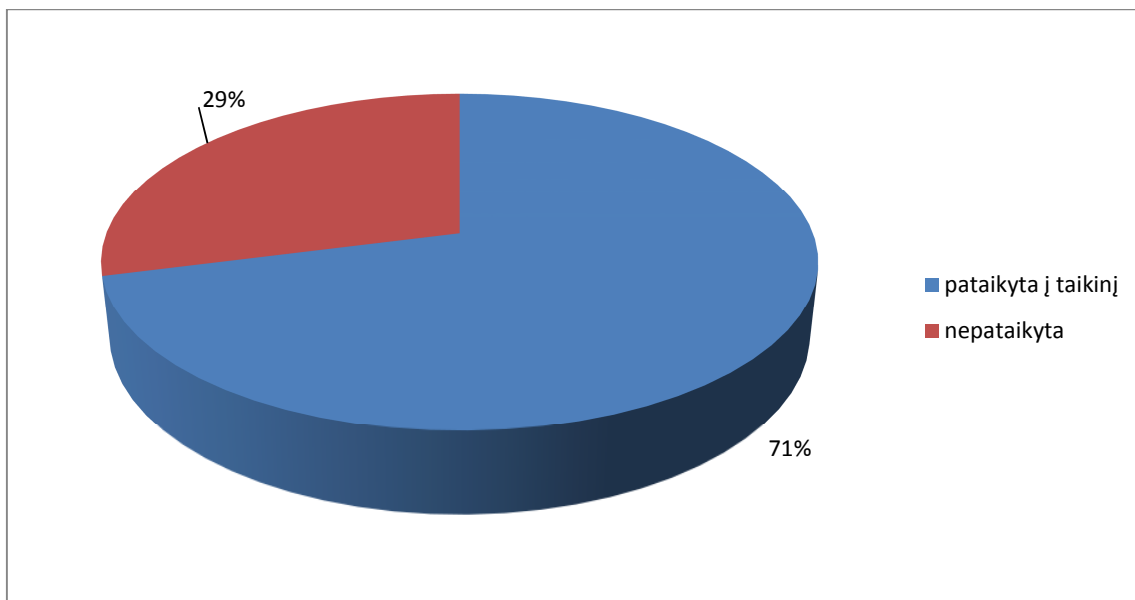
Policijos pareigūnai panaudojo tarnybinius ginklus - įvairių modelių pistoletus (2 pav.).

Policijos pareigūnai panaudojo 9 mm tarnybinius ginklus: pistoletus Glock 19 - 11 kartu (44,5%), pistoletus Glock 17 - 7 kartus (28,5%), pistoletus ČZ-75, PM - 2 kartus (po 9%), pistoletus ČZ-85, PSM - po 1 karta (4,5%).

2 pav. Policijos pareigūnų panaudotu ginklų paskirstymas pagal modelius.

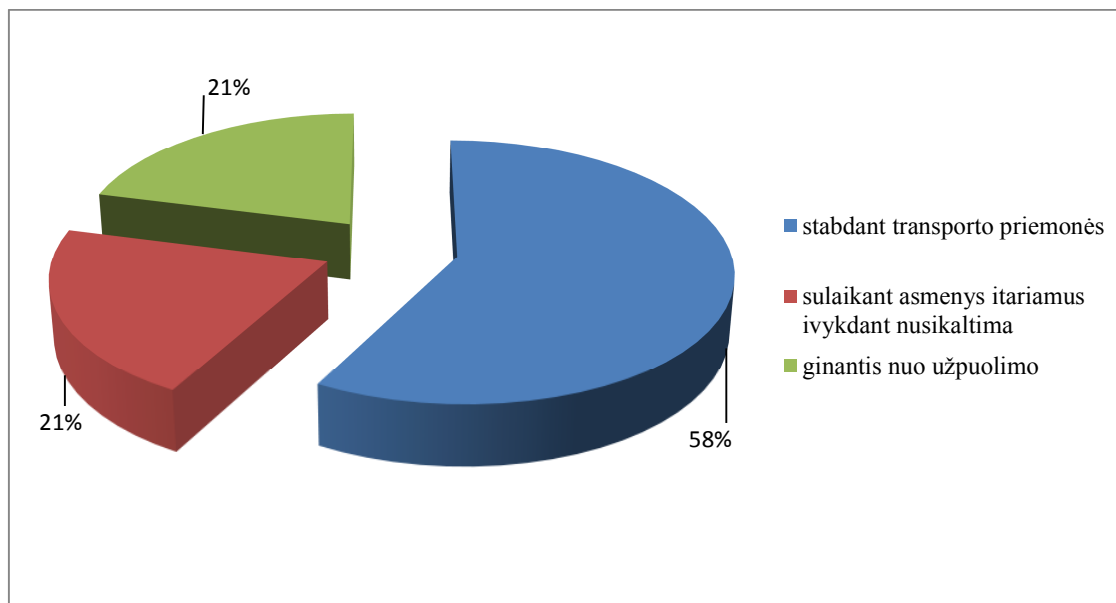
Šaudydami į taikinius (automobilių ratus, į pavojingus gyvūnus, į asmenį įtariama įvykdę nusikaltimą- apiplėšymą) policijos pareigūnai atliko 14 šūvių, pataikydami 10 kartus (71%) (3 pav.).

3 pav. Pataikytu šūviu paskirstymas.

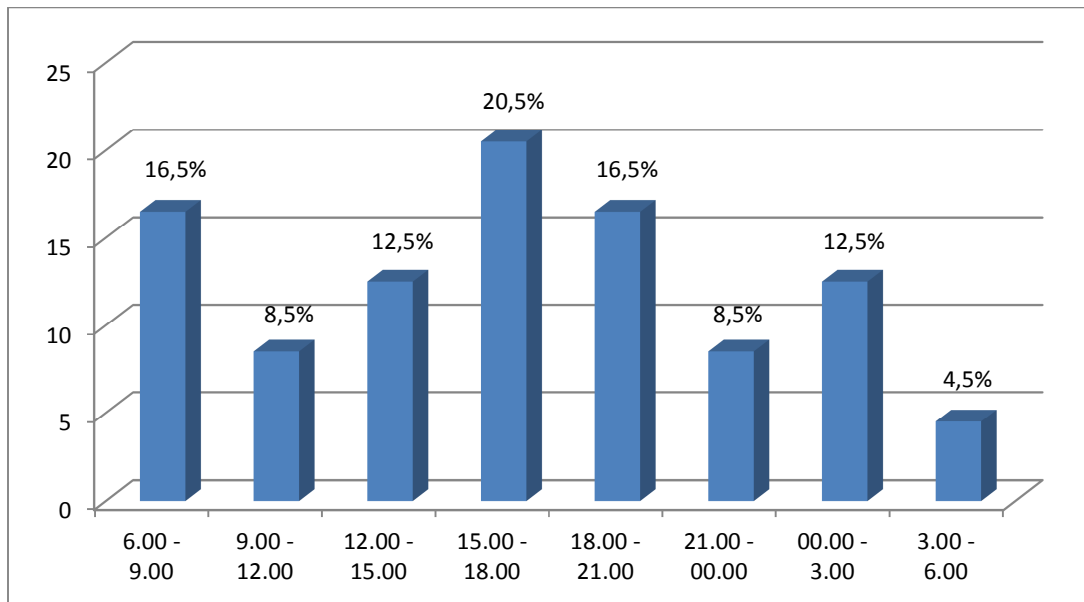
Iš pateiktų duomenų matome, kad policijos pareigūnai šaudo pakankamai taikliai (71% pataikymu), turint omenyje, kad jie šaudė į judančius taikinius (važiuojančio automobilio ratus, bėganti šunį).

Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo priežastys pateiktos žemiau (4 pav.).

4 pav. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo priežastys.

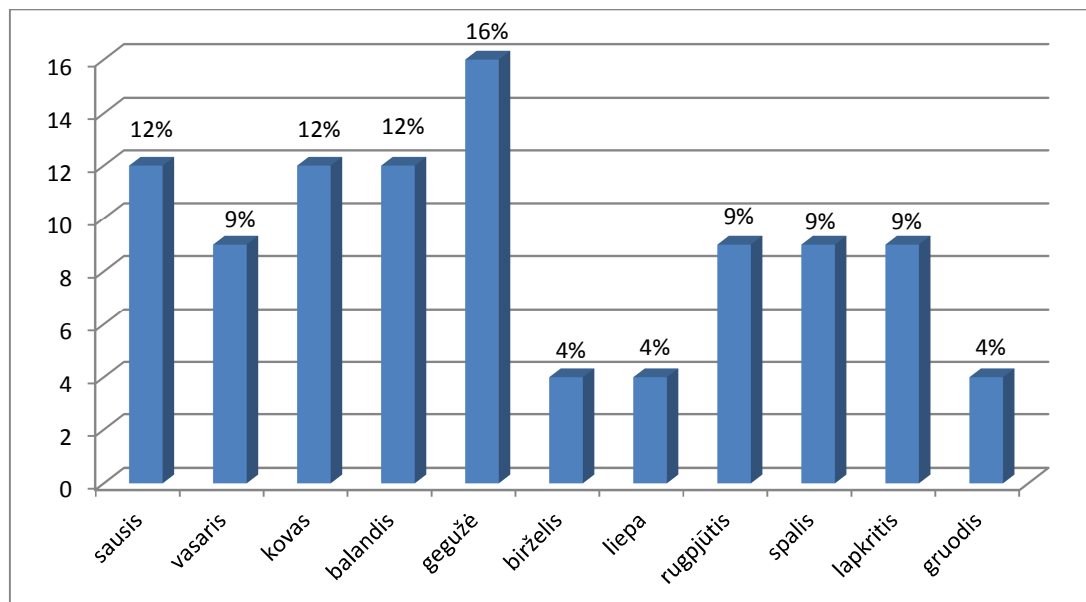
Per 2012 m. Lietuvoje užregistruota 24 ginklo panaudojimo atvejai. Duomenų analizė parodė, kad 14 kartų (58% atvejų) tarnybinis ginklas buvo panaudotas priverstinai stabdant transporto priemones (reikia atsižvelgti, jog priverstinis transporto priemonės stabdymas 2 kartus baigiasi vairuotojų pabėgimu), 5 kartus (21%) tarnybinis ginklas buvo panaudotas sulaikant asmenis, įtariamus įvykdę nusikaltimą ir 5 kartus (21%) – ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus). Kadangi sulaikant asmenis tarnybinis ginklas buvo naudojamas tik išpėjamiesiems šūviams, išskyrus viena atveji kai 3šūviai buvo atlikti į orą naudojant kaip psichinė prievarta ir vienų šūvių asmuo įtariamus įvykdę nusikaltimą- apiplėšymą buvo sužeistas į koją, akivaizdu, kad didžiausią pavojų kėlė ginklo panaudojimas priverstinai stabdant transporto priemonę. Kalbant apie tikslią ginklo panaudojimo galimybę ir tikslumą reikia įvertinti ir paros laiką, kai buvo panaudotas ginklas (5 pav.).

5 pav. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo paros laikas.

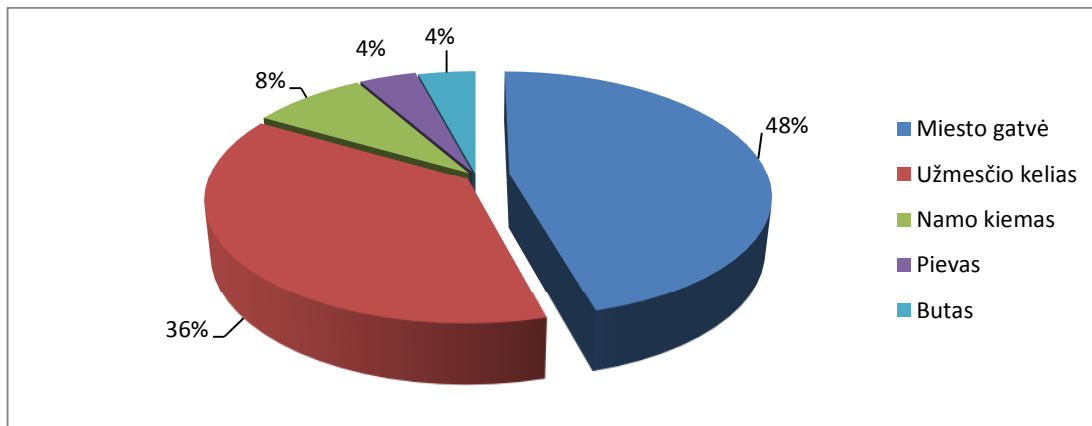
Matome, kad dauguma atveju ginklas buvo panaudotas švesios paros metu. Nuo 9.00 val. iki 21.00 val. ginklas buvo panaudotas 14 kartu (58%), nuo 21.00 val. iki 9.00 val. 10 kartu (42 %).

Ginklo panaudojimo atvejai pagal mėnesį pateiktos žemiau (6 pav.).

6 pav. Ginklo panaudojimo atvejų paskirstymas pagal mėnesį.

Kaip matome iš pateiktu duomenų daugiausiai ginklo panaudojimo atvejai buvo gegužio mėnesį - 4 (16%), sausį, kovą ir balandį ginklas buvo panaudotas po 3 kartus (12%), vasarį, rugpjūtį, spalį ir lapkritį ginklas buvo panaudotas po 2 kartus (9%), birželį, liepą ir gruodį ginklas panaudotas po 1 kartą (4%) ir rugsėjo mėnesį ginklas nebuvo panaudotas nė karto. Duomenys pagal ginklo panaudojimo vietą pateikti 7 pav.

7 pav. Ginklo paskirstymas pagal panaudojimo vietą.

Per 2012 m. Lietuvos policija panaudojo šaunamąjį ginklą miestų gatvėse 11 kartų (48%), užmiesčio kelyje 9 kartus (36%), namų kieme 2 kartus (8%) ir pievoje bei bute po 1 kartą (4%).

IŠVADOS

Apibendrinant visų pateiktų tarnybinių patikrinimų medžiaga dėl policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo nuo 2012 metų sausio 7 dienos iki 2012 metų gruodžio 14 dienos matome, kad visais atvejais ginklai panaudoti teisėtai. Šviesios paros metu ginklas buvo panaudotas 14 kartus (58%), tamsios paros metu 10 kartus (42%).

Lietuvos policija panaudojo šaunamąjį ginklą miestų gatvėse 11 kartus (48%), užmiesčio kelyje 9 kartus (36%), namų kieme 2 kartus (8%) ir pievoje bei bute po 1 kartą (4%).

Tarnybinis ginklas buvo panaudotas priverstinai stabdant transporto priemones (58%), sulaikant asmenis (21%), įtariamus įvykdę nusikaltimą ir ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus -21%).

Policijos pareigūnų šaudymo įgūdžiai yra aukšto lygio, nes šaudant į judančius taikinius (automobilių ratus, į pavojingus gyvūnus, į asmenį įtariama įvykdę nusikaltimą- apiplėšymą) pataikymai sudarė 71 %.

LITERATŪRA

1. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
2. Linkevičiūtė I. Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: MRU. T. 5(83). 2006m.
3. Saulius Greičius. Prievartos naudojimo įgyvendinant valstybės sienos apsaugos tarnybos funkcijas teisinio reguliavimo aspektai. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: MRU. T. 76(68). 2005m.
4. Urmonas A. Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU. T. 32(24). 2002 m.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Nutartis Nr. 2K–304/2004.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K–565/1999.
7. Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Aktuali redakcija 2013-08-01. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453621
8. Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435630
9. Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas. Aktuali redakcija 2013-07-13. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453631

ANALYSIS OF THE USE OF A FIREARM IN POLICE ACTIVITY

Viačeslav Čigrin*

Mykolas Romeris University

Summary

In order to ensure the binding of provisions, the benefits, morality, public opinion or belief are not always enough, therefore legal binding is ensured with the help of state violence. With the appropriate authority officials have the right to use force when necessary in order to prevent violations of law, to retain them in the persons and in other cases, protecting and defending individuals, society, the State's legitimate interests. In addition, officials in the performance of their official duties, will have the right to defend your life and health. For these purposes, the law provides officials for the right to keep and, in appropriate situations, to use a firearm and other physical and psychological coercive measures. As the use of coercive measures in all cases limits the person (against whom the measure is used) to act according to his will, the personal freedom of restrictive measures is strictly regulated by the law, leaving the officers discretion, exerted only by a less coercive forms of selection. The greatest risk of violence of all the species against the person (against whom force is used), causes the use of firearms. The need to use force can arise in various situations, for example, strength, forcing a person to fulfil a legal requirement; braced dangerous attempt, apprehending a person of an offense and avoids arrest, stop the car and so on. Therefore, in exceptional cases, police officers have to use firearms. This paper analyses the use of firearms cases in 2012.

Keywords: firearm, a police officer, use of a firearm..

Viačeslav Čigrin*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Visuomenės saugumas.

Viačeslav Čigrin* Mykolas Romeris university Faculty of Public Security lecturer Department of State Border Protection. Research interests: Public security

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF STATE LANGUAGE IN LITHUANIA: RECENT PROBLEMATIC ASPECTS

Ramunė Jakštienė*

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law
Putvinskio str. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 657 72711, e-mail: jakstieneramune@gmail.com*

Annotation. The Lithuanian language belongs to the Baltic branch of the Indo-European family. Most Baltic languages are extinct. The only ones preserved and used to date are Lithuanian and Latvian. Researchers of Indo-European languages say Lithuanian is the most archaic of all the living Indo-European tongues. The Constitution of the Republic of Lithuania ensures the Lithuanian special legal status and declares the principle of state language. This principle is implemented and defined in numerous various types of legislation, regulating different areas of public life. Application of some norms of legislation sometimes becomes more or less problematic. Recently the most problematic norms, implementing the principle of the state language, are the ones, regulating the writing of the names of natural persons, especially non-Lithuanian nationality and non-citizens, in official documents; public signs and education in languages of national minorities. Recently some important decisions were made by national and international courts, other state authorities which are linked to the implementation of the principle of state language.

Keywords: constitutional principle of state language, rights of national minorities.

INTRODUCTION

English has a very good expression to describe a native language – mother-tongue. Lithuanians also have a similar saying that a mother, nursing her baby, puts the native language on his lips. It means a belief that native language is part of a person's heart and determines his character and even behaviour. Of course, globalization and rising number of bi-lingual or multilingual families reduces its importance, but cultural and linguistic diversity is promoted, especially by EU.

Lithuanian belongs to the Baltic branch of the Indo-European family. Most Baltic languages are extinct. The only ones preserved and used to date are Lithuanian and Latvian. Researchers of Indo-European languages say Lithuanian is the most archaic of all the living Indo-European tongues¹. The preamble to the Constitution of the Republic of Lithuania, identifying the main values of the state, distinguishes the preservation of native language and writing. Article 14 of the Constitution sets that Lithuanian shall be the state language². So the main law ensures the Lithuanian special legal status and declares the principle of state

¹ <http://vlkk.lt/eng/lithuanian-language/background.htm> [interactive] [accessed 01/11/2013].

² Constitution of the Republic of Lithuania. *Official Gazette*, 1992, No. 33-1014.

language. It isn't a completely new provision. The status of state language was also established in Lithuania's Constitutions in 1922, 1928 and 1938. It isn't an original provision either. The special status of a state language is defined in Constitutions of other states as well, for instance the Constitutions of neighbouring states: Estonia, Latvia, Poland³, etc.

The constitutional principle of state language, its ambit became very actual in Lithuania in recent years because of speculations and interpretations, usually without good reasoning, about using languages of national minorities in Lithuania. Some politicians use this topic as an instrument to set members of society against each other making their political career. They criticize the existing legislation of state language principle and present assumptions on discrimination of languages of national minorities. Besides, recently some important decisions were made by national and international courts, other state authorities which are linked to the implementation of the principle of state language.

So the object of this paper is recent problematic legal aspects of the implementation of the principle of the Lithuanian as a state language. The objective of the research is to identify and to disclose the main recent problematic aspects arising in implementation of the principle of state language. In order to achieve the determined aim the following tasks are settled: 1. to define the scope of the principle of state language; 2. to describe the implementation of the principle and reveal recent problematic aspects; 3. to review the case law on the object of a research.

THE SCOPE OF THE PRINCIPLE OF STATE LANGUAGE

The principle of state language is implemented and defined in adopted legislation. The biggest set of special norms is Law on the State Language⁴. It repeats the provision of the Constitution that the Lithuanian language is the state language of the Republic of Lithuania (article 2). The Law regulates the use of the state language in public life of Lithuania, protection and control of the state language, and the responsibility for violations of the Law. These fields of activities are the main manifestations of the principle. It must be stressed, that this Law doesn't regulate unofficial communication of the population and the language of events of religious communities as well as persons, belonging to ethnic communities. The

³ Vainiūtė, M. Lietuvių kalbos kaip valstybinės konstitucinis statusas: pagrindiniai aspektai [Constitutional Status of Lithuanian as the Official Language: Basic Aspects]/*Jurisprudencija*[*Jurisprudence*], 2010, 4(122), P.30.

⁴ Law on the State Language. *Official Gazette*, 1995, No. 15-344.

right of persons, belonging to ethnic communities, to foster their language, culture and customs is guaranteed by other laws of the Republic of Lithuania (article 1). The Law on the State Language enforces the main elements of the principle of state language. One of them defines the areas of public life in which the Lithuanian language must be used:

- particular documents: legal acts (article 3); state and municipal institutions', establishments', enterprises' and organizations' correspondence with each other (article 5); filing work, accounting, reporting, financial and technical documents of all institutions, establishments, enterprises and organizations in Lithuania (article 4); transactions of legal and natural persons (article 9);
- providing the population with services by state and municipal institutions, establishments and organizations, as well as communications, transportation, health and social security, police and law-enforcement services, trade and other establishments – articles 7, 8;
- official events (sessions, congresses, meetings, sittings, conferences, etc.) organized by state and municipal institutions, state establishments and enterprises (except international events) – article 10;
- general, vocational, higher post-school and university education for the residents of the Republic of Lithuania – article 11;
- names: standardized genders of place-names (article 14); genders of personal names of the citizens of the Republic of Lithuania (article 15); names of all enterprises, establishments and organizations, functioning in the Republic of Lithuania (article 16);
- signs and information: seals, stamps, letterheads, plaques, signs in offices and other places of enterprises, establishments and organizations of the Republic of Lithuania, as well as names of goods and services provided in Lithuania and their descriptions (article 17).

Another element of the principle of state language includes norms describing the way how the Lithuanian must be used: it sets a requirement of correctness of the Lithuanian (articles 19). Yet another element of the principle covers the provisions on liability for the wrongful use of the Lithuanian. So any actions against the state language status are prohibited and incur liability (article 24). The institution having an obligation to control the implementation of this law is the State Language Inspectorate (article 25). Control of using and correctness of state language is one of the functions of municipalities too⁵.

5 Law on Local Self-Government, article 7§13. *Official Gazette*, 1994, No. 55-1049.

The Law of the State Commission of the Lithuanian Language establishes one more special state institution to decide issues concerning the implementation of the Law on the State Language. Among the other competencies this institution has a responsibility to submit proposals on language policy and implementation of the Law on the State Language; establish the directions of regulating the Lithuanian language, decide the issues of standardisation and codification of it; appraise and approve the most important standardising language works; deliberate important issues raised by the public, regarding language use and limits and adopt decisions regarding them (article 3)⁶. The decisions of the State Commission of the Lithuanian Language are obligatory for State and municipal institutions, all of the offices, enterprises and organizations operating in the Republic of Lithuania (article 6 §2).

Failure to fulfill the decisions of the State Commission of the Lithuanian Language and the instructions of the State Language Inspectorate incur administrative liability (Code of Administrative Offences of Republic of Lithuania, article 91²)⁷. The same kind of liability is determined for: not using the Lithuanian in companies', institutions' and organizations' seals, stamps, letterheads, signs, offices and other public records, in names, descriptions and instructions of products or services (article 91¹); correspondence within the country (article 91⁴); for presenting to state institutions documents not in a state language (article 91⁵); performing official duties (article 91³); television and radio broadcasts, demonstrations of films without translation into the state language, except in cases provided by law (article 91⁶); not using authentic and official Lithuanian place names forms in laws, official publications, mapping, road and street index, signboards, seals, communications, product documentation, textbooks (article 91⁷). The sanctions for all these administrative violations are fines, 1200 Lt is the maximum one (article 91⁶ §2).

It is obvious that it isn't enough to include the principle of state language into the Constitution and to pass a special law on it. Its effective application requires incorporation of it to the whole well-functioning system of national legislation⁸. So principle of the state language is also implemented in numerous various types of national legislation, regulating different areas of public life: civil service, public administration, litigation, education, rights of national minorities, advertisement, names of natural and legal persons, public records and

6 Law on the Commission of the Lithuanian Language. *Official Gazette*, 1993, No. 11-265.

7 Code of Administrative Offences of Republic of Lithuania. *Official Gazette*, 1985, No. 1-1.

8 Vainiūtė M. Lietuvių kalbos kaip valstybinės konstitucinis statusas: pagrindiniai aspektai [Constitutional Status of Lithuanian As the Official Language: Basic Aspects]/ *Jurisprudencija [Jurisprudence]*, 2010, 4(122), P. 38.

signs, and etc. The principle is interpreted and its scope is widely disclosed in the rulings of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and in the decisions of other courts.

So there is created the whole legal framework for the implementation of the constitutional principle of Lithuanian as the state language in national legislation.

PROBLEMATIC ASPECTS OF IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF STATE LANGUAGE

As it was already mentioned, the principle of the state language is implemented in numerous various types of legislation, regulating different areas of public life. Application of some norms of legislation sometimes becomes more or less problematic. This happens for different reasons: changing realities and public needs, migration or even politics. Ensuring the Lithuanian status of the state language and functionality in all areas of public life, its meeting to public needs, and promoting its development are the goals, set in the State Language Standardization, Use, Development and Dissemination Program for 2006–2015, approved by the resolution of the Government of the Republic of Lithuania⁹. However, not all these goals are successfully achieved. Recently the most problematic norms, implementing the principle of the state language, are the ones, regulating writing of the names of natural persons, especially non-Lithuanian nationality and non-citizens, in official documents; public signs and education in languages of national minorities.

1. Names of natural persons

One of aspects of principle of state language rising legal disputes is family names of women, when they choose spouse's surname after marriage. Writing the names of Lithuania's citizens in official documents is regulating by a complex of legal norms. Article 3.31 of the Civil Code of the Republic of Lithuania says, that both spouses have a right to retain premarital surname, select the other's spouse's one as a common last name or choose a double last name¹⁰. But this law requires writing person's name and family name according to the rules of the Lithuanian language (article 3.282). Additionally it is required to write a person's name and family name in characters of the Lithuanian language in the passport of the citizen

⁹ State Language Standardization, Use, Development and Dissemination Program for 2006–2015, approved by the resolution of the Government of the Republic of Lithuania No. 1177, 15/09/2004. *Official Gazette*, 2004, No. 140-5125.

¹⁰ Civil Code of the Republic of Lithuania. *Official Gazette*, 2000, No. 74-2262.

of the Republic of Lithuania¹¹. Civil status documents must be written in Lithuanian in accordance with the Rules of Civil Registry (the Civil Code of the Republic of Lithuania, articles 3.281, 3.282). The latter rules specify that civil status documents must be recorded in Lithuanian (p. 11)¹². When after marriage a woman chooses a spouse's last name or joins it to her own, she is given a feminine form of spouse's last name (p. 71). Similarly, Law on State Language sets that genders, which are prescribed by laws, of personal names of the citizens of the Republic of Lithuania shall be used in the Republic of Lithuania. Personal names shall be changed and corrected in the manner prescribed by laws (article 15). This means that family names of Lithuanian women must be feminine, but not masculine or neutral, which is not typical for the Lithuanian. State Commission of the Lithuanian Language decided to declare the publication "Lithuanian spelling and punctuation" normative (after an amendment – only Part I of it "Spelling")¹³. It says, that last names of Lithuanian girl's are made by their father's last names with the suffixes *-aitė*, *-ytė*, *-utė*, *-(i)ūtė*, and last names of married women – by their spouses's last names with the suffixes *-ienė*, *-(i)uvienė*¹⁴. In 2003 State Commission of the Lithuanian Language decided to introduce a new possibility for Lithuanian women to choose a last name: when there is a preference not to disclose marital status, the last name may be made with the ending *-ė*¹⁵. So the legislation of writing the names of Lithuania's citizens is unambiguously and clear, however, institutions get requirements time to time to registry or to write in official documents a woman's family name in a form, identical to her spouse's one (masculine or neutral form). These claims are usually based on the ground of inconvenience, interference with private life or discrimination on the base of gender.

The Constitutional Court of the Republic of Lithuania interpreted in its rulings, that the constitutional status of state language means that Lithuanian is a constitutional value. The state language preserves language's identity, it integrates a nation, ensures expression of national sovereignty, the integrity and indivisibility of the state, and smooth functioning of state and local government establishments. The state language is an important guarantee of

11 The resolution of the Supreme Council of the Republic of Lithuania. No. I-1031, 21/02/1991, §1. *Official Gazette*, 1991, No. 5-132.

12 Rules of Civil Registry, approved by the order of Minister of Justice No. 1R-160, 19/05/2006. *Official Gazette*, 2006, No. 65-2415.

13 Resolutions of the State Commission of the Lithuanian Language No. 58, 19/12/1996. *Official Gazette*, 1996, No. 126-2966; No. N-5(106), 28/09/2006. *Official Gazette*, 2006, No. 107-4087.

14 Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba [The orthography and punctuation of the Lithuanian]. V, 1992, §46–47, p. 34–35.

15 Resolution of the State Commission of the Lithuanian Language No. N-2 (87), 26/06/2003, §2. *Official Gazette*, 2003, No. 65-3009.

equality of citizens. It also means, that the legislature is required to determine by law, how the language is ensured in public life, in addition, it must provide for the protection of the state language. The Constitutional Court has emphasized, that the Lithuanian is compulsory only in public life in Lithuania. In other spheres of life persons may use any language acceptable to them without restrictions. Taking into account that the passport of the citizen of the Republic of Lithuania is an official document certifying a permanent legal link between an individual and the state, i.e. citizenship of an individual, and that citizenship relations belong to a public life of the state, the names and family names must be written in the Lithuanian language in passports. Otherwise, the constitutional status of state language would be denied¹⁶.

The Supreme Court of the Republic of Lithuania consistently comply with the case law of the Constitutional Court and comes to analogical conclusions in cases on this issue. The rules of state language and its protection are attributable to public order in a state, so enforcement of them cannot be qualified as a violation of a principle, implemented in the Constitution and in the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms – person’s and his family’s privacy (case No. 3K-7-20/2006, 8 June 2008; a plaintiff wanted to have a husband’s surname in masculine form)¹⁷. Historical, systemic and teleological analyses of legal acts, regulating the writing persons’ family names in official documents, traditions of the Lithuanian language, national and international case law leads to a conclusion that legal reglamentation of family names of Lithuanian women *per se* isn’t discriminative either¹⁸.

Even more problematic aspect is writing the names of non-Lithuanian nationals and non-citizens of Lithuania (non-Lithuanian names). According to the already mentioned resolution of the Supreme Council of the Republic of Lithuania, passed in 21/02/1991, names and surnames of non-Lithuanian’s must be written in Lithuanian characters in passports of Lithuania’s citizens. By a person’s choice, they may be written according to pronunciation without Lithuanian endings or according to pronunciation with Lithuanian endings (§2). The State Commission of the Lithuanian Language has specified the writing of the names of some particular languages. But the social and cultural realities have changed from the adoption of

16 The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Ruling. 21/10/1999.

17 Teismų praktika [Case law]. No. 26, 2007, §1.3.

http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=32296 [accessed 01/11/2013].

18 *see* Jakštienė, R. Ar lietuvės moterys po santuokos gali pasirinkti vyro pavardę su vyriškosios giminės galūne? [Do Lithuanian Women Have the Right after Marriage to Choose a Husband’s Surname With a Male Ending]/ *International Journal of Baltic Law*. 2004, Volume 1, No. 4. p. 72–95 on www.ceeol.com [interactive] [accessed 01/11/2013].

mentioned resolution of the Supreme Council. Besides, the Law on Identity Card was passed on the 12 October 2001. It states that an identity card (not passport anymore) shall be the main personal document of a citizen of the Republic of Lithuania intended for use in the state (article 2 §1)¹⁹. Data in identity card must be inscribed in Lithuanian characters and the name and surname of a citizen – in accordance with the procedure established by national legal acts regulating writing of names and surnames in personal documents (article 4 §5). The problem is that such a special law isn't adopted yet, although its various projects are discussed from 1997. So by the need specific secondary legislation is applied (rules of civil registry, issuance of permits of residence for foreigners, etc.). This raises legal disputes, when people require to write their names or surnames not in the Lithuanian characters. These requirements are usually based on the right of using national minority's language, interference with family private life or inconveniences. National courts basically rely on general status of state language, on its protection and systemic analyses of legal acts on this issue. The same arguments dominate in recent Vilnius District Court's decision, when it has stated that plaintiff's (Lithuania's citizen of Polish nationality living abroad) name and surname can't be written in Polish characters in her birth and marriage certificates (she was born and has married in Lithuania). The court stressed that a large number of ethnic minorities reside in Lithuania and writing their names in their language may undermine public order in the state²⁰. This decision was reached after EU Court of Justice has made its decision in this dispute too: a state may refuse to amend writing of person's name and forename in civil status documents (such as birth or marriage certificates) in a form which doesn't comply the rules of national language spelling on condition that such a refusal doesn't give rise to serious inconvenience at administrative, professional or private levels, which is for the national court to decide²¹. So the Court of Justice hasn't found a violation of EU law and its arguments have reaffirmed earlier interpretations of Lithuania's national courts.

Constitutional Court of Lithuania decided to clarify its earlier ruling about writing names and surnames in a passport of a citizen of Lithuania (31/01/1991) and repeated that

¹⁹ Law on the Identity Card. *Official Gazette*, 2001, No. 97-3417.

²⁰ <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/teismas-skelbs-sprendima-del-pavardes-rasymo-nelietuviskais-rasmenimis-417533#.UoCccZq9vmI> [interactive] [accessed 2013-11-01].

²¹ Judgement of the Court of Justice (Second Chamber), case No. C-391/09, Malgožata Runevič-Vardyn and Łukasz Paweł Wardyn v Vilniaus miesto savivaldybės administracija and Others. 11/05/2011. <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62009CJ0391&lang1=lt&type=NOT&ancre=> [interactive] [accessed 01/11/2013].

writing of a person's name and surname in this document must be only in the Lithuanian characters. But it also added that additionally, if a person wishes, his name or surname may be written in non-Lithuanian characters in passport's sections for other records. This record in non-Lithuanian characters shouldn't be equated to a record of personal identity in state language. The Court has concluded that such records don't violate the principle of state language. The legislature has a discretion to enact such a possibility by law determining its grounds and objective criterions²². Although various projects of such provisions are constantly discussed but until now this hasn't been done mainly because of political reasons. The Government of the Republic of Lithuania has decided to propose the State Commission of the Lithuanian Language to establish by its legal act – resolution – the rules of writing names in official documents, including the names in other languages, names which have authentic spelling in other languages and names in non-Latin characters²³. But the Commission refused to do this stating that there is no ground for creating new special rules to write names of other languages: it has already defined by the recent resolution (No. N11-147, 24 October 2013), that names of other languages are written in their original form (original and adaptive form may be written together – in brackets) in official documents (except in personal documents of citizens of Lithuania). The Commission has also concluded that it can't establish rules on writing names in non-Latin characters in personal documents of citizens of Lithuania, because they would be in contradiction with the mentioned ruling of the Constitutional Court of Lithuania about writing names and surnames in a passport of a citizen of Lithuania (31/01/1991)²⁴.

As long as there is no law legitimizing to write a person's name or surname in non-Lithuanian characters in passport's sections for other records, there is no possibility to give such a right by the decision of the court, because this is an exceptional discretion of legislature. That is the argument presented by the Supreme Court of Lithuania, when it decided the case (No. 3K-3-392, 17/07/2013) where plaintiff, a citizen of Lithuania who married in Austria to a citizen of Austria, required to issue a certificate of marriage and a passport of citizen of Lithuania with a record of her surname in non-Lithuanian characters. The court also refers to the case law of European Court of Human Rights, specifically to a

22 Decision of the Constitutional Court of Lithuania, 06/11/2009. *Official gazette*, 2009, No. 134-5859.

23 Resolution of the Government of the Republic of Lithuania, 26/06/2013, No. 589. *Official gazette*, 2013, No. 70-3532.

24 <http://www.vlkk.lt/lit/104546> [interactive] [accessed 01/11/2013].

similar case, where an applicant's (Latvia's citizen's) surname after marriage to non-citizen was written according to the rules of the Latvian language (*Mentzen alias Mencena v. Latvia*, No. 71074/01, 7 December 2004). European Court of Human Rights has concluded that right to a name falls into the scope of right to privacy of person's and family's life. Limitation of this right was proportionate to legitimate aid – to protect the state language – one of the biggest constitutional values. So there was no violation of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. Each state has a discretion to adopt laws on using a state language in personal identity or other official documents. And national courts rather than an international one can better decide on the necessity of limitation in such a specific and sensitive sphere. So the Supreme Court of Lithuania has decided that there are no evidence in the case showing that plaintiff's economical, political or social rights were restricted. The need to present additional documents explaining the difference between her and husband's surnames can't be qualified as an unproportionate limitation.

A complaint against Lithuania on this issue was filed for UN Human Rights Committee too: Lithuania's citizen of Polish origin alleged the violation of the International Covenant on Civil and Political Rights (right to private life, prohibition of discrimination, protection of minorities) when state institutions refused to spell applicant's name and surname according to Polish orthography in personal identity documents. The Committee has decided that this communication is inadmissible, because the author has not substantiated any claim under the Covenant and never presented this claim to the national authorities²⁵.

The description of national legislation, case law of national courts and international institutions shows that existing Lithuania's regulation of writing the names in official documents in principle doesn't violate state's national and international obligations. The legislation on this issue is constantly expanded and specified. State authorities of various levels make permanent efforts to improve it. Nevertheless, the need to exhaust possible legal measures – to adopt a specific law corresponding to recent society's needs – is obvious.

2. Public signs

One more aspect of a principle of state language rising difficulties in its implementation is public signs in languages of national minorities, especially streets name plates. The

²⁵ Decision Of Human Rights Committee, No. 1258/2004, CCPR/C/90/D/1285/2004, 29 August 2007. http://www.ccprcentre.org/wp-content/uploads/2012/12/1285_2004-Lithuania.pdf [interactive] [accessed 01/11/2013].

problematic territories are Vilnius District and Šalčininkai District Municipalities, which are historically populated by a large number of people of other nationality, mostly of Polish and Russian.

As it was already mentioned, the Law on State Language requires that public signs shall be in the state language in Lithuania (article 17). It also states that names of organizations of ethnic communities, their informational signs may be rendered in other languages along with the state language. The format of signs in other languages cannot be larger than that of signs in the state language (article 18). The Law also determines that the rights of persons from ethnic communities to foster their language, culture and customs are guaranteed by other laws and legal acts (article 1 §3). The Law on Ethnic Minorities, which was previously in force, provided even broader possibilities: in offices and organisations located in areas serving substantial numbers of a minority with a different language, the language spoken by that minority could be used in addition to the Lithuanian language; signs used in such areas could be in the Lithuanian language and in the language used by that minority (articles 4, 5)²⁶. But this law has expired from 1 January 2010. Its various new projects are discussed time to time, but the final decision hasn't been reached mostly because of political disagreements. The current legislation regulating *inter alia* the naming of the streets is a procedure approved by the order of the Minister of the Interior of the Republic of Lithuania (No. 1V-57, 25 January 2011). It points that the names of streets, buildings and other objects in road signs, tables, notes or sign boards must be rendered as they are registered in Address Register or Real Property Register (§30), that means they must be in Lithuanian characters according to the rules of the Lithuanian. The municipal executive authorities are responsible for the installation, recording, monitoring and replacement of the above mentioned signs (§29)²⁷. But according to the information of the Government representative in Vilnius County, the executive authorities of Vilnius District municipality and Šalčininkai District municipality systematically violate these requirements and install street names plates recorded not only in the Lithuanian, but in Polish too. Usually they attempt to justify the violations by the rights of national minorities, society's needs or inconvenience. The most recent decisions of the courts ascertaining violations were made in last two months. The Supreme Administrative Court of Lithuania (case No. A⁵²⁰-1271/2013, 30 September 2013) obliged the Director of Šalčininkai

²⁶ *Official Gazette*, 1989, No. 34-485.

²⁷ *Official Gazette*, 2011, No. 12-541.

District Municipality Administration to change the street names plates, which don't comply with the requirements of the legislation. The Vilnius District Court (case No. 2S-1437-585/2013, 23 October 2013) has fined the Director of Vilnius District Municipality Administration for the failure to fulfil the court's decision to replace bilingual street names plates to the plates only in state language. According to the Government representative in Vilnius County the authorities of these two municipalities not only systematically violate the legislation, but also systematically neglect to fulfil the decisions of the courts. For this reason the enforcement of court's decisions is delegated to bailiffs²⁸. This situation is absolutely intolerable: the state officials are supposed to be loyal to the state, its values, legislation and court decisions. The case law of administrative courts of Lithuania in cases on this issue is consistent: systemic analyses of national legislation leads to an unambiguous conclusion that street names can't be considered as the names of ethnic community's organizations or its information signs in the sense of Article 18 of Law on State Language. Only official Lithuanian names of places can be written in the street names plates, because they are related to the state language in public life²⁹. In a case where the Supreme Administrative Court of Lithuania announced the name of a school illegal because of non-Lithuanian forms, it has recognized a public interest in state language. The Court has concluded that state language in public life and the right to foster ethnic language and culture are two distinct but not contradictive conceptions of using the language: the right to foster ethnic language is a personal one, but the right to use the state language in public life is determined by public interest – the aspect, which isn't connected to a specific person or his nationality (case No. A¹⁴³ – 687/2008, 15 April 2008).

The national courts reject the argument that existing reglamentation violates article 11 §3 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (ratified in 17 February 2000) according to which in areas traditionally inhabited by substantial numbers of persons belonging to a national minority, the state endeavours to display traditional local names, street names and other topographical indications intended for the public also in the minority language. The courts emphasize that the implementation of the Convention isn't absolute, it can be carried out only under certain circumstances: in the framework of national legal system, taking into account specific conditions and agreements with other states when

28 <http://vyr-atstovai.lrv.lt/vilnius/index.php?p=0&l=LT&n=1> [interactive] [accessed 01/11/2013].

29 The decisions of the Supreme Administrative Court of Lithuania in cases No. A⁵⁵⁶-761/2013, 8 May 2013; No. A⁷⁵⁶-152/2009, 30 January 2009; etc.

there is a sufficient demand. First the procedures should be established to enforce the norms of the Convention (The decision of the Supreme Administrative Court of Lithuania, case No. A²⁶¹-997/2009, 14 September 2009). Besides, parallel use of several languages in public sphere would be a strong factor of dezintegration, it could even stimulate the process of decentralization³⁰.

Although national courts don't detect violations of national and international regulations on topic issue, but at this time no special national law regulates the rights of national minorities. This situation can be considered as a failure to fulfil international commitment³¹. For this reason it is crucially important to adopt a national set of norms defining the rights of national minorities *inter alia* the scope of right to use the language of national minority.

3. Education

One more sphere recently raising legal disputes on implementation of the principle of state language is education in languages of national minorities. Such a right is included in national and international legal acts. Article 17 of the Law on State Language obliges the state to guarantee the residents of Lithuania the right to acquire general, vocational, higher post-school and university education in the state language. According to the article 12 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities states, where appropriate, take measures in the fields of education and research to foster knowledge of the culture, history, language and religion of their national minorities and of the majority. The states undertake to promote equal opportunities for access to education at all levels for persons belonging to national minorities³². The Law on Education is based on principle of equal opportunities and provides guarantees to learn in a language of national minority and to learn that language (articles 5, 28 §7, 30)³³.

A lot of attention of the society of Lithuania was attracted by the order of the Minister of Education and Science (No. V-109, 20 February 2013³⁴) according to which a shorter essay

30 Beinoravičius, D., Vainiutė, M. Tautinių mažumų teisės [The Rights of National Minorities]/ Tautinių mažumų teisės [The rights of national minorities]. 2005. P. 123-124.

31 Račkauskaitė, A. Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų vardų ir pavardžių vartojimas: tarptautinė ir Lietuvos Respublikos praktika [The Right to Use First Names and Surnames in Minority Languages: International Practice and the Practice of the Republic of Lithuania]/ *Socialinių mokslų studijos* [Societal studies]. 2011, 3(1). P. 377.

32 <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm> [interactive] [accessed 01/11/2013].

33 *Official Gazette*, 1991, No. 23-593.

34 *Official Gazette*, 2013, No. 20-996.

during the final examination of the Lithuanian language was required for pupils learning in national minorities languages, and a longer one – for those, learning in the Lithuanian language. So this regulation has facilitated national minorities to enter higher schools. The official reasoning of such an order was the implementation of the rights of national minorities. But probably political pressure was even more determinant factor. So it was not surprising that a complaint was lodged soon. The Supreme Administrative Court of Lithuania (case No. I²⁶¹-16/2013, 18 June 2013) has decided that the differentiation created by the order is discriminative. The Court has presented a wide analyses of various national and international legislation on principles of state language, equality, nondiscrimination, rights of national minorities to education and their language and has concluded that the legislation oblige the state to provide a possibility to learn in the language of national minority and in the state language, but the state also has the right to set requirements of knowledge of the state language at some level. The Court based its arguments on case law of the Constitutional Court of Republic of Lithuania and international courts and has concluded that exemption for pupils learning in national minorities languages is not proportionate to differences which were made for them to prepare for the examination. Besides, the Minister of Education and Science explained that these measures taken were temporally, but the acting of his order was permanent. The Court found that this circumstance is an additional independent ground to announce the Minister's order discriminative³⁵.

Eliminating the violations detected by the Court, the Minister of Education and Science has passed a new order No. V-1019, 13 October 2013³⁶. This is a good example to conclude that existing legal regulation doesn't infringe the right of national minorities to learn in their language. By contrary, the state promoting better knowledge of state language increases integration of the society. It is also necessary to stress the importance that implementation of the principle of state language would be protected from influences of political powers.

CONCLUSIONS

The Constitution of the Republic of Lithuania ensures the Lithuanian special legal status and declares the principle of state language. The state regulates the use of the state language

³⁵ *Official Gazette*, 2013, No. 66-3307.

³⁶ *Official Gazette*, 2013, No. 114-5701.

in public life of Lithuania, protects and controls using of it, and establishes the responsibility for violative use of the Lithuanian.

There is created the whole legal framework for the implementation of the constitutional principle of the Lithuanian as the state language in national legislation. Application of some norms of legislation sometimes becomes more or less problematic. This happens for different reasons: changing realities and public needs, migration or even politics. The recent problematic aspects in implementation of the principle of the state language are basically connected to the exercise of the rights of national minorities: writing of the names of natural persons in official documents; public signs and education. Existing Lithuania's legal regulation of writing the names of persons in official documents in principle doesn't violate state's national and international obligations. Nevertheless, the need to adopt a specific law corresponding to recent society's needs is obvious. National courts don't detect violations of national and international regulations on public signs, but to fulfil international commitment it is crucially important to adopt a specific national act defining the rights of national minorities, *inter alia* the right to use their language.

The existing legal regulation doesn't infringe the right of national minorities to learn in their language. By contrary, the state promoting better knowledge of state language increases integration of the society. The case law of national courts on the implementation of the principle of state language is consistent: the courts rely on systemic analyses of national and international legislation, case law of international courts. The interpretations of the courts contribute to the protection of special status of the Lithuanian. The implementation of the principle of state language must be protected from influences of political powers. This would help to avoid certain problems in the future.

REFERENCES

1. Beinoravičius, D., Vainiutė, M. Tautinių mažumų teisės [The Rights of National Minorities]/ Tautinių mažumų teisės [The rights of national minorities]. 2005.
2. Civil Code of the Republic of Lithuania. Official Gazette, 2000, No. 74-2262.
3. Constitution of the Republic of Lithuania. Official Gazette, 1992, No. 33-1014.
4. Code of Administrative Offences of Republic of Lithuania. Official Gazette, 1985, No. 1-1.
5. Decision Of Human Rights Committee, No. 1258/2004, CCPR/C/90/D/1285/2004, 29 August 2007. http://www.ccprcentre.org/wp-content/uploads/2012/12/1285_2004-Lithuania.pdf [interactive] [accessed 01/11/2013].
6. Decision of the Constitutional Court of Lithuania, 06/11/2009. Official gazette, 2009, No. 134-5859.
7. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm> [interactive] [accessed 01/11/2013].

8. <http://vlkk.lt/eng/lithuanian-language/background.htm> [interactive] [accessed 01/11/2013].
9. <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/teismas-skelbs-sprendima-del-pavardes-rasyimo-nelietuviskais-rasmenimis-417533#.UoCccZq9vml> [interactive] [accessed 2013-11-01].
10. <http://www.vlkk.lt/lit/104546> [interactive] [accessed 01/11/2013].
11. <http://vyr-atstovai.lrv.lt/vilnius/index.php?p=0&l=LT&n=1> [interactive] [accessed 01/11/2013].
12. Jakštienė, R. Ar lietuvių moterys po santuokos gali pasirinkti vyro pavardę su vyriškosios giminės galūne? [Do Lithuanian Women Have the Right after Marriage to Choose a Husband's Surname With a Male Ending]/ International Journal of Baltic Law. 2004, Volume 1, No. 4. p. 72–95 on www.ceeol.com [interactive] [accessed 01/11/2013].
13. Judgement of the Court of Justice (Second Chamber), case No. C-391/09, Malgožata Runevič-Vardyn and Łukasz Paweł Wardyn v Vilniaus miesto savivaldybės administracija and Others. 11/05/2011.
<http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62009CJ0391&lang1=lt&type=NOT&ancre=> [interactive] [accessed 01/11/2013].
14. Law on Education. Official Gazette, 1991, No. 23-593.
15. Law on Ethnic Minorities. Official Gazette, 1989, No. 34-485.
16. Law on Local Self-Government. Official Gazette, 1994, No. 55-1049.
17. Law on the Commission of the Lithuanian Language. Official Gazette, 1993, No. 11-265.
18. Law on the Identity Card. Official Gazette, 2001, No. 97-3417.
19. Law on the State Language. Official Gazette, 1995, No. 15-344.
20. Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba [The orthography and punctuation of the Lithuanian]. V, 1992.
21. Order of the Minister of Education and Science (No. V-109, 20 February 2013). Official Gazette, 2013, No. 20-996.
22. Order of the Minister of Education and Science (No. V-1019, 13 October 2013). Official Gazette, 2013, No. 114-5701.
23. Order of the Minister of the Interior of the Republic of Lithuania (No. 1V-57, 25 January 2011). Official Gazette, 2011, No. 12-541.
24. Račkauskaitė, A. Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų vardų ir pavardžių vartojimas: tarptautinė ir Lietuvos Respublikos praktika [The Right to Use First Names and Surnames in Minority Languages: International Practice and the Practice of the Republic of Lithuania]/ Socialinių mokslų studijos [Societal studies. 2011, 3(1). P. 365-384.
25. Resolution of the Government of the Republic of Lithuania, 26/06/2013, No. 589. Official gazette, 2013, No. 70-3532.
26. Resolution of the State Commission of the Lithuanian Language No. N-2 (87), 26/06/2003. Official Gazette, 2003, No. 65-3009.
27. Resolution of the State Commission of the Lithuanian Language No. N-5(106), 28/09/2006. Official Gazette, 2006, No. 107-4087.
28. Resolution of the State Commission of the Lithuanian Language No. 58, 19/12/1996. Official Gazette, 1996, No. 126-2966; No. N-5(106), 28/09/2006. Official Gazette, 2006, No. 107-4087.
29. Rules of Civil Registry, approved by the order of Minister of Justice No. 1R-160, 19/05/2006. Official Gazette, 2006, No. 65-2415.
30. State Language Standardization, Use, Development and Dissemination Program for 2006–2015, approved by the resolution of the Government of the Republic of Lithuania No. 1177, 15/09/2004. Official Gazette, 2004, No. 140-5125.
31. Supreme Administrative Court of Lithuania, case No. A143 – 687/2008, 15 April 2008.
32. Supreme Administrative Court of Lithuania, case No. A261-997/2009, 14 September 2009.
33. Supreme Administrative Court of Lithuania, case No. A520-1271/2013, 30 September 2013.
34. Supreme Administrative Court of Lithuania, case No. A556-761/2013, 8 May 2013.
35. Supreme Administrative Court of Lithuania, case No. A756-152/2009, 30 January 2009.
36. Supreme Administrative Court of Lithuania (case No. I261-16/2013, 18 June 2013). Official Gazette, 2013, No. 66-3307.

37. Supreme Court of the Republic of Lithuania, case No. 3K-3-392, 17/07/2013.
38. Supreme Court of the Republic of Lithuania, case No. 3K-7-20/2006, 8 June 2008.
39. Teismų praktika [Case law]. No. 26, 2007.
http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=32296 [interactive] [accessed 01/11/2013].
40. The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Ruling. 21/10/1999.
41. The decision of the Supreme Administrative Court of Lithuania in cases No. A556-761/2013, 8 May 2013; No. A756-152/2009, 30 January 2009
42. The resolution of the Supreme Council of the Republic of Lithuania. No. I-1031, 21/02/1991. Official Gazette, 1991, No. 5-132.
43. Vainiūtė, M. Lietuvių kalbos kaip valstybinės konstitucinis statusas: pagrindiniai aspektai [Constitutional Status of Lithuanian as the Official Language: Basic Aspects]/Jurisprudencija [Jurisprudence], 2010, 4(122), p. 25-41.
44. Vilnius District Court, case No. 2S-1437-585/2013, 23 October 2013.

VALSTYBINĖS KALBOS PRINCIPO ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE: DABARTINIAI PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Ramunė Jakštienė*
Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Lietuvos Respublikos Konstitucija nustato lietuvių kalbai valstybinės kalbos statusą. Tai reiškia, kad lietuvių kalba yra vartojama viešajame gyvenime, valstybinės kalbos vartojimas yra saugomas ir kontroliuojamas, o už netinkamą jos vartojimą numatyta atsakomybė. Šis principas įgyvendinamas visoje teisės sistemoje. Jis įtvirtintas ir specialiuose teisės aktuose, ir kituose įvairių rūšių teisės aktuose, reguliuojančiuose įvairias viešojo gyvenimo sritis: valstybės tarnybą, viešąjį administravimą, švietimą, teismines procedūras, tautinių mažumų teises, reklamą, vardų ir pavadinimų suteikimą, viešuosius užrašus ir pan. Valstybinės kalbos principas yra plačiai atskleistas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir kitų nacionalinių teismų praktikoje. Tačiau kartais tam tikrų normų, kuriose įtvirtintas valstybinės kalbos principas, įgyvendinimas tampa problemiškas – dėl besikeičiančių socialinių realijų, migracijos ar net politikos. Pastaruoju metu išryškėjo keletas tokių probleminių sričių, kai keliamas klausimas dėl teisės tautinėms mažumoms vartoti savo kalbą: tai yra asmenvardžių rašymas oficialiuose dokumentuose, viešieji užrašai ir švietimas. Sistemine nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų analizė, nacionalinių ir tarptautinių teismų praktika leidžia daryti išvadą, kad egzistuojantis teisinis minėtų probleminių sričių reguliavimas iš esmės atitinka valstybės įsipareigojimus dėl asmenų teisių. Tačiau būtina nedelsiant priimti specialius teisės aktus, atitinkančius šiuolaikinės visuomenės poreikius ir užtikrinančius tarptautinių įsipareigojimų vykdymą.

Pagrindinės sąvokos: konstitucinis valstybinės kalbos principas, tautinių mažumų teisės.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: saugumas ir žmogaus teisių apsauga, administracinė teisė.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: safety and protection of human rights, administrative law.

HOW TO BECOME LAW ENFORCEMENT OFFICER

Antanas Janušauskas*

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of State Border Guard
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Phone: (8~37) 303668
Email: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Danguolė Seniutienė**

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of State Border Guard
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Phone: (8~37) 303640
Email: dseniutiene@mruni.eu*

Annotation. Student's selection and upbringing is one of the most important and relevant problems of nowadays. The selection of the statutory officers must be observing by pretenders' health, personal and objective qualities. Morality, spirituality and culture have to be investigated as well. We want to draw attention to the search of objective and subjective factors, which influence students proceeding professional career. This study intends to provide a descriptive-analytical inventory of models and policies that Lithuania is using with regard to recruitment, selection and training of statutory officers. For statutory officer ranks, it is compulsory that the applicant has a diploma from a university or a diploma recognized by the Lithuanian state in case they have graduated from a university outside Lithuania. While the idea of university education for statutory officers was first proposed many years ago, there is still no consensus about what officer's professionalism actually means. While the idea of university education for statutory officers is supported by both police and state border guard managers and academics, in principle, the body of knowledge in policing is still being developed.

Keywords: candidate, statutory officer, education.

INTRODUCTION

Society and the media are quick to notice the faults of statutory officers and advance them as a lack of professionalism, integrity, and morality. Over time, the roles of statutory officers have become increasingly complex¹. Police and state border guard training generally is turning from providing practical knowledge and skills for everyday practice to the inclusion of scientific and research issues².

What manner of man is a future statutory officer? It is important to know the social environment where he has developed and the forming of personal characteristics as it makes

¹ Jaschke, H.G., and Neidhardt, A.K. (2007). Modern police science as an integrated academic discipline: A contribution to the debate on its fundamentals. *Policing & Society*. Vol 17, No 4, pp. 303–320.

² Laurinavičius, A. (2006). Problems of implementation the European convention on human rights in the statutory public administration institutions. *Jurisprudencija*. Nr. 3(81). pp. 47-55.

influence not only on the advancement of ethno cultural, social, economic and scientific level, but also on the individual contemplation of a possible profile of a future statutory officer³. The main purposes of the police and state border guard are the maintenance of discipline, public defense, crime detection and protection of social and wealth property. Consequently, statutory officer has to be trained as self-independent and competent personality, who can take decisions in the conditions of enlarged risk expeditiously⁴. Statutory officers must have enough professional knowledge and social experience as well as the completeness of personal qualities and attitudes⁵.

This article focuses on the role of selection and education for statutory officers in the Lithuanian. The objective of this paper is to highlight the complexity of the university education of police and state border guard officers in Lithuania. The main purpose of this survey is to provide information about the current content of statutory officer's education and training that is relevant in the sense of a European dimension and/or relates in one way or the other to the Bologna Process⁶.

The following methods of investigation have been applied: analysis of scientific literature, analysis of documents.

FEATURES OF SELECTION OF PRETENDERS TO THE STATUTORY OFFICERS

Candidates for a position with the police or state border guard need to have Lithuanian citizenship or be citizens of a European Union member state, but have good command of Lithuanian language. The candidates for study in university undergo medical tests for the admission, looking at all the health problems that might impair the candidates' capacity to cope with the tasks they would have to attend to in the future. Medical and psychological testing is conducted for admission, looking for:

- Ophthalmologic problems, especially color vision and distinguishing capacities;
- Special attention is given to ear problems, and the hearing test is eliminatory;

³ Janušauskas, A. (2012). After the Bologna process: new developments in University education of police officers. *Public security and public order: scientific articles (7)* Kaunas: MRU. Vol 7, pp. 103-111.

⁴ Roberg, R., Bonn, S. Higher education and policing: Where are we now? *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2004. Vol 27, No 4, pp. 469-486.

⁵ Laurinavičius, A. (2003). *The service law: the statutory civil service legal regulation: Monograph*. Vilnius: MRU Publishing Center.

⁶ Janušauskas, A. (2012). Developmental trends in higher police education in Lithuania. *Bezpieczenstwo - ujęcie kompleksowe. Wyższa szkoła zarządzania marketingowego i języków obcych w Katowicach ; pod redakcją Zbigniewa Grzywny*, pp. 163-176.

- Psychiatric or psychological problems;
- Neurological and motor problems;
- Cardio-respiratory problems;
- Digestive or abdominal problems;
- Any other medical problems, such as recent surgery or acute or chronic conditions that would have a negative impact on the candidate's general health.

The following health aspects must be evaluated during the medical examination:

- Height and weight. Although the Lithuanian law does not stipulate for a minimum standard, the candidate's height and weight is evaluated by the medical board, who will decide accordingly.
 - Full medical history of the candidate is taken, in order to identify potential health problems.
 - The medical examination must also clarify the existence of tattoos, piercing, personal marks, etc. respectively the visibility of such when the policeman wears a proper outfit. Such situations need to be examined by the medical board and communicated to the preliminary admissibility board. For marks that can be removed, the candidate may be asked to do so.

Passing of medical tests leads to psychological testing - questionnaire with multiple answers (grid test) and questions with short answers. Candidates for officers a computer-assisted psychological test is extremely complex, and failure to pass excludes the person from taking the examination tests. The psychological testing can be rescheduled only once, with failure to pass resulting in final exclusion.

Candidates for a job on the police force in future are required to take a number of physical tests that look at the following skills: athletic endurance, strength, self-defense skills. Sports' testing is also extremely complex, and performance to all the minimum standards is compulsory. If the test is not passed, it cannot be repeated.

Performance appreciated as unsatisfactory on each of these tests results in the application for study being rejected automatically.

For those who pass the medical, psychological and physical testing, specific additional verifications are conducted regarding the candidate's psycho-moral profile, including checks in the databases of the state's information structures to identify persons who have had criminal sentences or potential associations with organized crime groups (especially for drug

trafficking or trafficking in human beings) or into a group suspected for terrorist conspiracy, mafia or groups which, through their ideology or activity, are a threat to Lithuanian national security. Participation in such groups leads to the candidate being forbidden to join the police force structures in future.

FEARURES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF STATUTORY OFFICERS

With regard to educational requirements, the Lithuania police or state border guard departments requires candidates for police officer and state border guard officer positions to have a university diploma in a field that is relevant for the force - most frequently law. To pursue university education, secondary education certificate required (school-leaving diploma). Selection basis to access to university are 3 secondary school exams indicators - in Lithuanian language, history, and foreign language – English, German or French. Statutory officer training in Mykolas Romeris university lasts for 4 years. On completion of training, graduates receive a bachelor degree (officer degree) and may be appointed into the various police and state border guard institutions. Theoretical training is focused on acquiring and consolidating knowledge in the field of law, legal and forensic procedures, police theory, criminalistics, criminology and victimology, human rights, psychology, etc. Professional training programmes are coordinated by the Police and State border guard departments that ensure continuous training for statutory officers.

The process began in Lithuania in 2000. The only statutory officers training facility which provides higher statutory officers education in Lithuania is the Mykolas Romeris University Faculty of Public Security in Kaunas. The new legal and organizational situation of the Faculty of Public Security created new operational possibilities. In the process of preparing statutory officers in the Faculty of Public Security they are given knowledge in humanitarian, social, juridical and other sciences⁷. While using complex knowledge we aim to develop logical and analytical capabilities of a future statutory officer. The education of a statutory officer is like a sort of art, which consists of obtained knowledge and skills as well as the method of cognition and analysis. Consequently, a statutory officer has to be trained as self-independent and competent personality, who can take decisions in the conditions of

⁷ Bankauskienė, N., Nedzinskas, E., Janušauskas, A. (2009). Education of general abilities preparing engineers and judicial officers (the case of Kaunas Technological University and Mykolas Romeris University). Global cooperation in engineering education: innovative technologies, studies and professional development: conference proceedings. Kaunas University of Technology, Kaunas, Technologija, pp. 166-177.

enlarged risk expeditiously. Theoretical knowledge must be closely related to practice. In our faculty ongoing the next programmes of study: Bachelor's Programme and Master's Programme. There are two forms of studies: full - time and part - time. Full time Students do not need to be police officers to enter the programme but must have an official letter of permission from the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania. It takes four studying years to get a Bachelor's of law degree. Each year the number of students admitted to the faculty is determined by the quota submitted by the Ministry of the Interior. Master's Programme - students must have a bachelor degree and need to be statutory officers to enter the programme. The programme is part-time residential, meaning that on-the-job-training is included. It takes one and a half studying years to get the degree.

The new Higher Education Act and the related decree adjusted for the higher education institutions the compulsory application of the credit system based on ECTS. The credit system allows the student within the framework of the study programme he/she has enrolled in and in agreement with the study order, a self-profiling, that means, compilation of his/her study plan by an appropriate selection of optional and elective subjects the way it suits best of all to his/her idea of the study, as well as the speed of study in agreement with his/her individual dispositions or momentous social or financial situation, and mobility, i.e., the possibility to complete within the framework of his/her study programme a period of study in another domestic faculty or university, or in a foreign higher education institution in the respective study programme. The study programme is divided into subjects. For clear arrangement of the content of study and evaluation of the study results a regulation was issued to set for higher education institutions the duty to elaborate an information sheet of the subject in which the basic information about the subject is indicated. Previously, study attainments were measured in study weeks, which corresponded to 40 hours of study time whereas current ECTS credit corresponds to 26 hours of study time. Instead of focusing on the courses required for completing a degree, the emphasis was to be on the skills and competences students should gain during their studies. Internal aspects of the process were the analysis of core content and student workload. This tool gives heuristic help for classifying curriculum contents in relation to three categories: essential knowledge, supplementary knowledge and specialized knowledge. Essential knowledge is knowledge that all students must possess and which is a necessity for further studies. Supplementary knowledge, in turn, is something that students should know, but it is not compulsory. Specialized knowledge includes specific details which

are good to know but not necessary for proceeding with studies. The division into the three types of knowledge was taken into account when determining student workload and the number of hours needed for completing each course. Knowledge, skills and abilities gained in a higher school have to form a comprehensively sophisticated personality having abilities to plan, analyze actions and suitably and responsibly direct activities of other people. Appropriate competence and qualification must be achieved in order to help a future specialist to proceed from cognizance to practical application of knowledge and abilities to analyze and integrate available information and to demonstrate high common cultural competence. They have to know their – a member of the police organization – status, and can carry out the functions that are provided in the police as well as fulfill all the tasks committed.

Within the Lithuanian system of statutory officer's education, there is a coherent system of training at all levels of education. Each level is supported by an occupational profile and a related curriculum for each statutory officer. All profiles and all modules have been developed by academic professionals and police and state border guard partners. The outcome of this process has been sanctioned by the Ministry of Education of Lithuania and Police and State border guard Departments of the Ministry of the Interior of Lithuania.

We defined statutory officer's education as a process of imparting or acquiring general or particular police-related knowledge that leads to obtaining a certain degree - bachelor's degree, master's degree. We defined statutory officer's training as a process of imparting or acquiring particular knowledge or skills necessary for police and state border guard work. University education enables critical evaluation of material. It provides a theoretical framework by which practical application is derived. It grants a broad understanding of subject matter. Mandating university for statutory officers will instill these benefits and serve to raise the standard among law enforcement officers, facilitating professionalism. Professionalism strives to develop officers who understand the boundaries of their authority, act with high moral resolve, and apply these traits in police and state border guard duties. The benefits of higher education are well pronounced. University graduates earn more money, enjoy greater prestige, and generally have access to greater employment opportunities⁸. The arguments in favor of university education are essentially three:

⁸ Stam, J.G., Grotendorst, A., Prinks, A.B., Peeters, M.H. (2007). *New Look, Reforms in Police Training. Police Education and Training in a Global Society*. Lanham: Lexington Books.

1. Higher education would make police officers more effective at their jobs. Proponents of this argument believe that police science can be taught, that police bureaucracies require trained specialists, and that a liberal arts education fosters the very qualities statutory officers need.

2. Educated officers would succeed in changing the very nature of policing, reforming it from the inside.

3. Higher education would improve the image of the police and state border guard and therefore increase the field's respectability, dignity, and status.

The statutory officer role, professional management practice and management education, remain separate areas of concern and inquiry with no articulated interdependencies or crosschecks⁹. What is required is the development of a full framework of statutory institution management. The arguments for certain knowledge, skills and attitudes, and for certain recommendations for educational practice, need to be soundly made out in accordance with an overarching clearly articulated philosophy of police and state border guard management. An improved higher education, relationship should be based on the realization that regardless of debates on professions and the march of professionalization, it is more important by far that practice itself is professional¹⁰.

Taken together, education can be considered as an enterprise comprised of a teacher of sorts, a student or learner, a process or method of interaction, and a product or outcome. This can be formulated, hopefully usefully, as involving teacher, learner, method, and product whereby education can be seen as: teacher interacts with learner, using method, to produce product. In study process, police professionals and academics had to answer the following questions:

1. Which critical and authentic situations confront a statutory officer?
2. Which activities belong to these situations?
3. Which crucial decisions have to be made in these circumstances?
4. Finally, when is this statutory officer competent, i.e. what does he or she need in order to be able to perform these activities and make the decisions?

⁹ Faull, J. (2009). Security in Europe-objective, initiatives and measures of the European Union. *The New Police in Europe. The Professional Journal for Further Education and Training*. Vol 1, No 1, pp. 3–5.

¹⁰ Paoline, E.A., Terrill, W. (2007). Police education, experience, and the use of force. *Criminal Justice and Behavior*. Vol 34, No 2, pp. 179-196

The four substantive questions of education are: Who teaches? Who learns? What methods? What dispositions? Education, aimed at assisting the staff of the institutions of state, needs to focus on how they can rebalance the benefits and the burdens of social life, keep abreast of developments in policy, and systematically and critically develop their own knowledge base. A great deal of work has been done on identifying the training needs of the Lithuania statutory institutions. The training need covers the following topics: crime prevention, community policing, investigations management, forensic sciences and crime analysis, prosecutions, public order policing, traffic management, management and supervision, contemporary issues, public and media relations, professional standards, strategic planning and policy research. The protection of internal security requires constant monitoring, analysis and development of mechanisms supporting work efficiency of relevant public subjects. University education ought to have a new relationship with statutory institutions, and particularly police and state border guard managers, based on voice as a method and a disposition. This is a teachable point of view, a storyline that can inhabit our imaginations, and it allows that police and state border guard managers as managers can learn, and that as students they can be taught.

Reform movements in law enforcement, such as the professionalization and community policing movements and more specifically, those reforms containing elements focused on education and training, were not advanced in isolation¹¹. One theme that has remained throughout all of the reform movements is the importance of education in creating a better prepared and more tolerant statutory officer. Recommendations for a better educated police and state border guard force did not originate with community policing, or professionalization and accreditation. Endorsements for higher levels of education have appeared in several reform movements in policing, and have been present since the very beginnings of policing as a profession. Obviously, the officer on the beat need not be especially skilled in either the mental, biological or social sciences, nor should it be necessary for him to be intimately acquainted with every phase of the humanities. But none of these can be overlooked in the training of statutory officers if they are to have a broad, cultural, scientific, and technical background requisite for the performance of the modern officer's duties. Foreign language courses, especially for executive staff, rank high in the system of police professional

¹¹ Nefas, S., Smalskys, V. (2008). Physical Safety of People as the Common Function of the Police and Local Community. *Journal of Comparative Politics*. Vol 1, No. 1, pp. 82-92

development training. Apart from statutory officer's professional development courses, the Faculty of Public Security offers training courses typical for general higher education.

Do police and state border guard officers really need university degrees? Although university education is not the only component required for statutory officers to obtain professional status, it is an essential part of the professionalization process. The discussions pertaining to police and state border guard officers professionalization and the application of professional status to police and state border guard remain ongoing in Lithuania. The professional standing of statutory officers was based on a number of factors:

1. Statutory officers must be able to diagnose problems in confusing and variable situations and must make timely discretionary decisions;
2. Statutory officers must be highly adaptable to handle heated emotions and interpersonal sensitivity in close proximity and be able to make critical decisions in circumstances of great stress;
3. Statutory officers must be able to apply the law fairly and equitably, as professionals.

The destination of programme is to train qualified specialists of national state and social order, peace and safety, crime prevention, prevention activities, road safety and other spheres belonging to the police for the police institutions. Police management, as a paradigm practitioner discipline with an orientation to practical problem-solving, decision-making and action, can benefit from case based teaching. The case method, with its focus on action in real settings, can be used in the profession to validate and extend good practice. Cases that are practice based and problem-orientated can inform novice and experienced practitioners alike. Equally important, exposure to the case study method allows research to become part of practice. Cases are digestible and they accord with the practitioner culture. They do not intimidate like other forms of research, they extend the reach of personal experience, aid practical deliberation, and assist reflection. They maintain that the skills developed from the approach include:

1. Qualitative and quantitative analytical skills, including problem identification skills, data handling skills and critical thinking skills.
2. Decision making skills, including generating different alternatives, selecting decision criteria, evaluating alternative and formulating congruent action and implementation plans.

3. Application skills, using various tools, techniques and theories.

General skills gained in a Faculty of Security have to form a comprehensively sophisticated personality having abilities to plan, analyze actions and suitably and responsibly direct activities of other people. Appropriate competence and qualification must be achieved in order to help a future specialist to proceed from cognizance to practical application of knowledge and abilities to analyze and integrate available information and to demonstrate high common cultural competence. Lots of various modules adjusting theory and practice as well as forming attitudes and conviction have to be involved into the process of upbringing. Appropriate educational environment has to be formed for this purpose. The arrangers of programmes to plan realistically about the objective knowing that a particular programme will develop certain cognitive abilities, will help students to perfect practical abilities and what general skills will be developed. Academic programme can develop the following general skills: learning to learn, systemic and critical cogitation, self-motivation, creativeness and problem solving; communicative and information control (computer literacy and work with database system); reflective and changes control; presentation and career planning; work in an organization and leadership, cooperation (with a person and in a command), learning in the net of partnership.

The preparation of statutory officers according to universal project is a complicated process, because in practice teaching (training) it is very difficult to analyze and investigate all events that can occur in everyday life, are always changing and without precedent. Theoretical knowledge has to be closely linked with practice - theory without practice is dusty, and practice without theory is blind. Theory and practice, scientific and empirical knowledge complement, enrich and refer to one another, form topical problems, hypothesize and define the aims of investigation and content. Therefore we are certain that the professionalism of currently prepared statutory officers of primary patrol can be assessed after two semesters during the practice, when students apply their knowledge got in the faculty to practice confronting real situations and delinquents. In the period of practice students have to evaluate situations without precedents efficiently and to decree correctly and immediately, because a professional analysis of situation and execution of criminal offence depend on them.

Practice is a form of practical preparation of students in the subdivisions of statutory institutions. The content of practice is programmed according to the syllabus of law and police activity and law and state border guard activity.

In order to decide quickly and operatively in any situation how to defend themselves and other people from direct danger to health and life, students, future police officers, have to realize the importance of learning themselves. They have to realize that even the smallest mistake can have the cost of health and life. Therefore it is very important to gain not only special knowledge and skills, but also good physical appearance and fighting preparation. Consequently, in summary it can be stated that the preparation of a statutory officer depends not only on good practical teaching (training), physical and psychological readiness, but also on other necessary special knowledge and skills. The required competencies are divided into four categories as to ensure that all aspects of policing and the underlying academic concepts are taken into account:

1. Professional - these are at the core of the profession and enable the statutory officer to deliver services in an adequate and systematic way.
2. Organizational - these enable the statutory officer to plan and co-ordinate his/her daily activities within the framework and policies of the organization.
3. Communicative - these enable the statutory officer to function and co-operate in a multicultural and multidisciplinary environment.
4. Individual - these enable the statutory officer to reflect on and contribute to his own development, the profession and the organization works for.

Education, aimed at assisting the staff of the institutions of state, needs to focus on how they can rebalance the benefits and the burdens of social life, keep abreast of developments in policy, and systematically and critically develop their own knowledge base. A great deal of work has been done on identifying the training needs of the Lithuania Police and State border guard service. The protection of internal security requires constant monitoring, analysis and development of mechanisms supporting work efficiency of relevant public subjects. University education ought to have a new relationship with police and state border guard, and particularly with managers, based on voice as a method and a disposition. This is a teachable point of view, a storyline that can inhabit our imaginations, and it allows that police managers as managers can learn, and that as students they can be taught.

CONCLUSION

The paper deals with the selection and development of the statutory officers training system in Lithuania. The trends and developments in higher police education in Lithuania have generally confirmed the principal challenges identified in the Bologna Declaration – standardizes and integrates the Lithuanian education in the European Higher Education Area. In Lithuania was prepared the European qualifications framework focused on common references such as the sequencing of study cycles with specific descriptors of the profiles of degrees, introduction of ECTS. Education of a modern person gradually turns into self-education and continues life-long. As a result four principles predicated on education are accented in every academic syllabus: humanity, democracy, nationalism and renewal. The attention is relevant in preparing specialists of various spheres and statutory officers particularly. Knowledge, skills and abilities gained in a higher school have to form a comprehensively sophisticated personality having abilities to plan, analyze actions and suitably and responsibly direct activities of other people.

REFERENCES

1. Bankauskienė, N., Nedzinskas, E., Janušauskas, A. (2009). Education of general abilities preparing engineers and judicial officers (the case of Kaunas Technological University and Mykolas Romeris University). *Global cooperation in engineering education: innovative technologies, studies and professional development: conference proceedings*. Kaunas University of Technology, Kaunas, Technologija, pp. 166-177.
2. Faull, J. (2009). Security in Europe-objective, initiatives and measures of the European Union. *The New Police in Europe. The Professional Journal for Further Education and Training*. Vol 1, No 1, pp. 3–5.
3. Janušauskas, A. (2012). After the Bologna process: new developments in University education of police officers. *Public security and public order: scientific articles (7) Kaunas: MRU*. Vol 7, pp. 103-111.
4. Janušauskas, A. (2012). Developmental trends in higher police education in Lithuania. *Bezpieczenstwo - ujęcie kompleksowe. Wyzsza szkola zarzadzania marketingowego i językow obcych w Katowicach ; pod redakcją Zbigniewa Grzywny*, pp. 163-176.
5. Jaschke, H.G., and Neidhardt, A.K. (2007). Modern police science as an integrated academic discipline: A contribution to the debate on its fundamentals. *Policing & Society*. Vol 17, No 4, pp. 303–320.
6. Laurinavičius, A. (2003). *The service law: the statutory civil service legal regulation: Monograph*. Vilnius: MRU Publishing Center.
7. Laurinavičius, A. (2006). Problems of implementation the European convention on human rights in the statutory public administration institutions. *Jurisprudencija*. Nr. 3(81). pp. 47-55.
8. Nefas, S., Smalskys, V. (2008). Physical Safety of People as the Common Function of the Police and Local Community. *Journal of Comparative Politics*. Vol 1, No. 1, pp. 82-92.

9. Paoline, E.A., Terrill, W. (2007). Police education, experience, and the use of force. *Criminal Justice and Behavior*. Vol 34, No 2, pp. 179-196.
10. Roberg, R., Bonn, S. Higher education and policing: Where are we now? *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2004. Vol 27, No 4, pp. 469-486.
11. Stam, J.G., Grotendorst, A., Prinks, A.B., Peeters, M.H. (2007). *New Look, Reforms in Police Training. Police Education and Training in a Global Society*. Lanham: Lexington Books.

KAIP TAPTI TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ PAREIGŪNU

Antanas Janušauskas*
Mykolo Romerio universitetas

Danguolė Seniutienė**
Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Statutinių pareigūnų (policijos ir valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų) atrankos ir lavinimo klausimas tapo ypač aktualus prasidėjus Bolonijos procesui, siekiant sukurti bendrą aukštojo mokslo erdvę Europoje. Tik nuo tinkamai parengto statutinio pareigūno priklauso visos šalies teisėtvarkos politikos sėkmė. Tampa akivaizdu, kad universitetinis išsilavinimas tapo statutinio pareigūno privalumu. Tai siejasi su pasikeitusiomis nusikaltimų tendencijomis, jaunesnių ir žiauresnių nusikaltėlių gausėjimu, grupuočių valdomų narkotikų platinimo sudėtingų tinklų atsiradimu, teroristinių išpuolių ir tarptautinio nusikalstamumo bei nusikaltimų, vykdomų panaudojant sudėtingas technologijas, išplitimu. Piliečiai iš statutinių institucijų reikalauja daugiau įvairesnių nusikalstamumo prevencijos paslaugų, didesnės atskaitomybės ir efektyvaus darbo. Pokyčiai rengiant statutinius pareigūnus šalyje sudarė prielaidas kryptingai plėtoti pareigūnų tęstinio mokymo strategiją, sustiprino aukštojo mokslo lygmenį. Šiame straipsnyje statutinių pareigūnų rengimo problemos Lietuvoje nagrinėjamos atskleidžiant pretendentų atrankos subtilybes ir reikalavimus. Pretendentų atranką organizuoja Vidaus reikalų ministerijai pavaldžios institucijos – Policijos ir Valstybės sienos apsaugos departamentų struktūriniai padaliniai bei Sveikatos priežiūros tarnyba. Pretendentų atranką reglamentuoja specialūs teisiniai ir medicininiai dokumentai, kurie apibrėžia būtinų tyrimų ar patikrinimų atlikimo tvarką ir apimtis. Straipsnyje pagrindžiama nuostata, kad, rengiant šiuolaikinius statutinius pareigūnus, nepakanka vien tik profesinio mokymo, formuojančio specialiuosius įgūdžius, o būtina pareigūnams suteikti galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą. Konstatuotina, kad racionalus profesinių įgūdžių formavimas universitete atsispindės būsimoje statutinių pareigūnų veikloje. Straipsnyje siekiama išryškinti universitetinio lavinimo svarbą rengiant statutinius pareigūnus Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete.

Pagrindinės sąvokos: pretendentas, statutinis pareigūnas, aukštasis išsilavinimas.

Antanas Janušauskas*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: švietimas, visuomenės saugumas.

Antanas Janušauskas, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, assoc. professor. Research interests: Education, Public Security.

Danguolė Seniutienė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Viešasis saugumas, Viešoji teisė.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, lecturer. Research interests: Public Security, Public Law.

CORRUPTION MANIFESTATIONS IN LITHUANIA'S POLICE

Ingrida Kairienė*

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Police Activity
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Phone: (8~37) 303651
Email: ingrida.kairiene@mruni.eu*

Annotation Corruption exists where the government is. The manifestations of corruption are everywhere where the government and its decision-making institutions exist. Scientists started showing interest in the problem of corruption only in the second part of the decade when Lithuania became independent. The criminal acts of corrupt character in the act of corruption prevention of the Republic of Lithuania are described as bribery, influence marketing, a bribe and other criminal acts if they are rendered in the public administrative sector or extending public service aiming for profit for themselves or other parties, such as corrupt practices or going beyond their commission, misuse of official authority, falsification of papers or measures, fraud, wealth appropriation or dissipation, revelation of a service secret, disclosure of a commercial secret, introduction of false information about income, profit or wealth, capital or money legalisation, which are obtained in criminal manner, interference in the proceedings of a public official or a person who fulfils public administrative functions or the rest criminal acts which result in taking or trying for a bribe, bribery or covering up for bribery. Comparing Lithuania with other 176 countries (if we evaluate a country from 0 (highly corrupted) to 100 points (very clear)), it was valued at 54 points in 2012 and took the forty-eighth place. As a result, further to this article the author is going to pay most attention to manifestations of corruption in Lithuania's police.

Keywords: police, police officer, corruption, corruption manifestations, immunity.

INTRODUCTION

According to the index of corruption's conception Lithuania compared with other 176 countries in the world if we evaluate a country from 0 (highly corrupted) to 100 points (very clear) was valued at 54 points in 2012 and took the forty-eighth place.¹ Viewing this index it is evident that corruption is the real danger to humanity and has to be one of the underlying aspects in Lithuania's public sector. With reference to the corruption map² of Lithuania (in the year 2011), which evaluated the spread of corruption in various institutions, all the groups of examinees assigned the police³ to one of the most corrupt institutions. Therefore **the purpose** of this article is to analyse the concept of corruption and its evidence in Lithuania's police. **The object** of this article is manifestations of corruption. **Methods.** The author has

¹ Corruption Perceptions Index 2012: <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>; connected 2013-10-12.

² The 7th of June in 2012, Lithuania's Police General Commissioner's decree No. 5-V-448 "In consequence of the confirmation of means' scheme of the fight against corruption in the traffic police in the year 2012 - 2014"

³ The 7th of June in 2012, Lithuania's Police General Commissioner's decree No. 5-V-448 "In consequence of the confirmation of means' scheme of the fight against corruption in the traffic police in the year 2012 - 2014"

applied the scientific literature and statistical analysis. Although the manifestations of corruption can be found in other national institutions, however, according to the author it is very important to discuss the main problems related to the manifestations of corruption in this statutory institution. Our state has entrusted specific functions to Lithuania's Police which is not only to maintain order within the state, secure people and society, but also to prevent from criminal actions, detect and investigate them. As a result, manifestations of corruption in police institution have degraded their work in regard to the society and have negatively affected society's trust in the police.

THE CONCEPT OF CORRUPTION

The manifestations of corruption are everywhere the government and its institutions which make decisions exist. Corruption exists where the government is. Therefore we can find articles even in the Statute of the Great Duchy of Lithuania in 1529 which defined punishments for documents falsification and for the judges who practised on given power. It is determined by the fifth article of the first chapter of the Statute⁴ as "If someone falsified our papers or stamps or consciously had the use of them, every falsification would be punished by fire". The 21st article "Nobody can take more judicial money than it is determined" of the sixth chapter "About judges" says "if any voivode, elder, holder or judge took more judicial money in contrast to those our regulations, that person would be supposed to repay the party in reward and pay a fine of twelve rouble pennies to the king". As a result, it can be maintained that corruption is deep-seated and prevents from appropriate and professional work since corruption takes its root where people are indifferent to their work. Scientists started showing interest in the problem of corruption only on the second part of decade when Lithuania became independent. With reference to international experience in 1997 two jurists as Pivoriūnas A.⁵ and Jočienė D.⁶ tried to define the conception of corruption, its varieties, legal persecution practice of corruption which was underway by states. In 2001 those questions were examined in terms of criminology studies by Justickis V. and Raudonienė A.⁷.

⁴ First Lithuanian Statute, <http://lietuva.cc/lietuvos-istatymai-ir-statutas/>; connected 2013-10-12.

⁵ Pivoriūnas A. Crimes in public office and corruption – the problem and its decisional methods // *Justitia*. 1997. No.6

⁶ Jočienė D. Corruption in post-communist countries // *Law questions*. 1997. No. 1

⁷ Raudonienė A. Modernising alternation of classic corruption definition in Lithuania // *Jurisprudencija*. 2002. T.32(24); Raudonienė A. The analysis of corruption categories // *Jurisprudencija*. 2003. T.41(33).

Corruption is defined as illegal profit under favour of a position and the bribe of an officer or player in the modern Lithuanian dictionary⁸.

Corruption in the national programme⁹ of the year 2011 – 2014 of a fight against corruption of the Republic of Lithuania is defined as any behaviour of the people who work in civil service (such as a politician, judge, officer, civil servant and other equal characters) which does not correspond to their authority or morals defined in juristic bills or encouragement of such behaviour on purpose to gain some profit for themselves or other people and thus to the detriment of the interests of state and citizenry.

Corruption is a complex problem which requires the systematic and integrated attitude; the phenomenon of corruption can be understood not only as a juridical question or criminal offence but also as the problem of culture, particular turn of mind of society, mentality and accredited social standards. Unless and until the society realizes that corruption is not only a criminal act but also a considerable ethical problem, the methods of fighting against corruption can give tangible results. Corruption is one of the most dangerous social phenomena which increases danger to the rights of man, democracy and juridical state, distorts social justice, competition and trade conditions, reduces the growth of economy, puts a strain on the government, stability of institutions of state and local government and public morals. First of all, corruption is related to an undue extent of bureaucracy and regulation, non-existence of decisions discretion and accountability balance.¹⁰

The criminal acts of corrupt character in the act¹¹ of corruption prevention of the Republic of Lithuania are described as bribery, influence marketing, a bribe and other criminal acts if they are rendered in the public administrative sector or extending public service aiming for profit for themselves or other parties such as corrupt practices or going beyond their commission, misuse of official authority, falsification of papers or measures, fraud, wealth appropriation or dissipation, revelation of a service secret, disclosure of a commercial secret, introduction of false information about income, profit or wealth, capital or money legalisation which are obtained in criminal manner, interference in the proceedings of a public official¹² or a person who fulfils public administrative functions or the rest criminal

⁸ Lithuanian Dictionary <http://dz.lki.lt>: connected 2013-09-30

⁹ The national programme of the year 2011-2014 of a fight against corruption of the Republic of Lithuania

¹⁰ The national programme of the year 2011-2014 of a fight against corruption of the Republic of Lithuania

¹¹ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=436086&p_tr2=2

¹² Politicians, civil servants, judges, public officials according to the act of civil service and other people who work or on the other provided basis of the law perform the office in the institutions of state or local government,

acts which result in taking or trying for a bribe¹³, bribery or covering up for bribery. The XXXIII chapter of the Criminal Code of the Republic of Lithuania (abr. CC RL) is up for crimes and misdemeanours for civil service and public interests and provides for criminal responsibility for bribery to chapter 225 in CC RL, influence marketing to chapter 226 in CC RL, a bribe to chapter 227 in CC RL, misuse to chapter 228 in CC RL, illegal register of right to an object to chapter 228¹ in CC RL and failure to perform the office at work to chapter 229 in CC RL. In the named cases when a criminal act is done or is being done which can be named as corruption two basic components have to be distinguished such as people who take part in this crime, their motives, interests and the vulnerable rules of law (traditionally crime elements are examined by jurists, which are a subject, object, objective aspect, subjective aspect) between orderliness (or mostly indiscipline) which allows to pay money to one side and to take money for appropriate services to another side. Otherwise the author wants to emphasize that there is a giver whose motives are mostly to tackle problems which occur and a taker whose motive is material well-being which allows corruption to appear.

The analysis of acts of law of the Republic of Lithuania has shown that according to the purview various types of corruption are recognized in our country:

- administrative corruption (corruption which is related to the civil service);
- political corruption;
- corruption in a private sector;
- corruption in the international economic intercourse and corruption which is related with international organisations.

The national development of law pays most attention to the administrative corruption and the prevention of officers' misuse at work. As a result, further to this article the author is going to pay most attention to manifestations of corruption in Lithuania's police.

THE LEGAL REGULATION OF CORRUPTION PREVENTION

As Lithuania joined the European Union the great attention was paid to the development of juridical base of corruption prevention. We have to admit that though the juridical base was developed, however, the law security of our country was not very powerful since it did not

dispense the functions of the government representative or have got administrative authority, also official candidates for this position.

¹³ A bribe is the form of any wealth or personal interest to someone or a taker personally (material or immaterial, it is worth in the market or of no value) which expresses illegal or unfounded reward for the desirable legal or illegal action of a public official or a person of equal value or inaction in pursuance of authority.

have the centre which could coordinate the research of corrupt crimes. The government, which had valued the evoked threat of corruption to the state's socioeconomic development and implemented the programme of executive proceedings of the year 1997 – 2000 and the act “In consequence of the development of means’ control and prevention of crimes related with corruption” on the 15th of March in 1996, decided to establish a particular institution in 1997 which could fight against corruption¹⁴ according to the international commitments (since 1995 the European convention due to the search, arrest and confiscation of money-laundering and income obtained by criminal behaviour which was accepted by the Council of Europe have become effective in Lithuania). According to the act No 135 “In consequence of the establishment of the Special Investigative Service near the Home Office” on the 18th of February in 1997 the government entrusted the functions of fight against corruption and crimes for civil service to the modern institution of law security. In 2011 the structural variations in Lithuania's police were accomplished by eliminating the department of Corruption control of Lithuanian detective force and the Interior managing department of the Police force and establishing the Immunity department. The Immunity department is delegated to help to the general commissioner to organise and implement the management of police institutions, arrange and coordinate the prevention and investigation¹⁵ of malfeasance, work ethic and other offences of police officers, not statutory public officials and workers and also the criminal acts of corrupt nature. On purpose to execute the corruption prevention and effectively fight against corruption violations the Immunity department and the select immunity subdivisions of SFSD were founded in the State frontiers security department on the 15th of September in 2004.

According to the accomplished analysis of Lithuanian acts of law of incorruptibility the author has grouped them in the following way:

1. The decrees which define legal responsibility for corruption actions (Criminal Code, Executive Offence Code and Civil Code), the law of their variation and addition;
2. The rest decrees (Corruption prevention, Declaration of people's wealth and earnings, Coordination of public and private interests in the civil service, Public purchases, Public management, Civil service decrees, Criminal procedure code, Civil procedure code,

¹⁴ The history of Special Investigative Service <http://www.stt.lt/lt/menu/apie-stt/istorija/>: connected 2013-10-13

¹⁵ The decree of the general commissioner of Lithuania's police No 5-V-448 “In consequence of the confirmation of means’ scheme in the year 2012-2014 of a fight against corruption in the traffic police” on the 7th of June in 2012, 8 section

Legal proceedings of administrative cases, Prevention of money-laundering, Grounding of capital procurement and income legitimacy, Competition, Lobby practice, Sponsorship control of political campaigns, Sponsorship of political parties and organisations, Special investigative service, Fundamentals of national security, Participants of criminal procedures and intelligence service, Security of officers of law enforcement institutions against criminal effect, Decrees of prevention of arranged criminality, Decrees of their variation and addition and etc.);

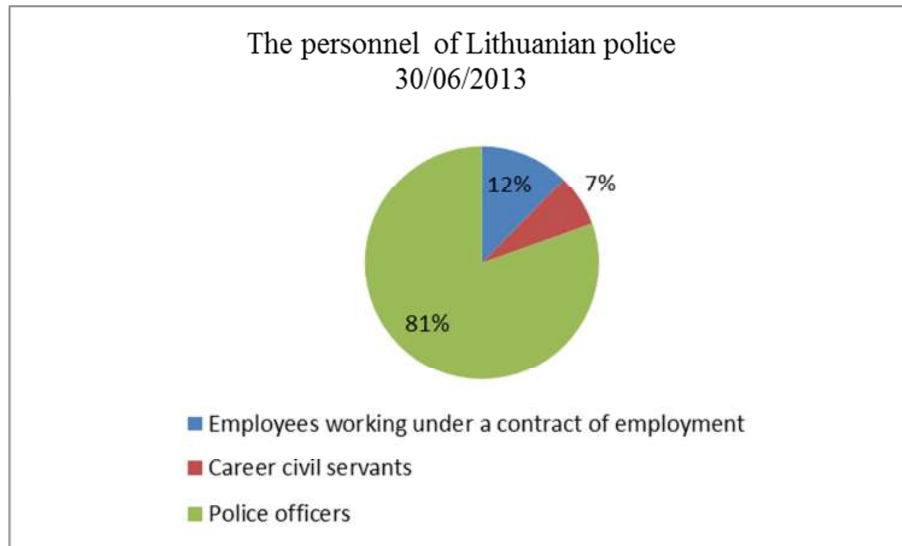
3. The acts of law accredited by the government, the decrees of Prime Minister, the decrees of the leader of Lithuania's police which define the particular means of a fight against corruption such as the accredited resolution of the government No 4-805 "In consequence of the confirmation of the programme of the national fight against corruption of the Republic of Lithuania in the year 2011-2014" on the 16th of June in 2011, the decree of the general commissioner of Lithuania's police No 5-V-447 "In consequence of the programme of a fight against corruption in the police in the year 2012-2014 and the confirmation of its means' scheme" on the 7th of June in 2012, the decree of the general commissioner of Lithuania's police No 5-V-448 "In consequence of the confirmation of means' scheme in the year 2012-2014 of a fight against corruption in the traffic police" on the 7th of June in 2012.

THE ANALYSIS OF CORRUPTION MANIFESTATIONS OF LITHUANIA'S POLICE OFFICERS

Corruption in the police is any behaviour of a police officer, career public official or worker who works under the employment contract which does not correspond to the given authority or stated morals and strive for a profit for himself or other people thereby he does much harm to the interests of people and the police system or it is the stimulation¹⁶ of such behaviour. There are 11787 people in Lithuania's police (1st picture).

There are 6487 men (68 per cent) and 2997 women (32 per cent) in the police. To read on the author is going to analyse the corruption of the 1st half-year in 2013 as compared to the 1st half-year in 2012 as it has been mentioned before that the Immunity department in Lithuania was established in August in 2011.

¹⁶ The decree of the general commissioner of Lithuania's police No 5-V-447 "In consequence of the programme of a fight against corruption in the police in the year 2012-2014 and the confirmation of its means' scheme" on the 7th of June in 2012, 3 section

1 picture. The personnel of Lithuanian police

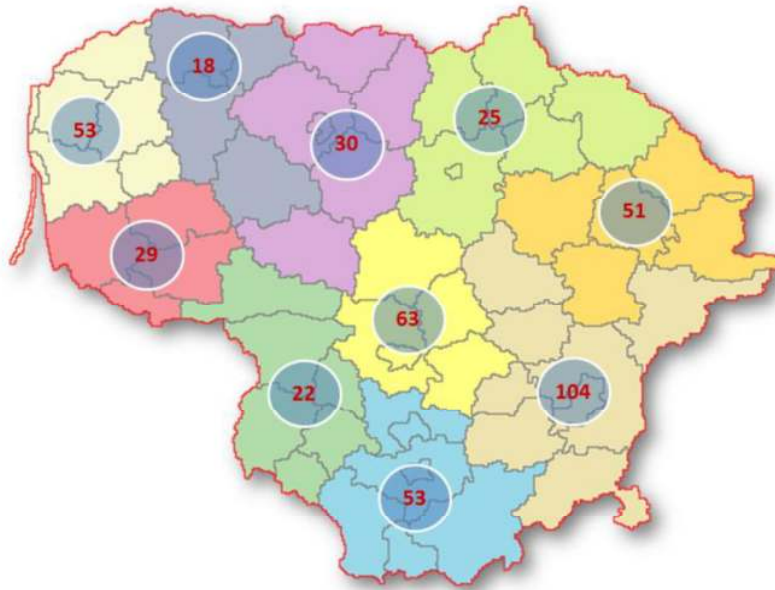
According to the data of the year 2012 the number of police personnel generally decreased by 1,6 per cent in the 1st half-year in 2013, the amount of police officers declined to 2,2 per cent, the number of career public officials increased to 8,3 per cent and workers under the employment contract fell off to 3 per cent. In the 1st half-year of the year 2013 380 police officers were given the walking-papers and from this amount 43 policemen were shelved due to negative reasons. In respect that 18 per cent of all shelved officers amount 69 police officers from LCPD for reorganisation therefore it is stated that every seventh policeman is dismissed from work due to negative reasons (in the 1st half-year in 2012 – every 15th officer)¹⁷.

The 53rd article of Interior service statute of the Republic of Lithuania (abr. – Interior service statute) has provided for the fundamentals of dismissal from work. In the 1st half-year in 2013 29 before-the-trial investigations have been launched whereby the reports about allegations have been presented to 55 police officers (5 – directors, 16 – experts / investigators, 32 – policemen on patrol / officers, 2 – other positions). In comparison to allegations which were stated to the police officers in the 1st half-year in 2012 their number has increased in 72 per cent and the number of launched before-the-trial investigations has developed in 16 per cent in the 1st half-year in 2013. Considering the latency of corrupt nature of criminal acts one growth of the number of before-the-trial investigations and suspect police

¹⁷ The report of police officers' criminal acts, malfeasance and corruption tendencies in the police system of the Immunity department of Police board near the Home Office in the 1st half-year in the year 2013

officers is related to the establishment and proceedings of the Immunity subdivisions. As it was mentioned by the author above the XXXIII chapter of the Criminal Code of the Republic of Lithuania provides responsibility for crimes and misdemeanours made to civil service and public interests.

Since the year of 2012 great attention is being paid to the registered cases of bribery such as one of the methods of corruption prevention where as their number is significantly increasing. With reference to the data of departmental register of criminal acts within the 1st half-year in 2013 448 bribery cases have been registered in the police (2 picture). After analysis of bribery statistics, received data that women make up only 5 % in bribery cases.

2 picture. Bribery cases according districts

The accomplished analysis of the Immunity department has shown that people between 20 and 49 years old usually try to bribe police officers. The Immunity department has maintained that people at the age of 20 – 29 have absorbed the model of corruption operation therefore it has been understood that the incorrupt education of a society did not have more influence on that age-group. It was found that the majority of police officers trying to bribe the people who have committed traffic offenses. Total 359 cases were registered in the police sector, some officials suggested a specific amount of money.

By accomplishing the analysis of corruption in the police it has been drawn a conclusion that the number of ascertainable crimes and misdemeanours is increasing. The

author believes that it has been conditioned by the careful work of police officers of the newly instituted Immunity department.

THE MEANS TO IMPLEMENT CORRUPTION PREVENTION

On purpose to exercise corruption prevention properly and ensure clear and responsible work of Lithuania's police there have been instituted the Immunity subdivisions which have to organise and control the malfeasance of statutory and not statutory public officials and workers, work ethic violations and other offences, also the prevention and investigation of criminal acts of corrupt nature.

The programme of the fight against corruption in the police in the year 2012 – 2014 has been prepared which objective is to warrant the system of efficient and purposeful corruption prevention and control, ethics infraction, prevention and investigation of malfeasance and to found clear and responsible police.

According to the programme of the fight against corruption in the police in the year 2012 – 2014 and the accomplished statistical analysis which has maintained that the most corrupt officials in the police are traffic police officers the scheme of the means of the fight against corruption in the traffic police in the year 2012 – 2014 was confirmed by the decree No 5-V-448 of the general commissioner of Lithuania's police on the 7th of June in 2012.

CONCLUSION

Corruption is a complex problem which requires the systematic and integrated attitude; the phenomenon of corruption can be understood not only as a juridical question or criminal offence but also as the problem of culture, particular turn of mind of society, mentality and accredited social standards. Unless and until the society realizes that corruption is not only a criminal act but also a considerable ethical problem, the methods of fighting against corruption can give tangible results.

Corruption is one of the most dangerous social phenomena which increases danger to the rights of man, democracy and juridical state, distorts social justice, competition and trade conditions, reduces the growth of economy, puts a strain on the government, stability of institutions of state and local government and public morals. First of all, corruption is related to an undue extent of bureaucracy and regulation, non-existence of decisions discretion and accountability balance.

As Lithuania joined the European Union the great attention was paid to the development of juridical base of corruption prevention. We have to admit that though the juridical base was developed, however, the law security of our country was not very powerful since it did not have the centre which could coordinate the research of corrupt crimes. On purpose to exercise corruption prevention properly and ensure clear and responsible work of Lithuania's police there have been instituted the Immunity subdivisions which have to organise and control the malfeasance of statutory and not statutory public officials and workers, work ethic violations and other offences, also the prevention and investigation of criminal acts of corrupt nature.

REFERENCES

1. Criminal Code of the Republic of Lithuania for approval and entry into force of the Law Official Gazette, 2000 No. 89-2741.
2. Republic of Lithuania Law on Prevention of Corruption. Official Gazette, 2002 No. 57-2297.
3. Corruption Perceptions Index 2012: <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>: connected 2013-10-12.
4. Corruption risk analysis procedures to be approved by the Government of the Republic of Lithuania in 8 October 2002. Resolution No. 1601. Official Gazette, 2002 No. 98-4339.
5. Internal Service Statute. Official Gazette, 2003 No. 42-1927.
6. Police Department under the Ministry of the Interior Board of immunity of police staff offenses of official misconduct and corruption trends in the police system in 2013. Semi-Annual Report. Prenzler T. Police Corruption: Preventing Misconduct and Mainting Integrity, 2009.
7. The 7th of June in 2012, Lithuania's Police General Commissioner's Order No. 5-V-448 "In consequence of the confirmation of means' scheme of the fight against corruption in the traffic police in the year 2012 - 2014".
8. The 7th of in June 2012, Lithuania's Police General Commissioner Order No. 5 -V -447 "On the fight against corruption in the police 2012-2014 program and its implementation of the Plan of Measures".
9. The national programme of the year 2011-2014 of a fight against corruption of the Republic of Lithuania http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=436086&p_tr2=2: connected 2013-10-12.
10. The report of police officers' criminal acts, malfeasance and corruption tendencies in the police system of the Immunity department of Police board near the Home Office in the 1st half-year in the year 2013.
11. 16 June 2011 Resolution of the Parliament of the Republic of Lithuania No. IX -711 on the Lithuanian national anti -corruption program for the year 2011-2014.
12. Corruption map of Lithuania:
http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/Korupcijos_zemelapis.pdf., connected 2013-10-12.
13. Davids C. Conflict of interest in policing. Problems, Practices and Principles. Sydney, 2008.
14. First Lithuanian Statute, <http://lietuva.cc/lietuvos-istatymai-ir-statutas/>: connected 2013-10-12.
15. John P. Crank, Michael A. Caldero Police Ethics: The Corruption of Noble Cause, Third Edition, 2010.
16. Jočienė D. Corruption in post-communist countries // Law questions. 1997. No. 1 Gounev V. Ruggiero Corruption and Organized Crime in Europe, 2012.
17. Lithuanian Dictionary <http://dz.lki.lt>: connected 2013-09-30.

18. Pivoriūnas A. Crimes in public office and corruption – the problem and its decisional methods // Justitia. 1997. No.6
19. Raudonienė A. Modernising alternation of classic corruption definition in Lithuania // Jurisprudencija. 2002. T.32(24).
20. Raudonienė A. The analysis of corruption categories // Jurisprudencija. 2003. T.41(33).
21. Tammy Rinehart Kochel, Roger Parks and Stephen D. Mastrofski Examining Police Effectiveness as a precursor to Legitimacy and Cooperation with Police , JUSTICE QUARTERLY, 2013.
22. The disposal method of corruption risk analysis, 8th October 2002, the act No. 1601, Žin., 2002, No. 98-4339.
23. The history of Special Investigative Service <http://www.stt.lt/lt/menu/apie-stt/istorija/>: connected 2013-10-13.
24. Velykis D. Civil society against corruption. Lithuania. Hertie School of Governance, 2010.

KORUPCIJOS APRAIŠKOS LIETUVOS POLICIJOJE

Ingrida Kairienė*

Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Korupcijos apraiškų yra visur, kur yra valdžia ir jos sprendimus įgyvendinančios institucijos. Kur yra valdžia, ten yra ir korupcija. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatyme korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos apibūdinamos kaip kyšininkavimas, prekyba poveikiu, papirkimas, kitos nusikalstamos veikos, jeigu jos padarytos viešojo administravimo sektoriuje arba teikiant viešąsias paslaugas siekiant sau ar kitiems asmenims naudoti: piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas, piktnaudžiavimas oficialiais įgaliojimais, dokumentų ar matavimo priemonių suklastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, tarnybos paslapties atskleidimas, komercinės paslapties atskleidimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą ar kitos nusikalstamos veikos, kai tokių veikų padarymu siekiama ar reikalaujama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą ar papirkimą. Lyginant Lietuvą su kitomis 176 pasaulio šalimis pagal korupcijos suvokimo indeksą, t. y. įvertinant šalį nuo 0 (labai korumpuota) iki 100 balų (labai švari), Lietuva 2012 metais buvo įvertinta 54 balais ir užima 48 vietą. Pažvelgus į šį indeksą akivaizdu, kad korupcija yra reali grėsmė žmonijai ir turi būti viena iš prioritetinių krypčių Lietuvos viešajame sektoriuje. Todėl šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas korupcijos apraiškoms Lietuvos policijoje.

Pagrindinės sąvokos: policija, policijos pareigūnas, korupcija, korupcijos apraiškos, imunitetas.

Ingrida Kairienė*. Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police activity, lecturer. Research interests: theoretical and practical issues of policy making of public security, actualization of police activity, problems of police administrativ activities jurisdiction

Ingrida Kairienė*. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teoriniai ir praktiniai viešojo saugumo strategijos formavimo aspektai, policijos veiklos aktualizacija, policijos administracinės jurisdikcinės veiklos problemos.

KAI KURIE PRIVATAUS KALTINIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI

Eglė Matuizienė*

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 84
El.paštas egle.matuiziene@gmail.com*

Anotacija Akademinėje jurisprudencijoje dažniausiai nagrinėjamas pozityvusis privataus kaltinimo teisės reguliavimas, nekvestionuojant jo egzistavimo reikalingumo. Nors, žvelgiant retrospektyviai, privataus kaltinimo teisė buvo numatyta Lietuvos baudžiamajame procese visais istoriniais laikmečiais ir visose Baudžiamojo proceso kodekso redakcijose, tačiau šios teisės įgyvendinimas sukelia sunkumų nukentėjusiam asmeniui, savo teises ginančiam privataus kaltinimo tvarka. Todėl būtent visuomenėje, taip pat ir tarp teisininkų, vis dažniau kyla diskusijų dėl privataus kaltinimo instituto reikalingumo. Šio straipsnio tikslas yra ištirti nukentėjusio asmens galimybes ginti savo interesus šioje proceso formoje, nustatyti veiksnius, trukdančius veiksmingą jų gynybą ir atsakyti į klausimą, ar privatus kaltinimas kaip nukentėjusiojo teisių gynimo būdas pateisina nukentėjusiojo lūkesčius bei užtikrina veiksmingą jo interesų gynybą.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, nukentėjusysis, privatus kaltintojas, privataus kaltinimo teisė, privataus kaltinimo bylų procesas.

ĮVADAS

Nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis. Moksliniuose tyrimuose nukentėjusiojo teisių apsaugos tema paprastai nagrinėjama bendrosios baudžiamojo proceso formos kontekste. Įvairiais aspektais nukentėjusiojo teisių apsaugos tema nagrinėjama P. Ancelio, R. Uscilos, R. Ažubalytės, A. Baranskaitės, R. Jurkos moksliniuose tyrimuose.¹ Nukentėjusiojo

¹ Ancelis, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*. 2003, 49 (41): 97–104. Ancelis, P., Juzukonis, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2002, 35 (27): 99–107. Ancelis, P. Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. *Jurisprudencija*. 2000, 15 (7): 15–160. Uscila, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122): 221–244. Ažubalytė, R. Nukentėjusiojo teisėtų interesų ir teisių realizavimas baigiant ikiteisminį tyrimą. *Jurisprudencija*. 2005, 70 (62): 119–125. Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę. *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009, p. 511–530. Jurka, R. Žmogaus teisių gynimas Lietuvos baudžiamajame procese: antropocentrinio požiūrio link. *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009, p. 335–353. Baranskaitė, A. *Taikos sutartis baudžiamajame procese*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.

teisinė padėtis, *inter alia* privataus kaltinimo procese, analizuojama S. Juzukonio disertaciniame tyrime², taip pat vadovėlyje³.

Straipsnio tikslas. Straipsnyje bus analizuojamos teisinės prielaidos nukentėjusiajam ginti savo teises ir teisėtus interesus privataus kaltinimo tvarka, siekiama atskleisti privataus kaltintojo teisių ir pareigų įgyvendinimo probleminius aspektus ir ištirti, ar nukentėjusysis, įgyvendindamas privataus kaltinimo teisę, gali veiksmingai apginti savo pažeistus teisėtus interesus.

Tyrimo metodai. Rašant šį straipsnį dokumentų analizės metodu buvo tirta Lietuvos mokslininkų akademinė jurisprudencija bei teismų praktika. Loginiu analitiniu metodu buvo siekiama išskirti pagrindines veiksmingo privataus kaltinimo teisės įgyvendinimo kliūtis bei padaryti išvadas dėl privataus kaltinimo teisės principinio reikalingumo.

Straipsnio aktualumas ir naujumas. Straipsnyje nagrinėjamos iki šiol akademinėje jurisprudencijoje nenagrinėti privataus kaltinimo teisės įgyvendinimo aspektai - pagrindinės privataus kaltinimo teisės įgyvendinimo probleminės sritys bei šių sričių įtaka nukentėjusiojo galimybei apginti pažeistas teises ir teisėtus interesus privataus kaltinimo tvarka.

NUKENTĖJUSIOJO INTERESŲ PROCESINIO REALIZAVIMO YPATUMAI PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESĖ

Procesinės veiklos pagrindinės kryptys (funkcijos) yra siejamos su atitinkama proceso subjekto paskirtimi ar vaidmeniu (interesu) baudžiamajame procese.⁴ Galimybė dalyvauti kaltinimo veikloje – tai vienas iš įstatymo suteiktų būdų nukentėjusiajam ginti savo teises.⁵ Todėl nukentėjusiojo pareikštą kaltinimą tikslinga vertinti kaip iškilusio konflikto

² Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

³ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.

⁴ Ancelis, P. *Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime: mokslo studija*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2012, p. 26.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

sureguliuavimo būdą, kuriuo jis siekia apginti ir atkurti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus. Tuo pagrindu nukentėjusiojo veikloje privataus kaltinimo bylų procese galima išskirti dvi pagrindines funkcijas: kaltinimo ir savo teisių ir interesų, pažeistų nusikalstama veika, apsaugos funkcijas.

Asmens procesinis interesas ir dalyvavimo procese tikslas yra proceso dalyvio funkcijos turinio sudedamosios dalys. Galutiniame rezultate būtent šios sudedamosios dalys apsprendžia baudžiamosios procesinės veiklos kryptį, kuri vėliau lemia teisinių santykių vystymąsi konkrečioje byloje. Privataus kaltintojo procesinis statusas suponuoja didesnį suinteresuotumą savo procesine padėtimi - galimybe veiksmingai įgyvendinti savo kaip kaltintojo teises ir pareigas, kas įgalina jį ginti savo materialųjį interesą. Jis tampa proceso šeimininku, nuo kurio priklauso tiek proceso iniciatyva, tiek eiga, tiek proceso baigtis: jis gali atsisakyti kaltinimo, savo neatvykimu išreikšti intereso kaltinti nebuvimą, susitaikyti su kaltininku arba reikalauti jį nuteisti, taigi jis tiesiogiai daro įtaką proceso eigai. Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 416 straipsnyje numatytos nukentėjusiojo teisės iki baigiamųjų kalbų pabaigos atsisakyti kaltinimo arba susitaikyti su kaltinamuoju leidžia privačiam kaltintojui siekti ne vien kaltininko baudžiamojo persekiojimo, bet ir savo procesine veikla siekti nusikalstamos veikos padarinių minimizavimo, socialinės įtampos, sukeltos nusikalstama veika, sumažinimo, optimalaus konflikto išsprendimo. Toks privataus kaltinimo bylų proceso rezultatas visiškai atitinka nukentėjusiojo interesus, jei nukentėjusysis nesiekia kaltininko patraukimo baudžiamajon atsakomybėn.

Viešojo kaltinimo bylose nukentėjusysis yra suinteresuotas bylos baigtimi, t.y. galutiniu sprendimu byloje, kai sprendimas gali turėti įtakos teisinių santykių pobūdžiui, asmenų teisėms ir pareigoms,⁶ tačiau retai kada gali tiesiogiai daryti įtaką proceso eigai (išskyrus įstatymo numatytus atvejus, kai reikalingas nukentėjusiojo sutikimas). Privataus kaltinimo procese būtent nukentėjusysis apsprendžia proceso eigą, o nesant jo suinteresuotumo, procesas praranda savo prasmę ir pagrindą. Taigi procesinis nukentėjusiojo suinteresuotumas privataus kaltinimo procese yra maksimaliai išreikštas.

Privataus kaltintojo procesinė veikla sietina su materialaus intereso realizavimu. Inicijuodamas privataus kaltinimo procesą, nukentėjusysis siekia patenkinti savo materialinius

⁶ Jurka, R., *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009, p. 125.

interesus: prie jų priskirtini moralinės satisfakcijos ir materialios kompensacijos siekimas.⁷ Moralinė satisfakcija apima ir siekį, kad kaltininkas būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn bei jam būtų paskirta teisinga bausmė, tačiau privataus kaltinimo bylose nusikalstamų veikų specifika, teisinių santykių specifika, santykių tarp nukentėjusiojo ir kaltininko ypatumai nulemia, kad šis siekis nėra dominuojantis. Akivaizdu, kad asmens, kurio atžvilgiu padaryta sunki nusikalstama veika, sukėlusį sunkius padarinius, moralinis pasitenkinimas ir teisingumo jausmo patenkinimas negali būti pasiektas vien tik žalos atlyginimu ar atsiprašymu; tokiu atveju nukentėjusysis sieks jo atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos sunkumą atitinkančios bausmės paskyrimo. Teisinė tvarka, pažeista nusikalstamomis veikomis, kurios persekiojamos privataus kaltinimo tvarka, gali būti atkurta ir kitomis priemonėmis, nereikalaujančiomis realios kriminalinės bausmės paskyrimo. Tokią galimybę suponuoja nusikalstamos veikos objekto ir teisinio santykio šalių specifika, mažesnis tokių nusikalstamų veikų pavojingumas, nukentėjusiojo nuomonės reikšmingumas.

Privataus kaltintojo interesas gali būti nukreiptas išimtinai į patirtos žalos atlyginimą ar siekį išspręsti iškilusį konfliktą asmeniniuose santykiuose, pasinaudojant valstybės suteikta teise į baudžiamąjį persekiojimą. Tokiu atveju privatus kaltintojas nėra suinteresuotas bausmės paskyrimu kaltinamajam. Kai kurių tyrimų duomenimis, dauguma asmenų, inicijuojančių privataus kaltinimo bylas, neturi tikslo patraukti kaltininko baudžiamojon atsakomybėn⁸ ir pasiekti, kad jam būtų paskirta kriminalinė bausmė. Paprastai dominuojantis tikslas – nukentėjusiojo (privataus kaltintojo) siekis pademonstruoti įstatymo suteiktą teisę patraukti baudžiamojon atsakomybėn kaltą asmenį, kai kitos konflikto sprendimo priemonės išsemtos. Tokiu būdu nukentėjusysis bando užkirsti kelią tolesniam nusikalstamam asmens elgesiui bei gauti dėl nusikalstamos veikos patirtos žalos atlyginimą.

Toliau straipsnyje bus analizuojama, kokia apimtimi privataus kaltinimo procesinės formos teisinis reguliavimas sudaro prielaidas privačiam kaltintojui įgyvendinti savo funkcijas: palaikyti pareikštą kaltinimą ir apginti savo teises ir teisėtus interesus.

TEISINĖS PRIELAIDOS GINTI SAVO TEISES SKUNDO PADAVIMO STADIJOJE

Nukentėjusiojo privataus kaltinimo skundo reikšmė pasireiškia tiek negatyviaja, tiek pozityviaja prasme. Negatyviaja prasme nukentėjęs asmuo turi galimybę sutrukdyti valstybės

⁷ Matuizienė, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(3): 1184.

⁸ Contenius, R. *Die Befugnis des gesetzlichen Vertreters zur Erhebung der Privatklage*. Daktaro disertacija. Breslau: Universität Breslau, 1929, p. 3.

institucijų vykdomą baudžiamojo persekiojimo veiklą (nukentėjusiam asmeniui suteikiama galia „užblokuoti“ procesą). Pozityviaja prasme, jam suteikiama teisė (privilegija) veikti kaip privačiam kaltintojui teisme aktyvioje procesinėje padėtyje ir siekti kaltininko nubaudo, tokiu būdu įgyvendinant savo teisę į teismą⁹ ir patenkinant savo privačius interesus procese. Šiuo atveju privataus kaltinimo procese nukentėjusio asmens vaidmuo sietinas su aktyvia procesine veikla - privataus kaltintojo teisių ir pareigų įgyvendinimu.

Pripažintina, kad BPK numatytas teisinis reguliavimas užtikrina privataus kaltinimo teisės kaip teisės kreiptis į teismą (siaurąja prasme, t.y. kaip vienos iš teisės į teisminę gynybą sudėtinių dalių) teisinę prielaidą.¹⁰ Nei tada, kai BPK 412 straipsnio 3 dalyje numatytu pagrindu skundas nepriimamas ir grąžinamas jį padavusiam asmeniui dėl tokių šio skundo trūkumų, kuriuos gali pašalinti pats jį padavęs asmuo, nei tada, kai skundo trūkumų jį padavęs asmuo negali pašalinti, nes jie gali būti pašalinti tik atlikus ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus, nukentėjusiam asmeniui (jo atstovui) neužkertamas kelias ginti pažeistas teises ar teisėtus interesus teisme. Pirmuoju atveju nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo, pašalinęs nurodytus trūkumus, vėl gali kreiptis į teismą privataus kaltinimo bylų proceso tvarka, antruoju atveju - savo pažeistas teises ar teisėtus interesus gali ginti kreipdamasis į prokurorą. Šiuo klausimu pasisakyta ir teismų praktikoje: „*Pirmosios instancijos teismas nustatęs nukentėjusiosios A. E. R. skundo turinio trūkumus, neatitinkančius BPK 412 str. 2 d. nustatytų privalomų reikalavimų, nepažeidė nukentėjusiosios teisės kreiptis į teismą ir teisės į teisminę gynybą, nutartyje išaiškino teises, pašalinus nustatytus skundo trūkumus, iš naujo kreiptis į teismą. Nukentėjusiosios teisės nebuvo suvaržytos ar kitaip apribotos, nes ji pateikė skundą dėl minėtos nutarties, prašydama panaikinti nutartį ir perduoti klausimą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš esmės, tuo realizavo savo teisę į instancinę teisminę gynybą. Todėl teismas konstatuoja, kad nukentėjusiosios teisė kreiptis į teismą nebuvo pažeista ar suvaržyta.*“¹¹

Nors privataus kaltinimo skundo padavimo teismui teisinis reguliavimas sudaro nukentėjusiam asmeniui teisinę prielaidą įgyvendinti privataus kaltinimo teisę, tačiau teismų praktika šiuo klausimu nėra nepriekaištinga. Teismų praktikoje susiduriama su itin formalizuotu požiūriu vertinant privataus kaltinimo skundų formą, kas dažnai sąlygoja nukentėjusio asmens teisės kreiptis į teismą pažeidimą, todėl privataus kaltinimo teisės

⁹ Maiwald, M. Die Beteiligung des Verletzten am Strafverfahren. *Goldammer's Archiv für Strafrecht*. 1970: 45.

¹⁰ *Supra* note 5.

¹¹ Šiaulių apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. I-20-116/2007.

įgyvendinimo veiksmingumo kontekste būtina įvertinti teismų praktiką privataus kaltinimo skundo priėmimo stadijoje.

Dažna situacija, kai nukentėjusysis nežino kaltininko gyvenamosios vietos ar prasidėjus procesui kaltininkas būna ją pakeitęs. Pirmosios instancijos teismų sprendimuose stebima tendencija tokiais atvejais skundą gražinti nukentėjusiajam, kaip neatitinkantį BPK 412 straipsnio 2 dalies reikalavimų. Šiuo klausimu gausi apeliacinės instancijos praktika formuojama palankiai nukentėjusiajam. Teismai pripažįsta, kad nukentėjusiajam neturint realių galimybių sužinoti kaltinamojo gyvenamosios vietos, pažeidžiama jo teisė į teisminę gynybą, todėl negali būti formaliu pagrindu nepriimamas nukentėjusiojo skundas. Pareiškėjui *„neįmanoma gauti informaciją apie kaltininko deklaruotą gyvenamąją vietą, kas užkerta jam visus kelius kreiptis į teismą ir ginti pažeistas savo teises. Šiuo atveju visus įgaliojimus sužinoti reikiamą informaciją turi tik teismas. [...]“*.¹²

Neretai aukštesnieji teismai nukentėjusiojo skundą patenkina, jei nukentėjęs asmuo negali sužinoti kaltininko gyvenamosios vietos arba jei nurodo paskutinę jam žinomą gyvenamąją vietą ar darbovietės adresą.¹³ Tokiai praktikai pritartina, siekiant užtikrinti nukentėjusio asmens teisę kreiptis į teismą bei išvengti jos suvaržymų ir proceso vilkinimo. Teismas turi teisę ir privalo imtis priemonių, kurios neprieinamos pareiškėjui (pavyzdžiui, paklausimai į įvairias institucijas dėl asmens duomenų), todėl skundo nepriėmimas, nesant duomenų, kurių nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo neturi galimybės sužinoti, suvaržo asmens teisę kreiptis į teismą.

Teismų praktikoje pripažįstama, kad tais atvejais, kai asmens gyvenamąją vietą teismas gali sužinoti ne iš privataus kaltinimo skundo, o iš kitų šaltinių, nelaikytina, kad skundo trūkumai esminiai. *„Nors pareiškimo forma bei teiginių dėstymo metodika ir nėra ideali, tačiau tai negali būti pagrindu atsisakyti jį priimti, tuo dirbtinai suvaržant asmens konstitucinę teisę kreiptis į teismą bei nepagrįstai pasunkinant jos įgyvendinimą, juolab, kad iš pareiškimo turinio galima suprasti, kas ir kokia nusikalstama veika kaltinamas, nurodyta šios veikos padarymo vieta, laikas, jos padarymu įtariamo asmens vardas, pavardė, pareigos, darbo vieta bei kitos esminės aplinkybės.“* Gyvenamosios vietos adreso nenurodymas šiuo

¹² Šiaulių apygardos teismo 2006 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-462-210/2006.

¹³ Vilniaus apygardos teismo 2007 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 954/2007. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-103-318/2008. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-423-495/2009. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-639-9-2007.

atveju įvertintas kaip „formalus nukrypimas nuo nustatytų reikalavimų, kuris nėra esminis ir pareiškimo priimti nekliudo, juolab, kad [...] duomenų apie nusikalstamos veikos padarymu įtariamą asmenį nukentėjusiojo pareiškime pakanka.“¹⁴ Apylinkės teismui atsisakius priimti pareiškėjos skundą tuo pagrindu, kad nėra pateikti duomenys dėl liudytojų gyvenamosios vietos, Vilniaus apygardos teismas konstatavo, kad „nepriimti skundo dėl jame neva esančių trūkumų, nebuvo teisinio pagrindo, kadangi pareiškėja skunde paaiškino, kad neturi galimybės pateikti duomenis apie šių liudytojų gyvenamąją vietą, ir prašė teismo vadovautis ikiteisminio tyrimo byloje esančiais duomenimis“.¹⁵

Vilniaus apygardos teismas, vertindamas aplinkybę, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo galimai pakeitė savo gyvenamąją vietą, konstatavo, kad tai negali būti laikoma trūkumu, suteikiančiu pagrindą grąžinti privataus kaltinimo tvarka paduotą skundą, kuris jau priimtas ir paskirtas nagrinėti taikinamajame posėdyje.¹⁶ Tuo atveju, kai privataus kaltinimo skunde nebuvo nurodyta kaltinamo asmens gyvenamoji vieta, tačiau jo asmens duomenys buvo nurodyti ikiteisminio tyrimo įstaigos pateiktoje medžiagoje dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, Vilniaus apygardos teismas konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas turėjo galimybę pats nustatyti kaltinamo asmens gyvenamosios vietos adresą ir spręsti klausimą dėl privataus kaltinimo bylos proceso pradėjimo.¹⁷ Tas pats teismas pripažino, kad privataus kaltinimo skundas buvo atmestas nepagrįstai ir tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo įstaigos pateiktoje medžiagoje nurodyta, kad kaltinamas asmuo yra įtrauktas į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą, tačiau savo prisipažinime nurodė gyvenamosios vietos adresą. Atsižvelgiant į tai, apeliacinį skundą nagrinėjęs teismas konstatavo, kad privataus kaltinimo tvarka kaltinamo asmens gyvenamoji vieta yra žinoma.¹⁸ Kita vertus, tas pats teismas analogiškoje situacijoje, kai nusikalstamos veikos padarymu įtariamą asmuo skunde nurodytu adresu negyveno, yra išsakęs ir priešingą nuomonę, pritardamas apylinkės teismo sprendimui grąžinti skundą jį padavusiam asmeniui kaip neatitinkantį įstatymo reikalavimų.¹⁹ Tačiau su tokiu formaliu teismo įgaliojimų aiškinimu

¹⁴ Vilniaus apygardos teismo 2007 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-954/2007.

¹⁵ Vilniaus apygardos teismo 2009 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-72-518/2009.

¹⁶ Vilniaus apygardos teismo 2008 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-103-318/2008.

¹⁷ Vilniaus apygardos teismo 2009 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-423-495/2009.

¹⁸ Vilniaus apygardos teismo 2008 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-639-9-2007.

¹⁹ Vilniaus apygardos teismo nuomone, „pirmos instancijos teismas, neturėdamas įstatyminio pagrindo perduoti bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje, neturėjo teisės imtis priemonių nustatyti įtariamo nusikalstamos veikos padarymu asmens buvimo vietos adresą. Sutinkamai su Lietuvos Respublikos BPK 414 str., teismas tokių veiksmų gali imtis tik priėmęs sprendimą dėl privataus kaltintojo - nukentėjusiojo skundo perdavimo nagrinėti

sutikti negalima, kadangi neturėdamas teisinių priemonių pašalinti skundo trūkumus, nukentėjęs asmuo praranda galimybę kreiptis į teismą.

Neteisinga nusikalstamos veikos kvalifikacija taip pat neturėtų būti pagrindas atsisakyti priimti privataus kaltinimo skundą, atsižvelgiant į tai, kad privatus kaltintojas nėra teisininkas profesionalas bei į įstatymo suteiktą galimybę ištaisyti tokį skundo trūkumą - teisę keisti veikos kvalifikavimą teisme. Lietuvos konstitucinėje doktrinoje pasisakyta, kad „*neesminiai privataus kaltinimo skundo formos trūkumai, formalūs privataus kaltinimo skundo nukrypimai nuo nustatytų reikalavimų nereiškia, kad teismas apskritai neturi įgaliojimų tokio skundo priimti*“.²⁰

Teismų praktikoje pagrįstai remiamasi BPK 412 straipsniu, kuris nereikalauja, kad nukentėjęsysis privataus kaltinimo skunde nurodytų nusikalstamos veikos, kuria kaltinamas asmuo, kvalifikaciją, ir laikomasi pozicijos, kad privataus kaltinimo skunde „*nurodyta veikos kvalifikacija neįpareigoja teisėjo savo nutartyje perduoti skundą į teisiamąjį posėdį nurodant būtent tą BK straipsnį ar jo dalį, nes teisėjas, įvertinęs skunde aprašytas veikos aplinkybes, pats nustato nusikalstamos veikos požymius ir inkriminuoja kaltinamajam reikiamą baudžiamąjį įstatymą.*“²¹ Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) praktikoje pripažįstama, kad teismo įgaliojimai savo iniciatyva informuoti kaltinamąjį apie galimą inkriminuojamos nusikalstamos veikos kvalifikacijos pakeitimą neprieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintoms teisėms.²² Kita vertus, EŽTT jurisprudencijoje kaltinamojo teisės būti informuotam aiškinimas apima ir jo veiksmų teisinį įvertinimą, tuo siekiant užtikrinti jo teisę į gynybą.²³

teisiamajame posėdyje.“ Vilniaus apygardos teismo 2008 m. kovo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-158-211/2008.

²⁰ *Supra* note 5.

²¹ Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-25/64/2008.

²² Girdauskas, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimai. *Teisės problemos*. 2005, 1 (47): 42-46; Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2010 m. kovo 05 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-36/2010 kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį teismą su prašymu nuspręsti, ar BPK 255 straipsnio, 256 straipsnio, 320 straipsnio nuostatos dėl kaltinimo pakeitimo teisme neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31, 29 straipsniams, 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams (prašymo Nr. 1B-12/2010). Straipsnio rengimo metu šis prašymas dar nėra išnagrinėtas.

²³ Atsižvelgiant į tai, kad privataus kaltinimo skundas yra kaltinimo pagrindas, apsprendžiantis kaltinimo apimtį ir ribas, inkriminuojamos nusikalstamos veikos teisinė kvalifikacija yra tiesiogiai susijusi su asmens teisės žinoti, kuo yra kaltinamas, įgyvendinimu bei realia galimybe pasinaudoti teise į gynybą. EŽTT byloje *Pellisier and Sassi v. France* išaiškino, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 str. 3 d. a punktą suteikia kaltinamajam teisę būti informuotam ne tik apie kaltinimo pagrindą, t.y., veiksmus, kuriuos jis padarė ir kuriais grindžiamas kaltinimas, bet ir teisinį šių veiksmų kvalifikavimą. Kaltinamajam privaloma pateikti pakankamai informacijos, kad jis visiškai suprastų pateiktą kaltinimų apimtį ir galėtų pasirengti gynybai.

Taigi pripažintina, kad tais atvejais, kai privatus asmuo neturi objektyvių galimybių teisėtomis priemonėmis gauti duomenis, privalomus nurodyti privataus kaltinimo skunde, teismas turi pareigą padėti šiuos duomenis gauti. Šiuo atveju vien tik formalus įstatyme numatytų reikalavimų privataus kaltinimo skundai vertinimas sudaro prielaidas pažeisti asmens konstitucinę teisę kreiptis į teismą. Teismas pirmiausia turi užtikrinti, kad tokia teisė nebūtų pažeista, taip pat ir aktyviais veiksmais. Teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad teisinis reguliavimas užtikrina realią galimybę nukentėjusiam asmeniui kreiptis į teismą realizuojant privataus kaltinimo teisę, tačiau teismų praktikoje kartais susiduriama su formaliu požiūriu. Teismai, vertindami nukentėjusiojo privataus kaltinimo skundą turėtų atsižvelgti ne tik į įstatymų nuostatas, bet ir užtikrinti teisės principų – šiuo atveju, teisės kreiptis į teismą - veiksmingą įgyvendinimą.

KONFLIKTO ŠALIŲ SUTAIKYMAS – PAGRINDINIS PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESO TIKSLAS

Viešojo ir privataus kaltinimo teisinis reguliavimas modeliuojamas priklausomai nuo prioritetinio tikslo.²⁴ Neatsitiktinai reglamentuojant privataus kaltinimo bylų procesą, pirmiausia numatytas taikinamasis posėdis, ir tik nepavykus alternatyviu būdu išspręsti konflikto, kaip *ultima ratio* rengiamas teisiamasis posėdis. Galimybė susitaikyti šalims viso proceso metu, įskaitant bylos nagrinėjimą apeliacinėje instancijoje, yra būdinga išimtinai privataus kaltinimo bylų procesui. Šie teisinio reguliavimo ypatumai leidžia daryti išvadą, kad pirminis šio proceso tikslas yra ne tiesos nustatymas,²⁵ o konflikto išsprendimas.²⁶

Girdauskas, M., *op. cit.*, p. 29. Gušauskienė, M. Įtariamojo teisės į gynybą teisinis procesinis turinys ikiteisminio tyrimo stadijoje. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 217-257. Gušauskienė, M. Gynybos šalies teisė dalyvauti įrodinėjimo procese. Kurapka, V. E., Matulienė, S., Panomariovas, A. et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*. *Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 361-382.

²⁴ Proceso teorijos (angl. *theory of procedure*) autoriai išskiria du konflikto išsprendimo tikslus bet kokiame procese, nepriklausomai nuo jo rūšies: tiesos nustatymą ir teisingumo pasiekimą. Thibaut, J. Walker, L. A. *Theory of Procedure*. *California Law Review*. 1978, 66:543-545.

²⁵ Tiesa privataus kaltinimo procese suprantama kaip formalią (subjektyvi) tiesa, kadangi materialiosios tiesos šiame procese iš viso nesiekiamą nustatinėti. Panomariovas, A. Tiesos paieškos priemonė – fikcija, baudžiamojo proceso pavyzdžiu. Kurapka, V. E., Matulienė, S., Panomariovas, A. et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*. *Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 51-88.

²⁶ Apskritai, šiuolaikinio baudžiamojo proceso tikslu kai kurie autoriai įvardija teisinės tvarkos, kuri sutrikdoma pažeidus baudžiamąjį įstatymą, atkūrimą arba nusikalstamos veikos sukulto socialinio konflikto išsprendimą. Merkevičius, R., Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teismo nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą? *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 135. Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę. *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio

Privataus kaltinimo bylų procese dominuojantis dispozityvumo principas ir privataus intereso prerogatyva nulemia ir šios proceso formos paskirties išskirtinumą. Nukentėjusio asmens dispozityvi teisė, išskirtinė galimybė disponuoti kaltinimu savo nuožiūra, *inter alia* reiškia ir galimybę savo nuožiūra nutraukti procesą susitaikius su kaltinamuoju.²⁷ Teisinių santykių privatus pobūdis ir privatus interesas išspręsti konfliktą yra bendras vardiklis analizuojant sutaikymo institutą tiek civiliniame procese, tiek administraciniame, tiek ir privataus kaltinimo bylų procese. Kaip tik dėl to, kad taikinamasis posėdis yra privalomas privataus kaltinimo bylų proceso etapas,²⁸ galime daryti išvadą, kad konflikto šalių sutaikinimas yra privataus kaltinimo proceso pirminis tikslas. Tik tuomet, jei šalims nepavyksta susitaikyti ar jų sutaikyti nepavyksta, tolesniu procesu siekiama nustatyti, ar kaltinamas asmuo yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką, ir, esant pagrindui, teisingai jį nubausti.

Tiek viešojo, tiek privataus kaltinimo procese susitaikymas numatytas kaip baudžiamojo konflikto išsprendimo galimybė, tačiau ši sąvoka nėra tapati abiejose baudžiamojo proceso formose. Analizuojant sutaikinimo prigimtį, teigiama, kad *viešojo kaltinimo bylose susitaikymas yra atkuriamojo teisingumo koncepcijos dalis, o privataus kaltinimo bylose taikinamasis posėdis [...] yra logiška specifinio proceso, kuriame nukentėjusiojo valia yra lemianti proceso eigą, dalis.*²⁹ Tačiau šių savo prigimtimi skirtingų institutų teisinio reguliavimo tikslas turi bendrą vardiklį, kuris išreiškiamas proceso nuostatas modeliuojant taip, kad pirmiausia būtų nukentėjusiajam atlyginta nusikaltimu padaryta žala. Lyginant su viešojo kaltinimo procesu, bylose dėl privataus kaltinimo tvarka persekiojamų veikų minimaliai orientuojamasi į teisingumo vykdymo modeliui būdingą atpildo, t.y. bausmės kaltininkui, siekį. Prioritetas teikiamas siekiui atstatyti normalius nukentėjusiojo ir kaltininko santykius. Konflikto sprendimas šalių susitaikymu maksimaliai priimtinas abiem

universiteto Leidybos centras, 2009, p. 511-530. Jurka, R. Žmogaus teisių gynimas Lietuvos baudžiamajame procese: antropocentrinio požiūrio link. *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009, p. 335-353.

²⁷ Susitaikymo instituto baudžiamosiose bylose konstitucingumas buvo nagrinėjamas ir konstitucinėje jurisprudencijoje. „Reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, turi diskreciją nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad nukentėjusysis (jo atstovas) ir asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turėtų galimybę susitaikyti ir šis susitaikymas būtų pagrindas nutraukti baudžiamąjį procesą. Susitaikymas galimas ir tose baudžiamosiose bylose, kuriose kaltinimą teisme palaiko pats nukentėjusysis (jo atstovas), ir tose, kuriose valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras.“ *Supra* note 5.

²⁸ Goda, G., Kazlauskas, M. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 467.

²⁹ Ažubalytė, R. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius, 2002, p. 106–117.

šalims: nukentėjusysis pasiekia moralinę satisfakciją tapęs padėties šeimininku, nuo kurio priklauso tolesnis proceso ir paties kaltininko likimas, šalys susitaria dėl žalos atlyginimo ir (ar) teisinės padėties atkūrimo (pvz., informacijos paneigimo).³⁰

Privataus kaltinimo procese taikinimo procedūrai skiriamas nemažas įstatymo leidėjo dėmesys. BPK taikinimo procedūra reglamentuota kaip sudėtinė privataus kaltinimo bylų proceso dalis. Taikinimo iniciatyva ir funkcija yra pavedama teisėjui, jis turi imtis priemonių nukentėjusį ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamą asmenį sutaukyti taikinamajame posėdyje. Vėlesnėse proceso stadijose susitaikymo iniciatyva tenka šalims. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja vieningą teismų praktiką pereinant iš viešo kaltinimo į privatų tuo aspektu, kad teisme perkvalifikavus veiką į tokią, dėl kurios procesas vyksta privataus kaltinimo tvarka (o tai pirmiausia suteikia papildomą galimybę šalims susitaikyti) teisėjas turi išsiaiškinti proceso dalyvių valią (norą) taikytis.³¹ Tai suponuoja aktyvų teisėjo vaidmenį siekiant šalis sutaukyti.

Įvertinant tai, kad pirminis privataus kaltinimo bylų proceso tikslas yra konflikto išsprendimas, bei ieškant veiksmingiausio sutaukymo proceso privataus kaltinimo byloje teisinio reguliavimo modelio, tikslinga nagrinėti alternatyvių ginčo sprendimo formų galimybes. Baudžiamajame procese alternatyvių ginčų sprendimams priskirtina šalių sutaukymas ir teisminė mediacija.³² Todėl pirmiausia kyla klausimas dėl taikinamojo posėdžio ar mediacijos pasirinkimo.

Atsižvelgiant į privataus kaltinimo bylų procese išskylančių teisinių santykių ypatumus, konflikto šalių specifiką, šalių sutaukinimas yra ilgas procesas, reikalaujantis ne tik teisinių, bet ir psichologinių žinių.³³ Teisėjo vykdoma tarpininkavimo funkcija yra brangi,

³⁰ Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2001. Michailovič, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. Uscila, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius, 2003. Baranskaitė, A., *supra* note 1, p. 21–66.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio mėn. 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2011. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio mėn. 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2009. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211/2010.

³² Plačiąja prasme alternatyvus ginčų sprendimas apima visas ginčų sprendimų alternatyvas (neteismines ginčų sprendimo procedūras), taip pat ir teismo procese vykstančias (teismo inicijuojamas ir organizuojamas) alternatyvių ginčų sprendimų procedūras, kurios nėra tradicinis teismo procesas. Kaminskienė, N. *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 41.

³³ BPK vartojamos sąvokos „taikinamasis“, „sutaikyti“ suponuoja ne teisinį, o psichologinį konflikto išsprendimo būdo aspektą. Kalbant apie mediaciją labiau tiktų ne susitaikymo (*reconciliation*), o susitarimo (*understanding*) terminas, nes esmė yra visų pirma tarpusavio supratimas, kurio pasekmė galėtų būti susitaikymas. Susitaikymas reiškia daugiau nei susitarimą, nes laikoma, kad nukentėjusysis atleido kaltininkui,

reikalaujanti daug teismo laiko ir pastangų, potencialiai kelianti grėsmę teismo nešališkumui, be to, diskutuotina ir jos sąsaja su tiesiogine teismo funkcija vykdyti teisingumą. Todėl iškeltina hipotezė, kad privataus kaltinimo bylų procese tikslinga šalių sutaikymą vykdyti pasitelkiant mediacijos procedūrą.³⁴

Teismo inicijuojamas privalomas bylos perdavimas mediacijos procedūrai (privaloma deleguotoji mediacija) labiau nei teisėjo rengiamas taikinamasis posėdis atitiktų proceso dalyvių interesus. Taikinamajame posėdyje daugiausia dėmesio skiriama teisiniams klausimams: kaltininko ir nukentėjusiojo susitarimui dėl teisine prasme reikšmingų aplinkybių, pvz.: žalos atlyginimas, pažeistų teisių atkūrimas. Susitarimas dėl susitaikymo yra reikšmingas dėl savo teisinių pasekmių, t.y. jis yra pagrindas nutraukti privataus kaltinimo procesą. Tačiau konflikto šalims svarbios aplinkybės gali neapsiriboti tomis, kurios reikšmingos bylai. Mediacijos procese sudaromos galimybės aptarti ne tik teises pasekmes lemiančias aplinkybes, bet ir kitas į konflikto sritį patenkančius asmeninius, psichologinius ginčo aspektus.³⁵ Konflikto šalių elgesys priklausomai nuo konflikto eigos gali priartėti prie deviacinio elgesio sampratos ir, esant atitinkamoms sąlygoms, peržengti teisėtumo ribas. Tokiu būdu konfliktas tampa nusikalstamos veikos priežastimi, o nusikaltusį asmenį kriminologine prasme galime priskirti atsitiktiniam nusikaltėlių tipui.³⁶ Paprastai privataus kaltinimo procesas vyksta ne dėl proceso šalių konflikto iš esmės, o dėl to epizodo, kuris kvalifikuojamas kaip atitinkantis nusikalstamos veikos požymius. Todėl ir taikinamojo posėdžio tikslas yra išspręsti ne patį konfliktą, o tik tą jo dalį, kuri patenka į baudžiamosios teisės reguliavimo sferą. Mediacija, skirtingai nuo taikinamojo posėdžio, gali sudaryti sąlygas konflikto šalims ne tik pasiekti susitarimą dėl baudžiamąjo proceso dalyko, bet ir išspręsti priežastis, lėmusias nusikalstamos veikos padarymą, sudaryti erdvę civilizuotai išspręsti konfliktą, sudaryti terpę būti išgirstiems ir išsakyti savo nuomonę ir užkirsti kelią konflikto

kad įvyko specifinis psichologinis procesas. Tačiau susitaikymas nėra būtinas sėkmingai mediacijai. Michailovič, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 95. Yra daugiau autorių, palaikančių nuomonę, kad baudžiamąjo proceso nutraukimui šalims susitaikius nėra būtinas tikras kaltinamojo atgailavimas ir nuoširdus nukentėjusiojo atleidimas.

³⁴ R. Uscilos atlikto mediacijos įdiegimo galimybių Lietuvoje tyrimo išvadose teigiama, kad siekiant Lietuvoje sėkmingai pasinaudoti alternatyviomis baudžiamąjo konflikto sprendimo galimybėmis būtina kompleksiskai spręsti teisinio reglamentavimo bei organizacinius klausimus. Uscila, R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje. *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-11-15]. <<http://www.nplc.lt/sena/lit/lit46.pdf>>.

³⁵ Diržytė, A., Uscila, R., Visockas, E. et al. *Delinkventinio nepilnamečio ir nukentėjusiojo mediacijos vadovas*. Vilnius: Kopa, 2011, p. 52-57.

³⁶ Babachinaitė, G., Galinaitytė, J., Jurgelaitienė, G. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolas Romeris Universitetas, 2010, p. 259.

sąlygotai deviacijai ateityje. Kaip nurodo procedūrinį teisingumą analizuojantys autoriai, kartais tai proceso šalims yra svarbiau nei tiesos nustatymas.³⁷ Todėl darytina išvada, kad privalomą taikinamąjį posėdį pakeitus privaloma deleguotąja mediacija, tai turėtų teigiamą įtaką tiek nukentėjusiojo, tiek kaltininko interesams, taip pat konflikto išsprendimo kokybei ir recidyvo prevencijai.

Daug mokslinių diskusijų skiriama pasirinkimo tarp savanoriškos ir privalomos mediacijos problemai. Privataus kaltinimo bylų procese galimi keli mediacijos modeliai: kaip privalomos procedūros ir kaip alternatyvos taikinamajam posėdžiui. Pavyzdžiui, mediacija kaip alternatyva taikinamajam posėdžiui privataus kaltinimo bylose numatyta Lenkijos BPK 489 straipsnio 2 dalyje ir gali būti teismo paskirta šalių prašymu arba sutikimu, numatant terminą šiai procedūrai įgyvendinti.³⁸ Įvertinant mediacijos įsitvirtinimo Lietuvos teisinėje sistemoje sunkumus bei mentaliteto ypatumus, sunku būtų patikėti mediacijos sėkme, jei ji nebūtų numatyta kaip privaloma procedūra. Taikinamąjį posėdį, kuriame iniciatyvos sutaikinti proceso šalis imasi teisėjas, pakeitus privaloma mediacijos procedūra, kurioje šalims sprendžiant konfliktą tarpininkauja profesionalus mediatorius, būtų išsaugotas pirminis privataus kaltinimo proceso tikslas sutaikyti šalis bei užtikrinamas pigesnis procesas. Todėl manytina, kad teismo inicijuojamos deleguotos mediacijos procedūra turėtų būti reglamentuota kaip privaloma privataus kaltinimo bylų proceso sudėtinė dalis.

Dėl šių priežasčių darytina išvada, kad teismo inicijuojama deleguotos mediacijos procedūra, numatyta kaip privalomas privataus kaltinimo bylų proceso etapas, labiau nei šiuo metu galiojančiose BPK nuostatose įtvirtintas taikinamasis posėdis atitiktų proceso šalių interesus ir sudarytų prielaidas pasiekti abiem šalims palankiausio konflikto išsprendimo. Šiame straipsnyje dėl ribotos jo apimties galimas teisinis mediacijos privataus kaltinimo bylose reguliavimas nebus modeliuojamas.

ĮRODINĖJIMO PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESĖ PROBLEMĖNIAI ASPEKTAI

Nepavykus konflikto išspręsti taikiai, privataus kaltinimo byla perduodama nagrinėti teisiama jame posėdyje. Privačiam kaltintojui (nukentėjusiajam) vykdoma kaltinimo funkcija

³⁷ Justickis, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vadovėlis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto leidybos centras, 2004, p. 325.

³⁸ Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-05-20] <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

bei ginant savo nusikalstama veika pažeistas teises ir teisėtus interesus, teisę į tinkamą teisminę gynybą apsunkena jo ribotos galimybės rinkti ir teikti įrodymus, teisinių žinių trūkumas. Nors teisinės prielaidos nukentėjusiajam ginti savo teises ir teisėtus interesus privataus kaltinimo tvarka yra sudarytos, tačiau veiksminga savo interesų gynyba pirmiausia priklauso nuo asmens gebėjimo pasinaudoti privataus kaltintojo teisėmis ir įgyvendinti pareigas. Nukentėjusiojo gebėjimas savarankiškai apginti savo interesus (tiek moralinės satisfakcijos, tiek restitucinius) tiesiogiai priklauso nuo jo gebėjimo įgyvendinti kaltinimo funkciją, t.y. suformuluoti kaltinimą, jį pagrįsti ir įrodyti. Ši pareiga yra sudėtinga, reikalaujanti teisinių žinių, organizacinių gebėjimų, asmeninių savybių. Net specialius įgalinimus turintis valstybės atstovas – prokuroras – ne visais atvejais būna pajėgus pagrįsti kaltinimą ir pasiekti kaltininko nubaudo. Privataus kaltinimo procese ši pareiga, tiesa, mažiau sudėtingose bylose, tačiau ne mažiau sudėtingame procese tenka asmeniui, neturinčiam jokių specialių teisių ar įgalinimų rinkti įrodymus. Kai kurie mokslininkai iš esmės kritikuoja privataus kaltinimo bylų procesą kaip neefektyvią proceso formą siekti savo pažeistų teisių ir teisingumo atstatymo ir naštą nukentėjusiajam.³⁹ Vokietijos baudžiamojo proceso moksle nuolat vyksta diskusija dėl privataus kaltinimo procesinės formos atitikimo nukentėjusiojo interesams.⁴⁰ Kai kurie mokslininkai prieina prie išvados, kad teisinėje realybėje privatus kaltinimas yra sunkiai pakeliama nukentėjusiojo pareiga, o įstatymų leidėjo ketinimas suteikti įrankį nukentėjusiajam vykdyti baudžiamąjį persekiojimą virto į baudžiamojo persekiojimo naštą.⁴¹ Asmuo, siekiantis apginti savo teisėtus interesus privataus kaltinimo tvarka ir tikėdamasis, kad privataus kaltinimo procesinė forma siūlo lygiavertę teisinę apsaugą kaip valstybinio kaltinimo procesinė forma, pirmiausia turi gebėti pasinaudoti įstatymo jam suteiktomis galimybėmis. Tačiau dažnai nukentėjusysis yra nepajėgus racionaliai ir sėkmingai vykdyti savo procesinių pareigų ir veiksmingai ginti savo teisėtų interesų. Toliau trumpai bus panagrinėtos pagrindinės procesinės garantijos, padedančios privačiam kaltintojui įgyvendinti kaltinimo funkciją (tuo pačiu veiksmingiau apginti savo interesus): teisinės pagalbos (atstovavimo pagal įgaliojimą) institutas ir aktyvaus teismo vaidmuo.

³⁹ Riess, P. Der Strafprozess und der Verletzte – eine Zwischenbilanz. *Jura*. 1987: 281, Jung, H. Zur Rechtsstellung des Verletzten im Strafverfahren. *Juristische Rundschau*, 1984, 8: 311.

⁴⁰ Vietoje privataus kaltinimo instituto siūloma išvystyti bei materialiai skatinti galimybes neteisminei mediacijai ir konflikto šalių susitaikymui. Weigend, T. „Die Strafe für das Opfer?“ - Zur Renaissance des Genugtuungsgedankes im Straf- und Strafverfahrensrecht. *Rechtswissenschaft*. 2010, 1: 35.

⁴¹ Riess, P., *op. cit.*, p. 281.

Teisinės pagalbos (atstovavimo pagal įgaliojimą) institutas yra viena iš priemonių, padedančių įgyvendinti asmens teisę į teisminę gynybą ir užtikrinti teisminės gynybos prieinamumą.⁴² Privataus kaltinimo procese šis institutas įgyja didelę reikšmę dėl to, kad kaltinimo funkciją įgyvendina pats nukentėjusysis. Įvertinus procesinės kaltinimo funkcijos – pradedant kreipimusi į teismą – turinį, manytina, kad teisės į teisminę gynybą privataus kaltinimo bylose veiksmingumas gali būti užtikrinamas tik siejant jos realizavimą su veiksminga teisine pagalba:⁴³ nukentėjusiajam (privačiam kaltintojui) pasinaudojant atstovavimo pagal įgaliojimą instituto galimybėmis arba kreipiantis dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo.⁴⁴ Veiksmingos teisinės pagalbos suteikimo principo turinys siejamas su konkrečia teisine pagalba teikiančio subjekto dalykinėmis ir asmeninėms savybėms keliamais reikalavimais ir tinkamų procesinių garantijų, sudarančių sąlygas veiksmingam šios pagalbos suteikimui, užtikrinimu.⁴⁵ Nors advokato teikiamos teisinės pagalbos kokybė neabejotinai susijusi su atstovavimo instituto veiksmingumu, šis klausimas nebus analizuojamas, kadangi tai nėra baudžiamojo proceso reguliavimo dalykas.⁴⁶

Privataus kaltinimo teisės įgyvendinimo veiksmingumo aspektu nagrinėtina privataus kaltintojo bei jo įgalioto atstovo galimybės dalyvauti įrodinėjimo procese. Privatus kaltintojas, lygiai taip pat kaip ir kaltinamasis, neturi įgaliojimų rinkti duomenis tais būdais, kuriuos įstatymas leidžia jo įgaliotam atstovui, teikiančiam jam teisinę pagalbą (Advokatūros įstatymo 44 straipsnis).⁴⁷ Taigi savarankiškai įgyvendindamas privataus kaltinimo teisę privatus kaltintojas yra silpnesnėje pozicijoje ir negali pilnavertiškai įgyvendinti jam suteiktos įrodinėjimo pareigos. Todėl teisinė pagalba vertintina kaip viena iš teisinių priemonių, įgalinančių privatų kaltintoją įgyvendinti savo teisinį statusą, t.y. tinkamai vykdyti savo procesines pareigas, ypačingai įrodinėjimo procese, ir veiksmingai ginti savo teises. EŽTT ne kartą yra pripažinęs, kad galimybė turėti advokatą yra viena iš veiksmingo teisės kreiptis į

⁴² Montvydienė, I. *Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2010, p. 189.

⁴³ EŽTT pripažino, kad teisės į teisminę gynybą būtina prielaida tam tikrais atvejais gali būti teisinės pagalbos suteikimas. *Airey v. Ireland*, 9 October 1979, No. 6289/73, ECHR A32.

⁴⁴ Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4 (122): 234.

⁴⁵ Montvydienė, I., *op. cit.*, p. 46.

⁴⁶ EŽTT praktikoje teisinės pagalbos veiksmingumas vertinamas pagal teisminės pagalbos prieinamumo užtikrinimo rezultatus. Teisinės pagalbos kokybės kriterijų klausimą tarptautinių teisės aktų ir EŽTT jurisprudencijos kontekste išsamiai analizavo Montvydienė, I., *op. cit.*, p. 46-49, 124-147.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 50-1632.

teismą įgyvendinimo sąlygų.⁴⁸ Nors teisė turėti advokatą paprastai siejama su kaltinamojo statusu, tačiau vertinant privataus kaltinimo teisės, kaip teisės kreiptis į teismą, veiksmingumą, didele dalimi realaus šios teisės įgyvendinimo galimybė priklauso nuo advokato dalyvavimo. *Įstatymais baudžiamojo proceso santykiai turi būti reguliuojami taip, kad baudžiamojo proceso teisinių santykių subjektai, kurie mano, jog jų teisės pažeistos, turėtų teisę savo teises ginti teisme nepriklausomai nuo savo teisinio statuso baudžiamajame procese.*⁴⁹ Taigi galimybė turėti advokatą kaip teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo garantas nesietina su jo procesine padėtimi.

Didelę reikšmę turi ir procesinių garantijų, sudarančių teisinės prielaidas veiksmingam teisinės pagalbos suteikimui, įtvirtinimas įstatyme. Konstitucinis Teismas normų, reglamentuojančių advokato teisę gauti informaciją, konstitucingumo kontekste pasisakė, kad „*teisė kreiptis į teismą ir iš Konstitucijos, inter alia jos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, nuostatų kylantis reikalavimas asmens teises ginti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai inter alia reiškia, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas advokato teikiamai teisei pagalbai, kuria asmuo turi teisę naudotis gindamas savo pažeistas teises ir teisėtus interesus, inter alia kreipdamasis į teismą, būti veiksmingai. [...] Advokatas, vykdydamas savarankišką profesinę veiklą ir teikdamas teisinę pagalbą [...], padeda įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į teisminę gynybą. Taigi asmens teisė turėti advokatą yra viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų.*“⁵⁰ Taigi advokatų profesinės veiklos tikslas yra padėti asmeniui užtikrinti teisės į teisminę gynybą, *inter alia* teisės kreiptis į teismą veiksmingą įgyvendinimą. Konstitucinio Teismo nutarime nurodoma, kad viena iš įstatymų leidėjo pareigų yra „[...] nustatyti *inter alia* tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį advokatas galėtų gauti valstybės ir

⁴⁸ *Gordon v. the United Kingdom*, 21 February 1975, No. 4451/70; *John Murray v. the United Kingdom*, 8 February 1996, No. 18731/91; *Averill v. the United Kingdom*, 6 June 2000, No. 36408/97; *Ezeh and Connors v. the United Kingdom*, 9 October 2003, No. 39665/98, 40086/98; *Öcalan v. Turkey*, 12 May 2005, No. 46221/99 ir kt.

⁴⁹ *Supra* note 5.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymo (2001 m. birželio 21 d. redakcija) 42 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimu Nr. 1129 "Dėl Nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo" patvirtintų nekilnojamojo turto registro nuostatų 88 punkto (2007 m. vasario 27 d. redakcija), 97 punkto (2007 m. vasario 27 d., 2008 m. spalio 22 d., 2010 m. kovo 3 d., 2011 m. gegužės 4 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7405.

savivaldybių institucijų turimą šiai asmens teisei įgyvendinti būtiną informaciją.“⁵¹ Šios nuostatos yra svarbios privataus kaltinimo bylų procese užtikrinant teisinės pagalbos, kaip nukentėjusiojo teisių ir teisėtų interesų gynimo garanto, realumą ir veiksmingumą.

Antrinė teisinė pagalba nukentėjusiam asmeniui turi būti užtikrinta nepriklausomai nuo jo turinės padėties⁵², tačiau paradoksalu, kad pagrindas suteikti ją yra „ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis, kuriais asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju, ir (ar) teismo nuosprendis“ (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 13 straipsnio 3 punktas).⁵³ Skundo padavimo stadijoje, taikinamajame posėdyje (BPK 413 str.), teismui atliekant veiksmus iki teismo posėdžio (BPK 414 str.) privataus kaltintojo figūra neminama, o skundą padavęs asmuo vadinamas nukentėjusiuoju (BPK 408 str.) arba skundą ar pareiškimą padavusiu asmeniu (BPK 412¹ str.). Tačiau nukentėjusiuoju privataus kaltinimo skundą padavęs asmuo tampa tik perduodant bylą nagrinėti teismajame posėdyje teismo nutartimi, kuria taip pat asmuo pripažįstamas ir nukentėjusiuoju. Taigi laikantis nustatytos tvarkos praktiškai neįmanoma pasinaudoti antrine teisine pagalba, nes, laikantis įstatymo raidės, asmuo įgyja nukentėjusiojo ir privataus kaltintojo statusą tik teisme (BPK 408 str. 1 d.), t. y. priėmus skundą. Sprendžiant asmenų, kurie dėl sunkios turinės padėties negali pasinaudoti teisinėmis paslaugomis, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo klausimą būtina įvertinti jos suteikimą laiku – teisinė pagalba turi būti suteikta tada, kai ji reikalinga, taip pat ir iki teisinio proceso⁵⁴. Taigi rengiant teismui svarbiausią procesinį dokumentą – nukentėjusiojo privataus kaltinimo skundą, kuris apsprendžia teismo nagrinėjimo ribas ir kuriame formuluojamas kaltinimas, kurį vėliau privatus kaltintojas turi pareigą pagrįsti, nukentėjęs asmuo negali gauti kvalifikuotos antrinės teisinės pagalbos. Tinkamo kaltinimo ribas apibrėžiančio dokumento nebuvimas užkerta kelią tolesniam greitam ir veiksmingam procesui.

Taigi išanalizavus įgalioto atstovo, teikiančio teisinę pagalbą, reikšmę privataus kaltinimo procese, darytina išvada, kad teisinė pagalba yra ir viena iš nukentėjusiojo teisių užtikrinimo garantijų, ir teisinė prielaida tinkamai vykdyti privataus kaltintojo pareigas

⁵¹ *Supra* note 50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 14-445.

⁵² Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827; *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572. 12 straipsnio 1 dalies 2 punktas.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Montvydienė, I., *supra* note 42, p. 50-59.

baudžiamajame procese. Atsižvelgiant į privataus kaltintojo ribotas galimybes teikti įrodymus, itin svarbus vaidmuo įrodinėjimo procese, o taip pat užtikrinant nukentėjusiojo (privataus kaltintojo) veiksmingą savo funkcijų privataus kaltinimo procese (kaltinimo ir savo teisių bei interesų gynimo) įgyvendinimą, tenka taip pat ir teismui.

Privataus kaltinimo bylų procese teismo vaidmuo nustatant įrodinėjimo ribas yra aktyvus, nes įrodymų rinkime jis dažnai koreguoja įrodinėjimo ribas, atmesdamas ar tenkindamas šalių prašymus dėl naujų įrodymų pateikimo ar išreikalavimo, pasiūlo šalims pateikti įrodymų dėl teismo nuomone įrodinėtinių aplinkybių. Šalia pareigos objektyviai vertinti šalių pateiktus duomenis apie bylos aplinkybes, teismas turi aktyviai veikti ir negali užimti pasyvios pozicijos. Iš to darytina išvada, kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta.⁵⁵ Teismas turi įgaliojimus pats atlikti bet kokius proceso veiksmus (BPK 287 str.) ar pavesti atlikti tam tikrus veiksmus prokurorui.⁵⁶ Privataus kaltinimo bylų procese tokia teisėjo pareiga dar svarbesnė, kadangi kaltintojas nėra teisininkas profesionalas, o jo įgaliojimai įrodinėjimo procese yra riboti. Todėl teisėjo kaip teisingumo vykdytojo vaidmuo suponuoja pareigą užtikrinti, kad privataus kaltinimo bylų procese, *inter alia* įrodinėjimo procese, nebūtų pažeisti teisėti šalių interesai. Valstybė, esant tokiam teisiniam reglamentavimui, kai asmuo pats savarankiškai turi ginti savo teisėtus interesus, privalo suteikti kaltintojui privataus kaltinimo bylose pagalbą renkant įrodymus. Pagalba renkant įrodymus suvokiama ne tik kaip teismo teisė, bet ir kaip pareiga, o teismas priskirtinas prie įrodinėjimo subjektų.⁵⁷ Priešingu atveju privataus kaltinimo procesinė forma nebūtų teisės į teismą formalus deklaravimas, o ne realus jos įgyvendinimo užtikrinimas.

BPK 414 straipsnio 2 dalyje numatyta teismo pareiga dalyvauti įrodinėjimo procese: jis turi imtis priemonių pats savarankiškai nustatyti tam tikras aplinkybes, o jeigu byloje yra aplinkybių, kurių teismas negali nustatyti, teisėjas turi pavesti prokurorui ištirti šias aplinkybes per nustatytą laikotarpį. Nors aktyvus teismas padeda privačiam kaltintojui veiksmingiau vykdyti kaltinimo funkciją, teismo teisė duoti pavedimus (nurodymus) ikiteisminio tyrimo institucijoms ar prokurorams buvo kvestionuojama kaip teismo kišimasis į įrodymų rinkimo procesą, dėl ko gali būti sudarytos prielaidos teismo šališkumui. Konstitucinis teismas, nagrinėdamas šios normos konstitucingumą, suformulavo teismo kaip

⁵⁵ Supra note 5.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007, Nr. 27, p. 2.

⁵⁷ Driukas, A., Valančius, V. *Civilinis procesas. II tomas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 563.

įrodinėjimo subjekto vaidmenį privataus kaltinimo procese: „*teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), inter alia prokurorams.*“⁵⁸ Konstitucinio Teismo doktrinoje atribojamas teismo sprendimas pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą ir teismo sprendimas pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus: teismo pavedimas atlikti atskirus proceso veiksmus ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms (pareigūnams) negali būti interpretuojamas kaip teismo vadovavimas ikiteisminiam tyrimui. „[...] *duodamas minėtus pavedimus teismas turi veikti taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų manyti, jog teismas yra šališkas.*“⁵⁹ BPK nenumato galimybės teismui duoti pavedimą atlikti ikiteisminį tyrimą, nors esama nuomonės, kad tokia galimybė, įgyvendinant Konstitucinio Teismo nutarimą, turėtų būti numatyta BPK, taip pat numatant ir atitinkamo sprendimo priėmimo pagrindus (kriterijus).⁶⁰ Įstatymų leidėjas šią galimybę susiejo su parengiamąja privataus kaltinimo bylų proceso stadija. Vėlesnėse privataus kaltinimo bylos nagrinėjimo stadijose teismas gali įpareigoti atlikti procesinius veiksmus BPK 287 str. pagrindu, nes bylos nagrinėjimas teisme vyksta vadovaujantis bendromis nuostatomis.

IŠVADOS

Darytina išvada, kad teismai, vertindami nukentėjusiojo privataus kaltinimo skundą jo priėmimo stadijoje turėtų atsižvelgti ne tik į formalias įstatymų nuostatas, bet ir užtikrinti teisės principų – šiuo atveju, teisės kreiptis į teismą - veiksmingą įgyvendinimą.

Teismo inicijuojama deleguota mediacija gali tapti perspektyviu modeliu, užtikrinančiu proceso šalių interesų atkurti nusikalstama veika pažeistas teises įgyvendinimą ir sudarančiu prielaidas palankiausiu būdu išspręsti konfliktą. Mediacijos procedūra galėtų būti reglamentuota kaip privalomas privataus kaltinimo bylų proceso etapas.

Atlikta analizė leidžia teigti, kad nukentėjusiajam teikiamos teisinės apsaugos veiksmingumas privataus kaltinimo procese didele dalimi priklauso nuo to, ar jis privataus kaltinimo teisę įgyvendins savarankiškai, ar naudosis profesionalaus įgalioto atstovo paslaugomis, taip pat nuo to, kokia apimtimi pasireiškia konstituciškai pagrįstas teismo

⁵⁸ Supra note 5.

⁵⁹ Supra note 5.

⁶⁰ Goda, G. Oficialumo principas ir jo išimtys Lietuvos baudžiamajame procese. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. VĮ Registrų centras. Vilnius, 2011, p. 386–388.

aktyvumas įrodinėjimo procese. Neužtikrinus veiksmingos teisinės pagalbos privataus kaltinimo teisės įgyvendinimas kaip savo teisių ir interesų gynimo priemonė negali atitikti nukentėjusiojo lūkesčių ir interesų gauti žalos atlyginimą ir išspręsti konfliktą.

LITERATŪRA

1. Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-05-20] <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
2. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 50-1632.
3. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827; *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 14-445.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymo (2001 m. birželio 21 d. redakcija) 42 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimu Nr. 1129 "Dėl Nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo" patvirtintų nekilnojamojo turto registro nuostatų 88 punkto (2007 m. vasario 27 d. redakcija), 97 punkto (2007 m. vasario 27 d., 2008 m. spalio 22 d., 2010 m. kovo 3 d., 2011 m. gegužės 4 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7405.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio mėn. 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2009.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211/2010.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 05 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-36/2010.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio mėn. 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2011.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007, Nr. 27.
13. Šiaulių apygardos teismo 2006 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-462-210/2006.
14. Šiaulių apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. I-20-116/2007.

15. Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-25/64/2008.
16. Vilniaus apygardos teismo 2007 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A – 954/2007.
17. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-639-9-2007.
18. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-103-318/2008.
19. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. kovo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-158-211/2008.
20. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-72-518/2009.
21. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-423-495/2009.
22. *Airey v. Ireland*, 9 October 1979, No. 6289/73.
23. *Averill v. the United Kingdom*, 9 June 2000, No. 36408/97.
24. *Ezeh and Connors v. the United Kingdom*, 9 October 200,3 No. 39665/98, 40086/98.
25. *Gordon v. the United Kingdom*, 21 February 1975, No. 4451/70.
26. *John Murray v. the United Kingdom*, 8 February 1996, No. 18731/91.
27. *Öcalan v. Turkey*, 12 May 2005, No. 46221/99.
28. Ancelis, P. Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. *Jurisprudencija*. 2000, 15 (7): 15–160.
29. Ancelis, P. *Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime: mokslo studija*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2012.
30. Ancelis, P., Juzukonis, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2002, 35 (27): 99–107.
31. Ancelis, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*. 2003, 49 (41): 97–104.
32. Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus nepriklausomybę. *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009, p. 511-530.
33. Ažubalytė, R. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius, 2002.
34. Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122): 221–244.
35. Ažubalytė, R. Nukentėjusiojo teisėtų interesų ir teisių realizavimas baigiant ikiteisminį tyrimą. *Jurisprudencija*. 2005, 70 (62): 119-125.
36. Babachinaitė, G., Galinaitytė, J., Jurgelaitienė, G. et al. *Kriminologija*. Vilnius: MRU, 2010.
37. Baranskaitė, A. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
38. Contenius, R. *Die Befugnis des gesetzlichen Vertreters zur Erhebung der Privatklage*. Daktaro disertacija. Breslau: Universität Breslau, 1929.
39. Diržytė, A., Uscila, R., Visockas, E. et al. *Delinkventinio nepilnamečio ir nukentėjusiojo mediacijos vadovas*. Vilnius: Kopa, 2011.
40. Driukas, A., Valančius, V. *Civilinis procesas. II tomas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

41. Girdauskas, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimai. *Teisės problemos*. 2005, T. 1(47): 26-61.
42. Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
43. Goda, G., Kazlauskas, M. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
44. Goda, G. Oficialumo principas ir jo išimtys Lietuvos baudžiamajame procese. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. VĮ Registrų centras. Vilnius, 2011, p. 369-395.
45. Gušauskienė, M. Įtariamojo teisės į gynybą teisinis procesinis turinys ikiteisminio tyrimo stadijoje. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 217-257.
46. Gušauskienė, M. Gynybos šalies teisė dalyvauti įrodinėjimo procese. Kurapka, V. E., Matulienė, S., Panomariovas, A. et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Mokslo studija*. Vilnius: MRU, 2011, p. 361-382.
47. Jung, H. Zur Rechtsstellung des Verletzten im Strafverfahren. *Juristische Rundschau*, 1984, 8: 309-312.
48. Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
49. Jurka, R. Žmogaus teisių gynimas Lietuvos baudžiamajame procese: antropocentrinio požiūrio link. *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009, p.335-353.
50. Justickis, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vadovėlis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004.
51. Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
52. Kaminskienė, N. *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
53. Maiwald, M. Die Beteiligung des Verletzten am Strafverfahren. *Goldammer's Archiv für Strafrecht*. 1970.
54. Matuizienė, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(3), p. 1177–1197.
55. Merkevičius, R., Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teismo nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą? *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 135-173.
56. Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2001.
57. Michailovič, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
58. Montvydienė, I. *Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
59. Panomariovas, A. Tiesos paieškos priemonė – fikcija, baudžiamojo proceso pavyzdžiu. Kurapka, V. E., Matulienė, S., Panomariovas, A. et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 51-88.
60. Riess, P. Der Strafprozess und der Verletzte – eine Zwischenbilanz. *Jura*. 1987: 281-287.
61. Thibaut, J. Walker, L. A Theory of Procedure. *California Law Review*. 1978, 66: 541-566.
62. Uscila, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

63. Uscila, R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje. *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-11-15]. <<http://www.nplc.lt/sena/lit/lit46.pdf>>.
64. Weigend, T. „Die Strafe für das Opfer?“ - Zur Renaissance des Genugtuungsgedankes im Straf- und Strafverfahrensrecht. *Rechtswissenschaft*. 2010,1: 39-47.

SOME ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRIVATE PROSECUTION RIGHT

Eglė Matuizienė*

Mykolas Romeris University

Summary

The goal of this article is to explore the possibilities of the crime victim to defend his/her rights and legal interests in private prosecution procedure, to identify the factors that prevent effective defence of personal interests and to answer the question whether private prosecution as means of protection of crime victim's rights satisfy victim's expectations and ensure effective defence of his/her interests. The article attempts to reveal problematic aspects of the implementation of the rights and obligations of the private prosecutor, to investigate whether the crime victim, implementing the right of private prosecution, can effectively defend his/her legal interests damaged by the commitment of a criminal offence. The prosecution function and the function of protection of the rights and personal interests implemented by the crime victim in private prosecution procedure are related and implemented simultaneously. Therefore, the factors that prevent effective implementation of the crime victim's prosecution function at the same time prevent effective defence of the crime victim's rights and legal interests damaged by the commitment of a criminal offence.

In the article the conclusion is drawn that the assessment of the private prosecution complaint of the crime victim in the stage of its acceptance in court should include not only compliance with the formal provisions of law but ensure effective implementation of legal principles (in this case - access to justice) as well. Delegated mediation initiated by court can become a perspective model ensuring the implementation of the interests of parties to restore the rights damaged by the commitment of a criminal offence and creating assumptions for the conflict resolution in the most advantageous way. The procedure of mediation could be regulated as the obligatory stage of private prosecution procedure. The research of the problematic areas of private prosecution procedure leads to the conclusion that in legal reality the effectiveness of legal protection provided for a crime victim in private prosecution procedure largely depends on the circumstance whether s/he will implement the private prosecution procedure independently or will use services of a professional representative by proxy. The effectiveness of legal protection depends on the extent of constitutionally substantiated activity of the court in the process of proof as well. Without provision of effective legal assistance, the implementation of the private prosecution right as the means of protection of personal rights and legal interests cannot satisfy the crime victim's expectations and interests to receive compensation of damages and to solve the conflict.

Keywords: criminal procedure, crime victim, private prosecutor, private prosecution right, private prosecution procedure.

Eglė Matuizienė*, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, privataus kaltinimo bylų procesas, nukentėjusiojo interesai.

Eglė Matuizienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, doctoral student. Research interests: criminal procedure, private prosecution procedure, interests of the crime victim.

EUROPOS SĄJUNGOS ENERGETIKOS DIREKTYVOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS VALSTYBĖSE NARĖSE

Saulė Milčiuvienė*

*Vytauto Didžiojo fakultetas Teisės fakultetas
Donelaičio 58, 44248, Kaunas
telefonas (8 37) 751044
El.paštas: s.milciuviene@tf.vdu.lt*

Anotacija. Europos Sąjunga yra labai priklausoma nuo energijos šaltinių importo, o didelės energijos kainos neigiamai veikia jos konkurencingumą. Todėl 2009 m. ir 2010 m. Europos Sąjungos institucijos priėmė daug sprendimų bei teisės aktų susijusių su energetikos sektoriumi. Vienas iš pagrindinių tikslų - užtikrinti nepertraukiamą, pagrįstą kainų energijos tiekimą visiems vartotojams bei didinti energijos tiekimo efektyvumą. Straipsnyje siekiama išanalizuoti ar valstybės narės tinkamai perkelia Europos Sąjungos Energetikos direktyvų nuostatas ir pabandyti nustatyti tam tikrus dėsningumus. Analizuojama dėl kokių Energetikos direktyvų ir prieš kokias valstybes nares Komisija yra pradėjusi procedūras ar pateikusi ieškinius į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą dėl įsipareigojimų nevykdymo.

Pagrindinės sąvokos: Energetikos direktyvos, valstybės narės, Europos Sąjunga, Europos Komisija.

ĮVADAS

Patvirtinus Lisabonos sutartį pirmą kartą sutartiniame lygmenyje buvo įtvirtinta ES kompetencija reguliuoti energetikos sektorių. Iki Lisabonos sutarties energetikos direktyvos buvo priimamos remiantis ES suteikta kompetencijai reguliuoti vidaus rinką ar aplinkosauginius klausimus. Lisabonos sutartimi suteikta ES kompetencija reguliuoti energetikos sektorių daugiau patvirtino jau esamą praktiką, nei suteikė naują kompetencijos sritį, nes dar prieš įsigaliojant Lisabonos sutarčiai (2009 m. gruodžio 1 d.) buvo priimta daugelis ES Energetikos direktyvų.

Straipsnio **tikslas** - išanalizuoti ar valstybės narės tinkamai perkelia ES Energetikos direktyvų nuostatas ir pabandyti nustatyti tam tikrus dėsningumus.

Straipsnio **uždaviniai**:

Aptarti ES Energetikos direktyvas; išanalizuoti kiek procedūrų dėl įsipareigojimų nevykdymo perkeltant ES Energetikos direktyvas į nacionalinę teisę yra pradėjusi ES Komisija ir prieš kurias valstybes nares; išanalizuoti kiek ieškinių dėl įsipareigojimų nevykdymo perkeltant ES Energetikos direktyvas į nacionalinę teisę yra pateikusi Komisija Europos Sąjungos Teisingumo Teismui (ESTT).

Ši mokslinio tyrimo tematika yra aktuali ir nauja. Visos nagrinėjamos Energetikos direktyvos yra priimtos tik 2009 m., 2010 m., todėl daugelio jų įgyvendinimo nacionalinėje teisėje terminai neseniai baigėsi. Direktyvų drausmingas įgyvendinimas yra būtinas vykdant bendrą ES energetikos politiką, todėl valstybių narių elgesio bei silpniausios grandies nustatymas įgyvendinat direktyvas yra būtinas sprendžiant susidariusias problemas.

ENERGETIKOS DIREKTYVOS

Europos Sąjunga yra labai priklausoma nuo energijos šaltinių importo, o didelės energijos kainos neigiamai veikia jos konkurencingumą. Todėl 2009 m. ir 2010 m. Europos Sąjungos institucijos priėmė daug sprendimų bei teisės aktų susijusių su energetikos sektoriumi. Vienas iš pagrindinių tikslų - užtikrinti nepertraukiamą, pagrįstą kainų energijos tiekimą visiems vartotojams bei didinti energijos tiekimo efektyvumą. Europos Sąjunga 2009 - 2010 metais priėmė 8 direktyvas energetikos sektoriuje, kurias galimas suskirstyti į keturias grupes pagal pagrindinius direktyvų tikslus:

1. Vidaus rinkos kūrimo: (i) direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių¹ (toliau - Elektros direktyva), (ii) direktyva 2009/73/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių² (toliau - Dujų direktyva);

2. Energijos naudojimo efektyvumo didinimo: (i) direktyva 2009/125/EB nustatanti ekologinio projektavimo reikalavimus su energija susijusiems gaminiams³ (toliau - Ekologinio projektavimo direktyva), (ii) direktyva 2010/30/ES dėl su energija susijusių gaminių suvartojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminį ir apie jį pateikiant standartinę informaciją⁴ (toliau - Gaminių ženklinimo direktyva); (iii) direktyva 2010/31/ES dėl pastatų energinio naudingumo⁵ (toliau - Pastatų energetinio naudingumo direktyva).

¹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/72/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 211/55.

² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 211/94.

³ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/125/EB 2009 m. spalio 21 d. nustatanti ekologinio projektavimo reikalavimų su energija susijusiems gaminiams nustatymo sistemą. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 285/10.

⁴ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/30/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl su energija susijusių gaminių suvartojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminį ir apie jį pateikiant standartinę informaciją. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/1.

⁵ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/31/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl pastatų energinio naudingumo. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/13.

3. Atsinaujinančiųjų energijos išteklių skatinimo: direktyva 2009/28/EB dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją⁶ (toliau - Atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyva);

4. Energetinio saugumo direktyvas: (i) direktyva 2009/71/EURATOMAS, kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema⁷ (toliau - Branduolinės saugos direktyva); (ii) direktyva 2009/119/EB, kuria valstybės narės įpareigoja išlaikyti privalomas žalos naftos ir (arba) naftos produktų atsargas⁸ (toliau - Naftos atsargų direktyva).

Vidaus rinkos direktyvos: Europos Sąjungos tikslas yra iki 2014 m. sukurti vieningą vidaus ES energijos rinką. Elektros ir dujų direktyvos yra svarbi Trečiojo energetikos paketo dalis. Jų nuostatos numato taisykles būtinas tinkamam rinkos veikimui, veiklų atskyrimo reikalavimus, rinką reguliuojančios institucijos kompetenciją ir nepriklausomumą, mažmeninės rinkos veikimą. Pagrindinis šių direktyvų tikslas yra sukurti vieningą ES energijos rinką, tokiu būdu didinant visos ES energetinį saugumą bei konkurencingumą.

Direktyvos numato, kad kainos turi būti nustatomos rinkos dėsniais, valstybinis kainų reguliavimas leidžiamas tik išimtiniais atvejais atsižvelgiant į proporcingumo principą. Valstybinis kainų reguliavimas užkerta kelią naujiems tiekėjams patekti į rinką bei vartotojams gauti naudą dėl atsirandančios konkurencijos tarp tiekėjų. Konkurencijos skatinimas rinkoje yra geriausia priemonė siekiant užtikrinti energijos tiekimo saugumą ir ekonomiškai pagrįstas kainas. Kainų reguliavimas iškraipo konkurenciją ir užkerta kelią naujų rinkos dalyvių atsiradimui. ESTT savo sprendimuose *Federutility* (2010) ir *ENEL* (2011) patvirtino, kad valstybinis kainų reguliavimas galimas tik tuo atveju, jei jis yra būtinas bendrų ekonominių interesų užtikrinimui ir yra proporcingas, aiškiai apibrėžiamas, skaidrus, nediskriminuojantis, patikrinamas.⁹

Energijos efektyvumo direktyvos. Į šią grupę patenka trys direktyvos skirtos užtikrinti pastatų energetinį naudingumą, kitų susijusių su energija gaminių energetinį ir aplinkosauginį

⁶ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB 2009 m. balandžio 23 d. dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją, iš dalies keičianti bei vėliau panaikinanti Direktyvas 2001/77/EB ir 2003/30/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 140/16.

⁷ Tarybos direktyva 2009/71/EURATOMAS 2009 m. birželio 25 d. kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 172/18.

⁸ Tarybos direktyva 2009/119/EB 2009 m. rugsėjo 14 d. kuria valstybės narės įpareigojamos išlaikyti privalomas žalos naftos ir (arba) naftos produktų atsargas. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 265/9.

⁹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-580_en.htm

efektyvumą ir skaidrų, standartizuotą informacijos apie energetines gaminio charakteristikas pateikimą vartotojams.

Pastatų energetinio naudingumo direktyva numato minimalius energetinio naudingumo reikalavimus esamuose ir naujuose pastatuose, privalomą pastatų energetinio naudingumo sertifikavimo sistemą. Taip pat pastatų energetinio naudingumo direktyva įpareigoja užtikrinti valstybes nares, kad iki 2021 m. kuo daugiau būtų beveik nulinio energijos suvartojimo pastatų.¹⁰

Ekologinio projektavimo direktyvos pagrindinis tikslas - prisidėti prie tvaraus vystymosi didinant energijos naudojimo efektyvumą, keliant aplinkosaugos lygį kartu stiprinant energijos tiekimo patikimumą. Ekologinio projektavimo tikslas - integruoti į gaminių elementus, kurie pagerintų jo aplinkosauginį veiksmingumą visą gyvavimo laikotarpį. Direktyva nustato Europos Sąjungoje ekologinio projektavimo reikalavimus su energija susijusiems gaminiams¹¹ siekiant užtikrinti laisvą tokių gaminių judėjimą vidaus rinkoje. Direktyva netaikoma keleiviniam ar kroviniui transportui.¹²

Gaminių ženklavimo direktyvos tikslas yra sudaryti galimybes galutiniam vartotojui pasirinkti energetiniu požiūriu efektyvesnį gaminį. Direktyva nustato standartinę informaciją, kuri turi būti teikiama visose valstybėse narėse ženklinant gaminius. Ši direktyva taikoma su energija susijusiems gaminiams¹³, tačiau pagal išimtį netaikoma naudotiems gaminiams ir keleiviniam bei kroviniui transportui.¹⁴

Atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyva įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad iki 2020 m. Europos Sąjungoje atsinaujinanti energija sudarytų 20 procentų visos sunaudotos energijos, o transporto sektoriuje siektų ne mažiau kaip 10 proc. Direktyvoje nurodoma, kad

¹⁰ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/31/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl pastatų energinio naudingumo. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/13.

¹¹ Su energija susijęs gaminy – bet kokia prekė, kurią naudojant daroma įtaka energijos vartojimui ir kuri, pateikiama į rinką ir (arba) pradedama naudoti, įskaitant ir dalis, kurios skirtos įkomponuoti į su energija susijusius gaminius, kuriems taikoma ši direktyva, ir kurios pateikiamos į rinką ir (arba) galutinių naudotojų pradedamos naudoti kaip atskiros dalys ir kurių aplinkosauginį veiksmingumą galima nustatyti atskirai.

¹² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/125/EB 2009 m. spalio 21 d. nustatanti ekologinio projektavimo reikalavimų su energija susijusiems gaminiams nustatymo sistemą. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 285/10.

¹³ Su energija susijęs gaminy arba gaminy – bet kokia prekė, kurią naudojant daroma įtaka energijos vartojimui ir kuri pateikiama į rinką ir (arba) pradedama naudoti Sąjungoje, įskaitant ir dalis, kurios skirtos įmontuoti į su energija susijusius gaminius, kuriems taikoma ši direktyva, ir kurios teikiamos į rinką ir (arba) galutinių naudotojų pradedamos naudoti kaip atskiros dalys ir kurių aplinkosaugos veiksmingumą galima įvertinti atskirai.

¹⁴ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/30/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl su energija susijusių gaminių suvartojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminių ir apie jį pateikiant standartinę informaciją. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/1.

kiekviena valstybė narė turi nustatyti individualius tikslus energijos iš atsinaujinančiųjų išteklių gamyboje. Taip pat įgyvendinant šiuos tikslus valstybės narės turi nustatyti taisykles užtikrinančias energijos pagamintos iš atsinaujinančių išteklių prieigą prie tinklų bei panaikinti administracinio pobūdžio kliūtis atsinaujinančios energijos plėtrai.¹⁵

Energetinio saugumo direktyvos. Šiam pogrupiui priskirtinos dvi direktyvos: viena skirta užtikrinti atominės energetikos saugumą (t.y. - technologinį saugumą), kita - naftos produktų nepertraukiamą tiekimą.

Branduolinės saugos direktyva susijusi su branduolinių įrenginių sauga¹⁶. Ja siekiama nustatyti Bendrijos sistemą, kuria būtų užtikrinamas ir skatinamas nuolatinis branduolinės saugos bei jos reguliavimo gerinimas bei užtikrinti, kad valstybės narės nustatytų tinkamas nacionalines priemones, skirtas aukšto lygio branduolinei saugai.¹⁷

Naftos atsargų direktyvoje nustatomos taisyklės, kuriomis siekiama užtikrinti aukšto lygio naftos tiekimo saugumą Europos Sąjungoje. Valstybės narės įsipareigojo ne vėliau kaip iki 2012 m. gruodžio 31 d. užtikrinti naftos ir jos produktų atsargų lygį, ne mažiau kaip 90 dienų vidutinio dienos grynojo importo arba 61 dieną vidutinio dienos vidaus suvartojimo, priklausomai nuo to, kuris kiekis yra didesnis.¹⁸

Taigi, iš pateiktų direktyvų galime daryti išvadą, kad valstybės narės prisiėmė įsipareigojimus vykdyti bendrą energetikos politiką plėtojant ES vidaus energetikos rinką ir energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos išteklių, didinant energijos naudojimo efektyvumą bei energijos tiekimo ir technologinį saugumą.

PROCEDŪROS DĖL ĮSIPAREIGOJIMŲ NEVYKDYMO

Europos Sąjungai siekiant įgyvendinti iškeltus energetikos politikos tikslus labai svarbu, kad valstybės narės vykdytų prisiimtus įsipareigojimus ir tinkamai įgyvendintų direktyvas. Europos Komisija būdama atsakinga už ES teisės perkėlimą ir tinkamą įgyvendinimą yra

¹⁵ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB 2009 m. balandžio 23 d. dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją, iš dalies keičianti bei vėliau panaikinanti Direktyvas 2001/77/EB ir 2003/30/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 140/16.

¹⁶ Branduolinė sauga – tinkamų eksploataavimo sąlygų užtikrinimas, avarijų prevencija ir jų padarinių mažinimas, užtikrinant darbuotojų ir plačiosios visuomenės apsaugą nuo branduolinių įrenginių skleidžiamos jonizuojančiosios spinduliuotės keliamos grėsmės.

¹⁷ Tarybos direktyva 2009/71/EURATOMAS 2009 m. birželio 25 d. kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 172/18.

¹⁸ Tarybos direktyva 2009/119/EB 2009 m. rugsėjo 14 d. kuria valstybės narės įpareigojamos išlaikyti privalomąsias žaliąs naftos ir (arba) naftos produktų atsargas. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 265/9.

įgaliota pradėti procedūras prieš valstybes nares pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 258 straipsnį. Taip pat procedūros gali būti pradėtos ir pagal kitus Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo straipsnius, pvz. 101 str., 102 str. kartu su 106 str.¹⁹

2011 m. daugiausia pažeidimo procedūrų prieš valstybes nares dėl vėluojamų perkelti direktyvų pradėta: (1) transporto sektoriuje (240); (2) vidaus rinkos ir paslaugų srityje (198); (3) sveikatos ir vartotojų srityje (164).²⁰

Prieš Lietuvą 2011 m. gruodžio 31 d. buvo vykdomos 36 procedūros dėl įsipareigojimų nevykdymo: 10 transporto politikoje; 4 teisingume; 4 energetikoje, 5 vidaus rinka ir paslaugos; 5 aplinkos srityje; 8 kitose politikos srityse. Tačiau nei viena byla nebuvo perduota teismui 2011 m.²¹ Daugiausia procedūrų dėl pažeidimų Komisija 2011 m. pradėjo prieš Lenkiją - 46, mažiausiai prieš Airiją - 11, prieš Lietuvą -25²².

Energetikos sektoriuje Komisija iki 2011 m. gruodžio 31 d. buvo pradėjusi 149 procedūras dėl pažeidimų. Energetikos sektorius yra penktoje vietoje pagal pradėtų procedūrų skaičių iš Komisijos suskirstytų 20 sričių. Beveik visos paskutinės 122 procedūros yra pradėtos dėl vėlavimo perkelti direktyvų nuostatas į nacionalinę teisę. Vien 2011 m buvo pradėta 121 procedūra prieš valstybes nares.²³

Priėmus trečiąjį energetikos paketą visoms valstybėms narėms iškilo problemų įgyvendinant direktyvų nuostatas. Pavyzdžiui Atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyvos nei viena valstybė narė neįgyvendino laiku, todėl 2011 m. Komisija pradėjo procedūras dėl šios direktyvos neįgyvendinimo prieš visas valstybes nares.²⁴ Vėliau kai kurios procedūros buvo nutrauktos.

1 paveiksle pateikiamas procedūros dėl direktyvų neįgyvendinimo pradėtos prieš valstybes nares energetikos sektoriuje.

Iš 1 paveikslo matome, kad daugiausia procedūrų dėl įsipareigojimų nevykdymo energetikos sektoriuje 2013 m. vasario 21 d. duomenimis yra pradėta prieš Lenkiją -7.

¹⁹ http://ec.europa.eu/eu_law/infringements/infringements_en.htm

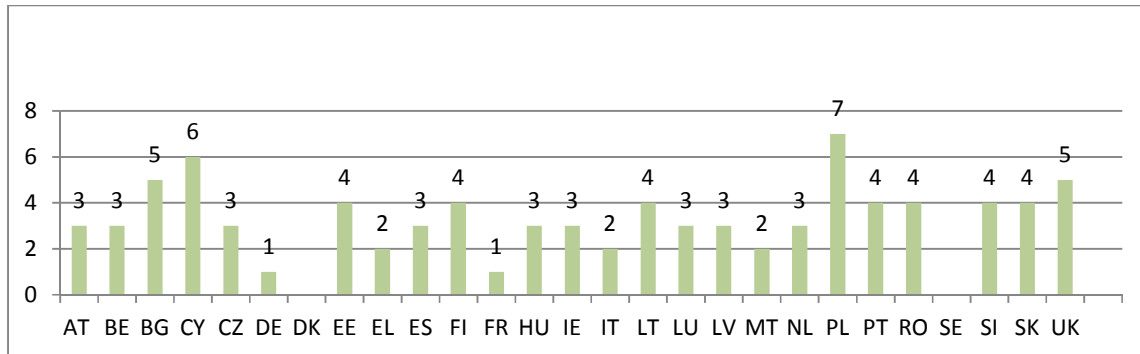
²⁰ Komisijos ataskaita 29-oji metinė es teisės taikymo stebėjimo ataskaita (2011 m.) Briuselis, 2012 11 30 COM(2012) 714 final.

²¹ Komisijos ataskaita 29-oji metinė es teisės taikymo stebėjimo ataskaita (2011 m.) Briuselis, 2012 11 30 COM(2012) 714 final.

²² Komisijos ataskaita 29-oji metinė es teisės taikymo stebėjimo ataskaita (2011 m.) Briuselis, 2012 11 30 COM(2012) 714 final.

²³ Komisijos ataskaita 29-oji metinė es teisės taikymo stebėjimo ataskaita (2011 m.) Briuselis, 2012 11 30 COM(2012) 714 final.

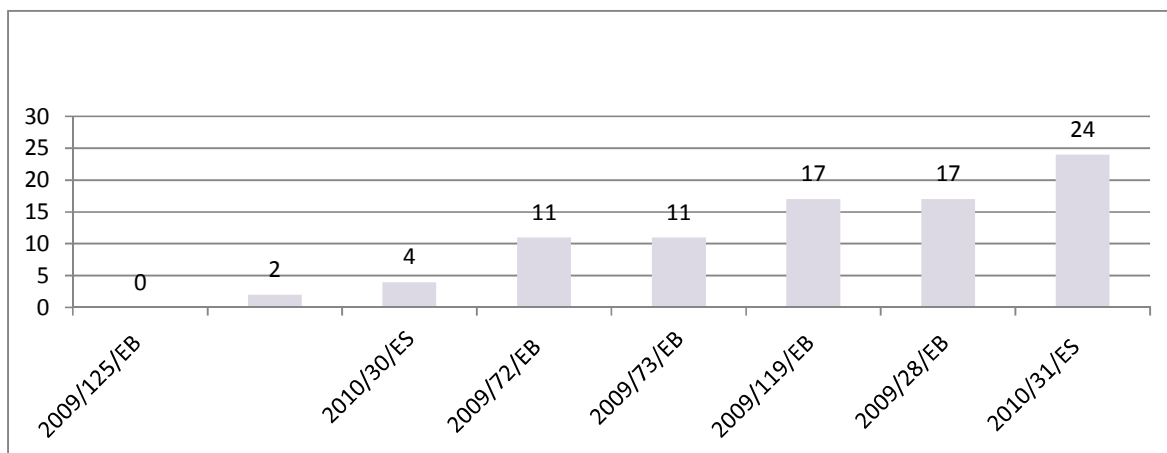
Komisijos ataskaita 29-oji metinė es teisės taikymo stebėjimo ataskaita (2011 m.) Briuselis, 2012 11 30 COM(2012) 714 final.

1 pav. Procedūros dėl direktyvų neįgyvendinimo pradėtos prieš valstybes nares energetikos sektoriuje (2013 vasario 21 d. duomenimis).^{25]}

Prieš Kiprą - 6, prieš dvi valstybes nares Bulgariją ir Didžiąją Britaniją - po 5, prieš šešias valstybes nares Estiją, Suomiją, Lietuvą, Portugaliją, Rumuniją, Slovėniją, Slovakiją - po 4, prieš aštuonias valstybes nares Austriją, Belgiją, Ispaniją, Vengriją, Airiją, Liuksemburgą, Latviją, Nyderlandus - po 3, prieš tris valstybes nares Graikiją, Italiją, Malta - po 2, prieš dvi valstybes nares Vokietiją ir Prancūziją - 1. Tik prieš dvi valstybes nares Švediją ir Daniją nėra pradėta nei viena procedūra dėl įsipareigojimų nevykdymo.

Taigi iš pateiktų skaičių aiškiai matyti, kad naujai įstojusios valstybės (nuo 2004 m.) susiduria su daug daugiau problemų įgyvendinant energetikos direktyvas, nei senbuvės. Iš vienuolikos valstybių narių, prieš kurias yra pradėta 4 ir daugiau procedūrų, net aštuonios valstybės narės yra naujai įstojusios. Tarp likusių 16 valstybių narių, prieš kurias pradėta 3 ir mažiau procedūrų dėl pažeidimų yra tik keturios naujai įstojusios valstybės narės.

Pav 2. Procedūros pradėtos dėl direktyvos neįgyvendinimo (2013 vasario 21 d. duomenimis).²⁶

²⁵ http://ec.europa.eu/energy/infringements/doc/infringements_energy.pdf

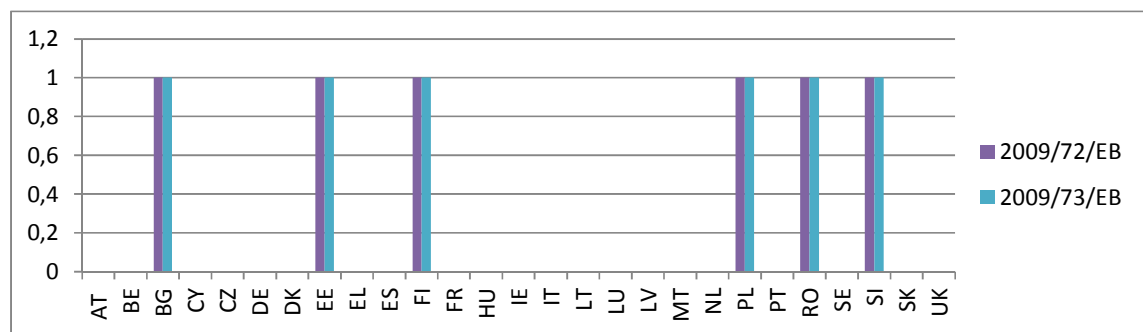
2 paveiksle yra pateikiama pradėtų procedūrų skaičius dėl kiekvienos direktyvos atskirai. Iš 2 paveikslo matyti, kurias direktyvas valstybėms narėms sunkiausiai ar lengviausiai sekasi įgyvendinti:²⁷

1. nepradėta nei viena procedūra dėl Ekologinio projektavimo direktyvos;
2. pradėtos dvi procedūros dėl Branduolinės saugos direktyvos;
3. pradėtos keturios procedūros Gaminių ženklavimo direktyvos;
4. pradėta po vienuolika procedūrų dėl dviejų direktyvų - dėl Elektros direktyvos ir Dujų direktyvos;
5. pradėta po septyniolika procedūrų dėl dviejų direktyvų - dėl Naftos atsargų direktyvos ir Atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyvos;
6. pradėta net dvidešimt keturios procedūros dėl Pastatų energinio naudingumo direktyvos.

Taigi, matome, kad net tris direktyvas iš aptartų aštuonių direktyvų tinkamai neįgyvendina daugiau nei pusė valstybių narių. Daugiausia procedūrų pradėta dėl Pastatų energetinio naudingumo direktyvos, Naftos atsargų direktyvos bei Atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyvos.

IEŠKINIAI ESTT DĖL ĮSIPAREIGOJIMŲ NEVYKDYMO

Nors Europos Komisija yra pradėjusi 86 procedūras dėl Energetikos direktyvų neįgyvendinimo, ESTT yra pradėta tik 12 bylų prieš valstybes nares dėl šių direktyvų įgyvendinimo, iš kurių viena prieš Bulgariją nutraukta.

3 pav. Bylos ESTT dėl įsipareigojimų nevykdymo

²⁶ http://ec.europa.eu/energy/infringements/doc/infringements_energy.pdf

²⁷ Milčiuvienė, S. Solidarumo principo vaidmuo formuojant bendrą Europos Sąjungos energetikos politiką. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013, 9:173-183.

Iš pateiktos informacijos 3 paveiksle matome, kad visos bylos pradėtos dėl vidaus rinkos direktyvų: Dujų ir Elektros direktyvų.

2013 m. liepos 7 d. Komisija pateikė du ieškinius²⁸ prieš Rumuniją, kad pastaroji neįgyvendino tam tikrų Dujų direktyvos ir Elektros direktyvos nuostatų. Neįgyvendintos nuostatos sietinos su vartotojų apsauga ir reguliavimo institucijos kompetencija. Už kiekvieną uždelstą dieną įgyvendinti direktyvas Komisija abiejuose ieškiniuose prašo priteisti mokėti po €30228,48 dydžio baudą.

2013 m. balandžio-gegužės mėn. Komisija pateikė ieškinius ESTT prieš Estiją²⁹ ir Bulgariją³⁰ dėl Dujų ir Elektros direktyvų neįgyvendinimo. Byla prieš Bulgariją³¹ dėl Elektros direktyvos buvo nutraukta. Pradžioje buvo nuspręsta pateikti ieškinį ir prieš Didžiąją Britaniją, bet šis ieškinys teismo nepasiekė. Komisija pasiūlė priteisti šias baudas už kiekvieną pradelstą dieną įgyvendinti direktyvą: iš Bulgarijos dėl abiejų direktyvų po €8448; iš Estijos -dėl Elektros direktyvos - €5068.8, ir dėl Dujų direktyvos - €4224.

2013 kovo mėn. Komisija pateikė ieškinius į ESTT prieš Suomiją ir Lenkiją³². Ieškiniuose nurodoma, kad Lenkija tinkamai neįgyvendina Dujų direktyvos, o Suomija - Dujų³³ direktyvos ir Elektros³⁴ direktyvos. Komisija pasiūlė priteisti šias nuobaudas už kiekvieną pradelstą dieną įgyvendinant direktyvą: iš Lenkijos dėl Dujų direktyvos po € 88819 už kiekvieną uždelstą dieną; iš Suomijos dėl Elektros direktyvos po € 32140,8 už kiekvieną uždelstą dieną, ir dėl Dujų direktyvos po € 28569,6 už kiekvieną uždelstą dieną;

2012 gruodį ir 2013 sausį Komisija pateikė ieškinius prieš Lenkiją dėl Elektros direktyvos³⁵ ir prieš Slovėniją dėl Elektros³⁶ ir Dujų³⁷ direktyvų įgyvendinimo. Komisija pasiūlė priteisti šias baudas už kiekvieną pradelstą dieną įgyvendinti direktyvą: iš Lenkijos dėl Elektros direktyvos po €84378,24; iš Slovėnijos dėl abiejų direktyvų po €10287,36 už kiekvieną uždelstą dieną.

²⁸ ESTT. *Komisija v. Rumunija* (Byla C-406/13). *Komisija v. Rumunija* (Byla C-406/13).

²⁹ ESTT. *Komisija v. Estija* (Byla C-240/13). *Komisija v. Estija* (Byla C-241/13).

³⁰ ESTT. *Komisija v. Bulgarija* (Byla C-253/13). *Komisija v. Bulgarija* (Byla C-203/13).

³¹ ESTT. *Komisija v. Bulgarija* (Byla C-203/13).

³² ESTT. *Komisija v. Lenkija* (Byla C-55/13).

³³ ESTT. *Komisija v. Suomija* (Byla C-111/13).

³⁴ ESTT. *Komisija v. Suomija* (Byla C-109/13).

³⁵ ESTT. *Komisija v. Lenkija* (Byla C-598/12).

³⁶ ESTT. *Komisija v. Slovėnija* (Byla C-9/13).

³⁷ ESTT. *Komisija v. Slovėnija* (Byla C-8/13).

ES Komisija 2013 m. birželį yra priėmusi sprendimą dėl dar dviejų bylų išskelimo prieš Portugaliją ir Lenkiją. Bet bylos teisme dar nepradėtos. Jei Komisija pateiks ieškinį prieš Portugaliją, tai bus pirmas ieškinys dėl Pastatų energetinio naudingumo direktyvos.

Taigi, dauguma bylų yra pradėta dėl Elektros ir Dujų direktyvų. Dėl kiekvienos direktyvos po 6 bylas. Taip pat įdomu pastebėti, kad prieš tas pačias valstybes yra pradėtos bylos dėl abiejų direktyvų, nėra nei vienos valstybės prieš kurią būtų pradėta byla tik dėl vienos Dujų ar Elektros direktyvos, tiesa byla prieš Bulgariją dėl Elektros direktyvos jau nutraukta.

Bylos pradėtos prieš šešias valstybes nares: Bulgariją, Estiją, Suomiją, Lenkiją, Rumuniją ir Slovėniją. Taigi, penkios iš šešių valstybės narių yra naujai įstojusios valstybės. Tai leidžia daryti išvadą, kad naujoms valstybėms narėms yra sunkiau įgyvendinti teisės aktus numatančius energetikos vidaus rinkos sukūrimą, nei ES senbuvėms.

IŠVADOS

Valstybės narės prisiėmė įsipareigojimus vykdyti bendrą energetikos politiką plėtojant ES vidaus energetikos rinką ir energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos išteklių, didinant energijos naudojimo efektyvumą bei tiekimo ir technologinį saugumą.

Naujai įstojusios valstybės susiduria su daug daugiau problemų įgyvendinant energetikos direktyvas, nei senbuvės. Iš vienuolikos valstybių narių, prieš kurias yra pradėta 4 ir daugiau procedūrų, net aštuonios valstybės narės yra naujai įstojusios. Tarp likusių 16 valstybių narių, prieš kurias pradėta 3 ir mažiau procedūrų dėl pažeidimų yra tik keturios naujai įstojusios valstybės narės.

Net tris direktyvas iš aptartų aštuonių direktyvų tinkamai neįgyvendina daugiau nei pusė valstybių narių. Daugiausia procedūrų pradėta dėl Pastatų energetinio naudingumo direktyvos, Naftos atsargų direktyvos bei Atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyvos.

ESTT yra pradėta 12 bylų dėl Elektros ir Dujų direktyvų. Dėl kiekvienos direktyvos po 6 bylas. Taip pat įdomu pastebėti, kad prieš tas pačias valstybes yra pradėtos bylos dėl abiejų direktyvų, nėra nei vienos valstybės prieš kurią būtų pradėta byla tik dėl vienos Dujų ar Elektros direktyvos, tiesa byla prieš Bulgariją dėl Elektros direktyvos jau nutraukta.

Bylos ESTT pradėtos prieš šešias valstybes nares: Bulgariją, Estiją, Suomiją, Lenkiją, Rumuniją ir Slovėniją. Taigi, penkios iš šešių valstybių narių yra naujai įstojusios valstybės.

Tai leidžia daryti išvadą, kad naujoms valstybėms yra sunkiau įgyvendinti teisės aktus numatančius energetikos vidaus rinkos sukūrimą, nei ES senbuvėms.

LITERATŪRA

1. Komisijos ataskaita 29-oji metinė es teisės taikymo stebėjimo ataskaita (2011 m.) Briuselis, 2012 11 30 COM(2012) 714 final.
2. Milčiuvienė, S. Solidarumo principo vaidmuo formuojant bendrą Europos Sąjungos energetikos politiką. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013, 9:173-183.
3. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/72/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 211/55.
4. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 211/94.
5. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/125/EB 2009 m. spalio 21 d. nustatanti ekologinio projektavimo reikalavimų su energija susijusiems gaminiams nustatymo sistemą. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 285/10.
6. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/30/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl su energija susijusių gaminių suvartojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminių ir apie jį pateikiant standartinę informaciją. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/1.
7. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/31/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl pastatų energinio naudingumo. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/13.
8. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB 2009 m. balandžio 23 d. dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją, iš dalies keičianti bei vėliau panaikinanti Direktyvas 2001/77/EB ir 2003/30/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 140/16.
9. Tarybos direktyva 2009/71/EURATOMAS 2009 m. birželio 25 d. kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 172/18.
10. Tarybos direktyva 2009/119/EB 2009 m. rugsėjo 14 d. kuria valstybės narės įpareigojamos išlaikyti privalomąsias žalios naftos ir (arba) naftos produktų atsargas. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 265/9.
11. ESTT. *Komisija v. Rumunija* (Byla C-406/13).
12. ESTT. *Komisija v. Rumunija* (Byla C-406/13).
13. ESTT. *Komisija v. Estija* (Byla C-240/13).
14. ESTT. *Komisija v. Estija* (Byla C-241/13).
15. ESTT. *Komisija v. Bulgarija* (Byla C-203/13).
16. ESTT. *Komisija v. Bulgarija* (Byla C-203/13).
17. ESTT. *Komisija v. Lenkija* (Byla C-55/13).
18. ESTT. *Komisija v. Suomija* (Byla C-111/13).
19. ESTT. *Komisija v. Suomija* (Byla C-109/13).
20. ESTT. *Komisija v. Lenkija* (Byla C-598/12).
21. ESTT. *Komisija v. Slovėnija* (Byla C-9/13).
22. ESTT. *Komisija v. Slovėnija* (Byla C-8/13).
23. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-580_en.htm
24. http://ec.europa.eu/eu_law/infringements/infringements_en.htm
25. http://ec.europa.eu/energy/infringements/doc/infringements_energy.pdf

ENERGY DIRECTIVES OF THE EUROPEAN UNION AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE MEMBER STATES

Saulė Milčiuvienė*
Vytautas Magnus University

Summary

The European Union is heavily dependent on energy sources imports and high energy prices have a negative impact on its competitiveness. Therefore, in 2009 and 2010 the European Union has adopted numerous decisions and legislation related to the energy sector. One of the main objectives - to ensure uninterrupted, reasonably-priced energy supply to all customers and to increase energy efficiency. This article analyzes whether the Member States properly transfer Energy directives and identifies certain patterns. The first part of the article discusses energy directives; the second and the third parts - analyze the actions of Commission against the Member States, which failed to implement Energy directives. The performed analysis showed what procedures are started mainly against the new member states because of not implementation of directives, the claims in the EUCJ are only because of non-implementation of Electricity and Gas directives.

Keywords: Energy directives, Member States, European Union, European Commission.

Saulė Milčiuvienė*, socialinių mokslų teisės krypties daktarė, Vytauto Didžiojo universitetas, Privatinės teisės katedros vedėja, docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: energetikos teisė, Europos Sąjungos teisė.

Saulė Milčiuvienė*, doctor of social science (law), Vytautas Magnus University, a head of Department of Private Law, associated professor. Research interests: energy law, EU law.

BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ FIZINIO PARENGTUMO RODIKLIŲ DINAMIKOS 2003-2012 M. ANALIZĖ

Algirdas Muliarcikas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303653
El.paštas: a.muliarcikas@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje retrospektyviniu aspektu analizuojama būsimųjų statutinių pareigūnų pirminio fizinio pasirengimo, fizinių gebėjimų rodiklių dinamika. Apžvelgiami 2003-2012 metais užregistruoti greičio, išvermės, staigiosios jėgos, pilvo preso bei rankų raumenų jėgos gebėjimus apibūdinantys rodikliai. Tyrime naudojami atsitiktine tvarka atrinktų studentų (grupių), tik pradėjusių Kovinės savigynos ar Kovinių imtynių dalyko studijas, pirminio testavimo rezultatai. Tiriama moterų ir vyrų pagrindinių fizinių gebėjimų rodikliai. Straipsnio pagrindinę dalį sudaro du skyriai. Pirmajame pateikiami fizinių gebėjimų išugdymo lygį nusakantys rodikliai, jų kitimo ypatumai. Antrajame – aptariami kiekybiniai ir kokybiniai šių rodiklių dinamikos ypatumai.

Pagrindinės sąvokos: būsimieji statutiniai pareigūnai, fizinių gebėjimų rodikliai, greičumas, išvermė, staigioji jėga, retrospektyvinė analizė.

IVADAS

Tiek policijos, tiek valstybės sienos apsaugos pareigūnai, vykdydami tarnybines pareigas, esant būtinybei, turi teisę panaudoti specialiąsias priemones (kovinių imtynių veiksmus ir kt.). Viena iš pagrindinių efektyvaus kovinių imtynių veiksmų panaudojimo sąlygų – geras pareigūnų fizinis parengtumas, kurio pageidaujamas lygis nusakomas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakyme.¹

Studijų programos, kurias studentai studijuoja Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete ir jas baigę siekia dirbti Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai pavaldžiose įstaigose, parengtos atsižvelgiant į studijų krypties reglamentą bei atitinkamų tarnybų veiklos įstatymų nuostatas.^{2,3}

¹ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas 2006 m. gruodžio 29 d. Nr. 1V-500 „Dėl Vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniiais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas tam tikruose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose, ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007-01-25, Nr. 10-399.

² Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas 2000 m. Spalio 17 d. Nr. VIII-2048. Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777 (23, 24 str.).

³ Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas 2000 m. Spalio 10 d. Nr. VIII-1996. Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2848 (23 str. 2 p.).

Kovinės savigynos ar Kovinių imtynių dalykų programų^{4, 5} studijose būsimieji pareigūnai įgyja ne tik savisaugos, pažeidėjų sulaikymo ir kitų specialiųjų veiksmų technikos mokėjimų, pirminių įgūdžių, bet ir ugdo būtiniausius tinkamam tų veiksmų atlikimui greitumo, ištvėmės, jėgos, lankstumo bei vikrumo gebėjimus. Studentų^{6,7} bei jau dirbančių pareigūnų⁸ fizinis pasirengimas, jį charakterizuojantys rodikliai analizuojami įvairiais aspektais. Pareigūnų fizinio pasirengimo lygį, jo pasiekimo būtinybę vienaip ar kitaip įtakoja tiriamųjų amžius, tarnybos pobūdis bei daugelis kitų faktorių.⁹

Nuosekli įvairių faktorių analizė sudaro prielaidas įvertinti ir optimizuoti pareigūnų rengimo procesą, nustatyti jo progreso ar regreso priežastis, valdyti jį teikiant moksliskai pagrįstas rekomendacijas. Nuo 2003 iki 2012 metų įvyko nemažai reikšmingų pokyčių ekonomikos, teisės, švietimo¹⁰ bei kitose pakankamai svarbiose gyvenimo srityse. Atsižvelgiant į tai, darome hipotetinę šio tyrimo prielaidą, kad per dešimtmetį įvykę įvairūs pokyčiai galėjo reikšmingai įtakoti būsimųjų statutinių pareigūnų fizinius gebėjimus lemiančių rodiklių dinamikos pobūdį.

Straipsnio **tikslas** – išanalizuoti būsimųjų statutinių pareigūnų studijų programose numatytą testuotinių fizinių gebėjimų rodiklių dinamikos 2003-2012 metais ypatumus.

Numatyto tikslo realizavimui suplanuoti **uždaviniai**:

- retrospektyviu aspektu įvertinti 2003-2012m. tirtų studentų fizinį parengtumą;
- nustatyti galimas tiriamų gebėjimų rodiklių kitimo priežastis.

Tyrimo **objektas** ir **metodai**. Straipsnyje analizuojami atsitiktine tvarka parinktų akademinų studentų grupių, 142 vyrų ir 134 moterų, studijavusių 2003-2012 m., fizinių gebėjimų pirminio testavimo rezultatai.

⁴ Teisės ir policijos veiklos studijų programa [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-15].

https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=2558&l=lt

⁵ Policijos veiklos studijų programa [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-15].

https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=2365&l=lt

⁶ Muliarčikas A. Būsimų policijos pareigūnų – Mykolas Romeris universiteto Kauno policijos fakulteto 2002 ir 2003 metų studentų – fizinio parengtumo rodiklių dinamika. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2004, t. 62 (54): 78–87.

⁷ Muliarčikas A., Morkūnienė A.. Būsimųjų statutinių pareigūnų – pirmo kurso studentų – ir jų bendraamžių fizinio parengtumo lyginamoji analizė. *Socialinis darbas: mokslo darbai*. 2006, Nr. 5 (2): 87–93.

⁸ Veršinskas R., Morkūnienė A., Avižonienė G.. Mykolas Romeris Viešojo Saugumo Fakulteto Studentų Ir Lietuvos Valstybės Sienos Apsaugos Tarnybos Darbuotojų Fizinio Pasirengimo Lyginamoji Analizė. *Vadyba*. 2010, Nr 1 (17): 163 – 166.

⁹ Minkevičius R., Veršinskas R. Pareigūnų fizinio rengimo modeliavimas: Valstybės sienos apsaugos tarnybos užkardos. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2003, t. 49 (41): 157-166.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų Įstatymas 2009 m. Balandžio 30 d. Nr. XI-242. Valstybės žinios, 2009-05-12, Nr. 54-2140.

Studentų fiziniams gebėjimams įvertinti buvo naudojamas kontrolinis metodas ir tokie pratimai: greitumui - 100 m bėgimas; išsvermei - 3000 m bėgimas vyrams ir 2000 m moterims; staigiajai jėgai – šuolis į tolį iš vietos; pilvo preso raumenų jėgai – sėsti ir gulti per 30 s. – moterims ir kybant, kojų kėlimas iki skersinio per 30 s. – vyrams; rankų raumenų jėgai – rankų lenkimas ir tiesimas gulint – moterims, vyrams – prisitraukimai prie skersinio. Išvardinti pratimai yra įtraukti į statutiniams pareigūnams rengti skirtų studijų programų Kovinės savigynos bei Kovinių imtynių dalykų turinį kaip kontroliniai testai, kurie naudojami studentų bei statutinių pareigūnų fiziniam parengtumui įvertinti.¹¹

Gautiems duomenims apdoroti ir įvertinti naudotas matematinės statistikos metodas (panaudojant SPSS programą), tyrimo rezultatams charakterizuoti - analizės metodai.

STUDENTŲ FIZINIŲ GEBĖJIMŲ RODIKLIŲ ANALIZĖ

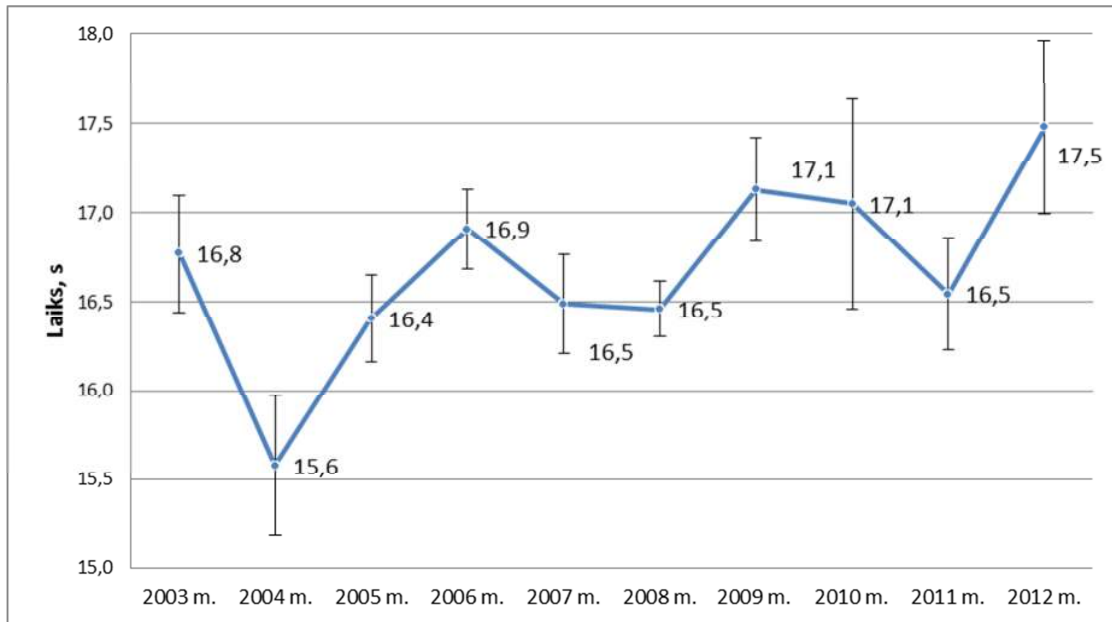
Aukščiausius greitumo gebėjimus moterys, 20-21 metų studentės, demonstravo 2004, žemiausius – 2012 m. Tirtų grupių 100 m bėgimo vidutiniai rezultatai buvo atitinkamai 15.6 ± 0.4 s ir 17.5 ± 0.5 s ($p < 0,01$) (1 pav.). Statistiškai patikimai žemesni rezultatai už pasiektus 2004 m. vidutinius moterų 100 m bėgimo rezultatus buvo užfiksuoti ir 2003, 2006 bei 2009 metais (1 pav., 1 lentelė).

1 lentelė. 100 m. bėgimo moterų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

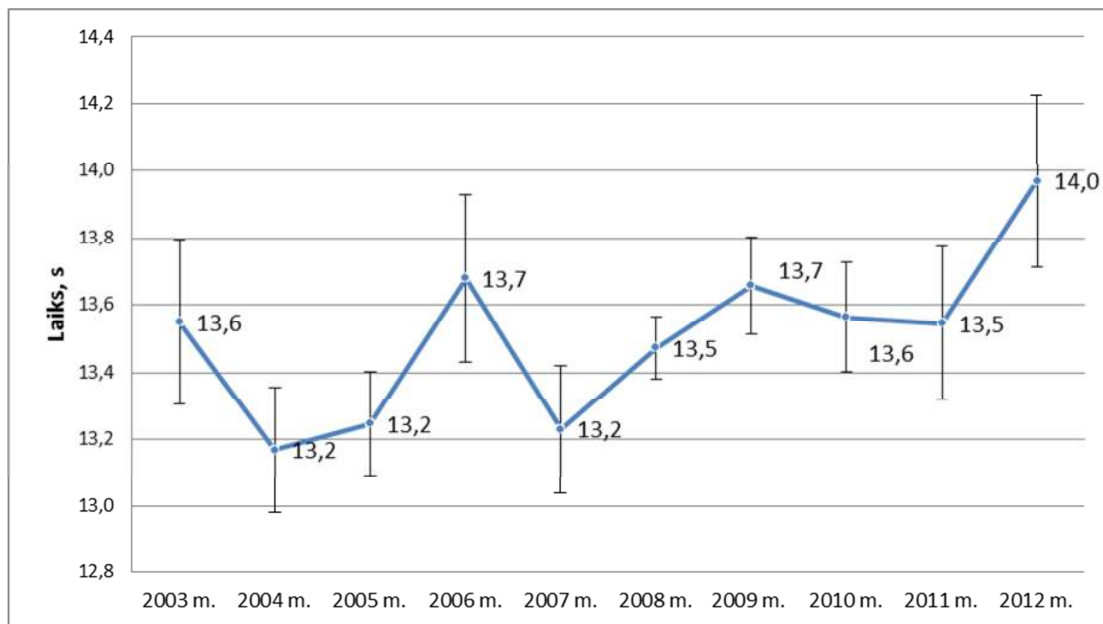
Metai	2003	2004	2005
2004	0,05		
2006		0,01	
2009		0,01	
2012		0,01	0,05

Geriausių 100 m bėgimo rezultatų pasiekė studentai vyrai, pradėję studijuoti Kovinės savigynos dalyką atitinkamai 2004, 2005 ir 2007 metais (2 pav., 2 lentelė).

¹¹Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas 2006 m. gruodžio 29 d. Nr. 1V-500 „Dėl Vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniiais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas tam tikruose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose, ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007-01-25, Nr. 10-399.

1 pav. Moterų 100 m. bėgimo testo grupių rezultatų vidurkių dinamika

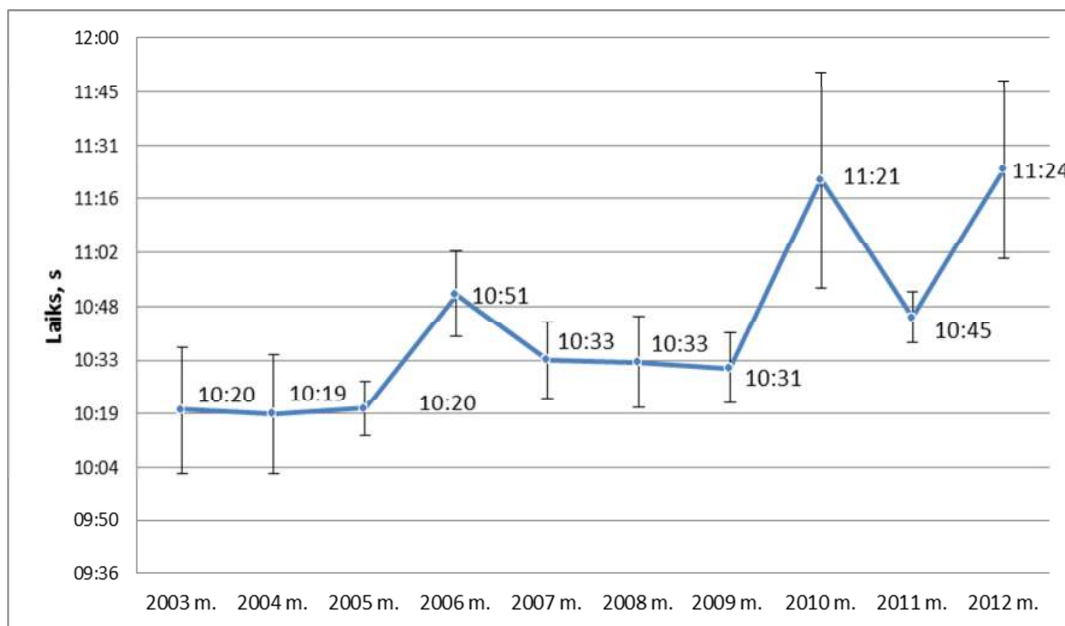
2 pav. Vyrų 100 m. bėgimo testo grupių rezultatų vidurkių dinamika

Žemiausius greitumo gebėjimus, kaip ir moterų grupėse, demonstravo 2012 m. vyrų grupė – 14.0 ± 0.26 s. Šios grupės vidutinis rezultatas statistiškai patikimai ($p < 0,05$) skiriasi nuo geriausių rezultatų pasiekusių grupių rezultatų (2 pav., 2 lentelė). Statistiškai patikimo skirtumo tarp kitų grupių rezultatų nėra.

2 lentelė. 100 m. bėgimo vyrų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2003	2004	2005	2006	2007	2008
2012		0,01	0,05		0,05	0,05

Galima teigti, kad tirtų grupių moterų ištvermės gebėjimo rezultatų vidurkių reikšmės nuo 2003 iki 2009 m. beveik nekito. Šiame laikotarpyje statistškai žemesnių vidutinių rezultatų pasiekė tik 2006 m. grupės studentės (3 pav. 3 lentelė).

3 pav. Moterų 2000 m. bėgimo testo grupių rezultatų vidurkių dinamika

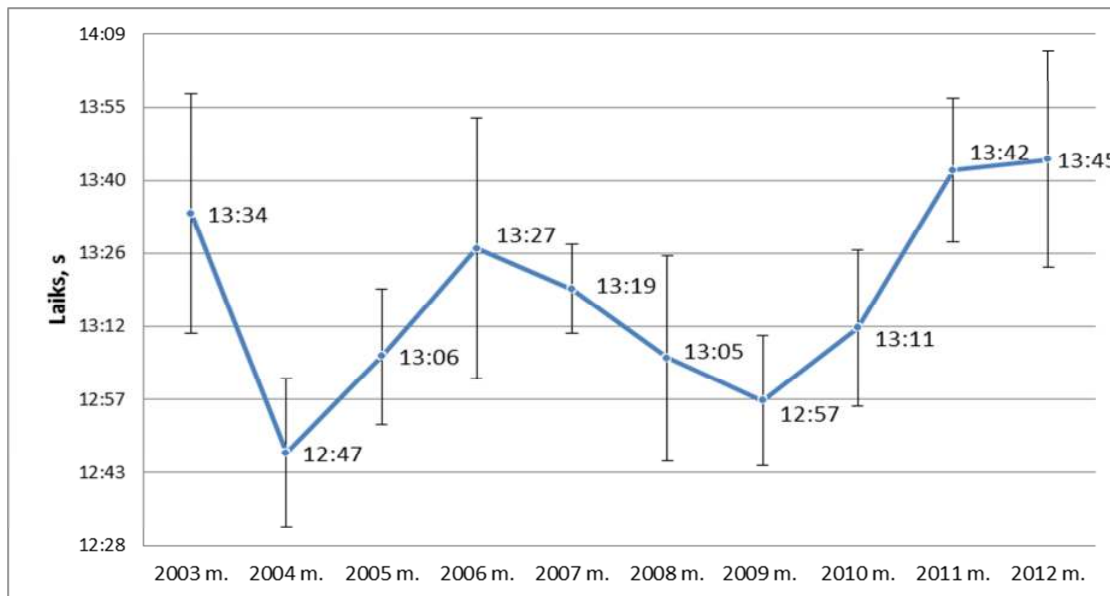
Nuo 2010 iki 2012 m. tirtų grupių moterų ištvermę charakterizuojančių rodiklių vidurkiai kito osciliacine kreive: reikšmingai patikimai pablogėjo (bėgimo trukmė – padidėjo) ($P < 0,05$), 2011 m. – gerėjo, o 2012 m. vėl didėjo nuotolio įveikimo laikas ($P < 0,05$) (3 pav., 3 lentelė).

3 lentelė. 2000 m. bėgimo moterų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2003	2004	2005	2007	2008
2006			0,05		
2010	0,05	0,05	0,01		
2011			0,05		
2012	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05

Vyrų 3000 m bėgimo rezultatai tiriamuoju laikotarpiu taip pat kito osciliacine kreive, tačiau patikimai reikšmingi skirtumai nustatyti tik tarp 2004 m. ir 2011 bei 2012 m. grupių (atitinkamai $p < 0,01$ ir $p < 0,05$) ir tarp 2009 ir 2011 m. grupių – $p < 0,05$ (4 pav., 4 lentelė). Kitų

metų grupių vidutinių rezultatų reikšmės pakankamai ženkliai skiriasi, tačiau tas skirtumas nėra patikimas ($p > 0,05$).

4 pav. Vyrų 3000 m. bėgimo testo grupių rezultatų vidurkių dinamika

Staigiosios jėgos – šuolio į tolį iš vietos moterų, pirmų kursų studentų, rezultatai vizualiai kito laisniškai žemėjančia kreive (4 pav.).

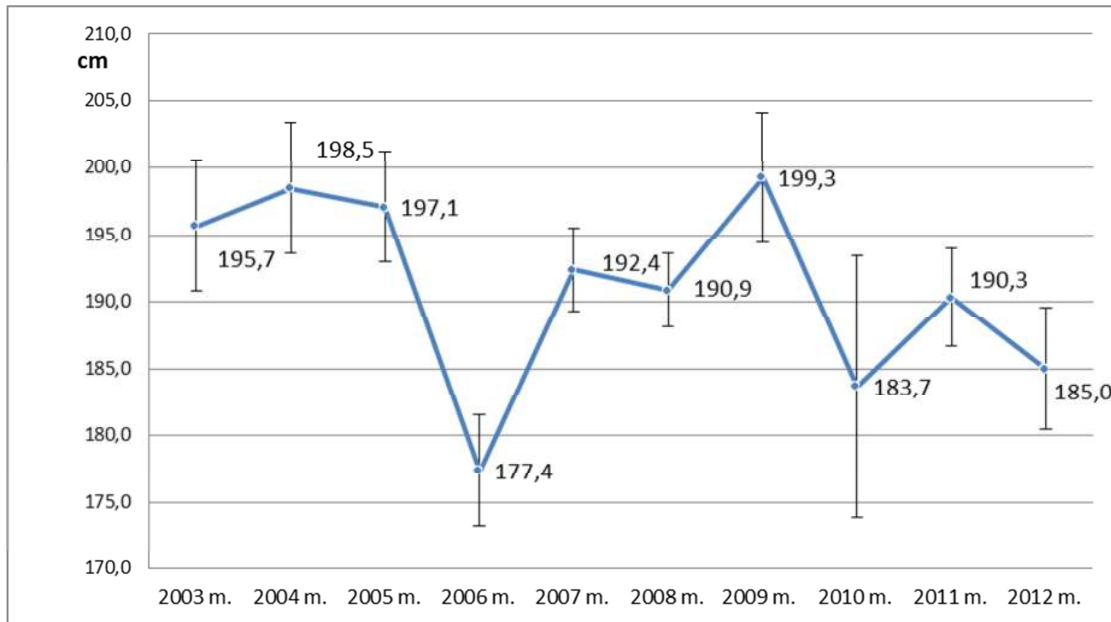
4 lentelė. 3000 m. bėgimo vyrų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2004	2009
2011	0,01	0,05
2012	0,05	

Galima būtų išskirti du reikšmingus rezultatų kitimo pikus: ženklų šuolio į tolį 2006 metų grupės moterų rezultatų žemėjimą (5 pav., 5 lentelė) ir, lyginant su šios, statistiškai reikšmingą 2009 m. grupės moterų rezultatų augimą. Kitų metų grupių moterų kojų staigiosios jėgos grupių vidutiniai rezultatai buvo panašūs.

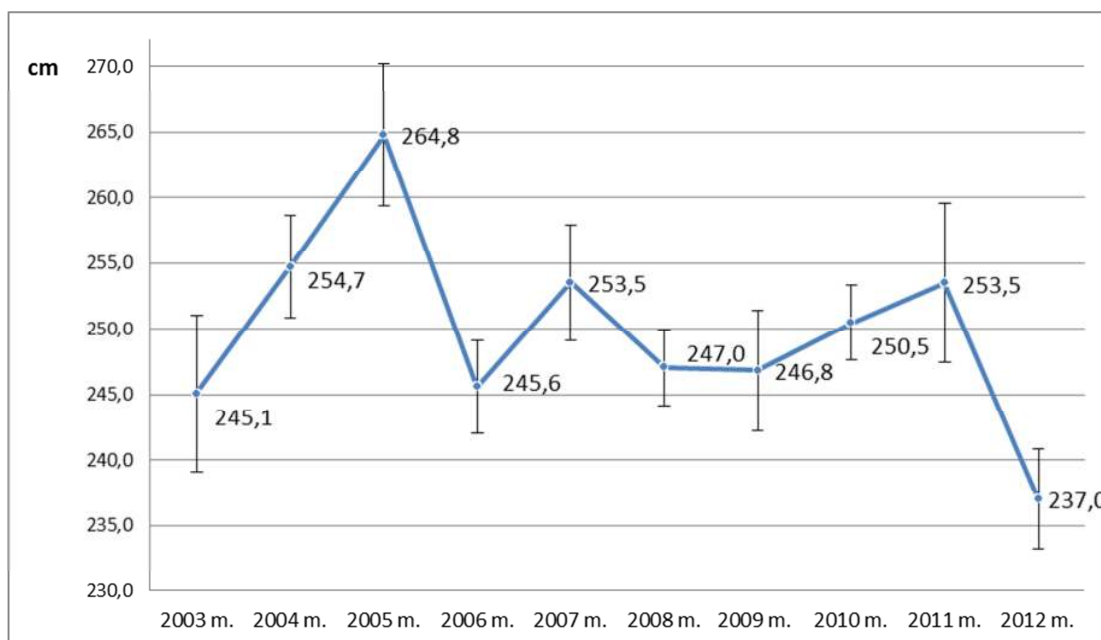
5 lentelė. Šuolio į tolį iš vietos moterų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2003	2004	2005	2006	2009
2006	0,01	0,01	0,01		
2007				0,01	
2008				0,01	
2009				0,01	
2011				0,05	
2012					0,05

5 pav. Moterų šolio į tolį iš vietos grupių rezultatų vidurkių dinamika

Vyrų šolio į tolį grupių rezultatai nuo 2003 nuosekliai gerėjo ir 2005 m. pasiekė santykinę piką – geriausią vidutinį grupių rezultatą per 10 metų tyrimo laikotarpį 264,8±5,4cm. (6 pav.).

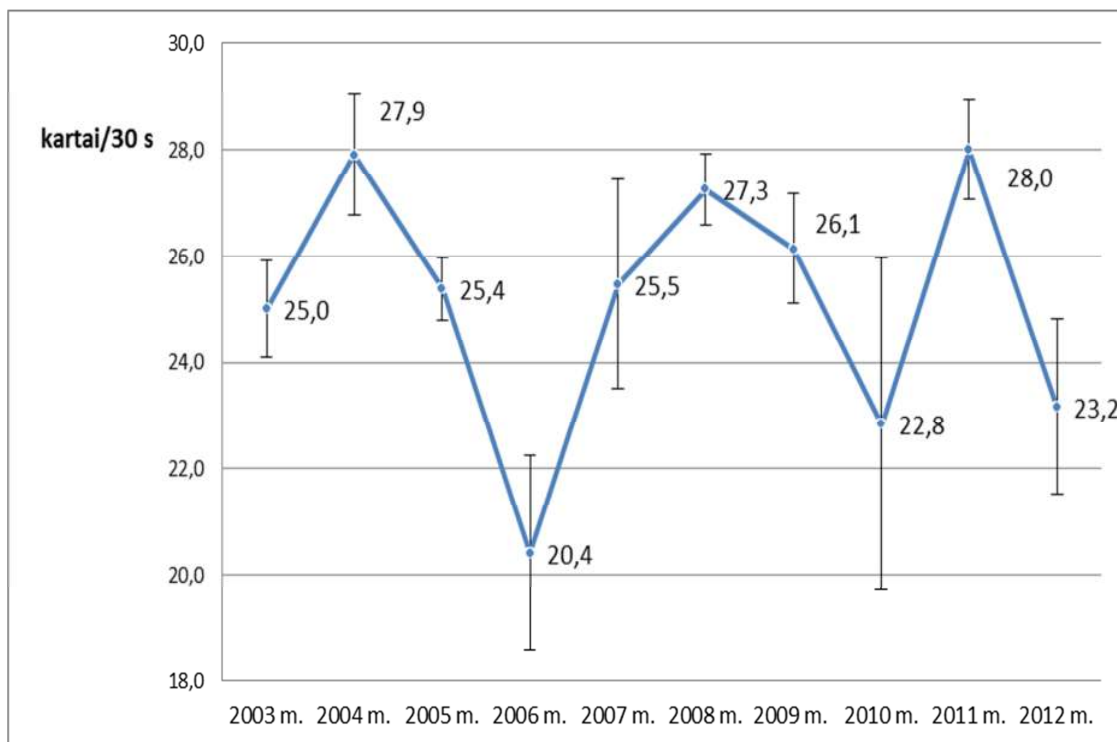
6 pav. Vyrų šolio į tolį iš vietos grupių rezultatų vidurkių dinamika

Nors vėlesniais metais, nuo 2006 iki 2011 m., rezultatai kito santykinė sinusoide, tačiau patikimo skirtumo tarp jų neužfiksuota. 2012 m. tiriamos grupės, lyginant su kitomis, vyrų šuolių į tolį vidutinis rezultatas ženkliai sumažėjo ($P < 0,05$) (6 pav., 6 lentelė).

6 lentelė. Šuolio į tolį iš vietos vyrų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2003	2004	2005	2007	2008	2010	2011
2005	0,05						
2006			0,01				
2008			0,00				
2009			0,05				
2010			0,02				
2012		0,01	0,001	0,01	0,05	0,01	0,05

Moterų pilvo preso raumenų ištvermės rodikliai nuo 2003 iki 2012 metų kito klasikine osciliacine kreive, kurios trijuose pikuose -2004, 2008 ir 2011 metais tirtose grupėse- buvo pasiekti aukščiausi rezultatai (7 pav.).

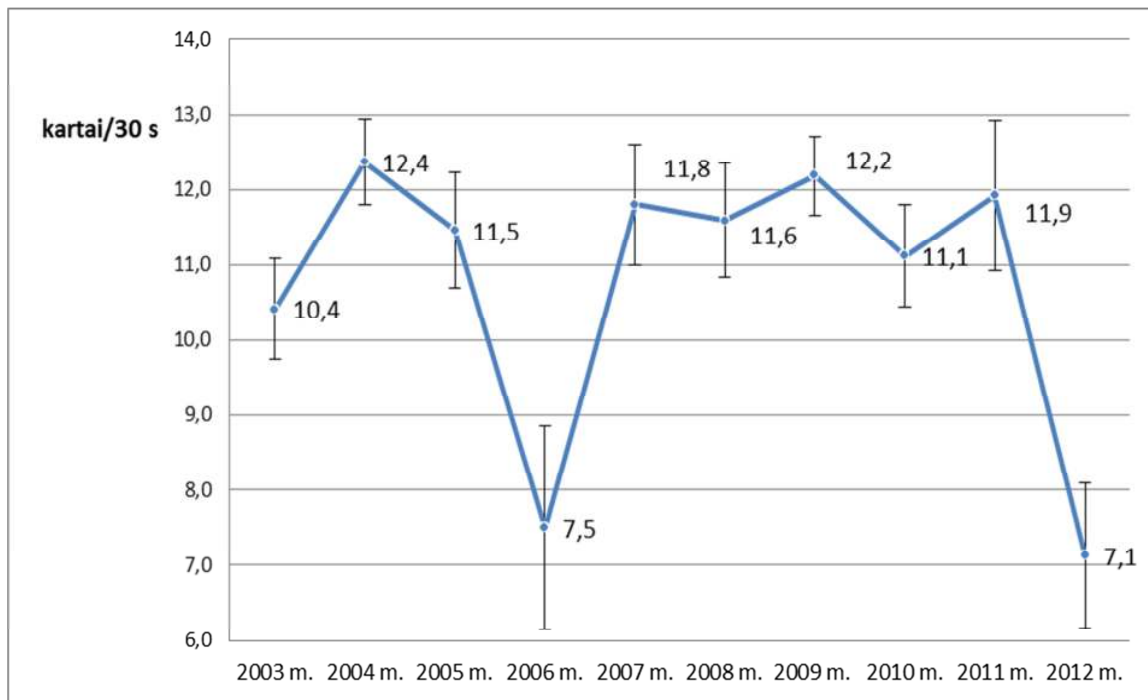
7 pav. Moterų pilvo preso raumenų, testo „Sėstis ir gultis“ grupių rezultatų vidurkių dinamika

Žemiausi moterų pilvo preso rezultatai užregistruoti testuojant 2006 m ($p < 0,001$), 2010 m. ($p < 0,05$) ir 2012 m. ($p < 0,01$) grupės (7 pav., 7 lentelė)

7 lentelė. Testo „Sėstis ir gultis“ moterų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2003	2004	2005	2006	2008	2011
2005		0,05				
2006	0,05	0,01	0,05			
2008	0,05		0,05	0,001		
2009				0,01		
2010					0,05	
2011	0,05		0,05	0,001		
2012		0,05			0,01	0,05

Vyrų pilvo preso raumenų jėgos ištvėmės tirtų grupių vidutiniai rodikliai pradėjo kilti nuo 2004 m. ir išskyrus 2006 bei 2012 m. išsilaikė santykinai pastoviam lygyje (8 pav.).

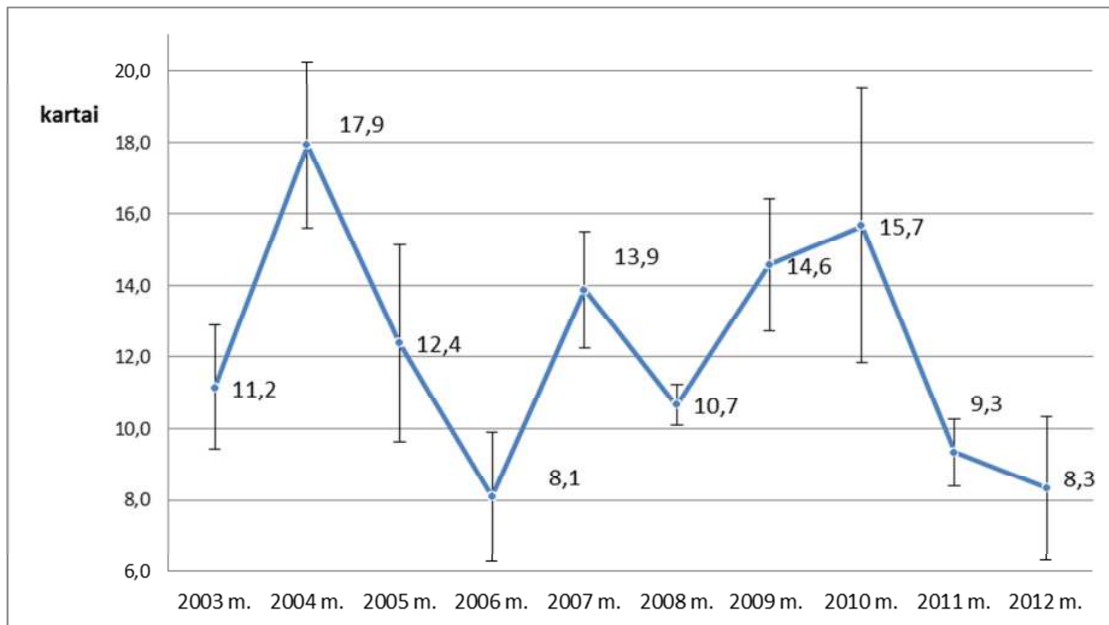
8 pav. Vyrų pilvo preso raumenų jėgos testo grupių rezultatų vidurkių dinamika

Pakankamai ženklus, statistiškai reikšmingas vyrų testo „Kybant kelti kojas prie skersinio per 30 s“ rezultatų aritmetinio vidurkio reikšmių pablogėjimas užregistruotas 2006 ($p < 0,01$) ir 2012 m. ($p < 0,001$). Taip pat statistiškai patikimai žemesnis vidutinis nei kitų grupių rezultatas užregistruotas ir 2003 m. ($10,4 \pm 0,7$ kartai; $p < 0,05$)

8 lentelė. Testo „Kybant kelti kojas prie skersinio per 30 s.“ vyrų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
2004	0,05								
2006	0,05	0,001	0,01						
2007				0,01					
2008				0,01					
2009	0,05			0,01					
2010				0,01					
2011				0,01					
2012	0,01	0,001	0,01		0,01	0,001	0,001	0,01	0,01

Moterų rankų raumenų jėgos testo „Rankų lenkimas ir tiesimas gulint“ rodikliai ženkliai kito per 10 metų laikotarpį (9 pav.). Aukščiausių šio testo rezultatų pasiekė 2004 m. tirta grupė ($17,9 \pm 2,3$ kartai, $p < 0,05$), žemiausią – 2006 m. ($8,1 \pm 1,8$ kartai, $p < 0,05$) (9 lentelė).

9 pav. Moterų rankų raumenų testo „Rankų lenkimas ir tiesimas gulint“ grupių rezultatų vidurkių dinamika

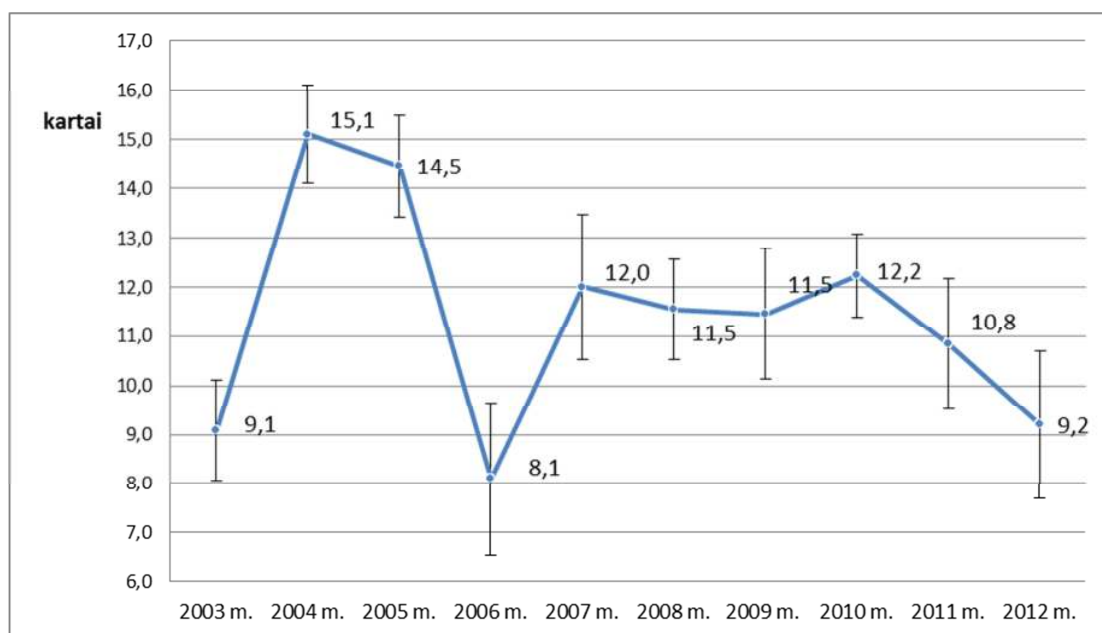
Tikėtina, kad tokį 2006 m. grupės vidutinį rezultatą nulėmė tai, kad net 7 moterys nesugebėjo taisyklingai atlikti nė vieno pratimo ciklo.

9 lentelė. Testo „Rankų lenkimas ir tiesimas gulint“ moterų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai (TTEST reikšmės)

Metai	2003	2004	2006	2007	2008	2009
2004	0,05					
2006		0,01				
2007			0,05			
2008		0,001		0,05		
2009			0,05		0,01	
2010					0,05	
2011		0,01		0,05		0,05
2012		0,01		0,05		0,05

Lyginat su kitais žemesni šio testo moterų vidutiniai grupių rezultatai užregistruoti 2003, 2006, 2008, 2011 ir 2012 metais. Nors 2003 m. moterų rankų jėgos vidutinis grupės rezultatas yra vienas žemiausių, tačiau statistiškai patikimai jis skiriasi tik nuo pasiekto 2004 metais ($p < 0,05$; 9 lentelė). Tikėtina, kad tai nulemia pakankamai didelės grupių rezultatų aritmetinio vidurkio paklaidų reikšmės (9 pav.).

Vyrų prisitraukimo prie skersinio grupių rezultatų vidurkiai per apžvelgiamą dešimtmetį kito nuosekliai žemėjančia kreive (10 pav.). Mažiausios šios testo vidutinės reikšmės – 2006 ($8,1 \pm 1,5$ kartai) ir 2003 metais tirtų grupių vyrų ($p < 0,001$) (10 lentelė).

10 pav. Vyrų rankų raumenų testo „Prisitraukimai prie skersinio“ grupių rezultatų vidurkių dinamika

Aukščiausios rankų jėgos rodiklių vidutinių reikšmių pasiekė 2004 (15,1±1 kartas, $p<0,001$) ir 2005 m. (14,5±1 kartų, $p<0,01$) grupių vyrai. Pristraukimo prie skersinio vidutiniai rezultatai nuo 2007 iki 2012 metų kito žemėjančia kreive, o vidutiniai grupių rezultatai, matematinio statistinio vertinimo požiūriu buvo panašūs ($p>0,05$) (10 lentelė).

10 lentelė. Testo „Pristraukimai prie skersinio“ vyrų rezultatų skirtumo reikšmingumo rodikliai

Metai	2003	2004	2005	2006
2004	0,001			
2005	0,001			
2006		0,001	0,01	
2008		0,05	0,05	
2009		0,05		
2010	0,05	0,05		0,05
2011		0,01	0,05	
2012		0,01	0,01	

REZULTATŲ APTARIMAS

Siekiant detalesnės testavimo rezultatų dinamikos ypatumų apžvalgos, 10 metų tyrimų laikotarpį padalinome į du penkmečius: nuo 2003 iki 2007 ir nuo 2008 iki 2012 m.

Visose pirmajame penkmeteje (2003-2007 m.) tirtų moterų fizinių gebėjimų rezultatų kitimų kreivėse 2004-2005 m. išryškėja rodiklių gerėjimo (atitinkamai žemėjimo ar kilimo tendencija), o 2006 m. visų tirtų grupių rodiklių vidutinės reikšmės statistškai patikimai blogėja (atitinkamai žemėja ar kyla). Panašiai kito ir vyrų fizinių gebėjimų rodiklių aritmetinių vidurkių reikšmės. Apžvelgiant tirtų grupių gautų rezultatų dinamikos kreivę, tikėtina, kad tiek moterų, tiek vyrų įvairių fizinių gebėjimų rodiklių pokyčius įtakojo panašios aplinkybės. Tyrimais nustatyta, kad laikotarpiu, kada vidurinėse mokyklose mokėsi ir 2003-2008 m. grupių tiriamieji, Lietuvoje rečiau nei du kartus per savaitę mankštinosi 27% vyriškosios ir 54,4% moteriškosios lyties jaunuolių.¹² 2005 metų Kūno kultūros ir sporto departamento prie LR Vyriausybės užsakymu Lietuvos kūno kultūros akademijos atliktoje studijoje „Lietuvos didžiųjų miestų vidurinių mokyklų mokinių fizinio aktyvumo tyrimas“ nustatyta, kad tik 9,8 proc. moteriškos ir 18,6 proc. vyriškos lyties mokinių, gyvenančių didžiuosiuose miestuose, fizinis aktyvumas atitiko PSO rekomenduojamas normas“.¹³

¹² Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas [interaktyvus]. Vilnius, 2011 m. [žiūrėta 2013-11-23]. <<http://www3.lrs.lt/docs2/PZACLURH.PDF>>.

¹³ Ibid., p. 79-80.

Tikėtina, kad esant tokiai situacijai, tam tikrame laikotarpyje (mūsų tyrime – 2006 metais) susiformavus atitinkamoms aplinkybėms (žemas pageidaujančiųjų studijuoti fizinio parengtumo lygis ir pakankamas stojančiųjų konkursinis balas) galėjo sąlygoti tyrimais nustatytos padėties susidarymą.

2006 m. tiriamosios grupės moterų ir vyrų rezultatų vidurkiai buvo žemiausi arba vieni žemiausių per pirmąjį penkmetį (2003-2007 m.), tačiau tik kelių testų rodiklių vidurkiai buvo žemesni už studijų dalyko programoje nurodytas minimalias reikšmes (10 ir 11 lentelė). Tai moterų šuolio į tolį ($177,4 \pm 4,1$; $p < 0,05$), rankų lenkimo ir tiesimo gulint ($8,1 \pm 1,8$; $p < 0,05$) ir testo sėstis gultis ($20,4 \pm 1,8$; $p < 0,05$) rezultatai (11 lentelė). Kiti pirmų penkerių metų tyrimo aukščiausi ir žemiausi testuotų grupių studentų fizinį parengtumą nusakantys vidutiniai rodikliai 5-15 taškų vertinimo skalėje vertinami nuo 11 iki 5 taškų (pagal Kovinės savignos dalyko programos Fizinio parengtumo vertinimo normatyvų lentelę kiekvienas pasiektas rezultatas įvertinamas tam tikru taškų kiekiu: maksimali reikšmė – 15, minimali – 5 taškai).

11 lentelė. Minimalūs studijų dalykų „Kovinė savigną“ ir „Kovinės imtynės“ fizinio parengtumo vertinimo normatyvai moterims

60/100 m bėgimas (s)	2000 m. bėgimas (min., s)	Šuolis į tolį iš vietos (cm)	Rankų lenkimas ir tiesimas gulint (kartai)	Sėstis-gultis (kartai/30 s)
10.2/17.5	11:00	185	10	22

Studentų bendras fizinis pasirengimas vertinamas žemiausiu teigiamu balu - 5 (silpnai), jeigu atlikto testo rezultato vertė ne mažesnė kaip 5 taškai ir iš 5 testų jis surenka ne mažiau kaip 30 taškų. Visų 2006 m. grupės vyrų atliktų testų rezultatų vidurkių reikšmės nebuvo mažesnės už minimalius fizinio parengtumo vertinimo normatyvus (12 lentelė).

12 lentelė. Minimalūs studijų dalykų „Kovinė savigną“ ir „Kovinės imtynės“ fizinio parengtumo vertinimo normatyvai vyrams

60/100 m bėgimas (s)	3000 m. bėgimas (min., s)	Šuolis į tolį iš vietos (cm)	Prisitraukimai prie skersinio (kartai)	Kojų kėlimas iki skersinio kybant (kartai/30 s)
8.7/14.2	13:50	235	8	5

Pagal 2003-2007 m. studentų grupių testavimo rezultatus, galime teigti, kad pageidaujančiųjų tapti statutiniais pareigūnais pirminį (testavimas vykdytas Kovinės savignos dalyko studijų pradžioje) fizinį pasirengimą galime vertinti kaip patenkinamą. 2006 metų moterų šuolio į tolį, rankų lenkimo ir tiesimo gulint bei testo sėstis gultis rezultatus –

nepatenkinamai. Vadovaujantis būsimųjų pareigūnų fizinio pasirengimo būklę tyrusių mokslininkų išvadamis (V.Gaška, R.Veršinskas 2002)¹⁴, tokio lygio rezultatus galėtume įvardinti kaip esančius vertinimo skalėje tarp žemų ir vidutinių.

Antrojo tyrimų penkmečio (2008 -2012 m.) grupių testavimo rezultatų vidurkių reikšmės retrospektyvos aspektu kito įvairių kreivių forma. Galima teigti, kad 100 m. bėgimo rezultatai kito laipsniškai žemėjančia kreive. Statistiškai patikimai skyrėsi tik 2008 ir 2012 m. tirtų grupių vyrų rezultatai. Panašiai kito ir vyrų (3000 m) bei moterų (2000 m) bėgimo, reikalaujančio ištvermės, rezultatai.

Vizualiai šuolio į tolį ir pilvo raumenų jėgą charakterizuojantys grupių testų rezultatų vidurkiai kito santykinės sinusoidės kreivės forma. Beje, statistiškai patikimai šių testų rodikliai skyrėsi nuo 2012 m. (žemiausi) ir kitais metais tirtų grupių studentų pasiektų rodiklių. Staigiosios kojų ir pilvo preso raumenų jėgos testų rezultatų kitimo kreivių formos panašios, - šio raumenų veiklos pobūdžio jėgos gebėjimų išraiškos yra tarpusavyje susijusios.¹⁵

Moterų testo „Rankų lenkimas ir tiesimas gulint“ rezultatai kito nelygiasienio varpo forma: iki 2010 didėjo ($p < 0,05$), o iki 2012 ($p < 0,05$) nuosekliai mažėjo. Vyrų rankų jėgos rodikliai, prisitraukimų prie skersinio kartai beveik tiesia linija tendencingai kito mažėjimo kryptimi, nors statistiškai patikimo skirtumo tarp 2008 m. ($11,5 \pm 1$) ir 2012 m. ($9,2 \pm 1,5$) tyrimo grupės rezultatų neužfiksuota.

Apžvelgiant būsimųjų statutinių pareigūnų fizinių gebėjimų pirminio testavimo rezultatų dinamiką 2003-2012 m. reikėtų atkreipti dėmesį į pasitaikančius rodiklių blogėjimo taškus. Pirmasis tiek moterų, tiek vyrų rezultatų žemėjimo taškas - 2006 metai. Antrasis rezultatų kritimo lūžis stebimas 2010, 2011 m. Pirmąjį ir antrąjį lūžio tašką galima būtų susieti su žemu buvusių mokinių, o dabar studentų fiziniu aktyvumu.¹⁶ Galima daryti prielaidą, kad tai gyvenimo būdo stereotipo, kuris daliai dabartinių studentų buvo suformuotas bendrojo lavinimo įstaigose, pasekmė - „... fizinis aktyvumas priklauso nuo mokymo proceso organizavimo mokyklose...“.¹⁷

¹⁴ Gaška V., Veršinskas R. Policijos pareigūnų bendrojo ir specialiojo fizinio rengimo metodikų modeliavimas remiantis eksperimentais. *Jurisprudencija*. 2002, 36(28): 82–91.

¹⁵ Platonov V. *Sistema podgotovki sportsmenov v olimpijskom sporte* [System of training athletes in Olympic sports]. Moskva: Sovetskij sport, 2005.

¹⁶ Volbekienė V, Gričiūtė A., Gaižauskienė A. Lietuvos didžiųjų miestų 5–11 klasių moksleivių su sveikata susijęs fizinis aktyvumas. *Ugdymas • kūno kultūra • sportas*. 2007, 2 (65): 71–77.

¹⁷ Armonienė J. Mokinių fizinis aktyvumas ir sveikata. *Pedagogika*. 2007, 85:115-120.

Antrasis rezultatų blogėjimo „pikas“ sutampa su ekonominės krizės Lietuvoje laikotarpiu. Socialiniai ir ekonominiai veiksniai turi nemažos įtakos besimokančiųjų sveikatai¹⁸, kuri glaudžiai susieta su fiziniu aktyvumu.¹⁹ Nuo 2008 iki 2012 m. visų testuotų grupių fizinio pasirengimo rezultatų vidurkių reikšmės kito santykinai žemėjančia kreive. Lyginant viso tyrimo laikotarpio testavimo rezultatus, 2012 metais buvo užfiksuotos žemiausios testų rodiklių vidurkių reikšmės. Moterų išvermės („2000 m.“) ir rankų raumenų jėgos („Rankų lenkimas ir tiesimas gulint“) grupės pirminio testavimo rezultatų vidurkių reikšmės buvo žemesnės už tas, kurios pagal studijų dalykų „Kovinė savigny“ ir „Kovinės imtynės“ fizinio parengtumo vertinimo normatyvus vertos mažiausio – 5 taškų kiekio. Šių rezultatų vertinimas - „nepatenkinamai“. Tokios situacijos susidarymą galėjo įtakoti ir 2009 metais įsigaliojęs naujas Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų Įstatymas²⁰, kuris įnešė esminių pokyčių į aukštojo mokslo studijas. Į studijų sistemą įvedus „krepšelinio“ finansavimo pagal studijų sritis tvarką, ženkliai sumažėjo (praktiškai iki 2-6%) valstybinis finansavimas vidurinės ir aukštesniosios grandies statutinių pareigūnų rengimui aukštosiose mokyklose. Galima daryti prielaidą, kad straipsnyje paminėtos aplinkybės, nelabai adekvati nūdienos situacijai statutinių pareigūnų motyvacijos sistema²¹ nedaro pozityvios įtakos būsimųjų statutinių pareigūnų Vidaus reikalų įstaigose atrankos kokybei.

Jei iš tyrimo išelimi nuotume 2006 ir 2012 m. testavimo rezultatus, apibendrintai galėtume teigti, kad būsimųjų statutinių pareigūnų, pradėjusių studijuoti Kovinės savigny bei Kovinių imtynių dalykus 2003-2012 m. laikotarpiu, pirminį fizinio pasirengimo lygį galima būtų vertinti kategorijomis nuo „silpnas“ iki „pakankamas“. Retrospektyvinis rezultatų dinamikos vaizdas atskleidžia 100 m ir ilgų nuotolių rezultatų laipsniško blogėjimo tendenciją. Atkreiptinas dėmesys į santykinai permanentinį, tačiau pakankamai probleminį moterų rankų ir pilvo raumenų jėgos ugdymo aspektą.

IŠVADOS

2003-2012 m. tirtų grupių fizinių gebėjimų pirminio testavimo rodikliai kito rezultatų blogėjimo (100 m bei ilgų nuotolių bėgimo laiko didėjimas ir kitų testų pratimų atlikimo

¹⁸ *Ibid.*, 17, p.120.

¹⁹ Gudžinskienė V., Armonienė J., Pocevičius A. Fizinis aktyvumas kaip vienas sveikatą lemiančių veiksnių. *Pedagogika*. 2012, 105:86-93.

²⁰ Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų Įstatymas, *supra* note 10.

²¹ Vitkauskas K. Lietuvos policijos pareigūnų motyvacinių veiksnių analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. 2012, 11 (3): 377-389.

kartojimų skaičiaus mažėjimas) kryptimi. Blogiausių visų testų rezultatų pasiekė 2006 ($p < 0,05$) ir 2012 ($p < 0,05$) metais testuotų grupių studentai.

Moterų kojų staigiosios, pilvo preso ir rankų raumenų jėgos testų grupių rezultatai per visą tyrimų laikotarpį kito osciliacinės kreivės forma. Vyrų analogiškus fizinius gebėjimus charakterizuojančių testų rezultatų vidurkių reikšmių kitimai antrajame tyrimų penkmetyje (2008-2012 m.) nebuvo tokie staigūs - 2008-2010 metais rezultatų reikšmės grafike išsidėstė santykinėje tiesėje.

Per visą tyrimų laikotarpį nustatyti keli ženklėsniai tirtų moterų ir vyrų testų rezultatų vidutinių reikšmių blogėjimo (kilimo arba kritimo), t.y. lūžio, taškai. Pirmasis - 2006 m., antrasis - 2010-2011 m. Tais metais pradėjo blogėti moterų ir vyrų visų testų rezultatų vidurkių reikšmės ($p < 0,05$).

Studentų pirminio fizinio pasirengimo būklę tyrimo laikotarpiu galima vertinti kategorijomis nuo „silpna“ iki „pakankama“. 2006 metų grupės moterų atliktų testų (kojų staigiosios, pilvo preso ir rankų raumenų jėgos) rezultatų vidurkiai vertintini kaip „nepatenkinami“.

Tikėtina, kad kai kurių tirtų grupių studentų fizinio pasirengimo regresą galėjo sąlygoti ne tik fizinio aktyvumo motyvacijos stoka, bet ir tam tikros specifinės aplinkybės: mokymo proceso organizavimo trūkumai bendrojo lavinimo įstaigose; ekonominiai faktoriai bei negatyvus teisės aktų poveikis – nuo 2009 m. valstybės finansavimo stabdymas vidurinėsios ir aukštesniosios grandies policijos ir valstybės sienos apsaugos pareigūnų rengimui ir mokamų studijų organizavimo reglamentavimas.

LITERATŪRA

1. Armonienė J. Mokinių fizinis aktyvumas ir sveikata. *Pedagogika*. 2007, 85:115-120
2. Gaška V., Veršinskas R. Policijos pareigūnų bendrojo ir specialiojo fizinio rengimo metodikų modeliavimas remiantis eksperimentais. *Jurisprudencija*. 2002, 36(28): 82–91
3. Gudžinskienė V., Armonienė J., Pocevičius A. Fizinis aktyvumas kaip vienas sveikatą lemiančių veiksnių. *Pedagogika*. 2012, 105:86-93
4. Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnybos Įstatymas 2000 m. Spalio 10 d. Nr. VIII-1996. Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2848 (23 str. 2 p.)
5. Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas 2000 m. Spalio 17 d. Nr. VIII-2048. Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777 (23, 24 str.)
6. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas 2006 m. gruodžio 29 d. Nr. 1V-500 „Dėl Vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fizineis ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas tam tikruose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose, ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007-01-25, Nr. 10-399

7. Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų Įstatymas 2009 m. Balandžio 30 d. Nr. XI-242. Valstybės žinios, 2009-05-12, Nr. 54-2140
8. Minkevičius R., Veršinskas R. Pareigūnų fizinio rengimo modeliavimas: Valstybės sienos apsaugos tarnybos užkardos. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2003, t. 49 (41): 157-166.
9. Muliarčikas A. Būsimų policijos pareigūnų – Mykolo Romerio universiteto Kauno policijos fakulteto 2002 ir 2003 metų studentų – fizinio parengtumo rodiklių dinamika. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2004, t. 62 (54): 78–87.
10. Muliarčikas A., Morkūnienė A.. Būsimųjų statutinių pareigūnų – pirmo kurso studentų – ir jų bendraamžių fizinio parengtumo lyginamoji analizė. *Socialinis darbas: mokslo darbai*. 2006, Nr. 5 (2): 87–93
11. *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas* [interaktyvus]. Vilnius, 2011 m. [žiūrėta 2013-11-23]. <<http://www3.lrs.lt/docs2/PZACLURH.PDF>>.
12. Platonov V. *Sistema podgotovki sportsmenov v olimpijskom sporte* [System of training athletes in Olympic sports]. Moskva: Sovetskij sport, 2005.
13. Policijos veiklos studijų programa [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-15]. https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=2365&l=lt.
14. Teisės ir policijos veiklos studijų programa [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-15]. https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=2558&l=lt.
15. Veršinskas R. Morkūnienė A., Avižonienė G.. Mykolo Romerio Viešojo Saugumo Fakulteto Studentų Ir Lietuvos Valstybės Sienos Apsaugos Tarnybos Darbuotojų Fizinio Pasirengimo Lyginamoji Analizė. *Vadyba*. 2010, Nr 1 (17): 163 – 166 .
16. Volbekienė V, Gričiūtė A., Gaižauskienė A. Lietuvos didžiųjų miestų 5—11 klasių moksleivių su sveikata susijęs fizinis aktyvumas. *Ugdymas • kūno kultūra • sportas*. 2007, 2 (65): 71—77

THE ANALYSIS OF DYNAMICS OF PHYSICAL TRAINING RATES OF UPCOMING STATUTORY OFFICERS OF THE YEAR 2003 – 2012

Algirdas Muliarčikas*
Mykolas Romeris University

Summary

The article has analysed the dynamics of prime physical training results of upcoming statutory officers of the year 2003 – 2012 who started Tactical Self-defence and Tactical Wrestling Studies.

The purpose of the article is to traverse the dynamics' peculiarities of tested physical capabilities' rates which were provided in the programmes of upcoming statutory officers' studies in the period of the year 2003 – 2012.

The planned goals to implement the provided aim are such as:

- to evaluate the physical qualification of the examined students in a retrospective aspect in the period of the year 2003 – 2012;
- to define the potential reasons of investigated capabilities rates' change.

The object and methods of the research have been presented. The prime testing results of physical capabilities of students of academic group (142 men and 134 women) who studied in the year 2003 – 2012 have been analysed in the article in accidental order.

The audit method and exercises have been used to evaluate students' physical capabilities such as: to value quickness – 100 m run, stamina – 3000 m run for men and 2000 m for women, precipitate power – long jump of a stand, abdomen press muscles' power – to sit and lie in 30 s for women and foot lift to a rail by hanging in 30 s for men, arm muscles' power – hands' bend and reach by lying for women and pull-ups for men.

To view the data of the research in a retrospective aspect it could be stated that the part of averages of group tests' results have varied on the consistent deterioration's direction (the growth of run time of 100 m, 2000 m and 3000 m). The results of tests of foot precipitate, abdomen press and arm muscles' power of women groups have varied on the form of an oscillated graph throughout the time-period of the research. To compare with women the variations of average value of tests' results which define the analogous physical capabilities of men were not so sudden in the second five-year of the research (in the year 2008 – 2012). The results of the time-period of the year 2008 – 2010 have spread on a relative line. A few more or less marked turning-points of average value deterioration (rise and fall) of tests' results of questioned women and men have been determined throughout the period of the research. The first one was in 2006. The results of all tests of women groups of the year 2006 statistically surely ($p < 0,05$) differed (were worse) from the averages of many tests' results of the examined groups on the following year. The average rates of tests of men foot precipitate, abdomen press and arm muscles' power statistically surely ($p < 0,05$) differed from the averages of group tests' results of the following year. The second turning-point and results' deterioration occurred in the period of the year 2010 – 2011. Then the average value of all tests' results of women and men began to decline ($p < 0,05$).

The prime physical training state of students could be estimated at the rates from “week” to “sufficient” during the period of the research. The averages of tests' results (foot precipitate, abdomen press and arm muscles' power) of women group of the year 2006 were valued as “insufficient”.

To analyse the data, events and facts of the research of the appropriate year in the chronological sequence it could be supposed that the physical training regress of some examined groups could have been determined not only by absence of motivation but also by particular specific factors such as the limitations of education planning in comprehensive schools, economic factors and negative impact of legal acts i.e. the government funding for training of the police of middle and upper link and the officers of state border guard has been checked and fee-paying studies' organisation has been regulated since 2009.

Keywords: upcoming statutory officers, rates of physical capabilities, quickness, stamina, precipitate power, retrospective analysis.

Algirdas Muliarčikas*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius pareigose dirbantis doc. dr. Mokslinių tyrimų kryptys: visuomenės fizinis lavinimas ir sveikatinimas, fizinės prievartos veiksmai ir jų panaudojimo aplinkybės, fizinio parengtumo ir asmens saugumo sąsaja.

Algirdas Muliarčikas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Protection, Assoc.prof., dr., works as lecturer. Research interests: Human physical education and healthiness, circumstances of physical violence actions and its resort, correlation of physical training and personal security.

PASINIEČIO PROFESIJOS PASIRINKIMO MOTYVACIJA

Rolandas Nagrockas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT– 44211 Kaunas*

*Telefonas (8–37) 30 36 69
El. Paštas: r.nagrockas@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama studentų motyvacija studijuoti pagal teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programą universitete. Apklausti 113 teisės ir valstybės sienos apsaugos bakalauro studijų programos pirmo, antro, trečio ir ketvirto kurso studentų (iš jų 80 vaikinių ir 33 merginos). Nustatyta, kad specializuotos teisės studijų programos studentų mokymąsi lemia socialiniai ir perspektyvos motyvai: akiračio plėtimo svarba, tėvų valia, galimybė baigus įsidarbinti ir siekti karjeros Valstybės sienos apsaugos tarnyboje (toliau VSAT).

Pagrindinės sąvokos: motyvacija, motyvai, motyvavimas, profesija, pasieniečiai.

ĮVADAS

Dauguma žmonių savo prigimtimi yra nusiteikę mokytis ir daugumai jų patinka mokytis (Kubilius, 1996), tačiau didelė problema yra tai, jog dažnai mokoma ne to, ką konkretus asmuo norėtų išmokti, nes reikalavimai tam tikrų profesijų atstovų kompetencijos lygiui dažnai nesutampa su asmens vidinėmis nuostatomis, savęs realizavimo galimybėmis bei būsimos karjeros vizija. Todėl studijų motyvacija gali būti skirtinga ne tik tarp atskirų grupės studentų, bet netgi to paties studento motyvacija skirtingiems studijų dalykams gali būti skirtinga.

Motyvacija (lot. Judėjimas, skatinimas) - tai psichofiziologinis procesas, reguliuojantis asmenybės veiklą ir santykius su aplinka motyvų kaitos pagrindu. Tai veiksmų bei elgesio žadinimas ir skatinimas. Motyvacija apima žmogaus poreikius, interesus, norus, vertybes, įsitikinimus ir t. t. Ji parodo asmenybės kryptingumą¹.

Motyvavimas - tai savo ir kitų veiklos skatinimo procesas siekiant asmeninių ar organizacijos tikslų².

Vidinė motyvacija - tai noras atlikti veiksmus dėl pačios veiklos ir būti veiksmingam. Vidinės motyvacijos esmė - išgyventi patį veiksmą, o ne mėgautis jo pasekmėmis,

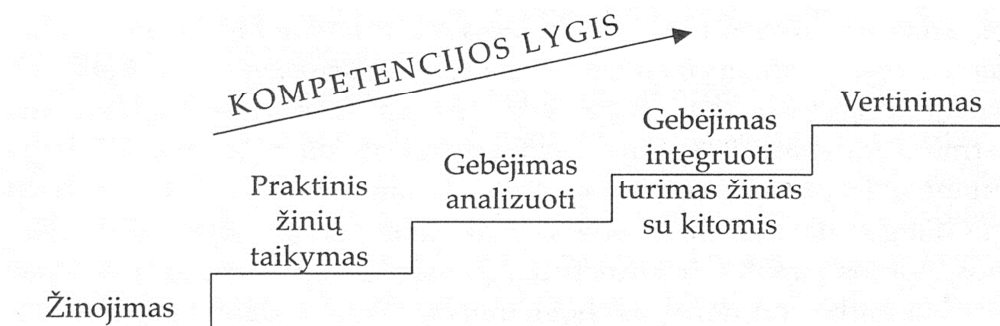
¹ Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa, p. 264.

² Sakalas, A., Šilingienė, V. (2000). *Personalo valdymas*. Kaunas: Technologija, p. 205.

teikiančiomis pasitenkinimą³. Tai troškimas kažką daryti, nes tai įdomu, patrauklu, jaudina, teikia pasitenkinimą ar asmeniškai vilioja⁴.

Išorinė motyvacija - tai poelgiai, kylantys iš išorės paskatų, išorinio stimulo, o ne iš vidinio jausmo. Tai socialinis spaudimas atlikti tam tikras veiklas⁵. Išorinė motyvacija dažniausiai formuojama išorinių paskatų, apdovanojimų ar bausmių.

Kalbant apie bakalauro kvalifikacinį laipsnį įgyti siekiančius asmenis, nepakanka jų mokymą suvokti vien kaip profesinių įgūdžių formavimą ar veiksmų tipinėse situacijose taikymą. Aukštojoje mokykloje įgytos žinios, mokėjimai, įgūdžiai turi suformuoti visapusiškai išprususią asmenybę, žmogų, galintį planuoti, analizuoti veiksmus, tinkamai ir atsakingai vadovauti kitų asmenų veiklai. Tam reikia įgyti atitinkamas kompetencijas, kurių poreikis pavaizduotas (1 pav)⁶.

1 pav. Kompetencijos lygis

Kad būsimas specialistas pereitų ribą nuo žinojimo iki praktinio žinių taikymo bei gebėjimo analizuoti ir integruoti turimą informaciją, būtinas kompetencijos lygio ugdymas. Tačiau dažnai dėstytojams nepavyksta pakeisti studentų supratimo ir padėti jiems suprasti įvairius reiškinius taip, kaip juos supranta tos srities profesionalai. Edukologijos srityje atliktais tyrimais buvo nustatyta, jog studentai, gavę didelius kiekius informacijos, išsaugo ją palyginti trumpą laiko tarpą ir netrukus didžiąją jos dalį pamiršta⁷.

Tyrimo tikslas - įvertinti teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos studijuojančių studentų motyvaciją rinktis pasieniečio profesiją.

^{3, 5} Marcinkevičiūtė, L. (2010). *Darbuotojų motyvavimo modeliai: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Kaunas: Akademija, p. 198.

⁴ Robbins, S. P. (2003). *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, p. 374.

⁶ Adamonienė R. ir kt. *Profesinio ugdymo pagrindai*. Vilnius: Petro Ofsetas, 2001, 366 p.

⁷ Jensen E. *Tobulas mokymasis*. Vilnius: OVO, 2001, 294 p.

Tyrimo uždavinys - identifikuoti Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos pasirinkimo motyvus.

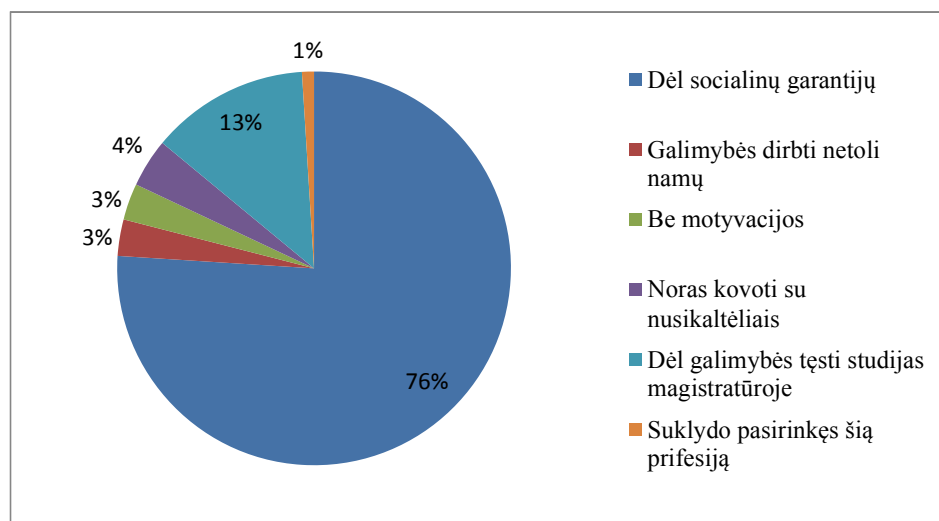
Tyrimo objektas - teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos studijų pasirinkimo motyvai.

Tyrimo metodika. Anketinės apklausos būdu apklausti 113 teisės ir valstybės sienos apsaugos bakalauro studijų programos studentai. Teoriniams ir praktiniams rezultatams gauti atlikta mokslinės literatūros ir anketos duomenų analizė.

Tyrimo hipotezė: Pilietis renkasi pasieniečio profesiją, nes tai įdomu, patrauklu, jaudina, teikia pasitenkinimą ar asmeniškai vilioja.

TYRIMŲ REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

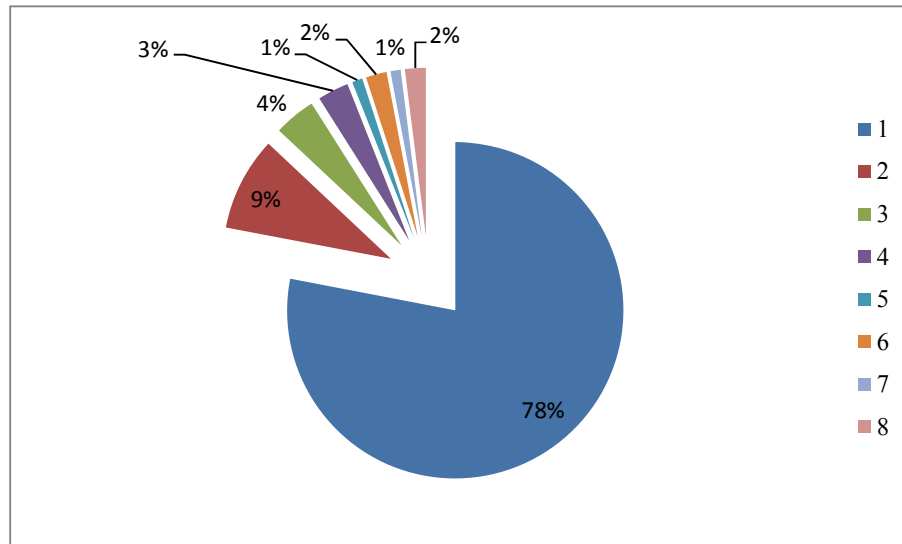
Apklausos anketa buvo sudaryta iš klausimų, kuriais bandoma nustatyti studentų motyvaciją mokytis specializuotoje teisės studijų programoje, studentų karjeros viziją, mokymosi motyvus bei šių faktorių įtaką studijų rezultatams. Panaudojus anketinės apklausos metodą nustatyta, jog pagrindinės specializuotos teisės studijų programos pasirinkimo motyvas buvo pareigūnų socialinių garantijų sistema (2 pav.).

2 pav. Profesijos pasirinkimo motyvas

Matoma, jog net 76 % respondentų pasirinko šią studijų programą dėl garantuotos darbo vietos, atlyginimo ir socialinių garantijų. Reikia pripažinti, jog socialiniai pokyčiai visuomenėje padarę poveikį ir jaunimo vertybių sistemai, tik 3% respondentų pasirinko profesiją vedini romantikos ar noro ginti visuomenės narius nuo nusikaltėlių.

Profesijos pasirinkimo motyvacijos rodikliu laikytinas ir studijų programos pasirinkimo eiliškumas bendrauniversitetinio priėmimo sistemoje (3 pav.).

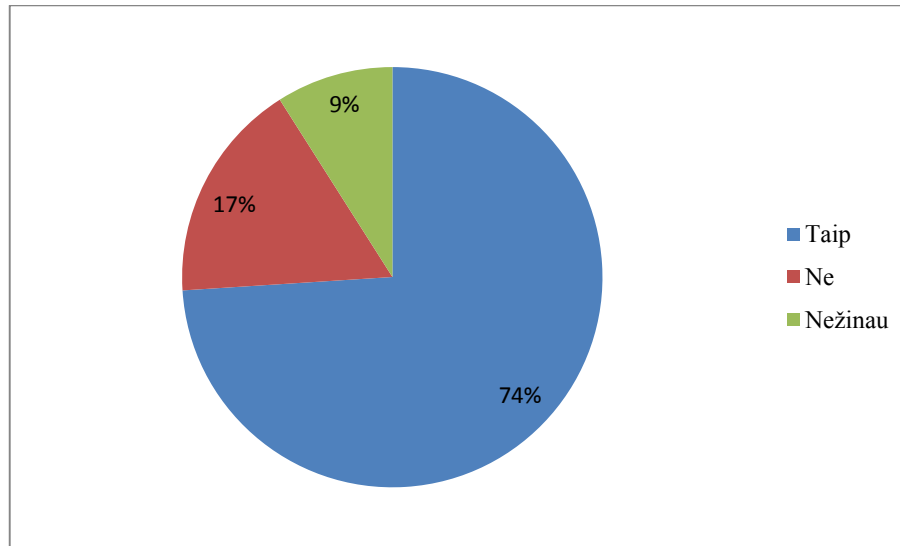
3 pav. Teisės ir valstybės sienos apsaugos programos pasirinkimo eiliškumas stojant

Dauguma respondentų (78 %) pasirinko teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programą pirmu prioritetu. Kadangi pirmu prioritetu pasirinkusių skaičius yra artimas pasirinkusių studijų programą dėl socialinių garantijų sistemos skaičiui, galima teigti, jog priedų, priemonių sistema, galimybė įsidarbinti baigus studijas bei trumpesnis tarnybos iki pensijos laikas yra vieni iš svarbiausių kriterijų, paskatinusių respondentus pasirinkti teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programą.

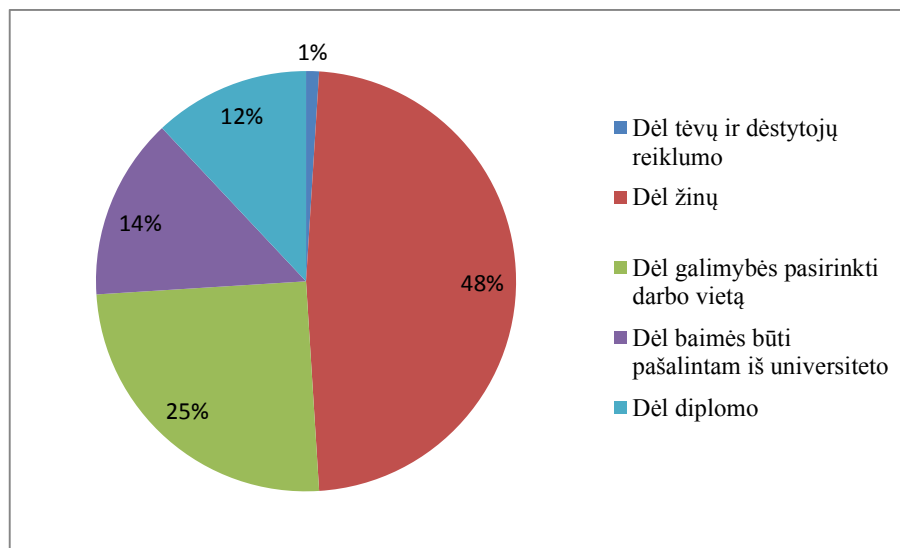
Tyrimas parodė, kad tik 9% visų apklaustųjų respondentų nesirinktų būsimos darbo vietos VSAT(4 pav.).

Reikia pažymėti, jog studijų metu studentų požiūris dėl būsimos darbo vietos keitėsi. Tam turėjo įtakos įvairūs veiksniai (galimybė įsidarbinti kitame darbe geresnėmis sąlygomis, pasikeitusi šeimyninė padėtis, pasikeitusi gyvenamoji vieta ir panašiai). Net 41 % respondentų teigė, jog studijų laikotarpiu keitėsi jų nuostatos dėl būsimos darbo vietos.

Nors (2, 3, 4 pav.) pateikti duomenys rodo, jog (74 – 78) % studentų sieja savo ateities karjerą su VSAT, tačiau tik 25 % studentų stengiasi geriau mokytis dėl galimybės pasirinkti darbo vietą (5 pav.).

4 pav. Apsisprendimas dirbti VSAT pabaigus studijas

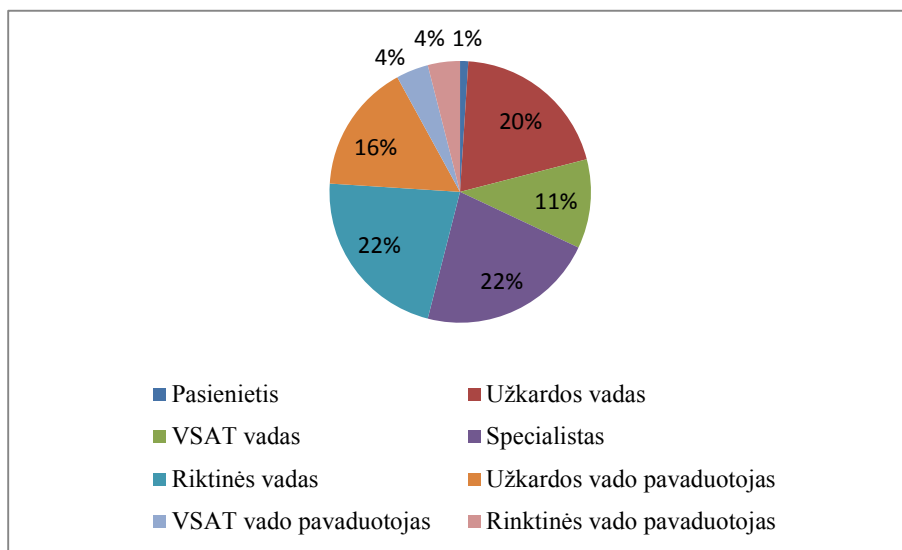

5 pav. Priežastys, dėl kurių stengiamasi gerai mokytis

Analizuojant priežastis dėl kurių stengiamasi gerai mokytis atkreipiamas dėmesys, jog 14 % respondentų nurodė pagrindinę priežastį - baimę būti pašalintam iš fakulteto ar negauti stipendijos. Kaip teigiamą nuostatą galima išskirti 48 % respondentų atsakymą, jog mokytis skatina siekimas įgyti daugiau žinių.

Įvertinus tai, jog dauguma studentų savo ateitį sieja su darbu VSAT sistemoje, tikslinga parengti aiškius įdarbinimo kriterijus, kurių vienas iš pagrindinių būtų mokymosi rezultatai.

Analizuojant pateiktus duomenis atkreiptinas dėmesys, jog dauguma studentų tikisi dirbti vadovaujantį darbą ir savo tikėtinas pareigas daugiau sieja su galimybe pačiam priimti sprendimus nei su pačia pareigybe. Pavyzdžiui, rinktinės vado pavaduotojo pareigas eiti norėtų tik 4 % respondentų, kai tuo tarpu užkardos vado pavaduotojo pareigas - net 16 % , nors rinktinės vado pavaduotojo pareigos yra geriau apmokamos ir suteikiamas aukštesnis vidaus tarnybos laipsnis (6 pav.).

6 pav. Karjeros vizija

Išskyrus respondentus į dvi grupes pagal profesijos pasirinkimo motyvaciją į tuos, kurie pasirinko šią studijų programą pirmu prioritetu ir į tuos, kurie pasirinko tolesniu nei dešimties prioritetu ir ištyrus šių grupių mokymosi rezultatus, statistiškai patikimo ryšio tarp motyvacijos (profesijos pasirinkimo aspektu) bei studijų rezultatų nerasta. Galima teigti, jog studijų rezultatus daugiau nulemia individualūs asmens gabumai bei mokykloje įgytos žinios nei siekis užimti tam tikras pareigas ar įgyti tam tikrą profesiją.

Tarp studijuojančių specializuotas teisės studijų programas motyvacijos požiūriu galima išskirti dvi pagrindines studijų grupes: siekiančius įgyti specializuotą teisinį išsilavinimą (pasienčio profesija) ir tuos, kurie, besimokydami pagal specializuotą studijų programą, siekia teisininko diplomo. Šių dviejų grupių požiūriai labiausiai išsiskiria vertinant specialiųjų studijų dalykų aktualumą bei mokomųjų praktikų reikalingumą, trukmę bei turinį.

IŠVADOS

Nustatyta, jog svarbiausiu teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos pasirinkimo motyvu (76 % respondentų) buvo pareigūnų socialinių garantijų sistema.

Statistiškai nenustatyta patikimo ryšio tarp profesijos pasirinkimo motyvacijos bei studijų rezultatų.

Apklausa parodė, jog reikia pasiūlyti strategijas, sudarančias prielaidas, sukurti motyvaciją skatinančią mokymosi patriotinę, neatsiejamą nuo socialinių garantijų, aplinką.

LITERATŪRA

1. Adamonienė R. ir kt. Profesinio ugdymo pagrindai. Vilnius: Petro Ofsetas, 2001, 366 p.
2. Jensen E. Tobulas mokymasis. Vilnius: OVO, 2001, 294 p.
3. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa, p. 264.
4. Kubilius J. Tikimybių teorija ir matematinė statistika. Vilnius: VU leidykla, 1996, 439 p.
5. Marcinkevičiūtė, L. (2010). *Darbuotojų motyvavimo modeliai: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Kaunas: Akademija, p. 198.
6. Robbins, S. P. (2003). *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, p. 374.
7. Sakalas, A., Šilingienė, V. (2000). *Personalo valdymas*. Kaunas: Technologija, p. 205.

MOTIVATION TO CHOOSE FRONTIER-GUARD PROFESSION

Rolandas Nagrockas*
Mykolas Romeris University

Summary

This article analyzes students' motivation to study law and border security program in university. There were 113 students from first, second, third and fourth class of frontier-guard profession program, who volunteered to do this test (80 males and 33 females). It was found that students' learning was influenced by social and perspective motives, such as: importance to broaden one's horizons, influence of parents, opportunity to get a job and become a frontier-guard.

Keywords: motivation, motives, motivating, profession, frontier-guard.

Rolandas Nagrockas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Gyvenimo kokybės gerinimas ir užimtumo galimybių didinimas.

Rolandas Nagrockas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Protection, lecturer. Research interests: Improving quality of life and increasing possibilities to choose a job.

IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNO PROFESIONALUMO DIMENSIJOS: PROFESINĖ KOMPETENCIJA IR ASMENINĖS SAVYBĖS

Žaneta Navickienė*

*Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyrius
Karaimų g. 73, LT-21104, Trakai
Telefonas 8 (528) 51951
El. paštas: zaneta.navickiene@policija.lt*

Aleksandras Izotovas**

*Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyrius
Karaimų g. 73, LT-21104, Trakai
Telefonas 8 (528) 51951
El. paštas: aleksandras.izotovas@policija.lt*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama ikiteisminio tyrimo pareigūno (policijos tyrėjo) profesinės kompetencijos ir būtinų asmeninių savybių įtaka jo veiklos profesionalumui.

Straipsnį sudaro įvadas ir dvi dalys. Pirmoje dalyje pristatoma tyrėjo profesinės kompetencijos svarba: analizuojamos kvalifikacijos ir kompetencijos sampratos, diskutuojama apie ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumą, analizuojami teisės aktai, reglamentuojantys policijos pareigūno profesinę kvalifikaciją ir kompetenciją, pabrėžiama jų įtaka nusikalstamų veikų tyrimo efektyvumui. Antroje dalyje pristatoma asmeninių savybių samprata, identifikuojamas tyrėjui būtinų asmeninių savybių turinys, šių savybių sąsajos su tyrėjo profesinėmis kompetencijomis ir remiantis šiomis dimensijomis, formuojama esminė ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumo charakteristika.

Pagrindinės sąvokos: asmeninės savybės, ikiteisminio tyrimo tyrėjas, kvalifikacija, policijos pareigūnas, profesinė kompetencija, profesionalumas.

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Nagrinėjant efektyvaus ikiteisminio tyrimo organizavimo prielaidas, neretai pabrėžiama ikiteisminio tyrimo subjektų – tyrėjų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo teisėjų – profesionalumas: turima ar reikiama profesinė kvalifikacija, savo srities išmanymas – kompetencija. Šių subjektų profesinės veiklos pobūdis dažniausiai saistomas su baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, kriminalistikos, vadybos, psichologijos ir kitų mokslo sričių žiniomis ir jų taikymu, t. y. teisės aktų išmanymu, gebėjimu juos tinkamai taikyti, organizacinių ir komunikacinių gebėjimų turėjimu, savo veiklos planavimu ir pan. Mūsų šalies tiek mokslinėje literatūroje¹, tiek teisės aktuose (veiklos aprašuose, pareigybių aprašymuose) daug dėmesio skiriama šių subjektų profesinės kvalifikacijos ir kompetencijos apibrėžčiai, tačiau moksliniuose ir taikomuosiuose

¹ Plačiau žr. Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos ir kompetencijos svarba ikiteisminio tyrimo procese*. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas. P. 132-143. Taip pat žr. Justickis, V., Valickas, G. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*. Monografija. Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006. P. 17-31.

tyrimuose stokojama profesionalaus požiūrio į asmeninių savybių svarbą ikiteisminio tyrimo subjektų veikloje. Tik fragmentiškai užsimenama, kokios asmeninės savybės būtinos tyrėjo ar prokuroro veikloje. Tyrinėdami ikiteisminio tyrimo organizavimą, mokslininkai neginčija, jog svarbu nagrinėti ikiteisminio tyrimo subjektams būtinas asmenines savybes, akcentuoti jų svarbą, nes tai efektyviai įtakoja ikiteisminio tyrimo procesus². Šiame straipsnyje siekiami giliau išnagrinėti asmeninių savybių įtaką kompetencijai, autoriai sąmoningai pasirinko ikiteisminio tyrimo pareigūnui – tyrėjui – būtinas kompetencijos turinį: profesinės kvalifikacijos ir reikiamų asmeninių savybių turinį. Kita vertus, tyrėjui būtinų asmeninių savybių identifikavimas leistų sukurti patikimą tyrėjo profilį, taip pat suvokti, ar besirenkantysis tyrėjo darbą, pavyzdžiui, būsimas studentas, turi reikiamas savybes, o tuo pačiu lengviau apsispręsti, ar turimus gebėjimus ir savybes galės pritaikyti būsimoje veikloje.

Tyrimo naujumas. Užsienio literatūroje nemažai dėmesio skiriama ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijos klausimams nagrinėti, tame tarpe ir asmeninių savybių svarbai akcentuojant, kad pagrindinis pareigūnų veiklos vertintojas yra visuomenė, kuri vertina ir kartu įtakoja ne tik jų profesionalumą, taip pat ir moralines bei etines savybes³. Reikia pridurti, kad visuomenei yra ypač reikšmingas teisingumo jausmas, kuris yra siejamas su žmonių subjektyviais įsitikinimais ir vertinimais. Šiuo atveju svarbu pažymėti procedūrinio teisingumo fenomeną, kurio viena sudedamųjų dalių yra ir tyrėjo veiksmai ikiteisminio tyrimo metu. Kitaip tariant, pareigūno elgesys tiriant nusikalstamą veiką daro įtakos ir piliečių (nusikaltimo aukos, liudytojo, įtariamojo, pagaliau, net su byla nesusijusių asmenų) teisingumo jausmo formavimui, skatina pasitikėti kriminalinės justicijos subjektais⁴.

Lietuvoje tyrinėjant ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetenciją, pastaruoju metu buvo akcentuojama profesinė kvalifikacija. Pripažįstamas stiprus profesionalaus tyrėjo vaidmuo nusikalstamų veikų tyrime, tačiau neidentifikuojama būtinų asmeninių savybių įtaka jo veiklos profesionalumui. Autorių manymu, tyrėjo profesinių kompetencijų ir asmeninių savybių tyrinėjimas sudarytų prielaidas naujai formuoti patikimą profesionalaus tyrėjo paveikslą.

Tyrimo tikslas – įvertinti tyrėjo profesinės kompetencijos ir būtinų asmeninių savybių įtaką tyrėjo veiklos profesionalumui.

² Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo optimizavimas Lietuvoje: nunc ar ad feliciora tempora?* Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. II dalis. Vilnius, Charkovas, 2013. P. 314.

³ Nechajava, N. B. *Strategija inovacionogo obuchenije subjektov rasledovaniya* [Strategy of innovative training of pre-trial investigation subjects]. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. II dalis. Vilnius, Charkovas, 2013. P. 206.

⁴ Justickis, V., Valickas, G. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*. Monografija. Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006. P. 17-31.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išryškinant tyrėjo profesinės kompetencijos svarbą, jos santykį su profesine kvalifikacija, išanalizuoti tyrėjo profesinės kompetencijos turinį.

2. Apibrėžiant asmeninių savybių sampratą, identifikuoti pagrindines tyrėjui būtinas asmenines savybes ir jų sąsajas su profesinėmis kompetencijomis ir profesionalumu.

Tyrimo objektas – profesinė kompetencija ir būtinos asmeninės savybės, užtikrinančios ikiteisminio tyrimo pareigūno veiklos profesionalumą.

Straipsnyje panaudoti šie teoriniai tyrimo metodai: aprašomasis-lyginamasis ir analitinis-kritinis. Taikant aprašomąjį-lyginamąjį ir palyginimo metodus, straipsnyje aprašoma ir analizuojama teisės aktų, reglamentuojančių policijos ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikaciją ir profesinę kompetenciją, nuostatos. Analitinio-kritinio tyrimo metodo pagalba analizuojama, kokios asmeninės savybės yra svarbios brandžiai tyrėjo asmenybei ir jų įtaka veiklos profesionalumui.

IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNO PROFESINĖS KOMPETENCIJOS STIPRINIMO GALIMYBĖS

Ikiteisminio tyrimo organizavimas – kompleksinis procesas, kurį įtakoja ne tik teisinė bazė, teisės aktų taikymo ypatumai, organizacinės priemonės, todėl ikiteisminio tyrimo kokybė ir efektyvumas priklauso ir nuo ikiteisminį tyrimą organizuojančių ir vykdančių subjektų⁵, o būtent nuo jų kvalifikacijos ir kompetencijos. Iš esmės tyrėjo tinkamumo klausimas suponuoja du pagrindinius aspektus: ar jis turi reikiamą kvalifikaciją, ar turi reikiamų žinių, įgūdžių, gebėjimų – išmanymo (kompetencijos) atlikti savo veiklą ir ar jo turimos asmeninės savybės padeda jam pasiekti norimų veiklos tikslų ir įtakoja efektyvesnius veiklos rezultatus. Kaip apibrėžiama ir suprantama kvalifikacija, iš principo diskusijos nekyla. Kvalifikacija – formalus dokumentas, patvirtinantis asmens gebėjimų pagrįstumą (tinkamumą, bet ne patikimumą) konkrečiai profesinei veiklai. Kvalifikacija suteikiama asmeniui jei jis pasiekia nustatytus akredituotos mokymo/studijų programos mokymosi/studijų rezultatus⁶. Tuo tarpu kompetencija suprantama kaip asmens gebėjimas, patvirtintas tam tikru dokumentu, pagrįstai (tinkamai, kvalifikuotai, konkrečiame kokybės lygyje) ir patikimai (tiksliai, greitai) atlikti tam tikrą profesinės veiklos dalį (operaciją ar užduotį) nenuspėjamoje darbinėje situacijoje, apibrėžtoje profesijos standarte. Todėl kompetencija –

⁵ Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo optimizavimas Lietuvoje: nunc ar ad feliciora tempora?* Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. II dalis. Vilnius, Charkovas, 2013. P. 306.

⁶ Pukelis, K. *Gebėjimas, kompetencija, mokymosi/studijų rezultatas, kvalifikacija ir kompetentingumas: teorinė dimensija.* Aukštojo mokslo kokybė. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, Nr. 6. P. 12-14.

gerokai platesnė sąvoka, apimanti ne tik turimą kvalifikaciją, bet ir tolimesnėje veikloje įgytą patirtį, gebėjimus.

Moksliniuose straipsniuose jau ne kartą buvo nagrinėjama ikiteisminio tyrimo pareigūnų išsilavinimo problema, pateikti siūlymai į tyrėjo pareigas priimti tik teisinį išsilavinimą turinčius asmenis⁷. Nagrinėjant tyrėjo kvalifikacijos ir kompetencijos santykį, svarbu pabrėžti, jog kompetencijos formavimas pagrįstas tik tuo atveju, kuomet tiksliai jau yra apibrėžiama tyrėjo kvalifikacija, nustatomi būtini reikalavimai šioms pareigoms – aukštasis teisinis išsilavinimas. Apibrėžus tyrėjui būtiną specialų išsilavinimo cenzą, tolimesnės kompetencijos ugdymas praktiniame darbe suteikia galimybę sistemingai ir nuosekliai formuoti ir gilinti tyrėjui su praktiniu darbu susijusias žinias ir gebėjimus, o ne pildyti spragas kvalifikacijos tobulinimo procese ir akcentuoti konceptualius pagrindus, kurie jau turėtų būti įgyjami studijų procese. Todėl tyrėjo kvalifikacija tampa būtina prielaida formuojant ir gilinant šiai profesijai būtinas kompetencijas, užtikrinant studijų metu įgytų gebėjimų tęstinumą. Nenustačius ir neapibrėžus tyrėjui būtino išsilavinimo, priėmus į darbą kitų profesijų atstovus, prarandama galimybė nuosekliai ir sistemingai suformuoti tyrėjui būtinus profesinius pagrindus.

Policijos veikloje formuojant, apibrėžiant ir formalizuojant atskirų policijos veiklos sričių policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijas svarbiu atskaitos tašku tampa Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašas, patvirtintas 2012 metais Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu⁸. Šiuo teisės aktu nustatoma kriminalinės, viešosios policijos, administravimo funkcijas atliekančių ir vadovujančias pareigas einančiųjų pareigūnų, kitų policijos sistemos darbuotojų veiklos ir kvalifikacijos tobulinimo kriterijus, būtinus profesinėje veikloje. Ikiteisminio tyrimo pareigūnams šios nuostatos tampa svarbios tuo, kad tiksliai identifikuojamos profesinės kompetencijos⁹, taip pat ir specialiosios kompetencijos¹⁰, kurias privalo turėti ar įgyti (atnaujinti) kiekvienas tyrėjas. Analizuojant šio teisės

⁷ Plačiau žr. Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo optimizavimas Lietuvoje: nunc ar ad feliciora tempora?* Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. II dalis. Vilnius, Charkovas, 2013. P. 308. Taip pat žr. Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos ir kompetencijos svarba ikiteisminio tyrimo procese.* Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2010. Nr. 19. P. 135-136. Taip pat žr. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės 2012 m. gruodžio 20 d. valstybinio audito ataskaita „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą“.

⁸ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. Nr. 5-V-284 „Dėl Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašo patvirtinimo“.

⁹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. balandžio 6 d. įsakyme Nr. 5-V-284 „Dėl Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašo patvirtinimo“ profesinės kompetencijos apibrėžiamos kaip žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, kitos asmeninės savybės, skirtos policijos pareigūnų ir kitų sistemos darbuotojų sėkmingai bendrajai profesinei veiklai.

¹⁰ Tame pačiame teisės akte specialiosios kompetencijos apibrėžiamos kaip žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, kitos asmeninės savybės, skirtos policijos pareigūnų ir kitų sistemos darbuotojų sėkmingai profesinei veiklai konkrečioje

akto nuostatas, tenka pabrėžti, kad nors pagal šiame teisės akte pateiktas profesinių ir specialiųjų kompetencijų sampratas asmeninės savybės priskiriamos šių kompetencijų turiniui, vis dėlto pateiktos būtinos gebėjimų sritys neidentifikuoja tyrėjui būtinų asmeninių savybių, o tik įvardija dalykines sritis, kurias privalo išmanyti tyrėjas. Išskiriamos pagrindinės aštuonios profesinių kompetencijų sritys, pavyzdžiui, profesinės taktikos pagrindų išmanymas, kriminalistikos technikos pagrindų išmanymas, gebėjimas dirbti su policijos informacine sistema ir pan., taip pat trys pagrindinės specialiųjų kompetencijų sritys procesinėje veikloje, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo organizavimo ir planavimo proceso išmanymas, gebėjimas tinkamai kvalifikuoti nusikalstamas veikas ir teisminės praktikos išmanymas, ir keturios pagrindinės specialiųjų kompetencijų sritys žvalgybinėje veikloje. Siekiant profesionalaus ikiteisminio tyrimo pareigūno parengimo, būtų labai svarbu ne tik apibrėžti būtinų profesinių ir specialiųjų kompetencijų sritis, tačiau vertinant šių sričių svarbą išgryninti tyrėjui būtinas turimas ar ugdomas asmenines savybes, kurios padėtų pasiekti efektyvių rezultatų įgyjant minėtas kompetencijas, profesionaliai atliekant savo veiklą nusikalstamų veikų tyrimo procese.

Dabartiniu metu kaip viena iš svarbiausių ikiteisminio tyrimo pareigūnų profesinės kompetencijos stiprinimo galimybių yra Valstybės kontrolės pateiktų išvadų ir rekomendacijų įgyvendinimas ikiteisminio tyrimo organizavimo efektyvinimo srityje¹¹. Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, atsižvelgdamas į valstybinio audito pateiktas rekomendacijas, šiais metais sudarė pateiktų rekomendacijų įgyvendinimo priemonių planą¹², kuriame numatytos trys pagrindinės ikiteisminio tyrimo organizavimo gerinimo priemonių sritys: veiklos, mokymo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimo.

Svarbiausios veiklos gerinimo priemonės yra būtinybė siekti užtikrinti tolygų tyrėjų darbo krūvį: numatyta parengti rekomendacijas dėl tyrėjų pareigybių santykio nustatymo nuo didžiausio leistino pareigybių skaičiaus, taip pat patikslinti tyrėjų pareigybių aprašymus¹³ nustatyti reikalavimą turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą bei parengti tyrėjų darbo krūvių skaičiavimo metodiką ir nustatyti

veiklos srityje. Plačiau žr. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. 5-V-284 „Dėl Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašo patvirtinimo“.

¹¹ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės 2012 m. gruodžio 20 d. valstybinio audito ataskaita „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-09]. <http://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2>

¹² 2013 m. sausio 18 d. patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas Nr. 5-V-44 „Dėl valstybinio audito ataskaitoje „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą?“ Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos pateiktų rekomendacijų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“.

¹³ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. kovo 5 d. įsakymu Nr. 5-V-190 „Dėl policijos pareigūnų profesinių ir specialiųjų kompetencijų reikalavimų patvirtinimo“ buvo patvirtinti kriminalinės policijos procesinės veiklos ir kriminalinės žvalgybos veiklos pareigūnų pareigybių profesinių ir specialiųjų kompetencijų reikalavimai, kurie tapo pagrindinėmis gairėmis rengiant kriminalinės policijos pareigūnų pareigybių aprašymus.

tyrėjų poreikį: sudaryti prokuratūros ir policijos darbo grupę parengti skaičiavimo metodiką. Mokymo gerinimo priemonių srityje daugiausia dėmesio numatyta skirti tyrėjų kvalifikacijos kėlimo organizavimo gerinimui: šiais metais buvo parengta ir patvirtinta modulinė kriminalinės policijos (ikiteisminio tyrimo) pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo programa¹⁴ ir modulinė kriminalinės policijos (žvalgybos) pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo programa¹⁵. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimo priemonės – iniciatyva dėl teismo, prokuratūros ir policijos atstovų susitikimo dėl bendrų mokymų organizavimo poreikio, taip pat būtinumo parengti naują tarpinstitucinę mokymo programą, skirtą tyrėjams, prokurorams, teisėjams siekiant formuoti vieningą pažangią praktiką tiriant nusikalstamas veikas. Įgyvendinant šią nuostatą ir formuojant pozityvią ikiteisminio tyrimo subjektų bendradarbiavimo filosofiją, 2013 m. gegužės 23 d. Lietuvos Respublikos generalinėje prokuratūroje įvyko prokuratūros, policijos ir teismų atstovų susitikimas, kurio metu priimtas sprendimas sukurti tarpinstitucinę mokymo programą¹⁶, skirtą ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams ir teisėjams. Šios mokymo programos tikslas – bendrų mokymų organizavimas ir vykdymas siekiant efektyviau organizuoti ikiteisminį tyrimą, formuoti vienodą pažangią ikiteisminio tyrimo organizavimo ir nusikalstamų veikų kvalifikavimo (tyrimo) praktiką, leisiančią užtikrinti galutinį nusikalstamos veikos tyrimo rezultatą.

IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNO ASMENINĖS SAVYBĖS IR JŲ RYŠYS SU PROFESINĖMIS KOMPETENCIJOMIS IR PROFESIONALUMU

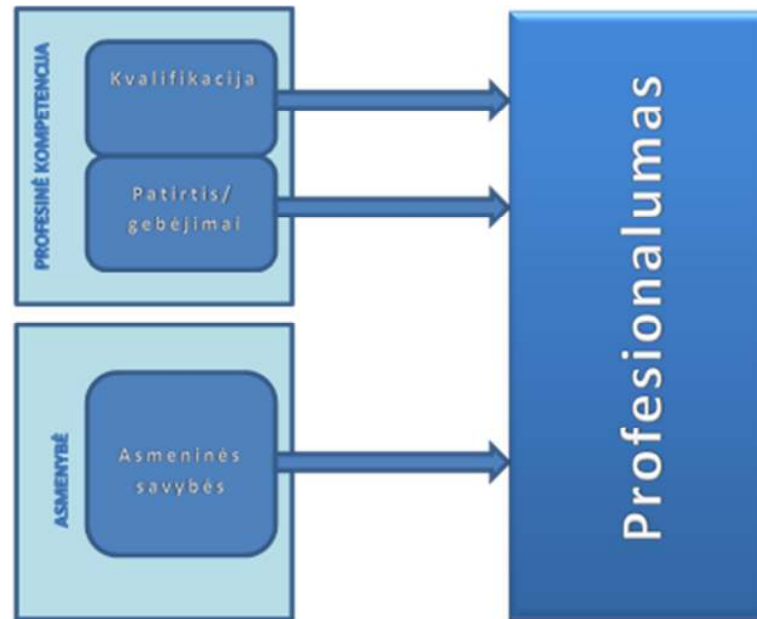
Profesinė kompetencija nėra vienintelis veiksnys, formuojantis tyrėjo profesionalumą ir lemiantis jo veiklos efektyvumą. Šio straipsnio autorių teigimu, tyrėjo asmeninės savybės tampa taip pat svarbiu rodikliu, identifikuojančiu tyrėjo profesionalumo, kaip ypatingo savo srities išmanymo, lygį. (žr. 1 pav.).

Svarbu pažymėti, jog savybės yra tik vienas iš aspektų, apsprendžiančių asmenybę. Kitos asmenybės charakteristikos (pavyzdžiui, asmens motyvacija užimti tam tikras pareigas, intelekto gebėjimai), galinčios sietis su tyrėjo profesionalumu, šiame straipsnyje nėra nagrinėjamos.

¹⁴ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. kovo 19 d. įsakymas Nr. 5-V-221 „Dėl specialiųjų mokymo modulių programos „Kriminalinės policijos veikla“ patvirtinimo.

¹⁵ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. liepos 3 d. įsakymas Nr. 5-V-561 „Dėl specialiųjų mokymo modulių programos „Kriminalinės žvalgybos pareigūnų veikla“ patvirtinimo.

¹⁶ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. spalio 14 d. įsakymas Nr. I-259/5-V-808 „Dėl tarpinstitucinės specialiųjų mokymo modulių programos „Teisėsaugos institucijų pareigūnų veikla“ patvirtinimo“.

1 pav. Ikitaisminio tyrimo pareigūno profesionalumo charakteristika: profesinių kompetencijų ir asmeninių savybių sąsajos

Asmeninių savybių samprata

Prieš analizuojant asmenines savybes ir jų įtaką tyrėjo darbui, ypatingai svarbu tiksliai apibrėžti pačią asmeninių savybių sąvoką. *Savybė* arba *bruožas* – tai yra charakteristika arba ypatybė, išskirianti asmenį; tai stabilus elgesio šablonas, kuris yra demonstruojamas aktualiomis gyvenimo aplinkybėmis¹⁷. Savybės yra pakankamai stabilios amžiaus atžvilgiu, tačiau skiriasi lyginant žmones tarpusavyje (pavyzdžiui, vieni žmonės yra atviri, kiti – drovūs) ir lemia jų elgesį. Pateikus asmeninių savybių apibūdinimą, iškyla klausimas, kokios egzistuojančios savybės apsprendžia vieną ar kitą asmenį? Ir kiek jų yra? Todėl šiuo atveju svarbu išskirti konkrečias asmenines savybes ir tik po to jas bandyti sieti su ikiteisminio tyrimo pareigūno veikla.

Kaip žinoma, psichologai, dirbdami skirtingose institucijose, atlieka įvairius kandidatų vertinimus (pavyzdžiui, intelekto, asmenybės) į tam tikras pareigas atrankų metu. Ne išimtis ir Lietuvos specialistai. Šiuo metu Lietuvos policijos įstaigose naudojamas „*Taisyta NEO asmenybės klausimynas (NEO Personality Inventory – Revised)*“¹⁸, nustatantis asmenybės bruožus ir tokiu būdu leidžiantis atlikti suaugusiojo žmogaus asmenybės įvertinimą. Šis instrumentas dar vadinamas „*Didžiuoju penketu (Big Five)*“, kadangi vertina penkias pagrindines asmenybės bruožų grupes: *neurotiškumą, ekstravertiškumą, atvirumą, sutarumą ir sąmoningumą*. Kiekvieną iš šių asmenybės

¹⁷ Colman, A. *A dictionary of psychology*. Oxford University press, IIIrd edition. Oxford University Press, New York, 2009.

¹⁸ Costa, P. T., McCrae, R. R. *NEO PI – R. Taisyta NEO asmenybės (NEO PI-R) ir NEO penkių faktorių (NEO-FFI) klausimynų vadovas*. VU Specialiosios psichologijos laboratorija, Vilnius, 2012. P. 8.

bruožų grupių sudaro po šešis smulkesnius vienetus t. y. detalesnius bruožus. Kiekviena bruožų grupė ir jas sudarantys bruožai kartu su trumpais paaiškinimais (ką reiškia, kai asmuo pasižymi aukštu tam tikros grupės ar bruožo laipsniu, ir ką reiškia – kai žemu) pateikiami 1 priede¹⁹.

Taigi, pagal turimus bruožus, galima išsamiai įvertinti asmenybę, tuo pačiu įmanoma prognozuoti konkretaus asmens darbo atlikimą ir jo kokybę užimamoje pareigybėje ateityje. Kitoje dalyje bus nagrinėjamos asmeninės savybės ir jų įtaka sėkmingam darbui policijoje.

Asmeninių savybių įtaka policijos pareigūno darbo atlikimui

Užsienio autoriai yra atlikę tyrimų, kuriais buvo bandyta nustatyti asmenines pareigūnų savybes, reikalingas darbui policijoje. D. W. Mufson ir M. A. Mufson nurodo, jog įprastai prisitaikymo, savireguliacijos ir bendravimo įgūdžiai laikomi svarbiais veiksniais dirbant teisėsaugos srityje²⁰. Taip pat reikia pažymėti, kad psichologinio įvertinimo metu ypatingai svarbu nustatyti neigiamus psichologinius veiksnius (pavyzdžiui, prasti susidorojimo su stresinėmis situacijomis įgūdžiai, polinkis į agresijos protrūkius, piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis rizika), kurie padėtų atmesti kandidatus, visiškai netinkamus darbui teisėsaugoje²¹. Atsižvelgiant į anksčiau gautus empirinius duomenis, šiuo metu vis tvirčiau kalbama, kad darbo atlikimo kokybė priklauso ne tik nuo kandidatų žinių ar įgūdžių, bet ir individualių savybių^{22,23}.

Teigiama, kad neurotiškumas ir sąmoningumas charakterizuojami kaip bendri darbo motyvacijos ir atlikimo „prognozuotojai“, tuo tarpu ekstraversija, atvirumas ir sutarumas numato darbo atlikimą specifinėse darbo srityse ir vykdant tam tikras funkcijas²⁴. Pasak P. Detrick ir J. T. Chibnall, minėtas „Didžiojo penketo“ modelis yra tinkamas identifikuojant asmenybės bruožus, kurie galėtų nuspėti tolimesnį darbo atlikimo efektyvumą skirtingose profesinėse srityse.

Vienoje ankstesnių studijų JAV, M. R. Barrick ir M. K. Mount nagrinėjo penkių skirtingų profesijų atstovų asmenybės ir darbo atlikimo sąsajas²⁵. Iš viso į šią meta-analizę buvo įtraukta 117 anksčiau atliktų tyrimų. Darbo atlikimo vertinimui autoriai pasirinko 3 kriterijus: darbinių įgūdžių, apmokymų įgūdžių vertinimai ir įrašai iš personalo (pavyzdžiui, atlyginimo dydis, statuso

¹⁹ Ten pat. P. 19-24.

²⁰ Mufson, D. W., Mufson, M. A. *Predicting police officer performance using the Inwald Personality Inventory: An illustration from Appalachia*. Professional psychology, research and practice, 1998, Nr. 29. P. 59-62.

²¹ Varela, J. G., Boccaccini, M. T., Scogin, F., Stump, J., Caputo, A. *Personality testing in law enforcement employment settings: A meta-analytic review*. Criminal Justice and behavior, 2004, Nr. 31. P. 649-675.

²² Forero, C. G., Gallardo-Pujol, D., Maydesu-Olivares, A., Andres-Pueyo, A. *A longitudinal model for predicting performance of police officers using personality and behavioral data*. Criminal justice and behavior, 2009, Nr. 36. P. 591-606.

²³ Barrick, M. R., Mount, M. K. *Yes, personality matters: Moving on to more important matters*. Human performance, 2005, Nr. 18. P. 359-372.

²⁴ Ten pat. P. 359-372.

²⁵ Barrick, M. R., Mount, M. K. *The big five personality dimensions and job performance: A meta-analysis*. Personnel psychology, 1991, Nr. 44. P. 1-26.

pasikeitimai, laikas tam tikrose pareigose). Nustatyta, kad tiek tarp policijos pareigūnų, tiek kitų profesijų atstovų (pavyzdžiui, vadybininkų ar pardavimų agentų) sąmoningumas buvo labiausiai susijęs su darbo atlikimu (t. y. kuo jis buvo didesnis, tuo sėkmingiau buvo dirbama) lyginant su kitomis asmenybės dimensijomis – neurotiškumu, ekstraversija, atvirumu patirčiai ar sutarumu. Vėliau ispanų mokslininkas J. E. Salgado atliko panašų tyrimą, tik Europos kontekste²⁶. Paaiškėjo, kad policijos pareigūnų darbo kokybė buvo reikšmingai susijusi ne tik su sąmoningumu ir neurotiškumu (šiuo atveju, neigiama koreliacija – kuo mažesnis neurotiškumas, tuo geresnis darbo atlikimas), bet ir ekstraversija ir atvirumu. Pastarąsias dvi sąsajas autorius pagrindė tuo, kad pareigūno darbas turi išreikštą tarpasmeninio bendravimo pobūdį, todėl šios dvi asmenybės dimensijos svarbios policininkams sėkmingam darbo funkcijų atlikimui.

Analizuojant asmenybės charakteristikas ir jų įtaką pareigūnų darbui, reikėtų pažymėti amerikiečių autoriaus P. Detrick ir jo kolegų, kurie atliko eilę tyrimų minėta tema, indėlių. Vienoje iš studijų buvo įvertinti 74 policijos akademijos, esančios Misurio valstijoje, kandidatai²⁷. Visų pirma, tyrimo rezultatai parodė, jog kandidatai, kurie nepabaigė mokymų (dėl taisyklių pažeidimų ar išėjo savarankiškai iš įstaigos), pasižymėjo aukštesniu pažeidžiamumu (neurotiškumo grupės bruožas), kuris yra siejamas su žema tolerancija stresui, laipsniu lyginant su jų kolegomis, įgijusiems policijos pareigūno profesinę kvalifikaciją. Antra, akademiniai rezultatai buvo geriausiai susiję su atvirumu vertybėms (atvirumo grupės bruožas) ir neigiamai koreliavo su sužadavimo siekimu (ekstravertiškumo grupės bruožas). Kitaip tariant, būsimus pareigūnus su aukštais akademiniais rezultatais galima būtų apibūdinti kaip tolerantiškus, išvalgius, išvelgiančius egzistuojančias normas ir tradicijas, bet tuo pačiu turinčius mažesnę aštrių pojūčių poreikį. Trečia, atskleista, jog nerimastingumas (neurotiškumo grupės bruožas) buvo neigiamai susijęs su šaudymo tikslumu. Toks tyrimo rezultatas yra pakankamai logiškas, kadangi sudėtinga būtų įsivaizduoti nervingą, įsitempusį, baimingą asmenį, kuris tuo pačiu pasižymėtų gerais šaunamojo ginklo panaudojimo įgūdžiais. Ketvirta, tiriamieji, pasižymėję mažesniu apdairumu (sąmoningumo grupė) ir svajingumu (atvirumo grupė) bei didesniu energingumu (ekstravertiškumo grupė), geriau pasirodė fizinių pratybių metu. Šį atradimą autoriai pagrindė teigdami, kad tokie „veiksmo“ žmonės yra greiti, energingi, spontaniški, gebantys staigiai reaguoti, priimti sprendimus ir tuo pačiu metu yra realistiški, praktiški, labiau susikoncentravę ties konkrečiomis užduotimis negu linkę įtraukti vaizduotę ir kūrybiškumą. Penkta, drovumas (neurotiškumas) buvo susijęs su praleistų pratybių

²⁶ Salgado, J. E. *The five factor model of personality and job performance in the European community*. Journal of applied psychology, 1997, Nr. 82. P. 30-43.

²⁷ Detrick, P., Chibnall, J. T., Luebbert, M. C. *The revised NEO personality inventory as prediction of police academy performance*. Criminal justice and behavior, 2004, Nr. 31. P. 676-694.

skaičiumi. Kitaip tariant, pravaikštos mokymų metu buvo asocijuojamos su didesniu polinkiu jaustis nejaukiai, gėdingai, nepilnavertiškai šalia kitų žmonių lyginant su mažiau užsiėmimų praleidusiais tyrimo dalyviais. Apibendrinami minėto tyrimo rezultatus, autoriai padarė išvadą, kad informacija apie tam tikrus asmenybės bruožus gali būti naudinga prognozuojant būsimą pareigūnų elgesį darbo metu.

Kitoje visai neseniai atliktoje studijoje, P. Detrick ir J. T. Chibnall analizavo sėkmingų kandidatų – išlaikiusių psichologinį vertinimą ir gavusių darbo policijoje pasiūlymus – asmenybės charakteristikas²⁸. Išanalizavus rezultatus, paaiškėjo, kad tyrimo dalyviai pasižymėjo žemu neurotiškumu (ypač žemi įverčiai gauti pažeidžiamumo ir impulsyvumo skalėse) bei aukštais ekstravertiškumu (ypač socialumo, savęs įtvirtinimo ir sužadavimo siekimo skalėse) ir sąmoningumu (ypač kompetentingumo, tikslo siekimo, savidrausmės ir apdairumo skalėse) laipsniais. Apibendrinus tyrimo duomenis, sėkmingi kandidatai buvo įvardinti kaip ypač emociškai stabilūs, o kalbant konkrečiai, neimpulsyvūs ir atsparūs stresui; atviri, visuomeniškai, socialiai dominuojantys ir siekiantys aštrių potyrių; nuovokūs, ambicingi, disciplinuoti ir apdairūs. Svarbu pastebėti, jog šios išvados iš esmės sutampa su P. Detrick ir kolegų ankstesnio tyrimo rezultatais, kur „Didžiojo penketo“ asmenybės klausimyną pildė nebe patys kandidatai, o, pateikus šio testo specialią formą, jų mokymų dėstytojai²⁹. Kompetentingiausi pareigūnai, jų nuomone, pasižymėjo žemu neurotiškumu, aukštu ekstravertiškumu ir aukštu sąmoningumu, tuo tarpu žemos kompetencijos policininkai buvo įvardinti kaip labiau neurotiški ir mažiau sąmoningi.

P. Detrick ir jo kolegų tyrimai buvo atlikti anapus Atlanto, todėl kyla klausimas kiek jų apibendrinimai yra reprezentatyvūs kitų valstybių, konkrečiai, šiuo atveju, mūsų šalies pareigūnų atžvilgiu. Kitaip tariant, ar galima užmerkti akis į kultūrinius, socialinius, ekonominius, politinius, pagaliau teisinius skirtumus ir pasikliauti minėtų tyrimų rezultatais? Žinoma, atsakymas turi būti neigiamas, todėl svarbu kiek įmanoma pažvelgti ir į tai, kas buvo atrasta ir kitose šalyse nagrinėjama tema. Ispanijoje buvo atliktas didžiulis longitudinalinis tyrimas su 2010 (81,4% sudarė vyrai) policijos pareigūnų, kurie prieš tai buvo rengiami Katalonijos viešojo saugumo institute. Priėmimo į pareigūnų rengimo įstaigą metu jiems buvo atliktas psichologinis testavimas, kuriuo buvo vertinami 4 asmenybės aspektai: emocinis prisitaikymas, integralumas (pavyzdžiui, organizaciniai gebėjimai), intelekto efektyvumas ir tarpasmeniniai santykiai. Po 6 metų buvo analizuojama šių pareigūnų darbo atlikimo kokybė atsižvelgiant į du komponentus: vadovų

²⁸ Detrick, P., Chibnall, J. T. *Revised NEO personality inventory normative data for police officer selection*. Psychological service, 2013, Nr. 13. P. 1-6.

²⁹ Detrick, P., Chibnall, J. T. *NEO PI-R personality characteristics of high-performing entry-level police officers*. Psychological service, 2006, Nr. 3. P. 274-285.

vertinimus ir specifinių įrašų kiekį per visą tarnybos laikotarpį (pavyzdžiui, nuobaudos, drausmės pažeidimai, padėkos, apdovanojimai). Paaiškėjo, kad emocinis prisitaikymas prognozavo tolimesnę pareigūnų darbo sėkmę t. y. geriau dirbę pareigūnai buvo mažiau nerimastingi ir demonstravo geresnę savikontrolę negu mažiau sėkmingi kolegos. Kitas reikšmingas sėkmingo darbo rodiklis buvo integralumas, kuris siejamas su tokiais gebėjimais kaip organizuotumas, efektyvus planavimas ar prisitaikymas prie egzistuojančių standartų. Įdomu pastebėti, kad geriau dirbę pareigūnai pasižymėjo aukštesne tolerancija/lankstumu – gebėjimu priimti kitų žmonių vertybes, nuomones ar elgesį. Taigi, kaip ir kituose tyrimuose vėlgi gautos darbo atlikimo sąsajos su asmenybės ypatumais, atitinkančiais neurotiškumo ir sąmoningumo bruožus. Vienintelis skirtumas nuo kitų studijų – atrastos sąsajos tarp tolerancijos, kurią tvirtai galima priskirti prie atvirumo bruožų, ir darbo atlikimo. Ypatingai svarbu pažymėti, jog autoriai, atlikę statistinę duomenų analizę, reziūmavo, kad sėkmingą darbo atlikimą geriausiai prognozavo ne tik tam tikros asmeninės charakteristikos, bet ir akademiniai rezultatai profesinio rengimo įstaigoje. Iš to galima padaryti išvadą, kad norint numatyti tolimesnę policijos pareigūno darbo atlikimą, ypač svarbu atsižvelgti į šiuos du elementus, jokių būdu neatmetant nė vieno iš jų.

Kaip galima buvo pastebėti, šioje straipsnio dalyje pristatyti empiriniai tyrimai buvo atlikti bendrai su policijos pareigūnais, tačiau nesikoncentruota į konkrečią policijos darbo sritį. Kadangi nagrinėjama problema yra susijusi su kriminalinės policijos pareigūnais, pravartu apžvelgti užsienyje atliktą tyrimą, kuriame kognityviniai gebėjimai, emocinis intelektas³⁰ ir asmenybės bruožai buvo siejami būtent su minėtų pareigūnų darbo atlikimu³¹. Iš viso buvo ištirtas JAV 131 federalinės policijos agentas. Šių pareigūnų esminės darbo funkcijos apima šnipinėjimo, terorizmo, turtinių nusikaltimų, smurto, vagysčių, kompiuterių įsilaužimo, sukčiavimo, narkotinių medžiagų platinimo, karinio dezertyravimo, sutarčių sudarymo korupcijos atvejų tyrimai. Visi jie mokėsi pagal 17 savaičių trukmės privalomąją mokymo programą, kurios metu jiems buvo atliktas ir psichologinis įvertinimas. Po vienerių metų 38 (29 vyrai ir 9 moterys) pareigūnai ir 38 jų vadovai sutiko dalyvauti antroje tyrimo dalyje. Joje vadovų buvo paprašyta penkių balų skalėje įvertinti tokius darbinius sugebėjimus kaip apklausų vedimo įgūdžius, paieškos atlikimo įgūdžius, bylos valdymo įgūdžius, tiriamojo tinklo sukūrimo (pavyzdžiui, gebėjimas užmegzti kontaktą su teisėsauga nesusijusia įstaiga, galinčia padėti sprendžiant bylą), komandinio darbo, laiko valdymo ir reagavimo į agresiją (pavyzdžiui, kaip agentas geba susitvarkyti su priešiška nusiteikusia

³⁰ Emocinis intelektas – gebėjimas stebėti savo ir kitų emocijas, atskirti skirtingas emocijas ir jas tinkamai įvertinti ir panaudoti emocinę informaciją mąstymo ir elgesio valdymui.

³¹ Ono, M., Sachau, D. A., Deal, W. P., Englert, D. R., Taylor, M. D. *Cognitive ability, emotional intelligence, and the big five personality dimensions as predictor performance*. Criminal justice and behavior, 2011, Nr. 38. P. 471-491.

piliečiais) įgūdžiai. Paaiškėjo, kad iš asmenybės charakteristikų tik neurotiškumas buvo neigiamai susijęs su bendru darbo atlikimo vertinimu. Analizuojant atskirus darbo atlikimo aspektus, neurotiškumas reikšmingai (neigiamai) koreliavo su komandinio darbo ir laiko valdymo įgūdžiais. Tai reiškia, kad emocinis stabilumas (žemas neurotiškumas) kriminalinės policijos pareigūnams yra svarbus dirbant stresinėse situacijose komandoje, taip pat efektyviai planuojant laiką darbe. Įdomu pastebėti, kad apklausų vedimo įgūdžiai ir tinklo sukūrimo įgūdžiai buvo reikšmingai susiję su pareigūnų emociniu intelektu. Pastarosios dvi kompetencijos reikalauja specifinių bendravimo įgūdžių, todėl, kaip parodo šio tyrimo rezultatai, sugebėjimas gerai įvertinti emocinę informaciją gali padėti tyrėjams efektyviai atlikti apklausas ir užmegzti reikiamus kontaktus tiriant nusikalstamas veikas.

Apžvelgus įvairiose šalyse surinktus empirinius duomenis, galima teigti, jog tam tikri asmenybės bruožai iš tiesų daro įtaką ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijai. Jeigu kalbėtume konkrečiau, tai visų pirma yra neurotiškumo ir sąmoningumo sričių bruožai. Vis dėlto dėl kitų trijų asmenybės bruožų grupių vieningo sutarimo mokslinėje literatūroje nėra: vieni autoriai atrado tam tikras sąsajas su ekstraversija³², kiti – atvirumu patirčiai³³. Todėl tvirtų apibendrinimų šių bruožų atžvilgiu daryti negalima. Taigi, sėkmingai dirbančio (aukštos kompetencijos ir profesionalaus) ikiteisminio tyrimo pareigūno asmenybę mes galime charakterizuoti taip: ramus, atsipalaidavęs, retai patiriantis neigiamus jausmus, atsparus stresui (žemas neurotiškumas); sąžiningas, sistemingas, siekiantis tikslų, pareigingas ir drausmingas (aukštas sąmoningumas). Kita vertus, norint gerai numatyti sėkmingai ateityje dirbantį ikiteisminio tyrimo pareigūną, neužtenka analizuoti tik asmenybės bruožus, būtina įvertinti ir akademinis rezultatus profesinio rengimo įstaigoje³⁴. Taip pat pravartu pažvelgti ir į kitus komponentus, tokius kaip motyvacija dirbti konkrečioje pareigybėje ir elgesio ypatumus anapus darbinės aplinkos. Pavyzdžiui, viename tyrime JAV pareigūnų atkaklumo stoka ir vairavimo pažeidimo skaičius „sėkmingai“ prognozavo arba prastą darbo kokybės vertinimą, arba išėjimą iš darbo³⁵. Taigi, toks kompleksinis (asmenybės, akademinis rezultatai, faktų apie elgesį) kandidato eiti ikiteisminio tyrimo pareigūno įvertinimas padėtų geriausiai numatyti jo sėkmingą darbo atlikimą ateityje. Vis dėlto vertėtų pabrėžti šios apžvalginės

³² Salgado, J. E. *The five factor model of personality and job performance in the European community*. Journal of applied psychology, 1997, Nr. 82. P. 30-43.

³³ Detrick, P., Chibnall, J. T., Luebbert, M. C. *The revised NEO personality inventory as prediction of police academy performance*. Criminal justice and behavior, 2004, Nr. 31. P. 676-694.

³⁴ Forero, C. G., Gallardo-Pujol, D., Maydesu-Olivares, A., Andres-Pueyo, A. *A longitudinal model for predicting performance of police officers using personality and behavioral data*. Criminal justice and behavior, 2009, Nr. 36. P. 591-606.

³⁵ Mufson, D. W., Mufson, M. A. *Predicting police officer performance using the Inwald Personality Inventory: An illustration from Appalachia*. Professional psychology, research and practice, 1998, Nr. 29. P. 59-62.

analizės galimus ribotumus. Visų pirma didžiosios dalies tyrimų dalyvių imtys buvo sudarytos iš bendrai policijos pareigūnų neišskiriant tik tam tikros veiklos srities ar padalinių specialistų. Daugiau empirinių duomenų apie išskirtinai ikiteisminio tyrimo pareigūnų asmenybės ypatumus ir jų įtaką šių specialistų kompetencijai padėtų daryti tvirtesnes, moksliskai pagrįstas išvadas. Antra, be abejo trūksta tyrimų, atliktų Lietuvoje, nagrinėjama tema. Atsižvelgiant į kultūrinius skirtumus, iškyla validumo problema norint generalizuoti kitose šalyse gautus rezultatus konkrečioje populiacijoje. Todėl šio straipsnio autoriai, nagrinėję užsienio šalių mokslininkų atliktų tyrimų rezultatus, siekdami identifikuoti mūsų šalies tyrėjui būtinas asmenines savybes, nepretenduoja į absoliučią tiesą – patikimų rezultatų galima būtų tikėtis tik atlikus tyrimus konkrečiai su Lietuvos ikiteisminio tyrimo pareigūnais. Trečia, šios apžvalgos pradžioje buvo paminėta, jog šiuolaikinėje kognityvinėje psichologijoje didelis dėmesys yra skiriamas įvairiems kognityviniams šališkumams, atminties iškraipymams, mąstymo ypatumams. Ne išimtis ir teisėsaugos pareigūnai. Apstu duomenų apie proceso dalyvių šališkas apklausas^{36,37}, tyrėjo veiksmus, nulemiančius įtariamojo klaidingą prisipažinimą³⁸, psichologinius efektus, darančius įtaka ne visai teisingiems sprendimams³⁹, melo atpažinimo klaidoms⁴⁰ ir t. t. Tačiau iki šiol trūksta empirinių tyrimų dėl šių veiksnių sąsajų su ikiteisminio tyrimo pareigūno tam tikrais asmenybės bruožais. Autoriai, ateityje atliksiantys tyrimus nagrinėjama tema, turėtų atsižvelgti į šiuos probleminius klausimus – tai padėtų konstruoti patikimą būsimo ikiteisminio tyrimo pareigūno profilį.

IŠVADOS

Šio tyrimo metu nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) profesionalumo charakteristiką suponuoja du pagrindiniai elementai, įtakojantys efektyvesnius veiklos rezultatus: ne tik turima kvalifikacija ir kompetencija, t. y. žinios, įgūdžiai, gebėjimai ir jų pritaikymas atliekant savo veiklą, bet ir individualios charakteristikos, tokios kaip asmeninės savybės, padedančios jam pasiekti norimų veiklos tikslų.

Remiantis užsienio šalių mokslininkų atliktais tyrimais, vertinant ikiteisminio tyrimo pareigūno asmeninių savybių vaidmenį jo profesinei kompetencijai ir profesionalumui, visų pirma,

³⁶ Loftus, E. *Leading questions and the eyewitness report*. Cognitive psychology, 1975, Nr. 7. P. 560-572.

³⁷ Kassin, S., Goldstein, C. C., Savitsky, K. *Behavioral confirmation in the interrogation room: On the danger of presuming guilt*. Law and human behavior, 2003, Nr. 27. P. 187- 203.

³⁸ Kassin, S., Drizin, S., Grisso, T., Gudjonsson, G. H., Leo, R. A., Redlich, A. D. *Police-induced confessions: Risk factors and recommendations*. Law and human behavior, 2010, Nr. 34. P. 3-38.

³⁹ Risinger, D. M., Saks, M. J., Thompson, W. C., Rosenthal, R. *The Daubert/Kumho implications of observer effects in forensic science: Hidden problems of expectation and suggestion*. California law review, 2002, Nr. 90. P. 3-52.

⁴⁰ Vrij, A. *Why professionals fail to catch a liar and how they can improve*. Legal and criminological psychology, 2004, Nr. 9. P. 159-181.

svarbu atkreipti dėmesį į neurotiškumo (gebėjimo toleruoti stresines situacijas, kontroliuoti troškimus ir potraukius, polinkio išgyventi neigiamus jausmus ir pan.) ir sąmoningumo (atkaklumo, tikslų siekimo, nuovokumo, organizuotumo, pareigingumo ir pan.) sričių bruožus, taip pat juos sieti ir su akademiniais rezultatais profesinio rengimo įstaigoje bei motyvacijos lygiu užimti konkrečias pareigas.

Stokojama išsamių tyrimų apie ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumą įtakojančius vidinius veiksnius – asmenines charakteristikas (asmenines savybes, motyvaciją). Todėl egzistuoja empirinių tyrimų, leidiančių geriau atskleisti ikiteisminio tyrimo pareigūnų asmeninių savybių ir profesinių kompetencijų bei profesionalumo ryšį, taip pat sukurti patikimą būsimo ikiteisminio tyrimo pareigūno profilį, atlikimo Lietuvoje poreikis.

LITERATŪRA

1. Barrick M. R., Mount M. K. *The big five personality dimensions and job performance: A meta-analysis*. Personnel psychology, 1991, Nr. 44.
2. Barrick M. R., Mount M. K. *Yes, personality matters: Moving on to more important matters*. Human performance, 2005, Nr. 18.
3. Colman A. *A dictionary of psychology*. Oxford University press. III-rd edition. Oxford University Press, New York, 2009.
4. Costa P. T., McCrae R. R. *NEO PI – R. Taisyto NEO asmenybės (NEO PI-R) ir NEO penkių faktorių (NEO-FFI) klausimynų vadovas*. VU Specialiosios psichologijos laboratorija, Vilnius, 2012.
5. Detrick P., Chibnall J. T. *Revised NEO personality inventory normatyve data for police officer selection*. Psychological service, 2013, Nr. 13.
6. Detrick P., Chibnall J. T. *NEO PI-R personality characteristics of high-performing entry-level police officers*. Psychological service, 2006, Nr. 3.
7. Detrick P., Chibnall J. T., Luebbert M. C. *The revised NEO personality inventory as prediction of police academy performance*. Criminal justice and behavior, 2004, Nr. 31.
8. Forero C. G., Gallardo-Pujol D., Maydesu-Olivares A., Andres-Pueyo A. *A longitudinal model for predicting performance of police officers using personality and behavioral data*. Criminal justice and behavior, 2009, Nr. 36.
9. Justickis V., Valickas, G. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*. Monografija. Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006.
10. Kassin S., Drizin S., Grisso T., Gudjonsson G. H., Leo R. A., Redlich A. D. *Police-induced confessions: Risk factors and recommendations*. Law and human behavior, 2010, Nr. 34.
11. Kassin S., Goldstein C. C., Savitsky K. *Behavioral confirmation in the interrogation room: On the danger of presuming guilt*. Law and human behavior, 2003, Nr. 27.
12. Loftus E. *Leading questions and the eyewitness report*. Cognitive psychology, 1975, Nr. 7.
13. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės 2012 m. gruodžio 20 d. valstybinio audito ataskaita „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-09]. <http://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2>.
14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. spalio 14 d. įsakymas Nr. I-259/5-V-808 „Dėl tarpinstitucinės specialiųjų mokymo modulių programos „Teisėsaugos institucijų pareigūnų veikla“ patvirtinimo“.
15. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. Nr. 5-V-284 „Dėl Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašo patvirtinimo“.

16. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. kovo 19 d. įsakymas Nr. 5-V-221 „Dėl specialiųjų mokymo modulių programos „Kriminalinės policijos veikla“ patvirtinimo.
17. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. 5-V-44 „Dėl valstybinio audito ataskaitoje „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą?“ Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos pateiktų rekomendacijų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“.
18. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. kovo 5 d. įsakymu Nr. 5-V-190 „Dėl policijos pareigūnų profesinių ir specialiųjų kompetencijų reikalavimų patvirtinimo“.
19. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2013 m. liepos 3 d. įsakymas Nr. 5-V-561 „Dėl specialiųjų mokymo modulių programos „Kriminalinės žvalgybos pareigūnų veikla“ patvirtinimo.
20. Mufson D. W., Mufson M. A. Predicting police officer performance using the Inwald Personality Inventory: An illustration from Appalachia. *Professional psychology, research and practice*, 1998, Nr. 29.
21. Navickienė Ž. Ikiteisminio tyrimo organizavimo optimizavimas Lietuvoje: nunc ar ad feliciora tempora? *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. II dalis*. Vilnius, Charkovas, 2013.
22. Navickienė Ž. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos ir kompetencijos svarba ikiteisminio tyrimo procese. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2010. Nr. 19.
23. Nechajava, N. B. Strategija inovacionogo obuchenije subjektov rasledovanija [Strategy of innovative training of pre-trial investigation subjects]. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. II dalis*. Vilnius, Charkovas, 2013.
24. Ono M., Sachau D. A., Deal W. P., Englert D. R., Taylor M. D. Cognitive ability, emotional intelligence, and the big five personality dimensions as predictor performance. *Criminal justice and behavior*, 2011, Nr. 38.
25. Pukelis K. Gebėjimas, kompetencija, mokymosi/studijų rezultatas, kvalifikacija ir kompetentingumas: teorinė dimensija. *Aukštojo mokslo kokybė*. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, Nr. 6.
26. Risinger D. M., Saks M. J., Thompson W. C., Rosenthal R. The Daubert/Kumho implications of observer effects in forensic science: Hidden problems of expectation and suggestion. *California law review*, 2002, Nr. 90.
27. Salgado J. E. The five factor model of personality and job performance in the European community. *Journal of applied psychology*, 1997, Nr. 82.
28. Varela J. G., Boccaccini M. T., Scogin F., Stump J., Caputo A. Personality testing in law enforcement employment settings: A meta-analytic review. *Criminal Justice and behavior*, 2004, Nr. 31.
29. Vrij A. Why professionals fail to catch a liar and how they can improve. *Legal and criminological psychology*, 2004, Nr. 9.

PROFESSIONALISM DIMENSIONS OF CRIMINAL INVESTIGATOR: PROFESSIONAL COMPETENCE AND PERSONALITY TRAITS

Žaneta Navickienė*
Lithuanian Police School

Aleksandras Izotovas**
Lithuanian Police School

Summary

The article analyzed the professional competence and personality traits of criminal investigator and their relationship with professionalism. The article is comprised of the introduction and two subsequent parts. The first part introduced the relevance of the professional competence of the investigator. In particular, conceptions of the qualification and competence were analyzed and criminal investigator's professionalism

was discussed. The first part also included the analysis of legal acts that regulate police officer's professional qualification and competence, and their influence on the effectiveness of criminal investigation. In the second part the concept of personality traits was presented. Furthermore, investigator's necessary traits and their association with professional competences were identified. Given these dimensions, the essential professional characteristic of criminal investigator was formed.

The authors of this paper aimed at investigating the factors that influence the professionalism of criminal investigator based on the results of foreign studies. It was concluded that professionalism of criminal investigator is presupposed by two principal elements that can influence his/her effective job performance i. e. the achieved qualification and competence (knowledge, skills and their application) together with individual characteristics such as personality traits contributes to the expected performance outcomes of such police officer.

As for the personality traits, neuroticism (tolerance to stress, ability to control desires, tendency to experience negative emotions, etc.) and conscientiousness (perseverance, aim for achievement, consciousness, organization, self-discipline, etc.) play the biggest role in the evaluation of criminal investigator's competence and professional performance. It was also revealed that together with personality traits assessment, the academic results at the police training institution and the motivational level also must be considered.

The authors noted that currently there is a lack of research in Lithuania on the discussed issue. More research is needed in order to better understand the association between criminal investigators' personality traits and their competences and professionalism within Lithuanian population.

Keywords: personality traits, criminal investigator, qualification, police officer, professional competence, professionalism.

Žaneta Navickienė*, Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus viršininkė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos pareigūnų kompetencija ir profesinis mokymas, ikiteisminio tyrimo organizavimas.

Žaneta Navickienė*, Head of Further Training Division at Lithuanian Police School. Lecturer of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: police competence and vocational training, organizing of pre-trial investigation.

Aleksandras Izotovas**, Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus psichologas. Mokslinių tyrimų kryptys: nusikaltimų tyrimo psichologija, baudžiamojo proceso dalyvių sprendimo priėmimo psichologiniai veiksniai, asmenybės įvertinimas.

Aleksandras Izotovas**, Psychologist of Further Training Division at Lithuanian Police School. Research interests: investigative psychology, criminal procedure officials and their decision making, personality assessment.

1 priedas. „Didžiojo penketo“ asmenybės bruožų grupės (sritys) ir specifiniai asmenybės bruožai.

Sritis	Aukštas laipsnis	Žemas laipsnis	Bruožai	Aukštas laipsnis	Žemas laipsnis
<i>Neurotiškumas</i>	Jautrus, emocionalus, polinkis išgyventi neigiamus jausmus	Ramus, nesuserzinęs, stresinės situacijos neišveda iš pusiausvyros	<i>Nerimastingumas</i>	Nuogaustaujantis, nervingas, baimingas, įsitęsęs	Ramus, atsipalaidavęs
			<i>Priešiškumas</i>	Linkęs jausti pyktį, kartėlį	Sunkiai supyksta
			<i>Depresyvumas</i>	Linkęs jausti kaltę, liūdesį, beviltiškumą, vienišumą	Retai patiria depresyvius jausmus
			<i>Drovumas</i>	Jautrus pajuokai, nepilnavertiškumo jausmas, jaučiasi nejaukiai kitų draugijoje	Linkęs retai sutrikti kebliose socialinėse situacijose
			<i>Impulsyvumas</i>	Žemas gebėjimas kontroliuoti troškimus ir potraukius (pvz., maistą, cigaretes, nuosavybę)	Lengviau atsispiria įvairioms pagundoms, gerai toleruoja frustraciją
			<i>Pažeidžiamumas</i>	Jaučiasi negebantis įveikti streso, linkęs išgyventi beviltiškumą neįprastose/kritinėse situacijose	Linkęs jaustis gebantis savarankiškai tvarkytis sudėtingomis aplinkybėmis
<i>Ekstravertiškumas</i>	Mėgsta bendrauti su žmonėmis, aktyvus, energingas, draugiškas, visuomeniškas	Santūrus, rimtas, pirmenybę teikia būti vienas ar su keliais artimais žmonėmis	<i>Šiltumas</i>	Mylintis, draugiškas, mėgsta kitus žmones, lengvai užmezga artimus ryšius	Formalesnis, labiau rezervuotas ir atsitolinęs
			<i>Socialumas</i>	Mėgsta bendrauti su kitais, linksmas	Linkęs būti vienas, vengia socialinės stimuliacijos
			<i>Savęs įtvirtinimas</i>	Socialiai dominuojantis, valingas, tvirtas, ryžtingas	Linkęs suteikti iniciatyvą kitiems, būti antrame plane
			<i>Energingumas</i>	Linkęs energingai veikti, jaučia poreikį būti užsiėmusiam	Ramesnis, atsipalaidavęs
			<i>Sužadavimo siekimas</i>	Siekia stimuliacijos, aštrių pojūčių	Nejaučia jaudulio poreikio, priimtinesnis ramus gyvenimo būdas
			<i>Teigiamas emocijųingumas</i>	Linkęs patirti teigiamas emocijas, linksmas, optimistiškas	Mažiau guvus ir energingas
<i>Atvirumas</i>	Atviras naujai patirčiai, dėmesys vidiniam ir išoriniam pasauliui, laki vaizduotė, platus interesų ratas	Tradiciškas, praktiškas, konservatyvus požiūris, žemiškas	<i>Svajingumas</i>	Mėgsta svajoti, lakios vaizduotės	Žemiškesni, sutelkia dėmesį į prieinamus dalykus
			<i>Estetiškumas</i>	Vertina meną ir grožį, susidomėjęs muzika, poezija, daile	Nėra jautrus menui ir grožiui ir jais nesidomi
			<i>Jausmingumas</i>	Linkęs priimti ir vertinti savo vidinius jausmus ir emocijas, patirti intensyvesnes ir gilesnes emocines būsenas	Būdingas blankesnis emocijų išgyvenimas, mažesnis svarbos teikimas jausmams

			<i>Atvirumas naujai veiklai</i>	Pirmenybės teikimas naujovėms ir įvairovei	Polinkis likti prie išbandytų ir patikrintų dalykų			
			<i>Atvirumas idėjoms</i>	Plačių pažiūrų, aktyviai įsitraukia į intelektines veiklas, turi pomėgi pasvarstymams, galvosūkiams	Ribotas smalsumas, susidomėjimas ir tam tikrų temų išmanymas			
			<i>Atvirumas vertybėms</i>	Linkęs peržvelgti socialines, politines ir religines vertybes	Linkęs vadovautis autoritetais, gerbti tradicijas, konservatyvus			
<i>Sutarumas</i>	Altruistiškas, užjaučiantis, siekia padėti kitiems, bendradarbiaujantis ir vengiantis konfliktų	Užsispyręs, skeptiškas kitų ketinimams, linkęs konkuruoti, tiesiogiai reikšti priešiškusumą	<i>Patiklumas</i>	Linkęs tikėti, kad kiti yra nuoširdūs ir turi gerų norų	Ciniškas, skeptiškas, linkęs manyti, kad kiti gali būti nenuoširdūs, pavojingi			
			<i>Tiesmukumas</i>	Atviras, nuoširdus, paprastas	Turi polinkį manipuliuoti meiliekavimu, gudrumu, klastingumu, apgaule			
			<i>Altruistiškumas</i>	Susirūpinęs kitų gerove, linkęs rodyti dosnumą, norą padėti kitiems	Egocentriškas, nenori įsitraukti į kitų problemas			
			<i>Nuolaidumas</i>	Linkęs nusileisti, slopinti agresiją, atleisti ir pamiršti tarpasmeniniuose santykiuose, švelnaus būdo	Agresyvus, labiau konkuruojantis, reiškiantis pyktį			
			<i>Kuklumas</i>	Noras būti nepastebimam	Įsitikinęs savo pranašumu, polinkis į aroganciją			
			<i>Atjautumas</i>	Susirūpinęs kitų poreikiais, akcentuoja žmogiškąją pusę socialiniuose dalykuose	Užsispyręs, nereaguojantis į kitų pagalbos prašymą, linkęs pagrįsti sprendimus šalta logika			
			<i>Sąmoningumas</i>	Siekia tikslų, atkaklus, ryžtingas, sistemingas, punctualus, patikimas	Nerūpestingas, lengvabūdiškas, nemėgsta planuoti	<i>Kompetetingumas</i>	Suvokia save gabų, nuovokų, išmintingą, naudingą	Linkęs prasčiau vertinti savo gebėjimus ir jų panaudojimo galimybes
						<i>Tvarkingumas</i>	Švarus, tvarkingas, gerai organizuotas	Nelinkęs tvarkytis, planingai veikti
<i>Pareigingumas</i>	Tvirtas etinių principų laikymasis, skrupulingas moralinių įsipareigojimų vykdymas	Atsainiai žvelgia į įsipareigojimus, linkęs būti nepatikimas						
<i>Tikslo siekimas</i>	Darbštus, atkakliai siekia savo tikslų, žino, ko siekia	Turi polinkį į abejingumą, apatiškumą, tingumą, nėra stimulo siekti sėkmės						
<i>Savidrausmė</i>	Gebantis save motyvuoti darbo atlikimui	Linkęs atidėlioti darbų vykdymą, prarasti norą dirbti, lengvai pasiduoda, pritrūksta motyvacijos						
<i>Apdairumas</i>	Atsargus, apdairus, atidžiai apgalvoja prieš veikiant	Skubotas, linkęs nepasverti galimų padarinių						

THE NEED AND POSSIBILITIES OF HARMONISATION IN CRIMINAL LAW MATTERS IN THE EU

Mantas Pakamanis*

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law
Putvinskio str. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 616 48902, e-mail: m.pakamanis@gmail.com*

Annotation. EU Member States must recognize decisions stemming from the national law of other Member States. Citizens in the other Member States are not in the position to know how other national criminal law systems have developed. Agreeing on the procedure to recognize national decisions with the application of the mutual recognition principle, rather than substantive rules in the field of criminal law reflects a legitimacy and democratic deficit. In addition, the “extraterritorial” reach of national criminal law decisions poses significant challenges to the position of the individual in legal order. Besides, the existing legal diversity constitutes a “weapon” in the hands of criminals, as they may take advantage of the heterogeneity of the systems and of those they identify as less effective. The Treaty of Lisbon introduced changes, which regards criminal law harmonisation. Harmonisation involves a set of concrete EU-wide standards which would be negotiated and agreed by the EU institutions. This article explores the current constitutional concerns of the application of the principle of mutual recognition in criminal law and seeks to indicate the need and possibilities to use harmonisation in the development of EU criminal law.

Keywords: mutual recognition, harmonisation, EU criminal law, the Treaty of Lisbon.

INTRODUCTION

Application of the principle of mutual recognition has been the motor of European integration in criminal matters. The adoption in 2002 of the European Arrest Warrant constituted a spectacular development for European Union criminal law, and was followed by a series of further mutual recognition measures. The implementation of the European Arrest Warrant, and its interpretation by national constitutional courts, have cast light on a series of significant challenges that mutual recognition in criminal matters poses to the constitutional traditions of Member States and fundamental rights. This have caused the debate on primacy of European Union law over national constitutional law and brought to the fore issues of competence and legitimacy, and the reframing of the relationship between the Union and Member States in the field of criminal law. These legitimate national concerns need to be balanced against the need for effective EU action and sufficient democratic involvement is needed in the adoption of EU measures.¹

¹ see S. Peers, Mutual Recognition and Criminal Law in the European Union. Has the Council Got it Wrong?, *Common Market Law Review*, 2004, p. 5-36.

Due to the need for balancing these concerns, the Treaty of Lisbon introduced changes, which regards criminal law harmonisation. However, they are complex and subject to important limitations. Nevertheless, the Treaty gives certain instruments to strike a reasonable balance between enhancing the efficiency and legitimacy of EU criminal law and assurance of the essential guarantees of Member States interests, related to constitutional concerns.

MUTUAL RECOGNITION IN CRIMINAL MATTERS IN THE EU AND CONSTITUTIONAL CONCERNS

1. THE PRINCIPLE OF MUTUAL RECOGNITION

The UK Government put forward during its EU Presidency in 1998 the idea of applying the mutual recognition principle in the field of criminal law, leading to the recognition by the European Council at Cardiff of “the need to enhance the ability of national legal systems to work closely together” and a request to the Council “to identify the scope for greater mutual recognition of decisions of each others’ courts”.² In its 1999 Tampere Conclusions, setting up a five year agenda for EU Justice and Home Affairs, the European Council endorsed the principle of mutual recognition, which in its view, “should become the cornerstone of judicial co-operation in criminal matters”.³ This led in 2001 to the adoption by Member States of a very detailed Programme of measures to implement the principle of mutual recognition of decisions in criminal matters, which called on the Council to adopt no less than 24 measures in the field.⁴ The Commission expressed the view that:

“Thus, borrowing from concepts that have worked very well in the creation of the Single Market, the idea was born that judicial co-operation might also benefit from the concept of mutual recognition which, simply stated, means that once a certain measure, such as a decision taken by a judge in exercising his or her official powers in one Member State, has been taken, that measure – in so far as it has extranational implications – would automatically be accepted in all other Member States, and have the same or at least similar effects there”.⁵

² Para 39, doc. SN 150/1/98 REV 1.

³The reference to mutual recognition as the “cornerstone” of judicial co-operation in criminal matters in the EU was reiterated 5 years later, in the Hague Programme.

⁴O.J. 2001, C 12/10.

⁵ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Mutual Recognition of Final Decisions in Criminal Matters, COM(2000)495 final, Brussels 26 July 2000.

Mutual recognition in the internal market involves the recognition of national regulatory standards and controls,⁶ is geared to national administrators and legislators,⁷ and results in facilitating the free movement of products and persons, thus enabling the enjoyment of fundamental Community law rights. Mutual recognition in criminal matters on the other hand involves the recognition and execution of court decisions by judges, in order to primarily facilitate the movement of enforcement rulings. Moreover, the intensity of intervention of the requested authority is greater in criminal matters, as further action may be needed in order to execute the judgment/order. While the logic behind recognition in the internal market and criminal law may be similar (there should be no obstacles to movement in a borderless EU) – which, in criminal matters leads to calls for compensatory measures (criminals should not benefit from the abolition of borders in the EU) – there is a different rationale between facilitating the exercise of a right to free movement of an individual and facilitating a decision that may ultimately limit this and other rights.

These differences notwithstanding, the founding principle of mutual recognition in both internal market and criminal law is similar: the recognition of national standards by other EU Member States. In that sense as Nicolaidis and Shaffer have noted, “recognition creates extraterritoriality”.⁸ National, standards must be recognized “extraterritorially”, in the sense that they, must be applied and/or enforced by another Member State. The central element of the mechanism is that it is an individual national standard, judgment or order that must be recognized by other Member States is not an EU-wide negotiated standard.⁹ In recognizing these standards in specific cases, national authorities implicitly accept as legitimate the national regulatory/legal/justice system which has produced them in the first place.¹⁰ In that sense, mutual recognition represents a “journey into the unknown”, where national authorities are in principle obliged to recognize standards emanating from the national system of any EU Member State on the basis of mutual trust, with a minimum of formality. As will be seen below, although accepting and applying foreign law has been a central element in private international law, this “journey into the unknown” in mutual recognition is different and

⁶ see Armstrong, “Mutual recognition”, in Barnard and Scott, *The Law of the Single European Market*, Oxford, Hart, 2002, p. 230-231.

⁷ see Barnard, *The Substantive Law of the EU. The Four Freedoms*, OUP, 2004, p. 507.

⁸ see Nicolaidis and Shaffer, “Transnational Mutual Recognition Regimes: Governance without global government”, 68 *Law and Contemporary problems*, 2005, p. 267.

⁹ see Guild, *Crime and the EU’s Constitutional Future in an Area of Freedom, Security and Justice*, 10 *ELJ*, 2004, p. 219.

¹⁰ *supra* note 6, p. 231.

raises a number of concerns in the sensitive field of criminal law where a high level of legal certainty is required and the relationship between the individual and the State is at stake. It is because mutual recognition challenges traditional concepts of territoriality and sovereignty.

The first, and most analyzed, example of mutual recognition in criminal matters in the European Union has been the European Arrest Warrant.¹¹ The European Arrest Warrant has radically changed existing arrangements of co-operation on extradition and constitutes a strong precedent for the application of mutual recognition in criminal matters in the European Union.¹² This is recognized in the Preamble of the Framework Decision which states that the warrant “is the first concrete measure in the field of criminal law implementing the principle of mutual recognition which the European Council referred to as the ‘cornerstone’ of judicial co-operation”.

The European Arrest Warrant is a judicial decision issued by a Member State with a view to the arrest and surrender by another Member State of an individual for the purposes of conducting a criminal prosecution or executing a custodial sentence or detention order.¹³ The Warrant is thus a national judicial decision which must be recognized and executed by the requested State. Co-operation is formalized, as the Warrant takes the form of a Certificate – a pro-forma form which is attached to the Framework Decision and contains a set of information on the requested person and the offence committed. The Warrant must be dealt with as a matter of urgency and the final decision on its execution must be taken within a period of 60 days or exceptionally 90 days from the arrest of the requested person. The requested authority is provided with very limited grounds for refusal to recognize and execute a Warrant. With some exceptions, the arrested person must be surrendered no later than 10 days after the final decision on the execution of the Warrant. The European Arrest Warrant thus introduces a procedure marked by automatization and speed. A judicial authority of an EU Member State must give effect to a decision by a similar authority in another Member State with a minimum of formality: suspects or convicted persons must be surrendered as

¹¹ Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European Arrest Warrant and the surrender procedures between Member States, O.J. 2002, L 190/1.

¹² see Alegre and Leaf, “Mutual recognition in European Judicial Co-operation: A step too far too soon? Case Study - the European Arrest Warrant”, 10 ELJ, 2004, p. 200-217; Venemann, “The European Arrest Warrant and its Human Rights implications”, 63 ZaoRV, 2003, p. 103-121; Wouters and Naert, “Of arrest warrants, terrorist offences and extradition deals: An appraisal of the EU’s main criminal law measures against terrorism after 11 September”, 41 CML Rev., 2004, p. 911-926; Gilmore, The Twin towers and the third pillar: some security agenda developments, EUI Working Paper LAW No 2003/7; Spencer, “The European Arrest Warrant”, 6 CYELS, 2003, p. 201-217.

¹³ Art. 1(1) of Framework Decision.

soon as possible, on the basis of completed forms, and ideally without the executing authorities looking beyond the form.

A Warrant may in fact be issued for acts punishable by the law of the issuing Member State by a custodial sentence or detention order of a maximum period of at least 12 months or, where a sentence has been passed or a detention order made, for sentences of at least four months. So a wide range of conduct and offences may fall within the scope of the Framework Decision. Moreover, a wide range of offences give rise to surrender without verification of the dual criminality of the act. This is the case for a list of 32 offences expressly enumerated in the Framework Decision, provided that they are punishable in the Member State issuing the European Arrest Warrant by a custodial sentence or a detention order for a maximum period of at least three years. The list includes offences which are both very common and diverse, both national and transnational. Some of these have been subject to harmonisation at EU level, while others remain defined strictly by national law (such as murder, grievous bodily injury, rape).¹⁴

While murder is a typical *mala per se* crime and as such punished in all systems, differences in detail abound.¹⁵ However, not all systems distinguish between manslaughter as the basic form of (voluntary or involuntary) killing and murder as a qualified form. Thus, the Austrian and Greek Penal Codes only provide for a distinction between murder and manslaughter in that the latter is the basic form which can be mitigated in cases of the perpetrator being in a strong emotional state at the moment of commission (sect. 75, 76 Austrian Penal Code, Art. 299 Greek Penal Code). As for the qualifiers or aggravating circumstances that convert a simple killing into a murder, the systems vary widely: in English law the difference lies in the intention to kill qualifying as murder *versus* the voluntary or even involuntary forms of manslaughter. German law defines *Totschlag* as the basic form of killing (sec. 212 Penal Code) and *Mord* as a killing aggravated by various circumstances referring to the act of killing (treacherous, cruel, by means endangering the community) or to the perpetrator acting from a lust to kill etc. (sect. 211 Penal Code).¹⁶

¹⁴ see Keijzer, “The Double Criminality Requirement”, Handbook on the European Arrest Warrant, Blekxtoon Ed., p. 137-163.

¹⁵ see Heine/Vest, “Murder/willful killing”, in McDonald/Swaak-Goldman, Substantive and procedural aspects of international criminal law, vol. I., Kluwer, 2000, p. 176.

¹⁶ see Maurach/Schroeder/Maiwald, Strafrecht Besonderer Teil, Teilband I, C.F. Muller 9th ed., 2003, p. 27.

2. CONSTITUTIONAL CONCERNS

Criminal law regulates the relationship between the individual, and the State, and guarantees not only State interests but also individual freedoms and rights in limiting State intervention. Court orders and judgments in the criminal sphere may have a substantial impact on fundamental rights, and any inroads to such rights caused, by criminal law must be extensively debated and justified. Using mutual recognition to achieve regulatory competition (as has been the case in the internal market) cannot be repeated in the criminal law sphere, as the logic of criminal law is different and market considerations cannot give a solution.¹⁷ While market efficiency requires a degree of flexibility and aims at profit maximization, clear and predictable criminal law principles are essential to provide legal certainty in a society based on the rule of law. The existence of these publicly negotiated rules is a condition of public trust in the national legal order. The application of the mutual recognition principle in criminal matters on the terms described above, has raised a number of constitutional concerns. A major objection has centered on the abolition of the dual criminality requirement, which is seen to constitute a breach of the legality principle. While proponents of mutual recognition have argued that maintaining dual criminality is contrary to the very principle of mutual recognition,¹⁸ those expressing concerns note that the abolition of dual criminality is contrary to the constitutionally enshrined in a number of Member States – principle of legality (or *nullem crimen sine lege*). Constitutionally it is not acceptable to execute an enforcement decision related to an act that is not an offence under the law of the executing State.¹⁹ The executing State should not be asked to employ its criminal enforcement mechanism, to help prosecute/punish behavior which is not a criminal offence in its national legal order. Concerns in this context involve in particular offences which have not been unction at EU level.²⁰

A related, but broader concern involves the link between legality and legitimacy of criminal law at the national, and EU level.²¹ Criminal law is fundamental in a society

¹⁷ see Majone, *Dilemmas of European Integration. The Ambiguities and Pitfalls of Integration by Stealth*, OUP, 2005, p. 71.

¹⁸ see Nilsson, “Mutual Trust or Mutual Mistrust?”, in de Kerchove and Weyembergh (Eds.), *Editions de l’Universits de Bruxelles*, 2005, p. 158.

¹⁹ See Kaiafa-Gbandi, *To Poiniko Dikaio stin Europaiki Enossi (Criminal Law in the European Union)*, Sakkoulas editions, Athens-Thessaloniki, 2003, p. 328.

²⁰ for instance, euthanasia, under certain circumstances, is no longer an offence in the Netherlands and Belgium. However, Member States which have chosen not to criminalize euthanasia, should in principle be ready to execute a European Arrest Warrant, issued by authorities of counties in which euthanasia remains an offence.

²¹ see Van den Wyngaert, “Eurojust and the European Public Prosecutor in the Corpus Juris Model: Water and Fire?”, in Walker (Ed.), *Europe’s Area of Freedom, Security and Justice*, OUP, 2004, p. 232.

governed by the rule of law, as it contains rules delineating the relationship between the individual and the State and thus providing guarantees and safeguards for the individual regarding the extent and limits of acceptable behavior and reach of State power and force.²² Criminal law and the limits that it sets must be openly negotiated and agreed via a democratic process, and citizens must be aware of exactly what the rules are. However, mutual recognition challenges this framework.

The “extraterritorial” reach of national criminal law decisions in these terms poses significant challenges to the position of the individual in the national legal order. By recognizing and executing a decision by another Member State, the guarantees of the criminal law of the executing Member State are challenged, as the limits of the criminal law become uncertain. This may lead to the worsening of the position of the individual, by enhancing prosecutorial efficiency. It may lead to cases where applying mutual recognition would result in compromising well-established constitutional protection in the executing State and thus challenge the relationship between the individual and the State created on the basis of citizenship and territoriality. By requiring authorities in EU Member States to recognize and execute enforcement decisions from any other Member State, citizens and residents in the EU are subject to an area where, in order to address the abolition of borders and the movement it entails, the individual is subject to a proliferation of enforcement action taken to protect interest defined at national level. This leads to the over-extension of the punitive sphere.²³ A related concern, voiced primarily with regard to the application of the European Arrest Warrant in practice, is the concern that the recognition of Warrants with the minimum of formality along with the abolition of the dual criminality leads to the breach of suspects right.²⁴ In particular, whether the suspect enjoys ECHR rights in the issuing State – the right to a fair trial and the protection from torture.

3. THE FUNCTIONS OF HARMONISATION

Harmonisation is not the same as unification. When harmonisation is referred to, it does not mean the complete replacement of national criminal law systems by a single, uniform European criminal law, but the approximation of aspects of the different criminal law

²² see Kaiafa-Ghandi, “The development towards harmonization within criminal law in the European Union – A citizen’s perspective”, 9 European journal of Crime, Criminal law and Criminal justice, 2001, p. 242.

²³ see Schunemann, “Fortschritte und Fehlritte in der Strafrechtspflege der EU”, Goldammer’s Archiv fur Strafrecht, 2004, p. 203.

²⁴ see Garlick, „The European Arrest Warrant and the ECHR“, in Blekxtoon, p. 167-182.

systems. In many but not all cases, this will involve minimum harmonisation, whereby the Member States will retain the freedom to take measures going beyond the minimum set rules.²⁵

Anne Weyembergh has noted that the functions of approximation (harmonisation) can be classified into two different types: the autonomous and the auxiliary.²⁶

3.1. THE AUTONOMOUS FUNCTION OF HARMONISATION

First of all, there is the so-called autonomous function, in which the harmonisation of the criminal law of the Member States is an autonomous means to create an area of freedom, security and justice.²⁷ The existence of a common area of law presumes that the differences in the level of legal protection cannot be too great. Harmonisation helps to bring about equal legal protection within the Union, against both crime and government actions – concerning individual rights, free movement and equality of treatment before the law.

The existing legal diversity constitutes a “weapon” in the hands of criminals: they may take advantage of the heterogeneity of the systems and of those they identify as less effective, using them as sanctuaries or safe havens.²⁸ In other respects, because of the increasing permeability of borders and because of the development of interdependence, the criminal laws of each State and the choices made by them in the criminal field have indisputable influence and effect upon the territories of fellow Member States. Consequently, the States are no longer “masters in their own house”, due to a loss in their ability to maintain law and order within their national territory.²⁹ In this context, legal nationalism and retrenchment policies appear to be vain in the face of common challenges and problems, contrary, harmonisation appears to be a trick or a stratagem to recover its sovereignty or at least a part of its lost power. Consequently, harmonisation of substantive criminal law would help to fight crime because criminals could not benefit from differences in penalization and safe havens could also be prevented (for example, drug tourism in the border regions of the Netherlands).

²⁵ Further reflections on the term harmonisation can be found for example in A. Klip and H. van der Wilt (eds), *Harmonisation and Harmonising Measures in Criminal Law*, Amsterdam, 2002. See also A. Klip, *European Criminal Law. An Integrative Approach*. Antwerp, 2009.

²⁶ see A. Weyembergh, “The Functions of Approximation of Penal Legislation within the European Union”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2005, p. 155-170.

²⁷ It derives from Title V of the Treaty of Lisbon, which regulates the “Area of freedom, security and justice”.

²⁸ A. Bernardi, “Opportunity de l’harmonisation”, in M. Delmas-Marty, G. Giudicelli-Delage & E. Lambert-Abdelgawad (eds), 2003, p. 461.

²⁹ see J. Habermas, “Une nouvelle constellation politique”, Fayard, 2000, p. 47.

Fight against crime and security are of course central, but freedom and justice cannot be forgotten. It is pretty clear that the mechanism of judicial cooperation based on mutual recognition focuses on the security goal and neglects more or less the goals of freedom and justice. In this respect, harmonisation's role is essential, because of the need to develop approximation to fulfill the so-called shield function of criminal law: criminal law should indeed not only have a sword function, in the sense that it should not only aim at protecting individuals against crime, but it should also afford protection to individuals against the State's violence.³⁰ Moreover, shield function of criminal law corresponds, to the Member States commitment to respect and protect fundamental rights. It could be argued that the ambition should be to give citizens a common sense of justice throughout the Union. This would imply that procedural rules should respond to broadly the same guarantees, ensuring that people will not be treated unevenly according to the jurisdiction dealing with their case and that the difficulties with which citizens are confronted in cross-border cooperation should be neutralized as far as possible. The current differences between internal laws and the resulting complexity create difficulties for individuals. It could be illustrated by a premise: if access to the substantive and procedural rules is not always easy at the national level, it is much more intricate in cross-border litigation. Individuals cannot hope to know and understand indifferent laws. However, everybody should have easy access to the rules of the game. The result is that heterogeneity leads to a lack of transparency, reduces access to justice and affects legal certainty. It is obvious that deepening of harmonisation would help to solve the identified problems for the citizens. To sum up, harmonisation of the law of criminal procedure and substantive criminal law should not only guarantee that effective action can be taken on a common basis throughout the Union, but also that the citizens of the Union receive equal legal protection throughout the Union and their conduct would be regulated with certainty.

3.2. THE AUXILIARY FUNCTION OF HARMONISATION

Besides autonomous function, harmonisation also has a support (or auxiliary) function. The main idea of this is that effective cooperation between the Member States in criminal

³⁰ see J.A.E. Vervaele, "Regulation et repression au sein de l'Etat providence: la fonction "bouclier" et la fonction "epee" du droit penal en desequilibre, 21 *Deviance et Societe*, 1997.

matters would be facilitated if the differences existing between the criminal law systems of the Member States were not too great.³¹

The process of mutual recognition is based on mutual confidence, which plays a lot more important role here in than the context of classical mechanisms of cooperation. The Court of Justice of the European Union has stated: “there is a necessary implication that Member States have mutual trust in their criminal justice systems and that each of them 173unction173d the criminal law in force in the other Member States even then the outcome would be different if its own national law were applied”.³² It is obvious that to declare the existence of such a trust or to proclaim its necessity is not enough. Moreover, it could lead to mutual mistrust.³³

Different tools can be used to create or develop mutual trust, as for instance mutual evaluation of the criminal justice systems, the development of contacts between the practitioners, etc. However, it could be seen that harmonisation of substantive criminal law as well as of criminal procedures is the essential element to move from climate of mistrust to one of genuine confidence. To sum up, harmonisation is important, first of all for the existence or creation of mutual trust among the Member States, because it is easier to trust other Member States if one knows that the approach to criminal matters is not based on a fundamentally different model as mutual trust is a basis for cooperation based on the principle of mutual recognition.

4. THE TREATY OF LISBON AND NEW POWERS TO HARMONISE CRIMINAL LAW

4.1. BACKGROUND AND OVERVIEW

Before the Treaty of Lisbon the rules concerning the harmonisation of criminal law were set out in Title VI TEU. All former third pillar measures had to be adopted by unanimity in the Council, following a proposal from the Commission or the initiative of any Member

³¹ see S. Peers, „Mutual Recognition and Criminal Law in the European Union. Has the Council Got it Wrong?“, *Common Market Law Review*, 2004, p. 5-36. See also P. Asp, „Mutual Recognition and the Development of Criminal Law Cooperation within the EU“, in E. Husabo and A. Strandbakken (eds), *Harmonization of Criminal Law in Europe*, Antwerp, 2005, p. 31-33.

³² joined cases C-187/01 and C-385/01, *Criminal proceedings against Huseyin Gozutok and Klaus Brugge*, 2003, ECR I-01345.

³³ I. Jegouzo, “La creation d’un mecanisme devaluation mutuelle de la justice, corollaire de lareconnaissance mutuelle”, in G. de Kerchove & A. Weyembergh, (eds), *Securite et justice*, Bruxelles, 2003, p. 147.

State.³⁴ The European Parliament had to be consulted on all measures, including implementing measures.³⁵ This decision-making process limited the effectiveness of EU action, due to the requirement of unanimity, and the democratic supervision of EU decision-making, due to the limited role of the EP. Competence to harmonize criminal law was set out in Art.31(1) TEU. The third pillar competences concerned: police co-operation (including Europol); criminal law cooperation, including Europol (Art.30); Eurojust (Art.31(2)); and cross-border actions by policing or judicial authorities (Art.32). The Council was able to act by means of Conventions, Framework Decisions, Decisions and Common Positions.

As regards criminal law, Chapter 4 of Title V of the Treaty of Lisbon contains the provisions on criminal law competence – Arts 82 to 86 TFEU – which replaces the former Art.31 TEU. I will focus on Arts 82 and 83 TFEU, which address criminal procedure and substantive criminal law. Articles 82(2) and 83 (but not Art.82(1)) is also subject to identical special rules which have become known informally as “emergency brakes”, which will be discussed below.

4.2. CRIMINAL PROCEDURE

Article 82 TFEU, concerning criminal procedure, provides as follows:

“1. Judicial cooperation in criminal matters in the Union shall be based on the principle of mutual recognition of judgments and judicial decisions and shall include the approximation of the laws and regulations of the Member States in the areas referred to in paragraph 2 and in Article 83. The European Parliament and the Council, acting in accordance with the ordinary legislative procedure, shall adopt measures to:

- a) lay down rules and procedures for ensuring recognition throughout the Union of all forms of judgments and judicial decisions;
- b) prevent and settle conflicts of jurisdiction between Member States;
- c) support the training of the judiciary and judicial staff;
- d) facilitate cooperation between judicial or equivalent authorities of the Member States in relation to proceedings in criminal matters and the enforcement of decisions.

2. To the extent necessary to facilitate mutual recognition of judgments and judicial decisions and police and judicial cooperation in criminal matters having a cross-border

³⁴ TEU Art.34(2).

³⁵ TEU Art.39.

dimension, the European Parliament and the Council may, by means of directives adopted in accordance with the ordinary legislative procedure, establish minimum rules. Such rules shall take into account the differences between the legal traditions and systems of the Member States. They shall concern:

- a) mutual admissibility of evidence between Member States;
- b) the rights of individuals in criminal procedure;
- c) the rights of victims of crime;
- d) any other specific aspects of criminal procedure which the Council has identified in advance by a decision; for the adoption of such a decision, the Council shall act unanimously after obtaining the consent of the European Parliament.

Adoption of the minimum rules referred to in this paragraph shall not prevent Member States from maintaining or introducing a higher level of protection for individuals.”

First of all, paragraph 1 concerns mutual recognition rules as such, whereas paragraph 2 concerns procedural harmonization in order to facilitate mutual recognition.

Compared to the former TEU provisions, the new Article 82 paragraph 1 adds a reference to the principle of mutual recognition, which includes approximation of law. It should be stressed that the specific requirement that judicial cooperation “shall include” approximation of procedural and substantive law indicates clearly that the European Union could not limit itself to adopting mutual recognition measures.

Moreover, paragraph 2 of the new Article deals with establishing “minimum rules” in domestic criminal procedure. The concept of “minimum rules” is implicitly defined in the third sub-paragraph of paragraph 2, which, provides that Member States would be free to introduce or maintain higher standards for individuals. This provision means that Member States would be free to provide for higher standards of protection for suspects and victims than the EU measures provide for, but not lower standards.

4.3. SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW

Like Art.82 TFEU, Art.83 TFEU also confers two separate powers. It provides as follows:

“1. The European Parliament and the Council may, by means of directives adopted in accordance with the ordinary legislative procedure, establish minimum rules concerning the definition of criminal offences and sanctions in the areas of particularly serious crime with a

cross-border dimension resulting from the nature or impact of such offences or from a special need to combat them on a common basis.

These areas of crime are the following: terrorism, trafficking in human beings and sexual exploitation of women and children, illicit drug trafficking, illicit arms trafficking, money laundering, corruption, counterfeiting of means of payment, computer crime and 176function176 crime.

On the basis of developments in crime, the Council may adopt a decision identifying other areas of crime that meet the criteria specified in this paragraph. It shall act unanimously after obtaining the consent of the European Parliament.

2. If the approximation of criminal laws and regulations of the Member States proves essential to ensure the effective implementation of a Union policy in an area which has been subject to harmonisation measures, directives may establish minimum rules with regard to the definition of criminal offences and sanctions in the area concerned. Such directives shall be adopted by the same ordinary or special legislative procedure as was followed for the adoption of the harmonisation measures in question, without prejudice to Article 76.”

It can be seen that Art. 83(1) TFEU confers the power to harmonise substantive criminal law in ten specified fields, by means of the ordinary legislative procedure. These would be “minimum rules” which concerns “the definition of criminal offences and sanctions”, and the specified areas of crime are “particularly serious” and as having a “cross-border dimension”. The 10 specified areas of crime are listed, and the Treaty also confers power upon the Council to extend this list to “other areas of crime that meet the criteria” set out in the first subparagraph to define particularly serious crime with a cross-border nature dimension, “on the basis of developments in crime”.

Article 83(2) TFEU confers powers to adopt substantive criminal law measures (“minimum rules with regard to the definition of criminal offences and sanctions in the area concerned”) related to other Union policies, if this were “essential to ensure the effective implementation of a Union policy in an area which has been subject to harmonisation measures”.

Article 83(3) TFEU specifies that the emergency brake process applies to both paragraphs 1 and 2. This process is identical to the emergency brake applicable to the adoption of measures concerning domestic criminal procedure.

4.4. THE “EMERGENCY BRAKE”

The emergency brake process applies to key aspects of EU criminal law in the Treaty of Lisbon. The process allows any Member State to object to a proposed measure on the grounds that the measure “would affect fundamental aspects of its criminal justice system”, and refer the proposal to the European Council. This would suspend the ordinary legislative procedure. Within four months, the European Council would either have to refer the measure back to the Council, in the event of “consensus”, thereby resuming the ordinary legislative procedure, or in the event of “disagreement”, a group of at least nine Member States could launch enhanced cooperation on the basis of the draft directive concerned. This group of Member States could proceed with enhanced co-operation by means of a “fast-track” process, without needing to comply with any of the substantive or procedural requirements which would normally apply before enhanced co-operation could be 177unction177d.

The conditions include the requirement of a proposal from the Commission, consent of the EP and the support of a qualified majority of all Member States.³⁶ In the Council, only the representatives of the participating Member States could vote on the legislation; but in the EP, all MEPs would have a vote. It should also be pointed out that a Member State which did not originally participate in the adoption of the legislation could participate later if it were able to comply with the relevant conditions.³⁷

CONCLUSION

The application of the principle of mutual recognition in criminal matters in the European Union is based on a rethinking of territoriality: linked with the fundamental objective of the abolition of borders in the European Union – the new territoriality views the Union as a single “area”, where facilitation of free movement must be the primary aim. However, in criminal matters, the emphasis has been placed at the national level: equating people with court decisions, the logic of this system dictates that it is national judicial decisions, and consequently national legal and constitutional systems, that must move freely with the minimum of formality and be respected by other national jurisdictions in the EU. The result is one “area”, but with no coherent “system” – it is national systems that must be recognized. This “extraterritoriality” of the national, based on mutual trust raises

³⁶ See Art.329(1) TFEU.

³⁷ See Art.331(1) TFEU.

constitutional concerns both for national legal systems and for EU law as such, as the operation of mutual recognition in the field of criminal law is closely linked with State sovereignty and legitimacy, the protection of fundamental rights and the rule of law. At the national level, courts and citizens are asked to embark on a “journey into the unknown” and to recognize with the minimum of formality decisions emanating from the system of any given Member State, even in cases where the function at stake is not an offence in the legal system of the executing State. This raises serious concerns of legality and legitimacy – citizens must accept completely “external” standards, which are the fundamental rules regulating the relationship between the individual and the State in criminal matters. This way of proceeding does little favours for trust between national systems, but also for trust of citizens in their own national polity.

The Treaty of Lisbon brought some changes in this context, as it includes competence for the EU to adopt harmonisation measures, such as directives, in the fields of substantive criminal law and criminal procedure. However, it must be stressed that this competence has been conferred specifically in order to promote mutual recognition. Consequently, mutual recognition has a prominent place in the EU’s future in criminal matters, however this article argued that smooth functioning of mutual recognition could not be achieved without harmonisation of criminal law.

EU criminal law should not follow its repressive orientation, as it was showed that the mechanism of judicial cooperation based on mutual recognition focuses on the security goal or so-called sword function of criminal law. In this respect, harmonisation’s role is essential, because of the need to develop approximation to fulfill the so-called shield function of criminal law, as it should also afford protection to individuals against the State’s violence. Harmonisation of criminal law should ensure individual rights, free movement, equality of treatment before the law and also create mutual trust among the Member States.

REFERENCES

1. S. Peers, Mutual Recognition and Criminal Law in the European Union. Has the Council Got it Wrong?, *Common Market Law Review*, 2004, p. 5-36.
2. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Mutual Recognition of Final Decisions in Criminal Matters, COM(2000)495 final, Brussels 26 July 2000.
3. Armstrong, “Mutual recognition”, in Barnard and Scott, *The Law of the Single European Market*, Oxford, Hart, 2002, p. 230-231.

4. Barnard, *The Substantive Law of the EU. The Four Freedoms*, OUP, 2004, p. 507.
5. Nicolaidis and Shaffer, “Transnational Mutual Recognition Regimes: Governance without global government”, 68 *Law and Contemporary problems*, 2005, p. 267.
6. Guild, *Crime and the EU’s Constitutional Future in an Area of Freedom, Security and Justice*, 10 *ELJ*, 2004, p. 219.
7. Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European Arrest Warrant and the surrender procedures between Member States, O.J. 2002, L 190/1.
8. Alegre and Leaf, “Mutual recognition in European Judicial Co-operation: A step too far too soon? Case Study – the European Arrest Warrant”, 10 *ELJ*, 2004, p. 200-217;
9. Venemann, “The European Arrest Warrant and its Human Rights implications”, 63 *ZaoRV*, 2003, p. 103-121;
10. Wouters and Naert, “Of arrest warrants, terrorist offences and extradition deals: An appraisal of the EU’s main criminal law measures against terrorism after 11 September”, 41 *CML Rev.*, 2004, p. 911-926;
11. Gilmore, *The Twin towers and the third pillar: some security agenda developments*, EUI Working Paper LAW No 2003/7;
12. Spencer, “The European Arrest Warrant”, 6 *CYELS*, 2003, p. 201-217.
13. Keijzer, “The Double Criminality Requirement”, *Handbook on the European Arrest Warrant*, Blekxtoon Ed., p. 137-163.
14. Heine/Vest, “Murder/willful killing”, in McDonald/Swaak-Goldman, *Substantive and procedural aspects of international criminal law*, vol. I., Kluwer, 2000, p. 176.
15. Maurach/Schroeder/Maiwald, *Strafrecht Besonderer Teil, Teilband I*, C.F. Muller 9th ed., 2003, p. 27.
16. Majone, *Dilemmas of European Integration. The Ambiguities and Pitfalls of Integration by Stealth*, OUP, 2005, p. 71.
17. see Nilsson, “Mutual Trust or Mutual Mistrust?”, in de Kerchove and Weyembergh (Eds.), *Editions de l’Universits de Bruxelles*, 2005, p. 158.
18. Kaiafa-Gbandi, *To Poiniko Dikaio stin Europaiki Enossi (Criminal Law in the European Union)*, Sakkoulas editions, Athens-Thessaloniki, 2003, p. 328.
19. Van den Wyngaert, “Eurojust and the European Public Prosecutor in the Corpus Juris Model: Water and Fire?”, in Walker (Ed.), *Europe’s Area of Freedom, Security and Justice*, OUP, 2004, p. 232.
20. Kaiafa-Ghandi, “The development towards harmonization within criminal law in the European Union – A citizen’s perspective”, 9 *European journal of Crime, Criminal law and Criminal justice*, 2001, p. 242.
21. Schunemann, “Fortschritte und Fehlritte in der Strafrechtspflege der EU”, *Goldtammer’s Archiv fur Strafrecht*, 2004, p. 203.
22. Garlick, „The European Arrest Warrant and the ECHR“, in Blekxtoon, p. 167-182.
23. A. Klip and H. van der Wilt (eds), *Harmonisation and Harmonising Measures in Criminal Law*, Amsterdam, 2002.
24. A. Klip, *European Criminal Law. An Integrative Approach*. Antwerp, 2009.
25. A. Weyembergh, “The Functions of Approximation of Penal Legislation within the European Union”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2005, p. 155-170.
26. A. Bernardi, “Opportunity de l’harmonisation”, in M. Delmas-Marty, G. Giudicelli-Delage & E. Lambert-Abdelgawad (eds), 2003, p. 461.
27. J. Habermas, “Une nouvelle constellation politique”, Fayard, 2000, p. 47.
28. J.A.E. Vervaele, “Regulation et repression au sein de l’Etat providence: la 179unction “bouclier” et la 179unction “epee” du droit penal en desequilibre”, 21 *Deviance et Societe*, 1997.

29. P. Asp, „Mutual Recognition and the Development of Criminal Law Cooperation within the EU“, in E. Husabo and A. Strandbakken (eds), *Harmonization of Criminal Law in Europe*, Antwerp, 2005, p. 31-33.
30. I. Jegouzo, “La creation d’un mecanisme devaluation mutuelle de la justice, corollaire de la reconnaissance mutuelle”, in G. de Kerchove & A. Weyembergh, (eds), *Securite et justice*, Bruxelles, 2003, p. 147.

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KLAUSIMŲ DERINIMO POREIKIS IR GALIMYBĖS ES

Mantas Pakamanis*

Mykolo Romerio universitetas

S a n t r a u k a

ES valstybės narės turi pripažinti sprendimus, priimtus pagal kitų valstybių narių nacionalinę teisę. Piliečiai, gyvenantys šalyse narėse, nežino, kaip vystėsi kitų šalių nacionalinės baudžiamosios teisės sistemos. Pritarimas procedūrai pripažinti kitos valstybės sprendimus pagal abipusio pripažinimo principą, o ne remiantis materialiomis taisyklėmis, kelia teisėtumo ir demokratijos stokos baudžiamojoje teisėje klausimus. Taip pat suteikiama galimybė kitos valstybės sprendimams, priimtiems taikant nacionalinę baudžiamąją teisę, veikti „eksteritorialiai“ kelia klausimus dėl asmens padėties tokioje teisinėje sistemoje. Be to, egzistuojantys teisinių sistemų skirtumai duoda „ginklą“ į nusikaltėlių rankas, nes jie gali pasinaudoti sistemų heterogeniškumu, t. y. tų, kurias jie laiko mažiau efektyviomis. Lisabonos sutartis lėmė pokyčius, susijusius su baudžiamosios teisės derinimu. Derinimas apima daug konkrečių ES mastu taikytinų standartų, kurie būtų sutarti ir priimti ES institucijų. Šiame straipsnyje nagrinėjamos kylančios konstitucinės problemos dėl abipusio pripažinimo principo taikymo baudžiamojoje teisėje ir siekiama parodyti derinimo poreikį ir galimybes ES baudžiamojoje teisėje.

Pagrindinės sąvokos: tarpusavio pripažinimas, derinimas, ES baudžiamoji teisė, Lisabonos Sutartis

Mantas Pakamanis*, Mykolo Romerio universiteto viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Europos Sąjungos teisė, Europos Sąjungos baudžiamoji teisė, baudžiamoji teisė, civilinė teisė.

Mantas Pakamanis*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, Lecturer. Research interests: European Union law, European Union criminal law, criminal law, civil law.

SAVAIMINIO (INFORMALIOJO) MOKYMOSI SAMPRATOS ANALIZĖ

Giedrė Paurienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303664
El.paštas: giedre@pauriene.net*

Anotacija. Straipsnyje aptariama savaiminio (informaliojo) mokymosi sampratos raida, akcentuojant jos kaitą mokymosi visą gyvenimą (MVG) politikos kūrimo kontekste, pristatomas požiūris į savaiminį (informalųjį) mokymąsi iš skirtingų diskursų perspektyvos. Akcentuojama, kad tiek užsienyje, tiek Lietuvoje nėra vieningo nusistovėjusio termino kalbant apie trečiąją mokymosi dimensiją – savaiminį (informalųjį) mokymąsi, akcentuojamą EK dokumentuose. Išskiriamos dvi esminės mokslininkų pozicijos šiuo klausimu, viena jų savaiminį mokymąsi prilygina informaliajam mokymuisi, šios sąvokos laikomos sinonimais; o kitą poziciją atstovaujantys mokslininkai savaiminį mokymąsi laiko viena iš informaliojo mokymosi sudėtinių dalių. Savaiminis (informalusis) mokymasis – tai savimoka, kuri vyksta tiek nesąmoningai, tiek suinteresuotai ir motyvuotai.

Pagrindinės sąvokos: savaiminis mokymasis, informalusis mokymasis, mokymasis visą gyvenimą, savimoka, sampratos analizė.

IVADAS

Suaugusiųjų mokymasis, kuris tradiciškai buvo laikomas nuosekliojo švietimo dalimi, palaipsniui įgauna savarankiškumo ir peržengia nuoseklaus švietimo ribas. Mokymasis ir sugebėjimas mokytis nulemia visus žmogaus gyvenimo aspektus. Europos bendrijų komisijos Mokymosi visą gyvenimą memorandum (2000) rašoma, kad žinios ir įgūdžiai gyjami įvairiais būdais, todėl aktualu stebėti kompetencijų augimo, taip pat ir mažėjimo procesus, reikia sugebėti vertinti mokymosi visuomenėje, mokymosi veikloje gaunamus rezultatus.

Jau V tarptautinėje UNESCO šalių suaugusiųjų švietimo konferencijoje Hamburge (1997) kalbėta, kad kiekvienas žmogus turi teisę į savirealizaciją ir dalyvavimą kuriant savo ateitį. Socialinis pliuralizmas ir su tuo susijęs pilietinis žmogaus atsiskleidimas - tai tarptautinės ir solidarios bendruomenės tikslas, o savaiminio (informaliojo) mokymosi skatinimas tampa svarbia minėto tikslo dalimi.¹ Augant darbų turinio kompleksiskumui, ateityje turėtų tapti labai svarbi informaliojo mokymosi raiška darbo vietoje. Aktualu vystyti švietimo ir tolesnio mokymo(-si) koncepcijas, kurios atsižvelgtų į savaiminį (informalųjį)

¹ Hamacher, W. et al. Sicherheits- und Gesundheitskompetenz durch informelles Lernen im Prozess der Arbeit. Forschung Projekt F 2141. Dortmund/Berlin/Dresden, 2012, p. 66.

mokymąsi, pripažintų savaime (informaliai) įgytas kompetencijas. Savaiminio (informaliojo) mokymosi darbo vietoje skatinimas turėtų tapti organizacinių procesų sudėtine dalimi.

Savaiminio (informaliojo) mokymosi svarbos pripažinimas atsispindi tyrimuose ir teoriniuose moksliniuose darbuose tiek užsienio autorių (Mocker, Spear, 1982; Watkins, Marsick, 1992, 2001; Lave, Wenger, 1991; Chaiklin, Lave, 1993; Garrick, 1998; Belle, Dale, 1999; Livingstone, 1999; Straka, 2000; Dohmen, 2001; Dehnbostel, 2003; Kirchhöfer, 2004; Overwien, 2005; Künzel, 2005, 2010; Gonzi, 2007; Foley, 2007, Schiersmann, 2007; Hamacher et al., 2012), tiek lietuvių (Žemaitaitytė, 2001; Laužackas, Stasiūnaitienė, Teresevičienė, 2005; Teresevičienė, Gedvilienė, Zuzevičiūtė, 2006; Jucevičienė, 2007; Alonderienė, 2009; Stasiūnaitienė ir Šlentnerienė, 2009; Rūdytė, 2011; Žydžiūnaitė, Lepaitė, Cibulskas, Bubnys, 2012).

Šio straipsnio **tikslas** – išanalizuoti savaiminio (informaliojo) mokymosi sampratą, atskleidžiant jų įvairovę, išryškinant esamus skirtumus. Tikslui pasiekti iškelti šie tyrimo **uždaviniai**:

1. Aptarti savaiminio (informaliojo) mokymosi sampratą raidą, akcentuojant jos kaitą mokymosi visą gyvenimą (MVG) politikos kūrimo kontekste.
2. Pristatant požiūrius į savaiminį (informalųjį) mokymąsi iš skirtingų diskursų perspektyvos, išryškinti savaiminio (informaliojo) mokymosi sampratą faktorius.

Tyrimo objektas – savaiminis (informalusis) mokymasis.

Tyrimo metodai: teoriniai – pedagoginės, psichologinės literatūros lyginamoji analizė, apibendrinimas ir vertinimas.

SAVAIMINIO (INFORMALIOJO) MOKYMOSI SAMPRATOS RAIDA NUO XX AMŽ. PRADŽIOS IKI 1980 METŲ

XX amžiaus pradžioje JAV pradama kalbėti apie informalųjį švietimą, vėliau atsiranda ir savaiminio² (angl. *informal*) mokymosi sąvoka, o pastarasis pradėtas akcentuoti kaip svarbi mokymosi forma. Šio mokymosi sąvokos autoriumi laikomas John Dewey, XX amžiaus pradžios amerikiečių pedagogikos klasikas, kuris savo darbuose nagrinėjo patyrimo ir refleksijos reikšmę švietimui bei ugdymui. Šiame kontekste jis panaudojo sąvoką „informalusis švietimas“ (angl. *informal education*), kuri, jo manymu, sudaro pagrindą

² Sąvoka „*Informal Learning*“ mokslininkų į lietuvių kalbą yra verčiamas ir kaip savaiminis mokymasis, ir kaip informalusis mokymasis. Šio straipsnio autorė jas laiko sinonimiškomis.

formaliajam švietimui. Dewey priskiriamas pragmatizmo atstovams, o jo požiūrį į grynai formalųjį ugdymą išryškina ši citata: „Ugdymas, nevykstantis gyvenimo formomis, nėra vertingas; tuomet jis tampa tik rūpestingai parengtu tikrovės pakaitalu, kuriame slypi pavojus, galintis sustingdyti ir nuslopinti.“³

1972 metais UNESCO atkreipia dėmesį į savaiminio (informaliojo) mokymosi sąvoką, kuri vėliau tampa švietimo politikos dalimi. UNESCO komisija, vadovaujama Edgar Faure, pabrėžė, kad 70 procentų visų žmogaus mokymosi procesų vyksta savaime (informaliai) ir atkreipė JAV švietimo politikų ir tyrėjų dėmesį į šią mokymosi formą.⁴ Tai paskatino darbo pasaulio kaitą, buvo pradėta ieškoti būdų, kaip susieti savaiminį (informalųjį) mokymąsi su darbo pasauliu, kaip sukurti sąlygas, įgalinančias šią mokymosi formą.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje UNESCO įvedė Mokymosi visą gyvenimą (MVG) sampratą kaip švietimo struktūros perkūrimo pagrindinę koncepciją ir pagrindinį principą. Humanistai MVG sampratos skelbėjai tvirtino, kad šis reiškinys patobulins visuomenę, pagerins gyvenimo kokybę, padės žmonėms geriau prisitaikyti prie permainų ir jas kontroliuoti. Didžiausias dėmesys buvo teikiamas asmeniniam vystymuisi; populiarus tapo posakis apie tai, kaip „žmonės kuria save“ užuot „buvę kuriami“. Tačiau, anot Wain (1986), praktiniai klausimai iš tikrųjų nebuvo aptariami, o diskusijos išlikdavo miglotų idėjų lygmenyje.⁵

NUO 1980 IKI XX AMŽ. PABAIGOS

Šiame laikotarpyje mokslininkai pirmiausia akcentuoja, kad savaiminis (informalusis) mokymasis pasireiškia problemų sprendimo ir patyrimo refleksijos kontekste, kad jį paskatina susidūrimas su tam tikra problema, pavyzdžiui, neįprastos arba konfliktinės situacijos; o antra - kad savaiminiam (informaliajam) mokymuisi tenka ypatingas vaidmuo mokymosi ir veiklos sąlygomis.⁶

³ Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 5.

⁴ Ibid.

⁵ Rubenson, K. & Beddie, F. Suaugusiųjų švietimo ir mokymo politikos formavimas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p.160.

⁶ Hamacher, W. et al. Sicherheits- und Gesundheitskompetenz durch informelles Lernen im Prozess der Arbeit. *Forschung Projekt F 2141. Dortmund/Berlin/Dresden*, 2012, p. 68.

Kai kurie autoriai savaiminio (informaliojo) mokymosi sąvoką apriboja akcentuodami jo kontrolės laipsnį.⁷ Tuomet šio mokymosi organizavimo formos atrodytų taip: besimokantieji kontroliuoja mokymosi priemones, bet ne tikslus. Tačiau dauguma ši laikotarpį pateikiamų savaiminio (informaliojo) mokymosi apibrėžimų nukreipti į mokymosi organizavimo formą. Savaiminis (informalusis) yra tas mokymasis, kuris vyksta formalių institucijų arba neformaliai organizuotų mokymosi procesų užribyje ir nėra finansuojamas. Tačiau šiame apibrėžime, anot Watkins ir Marsick (1992), nėra atsižvelgiama į pailius ryšius tarp numanomo (atsitiktinio) mokymosi, psichologinės savireguliacijos, mokymosi atrandant, į procesą orientuoto, aktyvaus ir savanoriško mokymosi ir savivaldžių, vidiniai motyvuotų mokymosi procesų.⁸

1990 metų pradžioje ypatingą susidomėjimą sukėlė vadinamasis situacinis mokymasis (angl. *situated learning*). Lave ir Wenger (1991)⁹ bei Chaiklin ir Lave (1993)¹⁰ savo studijose teigia, kad žinios yra kuriamos dalyvaujant kompetenciją įgijusioje grupėje, kuri leidžia besimokančiajam tolydžio virsti jų bendruomenės branduolio dalimi. Praktikos bendruomenė yra bet kuri grupė asmenų, kurie tam tikrą laiką dirba kartu ir susikuria tam tikrus vieno arba kito darbo atlikimo – bei kalbėjimo apie tai – būdus, ir tos bendruomenės nariai tuos būdus išmoka. Taigi mokymasis yra nenutrūkstamai kūrybiškas ir susipynęs su veikla. Šių mokslininkų studijos rodo, kad besimokantieji paprastai generuoja naujas žinias, užuot vien tik sekę kitais. Jie sukuria savo numanomąsias žinias, kurios neatskiriamos nuo darbo. Taigi, savaiminis (informalusis) mokymasis vyksta per profesinę praktiką, o vėliau Gonzi (2007) atkreipia dėmesį, kad šis mokymasis akivaizdžiai prieštarauja tradiciniams aiškinimams, pabrėžiantiems individualų turinio žinių išmokimą ir darantiems prielaidą, kad tai sudaro profesinės kompetencijos pagrindą.¹¹

Savaiminio (informaliojo) mokymosi apibrėžimai nėra vienodi, tačiau orientuojasi, kaip teigia Salmi (1993) į individą, jo asmeninį tobulėjimą, kuris remiasi individualia iniciatyva. Su šiuo mokymusi siejama spauda, televizija, bibliotekos, muziejai, teatrai, jaunimo

⁷ Mocker, D.W. & Spear, G.E. *Lifelong Learning: Formal, Nonformal, Informal, and Self-Directed*. Columbus, Ohio: Eric, 1982, p. 56.

⁸ Watkins, K. E. & Marsick, V. J. *Towards a Theory of Informal and Incidental Learning in Organisations*. In: *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 11, Nr. 4, 1992, p. 287-300.

⁹ Lave, J. & Wenger, E. *Situated Learning*. New York, 1991.

¹⁰ Chaiklin, S. & Lave, J. *Understanding Practice: Perspectives in activity and context*. New York: Cambridge University Press, 1993.

¹¹ Gonzi, A. *Naujasis profesinis mokymas*. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 35-49.

organizacijos, laisvalaikio užsiėmimai. Sąvoka naudojama kaip sinonimas savivaldžiam, natūraliam ir implicitiniam (numanomam) mokymuisi.¹²

Savaiminis (informalusis) mokymasis, vykstantis profesinės veiklos metu, tampa Garrick (1998) mokslinių interesų objektu, kuris pabrėžia, kad gamybos procese žmogiškieji resursai esą brangūs ir nereiktų nuvertinti efektyvaus jų ugdymo(-si) darbo metu. Jis teigia, kad savaiminio (informaliojo) mokymosi klausimas pirmiausia sietinas su ekonominiais debatais. Klausimas dėl informaliojo mokymosi rezultatų pripažinimo yra susietas su ekonominiu išlaidų – naudos mąstymu.¹³ Garrick skeptiškas požiūris nuskamba kaip iššūkis Europos komisijai, kurios dokumentuose aiškiai pabrėžiama humanistinė perspektyva. Taip pat paskelbtame OECD (1996) pranešime „Mokymasis visą gyvenimą visiems“ (angl. *Lifelong Learning for All*) kalbama apie informaliųjų mokymąsi kaip apie esminę dinamiškos ir teisingos žinių visuomenės sąlygą.¹⁴

Belle ir Dale (1999) susiaurina savaiminio (informaliojo) mokymosi apibrėžimą ir aprašo jį tik kaip mokymąsi darbo vietoje, susietą su individualiais mokymosi sugebėjimais bei poreikiais. Jis nėra formaliai organizuojamas, tačiau darbdavių gali būti pripažintas ir netiesiogiai arba tiesiogiai paremiamas.¹⁵ Tuo tarpu Kanados tyrėjas David Livingstone (1999) palygina savaiminį (informaliųjų) mokymosi procesą su ledkalniu. Ledkalnio viršūnė – tai formalus mokymosi pasekmė, o kas lieka po vandeniu, tai savaime (informaliai) surinktas žmogaus žinių rezervuaras. Livingstone pateikiamoje savaiminio (informaliojo) mokymosi apibrėžtyje jaučiama orientacija į savivaldų mokymąsi, kurio esmė - sąmoningai žmogaus organizuotas jo tobulėjimo procesas, realizuojamas įvairiose žmogaus gyvenimo aplinkose:

„(...) visos veiklos siekiant pažinimo, žinių, gebėjimų, išskyrus įstaigų organizuojamus mokymo(-si) pasiūlymus, tokius kaip kursai, seminarai. (...) Esminius informaliojo mokymosi požymius (tikslai, turinys, priemonės ir žinių įsisavinimo procesai, trukmė, rezultatų vertinimas, pritaikymo galimybės) besimokantieji pasirenka individualiai arba grupėmis. Informalusis mokymasis vyksta savarankiškai, tiek individualiai, tiek kolektyviai, kuomet nėra nurodomi jokie kriterijai ir nėra pedagogų įtakos. Informalusis mokymasis skiriasi nuo kasdienių suvokimų ir bendrosios socializacijos tuo, kad patys besimokantieji savo veiklas suvokia kaip sąmoningai reikšmingą žinių įgijimą. Esminis

¹² Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 7.

¹³ Garrick, J. *Informal Learning in the Workplace. Unmasking Human Resource Development*. London, 1998.

¹⁴ Künzel, K. Informelles Lernen – Selbstbildung und soziale Praxis, eine thematische Einführung. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 36.

¹⁵ Belle, J. & Dale, M. *Informal Learning in the Workplace*. Department for Education and Employment Research Report No. 134. London, 1999.

informaliojo mokymosi požymis yra savarankiškas naujų reikšmingų patyrimų arba sugebėjimų įsisavinimas, kurie pakankamai ilgai išsilaiko, kad vėliau kaip tokie taptų atpažintais.“¹⁶

Sommerland ir Stern (1999) sudarė skalę, apimančią laipsninį perėjimą nuo savaiminio (informaliojo), neformalaus iki formalus mokymosi. Šios skalės viršutinė dalis rodo „gryną“ savaiminį (informalų) mokymąsi, o pabaigoje matomas formalus mokymasis (žr. 1 pav.).

1 pav. Mokymosi skalė pagal Sommerlad ir Stern (1999)¹⁷

Kadangi savaiminio (informaliojo) mokymosi sampratų raida tiesiogiai siejasi su mokymosi visą gyvenimą (MVG) politikos kūrimo kontekstu, reikia pastebėti, 9-ojo dešimtmečio pabaigoje pasirodė antroji Mokymosi visą gyvenimą (MVG) politikos kūrimo karta, kurios diskusijas skatino beveik išimtinai „ekonomistinė“ pasaulėžiūra.¹⁸ Plačiai aprėpianti prielaida, kad industrinės šalys išgyvena ekonominės transformacijos laikotarpį, o žinojimas ir informacija tampa ekonominės veiklos pagrindu, paskatino iš naujo apibrėžti santykį tarp suaugusiųjų mokymo(-si) ir ekonomikos, tuo pačiu buvo skiriamas didesnis

¹⁶ Livingstone, D. W. Informelles Lernen in der Wissensgesellschaft. In: Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.): *Kompetenz für Europa: Wandel durch Lernen – Lernen im Wandel*. Referate auf dem internationalen Fachkongress. Berlin, 1999, p. 59.

¹⁷ Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 15.

¹⁸ Rubenson, K. & Beddie, F. Suaugusiųjų švietimo ir mokymo politikos formavimas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 160.

dėmesys ir savaiminio (informaliojo) mokymosi klausimams, pirmiausia siejant juos su profesine praktika¹⁹, ekonominiais debatais, ekonominiu išlaidų – naudos mąstymu²⁰, mokymusi darbo vietoje²¹.

NUO 2000 METŲ IKI ŠIANDIENOS

Šiame laikotarpyje vėl iš dalies keitėsi Mokymosi visą gyvenimą samprata. Kaip tvirtina Rubenson ir Beddie (2007), susiformavo trečioji mokymosi visą gyvenimą karta, kuri įžvelgdama rinkos nesėkmes, reiškė vis didesnę susirūpinimą tuo, jog didelės visuomenės grupės negali dalyvauti socialiniame bei ekonominiame gyvenime, todėl galima sakyti, kad ji sugrąžino pusiausvyrą šių trijų institucinių struktūrų – rinka, valstybė, visuomenė – santykiui. Nors rinkai ir toliau skiriamas pagrindinis vaidmuo, tačiau dabar jau matoma ir asmens bei valstybės atsakomybė, kalbama apie atsakomybės pasidalijimą, akcentuojama asmenų atsakomybė už savo pačių mokymąsi.²² Minėti autoriai teigia, kad fundamentali antrosios ir trečiosios MVG kartos prielaida yra tokia: viso gyvenimo mokymasis yra individualus projektas.

Ne individų mokymosi procesus reikia skirstyti mokymosi psichologine prasme, bet patį mokymosi kontekstą, kuriame jie vyksta, skirti į formalųjį ir informalųjį, būtent tokią mokslinę poziciją šiame laikotarpyje atstovauja vokiečių mokslininkas Straka (2000). Jo nuomone, esminis skirtumas yra pedagoginė intencija. Tuo remiantis formalusis mokymasis - „*mokymasis švietimo įstaigose, esant numatytam pedagoginiam tikslui*“, o savaiminis (informalusis) mokymasis - „*mokymasis, kuris nėra organizuojamas pagal numatytą pedagoginį tikslą*“²³.

Watkins ir Marsick (2001) yra nuomonės, kad savaiminis (informalusis) mokymasis remiasi įgytos patirties apgalvojimu. Atsitiktiniam (incidentiniam) mokymuisi, kaip sudėtinei savaiminio (informaliojo) mokymosi daliai, anot jų, taip pat tenka svarbus vaidmuo. Savaiminis (informalusis) mokymasis - tai „*sąvoka, apimanti tiek sąmoningą ir nesąmoningą*

¹⁹ Lave, J. & Wenger, E. *Situated Learning*. New York, 1991.

²⁰ Garrick, J. *Informal Learning in the Workplace. Unmasking Human Resource Development*. London, 1998.

²¹ Belle, J. & Dale, M. *Informal Learning in the Workplace*. Department for Education and Employment Research Report No. 134. London, 1999.

²² *Ibid.*, p. 161.

²³ Straka, G. A. *Lernen unter informellen Bedingungen. Begriffsbestimmung, Diskussion in Deutschland, Evaluation der Desiderate*. In: *Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.). Kompetenzentwicklung*. Münster: Waxmann, 2000, p. 17.

*atsitiktinį, tiek sąmoningą tikslinį mokymąsi už mokyklos ribų, be to, egzistuoja aptakūs perėjimai tarp šių mokymosi formų.*²⁴

Europos Komisijos komunikate „Siekiant paversti Europos mokymosi visą gyvenimą erdvę tikrove“ (2001)²⁵ pateikta savaiminio (informaliojo) mokymosi samprata remiasi Dohmen (2001) ir akcentuoja, kad išskiriant trijų dimensijų mokymosi sampratą, apimančią formalųjį, neformalųjį ir savaiminį (informalųjį) mokymąsi, svarbu mokymosi organizacines formas papildyti intencionalumo laipsniu iš besimokančiojo perspektyvos.²⁶ Šios mokymosi dimensijų apibrėžtys remiasi sąvokomis, kurios atsirado ES diskusijose apie mokymąsi visą gyvenimą ir yra dažniausiai naudojamos pastarųjų dienų mokslinėje literatūroje.

Dehnbostel (2003) žvelgia į savaiminį (informalųjį) mokymąsi kaip į procesą patyriminio mokymosi kontekste. Savaimė (informaliai) įgytas žinias, gebėjimus jis laiko sąlyga patyriminiam mokymuisi. Veiksmai nevyksta pasikartojančiai, tačiau yra susieti su problemomis, iššūkiais ir neaiškumais. Ir būtent tai slypi dinamiškuose darbo procesuose ir aplinkose. Dehnbostel savo studijoje apie informacinių technologijų srityje dirbančias mažas ir vidutines įmones pateikė išsamų įmonės savaiminio (informaliojo) mokymosi fenomeno aprašymą. Rezultatas rodo per didelį pozityvų formalizuoto tolimesnio ugdymosi akcentavimą, kuris vis tiek nėra laikomas pakankamu. O informaliojo mokymosi centre yra komunikaciniai procesai, kaip nuolatinis aktualių darbo uždavinių ir problemų aptarimas su kolegomis. Mokymasis vyksta sprendžiant problemas jau turimos patirties fone, tačiau refleksija keičiantis nuomone su kolegomis yra visų mokymosi strategijų centre²⁷.

Savaiminis (informalusis) mokymasis – tai „*mokymosi procesai, kurie paties subjekto įvardijami kaip mokymasis, savarankiškai organizuojami ir reflektuojami, pareikalaujantys laiko ir tikslingo atidumo, susieti su probleminėmis situacijomis, bet nesusieti su švietimo*“

²⁴ Marsick V. J.; Watkins K. E. Informal and Incidental Learning. In: New Directions for Adult and Continuing Education. Nr. 89, 2001.

²⁵ Europos Komisijos komunikatas „Siekiant paversti Europos mokymosi visą gyvenimą erdvę tikrove“ (2001) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-10]. <
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:DE:PDF> >

²⁶ Dohmen, G. Das informelle Lernen. Die internationale Erschließung einer bisher vernachlässigten Grundform menschlichen Lernens für das Lebenslange Lernen aller [interaktiv]. Bonn: BMBF Publik, 2001. [žiūrėta 2013-11-10]. <
http://www.werkstattfrankfurt.de/fileadmin/Frankfurter_Weg/Fachtagung/BMBF_Das_informelle_Lernen.pdf >

²⁷ Dehnbostel, P. Informelles Lernen: Arbeitserfahrungen und Kompetenzerwerb aus berufspädagogischer Sicht. Überarbeiteter Vortrag anlässlich der 4. Fachtagung des Programms „Schule/Wirtschaft/Arbeitsleben“ am 18./19. Sept. 2003 in Neukirchen/Pleiße.

*institucija*²⁸ – šioje sąvokoje, pateikiamoje vokiečių mokslininko Kirchhöfer (2004), institucija tampa savaiminio (informaliojo) mokymosi indikatoriumi. Be to, jo apibrėžimas siejasi su savivaldaus mokymosi samprata kaip ir Livingstone (1999). Taip pat jis teigia, kad savaiminis (informalusis) mokymasis kartu su ketvirtąja kategorija - atsitiktiniu mokymusi esą neformalaus mokymosi formos. Čia reiktų atkreipti dėmesį, kad Cedefop žodyne (2000) taip pat rašoma, kad savaiminis (informalusis) mokymasis yra neformalaus mokymosi dalis, kuri kyla iš veiklų, susijusių su darbu, šeima ar laisvalaikiu, o tai dažnai laikoma patyriminiu mokymusi.²⁹ Tačiau vėlesniuose Cedefop dokumentuose (2005) savaiminis (informalusis) mokymasis nėra pažymimas kaip neformalaus mokymosi dalis. Tačiau atkreipiamas dėmesys į tai, kad absoliučiai aiškios ribos tarp formalaus, neformalaus ir savaiminio (informaliojo) mokymosi negali būti nustatomos vienareikšmiškai.³⁰

Mokslininkė Schiersmann (2007) pritaria Kirchhöfer (2004) požiūriui, kad savaiminis (informalusis) mokymasis yra sąmoningas mokymasis, ir taip pat atskiria nuo savaiminio (informaliojo) mokymosi atsitiktinį (incidentinį) mokymąsi kaip nesąmoningą atsitiktinį mokymąsi³¹. Schiersmann (2007) nuomonė sutampa ir su Straka (2000) požiūriu, kad esminis skirtumas tarp formaliojo ir savaiminio (informaliojo) mokymosi yra pedagoginė intencija, o savaiminį (informalųjį) mokymąsi skirsto pagal mokymosi aplinkas: mokymasis dirbant, mokymasis privačioje ir visuomeninėje erdvėje, mokymasis su naujomis medijomis ir kt.

Asmenys keičiasi (t. y. savaime (informaliai) mokosi, *aut. past.*), kai patiria įvairių bendruomenės santykių poveikį, akcentuoja Fenwick ir Tennant (2007). Tarp asmens įsitikinimų ir visuomenės prasmų visada esama įtampos. Nė vienas nėra visiškai kito nulemtas, abu nuolat kinta per jų santykiuose vykstančias sąveikas. Tačiau tiek individualus, tiek visuomenės mokymasis yra „nuolatinio dialogo ir bendradarbiavimo su žmonėmis, esančiais kitose konfigūracijose, ... procesas... netikėtų ryšių mezgimas“.³²

²⁸ Kirchhöfer, D. Lernkultur Kompetenzentwicklung: Begriffliche Grundlagen. Arbeitsgemeinschaft Betriebliche Weiterbildungsforschung e.V. (Hg.). Projekt Qualifikations- Entwicklungs-Management. Berlin: ESM Satz und Grafik GmbH, 2004, p. 18.

²⁹ Cedefop, Tissot, P. Glossary on identification, assessment and recognition of qualifications and competences and transparency and transferability of qualifications. In Cedefop Bjørnavold, J. Making learning visible: identification, assessment and recognition of non-formal learning in Europe. Luxemburg: Publications Office, 2000, p. 205.

³⁰ Cedefop, Colardyn, D. & Bjørnavold, J. Learning continuity: European inventory on validating non-formal and informal learning. Luxemburg: Publications Office, 2005, p. 22.

³¹ Schiersmann, Chr. Berufliche Weiterbildung. Wiesbaden: SV, 2007, p.17-21.

³² Fenwick, T. & Tennant, M. Suaugusiųjų mokymosi supratimas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 76.

Išskirdamas keturias mokymosi formas: formalusis, neformalus, savaiminis (angl. *informal learning*.) ir šalutinis (angl. *incidental learning*), Foley³³ (2007) teigia, kad savaiminio (informaliojo) mokymosi forma apima suaugusiųjų sąmoningą norą pasimokyti iš savo patirties, o šalutinio tipo mokymasis vyksta žmonėms aktyviai besidomint kitomis veiklomis, t. y. mokymasis yra šalutinis tai veiklai, į kurią asmuo įsitraukęs, jis dažniau numanomas ir nesuvokiamas kaip mokymasis arba bent ne tuo metu, kai vyksta.

Lietuvos mokslininkų požiūris į savaiminį (informalųjį) mokymąsi, kylantys prieštaravimai, šio straipsnio autorės buvo pristatyti ankstesniame straipsnyje³⁴. Pakartotinai norisi atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje nėra vieningo nusistovėjusio termino kalbant apie trečiąją mokymosi dimensiją, akcentuojamą EK dokumentuose.

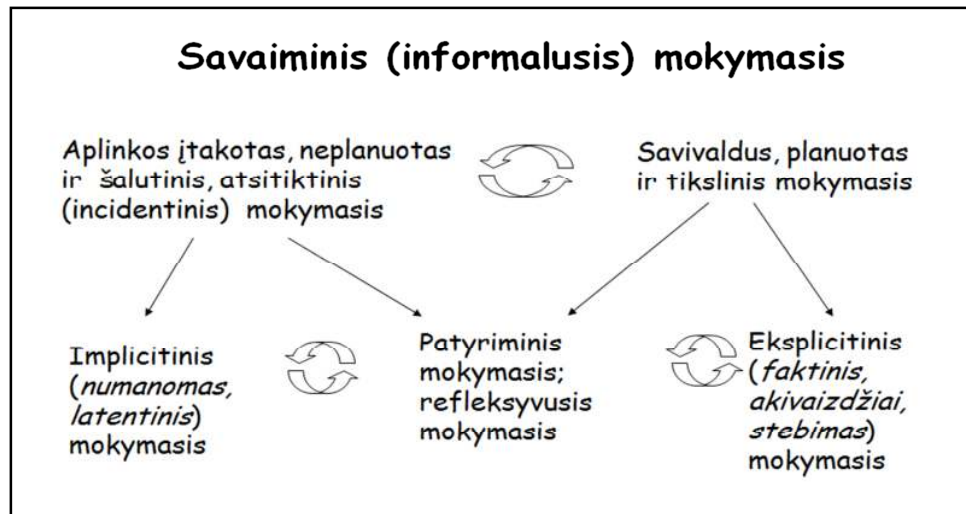
Apibendrinant tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkų požiūrius, galima teigti, kad mokslininkų nuomonės išsiskiria, ar savaiminis (informalusis) mokymasis apima ir implicitinį (numanomą, latentinį), incidentinį (atsitiktinį, šalutinį) mokymąsi. Vietoj mokymosi proceso, kai kurie autoriai (Straka, 2000; Schiersmann, 2007; Jucevičienė, 2007), skiria patį mokymosi kontekstą į formalų ir savaiminį (informalųjį). Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad formaliuose kontekstuose taip pat vyksta savaiminis (informalusis) mokymasis³⁵. Kai kurie šio laikotarpio autoriai (Dohmen, 2001; Kirchhöfer, 2004; Laužackas ir kt., 2005) savaiminio (informaliojo) mokymosi terminą siekia apriboti per institucinę aplinką.

Mokslinės literatūros savaiminio (informaliojo) mokymosi tema studijos ir analizė leidžia manyti, kad mokymasis savaime nėra nei formalus, nei neformalus ar savaiminis (informalus), jis tik gali būti apibūdinamas pagal aplinkos ar konteksto, kuriame jis vyksta, požymius, pagal asmens mokymosi intenciją. Šio darbo autorės nuomone, savaiminis (informalusis) mokymasis laikytinas kontinuumu tarp savivaldaus, sąmoningo, tikslingo ir aplinkos paveikto mokymosi (tobulėjimo be papildomų pastangų) (žr. 2 pav.). Į mokymosi organizavimą ir mokymosi procesą orientuoti apibrėžimai greičiau vienas kitą papildo nei tarpusavyje konkuruoja. Iš esmės, kalbant apie savaiminį (informalųjį) mokymąsi, turimas omenyje konstruktas, kurį atskleidžia ir paaiškina gyvenimas, o intencija ir procesualumas gali pasireikšti skirtingais laipsniais.

³³ Foley, G. Suaugusiųjų švietimas ir mokymas šiandien. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 24.

³⁴ Paurienė, G. Biografinio metodo ypatumai analizuojant informalųjį mokymąsi // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* (9) . Kaunas : Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas. 2013, p. 198-200.

³⁵ Laužackas, R.; Teresevičienė, M.; Stasiūnaitienė, E. *Kompetencijos vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.

2 pav. Savaiminio (informaliojo) mokymosi samprata

ŽVILGSNIS Į SAVAIMINĮ (INFORMALŪJĮ) MOKYMĄSI IŠ SKIRTINGŲ DISKURŠŲ PERSPEKTYVOS

Galim kalbėti ne tik apie savaiminio (informaliojo) mokymosi sampratos istorinę raidą, bet taip pat pateikti ir požiūrį į šį mokymąsi iš skirtingų disciplinų perspektyvų. Trumpai aptarsime Künzel (2010) išskirtas šešių diskursų perspektyvas, kurias jis siūlo įsivaizduoti kaip šešetą skirtingų objektyvų, leidžiančių pažvelgti į savaiminio (informaliojo) mokymosi procesą³⁶.

Pirmiausia į savaiminį (informalųjį) mokymąsi galima pažvelgti kognityvinės psichologijos fone. Tuomet bus kalbama apie numanomą mokymąsi (angl. *implicite learning*) ir slypinčias žinias (angl. *tacit knowledge*), o pirmame plane bus sąmoningumo reikšmė ir mokymosi intencionalumas. Kalbant apie tai, kada mokomasi, bus akcentuojama refleksyvus patyriminis mokymasis ir socialinė situacinio mokymosi (angl. *situated learning*) dimensija, kontekstuali mokymosi faktoriuimi laikoma mokymosi vieta, t. y. ne mokymasis tampa informaliu, bet išorinės sąlygos³⁷ bei pabrėžiama, kad žmogus yra praktikos bendruomenės dalis (angl. *community of practise*)³⁸.

³⁶ Künzel, K. Perspektive und Begriff – Informelles Lernen als wissenschaftliches Ordnungsproblem. In: Wolter, A. et al. (Hg.). Der lernende Mensch in der Wissensgesellschaft. Perspektiven lebenslangen Lernens. Weinheim und München: Juventa Verlag, 2010, p. 9.

³⁷ Straka, G. A. Informal learning: genealogy, concepts, antagonisms and questions. In: Künzel K. (Hg.): Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung. Band 31/32. Köln: Böhlau Verlag, 2005, p.17.

³⁸ Chaiklin, S. & Lave, J. Understanding Practice: Perspectives in activity and context. New York: Cambridge University Press, 1993.

Savaiminis (informalusis) mokymasis taip pat gali tapti antropologinio-etnografinio diskurso objektu, tuomet teigiama, kad interpretatyvusis pasaulio įsisavinimas vyksta per savaiminį (informalųjį) mokymąsi. Kasdienos kultūrinė perspektyva padeda išvelgti gyvenimo būdą ir saviugdą procesus. Galimi įvairių koncepcijų ir kultūrinių skirtumų palyginimai. Savaiminis (informalusis) mokymasis vyksta vietiniuose ir socialiniuose tinkluose (angl. *settings*), pvz., bendruomeninis mokymasis (angl. *community based learning*)³⁹, arba naudojamas kaip politinio sąmoningumo ugdymo instrumentas⁴⁰.

Jeigu besimokantysis rekonstruoja savo individualaus, su gyvenimo istorija susieto mokymosi pėdsakus, tuomet tai savaiminio (informaliojo) mokymosi biografinė perspektyva. Mokymosi visą gyvenimą istorijai tenka naratyvinis–hermeneutinis vaidmuo, galintis atskleisti identiteto vystymąsi. Į savaiminį (informalųjį) mokymąsi žvelgiama kaip į patyriminio mokymosi dalį. Biografijos stipriai susietos su institucinėmis, formaliomis mokymosi vietomis, pavyzdžiui, mokykla, profesinio rengimo institucija. Kita šiuo atveju svarbi dimensija – tai socialinė aplinka: šeima ir draugai. Incidentinis (atsitiktinis, šalutinis) mokymasis laikomas savaiminio mokymosi dalimi, nes mokymosi galimybės atsiranda natūraliai kiekvieną dieną.

UNESCO, Europos tarybos ir Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (TEBIPO) programų iniciatyvos susibėga į visuomeninį ir švietimo politikos diskursą. Būtent šiame kontekste ES išjudino švietimo politikos strategijų ir ekonomikos užimtumo politikos klausimų apjungimą bei inicijavo tarptautinę diskusiją. Šiame diskurse mokymasis visą gyvenimą traktuojamas kaip idealas, savaiminio (informaliojo) mokymosi pripažinimas ir skatinimas laikomas vienu iš žinių visuomenės vystymosi aspektų. Akcentuojant mokymosi reikšmės žmogaus gyvenime padidėjimą, savaiminis (informalusis) mokymasis susiejamas su kompetencijų asmeniniu ugdymu. Siekiant politiškai paremti mokymosi renesansą, kuriamos naujos, savaiminiam (informaliajam) mokymuisi skirtos priemonės (tinklai, erdvės) kūrimas⁴¹.

³⁹ Singh, M. The Social Recognition of Informal Learning in Different Settings and Cultural Contexts. In: Künzel K. (Hrsg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: HBöhlau, 2005.

⁴⁰ Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 7.

⁴¹ Dehnpostel, P. Informelles Lernen: Arbeitserfahrungen und Kompetenzerwerb aus berufspädagogischer Sicht. Überarbeiteter Vortrag anlässlich der 4. Fachtagung des Programms „Schule/Wirtschaft/Arbeitsleben“ am 18./19. Sept. 2003 in Neukirchen/Pleiß.

Savaiminiam (informaliajam) mokymuisi tapus švietimo ekonominio diskurso objektu, žmogus virsta žmogiškuoju resursu. Šiame diskurse akcentuojamas įsidarbinimo (angl. *employability*) palaikymas ir skatinimas, kuomet individas savo kompetenciją gali vertingai panaudoti tiek sau, tiek įmonei⁴², akcentuojamas galimybių savaimė (informaliai) mokytis išplėtojimas virtualiuose kontekstuose, kaip e-mokymasis, internetas, virtualios (*online*) bendruomenės, atsižvelgiant į savivaldaus mokymosi ekonomišką panaudojimą. ES valstybės pasirinko modernėjimo kryptį, norėdamos sukurti ir skatinti įtinklintą europinę mokymosi bendruomenę. Esminiai tikslai – tai mokymasis visą gyvenimą, žmogiškųjų resursų panaudojimas, kompetencijų vystymas ir pripažinimas. Taip pat akcentuojama, kad kiekvienas ES pilietis kasdien susiduria su daugybe savaiminio (informaliojo) mokymosi galimybių, kurios, žvelgiant iš žinių visuomenės perspektyvos, taip pat pritaikytinos ir ekonominiams interesams. Mokymasis darbo vietoje ir savivaldus mokymasis sumažina išlaidas kvalifikacijos procesams. Kompetencijų vystymo savaiminio (informaliojo) mokymosi perspektyvos įgalina lankstesnes, kokybiškesnes personalo vadybos veiklos strategijas.

Pedagoginio didaktinio diskurso perspektyva atsižvelgia į savaiminio (informaliojo) mokymosi vertę pačiam individui, tačiau taip pat pasisako ir už savaiminio (informaliojo) mokymosi prijungimą prie švietimo ir užimtumo formalių struktūrų. Ateityje savaiminis (informalusis) mokymasis turėtų būti susietas su formalia švietimo, profesinio rengimo sistema ir integruotas į darbo procese kompetencijas skatinančias priemones. Anot Künzel (2010), suaugusiųjų pedagoginė mokymosi teorija praplečiama samprata „mokymasis be pedagoginės intencijos“, o saviugda laikoma gyvenamojo laikotarpio pedagogikos esme.⁴³

Savaiminio (informaliojo) mokymosi analizė iš skirtingų diskursų perspektyvos – tai psichologiniai, biografiniai, profesiniai, kultūriniai ir socialiniai kontekstai – išryškina įvairius informaliojo mokymosi sampratos faktorius, t. y. savaiminis (informalusis) mokymasis integruojasi į darbą ir kasdienybę; stimuliuojamas vidinės ir išorinės motyvacijos; ne visada yra sąmoningas procesas; dažnai inicijuotas ir nulemtas atsitiktinumo; apima induktyvų refleksijos ir veiksmo procesą bei susijęs su kitų asmenų mokymusi.

⁴² Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 8.

⁴³ Künzel, K. Perspektive und Begriff – Informelles Lernen als wissenschaftliches Ordnungsproblem. In: Wolter, A. et al. (Hg.). Der lernende Mensch in der Wissensgesellschaft. Perspektiven lebenslangen Lernens. Weinheim und München: Juventa Verlag, 2010, p. 12.

IŠVADOS

Mokslinės literatūros informального mokymosi tema studijos ir analizė leidžia manyti, kad mokymasis savaime nėra nei formalus, nei neformalus ar informalus, jis tik gali būti apibūdinamas pagal aplinkos ar konteksto, kuriame jis vyksta, požymius, pagal asmens mokymosi intenciją. Informalusis mokymasis laikytinas kontinuumu tarp savivaldaus, sąmoningo, tikslingo ir aplinkos nulemtu mokymosi (tobulėjimo be papildomų pastangų). Į mokymosi organizavimą ir mokymosi procesą orientuoti apibrėžimai greičiau vienas kitą papildo nei tarpusavyje konkuruoja. Iš esmės, kalbant apie informalųjį mokymąsi, turimas omenyje konstruktas, kurį atskleidžia ir paaiškina gyvenimas, o intencija ir procesualumas gali pasireikšti skirtingais laipsniais.

Savaiminis (informalusis) mokymasis yra trečias žinių įgijimo būdas greta formaliojo ir neformaliojo mokymosi. Realybėje mokymosi formos ir vietos susipina, tampa sunku jas teoriškai atskirti. Savitarpio priklausomumas tarp mokymosi formų yra neaiškus, trūksta vieningų, atsiribojančių viena nuo kitos mokymosi formų apibrėžčių. Savaiminis (informalusis) mokymasis vyksta kiekvienoje mokymosi ir gyvenimo situacijoje, švietimo institucijose ir už jų ribų, darbo vietoje ir laisvalaikio metu. Tam turi įtakos ir tai, kad dalis šio mokymosi vyksta nesąmoningai, t. y. pačiam besimokančiajam nesuvokiant, kad jis mokosi. Sunku pateikti vienintelę savaiminio (informaliojo) mokymosi sampratą. Be to, sampratas lemia istorinis kontekstas, jos kinta. Studijuojant iki šiandienos atliktus mokslinius darbus, tampa akivaizdu, kad nėra vieno bendro informального mokymosi sąvokos ir koncepcijos supratimo.

Informального mokymosi analizė iš skirtingų diskursų perspektyvos – tai psichologiniai, biografiniai, profesiniai, kultūriniai ir socialiniai kontekstai – padeda išryškinti įvairius informального mokymosi sampratos faktorius, tokius kaip integracija į darbą, vidinės ir išorinės motyvacijos reikšmingumas, atsitiktinumo įtaka, sąmoningumo buvimas arba nebuvimas (implicitiškumą) mokymosi veikloje, refleksyvumas, sąsajos su kitų asmenų mokymusi. Pabrėžtina, kad tarpžmogiškieji santykiai yra kiekvienos savaiminio (informaliojo) mokymosi veiklos esmė. Savaiminis (informalusis) mokymasis – tai savimoka, kuri vyksta tiek nesąmoningai, tiek suinteresuotai ir motyvuotai.

LITERATŪRA

1. Alonderienė, R. Vadovų savaiminio mokymosi įtaka įmonės veiklos rezultatams. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (vadyba ir administravimas). Kaunas, ISM vadybos ir ekonomikos universitetas, 2009, p. 39-41.
2. Belle, J. & Dale, M. Informal Learning in the Workplace. Department for Education and Employment Research Report No. 134. London, 1999.
3. Cedefop, Colardyn, D. & Björnnavold, J. Learning continuity: European inventory on validating non-formal and informal learning. Luxembourg: Publications Office, 2005, p. 22.
4. Cedefop, Tissot, P. Glossary on identification, assessment and recognition of qualifications and competences and transparency and transferability of qualifications. In Cedefop Björnnavold, J. *Making learning visible: identification, assessment and recognition of non-formal learning in Europe*. Luxembourg: Publications Office, 2000, p. 205.
5. Chaiklin, S. & Lave, J. Understanding Practice: Perspectives in activity and context. New York: Cambridge University Press, 1993.
6. Dehnbostel, P. Informelles Lernen: Arbeitserfahrungen und Kompetenzerwerb aus berufspädagogischer Sicht. Überarbeiteter Vortrag anlässlich der 4. Fachtagung des Programms „Schule/Wirtschaft/Arbeitsleben“ am 18./19. Sept. 2003 in Neukirchen/Pleiße.
7. Dohmen, G. Das informelle Lernen. Die internationale Erschließung einer bisher vernachlässigten Grundform menschlichen Lernens für das Lebenslange Lernen aller. Bonn: BMBF Publik, 2001. [žiūrėta 2013-06-11]. <http://www.werkstatt-frankfurt.de/fileadmin/Frankfurter_Weg/Fachtagung/BMBF_Das_informelle_Lernen.pdf> .
8. Europos Komisijos komunikatas „Siekiant paversti Europos mokymosi visą gyvenimą erdvę tikrove“ (2001) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-10]. <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:DE:PDF>> .
9. Fenwick, T. & Tennant, M. Suaugusiųjų mokymosi supratimas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 76.
10. Foley, G. Suaugusiųjų švietimas ir mokymas šiandien. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 24.
11. Garrick, J. Informal Learning in the Workplace. Unmasking Human Resource Development. London, 1998.
12. Gonzi, A. Naujasis profesinis mokymas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 35-49.
13. Hamacher, W. et al. Sicherheits- und Gesundheitskompetenz durch informelles Lernen im Prozess der Arbeit. Forschung Projekt F 2141. Dortmund/Berlin/Dresden, 2012, p. 66-68.
14. Jucevičienė, P. *Besimokantis miestas*. Kaunas: Technologija, 2007, p. 114-115.
15. Kirchhöfer, D. Lernkultur Kompetenzentwicklung: Begriffliche Grundlagen. Arbeitsgemeinschaft Betriebliche Weiterbildungsforschung e.V. (Hg.). *Projekt Qualifikations-Entwicklungs-Management*. Berlin: ESM Satz und Grafik GmbH, 2004, p. 18.
16. Künzel, K. Informelles Lernen – Selbstbildung und soziale Praxis, eine thematische Einführung. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 36.
17. Künzel, K. Perspektive und Begriff – Informelles Lernen als wissenschaftliches Ordnungsproblem. In: Wolter, A. et al. (Hg.). *Der lernende Mensch in der Wissensgesellschaft. Perspektiven lebenslangen Lernens*. Weinheim und München: Juventa Verlag, 2010, p. 9-12.
18. Laužackas, R.; Teresevičienė, M.; Stasiūnaitienė, E. Kompetencijos vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.
19. Lave, J. & Wenger, E. Situated Learning. New York, 1991.
20. Livingstone, D. W. Informelles Lernen in der Wissensgesellschaft. In: Arbeitsgemeinschaft

- Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.): *Kompetenz für Europa: Wandel durch Lernen – Lernen im Wandel*. Referate auf dem internationalen Fachkongress. Berlin, 1999, p. 59.
21. Marsick V. J.; Watkins K. E. Informal and Incidental Learning. In: *New Directions for Adult and Continuing Education*. Nr.89, 2001.
 22. Mocker, D.W. & Spear, G.E. Lifelong Learning: Formal, Nonformal, Informal, and Self-Directed. Columbus, Ohio: Eric, 1982, p. 56.
 23. Mokymosi visą gyvenimą memorandumas (2000). Europos bendrijų komisija. Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija. Vilnius.
 24. Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hrsg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, p. 5-15.
 25. Paurienė, G. Biografinio metodo ypatumai analizuojant informalią mokymąsi // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (9)*. Kaunas: Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas. 2013, p. 198-200.
 26. Rubenson, K. & Beddie, F. Suaugusiųjų švietimo ir mokymo politikos formavimas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007, p. 160-161.
 27. Rūdytė, K. Vaikų savaiminio mokymo(si) kultūros socialinis–edukacinis diskursas į vaiką orientuotoje paradigmoje. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (edukologija). Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2011, p. 26.
 28. Schiersmann, C. Berufliche Weiterbildung. Wiesbaden: SV, 2007, p. 17-21.
 29. Singh, M. The Social Recognition of Informal Learning in Different Settings and Cultural Contexts. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: HBöhlau, 2005.
 30. Stasiūnaitienė, E.; Šlentnerienė, V. Studentų požiūris į neformaliojo ir savaiminio mokymosi pasiekimų pripažinimo svarbą. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr. 18, 2009, p. 182.
 31. Straka, G. A. Lernen unter informellen Bedingungen. Begriffsbestimmung, Diskussion in Deutschland, Evaluation der Desiderate. In: Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.). *Kompetenzentwicklung*. Münster: Waxmann, 2000, p. 17.
 32. Teresevičienė, M.; Gedvilienė, G.; Zuzevičiūtė, V. Andragogika. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006, p. 30 – 38.
 33. Watkins, K. E. & Marsick, V. J. Towards a Theory of Informal and Incidental Learning in Organisations. In: *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 11, Nr. 4, 1992, p. 287-300.
 34. Žemaitaitytė, I. Neformalusis suaugusiųjų švietimas kaip besimokančios visuomenės veiksnys. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (edukologija). Vytauto Didžiojo universitetas, 2001.
 35. Žydžiūnaitė, V., Lepaitė, D., Cibulskas, G., Bubnys, R. Savaiminis mokymasis darbo aplinkoje: bendrosios kompetencijos vystymosi kontekstualumas (socialinio ir sveikatos priežiūros sektorių, formalios savivaldos ir nevyriausybinų organizacijų atvejai). Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras, 2012, p. 25.

ANALYSIS OF INFORMAL LEARNING CONCEPTION

Giedrė Paurienė*

Mykolas Romeris University

Summary

The article deals with the development of informal learning conception emphasizing its change in the context of Lifelong learning policy; an approach to informal learning from different perspectives

of discourses is presented. Expression of informal learning is getting more and more significant in modern world. The research and analysis of scientific references suggests that learning is neither formal nor informal; it can be defined according to surroundings and/or context where it takes place as well as according to person's learning intention. There is no general perception of conception and ideas of informal learning. Informal learning is considered to be a continuum amongst self-governing, conscious, purposeful and environment influenced learning (without additional efforts). Definitions oriented to learning organization and learning process complement each other rather than compete with each other. Generally, speaking about informal learning a construct that reveals and explains is having in mind, whereas intention and processuality can occur in different degrees. Analysis of informal learning in the perspectives of different discourses creates psychological, biographical, professional, cultural and social contexts that highlight various concepts of informal learning factors.

Keywords: informal learning, lifelong learning, self-education, conception analysis.

Giedrė Paurienė, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo(-si) problemos; inovatyvūs kalbų mokymo(-si) metodai, profesinės kompetencijos ugdymasis informalaus mokymosi erdvėje.

Giedrė Paurienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer.

Research interests: problems of teaching/learning ESP, innovative language teaching, competence and informal learning.

KAI KURIE NARKOTINIŲ, PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ ARBA NARKOTINIŲ AR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ PIRMTAKŲ (PREKURSORIŲ) KONTRABANDOS (BK 199 STR. 2D.) BAUDŽIAMOJO TEISINIO VERTINIMO ASPEKTAI

Justinas Sigitas Pečkaitis*

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto, Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714584
Elektroninis paštas jpeckait@mruni.eu*

Anotacija Straipsnyje aptariami kai kurie narkotinių, psichotropinių medžiagų arba narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrabandos (toliau – narkotikų kontrabanda) baudžiamajo teisinio vertinimo aspektai. Pagrindinis dėmesys skiriamas baudžiamosios teisės normos, reglamentuojančios atsakomybę už narkotikų kontrabandą, vietos patikslinimui BK sistemoje, bei jos turinio tobulinimui. Straipsnio autorius siūlo numatyti visą eilę kvalifikuojančių aplinkybių, kurių nustatymas leistų padaryti ir esminius pakeitimus sankcijoje, nustatant bausmės rūšį ir jos dydį, atsižvelgiant į narkotikų kontrabandos pavojingumo laipsnį.

Pagrindinės sąvokos: narkotikų kontrabanda, baudžiamoji atsakomybė, bausmė.

ĮVADAS

Pastarųjų metų neteisėtos narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvartos situacija kelia didelį susirūpinimą visame pasaulyje – tai jau ne problema, o pasaulinė epidemija, apėmusi visas valstybes. Šios epidemijos grėsmė darosi tokia pat pavojinga kaip klimato kaita ir pasaulinis terorizmas¹. Ši pavojinga epidemija sparčiai plinta ir Lietuvoje:

- didėja narkotikų ir psichotropinių medžiagų apyvarta,
- sparčiai plečiasi internetinė prekyba,
- stebima organizuoto nusikalstamumo globalizacija,
- darosi vis sunkiau įgyvendinti narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolę dėl šalies geografinės padėties ir ES išorės sienų;
- policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis² nuolat didėja pačių pavojingiausių veikų skaičius, kurių dalykas yra narkotinės ir psichotropinės medžiagos, tokių kaip narkotikų kontrabanda (BK 199str. 2d.), neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti (BK

¹ Čaplinskas S. Atsako į AIDS ir narkomaniją kontraversijos. Kaunas: Vitae litera, 2012. P. 9.

² Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento leidinys „Metinis pranešimas 2012“. P. 168-170.

260str.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimas nepilnamečiams (BK 261str.), lenkimas vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas (BK 261str.) ir kt.

Visa tai kelia daug problemų, kurių sprendimui numatytos priemonės 2010 m. – 2016 m. Nacionalinėje narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programoje: joje yra numatyta ir keletas priemonių susijusių su baudžiamųjų įstatymų nustatančių atsakomybę už nusikaltimus, kurių dalykas yra narkotinės ir psichotropinės medžiagos taikymu ir jų tobulinimu³. Apžvelgsime tik kai kuriuos narkotikų kontrabandos (BK 199str. 2d.) baudžiamojo teisinio vertinimo aspektus, o būtent su šios baudžiamosios teisės normos vieta BK sistemoje bei jos turiniu.

Šio straipsnio **tikslas** pateikti dabar galiojančios baudžiamosios teisės normos, reglamentuojančios atsakomybę už narkotikų kontrabandą, baudžiamąjį teisinį vertinimą bei suformuluoti pasiūlymus šios normos tobulinimui. Šio tikslo siekta taikant sisteminį ir loginę analizę, kritinį, lyginamąjį bei apibendrinimo **metodus**.

DĖL BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS NORMOS, REGLAMENTUOJANČIOS ATSAKOMYBĘ UŽ NARKOTIKŲ KONTRABANDĄ, VIETOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO SISTEMOJE.

Vadovaujantis taisykle, kad baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės nustatomos iš skyriaus, kuriame yra dominantis BK straipsnis, pavadinimo, būtų galima teikti, kad tokia BK 199 str. 2 d. saugoma vertybe yra „sąžiningo ūkininkavimo ir verslo tvarka“⁴. Kyla klausimas, ar tai tos vertybės kurios turėtų saugoti baudžiamasis įstatymas, nustatantis atsakomybę už narkotikų kontrabandą. O svarbiausia, kad toks teisės normų sisteminimo principo ignoravimas apsunkina tiksliai nustatyti baudžiamojo įstatymo saugomas vertybes, kaip objektyvųjį nusikalstamos veikos sudėties požymį, o tuo pačiu ir tinkamai įvertinti nusikalstamą veiką. Tai galima pailiustruoti ir konkrečiu pavyzdžiu iš teismų praktikos. Štai Kauno apygardos teismo nuosprendyje dėstoma, kad „kaltinamasis A.A. kontrabandą gabendamas narkotines medžiagas per valstybės sieną, neturėjo konkretaus tikslo pakenkti šalies ekonomikai ar nustatytai verslo tvarkai“. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 2 d. nutartyje dar patikslinta, kad „narkotinės

³ Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010-2016 metų programa//Valstybės žinios Nr. 131-6720, 2010.

⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento atliktas teismų praktikos skiriant bausmes už kontrabandą (BK 199 straipsnis) tyrimas//Teismų praktika, Nr. 32

medžiagos buvo gabenamos į Lietuvos Respubliką, bet iš jos į Rusijos Federaciją, todėl A. A. savo veiksmais realios žalos įstatymo saugomoms vertybėms nepadarė“. Kaip pažymėta LAT kasacinėje nutartyje „tokia teismų išvada yra klaidinga, nes narkotikai kelia didelę grėsmę ne tik vienai valstybei, bet kaip buvo pabrėžta Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijoje narkotikų padariniai pražūtingi visoms tautoms... Kovos su neteisėta narkotikų apyvarta, Tarptautinės narkotikų politikos reikalavimai nustatyti JTO konvencijoje dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės bei kovos su neteisėta jų apyvarta“.⁵

Taigi, kokias vertybes (gėrius) saugo BK 199 str. 2 d.? Nėra abejonių, kad neteisėtai gabenant per LR valstybės sieną narkotines ar psichotropines medžiagas pažeidžiama LR įstatymais ar kitais teisės aktais nustatyta tvarka. Tačiau šios tvarkos pažeidimas padaro žymiai didesnę žalą kitoms vertybėms, negu „sąžiningo ūkininkavimo ir verslo principams“.

Mokslinėje literatūroje lig šiol nėra vieningos nuomonės, dėl nusikaltimų kurių dalykas yra narkotinės ar psichotropinės medžiagos rūšinio objekto⁶. Mūsų manymu, šių nusikaltimų rūšiniu objektu yra žmonių sveikata. Pirmiausia tokia išvada pagrįsta strateginiais dokumentais:

- 1961 m. Bendrųjų narkotinių medžiagų konvencija;
- 1971 m. Psichotropinių medžiagų konvencija;
- 1988 m. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta;
- Europos Sąjungos kovos su narkotikais strategija;
- LR Seimo 2010 m. lapkričio 4 d. nutarimu dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010 m. – 2016 m. programos patvirtinimo.

Antai, minėtoje 1988 m. JTO konvencijos preambulėje pažymėta, kad “Šios konvencijos šalys labai susirūpinusios narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų kurios kelia rimtą pavojų žmonių sveikatai ir gerovei, neigiamai veikia ekonominius, kultūrinius ir politinius visuomenės pagrindus, neteisėtos gamybos didėjimu, paklausos ir apyvartos mastais bei tendencijomis”. Na, o šios konvencijos 3 str. 10 p. nurodo, kad „nusikaltimai, kurių dalykas yra narkotinės ir psichotropinės medžiagos nepriskiriami finansiniams, politiniams

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus Teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2k-22/2008.

⁶ Gruodytė E. Narkotikai ir baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 181-192.

nusikaltimams, arba nusikaltimams turintiems politinius motyvus⁷. Analogiškos nuostatos prisilaikoma ir kituose paminėtuose strateginiuose dokumentuose. Todėl manytume, kad nepažeidžiant baudžiamosios teisės normų sisteminimo principo BK XXXVII skyrių reikėtų (ir buvo galima) pavadinti „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmonių sveikatai, susiję su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis“. Ir BK 199 str. 2 d. nustatančios atsakomybę už narkotikų kontrabandą vieta, ją ženkliai pakeitus turėtų būti šiame skyriuje. Iki šiol narkotikų kontrabandos kaip nusikalstamos veikos „izoliacija“ nuo kitų nusikaltimų kurių dalykas yra narkotinės ir psichotropinės medžiagos, sunkiai paaiškinama. Juk narkotikų kontrabanda kuo tampriausiai susijusi su kitais nusikaltimais, kurių dalykas yra narkotinės ir psichotropinės medžiagos. Toks teisės normų nustatančių baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus, kurių dalykas yra narkotinės ir psichotropinės medžiagos išdėstymas, BK XXXVII skyriuje būtų nuoseklesnis, logiškesnis, ir, be abejo, aiškesnis.

PAGRINDINĖS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS NORMOS, REGLAMENTUOJANČIOS ATSAKOMYBĘ UŽ NARKOTIKŲ KONTRABANDĄ, TOBULINIMO KRYPTYS.

BK 199 str. 2 d. „pervarka“ turėtų vykti tokiomis kryptimis:

Pirma, BK 199 str. 2 d. norma yra labai „griozdiška“, joje numatyta atsakomybė už skirtingus nusikaltimus, kurie ženkliai skiriasi ir objektu, ir dalyku. Mūsų dėmesys skiriamas aptariamoms teisės normos daliai, kuri numato atsakomybę tik už narkotikų kontrabandą – „Tas, kas nepateikdamas muitinės kontrolei, ar kitaip jos išvengdamas, arba neturėdamas leidimo per LR valstybės sieną gabeno narkotines, psichotropines medžiagas, arba narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakus (prekursorius)“. Pažymėtina, kad literatūroje buvo išsakyta nuomonė, jog narkotikų kontrabandai įvardinti reikėtų taikyti kitas sąvokas: „importo ir eksporto“ ar „įvežimo, išvežimo“⁸. Manytume, kad siūlomos sąvokos vargu bau ar apimtų vis atsirandančias naujas narkotinių ar psichotropinių medžiagų gabenimo formas, pvz.: kaip pateikimas šių medžiagų rinkai per internetinę prekybą.

Antra, atsižvelgiant į:

- 1988 m. JTO konvenciją „dėl kovos su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta“

⁷ 1988 m. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. Valstybės žinios Nr. 38-1004, 1998.

⁸ Gruodytė E. Narkotikai ir baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 178-180.

- užsienio, visų pirma ES, valstybių baudžiamąją atsakomybę už narkotikų kontrabandą nustatančius įstatymus;

- bei pačią LR BK Specialiosios dalies normų išdėstymo logiškumo, jų suderinamumo būtinybę,

reikėtų nustatyti visą eilę narkotikų kontrabandą kvalifikuojančių aplinkybių.

Ruošiant naująjį 2000 m. BK buvo atsisakyta 1961 m. BK įtvirtinto dvejopo sunkinančios aplinkybės statuso: vienais atvejais tam tikrą aplinkybę išskirdavo kaip kvalifikuotos nusikaltimo sudėties požymį ir sankcijoje nustatydavo didesnę bausmę, kitais atvejais, tos pačios aplinkybės buvo įvardijamos kaip atsakomybę sunkinančios. Ir kaip teigia prof. V. Piesliakas “Naujame BK aplinkybės vienodai didinančios ar mažinančios visų nusikalstamų veikų pavojingumą, buvo įvardytos, kaip atsakomybę lengvinančios arba sunkinančios, o būdingos tik atskiriems nusikaltimams, ir didinančios tik atskirų nusikaltimų pavojingumą buvo panaudotos kvalifikuotoms nusikaltimų sudėtims išskirti”⁹. Deja, šios nuostatos ne visada buvo laikomasi. Antai, BK 199 str. 2 d. dispozicijoje nenumatyta nė viena sunkinanti aplinkybė kaip nusikaltimo sudėties ar kaip nusikaltimą kvalifikuojantis požymis. Tuo tarpu eilėje BK straipsnių kuriuose numatyta atsakomybė už nusikaltimus, kurių dalykas yra narkotinės ar psichotropinės medžiagos sunkinančios aplinkybės įtvirtintos kaip kvalifikuotos nusikaltimo sudėties požymis. Štai, BK 260str. Nustatančio atsakomybę už neteisėtą disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis yra numatyti tokie kvalifikuojantys požymiai, kaip didelis kiekis, labai didelis kiekis, BK 263str. nustatančio atsakomybę už narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę: 2 d. – fizinio ar psichinio smurto panaudojimas, 3 d. – jei užvaldė didelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų ar užvaldė dalyvaudamas organizuotoje grupėje. Atvejų, kai sunkinančios aplinkybės įtvirtinamos kaip kvalifikuotos sudėties požymis gausu ir kituose BK skyrių straipsniuose. Blieka tik nusistebėti, kad iki šiol už narkotikų kontrabandą kuri kelia didžiulį pavojų žmonių sveikatai baudžiamoji atsakomybė nediferencijuota priklausomai nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekio, nuo jų pavojaus žmonių gyvybei ir sveikatai, priklausomai nuo to, kokia bendrininkavimo forma ji padaryta ir kitų sunkinančių aplinkybių. Lig šiol neatsižvelgta į Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarime “Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos

⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008. P. 274-275.

Konstitucijai” padaryta vienareikšmiška išvada, kad „bausmės ir jų dydžiai baudžiamajame įstatyme turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą“¹⁰.

Taigi, atsižvelgiant į paminėtas aplinkybes BK 199 str. 2 d. būtina diferencijuoti atsakomybę priklausomai nuo:

- 1) narkotinių ir psichotropinių medžiagų kiekio ir jų rūšies;
- 2) bendrininkavimo formos (bendrininkų grupė, organizuota grupė, nusikalstamas susivienijimas, taip pat ir dalyvavimo tarptautinėje organizuotoje nusikalstamoje veikloje);
- 3) fizinės ar psichinės prievartos, arba ginklo naudojimo darant nusikaltimą;
- 4) ar narkotikų kontrabandą padaręs asmuo yra pareigūnas ir nusikaltimas susijęs su jo pareigybe;
- 5) nepilnamečių įtraukimo ar jų panaudojimo narkotikų kontrabandai;

Tokių kvalifikuojančių požymių nustatymas leistų padaryti ir esminius pakeitimus BK 199 str. 2 d. sankcijoje, nustatant bausmės rūšį ir jos dydį, atsižvelgiant į narkotikų kontrabandos pavojingumo laipsnį, o tuo pačiu sudarytų teismams galimybes paskirti už narkotikų kontrabandą proporcingas ir teisingas bausmes. Tai pilnai atitiktų minėto Konstitucinio teismo nuostatai, kad „<...> bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai“.

Šiuo metu už narkotikų kontrabandą BK 199 str. 2 d. numato vienintelę bausmės rūšį – laisvės atėmimą nuo 3m. iki 10m. Taigi nepaisant koks gabenamų narkotinių ar psichotropinių medžiagų poveikis žmogaus sveikatai, jų kiekis turėtų būti taikoma ne mažesnė kaip trijų metų laisvės atėmimo bausmė. Vadinasi, už kelių kanapių sėklų, kelių gramų kanapių dervos (dažniausiai įvežamos rūkomuoju tabaku), ar net šimtają gramą dalį kai kurių kitų narkotinių ar psichotropinių medžiagų gabenantis per valstybės sieną asmuo, turėtų būti nubaustas ne mažesne, kaip trejų metų laisvės atėmimo bausme. Nėra abejonių, kad tokiais atvejais BK 199 str. 2 d. sankcijoje numatyta bausmė sunkiai dera su proporcingumo bei teisingumo principais¹¹, ir todėl teismai neretai taiko BK 54 str. 3 d. arba

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai//Valstybės žinios Nr. 57-2552, 2003.

¹¹ Šių principų turinys plačiai aptartas S.Bikelio. Žr. Bikelis S. Permaštant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (I). Proporcengumo principas ir bausmės už kontrabandą// Teisės problemos. 2012, Nr. 4(78). P. 5-24.

BK 62 str. nuostatas, skirdami su terminuotu laisvės atėmimu nesusijusių arba švelnesnę negu BK 199 str. 2 d. sankcijoje numatytą terminuoto laisvės atėmimo bausmę¹².

Pagaliau BK 199 str. 2 d. sankcija „nuo trejų iki dešimties metų“ suteikia joje numatyta nusikalstamai veikai sunkaus nusikaltimo statusą (BK 11 str. 5 d.), o tai reiškia, kad asmeniui pripažintam kaltu padarius nusikalstamą veiką numatytą BK 199 str. 2 d. negalima taikyti eilės BK bendrosios dalies bei BPK nuostatų, tokių kaip:

- 1) Asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 38, 39, 40 str.);
- 2) Bausmės vykdymo atidėjimas (BK str.);
- 3) Baudžiamosiose bylose, kuriose asmenys kaltinami pagal BK 199str. 2d. teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas negali būti pradedamas ir baudžiamasis procesas vyksta bendra tvarka, tuo tarpu pagal BK 199 str. 1 d. daugiau kaip pusė bylų užbaigiama supaprastinto proceso tvarka, priimant teismo baudžiamąjį įsakymą.

IŠVADOS

Siūlytina laikytis BK specialiosios dalies normų sisteminimo principo, ir visus nusikaltimus (t.t. ir narkotikų kontrabandą) kurių dalykas yra narkotinės ar psichotropinės medžiagos apjungti viename skyriuje pavadinimu „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusizengimai žmonių sveikatai, susiję su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis“.

Už narkotikų kontrabandą būtina diferencijuoti atsakomybę priklausomai nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekio ir jų poveikio žmonių sveikatai, bendrininkavimo formos, fizinės ar psichinės prievartos, arba ginklo panaudojimo darant nusikaltimą, ar narkotikų kontrabandą padaręs asmuo yra pareigūnas ir nusikaltimas susijęs su jo pareigybe, nepilnamečių įtraukimo ir jų panaudojimo darant kontrabandą.

Priklausomai nuo narkotikų kontrabandos pavojingumo laipsnio sankcijose reikėtų nustatyti ne tik trumpesnę laisvės atėmimo terminą, bet ir alternatyvių laivės atėmimui bausmių, kurios plačiai taikomos ES valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose.

LITERATŪRA

1. 1988 m. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. Valstybės žinios Nr. 38-1004, 1998.

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento atliktas teismų praktikos skiriant bausmes už kontrabandą (BK 199 straipsnis) tyrimas//Teismų praktika, Nr. 32.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios Nr. 57-2552, 2003.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento atliktas teismų praktikos skiriant bausmes už kontrabandą (BK 199 straipsnis) tyrimas//Teismų praktika, Nr. 32.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus Teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2k-22/2008.
5. Bikelis S. Permaštant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (I). Proporciningumo principas ir bausmės už kontrabandą// Teisės problemos, 2012, Nr. 4(78). P. 5-24
6. Čaplinskas S. Atsako į AIDS ir narkomaniją kontraversijos. Kaunas: Vitae litera, 2012. P. 9.
7. Gruodytė E. Narkotikai ir baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
8. Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010-2016 metų programa //Valstybės žinios Nr. 131-6720, 2010.
9. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento leidinys „Metinis pranešimas 2012“. P. 168-170.
10. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008. P. 274-275.

SMUGGLING OF THE RAW MATERIAL FOR THE FURTHER PRODUCTION OF ILLEGAL DRUGS AND SOME PROBLEMS IN ITS LEGAL QUALIFICATION

Justinas Sigitas Pečkaitis*
Mykolas Romeris University

Summary

The increase in illegal drugs delivery and consumption in Lithuania and inefficiency of the legal and other counter- measures aimed to combat this trends bring the necessity of the radical review of the whole drug control system.

The first step in this direction should be the specification of the Lithuanian criminal law provisions persecuting drug delivery and consumption.

This specification should be started with the revision of the place of counter drug provisions among other provisions of the Special part of the Criminal Code. The most important is to review the common good that supposed to be protected by this provision. All counter-drugs provisions have to be consolidated in a single section of Criminal law supposed to protect the most basic social goods – one’s life and health.

This will bring the legal assessment of this provision in conformity with the real importance of the social good that is protected by it. This , next, provides further opportunities for the best formulation of anti-drug provisions and one’s responsibility for their violation.

Keywords: Drug delivery, drug smuggling, legal goods, proposal for the law improvement.

Justinas Sigitas Pečkaitis *, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakultetas, Baudžiamosios teisės ir proceso instituto profesorius. Mokslinių tyrimų kryptis: baudžiamoji teisė, baudžiamoji politika, nusikaltimų prevencija.

Justinas Sigitas Pečkaitis *, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, institute of Criminal law and Procedure, Professor. Research interests: Criminal law, Criminal policy, Crime prevention.

ANALYSIS OF THE SEIMAS CONTROLLERS – PARLIAMENTARY OMBUDSMEN INSTITUTION OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Birutė Pranevičienė*

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security,
Department of Law
Putvinskio str. 70, LT-44221 Kaunas
Phone: (370 37) 303 665;
E-mail: praneviciene@mruni.eu*

Annotation. The article aims to analyse functions and powers of the Seimas Controllers – Parliamentary ombudsmen institution, to present the changes of legal regulation of the Seimas Controllers and to disclose their role in the Lithuanian human rights protection system. The article consists of three parts. The first part presents legal basis of Lithuanian Controllers institution and development of relevant legal regulation. The second part analyses the functions and powers of Lithuanian Parliamentary ombudsman. The results of the analysis of the Seimas Controllers activity are presented in the third part of the article.

Keywords: ombudsman, Parliamentary ombudsman, Seimas Controllers, maladministration, human rights.

INTRODUCTION

In the legal doctrine the ombudsman institute is known as a human rights institution. The main purpose of the ombudsman's activity is the protection of human rights against the misuse of public administration officials' actions. “The ombudsmen are independent and impartial persons, established by constitution or law, who deal with complaints against public authorities.”¹

Different countries have different names of their national ombudsmen, for example, in the United Kingdom – the Parliamentary Commissioner for Administration², in Spain – Defensores del Pueblo³, in France – Mediateurs de la République⁴, in Lithuania – Seimo Controllers [in this paper terms “Parliamentary ombudsmen“, “Seimas’ ombudsman” and

1 The European Network of Ombudsmen - Statement , [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.ombudsman.europa.eu/lt/resources/statement.faces/en/3458/html.bookmark>>

2 Report by the Parliamentary Commissioner for Administration [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.ombudsman.org.uk/reports-and-consultations/reports/parliamentary/report-by-the-parliamentary-commissioner-for-administration-the-ombudsman-and-the-local-government-ombudsman-to-ms-a-mp-on-the-results-of-an-investigation-into-a-complaint-made-by-mr-and-mrs-c-and-t>>

3 Defensores del Pueblo, [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.defensordelpueblo.es/en/index.html>>

4 Le Médiateur de la République, [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/mediateur.asp>>

“Seimo Controllers” are used as synonyms]⁵. If to interpret in simple language, ombudsman is called “the protector of the man in the street”.⁶

First ombudsman was established in Sweden. “The office of the Parliamentary ombudsman was created in 1809 as a part of the new constitution that was adopted that year”.⁷ Later the idea to establish the institution of ombudsman spread to Scandinavian countries⁸ and subsequently to other European countries.⁹ Having quite old traditions of activity, the Ombudsman became extremely popular in recent decades, and about half thousand different ombudsmen institutions operate currently in the world. Being a typical European body for a long time, the ombudsman has been successfully adapted in other continents, for e.g., in Australia¹⁰, the USA¹¹, Africa¹², Asia¹³, and applied to different political and social systems, for e.g., the Treaty of European Union in 1995 has established The European Ombudsman¹⁴.

Concern for the protection of human rights became an actual national policy priority for democratic states. This issue is a very important for Lithuania as well. Institutions protecting human rights, such as the Seimas Controller’s Office, may contribute to the implementation of the human rights ensuring imperative.

The purpose of this article is to make the analysis of the Seimas Controllers – Parliamentary Ombudsmen Institution, to discuss its functions and powers, to present the

⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga [the Seimas Ombudsman Office of the Republic of Lithuania], [interactive] [accessed 2013 10 20] <www.lrski.lt>

⁶ Dahl Borger et alia (ed.). Danish Law in a European Perspective, Copenhagen, 1996, p. 163

⁷ S.Vidrinskaitė, Parlamento ombudsmeno institucija Švedijoje, [Parliamentary ombudsman institution in Sweden], Jurisprudencija, 2002, t. 24 (16); p. 116

⁸ S.Vidrinskaitė, Europos Sąjungos ombudsmeno institucija, [Institution of the Ombudsman of the European Parliament], Jurisprudencija, 2007, Nr. 3 (93). P. 16

⁹ E.Žiobienė „Ombudsmeno institucija“ in the book Žmogaus teisių apsaugos institucijos [„Institutional Protection of Human Rights“], Vilnius, 2009 P. 61

¹⁰ An office of Commonwealth Ombudsman in Australia was enabled in 1976. The Commonwealth Ombudsman [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.ombudsman.gov.au/pages/about-us/our-history/index.php>>

¹¹ Hawaii established the first public sector office in 1967. Since then a number of states, counties and municipalities have followed suit by establishing offices of general jurisdiction United States ombudsman association [interactive] [accessed 2013 10 20] <http://usoa.non-profitsites.biz/en/About_Us/history.cfm>

¹² The first African country to appoint an Ombudsman was Tanzania in 1968. There are now 27 ombudsmen at a national level of government in Africa. African Ombudsman Association [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.aoma.org.za/content/view/3/2/>>

¹³ For example, the Ombudsman system in the Malaysian version, which is the Public Complaints Bureau (PCB), was set up in 1971 (Ahmad Faiz Yaakob, Nadhrah A. Kadir, Kamaruzaman Jusoff, “Accountability from the Perspective of Malaysian Governance” *Journal of Politics and Law* 2009, Vol. 2, No. 3; Strengthening Ombudsman Institution in Asia, Public Management, Financial Sector, and Trade / Asian Development Bank, 2011

¹⁴ The European Ombudsman was established by the Treaty of European Union in 1995 [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>>, 138 e

changes of legal regulation of the Seimas Controllers – Parliamentary Ombudsmen Institution and to disclose the role in the Lithuanian human rights protection system.

LEGAL BASIS OF LITHUANIAN SEIMAS CONTROLLERS – PARLIAMENTARY OMBUDSMEN INSTITUTION

Every democratic state has a duty to respect human rights and ensure their protection. The Constitution of the Republic of Lithuania states that “Human rights and freedoms are innate”¹⁵. It also states, that “State institutions shall serve the people”¹⁶. Consequently, there are institutions, which have constitutional status, and have a duty to protect human rights. Article 73 of the Constitution of the Republic of Lithuania provides that “Seimas controllers shall examine complaints of citizens concerning the abuse of powers by, or bureaucratic intransigence of, State and municipal officials (with the exception of judges)... The powers of the Seimas controllers shall be established by law.”¹⁷ On the 11th of January 1994 the Seimas of the Republic of Lithuania adopted the Law on the Seimas Controllers¹⁸. The law provided for legal bases of ombudsmen’s activity and extent of their authority. The organizational structure of Lithuanian Seimas Controller’s Office was also established. After the approval of the Statute of the Seimas Controller’s Office, in 31st of March 1995, the ombudsman office has started its job. The law provided that Seimas Controller’s institution should have 5 independent ombudsmen. Later this provision has changed and there are 2 parliamentary ombudsmen at the moment in Lithuania.

„From the very first days of activity Seimas Ombudsmen's Office of the Republic of Lithuania has become one of the institutions of international ombudsmen system: from 20th of March 1995 it became a full member of the European Ombudsman Institute, since 6th of August 1996 it became a member of International Ombudsman Institute”¹⁹.

Public authorities not always do their job properly, especially in less developed countries, which for certain reasons were not able to reach the higher level of the state government. Democracy in the country gives a chance for citizens to protect their rights by

15 The Constitution of the Republic of Lithuania, Article 18, *Valstybės žinios* 1992 No.33-1014

16 The Constitution of the Republic of Lithuania, Article 5, *Valstybės žinios* 1992 No.33-1014

17 The Constitution of the Republic of Lithuania, *Valstybės žinios* 1992 No.33-1014

18 The Law on the Seimas Controllers, *Valstybės Žinios, 1994 No: 22 - 34*

19 D.Milonienė „Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga: istorija, veikla, perspektyvos“ [„Lithuanian Seimas Ombudsmen's Office: History, activity, prospects”], in the book „Žmogaus teisės Lietuvoje“ [„Human rights in Lithuania“], Lithuania, Seimas’ Committee of Human rights, Vilnius, 2010, P. 71

implementing the right to appeal to the court, or to use alternative possibility – to complain to the ombudsman.

The law regulating the activity of Seimas Controllers Office of the Republic of Lithuania has been changed 12 times. The changes were related with the changes in the concept of public service; in the laws, regulating pre-trial procedure; in the laws related to State secrets, etc. The most significant change was made in 2004, when the new version of the Law on the Seimas Controllers was adopted. The law clearly defines the purpose of the Seimas' Controllers and first time enshrines individuals' right to a good public administration: Seimas Controller has to protect the human right to good public administration, to monitor whether public authorities carry out their duty to serve the people. The new law also enshrines the principles of Controller's activity, such as respect for the individual and the state, operational freedom and autonomy, accountability, legitimacy, fairness and justice, proportionality, publicity. The concept of officer, whose activity can be supervised by the Seimas Controllers, was expanded. "Officer - State and municipal authorities or agency employee, as well as any other employee who performs public administration functions of public bodies and non-governmental organizations, which according to the law to provide the public administration of the employee, with administrative powers not subordinate individuals; a person authorized by carrying out statutory State the functions conferred". However, the activity of the President of the Republic, the members of Seimas, the Prime Minister, the Government (as collegial institutions), the State Controller, and the Constitutional Court and other judges, municipal councils (as collegial body) was left outside the competence of the Seimas Controllers. According the Law, Seimas Controllers also do not investigate the prosecutors, the legality and validity of pre-trial investigation proceedings, though, investigates complaints about prosecutors and investigator's actions that violate human rights and freedoms.

The world economic crisis has not spared Lithuania; therefore many reforms of public institutions had to be implemented, including reform of the Seimas Ombudsmen's Office. On the 21th of January 2010 the new changes of law was adopted, which reduced number of Controllers from 5 to 2. The new rules provide that Seimas shall appoint one Controller for the investigation of complaints regarding activities of officials of state institutions and agencies and the second Controller for the investigation of activities of officials of municipal institutions and agencies.

FUNCTIONS AND POWERS OF LITHUANIAN SEIMAS CONTROLLER – PARLIAMENTARY OMBUDSMAN

Lithuanian Seimas Ombudsmen shall perform the following main functions:

1. Protect the rights of citizens against the abuse of power and bureaucracy,
2. Pursue a parliamentary control,
3. Find out the subjective and objective reasons of maladministration,
4. Provide the guidance on how to improve public administration and
5. Participate in the process of the law-improvement.

The Law on the Seimas Controllers determines the purpose of activities of the Seimas Controller: “to protect a person’s right to good public administration securing human rights and freedoms, to supervise fulfilment by state authorities of their duty to properly serve the people.”²⁰ In other words, parliamentary ombudsman has to deal with the cases of maladministration. The term “maladministration covers a multitude of administrative sins, sins of commission and omission, corruption, bias, unfair discrimination, harshness, misleading a member of the public as to his rights, failing to notify him properly of his rights or to explain the reasons for a decision, general high – handedness, using powers for a wrong purpose, failing to consider relevant materials, taking irrelevant materials into account, losing or failing to reply to correspondence, delaying unreasonably before making a tax refund or presenting a tax demand or dealing with an application for a grant or license, and so on”.²¹ There are more meanings or definitions of “maladministration” and it can appear as an endless list of the activities that would fall under the latter term. The Law on Seimas Controllers in Lithuania has limited its extent of the “maladministration” up to several definitions: the Law defines “*bureaucracy*” as “actions on the part of official when the latter, instead of dealing with the matter on the merits, observes unnecessary or invented formalities, unreasonably refuses to settle issues within the official’s jurisdiction or delays decision-making or carrying out of official duties or performs other malfeasance or misfeasance in office (refuses to inform a person of his rights, gives a deliberately misleading or improper advice, etc.). It shall be also considered as bureaucracy when the officials’ with their work fail

²⁰ The Law on the Seimas Controllers, Article 3, Valstybės žinios, 1998, No. 110- 3024; Valstybės Žinios, 2004, No. 170- 6238

²¹ Stanley de Smith and Brazier Rodney, Constitutional and Administrative Law, 1989, p.649

to implement or to properly implement laws or other legal acts.”²² “*Abuse of office*” according to Law, means “acts or omission on the part of the official when the powers granted to him are exercised not in accordance with laws and other legal acts but for self-seeking purposes or for other personal considerations (abuse of official position, revenge, envy, careerism, provision of illegal services, etc.) as well as actions of the official whereby he exceeds his authority or his arbitrary actions”²³. According to the Article 12 of the Law, Seimas Controller shall investigate complainants’ complaints about the abuse of office by and bureaucracy of officials or other violations of human rights and freedoms in the sphere of public administration. So, Seimas Controller has wide discretion to conclude if a certain activity of the public authority can be included in the concept of “maladministration”.

In order to successfully implement the functions assigned to the ombudsman, the Law entitles the Seimas Controllers to request immediate provision of information, material and documents required for the discharge of his functions, be granted access in the manner prescribed by laws to the documents which constitute a State, professional, commercial or bank secret as well as documents which contain information about personal data protected by law. Should it be necessary to execute the right, the assistance of police officials shall be enlisted and an appropriate statement of the seizure of documents shall be drawn up. Having produced the certificate of employment, Seimas Controllers can enter the premises of institutions and agencies (enterprises, services or organisations), and at any time of the day, if persons are kept in the premises for 24 hours or more, and unrestrictedly meet and interview persons present in the premises. The territory and premises of institutions and agencies the activity of which are regulated by a statute shall be entered with the officials of the institutions and agencies accompanying. Ombudsman can request written or oral explanations from the officials whose activities are under investigation; and to question the officials and other persons. The Seimas Ombudsmen’s Requests has binding character.” On the Seimas Ombudsmen’s request the officials must forthwith present information, documents and material required for the performance of their functions. When investigating a complaint, the

22 The Law on the Seimas Controllers, Article 2, Valstybės žinios, 1998, No. 110- 3024; Valstybės Žinios, 2004, No. 170- 6238

23 The Law on the Seimas Controllers, Article 2, Valstybės žinios, 1998, No. 110- 3024; Valstybės Žinios, 2004, No. 170- 6238

Seimas Ombudsman shall have the right to apply to the official whose activities are under examination requesting the latter give an explanation within the set time period.”²⁴

Seimas ombudsman can draw up a record of administrative violation of law for failure to comply with the demands of the Seimas Ombudsman or for interfering in any other with the fulfilment by the Seimas Ombudsman of the rights granted to him. If elements of crime are detected ombudsman refers the material to pre-trial investigation body or the prosecutor. If public officials in ombudsman’s opinion are guilty of abuse of office or bureaucracy, ombudsman can apply to the court for their dismissal from the office. Ombudsman can recommend to the collegial body, head of the agency or a superior institution or agency to impose disciplinary penalties on the official at fault.

Ombudsman can apply to the administrative court with a request to investigate conformity of an administrative regulatory enactment (or its part) with the law or Government resolution and propose to the Seimas to apply to the Constitutional Court regarding the conformity of legal acts with the Constitution and laws of the Republic of Lithuania.

Ombudsman may recommend to the collegial body or official to repeal, suspend or amend the decisions which are contrary to the laws and other legal acts, or propose to adopt decisions the adoption of which has been precluded by abuse of office or bureaucracy;

Ombudsman brings to the officials’ attention the facts of negligence in office, non-compliance with laws or other legal acts, violation of professional ethics, abuse of office, bureaucracy or violations of human rights and freedoms and recommend to apply measures to eliminate the violations of laws and other legal acts, their causes and circumstances.

Ombudsman has a right to propose that material and non-material damage sustained by a person due to the violations committed by the official be compensated in the manner prescribed by law.

As ombudsman is closely related to the Parliament, implements supervision of public administration in the name of Parliament, therefore can notify the Seimas, the President of the Republic or the Prime Minister of the violations committed by the ministers or other officials accountable to the Seimas, the President of the Republic or the Government. According to the Law, Seimas Controllers have a right to attend the meetings of the Seimas, the Government, other state and municipal institutions and agencies when the issues under consideration are

²⁴ The Law on the Seimas Controllers, Article 20, part. 1 and2; Valstybės žinios, 1998, No. 110- 3024; Valstybės Žinios, 2004, No. 170- 6238

related to the activities of the Seimas Ombudsmen or the matter investigated by the Seimas Ombudsman; to inform the Seimas, the Government and other state institutions and agencies or the appropriate municipal council of the gross violations of law or deficiencies, contradictions of or gaps in laws or other legal acts; to recommend to the Seimas, state or municipal institutions and agencies to amend the laws or other statutory acts which restrict human rights and freedoms; etc.

Ombudsman may also recommend to the Chief Official Ethics Commission to evaluate whether or not the official has violated the Law on Adjustment of Public and Private Interests in the Public Service.

If a complaint falls outside the merit of the Seimas ombudsman, he shall refrain from the investigation on the merits and then Ombudsman give proposals or offer commentaries to appropriate institutions and agencies on the improvement of public administration in order to prevent violations of human rights and freedoms.

Having completed the investigation the Seimas Ombudsman shall take a decision: a) to recognise, declare the complaint as justified; b) to dismiss the complaint; c) to discontinue the complaint investigation. The main feature of the institution of ombudsman is that it acts not in adversarial manner, it means, that it's decisions are not binding, as courts decisions. Ombudsman issues recommendations which in most cases are addressed to the public authority. The Law defines that "The institution and agency or official, to whom this proposal (recommendation) is addressed, must investigate the proposal (recommendation) of the Seimas Ombudsman and inform the Seimas Ombudsman about the results of the investigation."²⁵

Summarizing the analysis of the law, it follows that the Seimas Ombudsmen have sufficient powers to implement the functions assigned to them.

ACTIVITY OF SEIMAS CONTROLLERS

The Seimas ombudsmen are dealing with the failures performed by the administrative public authorities and thereby are trying to lessen the number of acts of maladministration. One of the instances of maladministration is the improper implementation of laws. The main role of the Ombudsman is to protect citizen's rights in making investigation of their

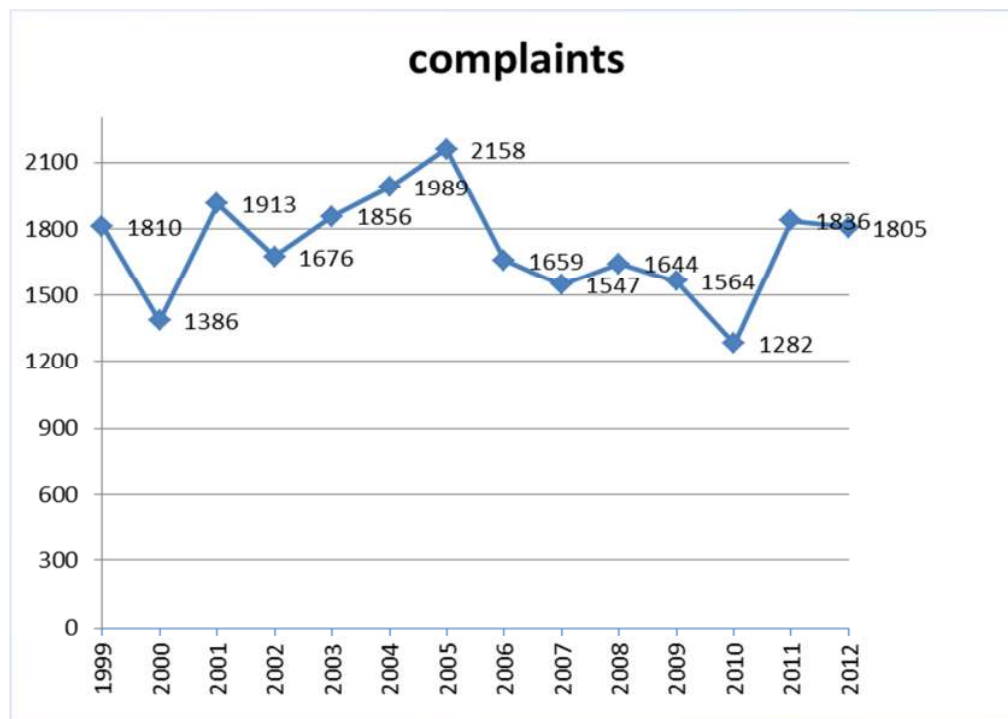
²⁵ The Law on the Seimas Controllers, Article 20, part. 3; Valstybės žinios, 1998, No. 110- 3024; Valstybės Žinios, 2004, No. 170- 6238

complaints. The purpose of the Seimas Controller's role is to detect the grounds of maladministration and to make recommendational proposals. The proposals are either made to the public authorities, so that the latter would eliminate reasons of maladministration, or to the other higher public bodies, that could use their power to adopt certain decisions on the matter of one's failure.

Opportunity to appeal to the Ombudsman's office with a complaint is available for every citizen who believes that his rights have been violated by public administration body. There is no need for a person to come to the Ombudsman institution: aggrieved individual can send the complaint by mail. In addition, an opportunity to file a complaint online was introduced in recent years. This possibility makes it easier to fight for individual's rights. Every democratic country seeks to establish a good internal dispute resolution and complaint-handling system, which can be characterized by such features as the *availability* (it means, that it should be clear where citizen can appeal, in addition the procedure of appeal must be straightforward and simple), *promptness* (the complaint must be investigated within a fastest time), *justice and independence* (complaint shall investigate a person who did not participate in making the contested decision), *impartiality* and *confidentiality* (all complaints must be investigated objectively and not made public in order to ensure that the investigation does not harm the citizen), *efficiency* (after finding that the public servant has made a mistake, the means to achieve the restoration of damaged rights should be provided) and *flexibility* (in some cases, legal norms that have to guarantee the stability of the legal system are too stiff, so in order to meet the changing needs some degree of discretion in investigating complaints in order to adapt to the objective changes in the society shall be foreseen). Basically all of the following criteria meet the Ombudsman, who plays and will play an important role in the development and improvement of the state legal system.

As it was mentioned above, Seimas Controllers are closely related to the Seimas. According to the Law, the Seimas Ombudsmen shall submit to the Seimas the annual report for the preceding calendar year by the 15th day of March every year. The report shall be considered in the Seimas. The entire report shall be placed on the website of the Seimas Ombudsmen's Office.

After the Seimas Controller's annual reports analysis it was observed that year after year, people are turning to the Seimas Controller's office with the complaints of public administration officials inappropriate actions.

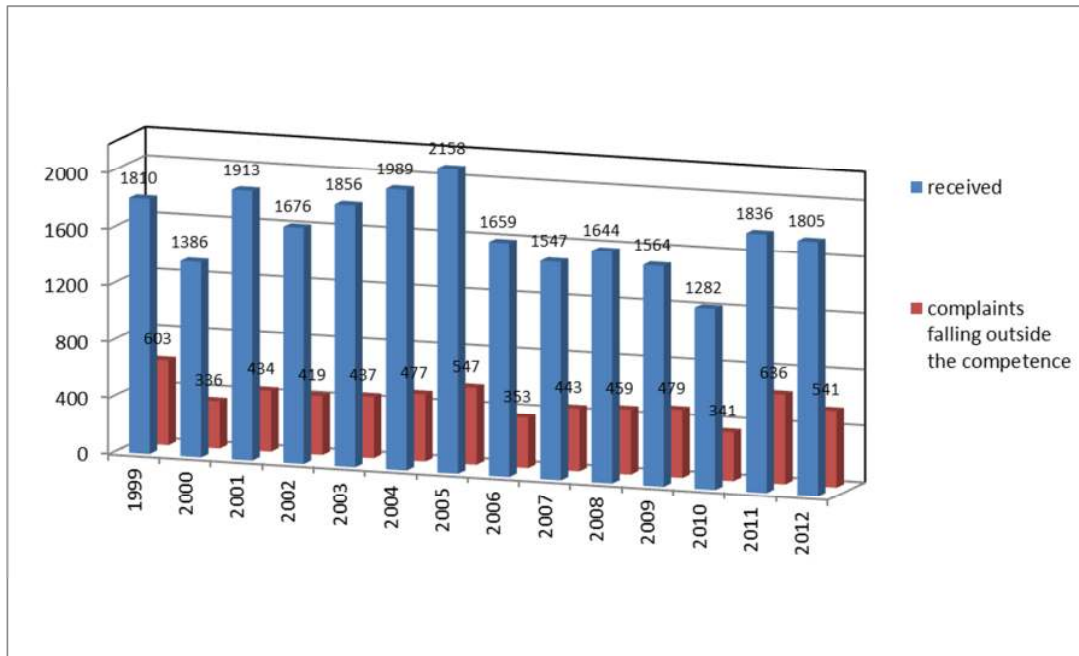

Picture 1. Number of complaints received in the Seimas Controllers office

During 14 years of activity, Seimas Controllers received approximately the same amount of complaints each year. The number of complaints decreased for some years, but the previous two years the amount of complaints is almost the same. It shows that people know Ombudsman office and try to defend their rights by using this not judicial trial possibility.

Another fact that was found from the analysis of annual reports: some individuals do not know exactly, whose malpractice they can appeal to Seimas Controllers. So, each year nearly 20 or more percent of complaints are falling outside the competence of the Seimas Ombudsmen. Those complaints are not investigated, in some cases they are forwarded to competent institutions. Some complaints have been examined or are being examined in courts as well as those related to labour law relationships or those concerning the same issue which has been already investigated by the Seimas Controller.

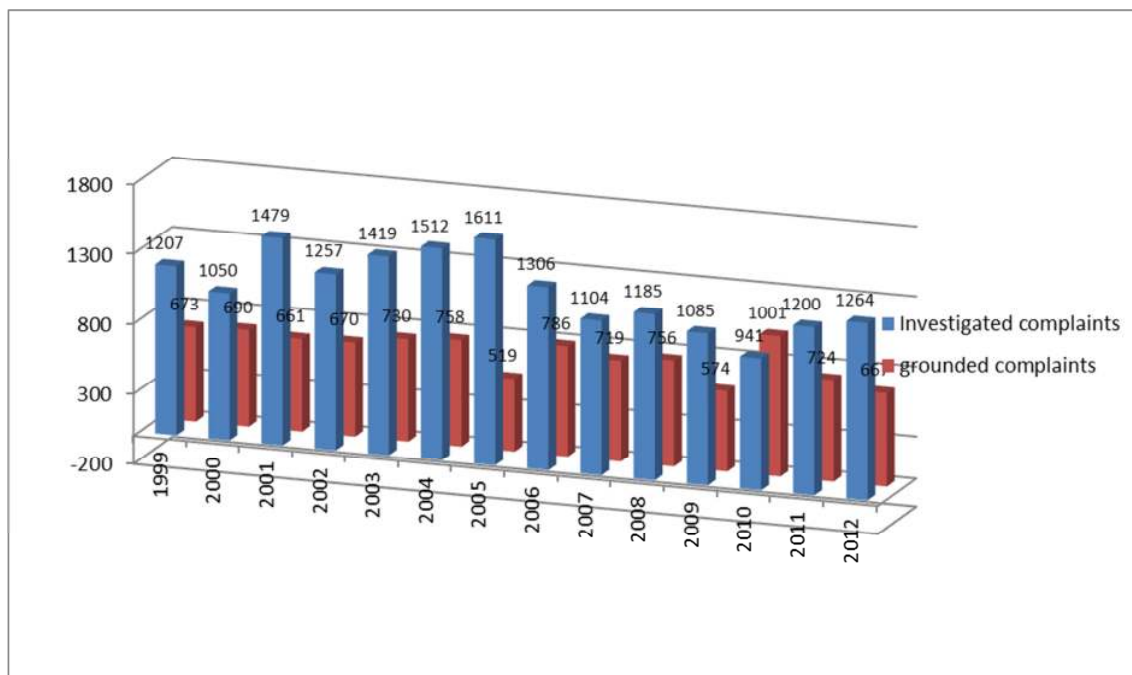
Sometimes people appeal even if they have a case in court, sometimes they appeal the decisions of prosecutors, or other officers, whose activity do not fall within jurisdiction of Seimas Controllers. Such complaints are not examined.

Picture 2. Number of complaints that was substantially examined

Sometime individuals make applications which contain no complaints against the actions of officers, but requests to clarify or provide information or documents. The Seimas Controllers examine citizen's applications which contain no complaints against the actions of officers but requests to clarify or provide information or documents. There are also situations, when people appeal without the facts of improper administration. The law gives the Controller the authority to investigate an anonymous complaint or to make investigation on its own initiative on the basis of facts published in the press. Each year some complaints are referred to the Seimas Controllers Office by the members of the Seimas and by the President's reception.

It may be observed, that from year to year the number of grounded complaints is almost the same. Almost half of the complaints falling in the competence of Seimas Controllers were recognized as grounded, it means that facts of abuse of office by officers or their bureaucracy or of improper public administration were established. It can be concluded that the quality of public administration has not improved yet. Therefore the possibility to appeal to the Seimas Controllers is very important for ordinary citizens, who were aggrieved by the public servants.

Picture 3. Number of grounded complaints.

Ombudsman institutions activity has its advantages from the point of view of ordinary individual: the simplest complaint procedures, independence, and accountability to the parliament, the right to control proceedings and, if necessary, to make recommendations.

CONCLUSIONS

The main role of the Lithuanian Seimas Controllers is to protect citizen's rights to good public administration. Seimas Controllers investigate individual's complaints and aims to detect the grounds of maladministration. After the investigation Seimas Controllers make conclusions, whether the complaint is grounded (it means, that facts of abuse of office by officers or their bureaucracy, or of improper public administration are established) or not. And if a complaint is grounded, then Seimas Controllers brings the established violations to the officers' attention and the officers are asked to resolve these issues during the set period under the procedure provided by the law and other legal acts. Ombudsmen make proposals either to the public authorities, so that the latter would eliminate reasons of maladministration, or to the other higher public bodies, that could use their power to adopt certain decisions on the matter of one's failure.

The Law on the Seimas Controllers gives enough powers for the Controllers in order to seek the purpose of their activities - to protect a person's right to good public administration

securing human rights and freedoms, to supervise fulfilment by state authorities of their duty to properly serve the people. In order to achieve the objective, the controller performs the following functions: protects the rights of citizens against the abuse of power and bureaucracy, exercises a parliamentary control, looks for the subjective and objective reasons of maladministration, provides the guidance on how to improve public administration and participates in the process of the law-improvement.

Seimas Controllers complement the pre-trial administrative litigation system in Lithuania. A good internal dispute resolution and complaint-handling system can be characterized by such features as the availability, promptness, justice and independence, impartiality and confidentiality, efficiency and flexibility. Basically all of the following criteria meet the Seimas Controllers, who play and will play an important role in the development and improvement of the state legal system.

After the recent reforms in Lithuania the number of Seimas controllers has been reduced from 5 to 2. The new rules provide that from 2010 Seimas shall appoint one Controller for the investigation of complaints regarding activities of officials of state institutions and agencies and the second Controller for the investigation of activities of officials of municipal institutions and agencies.

During 14 years of activity, Seimas Controllers received approximately the same amount of complaints each year. It shows that people know Ombudsman office and try to defend their rights by using this not judicial trial possibility. However, some individuals do not know exactly, whose malpractice they can appeal to Seimas Controllers. So, each year nearly 20 or more percent of complaints are falling outside the competence of the Seimas Ombudsmen.

From year to year the number of grounded complaints is almost the same. Nearly half of the complaints falling in the competence of Seimas Controllers were recognized as grounded, it means that facts of abuse of office by officers or their bureaucracy or of improper public administration were established.

REFERENCES

1. African Ombudsman Association, [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.aoma.org.za/content/view/3/2/>>
2. Ahmad Faiz Yaakob, Nadhrah A. Kadir , Kamaruzaman Jusoff , “Accountability from the Perspective of Malaysian Governance” Journal of Politics and Law 2009, Vol. 2, No. 3;

3. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 1995
4. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 1996
5. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 1997
6. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 1998
7. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 1999
8. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2000
9. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2001
10. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2002
11. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2003
12. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2004
13. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2005
14. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2006
15. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2007
16. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2008
17. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2009
18. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2010
19. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2011
20. Annual Lithuanian Seimas Controller's report 2012
21. D.Milonienė „Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga: istorija, veikla, perspektyvos“ [„Lithuanian Seimas Ombudsmen's Office: History, activity, prospects“], in the book „Žmogaus teisės Lietuvoje“ [„Human rights in Lithuania“], Lithuania, Seimas' Committee of Human rights, Vilnius, 2010, P. 71
22. Dahl Borger et alia (ed.). Danish Law in a European Perspective, Copenhagen, 1996, p. 163
23. Defensors del Pueblo, [interactive] [accessed 2013 10 20]
<<http://www.defensordelpueblo.es/en/index.html>>
24. E.Žiobienė „Ombudsmeno institucija“ in the book Žmogaus teisių apsaugos institucijos [„Institutional Protection of Human Rights“], Vilnius, 2009P. 61
25. Le Médiateur de la République, [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/mediateur.asp>>
26. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga [the Seimas Ombudsman Office of the Republic of Lithuania], [interactive] [accessed 2013 10 20] <www.lrski.lt>
27. Report by the Parliamentary Commissioner for Administration [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.ombudsman.org.uk/reports-and-consultations/reports/parliamentary/report-by-the-parliamentary-commissioner-for-administration-the-ombudsman-and-the-local-government-ombudsman-to-ms-a-mp-on-the-results-of-an-investigation-into-a-complaint-made-by-mr-and-mrs-c-and-t>>
28. Strengthening Ombudsman Institution in Asia, Public Management, Financial Sector, and Trade / Asian Development Bank, 2011,
29. S.Vidrinskaitė, Europos Sąjungos ombudsmeno institucija, [Institution of the Ombudsman of the European Parliament], Jurisprudencija, 2007, Nr. 3 (93).
30. S.Vidrinskaitė, Parlamento ombudsmeno institucija Švedijoje, [Parliamentary ombudsman institution in Sweden], Jurisprudencija, 2002, t. 24 (16); Stanley de Smith and Brazier Rodney, Constitutional and Administrative Law, 1989,
31. The Commonwealth Ombudsman in Australia [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.ombudsman.gov.au/pages/about-us/our-history/index.php>>
32. The Constitution of the Republic of Lithuania, Valstybės žinios 1992 No.33-1014
33. The European Network of Ombudsmen - Statement , [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.ombudsman.europa.eu/lt/resources/statement.faces/en/3458/html.bookmark>>
34. The Law on the Seimas Controllers, Valstybės žinios, 1998, No. 110- 3024; Valstybės Žinios, 2004, No. 170- 6238

35. Treaty of European Union, [interactive] [accessed 2013 10 20] <<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>>.
36. United States ombudsman association [interactive] [accessed 2013 10 20] <http://usoa.non-profitsites.biz/en/About_Us/history.cfm>

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIŲ – PARLAMENTO OMBUDSMENŲ INSTITUCIJOS ANALIZĖ

Birutė Pranevičienė*
Mykolo Romerio universitetas

Anotacija

Straipsnyje siekiama išanalizuoti Seimo kontrolierių – parlamento ombudsmeno institucijos funkcijas ir įgaliojimus, pateikti Seimo kontrolierių veiklos teisinio reglamentavimo pokyčius ir atskleisti jų vaidmenį Lietuvos žmogaus teisių apsaugos sistemoje. Straipsnį sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje pristatoma Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaigos teisiniai pagrindai ir teisinio reguliavimo pokyčiai. Antroje dalyje analizuojamos Lietuvos parlamento ombudsmeno funkcijos ir įgaliojimai. Seimo Kontrolierių veiklos analizės rezultatai pateikiami trečioje straipsnio dalyje.

Pagrindinės sąvokos: Ombudsmenas, Parlamento ombudsmenas, Seimo kontrolierius, blogas viešasis administravimas, žmogaus teisės

Birutė Pranevičienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė, žmogaus teisės, aplinkos teisė.

Birutė Pranevičienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: administrative law, constitutional law, human rights, environmental law

VIEŠOJO INTERESO GYNIMAS PLANUOJANT TERITORIJAS: PERSPEKTYVINĖS TENDENCIJOS

Dainius Raižys*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas, Lietuva
Telefonas (+370 37) 303673
Elektroninis paštas vsf.tk@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos teisinio reguliavimo, nustatančio viešojo intereso gynimą planuojant teritorijas, problemos. Identifikuojami subjektai, turintys teisę ginti viešąjį interesą planuojant teritorijas, apibrėžiamos tų subjektų kompetencijos ribos. Straipsnyje nemažai dėmesio skiriama suinteresuotos visuomenės teisių viešojo intereso gynimui nagrinėti. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencijos analizės pagrindu yra vertinama, ar nacionalinėje teisėje įtvirtintas teisinis reguliavimas, suteikiantis teisę suinteresuotai visuomenei ginti viešąjį interesą, atitinka Orhuso konvencijoje suformuluotus tikslus.

Pagrindinės sąvokos: viešasis interesas, teritorijų planavimas, administracinis procesas.

IVADAS

Teritorijų planavimas yra sudėtingas, kompleksinis procesas, kurio metu turi būti suderinami skirtingi, kartais visai priešingi interesai. Viena vertus, tai asmenų, suinteresuotų teritorijos plėtra interesai, antra vertus, tai visuomenės poreikiai ir aplinkos apsauga. Todėl svarbu, jog teritorijos plėtra būtų darni ir racionali, sauganti vertingą kraštovaizdį, biologinę įvairovę, gamtos ir kultūros paveldo vertybes, užtikrinanti viešąjį interesą. Būtent šio intereso apsauga yra esminė darnaus teritorijų vystymo sąlyga.

Lietuvos Respublikos Seimas 2013 m. birželio 27 d. priėmė naują Teritorijų planavimo įstatymo redakciją, kuri įsigalios nuo 2014 m. sausio 1 d.¹ Tą pačią dieną, įsigalios ir Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymas², nustatantis teritorijų planavimo valstybinės priežiūros tvarką, priežiūrą atliekančias institucijas, jų kompetenciją, pareigas ir teises. Pažymėtina, kad šio įstatymo priėmimas yra reikšmingas pokytis teritorijų planavimo valstybinės priežiūros teisinio reguliavimo srityje, nes teritorijų planavimo valstybinė priežiūra reglamentuota įstatymu, o ne poįstatyminiu teisės aktu, kaip yra šiuo metu. Mūsų nuomone, tai turės teigiamą poveikį teritorijų planavimo teisėtumo kontrolei. Valstybinę teritorijų planavimo priežiūrą atliekančios institucijos įgys daugiau galių teritorijų

¹ Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013. Nr.76-3824.

² Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013. Nr. 76-3848.

planavimo procese panaikinti neteisėtus administracinius sprendimus, tuo preventyviai minimizuojant galimybę patvirtinti teisės aktų reikalavimams prieštaraujantį teritorijų planavimo dokumentą. Be to, teritorijų planavimo proceso dalyviams bus užtikrintos didesnės jų teisių bei teisėtų interesų apsaugos garantijos.

Viešojo intereso gynimo problemos, Lietuvos viešosios teisės mokslų srityje nėra plačiai nagrinėtos. Įvairius viešojo intereso sampratos administracinėje teisėje aspektus yra nagrinėjęs U.Trumpulis³. Viešojo intereso užtikrinimą sprendžiant ginčus aplinkosaugos srityje yra tyrinėjęs E.Monkevičius⁴. Viešojo intereso gynimą administraciniuose teismuose yra analizavę D.Raižys ir D.Urbonas⁵. Užsienio šalyse, tarkim Prancūzijos ir Japonijos teisės moksle viešasis interesas daugiausiai nagrinėjamas konstitucinės teisės kontekste (G.Merland⁶, J.Massot⁷, H.Yamamoto⁸).

Šios temos aktualumą suponuoja tai, kad, viešojo intereso gynimas teritorijų planavimo srityje Lietuvos teisės moksle nebuvo tyrinėtas. Be to, šis tyrimas yra nukreiptas į perspektyvą, nes bus analizuojami tik nuo 2014 m. sausio 1 d. įsigaliosiantys teisės aktai.

Šio **straipsnio tikslas** išanalizuoti, naująjį teritorijų planavimo ir teritorijų planavimo valstybinės priežiūros teisinį reguliavimą viešojo intereso gynimo aspektu ir įvertinti, ar naujasis teisinis reguliavimas suteikia pakankamai teisių subjektams, turintiems teisę ginti viešąjį interesą teritorijų planavimo srityje, užtikrinant veiksmingą šio intereso gynybą.

Tyrimo objektas – įstatymai, nuo 2014 m. sausio 1 d. reguliuosiantys teritorijų planavimą bei teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencija.

Atliekant tyrimą naudoti dokumentų analizės, sisteminės analizės, analitinis-kritinis, apibendrinimo metodai.

³ Trumpulis, U. *Viešojo intereso kategorija administracinėje teisėje*: daktaro disertacija. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2011.

⁴ Monkevičius, E. *Viešojo intereso gynimo problema aplinkosaugos ginčiuose*// Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 1(1), p. 37-50.

⁵ Raižys, D., Urbonas, D. La défense de l'intérêt général au sein de la juridiction administrative lituanienne// Est Europa: Revue d'études politiques et constitutionnelles (faculté pluridisciplinaire de Bayonne, Université de Pau et des Pays de l'Adour, Centre de Recherche et de Documentation Européennes). Clermont-Ferrand: Diazo. №1 (2012), p. 143-167.

⁶ Merland, G. *L'intérêt général dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel*. Paris: L.G.D.J, 2004.

⁷ Massot, J. *L'intérêt général en droit constitutionnel français*// L'intérêt General au Japon et en France. Paris: Dalloz, 2008, p. 157-168.

⁸ Yamamoto, H. *L'intérêt général en droit constitutionnel japonais*// L'intérêt General au Japon et en France. Paris: Dalloz, 2008, p. 105-130.

VIEŠOJO INTERESO RIBOS TERITORIJŲ PLANAVIME

Viešasis interesas tai socialinė vertybė, todėl visuomenėje vykstantys socialiniai pokyčiai neišvengiamai įtakoja ir viešojo intereso sampratą evoliuciją. Konstitucinis Teismas ne vienoje byloje yra pažymėjęs, kad viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis⁹, kad viešasis interesas yra labai įvairus, todėl iš esmės neįmanoma *a priori* pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisiųjų ginčų arba kuriose gali prireikti taikyti teisę, viešajam interesui gali atsirasti grėsmių arba gali prireikti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams¹⁰. Konstitucinio Teismo teigimu, įstatymų leidžiamajai valdžiai yra suteikta teisė nustatyti viešojo intereso ribas konkrečiuose santykiuose¹¹, taigi įstatymuose, nepažeidžiant Konstitucijos, gali būti nustatyta, kokiais atvejais ir kokia tvarka įgaliotos institucijos ar pareigūnai gali viešąjį interesą ginti teismine tvarka¹². Teritorijų planavimo įstatyme¹³ yra pabandyta apibrėžti viešąjį interesą.

Šio įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad visuomenės (viešąjį) interesą planuojant teritorijas sudaro: 1) visuomenės gyvenimo kokybė, pagrįsta objektyviais visuomenės poreikiais ir ištekliais, nuosavybės teisių apsaugos prioritetu, investicijų skatinimu, nustatyta teritorijų planavimo, želdynų normomis, visuomenės sveikatos saugos reglamentais, kitais teisės aktuose nustatytais reikalavimais; 2) kraštovaizdžio, gamtos ir nekilnojamojo kultūros paveldo, žemės ūkio naudmenų su derlinguoju dirvožemiu, miškų, žemės gelmių išteklių, kitų gamtos išteklių apsauga ir racionalus naudojimas, darnus kultūrinio kraštovaizdžio formavimas; 3) valstybės ir savivaldybių funkcijoms ar teritorijų funkcionavimui reikalinga socialinė ar inžinerinė infrastruktūra, šių teritorijų plėtojimas; 4) valstybei svarbūs projektai; 5) visuomenės informavimas ir jos dalyvavimas priimant sprendimus.

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 87-3274; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 102-3957.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007. Nr. 54-2097.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 40-977.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001. Nr. 18-561.

¹³ Tais atvejais, kai šiame straipsnyje bus nurodomos Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo 2013 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. XII-407 patvirtintos naujos redakcijos Teritorijų planavimo įstatymo nuostatos, šis įstatymas bus vadinamas Teritorijų planavimo įstatymu.

Tačiau diskutuotina, ar toks teisinis reguliavimas yra racionalus, žinant, jog teisinė kategorija „viešasis interesas“ yra daugiareikšmė ir nuolat kintanti. Detaliai įstatyme nustatčius viešojo intereso ribas, neaišku, ar tuo atveju, kai teritorijų planavime bus pažeisti teisiniai gėriai, reikšmingi visuomenei ar jos daliai, nenurodyti Teritorijų planavimo įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje, bus galimas viešojo intereso gynimas. Mūsų nuomone, tokiu atveju viešojo intereso gynimas yra galimas ir privalomas, nes minėtoje teisės normoje įtvirtintas viešąjį interesą sudarančių elementų sąrašas, atsižvelgiant į nurodytas oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas, negali būti traktuojamas, kaip baigtinis.

Tai patvirtina ir Lietuvos vyriausiojo administracinio jurisprudencija, kurioje pažymima, kad byloje dėl viešojo intereso gynimo teismas kiekvieną kartą turi *ad hoc* nustatinėti viešojo intereso buvimo faktą, atsižvelgdamas į visas konkrečios bylos aplinkybes, joje nagrinėtinų klausimų pobūdį ir reikšmę¹⁴.

Nežiūrint į tai, kad Teritorijų planavimo įstatyme įtvirtinta viešojo intereso sampratos koncepcija, tačiau viešojo intereso buvimo faktas *ad hoc* turi būti nustatinėjamas kiekvienoje administracinėje byloje, atsižvelgiant ne tik į šio įstatymo 8 straipsnio 1 dalies nuostatas, bet ir į teismų praktikoje nustatytus viešojo intereso sampratos kriterijus. Tam, kad praktikoje būtų išvengta pernelyg formalaus viešojo intereso sampratos traktavimo, manytume, kad Teritorijų planavimo įstatymo 8 straipsnio 1 dalį reikėtų papildyti dar vienu punktu, kuriame būtų nustatyta, jog visuomenės (viešąjį) interesą planuojant teritorijas sudaro ir kitos visuomenės vertybės.

Nepaisant paminėtų trūkumų, įstatymų leidėjo siekį apibrėžti viešojo intereso sampratą reikėtų vertinti pozityviai, nes toks teisinis reguliavimas suteikia galimybę, tiek subjektui, kuris kreipiasi į teismą, tiek teismui lengviau identifikuoti viešojo intereso pažeidimą planuojant teritorijas.

SUBJEKTAI, TURINTYS TEISĘ GINTI VIEŠĄJĮ INTERESĄ TERITORIJŲ PLANAVIME

Visuomenės (viešasis) interesas planuojant teritorijas įgyvendinamas per reglamentuotą viešą teritorijų planavimo procesą, privalomą visiems planavimo organizatoriams, teritorijų planavimo dokumentų sprendiniuose nustatant teritorijos naudojimo ir apsaugos priemones,

¹⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁷-742/2007).

privalomas ar galimas veiklas ir jų ribojimus (Teritorijų planavimo įstatymo 8 straipsnio 2 dalis).

Viešąjį interesą teritorijų planavimo srityje turi teisę ginti: 1) teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančios institucijos (Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybinė miškų tarnyba, Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos) (Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 3 straipsnio 1 dalis, 22 straipsnio 1 dalies 6 punktas); 2) suinteresuota visuomenė (Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 ir 5 dalys); 3) prokuroras (Prokuratūros įstatymo¹⁵ 19 straipsnio 1 dalis).

Procesinė norma, suteikianti teisę įstatyme nurodytam subjektui ginti viešąjį interesą yra Administracinių bylų teisenos įstatymo¹⁶ (toliau – ir ABTĮ) 56 straipsnio 1 dalis, numatanti, jog įstatymų nustatytais atvejais prokuroras, administravimo subjektai, valstybės institucijos, įstaigos, organizacijos, tarnybos ar fiziniai asmenys gali kreiptis į teismą su pareiškimu, kad būtų apgintas viešasis interesas arba apgintos valstybės, savivaldybės ir asmenų teisės bei įstatymų saugomi interesai.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, aiškindamas ABTĮ 56 straipsnio 1 dalies nuostatas, yra pažymėjęs, jog teisę kreiptis į administracinį teismą dėl valstybės ar kitų viešųjų interesų gynimo, taip pat dėl kitų asmenų teisių gynimo įstatymų numatytais atvejais turi asmenys, turintys viešojo administravimo subjektui priskirtus įgaliojimus, įvairios valstybės institucijos, įstaigos, organizacijos, tarnybos ar atskiri tarnautojai. Kitaip tariant, atitinkamo subjekto, paduodančio skundą (prašymą) administraciniam teismui, veiklą ir jo įgaliojimus reglamentuojantys įstatymai turi suteikti jam teisę (priskirti kompetenciją) kreiptis su nurodyto pobūdžio skundu (prašymu) į administracinį teismą¹⁷.

Taigi subjekto, turinčio teisę ginti viešąjį interesą įgalinimų ribos, priklauso nuo to, kaip specialiuose įstatymuose apibrėžta jo kompetencija šioje srityje. Todėl, siekiant įvertinti ar teisės aktai užtikrina efektyvų viešojo intereso gynimą planuojant teritorijas, būtina atskleisti kokia apimtimi subjektai, turintys teisę ginti viešąjį interesą, gali realizuoti savo įgalinimus.

¹⁵ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994. Nr.81-1514.

¹⁶ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr.13-308.

¹⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁴⁹²-576/2011.

VALSTYBINĖ TERITORIJŲ PLANAVIMO PRIEŽIŪRA VIEŠOJO INTERESO GYNIMO KONTEKSTE

Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 6 punktą numato, kad, nustačius viešojo intereso pažeidimų, teritorijų planavimo valstybinės priežiūros institucijos turi teisę kreiptis į teismą ar prokuratūrą dėl viešojo intereso gynimo.

Tačiau Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 6 punkte numatyta teisė kreiptis į teismą ar prokurorą dėl viešojo intereso gynimo nėra vienintelė procesinė forma, kurios pagalba teritorijų planavimo valstybinės priežiūros institucijos, reikalaujamos panaikinti neteisėtą administracinį sprendimą, turi galimybę užtikrinti teritorijų planavimo proceso teisėtumą, o taip ir viešojo intereso apsaugą. Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 4 punktą nustato, kad teritorijų planavimo valstybinės priežiūros institucijos turi teisę dėl neteisėtai priimtų su teritorijų planavimu susijusių administracinių sprendimų panaikinimo šiuos sprendimus priėmusiems subjektams teikti privalomuosius nurodymus; per nustatytą terminą neįvykdžius privalomojo nurodymo, per 2 mėnesius nuo privalomojo nurodymo įvykdymo termino pabaigos kreiptis į teismą dėl neteisėtai priimto administracinio sprendimo panaikinimo ar dėl įpareigojimo vykdyti privalomąjį nurodymą. Ši teisės norma taikytina tik dėl administracinių sprendimų, priimtų teritorijų planavimo procese iki teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo, nes subjektas, priėmęs sprendimą dėl teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo, neturi teisės jį panaikinti. Tokį sprendimą gali panaikinti tik teismas (Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 2 dalis).

Pagal Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 8 punktą šio įstatymo ir kitų teisės aktų nustatytais atvejais teritorijų planavimo valstybinės priežiūros institucijos turi teisę kreiptis į teismą dėl administracinio sprendimo panaikinimo. Detalesnės taisyklės, pagal kurias teritorijų planavimo valstybinės priežiūros institucijos gali inicijuoti neteisėto administracinio sprendimo panaikinimą, įtvirtintos Teritorijų planavimo įstatyme.

Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalis numato, kad teritorijų planavimo proceso (iki teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo) metu neteisėtai priimtus administracinius sprendimus suinteresuotų asmenų prašymu ar savo iniciatyva administracine tvarka panaikina šiuos sprendimus priėmę subjektai arba teismas. Kreiptis į sprendimus priėmusią instituciją ar teismą turi teisę asmenys, kurių teisės ir teisėti interesai yra pažeisti,

taip pat šių asmenų skundų ar pranešimų pagrindu arba savo iniciatyva - pagal kompetenciją teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančios institucijos, kiti viešojo administravimo subjektai, suinteresuotos visuomenės atstovai, gindami visuomenės (viešąjį) interesą.

Tačiau Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalies taikymas yra problemiškas. Neaišku, ar teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančios institucijos prieš kreipiantis į teismą privalo duoti viešojo administravimo subjektui privalomą nurodymą dėl teisės normų pažeidimo pašalinimo ir tik po to, jeigu nurodymas neįvykdomas, kreiptis į teismą, kaip tai nustatyta Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 4 punkte, ar gali dėl neteisėto administracinio sprendimo, priimto iki teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo, iš karto kreiptis į teismą, nes Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalyje reikalavimo teikti privalomą nurodymą nėra.

Tam, kad būtų pašalinta kolizija tarp Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 4 punkto ir Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalies nuostatų, manytume, jog Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalyje po žodžių „pagal kompetenciją teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančios institucijos“ reikėtų įrašyti žodžius „Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta tvarka“.

Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 3 dalis nustato, kad kreiptis į teismą panaikinti neteisėtai priimtą administracinį sprendimą dėl teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo panaikinimo turi teisę teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančios institucijos. Nors Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 ir 3 dalyse įtvirtintų teisės normų dispozicijoje nėra nuostatų dėl viešojo intereso gynimo, tačiau, bet kuriuo atveju imantis įstatyme nustatytų priemonių dėl neteisėto administracinio sprendimo panaikinimo yra apginamas ir viešasis interesas.

Esant tokiam teisiniam reguliavimui, dirbtinai skirstyti teritorijų planavimo valstybės priežiūros institucijų reikalavimus dėl neteisėtų administracinių sprendimų panaikinimo į tuos, kuriais siekiama apginti viešąjį interesą ir į tuos, kuriais viešasis interesas yra neginamas, o tik siekiama panaikinti neteisėtą administracinį aktą, nėra nei teisinio, nei loginio pagrindo. Juk visiškai nesvarbi procesinė forma, pagal kurią yra apginamas viešasis interesas. Todėl Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 6 punkte įtvirtinta teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančių institucijų teisė ginti viešąjį interesą teismą iš esmės yra deklaratyvi, nes Teritorijų planavimo įstatymo

49 straipsnio 1 ir 3 dalys implikuoja ir viešojo intereso gynimą. Tai reiškia, jog teritorijų planavimo valstybinės priežiūros institucijų prašymų dėl neteisėtų administracinių sprendimų nagrinėjimui administraciniuose teismuose neturėtų būti taikomos procesinės normos, nustatančios bylų dėl viešojo intereso gynimo nagrinėjimo specifiką.

Tačiau, mūsų nuomone, tokia valstybinės teritorijų planavimo priežiūros institucijų reikalavimų panaikinti neteisėtus administracinius sprendimus pateikimo tvarka neturi jokios įtakos viešojo intereso apsaugai. Priešingai, nesiejant valstybinės teritorijų planavimo priežiūros institucijų teisės kreiptis į teismą dėl neteisėtų administracinių sprendimų panaikinimo su viešojo intereso gynimu, yra užtikrinama veiksmingesnė teritorijų planavimo proceso teisėtumo kontrolė, garantuojant ir viešojo intereso gynimą, nes minėtos institucijos turi platesnes galimybes teisme ginčyti neteisėtus administracinius aktus.

SUINTERESUOTOS VISUOMENĖS GALIMYBIŲ RIBOS VIEŠOJO INTERESO GYNIMO SRITYJE

Visuomeninio (viešojo) intereso užtikrinimui planuojant teritorijas yra svarbi aktyvi bei konstruktyvi suinteresuotos visuomenės veikla. Pagal Teritorijų planavimo įstatymo 2 straipsnio 20 dalį suinteresuota visuomenė yra pripažįstama visuomenė, kurios teisėtiems interesams daro arba gali daryti poveikį rengiamo teritorijų planavimo dokumento sprendiniai ar kuri yra suinteresuota, kad šie sprendiniai būtų įgyvendinti. Pagal šią apibrėžtį asociacijos ir kiti viešieji juridiniai asmenys (išskyrus valstybės ar savivaldybės, jų institucijų įsteigtus juridinius asmenis), kurie įsteigti teisės aktų nustatyta tvarka ir skatina darnų teritorijų vystymą ir aplinkos apsaugą, visais atvejais laikomi suinteresuotais asmenimis.

Teritorijų planavimo įstatyme pateikta suinteresuotos visuomenės samprata iš esmės identiška Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais¹⁸ (toliau – ir Orhuso konvencija), ratifikuotos 2001 m. liepos 10 d. įstatymu IX-449¹⁹, 2 straipsnio 4 ir 5 dalyse įtvirtintam visuomenės ir suinteresuotos visuomenės apibrėžimui²⁰.

¹⁸ Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais. *Valstybės žinios*. 2009. Nr. 8-273.

¹⁹ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2001. Nr. 73-2565.

²⁰ Pagal Orhuso konvencijos 2 straipsnio 4 dalį „Visuomenė“ - vienas arba daugiau fizinių ar juridinių asmenų ir pagal nacionalinius įstatymus ar praktiką jų asociacijos, organizacijos arba grupės. Pagal 2 straipsnio 5 dalį „Suinteresuotoji visuomenė“ - visuomenė, kuriai daro įtaką arba gali daryti įtaką aplinkos srityje priimami

Šiame straipsnyje plačiau nenagrinėsime suinteresuotos visuomenės sampratos, nes tai pakankamai sudėtinga tema, galinti būti atskiro tyrimo objektu, o tyrimo kryptį labiau koncentruosime į suinteresuotos visuomenės kompetencijos ginti viešąjį interesą ribų problematiką.

Suinteresuotos visuomenės teisę ginti viešąjį interesą teisme garantuoja ne tik Lietuvos Respublikos įstatymai, bet ir minėta Orhuso konvencija²¹. Todėl yra labai svarbu įvertinti, ar Orhuso konvencija, kiek tai susiję su suinteresuotos visuomenės teise kreiptis į teismą, gali būti tiesiogiai taikoma nacionalinėje teisės sistemoje. Tai svarbus klausimas, nes nacionalinės teisės kolizijos su ratifikuota tarptautine sutartimi atveju, pirmenybė teikiama pastarosios nuostatomis. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra pažymėta, jog Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika laikosi sava valia priimtų tarptautinių

sprendimai arba kuri yra suinteresuota sprendimų priėmimo aplinkos srityje procesu; pagal šią apibrėžtį nevyriausybinių organizacijų, skatinančios aplinkos apsaugą ir atitinkančios nacionalinės teisės reikalavimus, laikomos suinteresuotosiomis organizacijomis.

²¹ Orhuso konvencijos 1 straipsnis skelbia, kad šios konvencijos tikslas užtikrinti teisę gauti informaciją, teisę visuomenei dalyvauti priimančioms sprendimams bei teisę kreiptis į teismus aplinkos klausimais, kad būtų apsaugota kiekvieno dabartinės ir būsimų kartų žmogaus teisė gyventi jo sveikatai ir gerovei palankioje aplinkoje. Šios konvencijos 9 straipsnio 1 dalis nustato, kad kiekviena Šalis, vadovaudamasi savo nacionalinės teisės aktais, užtikrina, kad kiekvienas asmuo turėtų teisę kreiptis dėl priimto sprendimo pakartotinio nagrinėjimo teisme arba kitoje įstatymų nustatyta tvarka įsteigtoje nepriklausomoje ir nešališkoje institucijoje, jei asmuo mano, kad jo prašymas suteikti informaciją pagal 4 straipsnį nebuvo nagrinėtas, buvo neteisėtai atmestas, jį buvo iš dalies ar visiškai netinkamai atsakyta arba į prašymą nebuvo deramai atsižvelgta pagal nurodyto straipsnio nuostatas. Kai pagal Šalies normas nustatomas tokio sprendimo pakartotinis nagrinėjimas teisme, jį užtikrina, kad toks asmuo taip pat turėtų teisę pasinaudoti įstatymų nustatyta skubia, nemokama arba nebrangia procedūra, pagal kurią sprendimą iš naujo nagrinėja valstybės institucija arba peržiūri kita nepriklausoma ir nešališka ne teismo institucija. Galutiniai pagal šio straipsnio 1 dalį priimti sprendimai yra privalomi atitinkamą informaciją turinčiai valstybės institucijai. Priežastys nurodomos raštu, visų pirma tais atvejais, kai pagal šią straipsnio dalį prašymas suteikti informaciją atmetamas. Šio straipsnio 2 dalis numato, kad kiekviena Šalis vadovaudamasi savo nacionalinės teisės aktais užtikrina, kad suinteresuotosios visuomenės nariai, a) pakankamai suinteresuoti, arba kaip alternatyva, b) manantys, kad buvo pažeista kokia nors jų teisė, kai tai kaip būtina sąlyga nustato Šalies administracinės procesinės teisės normos, turėtų teisę kreiptis dėl priimtų sprendimo pakartotinio nagrinėjimo teisme ir (arba) kitoje nepriklausomoje ir nešališkoje įstatymų nustatyta tvarka įsteigtoje institucijoje siekiant teisiniu ir procesiniu požiūriu užginčyti bet kokio sprendimo, veiksmo ar neveikimo teisėtumą vadovaujantis 6 straipsnio nuostatomis, ir, kai tai nustatyta nacionalinėje teisėje bei nepažeidžiant šio straipsnio 3 dalies, kitomis atitinkamomis šios Konvencijos nuostatomis. Pakankamas suinteresuotumas ir kokios nors teisės pažeidimas nustatomi remiantis nacionalinės teisės nuostatomis bei siekiant suteikti suinteresuotajai visuomenei plačias galimybes kreiptis į teismus pagal šią Konvenciją. Todėl laikoma, kad šio straipsnio a punktu taikyti pakanka bet kokios 2 straipsnio 5 dalyje keliamus reikalavimus atitinkančios nevyriausybinių organizacijos suinteresuotumo. Be to, laikoma, kad tokios organizacijos turi teises, kurios gali būti pažeistos, pagal b punkto nuostatas. Šios 2 dalies nuostatos nepanaikina galimybės taikyti išankstinės peržiūros administracinėje institucijoje procedūrą ir nedaro poveikio reikalavimui taikyti administracines peržiūros procedūras prieš pasinaudojant teisminėmis peržiūros procedūromis, kai toks reikalavimas nustatytas nacionalinėje teisėje. Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, jog, be to, ir nepažeidžiant šio straipsnio 1 ir 2 dalyse minimų peržiūros procedūrų, kiekviena Šalis užtikrina, kad visuomenės nariai, atitinkantys nacionalinėje teisėje nustatytus kriterijus, jeigu tokie yra, galėtų pasinaudoti administracinėmis arba teisminėmis procedūromis privačių asmenų ir valstybės institucijų, pažeidžiančių su aplinka susijusias nacionalinės teisės nuostatas, veiksams arba neveikimui užginčyti.

įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, suponuoja tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose (*inter alia* įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis²².

Atsižvelgiant į tai, jog suinteresuotos visuomenės teisę ginti teisme savo bei viešąjį interesą aplinkos apsaugos srityje, taip pat ir teritorijų planavime, užtikrina ne tik nacionalinė teisė, bet ir tarptautinė sutartis (Orhuso konvencija), todėl, nustatant suinteresuotos visuomenės teisės kreiptis į teismą turinį, būtina įvertinti, kokį poveikį nacionalinei teisei turi šios konvencijos nuostatos.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra nurodęs, jog Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalis, nustatanti, kad „nepažeidžiant šio straipsnio 1 ir 2 dalyse minimų peržiūros procedūrų, kiekviena Šalis užtikrina, kad visuomenės nariai, atitinkantys nacionalinėje teisėje nustatytus kriterijus, jeigu tokie yra, galėtų pasinaudoti administracinėmis arba teisminėmis procedūromis privačių asmenų ir valstybės institucijų, pažeidžiančių su aplinka susijusias nacionalinės teisės nuostatas, veiksams arba neveikimui užginčyti“, neturi tiesioginio poveikio. Ji pati savaime ir tiesiogiai nesuteikia asmenims teisės kreiptis į teismą.

Taigi teisę į teisminę gynybą klausimais, patenkančiais į Konvencijos 9 straipsnio 3 dalies veikimo sritį, pareiškėjas turi įgyvendinti pagal nacionalinės teisės normas. Tačiau aiškindamas šias normas teismas, be kita ko, turėtų atsižvelgti į minėtos Konvencijos normos paskirtį ir Konvencijos tikslus. Teismas šioje byloje taip pat pažymėjo, jog pirmiausia organizacijos narių teisės ir įstatymų saugomi interesai gali būti apginti per pareiškėjui suteikiamus įgalinimus ginti viešąjį interesą. Tokioje byloje, administracinių bylų teisenos, t. y. procesiniu požiūriu, organizacija veikia savo vardu (kaip pareiškėjas), bet iš esmės dėl kitų asmenų (tiek esančių, tiek nesančių organizacijos nariais), visuomenės (jos dalies) ar valstybės teisėms ir teisėtiems interesams galbūt padaryto pažeidimo, kurio pašalinimas yra viešojo intereso reikalas. Tačiau ABTĮ 5 straipsnio 3 dalies 3 punkte, taip pat 56 straipsnyje nurodyta, kad asmenų (šiuo atveju pareiškėjo) įgalinimai (teisė) ginti viešąjį interesą turi būti nustatyti įstatyme, todėl tuo atveju, jei tokia teisė įstatymu nesuteikta, asmuo neturi teisės

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 30-1050.

kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo, o teismas neturi pareigos nagrinėti tokio pareiškimo²³.

Analogiška pozicija dėl Orhuso konvencijos poveikio Europos Sąjungos teisei yra suformuluota ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Teismas 2011 m. kovo 8 d. sprendime byloje Nr. C-240/09 *Lesoochranárske zoskupenie VLK prieš Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky* yra pažymėjęs, kad Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalis Sąjungos teisėje neveikia tiesiogiai. Tačiau procedūros taisyklės, susijusias su sąlygomis, kurios turi būti tenkinamos, kad būtų galima pateikti administracinį skundą arba pareikšti ieškinį, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi aiškinti kiek įmanoma atsižvelgdamas tiek į šios konvencijos 9 straipsnio 3 dalies tikslus, tiek į tikslą užtikrinti veiksmingą teisminę Sąjungos teise suteikiamų teisių gynybą, kad aplinkos apsaugos organizacija turėtų galimybę teisme ginčyti sprendimą, priimtą pasibaigus administracinei procedūrai, kuri gali būti nesuderinama su Sąjungos aplinkos teise. Nesant šių sritį reguliuojančių Sąjungos teisės normų, kiekviena valstybė narė savo nacionalinės teisės sistemoje turi nustatyti ieškinių, skirtų iš Sąjungos teisės kylančių asmenų teisių apsaugai užtikrinti, pareiškimo procesines taisykles, nes valstybės narės kiekvienu atveju privalo užtikrinti veiksmingą šių teisių gynybą²⁴.

Apibendrinant paminėtą teismų praktiką, galima teigti, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją įtvirtinti suinteresuotos visuomenės teisės kreiptis į teismą apimtį bei šios teisės įgyvendinimo taisykles. Tačiau įstatymo leidėjas, nustatydamas taisykles, kuriomis vadovaudamasi suinteresuota visuomenė įgyvendina teisę kreiptis į teismą, privalo atsižvelgti, kad nacionalinis reguliavimas užtikrintų Orhuso konvencijos tikslų įgyvendinimą. Kadangi Teritorijų planavimo įstatyme yra įtvirtintos teisės normos, nustatančios suinteresuotos visuomenės kreipimosi į teismą tvarką, todėl, apibrėžiant suinteresuotos visuomenės teisės kreiptis į teismą ribas, prioritetas teiktinas nacionalinei teisei, o Orhuso konvencija pripažintina reikšmingu šaltiniu sistemiškai aiškinant nacionalinės teisės normas.

Suinteresuotos visuomenės teisė ginti viešąjį interesą teisme, kaip tam tikra teritorijų planavimo proceso teisėtumo kontrolės forma, gali būti realizuojama administracinį procesą reguliuojančių teisės normų nustatyta tvarka. Taigi suinteresuota visuomenė, besikreipianti į

²³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁵⁶-393/2010.

²⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62009CJ0240:LT:HTML>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 4 d.

teismą dėl viešojo intereso gynimo, visų pirma, privalo laikytis Administracinių bylų teisenos įstatyme nustatytos tvarkos.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje yra pažymėta, jog viešasis interesas teisme gali būti ginamas tik esant dviem sąlygoms: viešieji interesai ginami tik įstatymų numatytiems subjektams kreipiantis į teismą ir tik įstatymų numatytais atvejais. Bylą nagrinėjantis teismas, sprenddamas dėl viešojo intereso pažeidimo, kiekvienu atveju patikrina, ar subjektas, kuris kreipiasi į teismą, turi įstatyme numatytus įgaliojimus ginti viešąjį interesą. Jei tokia teisė įstatymu nesuteikta, teismas negali konstatuoti į teismą besikreipusio asmens materialinio suinteresuotumo ir tenkinti jo reikalavimą apginti viešąjį interesą. Be minėtų dviejų sąlygų teismų praktikoje nurodoma ir prielaida kreiptis dėl viešojo intereso gynimo – tai viešojo intereso buvimas²⁵.

Suinteresuotos visuomenės įgalinimus dėl viešojo intereso gynimo teisme nustato Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalis, kurioje įtvirtinta, kad dėl teritorijų planavimo proceso (iki teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo) metu neteisėtai priimtų administracinių sprendimų kreiptis į sprendimus priėmusią instituciją ar teismą turi teisę suinteresuotos visuomenės atstovai, gindami visuomenės (viešąjį) interesą.

Tačiau suinteresuota visuomenė, gindama viešąjį interesą, neturi įgalinimų kreiptis į teismą dėl administracinio sprendimo, kuriuo yra patvirtintas teritorijų planavimo dokumentas, panaikinimo, nes Teritorijų planavimo įstatyme eksplicitiškai tokia teisė nėra įtvirtinta. Tokiais atvejais, kai suinteresuota visuomenė, turėdama įrodymų ar teisinį pagrindą manyti, kad, priimant administracinį sprendimą dėl teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo, buvo pažeistas visuomenės (viešasis) interesas, turi teisę ginti visuomenės (viešąjį) interesą teritorijų planavime ir kreiptis į instituciją, ginančią visuomenės (viešąjį) interesą srityje, kurioje buvo padarytas visuomenės (viešojo) intereso pažeidimas, arba į prokurorą su prašymu, kad būtų iširti galimi visuomenės (viešojo) intereso pažeidimų atvejai (Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 5 dalis).

Mūsų manymu, toks suinteresuotos visuomenės teisės ginti viešąjį interesą teisme ribojimas yra pagrįstas. Iki teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo suinteresuota visuomenė, gindama viešąjį interesą, turi teisę ginčyti bet kurį teritorijų planavimo proceso metu priimtą administracinį sprendimą. Tokia tvarka turėtų skatinti suinteresuotą visuomenę

²⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. vasario 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸²²-65/2009.

aktyviai dalyvauti teritorijų planavimo procese iki teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo, reiškiant reikalavimus dėl viešojo intereso užtikrinimo, tuo eliminuojant galimybę patvirtinti viešąjį interesą pažeidžiantį teritorijų planavimo dokumentą.

Tačiau po teritorijų planavimo dokumento patvirtinimo turėtų būti užtikrinamas teisinių santykių stabilumas bei teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimas. Šių teisinių gėrių apsauga, suponuoją būtinybę nustatyti tokį teisinio reguliavimo mechanizmą, kad galimybė ginčyti administracinį sprendimą, kuriuo patvirtintas teritorijų planavimo dokumentas, turėtų būti ypač atsakingai ir profesionaliai įvertinta kompetentingų valstybės institucijų.

PROKURORO VAIDMUO GINANT VIEŠĄJĮ INTERESĄ TERITORIJŲ PLANAVIME

Teritorijų planavimo įstatyme nėra nustatyta kokiais atvejais prokuroras įgyja teisę ginti viešąjį interesą. Tik minėtoje Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 5 dalyje, numatyta, jog suinteresuota visuomenė turi teisę kreiptis į prokurorą su prašymu, kad būtų iširti galimi visuomenės (viešojo) intereso pažeidimų atvejai. Taigi Teritorijų planavimo įstatymas iš esmės neįtakoja prokuroro teisės ginti viešąjį interesą teritorijų planavime, nes ši jo teisė yra įtvirtinta kituose teisės aktuose.

Konstitucijos²⁶ 118 straipsnio 2 dalis numato, kad prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 1 dalis nustato, kad prokurorai gina viešąjį interesą, kai nustato teisės akto pažeidimą, kuriuo pažeidžiamos asmens, visuomenės, valstybės teisės ir teisėti interesai, ir toks pažeidimas laikytinas viešojo intereso pažeidimu, o valstybės ar savivaldybių institucijos, kurių veiklos srityse buvo padarytas teisės aktų pažeidimas, nesiėmė priemonių jam pašalinti, arba kai tokios kompetentingos institucijos nėra. Prokuroro teisė ginti viešąjį interesą yra įtvirtinta ir ABTĮ 56 straipsnyje.

Nors prokuroro teisė ginti viešąjį interesą nėra ribojama kokia nors viešojo administravimo sritimi, t.y. prokuroras gali ginti viešąjį interesą bet kurioje viešojo administravimo srityje, tačiau prokuroro kreipimasis į teismą turi būti susijęs su viešojo intereso gynimu. Vien tik duomenys apie neteisėto administracinio akto priėmimą nesuponuoją prokuroro teisės kreiptis į teismą dėl tokio akto panaikinimo, jeigu nėra viešojo intereso pažeidimo. Viešojo intereso teritorijų planavime pažeidimas visuomet yra susijęs su

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr.33-1014.

materialiosios ar procesinės (procedūrinės) teisės normų pažeidimu. Tačiau administracinių teismų praktikoje laikomasi nuostatos, jog ne kiekvienas teisės aktų reikalavimų pažeidimas pažeidžia viešąjį interesą, o tik tas, kuris yra esminis ir kuriuo objektyviai pažeidžiamos visuomenės, jos atitinkamos dalies teisės bei teisėti interesai²⁷.

Nustačius, kad viešąjį interesą ginantis subjektas gina ne viešąjį interesą, turėtų būti laikoma, kad šis subjektas neturi teisės kreiptis į teismą. Nes subjektų prašymai dėl intereso, nelaikytino viešuoju, gynybos, nenagrinėtini teismų administracinio proceso tvarka²⁸. Aplinkybė, ar interesas, kurį viešąjį interesą ginantis subjektas siekia apginti, iš tiesų pripažintinas viešuoju, yra procesinio pobūdžio²⁹.

Taigi nustačius, kad prokuroras kreipėsi į teismą su pašymu apginti interesą, kuris negali būti pripažintas viešuoju interesu, teismas turėtų tokį prašymą atsisakyti priimti, kaip nenagrinėtiną teismų administracinio proceso tvarka (ABTĮ 37 straipsnio 2 dalies 1 punktas).

Be to, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra pažymėjęs, kad, sprendžiant klausimą, ar prokuroras turi reikalavimo teisę teismine tvarka ginti viešąjį interesą, būtina įvertinti Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų prielaidų buvimą. Visų pirma, turi būti įvertinta, ar prokuroro teisme ginamas interesas gali būti pripažintas viešuoju interesu, t.y. ar nustatytas materialiosios ar proceso teisės pažeidimas yra tokio pobūdžio, jog tuo pačiu pažeidžia ir viešąjį interesą. Antra, turi būti nustatyta, kad valstybės ar savivaldybių institucijos, kurių veiklos srityje yra padarytas teisės aktų pažeidimas, nesiėmė priemonių viešajam interesui apginti, arba įstatymai, reglamentuojantys tam tikrą viešojo administravimo sritį, nenumato kompetentingos institucijos, turinčios įgalinimus ginti viešąjį interesą³⁰.

Taigi teritorijų planavime prokuroras, gindamas viešąjį interesą, gali kreiptis į teismą tik dėl tokio neteisėto viešojo administravimo subjekto priimto administracinio sprendimo, kuris pažeidžia Teritorijų planavimo įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje apibūdintą viešąjį interesą. Be

²⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-1292/2009; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. kovo 29 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁶⁶²-639/2010.

²⁸ ABTĮ 37 straipsnio 2 dalies 1 punktas nustato, kad Administracinio teismo pirmininkas ar teisėjas (teismas) motyvuota nutartimi atsisako priimti skundą (prašymą), jeigu skundas (prašymas) nenagrinėtinas teismų administracinio proceso tvarka. Šio įstatymo 101 straipsnio 1 punkte numatyta, kad teismas nutraukia bylą, jeigu byla nepriskirtina administracinių teismų kompetencijai, išskyrus atvejus, kai byla teisinga bendrosios kompetencijos teismui.

²⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. liepos 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-335/2008.

³⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. spalio 21 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁴⁴²1721/2013.

to, nustačius viešojo intereso pažeidimą teritorijų planavime, prokuroras teisę jį ginti teisme įgyja tik tuomet, jeigu valstybinę teritorijų priežiūrą atliekančios institucijos, nesima priemonių viešojo intereso pažeidimui pašalinti.

IŠVADOS

Naujasis teritorijų planavimo ir teritorijų planavimo valstybinės priežiūros teisinis reguliavimas iš esmės užtikrina veiksmingą viešojo intereso gynimą teritorijų planavime. Suinteresuotos visuomenės teisių ginti teisme viešąjį interesą teritorijų planavimo srityje apribojimas yra kompensuojamas suteikiant daugiau teisių teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančioms institucijoms. Tai, kad Teritorijų planavimo įstatyme nėra specialių teisės normų, susijusių su prokuroro teise ginti viešąjį interesą planuojant teritorijas, jo teisių neriboja, nes kiti teisės aktai suteikia prokurorui pakankamai galimybių viešojo intereso gynimui. Tačiau siekiant, jog teritorijų planavimo teisinis reguliavimas būtų aiškus, jame nebūtų prieštaravimų, reikalingi tam tikri Teritorijų planavimo įstatymo pakeitimai.

Teritorijų planavimo įstatymo 8 straipsnio 1 dalį reikėtų papildyti dar vienu punktu, kuriame būtų nustatyta, jog visuomenės (viešąjį) interesą planuojant teritorijas sudaro ir kitos visuomenės vertybės. Teritorijų planavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalyje po žodžių „pagal kompetenciją teritorijų planavimo valstybinę priežiūrą atliekančios institucijos“ įrašyti žodžius „Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta tvarka“.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr.33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 87-3274.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 102-3957.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007. Nr. 54-2097.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 40- 977.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001. Nr. 18-561.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 30-1050.
8. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. kovo 8 d. sprendimas byloje Nr. C-240.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62009CJ0240:LT:HT>

ML. Prisijungta 2013 m. lapkričio 4 d.

9. Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais. *Valstybės žinios*. 2009. Nr. 8-273.
10. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2001. Nr. 73-2565.
11. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013. Nr.76-3824.
12. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013. Nr. 76-3848.
13. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994. Nr.81-1514.
14. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr.13-308.
15. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁴⁹²-576/2011.
16. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-1292/2009.
17. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. kovo 29 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁶⁶²-639/2010.
18. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. liepos 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-335/2008.
19. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁵⁶-393/2010.
20. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. vasario 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸²²-65/2009.
21. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. spalio 21 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁴⁴²-1721/2013.
22. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁷-742/2007).
23. Yamamoto, H. *L'intérêt général en droit constitutionnel japonais// L'intérêt General au Japon et en France*. Paris: Dalloz, 2008, p. 105-130.
24. Massot, J. *L'intérêt général en droit constitutionnel français// L'intérêt General au Japon et en France*. Paris: Dalloz, 2008, p. 157-168.
25. Merland, G. *L'intérêt général dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel*. Paris: L.G.D.J, 2004.
26. Monkevičius, E. *Viešojo intereso gynimo problema aplinkosaugos ginčiuose*. Socialinių mokslų studijos, 2009 Nr. 1(1), p. 37-50.
27. Raižys, D., Urbonas, D. *La défense de l'intérêt général au sein de la juridiction administrative lituanienne// Est Europa: Revue d'études politiques et constitutionnelles (faculté pluridisciplinaire de Bayonne, Université de Pau et des Pays de l'Adour, Centre de Recherche et de Documentation Européennes)*. Clermont-Ferrand: Diazo. №1 (2012), p. 143-167.
28. Trumpulis, U. *Viešojo intereso kategorija administracinėje teisėje: daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2011.

PROTECTION OF PUBLIC INTEREST IN TERRITORIAL PLANNING: PERSPECTIVE TENDENCIES

Dainius Raižys*
Mykolas Romeris University

Summary

The article analyzes issues of legal regulation relating to the protection of public interest in territorial planning. Primarily, the concept of public interest established by the Law on Territorial Planning is examined, being a significant element of the judicial protection of the latter interest. The definition of public interest in territorial planning is based on provisions of the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Supreme Administrative Court of Lithuania.

Entities competent to defend public interest in territorial planning are identified. Through the application of the method of systematic analysis, legislation governing territorial planning process and legislation establishing procedures for examining administrative cases are explored. Based on the findings of this analysis, the boundaries of competence of entities having the right to defend public interest are defined.

The article focuses on the analysis of legal regulation establishing the rights of the public concerned in the field of defence of public interest. Instances when the public concerned has the right to apply to the court for the protection of public interest in territorial planning are given. Based on the analysis of the of the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union and the Supreme Administrative Court of Lithuania, an evaluation is given, whether the national legal regulation, establishing the right for the public concerned to defend public interest, is in conformity with the aims formulated by the Aarhus Convention.

Based on the summary of findings of this analysis, a conclusion is made that the legal regulation of the process of territorial planning ascertains sufficient legal guarantees for the effective protection of public interest.

Keywords: public interest, territorial planning, administrative procedure.

Dainius Raižys*, Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas, teisėjas; Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinių bylų procesas, viešojo intereso gynimas administraciniame procese.

Dainius Raižys*, the Supreme Administrative Court of Lithuania, judge; Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, associated Professor. Research interests: procedure of administrative cases, public interest defence in administrative procedure.

PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ TAIKymo PAŽEIDIMAS IR PAREIGA ATLYGINTI ŽALĄ

Marijus Šalčius*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, Kaunas
Elektroninis paštas marius.salcius@gmail.com
Telefonas 837 30 36 70*

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas kaip prielaida asmeniui, kurio atžvilgiu jos buvo taikytos, reikalauti žalos atlyginimo. Kad procesinė prievarta nebūtų taikoma beatodairiškai, valstybė yra įpareigota numatyti tam tikras garantijas, viena iš šių garantijų – tai efektyviai veikiantis žalos, atsiradusios dėl procesinės prievartos taikymo, atlyginimo mechanizmas. Straipsnyje, greta klasikinių žalos atlyginimo formų - teisminės ir neteisminės, autorius ragina ikiteisminį tyrimą atliekančius pareigūnus vis dažniau apsvarstyti galimybę taikyti moralinę bei restitucinę žalos atlyginimo formas. Taip pat identifikuojamos pagrindinės priežastys, lemiančios itin retą neteisminės žalos atlyginimo formos naudojimą. Ypatingas dėmesys yra skiriamas teisminei žalos, atsiradusios dėl procesinės prievartos priemonių taikymo pažeidimo, atlygimo formai. Šie pažeidimai analizuojami valstybės civilinės atsakomybės sąlygų kontekste. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama vienai iš valstybės civilinės atsakomybės sąlygų – teisės saugos institucijų pareigūnų veiksmų neteisėtumo analizei ir jos refleksijai praktiniame procesinės prievartos priemonių taikymo procese.

Reikšminiai žodžiai: baudžiamasis procesas, procesinės prievartos priemonės, ikiteisminis tyrimas, žalos atlyginimas, pareigūnų atsakomybė.

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucija¹, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija², Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas³ ir kiti tarptautiniai bei nacionaliniai teisės aktai imperatyviai numato, kad asmens teisės ir laisvės gali būti suvaržytos tik griežtai vadovaujantis teisės aktų nustatyta tvarka ir tik siekiant visai visuomenei svarbių tikslų. Žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas visais atvejais yra negatyvus reiškinys, tačiau tam tikrais atvejais jis yra leistinas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime konstatavo, kad toks suvaržymas būtų pateisinamas, jis turi būti teisėtas ir būtinai reikalingas demokratinėje visuomenėje⁴.

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

² Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

³ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario mėn. 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 15-314.

Kitaip tariant, žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas yra leistinas tik esant dvejoms sąlygoms:

1. asmens teisės ir laisvės gali būti suvaržytos tik teisės aktų nustatyta tvarka;
2. šiuo suvaržymu yra siekiama visai visuomenei naudingų tikslų.

Neabejotinai galima teigti, kad nusikalstamos veikos ištyrimas, ją padariusio asmens nustatymas, bei individualizuotos bausmės paskyrimas yra visai visuomenei svarbūs tikslai. Baudžiamojo proceso įstatymas įtvirtina platų spektrą procesinių veiksmų minėtiems tikslams pasiekti. Didžioji jų dalis nėra susijusi su procesinės prievartos naudojimu ir asmens teisių bei laisvių suvaržymu, tačiau ikiteisminio tyrimo praktika rodo, kad retas ikiteisminis tyrimas išsiverčia be prievartinio pobūdžio procesinių veiksmų atlikimo. Dėl to tiek nacionaliniai, tiek ir tarptautiniai teisės aktai suteikia teisėsaugos institucijoms teisę taikyti priemones, varžančias žmogaus teises. Kad procesinė prievarta nebūtų taikoma beatodairiškai, valstybė yra įpareigota numatyti tam tikras garantijas. Šias garantijas būtų galima padalinti į dvi dalis. Pirmiausiai, valstybė turi pareigą sukurti tokį teisinį reguliavimą ir užtikrinti jo įgyvendinimą, kad asmens teisių ir laisvių apribojimas nevirstų jų pažeidimu, t.y. procesinių prievartos priemonių reglamentacija turi būti aiški ir nuosekli. Antroji garantijų dalis - tai valstybės pareiga sukurti efektyviai veikiančią mechanizmą, kuris garantuotų kompensaciją asmeniui, jeigu visgi jo laisvė buvo apribota neteisėtai bei užtikrinti efektyvų šio mechanizmo veikimą.

Pati procesinių prievartos priemonių prigimtis lemia tai, kad jų taikymas dažnai laviruoja ties vos regima žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo ir pažeidimo riba, kurią jas taikantys pareigūnai visgi retkarčiais peržengia. Peržengus šią ribą pradeda arba bent jau turėtų pradėti veikti žalos, už nepagrįstą ir neteisėtą jų suvaržymą, kompensavimo mechanizmas. Taigi, procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas tiesiogiai suponuoja valstybės pareigą atlyginti asmeniui patirtą žalą.

Straipsnyje nagrinėjamos temos aktualumą lemia tai, kad kiekvienas asmens kreipimasis dėl žalos, kuri buvo patirta dėl procesinių prievartos priemonių taikymo, atlyginimo yra rimtas signalas, kad procesinės prievartos taikymo srityje turime nemažai problemų. O gal tai nėra vien taikymo problemos? Galbūt tokia situacija susiklosto dėl teisinio reguliavimo netobulumų? Tai neabejotinai verčia į šias problemas pažvelgti atidžiau. Straipsnio apimtis leidžia pažvelgti tik kai kuriuos žalos, atsiradusios dėl ikiteisminio tyrimo

pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų, taikant procesines prievartos priemones, aspektus.

Procesines prievartos priemones baudžiamojo proceso teisės moksle analizavo vos keli autoriai⁵, o šių priemonių taikymo pažeidimas kaip prielaida asmens patirtai žalai atlyginti apskritai nebuvo tyrinėtas. Tai nulemia straipsnyje nagrinėjamos temos naujumą.

Straipsnio tiriamasis objektas – procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas kaip viena iš būtinų valstybės civilinės atsakomybės sąlygų.

Pagrindinis straipsnio tikslas – nustatyti galimas žalos, atsiradusios dėl procesinės prievartos taikymo, atlyginimo formas bei identifikuoti pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis teismas konstatuoja procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimą kaip prielaidą asmeniui atlyginti patirtą žalą.

Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą, suformuluoti šie **uždaviniai**:

1. Apžvelgti klasikines žalos, atsiradusios dėl procesinės prievartos priemonių taikymo, atlyginimo formas bei nustatyti galimas šių formų alternatyvas;
2. Išanalizuoti teisminę ir neteisminę žalą, atsiradusią dėl prievartos elementų turinčių procesinių veiksmų taikymo, atlyginimo formas bei identifikuoti pagrindines priežastis, lemiančias itin nevienodą jų praktinį taikomumą;
3. Atskleisti procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimo kaip vienos iš būtinų valstybės civilinės atsakomybės sąlygų turinį;
4. Identifikuoti esminius kriterijus, kuriais žalos atlyginimo bylose remiasi teismas, konstatuodamas procesinės prievartos taikymo pažeidimą.

Iškeltam tikslui pasiekti buvo naudojami mokslinės literatūros analizės, lingvistinis, dokumentų analizės, metaanalizės, statistinis bei kiti mokslinio tyrimo metodai.

ŽALOS, ATSRADUSIOS DĖL PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ TAIKYMO PAŽEIDIMO, ATLYGINIMO FORMOS

Teisė į žalą atlyginimą yra viena iš asmens konstitucinių teisių. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Dažniausiai yra skiriamos dvi žalos,

⁵ Pavyzdžiui, Goda, G. Kardomasis kalnimas ir žmogaus teisių apsauga. *Teisė*. 1992, 26; Goda, G. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*. 1994, 3; Goda, G. Kardomojo kalnimo trukmė. *Teisė*. 1996, 30; Goda, G. Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos. *Teisė*. 1997, 37; Goda, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*. 1998; Losis, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese: daktaro disertacija*. Vilnius, 2010.

atsiradusios dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų, atlyginimo formos – teisminė ir neteisminė. Abejomis formomis galima siekti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Tiek vienu, tiek ir kitu atveju, žalos atlyginimo išraiškos forma bus tam tikra pinigine kompensacija. Visgi manytina, kad toks žalos atlyginimo supratimas yra per siauras. Asmuo, kuris patyrė žalą dėl neteisėtų teisėsaugos institucijų veiksmų, dažniausiai siekdamas žalos atlyginimo tikisi patirti materialinę ir (arba) moralinę satisfakciją. Šiuo atveju itin svarbūs žodžiai „ir“ bei „arba“. Jeigu kalbėsime apie materialinę ir moralinę žalos atlyginimą, vienintelės žalos atlyginimo formos bus, jau minėtosios, neteisminė arba teisminė. Tačiau, tam tikrais atvejais, asmeniui pakanka vien moralinės satisfakcijos, kad jis jaustųsi, kad jo patirta žala yra atlyginta. Autoriuose nuomone, tokiose situacijose, minėtąjį klasikinį požiūrį reikėtų praplėsti ir kaip galimas žalos, atsiradusios dėl procesinių prievartos priemonių taikymo, atlyginimo formas laikyti moralinę bei restitucinę.

Moraline žalos atlyginimo forma galėtume laikyti atvejus, kuomet pareigūnas, kuris taikydamas procesines prievartos priemones padarė pažeidimus, pripažįsta pažeidimą ir dėl jo atsiprašo asmens, kurio atžvilgiu šios priemonės buvo taikomos. Pavyzdžiui, tokia žalos atlyginimo forma yra tiesiogiai įtvirtinta Rusijos baudžiamojo proceso įstatyme. Rusijos baudžiamojo proceso kodekse⁶ numatytos šios alternatyvios žalos atlyginimo formos: prokuroro oficialus atsiprašymas; pranešimas apie asmens reabilitavimą masinėse informacijos priemonėse (jo prašymu), jei apie jo suėmimą ir pan. buvo taip pat paskelbta; rašytinis pranešimas apie reabilitavimą darbo, mokymosi, gyvenamosiose vietose. Viešojoje erdvėje pareigūnai yra dažnai kaltinami dėl per didelio institucinio uždarmo ir nenoro pripažinti padarytas klaidas. Tokia žalos atlyginimo forma pasitarnautų ne tik bendram institucijos įvaizdžio gerinimui bet ir tam tikrais atvejais būtų pakankama moralinė satisfakcija asmeniui, kurio atžvilgiu buvo padaryti pažeidimai. Taip pat, greičiausiai, toks asmuo nebeinicijuotų neteisminio arba teismo žalos atlyginimo proceso, o valstybė savo ruožtu sutaupyti tam skiriamas lėšas. Kad tokia žalos atlyginimo forma būtų išties efektyvi, pareigūnas minėtuosius veiksmus privalėtų atlikti iki galutinio procesinio sprendimo baudžiamajame procese priėmimo. Be jokios abejonės, vargu ar galime tikėtis, kad tai būtų pakankamas žalos atlyginimas, kuomet pažeidimai buvo padaryti taikant griežčiausias prievartos priemones.

⁶ Criminal Procedure Code of the Russian Federation. [interaktyvus] [žiūrėta 2013-08-30]. <www.legislationline.org/download/action/download/id/1698/file/3a4a5e98a67c25d4fe5eb5170513.htm/preview>.

Autoriaus nuomone, restitucinė žalos atlyginimo forma yra galima ir skatintina, tačiau, esant procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimui, yra labai ribotai pritaikoma. Žodis restitucija (*restitutio* – at(si)statymas, grąžinimas) reiškia ankstesnės būklės grąžinimą⁷. Sunkiai galima įsivaizduoti kaip procesinių prievartos priemonių taikyme padarius pažeidimus ir nepagrįstai apribojus asmens teises ir laisves įmanoma atkurti pradinę, iki šio pažeidimo buvusią, situaciją. Autoriaus nuomone, šia forma visiškai žalos atlyginimas (*restitutio in integrum*) yra neįmanomas. Ją taikant galime tik nutraukti jau pradėtą nepagrįstą asmens teisių suvaržymą ir užkirsti kelią patiriamos žalos padidėjimui. Šios žalos atlyginimo formos apraiškas galime aptikti ir pačiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau tekste – LR BPK)⁸. Baudžiamojo proceso įstatymo 108 straipsnis numato, kad proceso metu rasti ir paimti daiktai ar vertybės, dar ikiteisminio tyrimo stadijoje, gali būti grąžinami teisėtam jų savininkui. Šis straipsnis visų pirma taikytinas nukentėjusiojo asmens interesų apsaugai, tačiau jo nuostatos gali būti pritaikytos ir kitiems asmenims, kurių atžvilgiu buvo taikomos procesinės prievartos priemonės. Praktikoje neretai sutinkama situacija, kuomet kratos ar poėmio metu beatodairiškai yra paimamas didelis kiekis daiktų, kurie, kaip vėliau tyrimo metu paaiškėja, nėra niekaip susiję su tiriamą nusikalstama veika. Tokioje situacijoje akivaizdu kad asmens, iš kurio šie daiktai buvo paimti, konstitucinė teisė netrukdomai jais disponuoti yra nepagrįstai apribota. Tokio apribojimo nepagrįstumas yra ypač akivaizdus tais atvejais, kuomet daiktai yra paimami iš asmenų neturinčių byloje jokio procesinio statuso, pavyzdžiui, iš įtariamojo tėvų namų. Tačiau praktika rodo, kad neretai sprendimai dėl šių, reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti neturinčių daiktų, grąžinimo nėra priimami iki pat proceso pabaigos, tokiu būdu tik tęsiant nepagrįstą asmens teisių suvaržymą ir didinant žalą, kurią jis patiria dėl apriboto disponavimo jam priklausančiais daiktais. Pastebėtina, kad ankščiau bylų, kuriose asmenys siekė prisiteisti žalos atlyginimą už minėtuosius pažeidimus, apskritai nebuvo arba tai buvo pavieniai atvejai, tačiau pastaraisiais metais šis pažeidimas teismų sprendimuose konstatuojamas vis dažniau. Pavyzdžiui, 2008 m. balandžio 14 d. poėmiu buvo paimtas įmonei, kuri verčiasi automobilių pirkimu – pardavimu, priklausantis automobilis BMW X5, įtariant, kad jis yra galimai vogtas. 2009 m. kovo 2 d prokuroro nutarimu konstatavus, jog nepadaryta Lietuvos Respublikos

⁷ *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma Littera, 2003.

⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

baudžiamojo kodekso (toliau tekste – LR BK)⁹ 189 straipsnyje numatyta nusikalstama veika, ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas. Nors informacija, kad automobilis nėra vogtas, iš nacionalinių bei tarptautinių institucijų buvo gauta jau ikiteisminio tyrimo pradžioje, tačiau jis savininkui buvo grąžintas tik 2009 m. kovo 18 d. Šioje situacijoje, Lietuvos apeliacinis teismas konstatuodamas, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai pažeidė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 1 protokolo 1 straipsnio nuostatas, nurodė, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikdami pirminius procesinius veiksmus, nepažeidė LR BPK reikalavimų „[...] *Tačiau gavus informaciją, kad automobilis nėra ieškomas nei Vokietijoje, nei Šengeno informacinėje sistemoje, kad tokių duomenų nėra nei Interpolo duomenų banke, kai buvo gauta specialistų išvada, jog nėra pakeistas automobilio VIN numeris, variklio tipas, jog produkcijos numeriai atlikti gamykliniu būdu, buvo pagrindas konstatuoti, jog neliko sąlygų, kurioms esant galėjo būti įtariama, jog ginčo transporto priemonė yra pagrobta [...]*“¹⁰. Kitaip tariant, pareigūnai poėmiu paimtąją transporto priemonę savininkui privalėjo grąžinti vos gavę duomenis apie tai, kad ji nėra vogta, o nelaukti galutinio procesinio ikiteisminio tyrimo sprendimo. Taigi, nepaisant ribotų taikymo galimybių, esant procesinėms prielaidoms, tyrimą atliekantys pareigūnai turėtų būti skatinami dažniau apsvaistyti galimybę taikyti restitucinę žalą atlyginimo formą, ypač tais atvejais, kuomet buvo suvaržytos procesinio statuso byloje neturinčių asmenų teisės. Santykius, susijusius su neteisimine bei teismine žalos, padarytos neteisėtai ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo formomis reglamentuoja Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas¹¹ ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau tekste – LR CK)¹².

Žalai, atsiradusiai dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo neteisėtų veiksmų, taip pat dėl kitų valstybės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, tiek teismine, tiek ir neteisimine tvarka, atlyginti Lietuvos Respublikos valstybės biudžete kasmet numatomi asignavimai. Šių asignavimų valdytojas yra Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Asmuo patyręs žalą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimo, turi teisę ne teismo tvarka kreiptis į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją dėl jos

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

¹⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-428/2010.

¹¹ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 127-4532.

¹² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

atlyginimo. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas numato, kad toks asmuo turi kreiptis ne vėliau kaip per 3 metus nuo to laiko, kai jis sužinojo arba turėjo sužinoti apie jo atžvilgiu taikytų prievartos priemonių neteisėtumą. Neteisminės žalos atlyginimo formos specifika, lyginant ją su teismine, yra ta, kad prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai teikiamo asmens prašymo atlyginti žalą ne teismo tvarka turi būti pridedamas įsiteisėjęs ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo sprendimas, nustatantis pažeidimus, kuriuos padarė ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas baudžiamojoje byloje priimdami sprendimą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo. Kitaip tariant, asmeniui žala ne teismo tvarka bus atlyginta tik tuo atveju, kuomet tam tikras sprendimas taikyti procesinę prievartą yra pripažintas neteisėtu ir panaikintas instancine tvarka. Tuo tarpu, kaip matysime vėliau, žalos atlyginimas teismine tvarka įmanomas net ir tais atvejais, kuomet sprendimo taikyti procesinę prievartą teisėtumas instancine tvarka net nebuvo tikrintas.

Asmeniui sutikus su žalos atlyginimu ne teismo tvarka, jis su Lietuvos Respublikos teisingumo ministru arba jo įgaliotu asmeniu pasirašo taikos sutartį ir nebetenka teisės reikalauti žalos atlyginimo teismine tvarka. Ne teismo tvarka atlyginamos turtinės žalos dydis negali viršyti 10 000 litų, o neturtinės žalos dydis negali viršyti 5000 litų, kai tuo tarpu teismine tvarka reikalaujamos žalos atlyginimo dydis nėra ribojamas. Autoriaus praktinė veikla leidžia teigti, kad minėtasis reikalaujamos atlyginti žalos dydžio ribojimas ir yra esminis kriterijus, skatinantis asmenis dėl žalos, kurią jie patyrė dėl procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimų, atlyginimo kreiptis tiesiai į teismą, o ne į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją.

Tai, kad asmenys dažniau renkasi teisminę, o ne žalos atlyginimo ne teismo tvarka, formą, patvirtina ir statistika. Pavyzdžiui, 2011 metais dėl žalos, patirtos dėl neteisėtų teisėsaugos institucijų pareigūnų veiksmų, į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją kreipėsi 22 asmenys, tuo tarpu į teismus – 42. 2012 metais proporcija išliko panaši, atitinkamai 16 ir 40 kreipimūsi dėl žalos atlyginimo. Dar didesnės disproporcijos išryškėja analizuojant žalą patyrusiems asmenims išmokėtas arba priteistas sumas. Pavyzdžiui, 2011 metais Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija asmenims išmokėjo tik 1400 Lt., tuo tarpu teismai priteisė – 960801 Lt. žalai atsiradusiai dėl teisėsaugos institucijų veiksmų atlyginti.

ŽALOS ATLYGINIMAS TEISMINE TVARKA

Žalos atlyginimas teismine tvarka yra reglamentuotas LR CK 6.272 straipsnyje, kuris numato, kad žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, atlygina valstybė visiškai, nepaisant ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros pareigūnų ir teismo kaltės.¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“¹⁴ numato, kad bylose dėl žalos atlyginimo, kai pagal įstatymus žalą privalo atlyginti valstybė, atstovauja valstybės institucijos, dėl kurių arba dėl kurių pareigūnų neteisėtų aktų atsirado žala. Kuomet pažeidimai padaromi taikant procesines prievartos priemones, bylose valstybę atstovauja Lietuvos Respublikos policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra bei Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, jeigu procesinės prievartos taikymo procese dalyvavo ir teismai. Pastebėtina, kad neretai asmenys, kurie kreipiasi į teismą dėl žalos atlyginimo, netinkamai pasirenka atsakovus. Dažnai asmenys reikalauja atlyginti žalą ne iš valstybės bet iš konkrečios ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokuratūros ar teismo arba net iš konkretaus pareigūno, kuris taikė procesines prievartos priemones.

Analizuojant procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimus, kaip prielaidą valstybės civilinei atsakomybei kilti, vienas svarbiausių aspektų yra nustatyti kaip šis pažeidimas atsispindi valstybės civilinės atsakomybės sąlygų kontekste. Ši atsakomybės rūšis unikali ir įdomi visų pirma tuo, kad valstybės civilinei atsakomybei kilti, skirtingai nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių, nebūtina pažeidimus padariusių pareigūnų kaltė. Taigi, asmeniui, kuris patyrė žalą dėl procesinės prievartos priemonės taikymo pažeidimo, nereikia įrodinėti, kad dėl žalos atsiradimo kalti pareigūnai ar teismas. Kaltė, kaip valstybės civilinės atsakomybės sąlyga, Europos valstybėse reglamentuojama skirtingai. Antai Rusijos Federacijoje ir Ukrainoje kaltė nėra būtina sąlyga šiai atsakomybės rūšiai kilti, tuo tarpu Vokietijoje bei Portugalijoje valstybės civilinė atsakomybė kyla tada, kai nustatoma pažeidimą padariusio pareigūno kaltė. Tiesa, pastebėtina tai, kad šiose valstybėse atsakomybė

¹³ *Supra* note 12.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 66-2415.

ir žalos atlyginimo tvarka diferencijuojama priklausomai nuo to, ar pareigūnai pažeidimus padarė dėl neatsargumo ar tyčia, bei kokio dydžio žala kilo.

Lietuvoje valstybės civilinei atsakomybei kilti pakanka nustatyti tris būtinas sąlygas:

- 1) neteisėtus veiksmus (neveikimą);
- 2) šiais veiksmais (neveikimu) padarytos žalos faktą;
- 3) priežastinio ryšio tarp neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir atsiradusios žalos buvimą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad neįrodžius bent vienos iš būtinųjų atsakomybės sąlygų, žalos atlyginimas negalimas, nes žalai atlyginti nėra teisinio pagrindo¹⁵. Verta paminėti tai, kad šiuo atveju, skirtingai negu baudžiamajame procese, pareiga įrodyti minėtųjų sąlygų buvimą tenka žalą patyrusiam asmeniui.

Asmenys, kurių atžvilgiu buvo taikyta procesinė prievarta, dažniausiai, kaip neteisėtai taikytas, nurodo šias priemones: laikiną sulaikymą, suėmimą, rašytinį pasižadėjimą neišvykti, asmens dokumentų paėmimą, įpareigojimą registruotis policijos įstaigoje, namų areštą, užstatą, laikiną nuosavybės teisių apribojimą, nušalinimą nuo pareigų, informacijos, kuri buvo surinkta taikant ne viešo pobūdžio procesines prievartos priemones, paskleidimą, kratą bei poėmį.

Neteisėti veiksmai civilinėje teisėje suprantami kiek kitaip negu baudžiamojoje. Civilinė teisė neteisėtus veiksmus apibrėžia kaip veiksmus, kurie pasireiškia kaip neįvykdymas įstatymuose ar sutartyje numatytos pareigos arba veiksmų, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti, atlikimas, taip pat per bendros pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimą¹⁶. Ar veiksmai iš tiesų buvo neteisėti yra sprendžiama pagal tai, ar buvo pagrindas atlikti tam tikrus veiksmus, ar yra specialiųjų aktų nuostatų pažeidimas ir ar ikiteisminio tyrimo pareigūnai veikė turėdami pakankamą pagrindą. Baudžiamajame procese veiksmą ar aktą laikome neteisėtu tada, kai jo neteisėtumas konstatuojamas instancine tvarka, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį skirti kardomąją priemonę - suėmimą - panaikina apygardos teismas. Tokiais atvejais aukštesnės instancijos subjektas, panaikindamas žemesnės instancijos subjekto sprendimą kaip neteisėtą, nurodo konkrečius LR BPK straipsnius, kurie buvo pažeisti. Tokiose situacijose, teismas, nagrinėjantis bylą dėl žalos atlyginimo, pareigūnų veiksmų neteisėtumą, kaip vieną iš būtinų valstybės civilinės atsakomybės sąlygų, konstatuoja praktiškai visais atvejais. Visgi, minėtąjį klasikinį supratimą teismų praktika išplėtė, vis

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-319/2008.

¹⁶ *Supra* note 12.

dažniau pareigūnų veiksmų neteisėtumą grįsdama ne konkretaus LR BPK straipsnio pažeidimu, o bendra teisėsaugos institucijų pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai. Kasacinis teismas ne kartą yra konstatavęs, kad valstybės civilinė atsakomybė gali atsirasti ne tik dėl neteisėto teisėsaugos institucijų veikimo ar neteisėto neveikimo, bet ir tuo pagrindu, kad jų pareigūnai nevykdo bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai (laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais ar neveikimu nepadarytų kitam asmeniui žalos), t.y. nors teisėsaugos institucijų pareigūnų veiksmai ir atitiko atitinkamas baudžiamojo proceso teisės normas, tačiau pareigūnai taikydami procesines prievartos priemones nebuvo pakankamai rūpestingi ir atidūs¹⁷. Tokia pozicija yra grindžiama tuo, kad teisėsaugos institucijų pareigūnų veiksmais yra keliami aukštesni elgesio reikalavimai. Pavyzdžiui, 2005 m. spalio 14 d. L.Ž. buvo paskirta kardomoji priemonė - suėmimas, vėliau suėmimas buvo ne kartą tęsiamas. 2006 m. rugpjūčio 19 d. ikiteisminio tyrimo pareigūnai gavo specialisto išvadą, iš kurios sekė, kad nusikalstamas veikas padarė ne L. Ž., o kitas asmuo, tačiau įtariamasis iš suėmimo buvo paleistas tik 2007 m. vasario 8 d., o 2007 kovo 29 d. Vilniaus apygardos teismo buvo išteisintas. Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas civilinę bylą pagal L. Ž. Ieškinį Lietuvos valstybei, nors ir nenustatė teisėsaugos institucijų pareigūnų padarytų procesinių pažeidimų, tačiau konstatavo, kad [...] *kad tiriant ir nagrinėjant minimą baudžiamąją bylą teisėsaugos pareigūnai savo pareigų tinkamai neįgyvendino, pažeidė bendrą pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai, dėl ko ieškovui L. Ž. buvo neteisėtai suvaržyta laisvė (taikomas suėmimas) laikotarpiu nuo 2006-08-19 iki 2007-02-08 bei pareikštas kaltinimas padarius inkriminuotus sunkius nusikaltimus, kas pripažintina neteisėtais teisėsaugos pareigūnų veiksmais, dėl kurių ieškovas patyrė žalos, kurią privalo atlyginti valstybė [...]*¹⁸.

Sunku įsivaizduoti kaip baudžiamojoje byloje galėtume nuteisti asmenį, nekonstatuodami kokį konkretų LR BK straipsnį jis pažeidė. Tačiau neteisėti veiksmai, su kuriais įstatyme siejama valstybės prievolė atlyginti žalą (neteisėtas suėmimas, neteisėtas kitų procesinių prievartos priemonių taikymas ir kt.), yra procesiniai teisiniai veiksmai, tiesiogiai reglamentuojami baudžiamojo proceso normų. Tuo tarpu iš šių veiksmų kilusi valstybės deliktinė atsakomybė yra civilinės teisės institutas. Tai lemia, kad civilinės atsakomybės taikymo atveju teisėsaugos institucijų veiksmų teisėtumo vertinimas nėra tapatus tų pačių

¹⁷ Pavyzdžiui: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje [Nr. 3K-3-196/2007](#); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje [Nr. 3K-3-534/2009](#); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio mėn. 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-375/2011 ir kt.

¹⁸ Vilniaus apygardos teismo 2012 m. gegužės mėn. 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1077-560/2012.

veiksmų vertinimui baudžiamosios procesinės atsakomybės požiūriu. Dėl to pareigūnų, taikiusių procesines prievartos priemones, veiksmų neteisėtumas gali būti grindžiamas ne tik konkrečios baudžiamojo proceso įstatymo normos, reglamentuojančios atitinkamos procesinės prievartos priemonės taikymą, pažeidimu, bet ir vien pareigūnų pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai nevykdymu. Sutinkami net ir tokie atvejai, kuomet procesinės prievartos priemonės taikymo teisėtumas buvo patikrintas instancine tvarka baudžiamojo proceso metu, konstatuojant, kad priemonė buvo taikoma teisėtai ir pagrįstai, tačiau vėliau, nagrinėjant civilinę bylą dėl žalos atlyginimo, buvo konstatuotas teisėsaugos institucijų pareigūnų veiksmų neteisėtumas LR CK 6.272 straipsnio prasme.

Taigi, kad žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas būtų pateisinamas, nepakanka procesines prievartos priemones taikyti griežtai laikantis vien LR BPK įtvirtintos formalios taikymo tvarkos, tačiau šis taikymas taip pat turi būti grindžiamas ir atidumo bei rūpestingumo kriterijais.

IŠVADOS

Greta klasikinių žalos, atsiradusių dėl neteisėtai taikytų procesinių prievartos priemonių, atlyginimo formų: teisminės ir neteisminės, teisėsaugos institucijų pareigūnai turėtų būti skatinami dažniau taikyti moralinę bei restitucinę žalos atlyginimo formas. Šių formų taikymas pasitarnautų ne tik bendram institucinio įvaizdžio gerinimui, leistų asmeniui, bent iš dalies patirti moralinę satisfakciją, bet ir tam tikrais atvejais sutaupyti valstybės lėšas, išmokamas pralaimėjus teisinius procesus dėl žalos atlyginimo.

Statistiniai duomenys akivaizdžiai rodo, kad asmenys, kurių atžvilgiu buvo taikomos procesinės prievartos priemonės, kur kas dažniau dėl patirtos žalos atlyginimo kreipiasi ne į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją neteismine tvarka, o tiesiai į teismą. Autoriaus nuomone, tokią situaciją labiausiai įtakoja tai, kad teisme reikalaujamos atlyginti žalos dydis nėra ribojamas bei tai, kad procesinių sprendimų, kurių pagrindu buvo taikyta procesinė prievarta, neteisėtumas nebūtinai iš anksto turi būti konstatuotas instancine tvarka.

Dėl netapataus pareigūnų veiksmų vertinimo civiliniame ir baudžiamajame procesuose, vis dažniau žalos padarymo asmeniui faktas konstatuojamas kuomet nors pareigūnų veiksmai, taikant procesines prievartos priemones, ir atitiko LR BPK nuostatas, tačiau jas taikant buvo pažeista bendra valstybės institucijų pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tai įpareigoja

pareigūnus dar atidžiau įvertinti visas aplinkybes aktualias sprendimui dėl procesinių prievartos priemonių taikymo ir jų rūšies parinkimo priimti.

LITERATŪRA

1. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
2. Criminal Procedure Code of the Russian Federation. [interaktyvus] [žiūrėta 2013-08-30]. <www.legislationline.org/download/action/download/id/1698/file/3a4a5e98a67c25d4fe5eb5170513.htm/preview>.
3. Goda, G. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. Teisės problemos. 1994, 3.
4. Goda, G. Kardomojo kalinimo trukmė. Teisė. 1996, 30.
5. Goda, G. Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga. Teisė. 1992, 26.
6. Goda, G. Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos. Teisė. 1997, 37.
7. Goda, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. Teisė. 1998.
8. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-428/2010.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje [Nr. 3K-3-196/2007](#).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-319/2008.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2008.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje [Nr. 3K-3-534/2009](#).
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio mėn. 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-375/2011.
14. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
15. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
16. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario mėn. 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1997, Nr. 15-314.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 66-2415.
20. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 127-4532.
21. Losis, E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Vilnius, 2010.
22. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
23. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma Litera, 2003.
24. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. gegužės mėn. 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1077-560/2012.

INFRINGEMENT OF APPLICATION OF PROCEDURAL COERCIVE MEASURES AND OBLIGATION TO COMPENSATE HARM

Marijus Šalčius*
Mykolas Romeris University

Summary

Coercive in all cases is a malady, but sometimes it is impossible to determine the truth in the case without restriction of human rights. That's why in necessary circumstances national and international law acts allow using procedural coercive measures. Law enforcement authorities can use procedural coercive measures only strictly in accordance with the law and only for the purposes of public benefit. One of the duties of commonwealth is to create efficiently functioning mechanism of the compensation of harm, which person has experienced as a result of application of procedural abuse. So, in this article author analyze infringement of application of procedural coercive measures and the duty of the state to compensate person's experienced harm. In Lithuania there are two traditional forms of compensation of harm – judicial and non-judicial. But author suggests to extend such approach and to use alternative forms of compensation of harm, which person experienced as a result of applying of procedural coercive measures. It could be – moral and restitutional forms of compensation.

Usually persons who experienced harm approach directly to the court. For example in 2012 there were 42 such appeals to the courts and only 22 – to the Lithuanian Ministry of Justice. The main reason of such situation is that required sum of the harm is limited in non-judicial form. Another aspect is that in non-judicial form it is required to submit more documents which confirm that procedural coercive measures were applied illegally.

In the article author mainly analyze judicial form of compensation of the harm. In criminal procedure law we assess that procedural coercive measures were applied illegally when such application breaks concrete rules of Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania. In civil cases of compensation of harm procedural actions unlawfulness is valued differently. Of course, first of all, courts assess if such application complies with the rules of Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania, but also they evaluate whether officers, who applied procedural coercive measures, behaved sufficiently carefully and prudently.

Keywords: criminal procedure, procedural coercive measures, pre-trial investigation, compensation of harm, officer's responsibility.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, procesinės prievartos priemonės, kardomosios priemonės, įtariamojo statusas.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure lecturer. Research interests: criminal procedure, procedural coercive measures, supervision measures, status of the suspect.

TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS TIRIANT NUSIKALTIMUS: TEORINIAI IR TEISINIAI PAGRINDAI

Danguolė Seniutienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 8 37303640
El. paštas : dseniutiene@mruni.eu*

Linas Ubartas**

*Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie LR vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinė
Klaipėdos g. 16, LT-99290 Pagėgiai
El.paštas: linas_ubartas@yahoo.com*

Anotacija. Kiekvienos valstybės vienas iš tikslų yra laisvės ir teisingumo erdvėje užtikrinti piliečiams aukšto lygio saugumą ir šio tikslo siekiama užkardant nusikalstamumą ir su juo kovojant, kai glaudžiau bendradarbiauja valstybių policijos, muitinių įstaigos ir kitos kompetentingos institucijos.

Straipsnio tikslas – atskleisti teisinius ir organizacinius tarptautinių bendradarbiavimo bylų, susijusių su nusikalstamumu, pagrindus, išanalizuoti pagrindines problemas, kylančias valstybėms bendradarbiaujant šiais klausimais. Ieškant atsakymų į darbe iškeltus tikslus ir uždavinius, buvo nagrinėjami tarptautinį teisinį bendradarbiavimą reglamentuojantys tarptautiniai bei nacionaliniai teisės aktai, atskleista organizuoto nusikalstamumo samprata ir išskirti pagrindiniai nusikalstamumo bruožai, apžvelgtas tarptautinių organizacijų vaidmuo kovojant su nusikalstamumu. Pagrindinė tarptautinio teisinio bendradarbiavimo funkcija – valstybių bendradarbiavimo tiriant baudžiamąsias bylas optimizavimas, greitinimas bei tiesioginių ryšių tarp subjektų diegimas.

Pagrindinės sąvokos: Baudžiamasis persekiojimas, Ekstradicija, Organizuotas nusikalstamumas, tarptautinis bendradarbiavimas.

ĮVADAS

Lietuvai tapus NATO ir ES nare bei pasaulyje vykstant globalizacijos procesams, viena iš aktualesnių temų teisininkui, yra Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas su užsienio šalių įstaigomis ar organizacijomis, pradedant dokumentų, išduotų vienoje valstybėje, pripažinimu kitoje valstybėje, baigiant vienos valstybės teismų sprendimų pripažinimu ir vykdymu kitoje valstybėje, ekstradicija, ar Europos arešto orderiu. Pažymėtina tai, kad yra daugybė tarptautinių susitarimų dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių pagal civilines, šeimos ir baudžiamąsias bylas.

Pastaruoju metu galima pastebėti, kad daugėja teisinės pagalbos atvejų, o nuo to tiesiogiai priklauso ir sėkmingas tarptautinių organizacijų, ikiteisminio tyrimo institucijų, prokuratūrų darbas daugelio nusikalstamų veikų tyrimo bylose. Užkirsti kelią organizuotam

nusikalstamumui neretai trukdo tai, jog tai yra latentinis, sudėtingas, patikimai užmaskuotas ir savisaugos sistemą turintis socialinis reiškiny. Be to, organizuotas nusikalstamumas dažniausiai veikia keliuose valstybėse (nepaiso nei valstybių sienų, nei įstatymų). Todėl tik nuolatinis ir abipusis valstybių teisinis bendradarbiavimas gali padėti sėkmingai kovoti su šiuo negatyviu reiškiniu. Kalbant apie tarptautinio bendradarbiavimo organizuoto nusikalstamumo tyrimo bylose teorinį pagrindimą, reikia pastebėti, kad daugiausiai remtasi konvencijomis, Lietuvos Respublikos sutartimis bei įstatymais ir jų komentarais.

Straipsnio tikslas ir uždaviniai – atskleisti tarptautinio bendradarbiavimo bylose, susijusiose su organizuotu nusikalstamumu, teisinius ir organizacinius pagrindus, išanalizuoti pagrindines problemas, kylančias bendradarbiaujant šioje srityje.

Objektas - susiklostę teisiniai santykiai, tarp bendradarbiavimą vykdančių Lietuvos ir užsienių valstybių teisėsaugos institucijų organizuoto nusikalstamumo tyrimo srityje..

Siekiant atsakyti į temos problematiką, straipsnyje naudojami **tyrimo metodai**: analizės, analogijos, apibendrinimo, analitinis, sisteminis metodai. Pagrindinis metodas – mokslinės literatūros analizė, tai yra duomenų rinkimas iš mokslinės literatūros, nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų.

TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESU

Tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose vyksta tarptautinių teisės aktų pagrindu. Lietuva yra prisijungusi prie svarbių visuotinių konvencijų, reglamentuojančių Lietuvos ir užsienio valstybių bendradarbiavimą baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso srityse: 1957 m. Europos konvencija dėl ekstradicijos, šios konvencijos 1975 m. bei 1978 m. papildomi protokolai, 1959 m. Europos konvencija dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose, 1970 m. Europos Tarybos konvencija dėl tarptautinio baudžiamųjų nuosprendžių pripažinimo, 1972 m. Europos konvencija dėl baudžiamojo proceso perdavimo, 1983 m. Europos nuteistųjų asmenų perdavimo konvencija, 1988 m. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo, 2000 m. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą bei trys ją papildantys protokolai. Taigi, Lietuvos Respublika yra ratifikavusi minėtas konvencijas, kurios, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 str. 3 dalyje

įtvirtinta nuostata, kad „tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo LR Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“, tapo mūsų šalies teisės šaltiniu.

Kaip matome, tarptautiniai aktai, jei jie yra Seimo ratifikuoti, Lietuvoje turi įstatymo galią, todėl jų reikšmė tiek bendradarbiavime baudžiamojoje teisėje ir baudžiamojo proceso srityje, tiek ir kitose srityse, yra neabejotina. A. Šakočiaus¹ nuomone, kovojant su nusikalstamumu teisėtvarkos institucijos turi labai greitai prisitaikyti prie kintančios aplinkos ir nesumažinti veiklos efektyvumo. Valstybė gali kontroliuoti nusikalstamumą tik užbėgdama nusikaltimams už akių, tačiau, kai susiduriama su tarptautiniu nusikalstamumu, jos jurisdikcija baigiasi už valstybės sienos. Apie tokių nusikaltimų prevenciją galima kalbėti tik kaip apie tarptautinio bendradarbiavimo objektą. Svarbu, kad daugelis minėtų konvencijų numato alternatyvinę baudžiamojo persekiojimo procedūrą, nusikaltėlio patraukimą baudžiamajon atsakomybėn arba jo išdavimą kitai valstybei. Ši alternatyva turi užtikrinti bausmės neišvengiamumą, baudžiamosios atsakomybės realizavimą – o tai savo ruožtu ir turi didžiulę prevencinę reikšmę.

Tarptautinis bendradarbiavimas šiuolaikiniame baudžiamajame procese yra neišvengiama būtinybė. Lietuvos teisėsaugos institucijoms reikalinga pagalba iš užsienio valstybių, ir atvirkščiai – pagalbos į mūsų valstybės pareigūnus kreipiasi kitų valstybių atitinkamų institucijų pareigūnai². Bendradarbiavimą su užsienio valstybių teisėsaugos institucijomis nustato ne tik Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso normos (LR BPK 66-771 str. reglamentuoja Lietuvos Respublikos teismų ir prokuratūros susižinojimą su užsienio valstybių įstaigomis ir tarptautinėmis organizacijomis klausimus), tačiau taip pat didelį vaidmenį vaidina ir dvišalės bei daugiašalės tarptautinės sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių, kurios neretai numato platesnę reguliavimo sferą nei galiojantys tarptautiniai teisės aktai, pvz., jau minėtos Konvencijos. Šiuo metu Lietuva yra pasirašiusi nemažai tokių dvišalių ar daugiašalių sutarčių ne tik baudžiamosiose, bet ir civilinėse, šeimos bylose. Galima paminėti sutartis su Rusijos Federacija, Lenkija, Moldova, Ukraina, Uzbekistanu, taip pat pasirašyta trišalė sutartis su Estijos ir Latvijos Respublikomis. Su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra pasirašiusi dvišalę

¹ Šakočius A. ES valstybių bendradarbiavimas teisingumo ir vidaus reikalų srityje. P.79.

² Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001. P. 23-28.

sutartį dėl teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose. Šiomis sutartimis yra stengiamasi išspręsti tokius klausimus³:

1. susitarti kvalifikuoti nusikaltimus, keliančius pavojų kelioms ar visoms valstybėms, kaip tarptautinio pobūdžio nusikaltimus;
2. jurisdikcijos nusikaltėliams ir nusikaltimams nustatymas;
3. bausmės neišvengiamumo užtikrinimas;
4. suteikimas teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose, įskaitant ekstradiciją.

Šiose sutartyse yra aptartos teisinės pagalbos apimtys, kaip pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir JAV Vyriausybės sutartis dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose 1 straipsnyje šalys susitaria dėl teisinės pagalbos apimties. Remiantis šiuo straipsniu teisinė pagalba apima: asmenų parodymų ir pareiškimų ėmimą; dokumentų, protokolų ir kitų įkalčių pateikimą; asmenų ar daiktų buvimo vietos ar tapatybės nustatymą; dokumentų įteikimą; asmenų, kurių laisvė apribota, perdavimą parodymų davimui ar kitais tikslais; kratos ir areštų prašymų vykdymą; procesinę pagalbą ribojant turto disponavimo teisę ir konfiskuojant turtą, restituciją, baudų išieškojimą; visas kitas pagalbos formas, kurių nedraudžia Valstybės, kuriai pateikiamas prašymas, įstatymai⁴.

Svarbu pažymėti ir tai, kad tarptautinės sutartys (pavyzdžiui, Europos konvencija dėl baudžiamojo proceso perdavimo ir kt.) numato galimybę užsienio valstybei prašyti, kad Lietuvos teisėsaugos institucijos imtųsi priemonių, jog baudžiamojon atsakomybėn būtų patrauktas užsienio valstybėje nusikalstamą veiką padaręs ir po to atvykęs į Lietuvą asmuo, bei atvirkščiai.

LR BPK 66 str. 2 d. numatyta, kad bendradarbiaujama per Lietuvos Respublikos Teisingumo ministeriją ar Lietuvos Respublikos Generalinę Prokuratūrą. O Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais atvejais Lietuvos Respublikos teismai, prokuratūra ir ikiteisminio tyrimo įstaigos prašymus užsienio valstybių įstaigoms ir tarptautinėms organizacijoms gali siųsti tiesiogiai.

Toliau kalbant apie tarptautines sutartis bei jų reikšmę nacionaliniame baudžiamajame procese, reikėtų pabrėžti tai, kad be įvardintų teisės aktų, egzistuoja dar viena Lietuvos Respublikai labai svarbi tarptautinių sutarčių grupė – tai Europos Sąjungos rėmuose priimtos tarptautinės sutartys, kurios taip pat turi ypatingos reikšmės baudžiamajam procesui.

³ Kūris P., M. Požarskas, Tarptautinės teisės apybraižos. - V.: Mintis. 1985, P. 70-78.

⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės sutartis dėl savitarpio teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose. Priimta 1998 m. sausio 16 d. // Valstybės žinios, 1998. Nr. 59-1650.

Pabrėžtina tai, kad pagrindinis bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose ES siekis – suartinti valstybių narių baudžiamuosius įstatymus ir sustiprinti bendradarbiavimą teisinės pagalbos ir ekstradicijos srityse. Taip pat, diegti naujas technologijas į nusikaltimų tyrimo procesą. Trumpai tariant, teisinio bendradarbiavimo siekis ES – pasiekti, jog užsienio teismų sprendimai ir nuosprendžiai būtų be suvaržymų įgyvendinami visose valstybėse narėse⁵.

TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO PRIELAIDOS ORGANIZUOTO NUSIKALSTAMUMO SRITYJE

Organizuotas nusikalstamumas suprantamas kaip reiškinys, keliantis pavojų socialiniam stabilumui ir saugumui. Organizuotas nusikalstamumas – tai įstatymų netobulumo, teisinio nihilizmo bei korupcijos padarinys. Jis kelia kur kas didesnę pavojų nei tradicinės nusikalstamos elgesio formos. Organizuotas nusikalstamumas ardo demokratinius procesus, neigia etnines normas, jo padariniai smelkiasi į visas visuomenės gyvenimo sritis. Tai reiškinys apimantis beveik visų rūšių nusikaltimus⁶.

Organizuotą nusikalstamumą galima pavadinti šiuolaikinio pasaulio problema. Socialinių ir ekonominių procesų globalizacija skatino ir nusikalstamumo globalizaciją, darančią ją vis labiau organizuotą, transnacionalinę. Pasaulis vienijasi, sprendamas ekonomikos, transporto, kultūros, politikos ir kitų sričių klausimus. Tačiau ši tendencija būdinga ir kriminaliniams procesams. Nusikalstami susivienijimai kur kas greičiau, negu įvairių šalių valstybinės sistemos reaguoja į visų tipų komunikacijų plėtrą, į bet kokias pasienio kontrolės lengvatas ir lengvesnes judėjimo sąlygas. Nusikalstamumas vis labiau tampa tarptautinis, greitai keičiasi jo strategija. Visa tai atsispindi tokiose organizuotos nusikalstamos veiklos srityse, kaip pavyzdžiui neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, prekyba žmonėmis, „nešvarių“ pinigų plovimas⁷.

Organizuotas nusikalstamumas suprantamas kaip reiškinys, keliantis pavojų socialiniam stabilumui ir saugumui. Jis „smaugia“ ekonomiką, stabdo gamybą, užgniaužia iniciatyvą⁸. Organizuotas nusikalstamumas – tai pavojingiausia nusikalstamumo pasireiškimo forma, kuri

⁵ Europos tarybos dokumentų rinkinys teisinės savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose tarptautinės sutartys – V. Teisinės informacijos centras, 2002.

⁶ Joutsen Matti, International cooperation against transnational organized crime: extradition and mutual legal assistance in criminal matters: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No59/No59_28VE_Joutsen2.pdf, prisijungimo laikas 2013-10-20

⁷ Gutauskas A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas: daktaro disertacija, LTU, 2002. P. 11.

⁸ Gutauskas A. Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo prevencijos organizavimas Lietuvoje. LTU, 2000. P. 6.

kelia pavojų ne tik atskirų valstybių nacionaliniam saugumui, bet ir visai tarptautinei bendrijai.

Yra įvairių šio reiškinių apibrėžimų, daug požymių. Tačiau šiuo metu nėra vieno, visuotinai pripažinto, organizuoto nusikalstamumo apibrėžimo. Tai galima paaiškinti skirtingu traktavimu ir skirtingose šalyse esančiais šio reiškinių savitumu.

Vokietijos mokslininkai pateikia tokį organizuoto nusikalstamumo apibrėžimą – tai daugiau nei dviejų dalyvių susivienijimas planingiems pavieniams ar tarpusavyje susijusiems nusikaltimams daryti ilgesnį ar neapibrėžtą laiką, pasidalijus darbą ir siekiant pelno arba valdžios. Gana išsamų organizuoto nusikalstamumo apibrėžimą pateikia rusų mokslininkas L.D. Gauhmanas, apibūdindamas jį kaip pavojingiausią nusikalstamumo rūšį, besipriešinančią teisėtai valstybinės valdžios bei valdymo institucijų veiklai tiek išorėje, tiek ir viduje, atstovaujančią nusikaltėlių susivienijimams su savo antisuomeninėmis elgesio normomis, hierarchine struktūra ir finansiniais fondais, darančius smurtinius-savanaudiškus bei ekonominius nusikaltimus ir naudojančius įvairias korupcijos formas⁹.

Profesorius V. Piesliakas pateikia organizuotos grupės, kuri atitiktų organizuoto nusikalstamumo reiškinį, apibrėžimą – tai trijų ar daugiau asmenų susivienijimas, sukurtas užsiimti bendra nusikalstama veikla, susijusia su asmenų ar įmonių terorizavimu, turto prievartavimu, pareigūnų papirkinėjimu, kontrabanda, tvarkos verstis ūkine, komercine ar finansine veikla pažeidimais ar kita nusikalstama veikla, siekiant neteisėtos turtinės naudos, ekonominio viešpatavimo ar daryti įtaką politiniams-teisiniams sprendimams, ir turintis vadovus, kurie organizuoja, koordinuoja grupės veiklą, taip pat įtakos asmenis, kurie remia, saugo, globoja ar kitokiais būdais turi įtakos grupės veiklai¹⁰.

Formuluojant organizuoto nusikalstamumo sampratą, būtina išskirti šio objektyvaus socialinio reiškinių požymius. Būtent tų požymių visuma ir leis apibūdinti šį reiškinį.

Organizuotas nusikalstamumas, atsižvelgdamas į pasaulinės rinkos pokyčius, sugeba modifikuoti savo struktūrą ir tikslus. Nusikaltėliai į savo ratą įtraukia profesionalus, turinčius specialių vienos ar kitos srities žinių, kad galėtų veiksmingiau prisiskverbti į naujas veiklos sferas ir gauti dar didesnę pelną. Paprastai nusikaltėliai vadovaujasi taisykle – kuo daugiau galimybių ir kuo mažiau rizikos. Kalbant apie organizuotas grupes, galvoje turime sudėtingą nusikaltėlių kolektyvą, kuriam būdingas vaidmenų pasiskirstymas, hierarchinė struktūra ir

⁹ Gutauskas A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas: daktaro disertacija, LTU, 2002. P. 11.

¹⁰ Piesliakas V. Organizuotas nusikalstamumas: samprata ir definicija, Teisės problemos, 1993. Nr. 1, P. 40-41.

atitinkama ryšių sistema, vykdomą nusikalstamą veiklą. Kuo aukštesnis nusikalstamos grupės organizuotumo lygis, tuo labiau nusikalstamos veiklos organizatoriai (lyderiai) atitrūksta nuo tiesioginių vykdytojų vykdomų nusikaltimų. Vykdamas plataus masto nusikalstamą veiklą, organizatoriai paprastai nesigilina į konkrečių nusikaltimų darymo aplinkybes ir sąlygas, o priima strateginius sprendimus, nurodydami vykdytojams veiklos kryptis bei uždavinius. Organizatoriai koordinuoja atskirų grupių ar jų narių veiklą, kuria apsaugos ir kitas organizacijos gyvybingumą užtikrinančias struktūras ir gauna iš anksto numatytą nusikalstamo pelno dalį¹¹.

Galima teigti, kad organizuotas nusikalstamumas – tai įvairių lygių nusikalstamos grupuotės su jau parengtais kadrais, patikrintais nelegalios apyvartos kanalais bei išstobulinta korupcijos sistema. Tai reikškinys, apimantis beveik visų rūšių nusikaltimus.

Organizuotose nusikaltėlių grupuotėse yra nusistovėję subordinaciniai tarpusavio santykiai, kurie išlieka darant nusikaltimus. Tuo metu, kai nevykdo nusikalstamos veiklos, grupuotės nariai planuoja naujus nusikaltimus, tiria aplinką, rinką ir pan. Bet pavojingiausia yra tai, kad susipynusi teisėta ir neteisėta organizuoto nusikalstamumo veikla kelia didelį pavojų visai valstybei, demokratijai.

Organizuotos nusikaltėlių grupės ne tik naudojasi atsitiktinai atsiradusiomis palankiomis sąlygomis savo veiklai vykdyti, bet ir turėdamos pakankamus išteklius kryptingai veikia visuomenę norėdamos pakreipti jos raidą sau palankia linkme. Tai daroma įsiskverbiant į valstybinės valdžios institucijas, administracines struktūras. Tokiose struktūrose esantys nusikaltėliai gali slopinti teisėsaugos, mokesčių rinkimo ar kokią kitą joms nepalankią valstybės tarnybų veiklą. Kartais organizuotos nusikaltėlių grupuotės aktyvi veikla gali būti „užšaldoma“, pvz., suaktyvėjus teisėsaugos institucijų veiklai.

Dar vienas šio reiškinio požymis, neleidžiantis užkirsti jam kelią yra tas, kad tai patikimai užmaskuotas reiškinys. Organizuoto nusikalstamumo elitas yra apraizgytas daugybe sluoksnių, kuriuos nepaprastai sunku išardyti. Išardžius vieną sluoksnį, randamas kitas, ir kuo arčiau einama organizatorių (elito) link, tuo sunkiau ir pavojingiau juos ardyti¹².

Viena iš organizuotos nusikalstamos grupuotės ypatybių yra ta, kad jos turi savisaugos sistemą, kuri trukdo teisėsaugai atskleisti jų veiklą, o jų narius patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

¹¹Gutauskas A. Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo prevencijos organizavimas Lietuvoje, LTU, 2000. p. 6-7.

¹²Ten pat.

Todėl galima teigti, kad organizuotas nusikalstamumas – sudėtingas, užmaskuotas ir kartu visuotinis reiškinys. Tai tarsi greta egzistuojanti organizacija, pakartojanti visuomenės sistemą, gyvuojanti šioje sistemoje bei prie jos prisitaikanti.

A. Gutauskus, išskiriančiam šiuos pagrindinius organizuoto nusikalstamumo požymius :

- nuolatinis žmonių susibūrimas ilgalaikiai veiklai,
- nusikalstamas šios veiklos pobūdis,
- prievartos naudojimas,
- kuo didesnio pelno siekimas,
- hierarchinė struktūra,
- korupcijos ir protekcionizmo naudojimas savo veikloje,
- monopolijos siekimas.

Kaip buvo minėta, organizuotas nusikalstamumas apima beveik visų rūšių nusikaltimus. Šio reiškinio Europoje situacijos analizė leidžia padaryti išvadą, kad pagrindinėmis šiuolaikinio organizuoto nusikalstamumo veiklos sritimis reikėtų laikyti: narkotikų verslą; neteisėtą ginklų kontrabandą; nusikaltimus, susijusius su neteisėta radioaktyvių bei cheminių medžiagų apyvarta; sukčiavimą; pinigų, kreditinių kortelių, dokumentų padirbinėjimą; nelegalią imigraciją; prekybą žmonėmis (įskaitant prekybą žmogaus organais); transporto priemonių vagystes; kontrabandą; kompiuterinius nusikaltimus; pinigų plovimą.

Išvardyti organizuotų nusikalstamų grupuočių daromi nusikaltimai būdingi beveik visoms Europos valstybėms, tačiau Rytų Europoje (tai pasakytina apie Baltarusiją, Bulgariją, Čekiją, Vengriją, Baltijos valstybes, Moldovą, Lenkiją, Rusiją ir Ukrainą) organizuotas nusikalstamumas aktyvina savo veiklą, darydamas nusikaltimus, susijusius su asmens gyvybe bei sveikata, nusikaltimus nuosavybei, nusikaltimus, susijusius su šaunamųjų ginklų panaudojimu pagal užsakymą. Ypač išsiskiria šių valstybių grupuotėms būdingas nusikaltimas – turto prievartavimas, nors šio pobūdžio nusikaltimais užsiima ir kitų šalių organizuotos nusikalstamos grupuotės: Kroatijos, Italijos, Nyderlandų, Slovakijos, Austrijos, Belgijos, Ispanijos, Suomijos, Islandijos¹³.

Visi be išimties mokslininkai pripažįsta, kad šių dienų organizuotas nusikalstamumas yra tarptautinio pobūdžio, tačiau, formuojantis jo struktūriniam modeliui, ypač didelę reikšmę turi šalies ekonominės, socialinės, kultūrinės sąlygos. Organizuoto nusikalstamumo samprata

¹³ Gutauskas A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas: daktaro disertacija, LTU, 2002. p. 15.

turi būti pagrįsta nusikalstamumo toje valstybėje realijomis. Turbūt neįmanoma vienu terminu „organizuotas nusikalstamumas“ apibūdinti daugialypes organizuoto nusikalstamumo rūšis, kurios, be kita ko, priklauso nuo daugelio veiksnių: etninių, ekonominių ir kitų¹⁴.

Atsidarius sienoms tarp Rytų ir Vakarų Europos organizuotas nusikalstamumas sparčiai plėtojosi, kėlė ir kelia problemų teisėsaugos institucijoms. Tai akivaizdu, nes nusikalstami susivienijimai, susiję su daugeliu ekonominių struktūrų, palaiko plačius tarptautinius ryšius, savo veikloje naudoja prievartą. Ilgą laiką didžiausia kriminogeninė zona, ekspertų teigimu, buvo laikoma Vakarų Europa, tačiau dabar Rytų Europos (įskaitant ir Lietuvą) kriminalinės struktūros aktyviai veikia ir įsilieja į tarptautinę nusikalstamumo bendriją¹⁵. Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO) į tarptautinio organizuoto nusikalstamumo problemą dėmesį atkreipė 1975 m. Ženevoje (Šveicarija) vykusiame V-ame Kongrese. Jame buvo konstatuota, kad nusikalstamumas tarptautinio verslo pavidalu kelia kur kas didesnį pavojų nei tradicinės nusikalstamo elgesio formos. Lietuva yra viena pirmųjų valstybių ratifikavusių šią konvenciją (ratifikuota 2002 m. kovo 19 d.). LR Seimas, vadovaudamasis LR Konstitucijos 67 str. 16 p. ir LR tarptautinių sutarčių įstatymo 7 str. 2 d. bei atsižvelgdamas į LR Prezidento 2002 m. vasario 8 d. dekretą Nr. 1658, ratifikavo su išlygomis ir pareiškimais JT Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Papildomi protokolai prie šios konvencijos taip pat ratifikuoti. Ratifikuodama konvenciją Lietuva padarė dvi išlygas: Lietuvos Respublika laikys Konvenciją teisiniu pagrindu bendradarbiauti ekstradicijos klausimais su kitomis valstybėmis – Konvencijos šalimis, tačiau bet kuriuo atveju Lietuva nelaikys Konvencijos teisiniu LR piliečių ekstradicijos pagrindu, kaip tai numatyta LR Konstitucijoje. LR nelaiko savęs įsipareigojusia laikytis Konvencijos nuostatų, numatančių spręsti ginčus dėl šios Konvencijos aiškinimo ar taikymo Tarptautiniame Teisingumo Teisme.

Norisi paminėti, kad Lietuvos ekspertai taip pat dalyvavo kūrybiniame šių dokumentų rengimo procese: tai buvo abipusiai naudinga, nes suteikė galimybę ne tik įnešti Lietuvos indėlį į Konvencijos bei ją papildančių protokolų rengimą, bet ir iš karto pritaikyti pagrindines jų nuostatas rengiant atitinkamus mūsų šalies teisės aktus bei ilgalaikes nusikalstamumo prevencijos programas¹⁶.

¹⁴ Hamilton James, Improving judicial possibilities to exchange foreign evidence? The EEW compared to existing European instruments: [http://www.dppireland.ie/filestore/documents/Director - Speech to ERA-ICEL Conference - Oct 2009.pdf](http://www.dppireland.ie/filestore/documents/Director_-_Speech_to_ERA-ICEL_Conference_-_Oct_2009.pdf), Ireland 2009: prisijungimo laikas 2013-10-23

¹⁵ Gutauskas A. Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo prevencijos organizavimas Lietuvoje. LTU, 2000. p.46.

¹⁶ VRM ministras V. Bernatonis, „Lietuvos patirtis ratifikuojant Konvenciją bei įgyvendinant jos nuostatas, regioninis Vidurio ir Rytų Europos šalių ministrų seminaras, Vilniuje, 2002.

Nereikėtų pamiršti ir taip vadinamos Vilniaus deklaracijos, kuri buvo priimta 2002 m. birželio 4-5 d. Vilniuje vykusiame regioniniame Vidurio ir Rytų Europos šalių ministrų seminare dėl JT konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą ir ją papildančių protokolų ratifikavimo paspartinimo. Vilniaus deklaracijoje buvo gerai įvertintos tos Vidurio ir Rytų Europos regiono šalys, kurios ratifikavo Konvenciją ir jos protokolus ir skatinamos kitos šalys, kurios to dar nepadarė. Taip pat buvo išreikšta nuostata, jog būtina skubiai pradėti dirbti kartu kovojant su visomis organizuoto nusikalstamumo formomis ir apraiškomis.

Protokoluose išvardinti nusikaltimai Konvencijoje pripažįstami sunkiais ir už jų padarymą taikomas privalomas turto konfiskavimas. Šioje srityje pakeitimai padaryti tiek Lietuvos Respublikos baudžiamajame, tiek Baudžiamojo proceso kodeksuose, numatant baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamą susivienijimą, pinigų plovimą ir kai kurias kitas Konvencijoje įvardintas veikas bei nustatė kitas priemones, kurios tarptautinės valstybių bendrijos nuomone, yra būtinos siekiant kontroliuoti tarptautinį organizuotą nusikalstamumą.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamo susivienijimo kūrimą bei dalyvavimą jo veikloje, pinigų plovimą, nusikalstamu būdu gauto turto įgijimą arba realizavimą, poveikį liudytojui, nukentėjusiajam, ekspertui ir t.t., kišimąsi į prokuroro, teisėjo veiklą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad siekdamas užtikrinti galimą turto konfiskavimą, privaloma uždėti areštą įtariamojo, kaltinamojo ar pagal įstatymą materialiai atsakingo už jų veiksmus fizinio asmens turtui arba turtui kitų fizinių asmenų, pas kuriuos yra nusikalstamu būdu gautas ar įgytas turtas. Be to LR BPK detaliai išvardija priemones, kurių turi būti imtasi pinigų ir kitokių vertybių, gautų ar įgytų nusikalstamu būdu, atžvilgiu.

Be to, Baudžiamasis kodeksas buvo papildytas nuostatomis, nustatančiomis juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygas, bausmių rūšis bei jų skyrimo taisykles juridiniams asmenims. Juridiniam asmeniui gali būti skiriama bauda, turto konfiskavimas, juridinio asmens veiklos apribojimas ir juridinio asmens likvidavimas. Juridiniam asmeniui už vieną nusikaltimą gali būti skiriamos ne daugiau kaip dvi bausmės.

Nustačius juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę Lietuvos teisėje neišvengiamai reikėjo papildyti ir Baudžiamojo proceso kodeksą. Šis kodeksas buvo papildytas atskiru skyriumi, reglamentuojančiu bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikaltimų proceso ypatybes. Pavyzdžiui, jeigu procesas dėl nusikaltimų buvo pradėtas atskirai prieš juridinį asmenį ir prieš fizinius asmenis, tokios veikos turi būti tiriamos kartu, o tokioje byloje teismas

taip pat priima vieną nuosprendį. Tik rezoliucinėje nuosprendžio dalyje atskirai išdėstomi teismo sprendimai dėl juridinio asmens ir dėl fizinio asmens.

Suprantama, kad kovojant su nusikalstamumu ne mažesnis dėmesys turi būti skiriamas ir nusikaltimų prevencijai. Lietuvoje vykdomos ir rengiamos naujos tikslinės tam tikrų rūšinių nusikaltimų prevencijos programos (dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos, prekybos žmonėmis), tvirtinamos strategijos (dėl korupcijos), galioja specialūs prevenciniai įstatymai (organizuoto nusikalstamumo užkardymo, pinigų plovimo, korupcijos). Todėl galima sakyti, kad nacionaliniu mastu yra stengiamasi kovoti su aukščiau minėtoje Konvencijoje ir papildomuose protokoluose išvardintais nusikaltimais kompleksiskai, tarpusavyje bendradarbiaujant ne tik teisėsaugos institucijoms, bet ir kitoms valstybinėms įstaigoms. Tačiau neabejotina, kad ši Konvencija ir jos papildomi protokolai yra ypač reikšmingi ir būtini plėtojant tarptautinį bendradarbiavimą.

Kalbant apie organizuoto nusikalstamumo užkardymo galimybes, būtina paminėti „LR organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą“. Tai, manyčiau įstatymas, kuris daugeliu aspektų atitinka Konvencijos reikalavimus. Įstatymo 4 str. numatyta, jog šiame įstatyme numatytos prevencinio poveikio priemonės gali būti taikomos asmenims, jeigu iš įstatymų nustatyta tvarka gautų duomenų apie šių asmenų ryšius su organizuotomis grupėmis, nusikalstamais susivienijimais ar jų nariais yra pakankamas pagrindas manyti, kad šie asmenys gali daryti sunkius nusikaltimus ir prevencinės poveikio priemonės reikia taikyti siekiant garantuoti visuomenės bei valstybės saugumą, užtikrinti viešąją tvarką, asmenų teises ir laisves. Tokia nuostata siekiama asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus, iš karto sudaryti nepakantumo atmosferą, apriboti jų teises bei laisves. Dažnai nepakanka oficialaus perspėjimo, todėl taikoma griežčiausia poveikio priemonė – teismo įpareigojimai. Už teismo įpareigojimų nevykdymą tokiems asmenims keliamos baudžiamosios bylos.

IŠVADOS

Tarptautinis bendradarbiavimas suprantamas kaip konkrečios valstybės jurisdikcijos nustatymas bei teisinių procedūrų atlikimas vienoje valstybės teritorijoje kitos valstybės naudai. Visa tai pasireiškia įvairiomis valstybinių institucijų – teismo, prokuratūros, ikiteisminio tyrimo ir kitų, bendradarbiavimo formomis, nuo tam tikrų tyrimo veiksmų atlikimo iki asmenų išdavimo kitai valstybei už konkrečią nusikalstamą veiką bei nuteistojo perdavimo atlikti bausmę kitoje valstybėje.

Visuose tarptautinio bendradarbiavimo prašymuose (teisinės pagalbos, baudžiamojo proceso perėmimo, ekstradicijos) visada turėtų būti pateikiamas smulkus nusikalstamos veikos aprašymas. Tam, kad išvengti žmogiškųjų, laiko bei materialinių sąnaudų netikslingo naudojimo, atkreiptinas ypač didelis dėmesys į abipusio veikos baudžiamumo, nusikalstamos veikos padarymo vietos bei kitų svarbių aplinkybių (principų), sąlygų buvimą, siekiant sėkmingai bendrai dirbti baudžiamųjų bylų srityje.

Tarptautinį bendradarbiavimą paspartintų pareigūnų apsikeitimai informacija, kurią galėtų sudaryti duomenys, apimantys tyrėjų pavardes, kontaktinius adresus ir pan. Tai, manyčiau turėtų būti pagrindu tolimesniam efektyviam bendradarbiavimui.

Viena iš Lietuvos Respublikos bendradarbiavimo su užsienio valstybių institucijomis problemų yra tai, kad Lietuvos nacionaliniuose įstatymuose nepakankamai detaliam reglamentuotam nusikaltėlių išdavimo procesui, Lietuva neturi atskiro įstatymo dėl ekstradicijos, kuris, palengvintų nusikaltėlių išdavimo procesą. Todėl būtų galima siūlyti, kad nusikaltėlių išdavimo, o gal ir visos teisinės pagalbos proceso tvarką nustatytų atskiras įstatymas, kuris sujungtų ir teisinės ir administracinės skirtingų valstybinių institucijų funkcijas, bei pakeistų LR BPK 75 str. nuostatas, reglamentuojančias supaprastintą asmenų išdavimo tvarką, kadangi, minėtame straipsnyje įtvirtinta išduotino asmens prašymo būtinybė praktikoje sukelia nemažai problemų.

LITERATŪRA

1. Europos tarybos dokumentų rinkinys teisinės savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose tarptautinės sutartys – V. Teisinės informacijos centras, 2002.
2. Gutauskas A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas: daktaro disertacija, LTU, 2002.
3. Gutauskas A. Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo prevencijos organizavimas Lietuvoje. LTU, 2000.
4. Hamilton James, Improving judicial possibilities to exchange foreign evidence? The EEW compared to existing European instruments:
[http://www.dppireland.ie/filestore/documents/Director - Speech to ERA-ICEL Conference - Oct 2009.pdf](http://www.dppireland.ie/filestore/documents/Director_-_Speech_to_ERA-ICEL_Conference_-_Oct_2009.pdf), Ireland 2009: prisijungimo laikas 2013-10-23
5. Joutsen Matti, International cooperation against transnational organized crime: extradition and mutual legal assistance in criminal matters:
http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No59/No59_28VE_Joutsen2.pdf, prisijungimo laikas 2013-10-20
6. Kūris P., M.Požarskas, Tarptautinės teisės apybraižos. - V.: Mintis. 1985
7. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras.

8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės sutartis dėl savitarpio teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose. Priimta 1998 m. sausio 16 d.,// Valstybės žinios, 1998. Nr. 59-1650.
9. Piesliakas V. Organizuotas nusikalstamumas: samprata ir definicija, Teisės problemos, 1993. Nr. 1.
10. Šakočius A. ES valstybių bendradarbiavimas teisingumo ir vidaus reikalų srityje.
11. Tarybos Rezoliucijos dėl muitinių bendradarbiavimo teisėsaugos srityje <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:005:0001:0003:LT:PDF> : prisijungimo laikas 2013-10-23
12. VRM ministras V. Bernatonis, „Lietuvos patirtis ratifikuojant Konvenciją bei įgyvendinant jos nuostatas, regioninis Vidurio ir Rytų Europos šalių ministrų seminaras, Vilniuje, 2002. m. gruodžio 6 d.

INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF CRIME, LEGAL AND THEORETICAL BASICS

Danguolė Seniutienė*
Mykolas Romeris University

Linus Ubartas**
State Border Guard Service at the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania

Summary

One of the major aims of every state is to ensure high level security for the citizens in the field of freedom and justice and the states are trying to achieve this aim by preventing criminality as well as combating it with the help of international cooperation between police, customs and other competent institutions.

The purpose of this scientific work is to reveal legal and organizational principles appearing in the crime related international cases, to analyze the major problems cooperating within this sphere. Searching for the answers to the aims and goals raised in the thesis, the author has analyzed international and national legal acts that regulate international legal cooperation, defined the conception of organized crime and stressed its main features, surveyed the role of international organizations combating organized crime. The major function of international legal cooperation is optimization and acceleration of cooperation between the states in criminal cases as well as establishment of direct relations between the subjects.

Keywords: criminal persecution, extradition, organize crime, international cooperation.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorė, vyresnioji inspektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Viešoji teisė, visuomenės saugumas.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Guard Security, lektor, head insspector. Research interests: public law, public security.

Linus Ubartas**, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie LR vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinė. Mokslinių tyrimų kryptys: Viešoji teisė, visuomenės saugumas.

Linus Ubartas**, State border guard service at Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania Pagėgiai Frontier District. Research interests: Public Law, Public Safety.

PROBLEMICAL ASPECTS OF STANDARD OF CARE SETTING FOR PHYSICIAN'S CIVIL LIABILITY

Eglė Štareikė*

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law
Putvinskio str. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 656 76033, e-mail: egle.stareike@gmail.com*

Annotation. Changing legal relationship of doctors and patients, growing number of civil proceedings for doctor's damage for medical patients, million worth claims for pecuniary and non-pecuniary damages, huge media attention for unqualified health care given to the patients require extensive analysis of legal literature, legislation and case law in order to determine concept of medical malpractice as a concept of civil liability and to determine what standard for doctors liability is applied in Lithuania. Based on the analysis results, it is stated that Lithuanian case law established maximum standard of medical liability (unlike the UK, where courts apply average standard of medical liability) is only an objective criterion, which is not regulated by law. According to the legal regulation of the two countries, doctors must act carefully, not causing damage, follow the appropriate scientific knowledge and level of development, applied practice of medicine, ethics rules, principles of fairness and reasonableness etc. For this reason, according to author's opinion, it is inappropriate to apply a maximum standard of medical liability and it is proposed to abolish it, seeking clarity and less confusion during civil litigations of medical liability.

Keywords: civil liability, medical malpractice, medical liability standard, duty of care.

INTRODUCTION

There are increasing number of cases when in mass media can be heard about patients' dissatisfaction with the medical or health care services provided, i.e. of poor quality or carelessly provided medical services, incorrect diagnosis of illnesses, thus inflicting damage on the health of patients. Such patient dissatisfaction and activity allows increasing number of claims when required for doctors (health care facilities) apply civil professional liability to compensate pecuniary and non-pecuniary damage caused to patient's health. Relevance of the topic could be confirmed by patient rights implementation issues, principles of physician-patient relationship, grounds of physician responsibility for the illegal actions and applicable standards. When patient's health is damaged, often problem arises when it is necessary to assess whether the doctor breached his duty of care, whether doctor's actions were legal or not, what criteria should be applied to assess doctor's malpractice. So the complexity of doctor malpractice criteria necessitates a deeper analysis of medical liability regulatory problems.

Aim of the investigation – via comparative analysis of Republic of Lithuania and United Kingdom medical liability conditions to determine what are the standards of medical

professional liability, practical implementation, similarities and differences between these countries courts.

Object of the investigation – doctor malpractice, as a legal liability clause. The article investigates the concept of doctor malpractice, criteria applied to assess medical malpractices, how they are governed by law norms, ethic rules and good medical practice. The aim is to analyze how legislation of the Republic of Lithuania and the practice of courts define criteria for the legality of doctors' actions and how they are influenced by identifying medical liability standard.

Main methods used to prepare the article, document analysis, descriptive, literature, comparative analysis, system analysis and generalization methods. Document analysis method is applied to analyze national legislation, descriptive method was describing the study findings, the scientific literature analysis method is used to determine Lithuanian legal scholars examined works of physicians liability conditions; comparative analysis method used for comparing Lithuania and UK regulated medical professional civil responsibility, standards of this type of liability, during analysis of legal doctrine and case-consistency; method of generalization was used to make conclusions in the article.

MEDICAL MALPRACTICE AS CIVIL LIABILITY CLAUSE

Not always consequences of negative health care service arise due to doctor malpractice, therefore assessing each case it is important to determine whether doctor acted properly or not. Judging doctor malpractice presence or absence must be based on criteria which allow doctor to evaluate the actions of irregularity. Unlawful acts in private law is usually interpreted as breach of own subjective duty and other person's subjective right.¹ In Lithuania pecuniary and non-pecuniary damages for person are enshrined at constitutional level, and when patient's detriment (when patient is injured or dies) due to doctor malpractice, which creates conditions for a professional civil liability and doctor's (or health care institution) obligation to compensate damages for injured or their relatives.²

The vast majority of civil cases for damages arising from doctor (health care institutions) illegal actions (poor professional performance of a particular behavior that is

¹ Kabišaitis, A. Gydytojo veiksmų standarto samprata ir reikšmė taikant gydytojų civilinę atsakomybę Lietuvoje ir užsienio valstybėse. *Teisė*. 2003, 49, p. 39.

² Juškevičius, J., Rudzinskas, A. Civilinės atsakomybės už netinkamą asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimą taikymo Lietuvoje ir Italijoje ypatumai. *Jurisprudencija*, 2008, 12(114), p. 73.

inappropriate to given doctor profession standards³) is related to violation of obligation of doctors. Legal doctrine presents the main reasons (they include „Tilburg Group” developed principles of tort law⁴), which is necessary to prove that a lawsuit for doctor malpractice (negligence) would be satisfied.

First of all, the patient in order to demonstrate doctor malpractices, have to prove that personal injury was made for him caused by improperly carried out doctor's duty, i.e. that between doctor malpractice and patient injury is a causal link. The aim is to evaluate if behavior of professional who provided medical services, was behavior which is required of any other of the same professional field. The second step is a requirement to determine whether doctor had a duty of care for the patient when he was injured. It is necessary to determine whether doctor providing medical care has violated a general duty of care, prudence, honesty. Duty of care for doctors arises from the fact that he has undertaken to care, cure, and inspect the patient. The third requirement is related to the need of certain abilities for medical profession, knowledge, and level of care requirements, or in other words the standard of liability. In each particular case, the plaintiff must show that actions of professional providing health services did not match requirements of his profession, specialization, and thus the duty of care was violated, and hence law or medical service contract (the same requirement applies to both torts and civil and contractual responsibility).⁵

Considering any three reasons for the doctor's malpractice, it is important to note that legal doctrine distinguishes major medical mistakes (doctor malpractices) that may arise in doctor professional civil liability. First of all, it is - wrong diagnosis when the doctor has wrongly conducted medical research results, fails to perform necessary physical examination or a doctor diagnoses a patient's health status, without verification, i.e. without doing research.⁶ Another reason – selection of wrong treatment method. Doctor, as professional specialist of his field while treating the patient has the right to choose the best method of treatment for their patients. It should be noted that in many instances doctors can choose from

³ Kuszler, P., Klimas, T. Gydytojo aplaidumu padarytos žalos atlyginimo institutas. Palyginamoji analizė: JAV ir Lietuva. *International Journal of Baltic Law*. 2004, 1 (2), p. 2.

⁴ European Group on Tort Law, [interactive] [accessed 2013-09-22] <<http://www.egtl.org/>>

⁵ Montgomery, J. *Health care law*. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 166-169.

⁶ Faure, M., Koziol, H. *Cases on medical malpractice in a comparative perspective. Tort and Insurance Law, Vol. 1*. Vienna/New York: Springer, 2001, p. 38–39.

several possible alternatives, and not necessarily the safest method of treatment, but the chosen treatment method should be vitally necessary for the individual treatment.⁷

Responsibility for not refused treatment - another most common medical mistake. This mistake usually occurs when a certain medical institution or an employee undertakes to treat a patient while knowing that the hospital does not have a specific technical or medical machinery or doctors do not have some of the required specific knowledge and experience, but does not refuse to treat a patient, or expel him to another medical institution having a proper medical equipment or the necessary specialists.

In Lithuania obligations linking patient and doctor (health care institution) comply with criteria, when there is a need to fulfill obligation with insertion of maximum efforts. The obligation to provide specific degree of care and diligence is that a debtor must perform under the most favorable means of ensuring the maximum degree of care and diligence, but it is not required to ensure to guarantee a certain result.⁸

In UK breakage / damage (legitimacy) of doctor's duty to provide proper treatment is also determined by the compliance with the standard of care posed. The main difference is that in common law countries, medical action is measured by the way other representative of such profession or person engaged in same activity with normal skills would behave, i.e. an average standard of liability is implemented. Although Lithuanian health law area is relatively *young* compared with UK, but Lithuanian courts takes the same position that a doctor's duty to provide appropriate treatment - is associated with the duty, with a content to provide medical duty to ensure that this obligation is carried out by adding the maximum effort (ensuring maximum degree of attention, diligence, prudence and proficiency)⁹, but not guarantee a particular result. Patients requesting a doctor cannot expect to be fully healed. In general, law does not recognize such an expectation as legitimate and do not protect it¹⁰ as a doctor providing health care services cannot do more than allows medical science development level or relevant indications of patient's organism. That is why the doctor's liability for damages arising from violations during the treatment process rather than the unmet result.

⁷ *Ibid.*, p. 39.

⁸ Mikelėnas, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 72.

⁹ Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2001 November 14 decision in civil case L. Sandienė v. Kaunas Red Cross Hospital. (No. 3K-3-1140/2001).

¹⁰ Kabišaitis, A. Gydytojo veiksmų standarto samprata ir reikšmė taikant gydytojų civilinę atsakomybę Lietuvoje ir užsienio valstybėse. *Teisė*. 2003, 49, p. 41-42.

Practice of Lithuanian Supreme Court, dealing with questions of doctor's damages and compensations due to illegal acts when there are identified doctor's civil liability applicable criteria necessary conditions are developing. Lithuanian Supreme Court in 1999 September 27 ruling, has pointed out that certain professions, such as doctors, solicitors, lawyers and so on, activity specifics is determined by the specifics of civil liability characteristics. These occupations are associated with increased risk of harm, for this reason, civil liability (compensatory) makes any, even the easiest form of guilt.¹¹

Later development of the Lithuanian Supreme Court practice in more than one case it was noted that responsibility specificity of health-care professionals have individual traits. First of all, it should be noted that medical liability is one of the professional civil responsibility kinds. It is for this reason, the person who carries out his professional duties is required for a higher level of attention and care, prudence, qualification requirements than normal liability case. So, any inattention, carelessness, lack of professional duties, as well as ethical violation of a doctor can lead to his malpractice.¹²

DOCTOR'S CIVIL STANDARD OF CARE - TO PROVIDE PROPER TREATMENT IN LITHUANIA

Analysis of legislation of the Republic of Lithuania (Law of the rights of patients and health damage compensation of the Republic of Lithuania¹³; Insurance law of the Republic of Lithuania¹⁴; Dental Practices law of the Republic of Lithuania¹⁵; Physician medical practice law of the Republic of Lithuania¹⁶; Health care institutions law of the Republic of Lithuania¹⁷) leads to the conclusion that the patients in Lithuania has the right to choose a health care institution, which would provide with health care services. However, doctors (health care institutions) may not refuse to provide treatment at their discretion, excluding statutory exception. On the other hand, doctor must refuse treatment if it is not assigned to its competence, otherwise doctor will operate illegally. Legal regulation of Lithuanian health

¹¹ Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 1999 September 27 decision in civil case L. K. v. D. J. (No. 3K-3-398/1999).

¹² Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2010 April 13 decision in civil case V. D. v. PI Kėdainiai Primary health care center and others. (No.: 3K-3-170/2010).

¹³ Law of the rights of patients and health damage compensation of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 102–2317.

¹⁴ Health Insurance law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 55–1287.

¹⁵ Dental Practices law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 35–855.

¹⁶ Physician medical practice law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 102–2313.

¹⁷ Health care institutions law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 66–1572.

care stipulates that civil liability of professionals providing health care services arises when a doctor makes a mistake, i.e. improperly provide treatment, inappropriate diagnoses disease, without adequate qualification refuse treatment, and so on., thus in this way violate the physical integrity of the patient, worsen patient's medical condition, patient dies or due to medical negligence damage to third parties is made.¹⁸

Legislative systematic analysis showed that the requirements are the same in many different doctors' specializations: family doctor¹⁹, general practice nurse²⁰, surgeon²¹, physician vascular surgeon²², pediatric intensive care doctor²³, dentist prosthodontist²⁴, endodontist doctor²⁵, neonatologist doctor²⁶, urologist doctor²⁷, medical pathologist²⁸, oncologist radiotherapist²⁹ and others. Main areas of services of these medical professionals: in their practices effectively provide quality health care services; to provide emergency medical services within its competence; in inappropriate events of their

¹⁸ Juškevičius, J., Rudzinskas, A. Civilinės atsakomybės už netinkamą asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimą taikymo Lietuvoje ir Italijoje ypatumai. *Jurisprudencija*, 2008, 12 (114), p. 74.

¹⁹ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2005 December 22 order No. V–1013 „For the Lithuanian medicine norm MN 14:2005 „Family doctor. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2006, No.3–62.11 Point.

²⁰ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2011 June 8 order No. V–591 „For the Lithuanian medicine norm MN 28:2011 „General practice nurse. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2011, No. 72–3490. 10 Point.

²¹ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2000 January 28 order No. 50 „For the Lithuanian medicine norm MN 74:2000 „Surgeon. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2000 No.11–261. 35–36 Point.

²² Minister of Health of the Republic of Lithuania 2010 July 27 order No. V–663 „For the Lithuanian medicine norm MN 139:2010 „Physician vascular surgeon. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2010, No. 92–4880. 11 Point.

²³ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2010 November 8 order No. V–968 „For the Lithuanian medicine norm MN 151:2010 „Pediatric intensive care doctor. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2010., No. 138–7079. 11 Point.

²⁴ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2010 May 24 order No. V–463 „For the Lithuanian medicine norm MN 48:2010 „Dentist prosthodontist. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2010, No. 64–3182. 11 Point.

²⁵ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2009 August 28 order No. V–708 „For the Lithuanian medicine norm „Endodontist doctor. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2009–09–08, No. 107–4491. 10 Point.

²⁶ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2008 December 9 order No. V–1237 „For the Lithuanian medicine norm MN 112:2008 „Neonatologist doctor. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2009, No. 3–74. 11 Point.

²⁷ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2007 October 26 order No. V–876 „For the Lithuanian medicine norm MN 140:2007 „Urologist doctor. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2007, No.114–4653. 11 Point.

²⁸ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2007 August 1 Order No. V–632 „For the Lithuanian medicine norm MN 67:2007 „Medical pathologist. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2007, No. 88–3493. 11 Point.

²⁹ Minister of Health of the Republic of Lithuania 2007 April 16 order No. V–268 „For the Lithuanian medicine norm MN 99:2007 „Oncologist radiotherapist. Rights, duties, competence and liability“ confirmation“. *Valstybės žinios*. 2007, No. 46–1760. 11 Point.

competence (doctor, nurse) to send a patient consultation and treatment for a specialist in the relevant field; to carry out safety regulations and hygiene requirements; comply with ethical principles; respect rights of patients and do not damage it; respect of licensed operating practices - and other conditions. All this leads to the conclusion that legislation does not provide the standard action, which must follow a doctor in a particular situation.

Professional doctor's duty is not only legal, but also the regulatory aspects, which are embodied in law and professional codes of ethics rules. It is clear that the legislature states that doctor's liability arise during breach of law, but also in assessing whether the doctor's actions were illegal is based on ethics and good medical practice. Lithuanian Supreme Court has ruled that medical professional liability standards are assessed on the basis of not only lack of attention, attentiveness, diligence, prudence, proficiency, but also in breach of the rules of professional ethics.³⁰

It is important to mention that Lithuanian Supreme Court practice repeatedly emphasized that prudence, integrity and fairness does not permit to absolute a physician professional liability. Medical liability cannot be applied in absence of fault. Lithuanian Supreme Court also stressed that doctor, as professional in particular, liability is determined by the health care as an importance of social activity field, to guarantee adequate health care services to society. Doctor's professional responsibility is specific as well, because doctor has special knowledge that is vital for humans, therefore in health care he can do more than others. Health care professionals have qualification documents which allow them to engage in medical practice. It is important to note that it is the health care professional (doctor) qualification creates a presumption of service quality when a person relying on medical professionals need to feel safe. For this reason, health care professionals are subject to stricter diligence, prudence requirements. It should be emphasized that all of this is a crucial feature of medical professional liability.³¹

According to case law it could be noted that the physician must comply with posed standards of its field specialist professionals (comply with the internal rules of practice of the medical establishment, not to use dangerous or old practice of medicine surgery techniques, treatments etc.). Doctor's main duty - to provide skilled and caring medical care, and to ensure

³⁰ Zamarytė, K. Civilinės atsakomybės už klinikinių vaistinių preparatų tyrimų metu tiriamajam asmeniui padarytą žalą probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 2008, 12 (114), p. 56–57.

³¹ Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2009 October 13 decision in civil case *D. B. v. PI Kaunas medical university clinics*. (No. 3K–3–408/2009).

that this obligation is carried out by adding the maximum effort, i.e. ensuring maximum degree of attention, diligence, prudence and proficiency. Doctor's chosen treatment tools and techniques are required to meet achievements of qualitative, informed and modern science, compatible medical services.³²

However, despite formal legal boundaries, physician professional liability has objective limits, set by the objective biological processes in human body and development level of medical science and practice together with their ability level. While medicine as a science and as a process of full public knowledge evolve and improve, it is inevitable that in reality doctor cannot protect his patient against all diseases, as well, that while medical science develops, not all diseases can be cured, so doctor treating the patient, cannot do more than medical facilities and medical conditions allows. Civil responsibility has valid principle *nulla impossibilium obligat est* (from Latin: One cannot be obliged to perform impossible tasks), so while deciding on doctor malpractice and the resulting responsibility due to improper treatment, it is important which objective possibilities medical science and practice level has granted for doctor. If doctor did their work with due care, thoroughly and as is expected of any other qualified doctor, but despite damage was made to the patient, doctor should be dismissed from liability and damage is considered accidental. When deciding of doctor (health care institution) responsibility issues for the damage caused to patient's health, doctors' actions must be seen not as the particular outcome, but the overall aspects of entire treatment, i.e. if a doctor provided maximum medical care in a given situation, has taken all possible and necessary steps and used them carefully, diligently and competently.³³

In cases where there is a clear doctor malpractice in order to protect the rights of patients it is facilitated the plaintiff (the patient's) burden of proof, i.e., until the defendant (doctor) deny his guilt, it is presumed that he is guilty for the damage to the patient's health.³⁴ This rule is applied because doctor's gained qualification creates a presumption of service quality, allowing the patient to trust, rely on the doctor to feel safe on doctor's existing expertise and experience, which allows the doctor to apply maximum (more stringent)

³² Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2010 July 30 decision in civil case *A. Z. v. PI Klaipėda university hospital*. (No. 3K–3–342/2010).

³³ Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2011 February 21 decision in civil case *R. P. and R. I. v PI Vilnius emergency university hospital, PI Karoliniškės clinic, PI Mykolas Marcinkevičius Hospital*. (No. 3K–3–59/2011).

³⁴ Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2007 June 18 decision in civil case *E. J. v. Vilnius university institute of oncology*, No. 3K–3–337/2007

standards of diligence, prudence, care, proficiency. In this view, illegal doctor's actions, as a civil liability clause, may be found even if there is a lighter degree of duty to conduct carefully and cautiously for the damages than normal liability cases.

So on one hand, a physician selected treatments and methods have to meet the high-quality, well informed and modern science based medical services. On the other hand, it is not permissible to make medical professional liability absolute, in the events of absence of doctor's fault, his liability cannot be applied. Perceiving that the doctor cannot make a miracle, that impossible cannot be to claimed, in each case in determining medical malpractices, to be seen not a particular result of the treatment, but the whole treatment process, taking into account both biological characteristics of the patient's body and level of development of medical science and practice.

DOCTOR'S CIVIL STANDARD OF CARE - TO PROVIDE PROPER TREATMENT IN UNITED KINGDOM

In UK, as well as in Lithuania, courts find that it may not require impossible from a doctor. However, the doctor must answer for his illegal actions, if he was not reasonably considerate, caring and operated without appropriate qualifications. In most common law countries, including UK, "Bolam" test is used to determine doctor's standard of actions, or better standard of care, which means that a doctor cannot be charged with careless behavior on the patient's injury if he was acting according to the practice that would any other reasonable, responsible clinician follow in adequate situation. "Bolam" test assesses whether other professionals of the same field providing medical services would carry out (may carry out) the same treatment steps in a particular situation. However, this does not mean that other health care professionals should definitely apply the same methods of treatment. This test just attempts to determine whether the defendant's (doctor's) actions are acceptable medical practice, as well as the assistance for the court in such a way to remain objective according to the medical level of development and achievements in the field of medicine, from the moment of damage to the court hearing time. So, if it will be proved, that doctor has reached the minimum level in accordance with accepted medical practice, there will be held no illegality of his actions and he will avoid liability. Innovative treatments application, if it is not normal, is also not doctor's negligence. Doctor is not required to have the highest expert skills, he can

use normal, usual treatment skills in his field of competence. So mentioned test was basis for the average standard of medical liability consolidation in UK.³⁵

UK courts resolving medical liability issues also take into account the doctor's specialization. Average normal experience and qualifications standard of behavior is applied for doctor's, specialist's of specific field, actions. If doctor's qualification or specialization is not sufficient in a particular patient case of sickness, doctor willing to provide qualitative skilled health care service have to enlist the assistance of a qualified and specialized doctor. In other cases, courts find that the doctor breached his duty, acted carelessly, and doctor must compensate damage caused for the patient.³⁶

Taken court decisions³⁷ show, that in cases for diagnosis of illness and treatment are events, when despite the medical examiner (another doctor) opinion for deciding on a doctor's malpractice, doctor may be held liable for negligence, regardless of expert's opinion. Such cases occur when it is not proved that doctor expert in providing opinion for the court was based on prudence and accountability criteria. Especially in the events, when specific medical practice benefit and possible risk are being analyzed, court makes a presumption, that responsible doctor's opinion regarding decision to implement specific treatment is when doctor evaluates possible benefit and threat of the treatment. However, if it is determined that a professional doctor's opinion in case is not able to provide a logical analysis, courts consider that expert's opinion is irrational, irresponsible and it does not follow.³⁸ However, in UK case law it is held that, doctors malpractice, negligence have to be established by professionals of medical field, but not the courts. Therefore in UK's court practice has only minor court rulings, when court decides that professionals providing medical health care were negligent, despite their actions were according to the medical practice.

As can be seen from the above set forth, UK courts in determining the causal relationship of health damage caused between the doctor's and the patient's are using the help of experts and their conclusions. However, in cases when medical negligence, malpractice is obvious, it must be the exception of the rule, and a medical expert assistance is not needed.

³⁵ Decision of House of Lords 1957 case *Bolam v. Friern Hospital Management Committee* (Op. Cit.: Montgomery, J. *Health care law*. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 170.)

³⁶ Mikelėnas, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 310–311.

³⁷ Decision of House of Lords 1998 case *Bolito v. City & Hackney Health Authority* byloje (Op. Cit.: The Right Honourable The Lord Woolf. Are the courts excessively deferential to the medical profession? *Medical Law Review*, 2001, 9 (Spring), p. 9–10.)

³⁸ Decision of House of Lords 1993 decision *Hucks v. Cole* case (Op. Cit.: Brazier, M., Miola, J. Bye - bye Bolam: a medical litigation revolution? *Medical Law Review*. 2000, 8 (Spring), p. 101.)

Such cases could be if doctor operating the patient removes his only kidney, believing that it is cyst or when it is determined that after surgery a extrinsic object was left in the patient's body. In such event courts follow the rule of *res ipsa loquitur* (Latin (evidence) the thing itself speaks), and the claimant is dismissed from the burden of proof.³⁹ In this case, expert help is not needed to prove medical negligence, as it is understood for every reasonable person who has life experience. This rule of conduct can be applied to ordinary medical negligence situations, such as: surgeon cuts off the right leg instead left; doctor during surgery leaves the patient's body bandages; patient wakes up during surgery, of inappropriate anesthesia etc. In such cases, case law shows that evidence are "used" instead of the expert's opinion, because it is clear that the damage for the patient's health could not occur without a doctor's negligence. In these cases, United Kingdom courts have to decide whether doctors acted negligently, unless the defendant produces evidence to contradict these findings. Doctor's evidence have to be persuasive rather than speculative or too remote, not related to the damage, but the doctor is not required to prove that his actions, the choice of treatment was significantly better than the one used by other doctors. It is enough to prove for the doctor that, although method used is not common in clinical practice, but it can be used. So evidence of a doctor must convince the court that his conduct met the standard of care. If unfavorable result of treatment is actually very rare or difficult to explain having current level of development of medical science, plaintiff requirements will be rejected and doctor's behavior will be considered eligible.⁴⁰

Generally, UK professional duty of a doctor to provide appropriate treatment (unlawful acts giving rise to liability) can occur in many different ways. It can be concluded that doctor's negligence often occur when: disease is not treated in time, doctor fails to visit ill patient at home, have not examined or not fully examine patient's medical condition, mistakenly diagnose disease, appoint improper treatment, improperly carry out operation, have not checked patient's response for individual medicines, ignoring their duty to advise the patient or not having competence not use other doctors to help and give himself advice or treatment for the patient etc.⁴¹

³⁹ Mikelėnas, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 310-312.

⁴⁰ Decision of House of Lords 1998 m. case *Ratcliffe v. Plymouth and Torbay Health Authority* (Op. Cit.: Faure, M. G., Koziol, H. Cases on medical malpractice in a comparative perspective. *Tort and Insurance Law, Vol. 1*. Vienna/New York: Springer, 2001, p. 234.)

⁴¹ Mikelėnas, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 312–313.

Thus in United Kingdom, doctor does not require having the highest medical professional skills, it is enough to have such knowledge and experience which is expected from an average physician in specific field, acting in the same situation and circumstances. Doctor will not be liable if he proves that he acted in accordance with the normal, accepted practice, despite the fact that in the event there would be other medical professionals opinions. Doctor may use treatments or methods, if based on the practice of medicine they can be used, even if they are not widespread. If a doctor does not have special skills, he must summon the assistance of a qualified and specialized doctor, in order patient is provided with a quality skilled medical care, otherwise doctor would violate his duty to act with due care and will have to pay damages for the patient. As it is clear, to determine doctor's malpractice in UK it is used the help of medical experts, unless a clear medical negligence could be seen. The analysis of case law shows that in cases where medical expert opinion is not justified, the courts can carve it, and make decisions based on inner belief to protect rights and legitimate interests of patient.

To summarize, it could be noted that in analyzed countries a physician's standard is an objective rather than subjective category, a complex institute covering medical knowledge used in the practice of medicine, professional ethics and practice rules, medical standards, physician's assessment of the legality under specific circumstances, principles of fairness and reasonableness. Comparative analysis of the case law leads to the conclusion that in Lithuania and United Kingdom it is initially assessed whether doctor had a total obligation to act (whether he was acting legally in accordance with the qualification requirements) and only then his actions is evaluated in terms of legality. Average doctor's liability standard is established in UK, requiring a doctor to operate, just as it is expected from another average physician in the field. Maximum standard of care for doctors is established in Lithuanian case law, which requires that the physician while providing medical care would act to the most careful and use all their knowledge and best skills.

Natural question arises whether the maximum standard does not bring a doctor's medical liability to strict liability (liability without fault)? Theoretically evaluating the maximum standard, a doctor acting maximally careful, cautious, skillfully, putting maximum effort can still be found guilty for the damage incurred for the patient's health. However, case law in both countries states that no matter what is the standard established doctor's obligation to provide proper treatment is not absolute, i.e. cannot be doctor's malpractice, if there is no

his fault. To summarize the above, it is possible to rely on A. Kabišaitis opinion that the assessment of the doctor's actions in pragmatic point of view is difficult to determine the difference between the maximum provided treatment (Lithuania) from an average mean of services (the United Kingdom) (or the criteria assessing the most careful, cautious, careful from the average considerate, prudent, careful medical specialist).⁴² Doctor's actions must be at a level that does not harm the health of the patient and third parties. This means that from liability point of view it makes no difference if the doctor has made the maximum effort, but still the damage was not avoided. On the other hand, when doctor in Lithuania did not make harm with its actions such functioning from liability point of view is correct and it can be assumed that he has made the maximum effort, while in UK it would be considered just an average doctor's effort. As can be seen, the differences between the maximum and average medical liability standard - is rather theoretical separation of categories. So it can be concluded that the maximum standard of medical liability established in Lithuania practice is only an average.

CONCLUSIONS

Legal doctrine distinguishes main types of medical malpractice, namely: inadequate treatment, improper diagnosis, not refusal of treatment, without appropriate qualification for treatment.

Legal regulation of Lithuania does not provide what doctor's duty standard is used for doctor's duty completion to provide adequate treatment. Based on a systematic analysis of the law, doctor (health care institution) must be caring, considerate, competent performing his duties in objectively assessing the legality of his actions, from the compliance of the standard of the same area of specialty and medical knowledge, skills, decisions under the same circumstances.

Legislation, doctrine and case law analysis allowed to conclude that in Lithuania doctor (health care) malpractice, arises in breach of duty of care when: a doctor does not cure the disease, have not examined or not fully examined patient's medical condition, mistakenly diagnosed disease, wrongly provided treatment and medications, does not comply with hygiene requirements, improperly performed operation, without having needed competence

⁴² Kabišaitis, A. Gydytojo veiksmų standarto samprata ir reikšmė taikant gydytojų civilinę atsakomybę Lietuvoje ir užsienio valstybėse. *Teisė*. 2003, 49, p. 48.

did not use other doctors to help and give advice or treatment for the patient himself etc., which thereby causes damage to the health of the patient, patient dies or due to doctor negligence damage to third parties is made.

In Lithuanian court practice it is established maximum standard of care for doctors, which requires that physician providing health care services would put maximum effort, i.e. ensuring maximum degree of attention, diligence, prudence and proficiency. In UK average standard of doctor's liability is established, requiring a doctor to operate, just as it is expected from another average physician in the specific field.

Conducted court practice analysis showed that in both countries regardless of the entrenched medical liability standard, doctor's actions must be at a level that does not harm the health of the patient and third parties. This suggests that differences between the maximum and average standard of medical liability - is a theoretical separation of categories, therefore in Lithuanian as also in UK case law established maximum standard of medical liability, in practice is only an average.

REFERENCES

1. Dental Practices law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 35–855.
2. Health care institutions law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 66–1572.
3. Health Insurance law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 55–1287.
4. Law of the rights of patients and health damage compensation of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 102–2317.
5. Physician medical practice law of the Republic of Lithuania. *Valstybės žinios*. 1996, No. 102–2313.
6. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2000 January 28 order No. 50 „For the Lithuanian medicine norm MN 74:2000 „Surgeon. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2000 No.11–261. 35–36 Point.
7. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2005 December 22 order No. V–1013 „For the Lithuanian medicine norm MN 14:2005 „Family doctor. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2006, No.3–62.11 Point.
8. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2007 April 16 order No. V–268 „For the Lithuanian medicine norm MN 99:2007 „Oncologist radiotherapist. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2007, No. 46–1760. 11 Point.
9. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2007 August 1 Order No. V–632 „For the Lithuanian medicine norm MN 67:2007 „Medical pathologist. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2007, No. 88–3493. 11 Point.
10. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2007 October 26 order No. V–876 „For the Lithuanian medicine norm MN 140:2007 „Urologist doctor. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2007, No.114 –4653. 11 Point.
11. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2008 December 9 order No. V–1237 „For the Lithuanian medicine norm MN 112:2008 „Neonatologist doctor. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2009, No. 3–74. 11 Point.

12. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2009 August 28 order No. V–708 „For the Lithuanian medicine norm „Endodontist doctor. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2009–09–08, No. 107–4491. 10 Point.
13. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2010 July 27 order No. V–663 „For the Lithuanian medicine norm MN 139:2010 „Physician vascular surgeon. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2010, No. 92–4880. 11 Point.
14. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2010 May 24 order No. V–463 „For the Lithuanian medicine norm MN 48:2010 „Dentist prosthodontist. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2010, No. 64–3182. 11 Point.
15. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2010 November 8 order No. V–968 „For the Lithuanian medicine norm MN 151:2010 „Pediatric intensive care doctor. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2010., No. 138–7079. 11 Point.
16. Minister of Health of the Republic of Lithuania 2011 June 8 order No. V–591 „For the Lithuanian medicine norm MN 28:2011 „General practice nurse. Rights, duties, competence and liability” confirmation”. *Valstybės žinios*. 2011, No. 72–3490. 10 Point.
17. Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 1999 September 27 decision in civil case *L. K. v. D. J.* (No. 3K-3-398/1999).
18. Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2001 November 14 decision in civil case *L. Sandienė v. Kaunas Red Cross Hospital*. (No. 3K–3–1140/2001).
19. Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2007 June 18 decision in civil case *E. J. v. Vilnius university institute of oncology*. (No. 3K–3–337/2007).
20. Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2009 October 13 decision in civil case *D. B. v. PI Kaunas medical university clinics*. (No. 3K–3–408/2009).
21. Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2010 April 13 decision in civil case *V. D. v. PI Kėdainiai Primary health care center and others*. (No. 3K-3-170/2010).
22. Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2010 July 30 decision in civil case *A. Z. v. PI Klaipėda university hospital*. (No. 3K–3–342/2010).
23. Lithuanian Supreme Court Civil cases division judge board 2011 February 21 decision in civil case *R. P. and R. I. v PI Vilnius emergency university hospital, PI Karoliniškės clinic, PI Mykolas Marcinkevičius Hospital*. (No. 3K–3–59/2011).
24. Brazier, M., Miola, J. Bye - bye Bolam: a medical litigation revolution? *Medical Law Review*. 2000, 8 (Spring).
25. European Group on Tort Law, [interactive] [accessed 2013-09-22] <http://www.egtl.org/>.
26. Faure, M. G., Koziol, H. Cases on medical malpractice in a comparative perspective. *Tort and Insurance Law, Vol. 1*. Vienna/New York: Springer, 2001.
27. Juškevičius, J., Rudzinskas, A. Civilinės atsakomybės už netinkamą asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimą taikymo Lietuvoje ir Italijoje ypatumai. *Jurisprudencija*, 2008, 12 (114).
28. Kabišaitis, A. Gydytojo veiksmų standarto samprata ir reikšmė taikant gydytojų civilinę atsakomybę Lietuvoje ir užsienio valstybėse. *Teisė*. 2003, 49.
29. Kuszler, P., Klimas, T. Gydytojo aplaidumu padarytos žalos atlyginimo institutas. Palyginamoji analizė: JAV ir Lietuva. *International Journal of Baltic Law*. 2004, 1 (2).
30. Mikelėnas, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002.
31. Montgomery, J. *Health care law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
32. The Right Honourable The Lord Woolf. Are the courts excessively deferential to the medical profession? *Medical Law Review*, 2001, 9 (Spring).
33. Zamarytė, K. Civilinės atsakomybės už klinikinių vaistinių preparatų tyrimų metu tiriamajam asmeniui padarytą žalą probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 2008, 12 (114).

GYDYTOJO CIVILINEI ATSAKOMYBEI TAIKOMO STANDARTO NUSTATYMO PROBLEMIAI ASPEKTAI

Eglė Štareikė*

Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Remiantis gydytojo pareiga suteikti tinkamą gydymą analizuojamas gydytojo veiksmų neteisėtumas, apžvelgiant gydytojo ir paciento santykių, gydytojo teisių bei pareigų, gydytojo kvalifikacijai keliamų reikalavimų teisinį reguliavimą. Analizuojant Lietuvos ir Jungtinės Karalystės teismų praktiką lyginamosios analizės metodu, siekiama nustatyti esminius skirtumus bei panašumus vertinant gydytojo civilinės atsakomybės standartą dėl gydytojo neteisėtų veiksmų, t. y. kai jis nesilaiko pareigos teikti tinkamą gydymą.

Atlikus teisės aktų sisteminę analizę bei pasirinktų valstybių lyginamąją analizę, nustatyta, kad pagrindinių skirtumų civilinės atsakomybės standarto taikymui dėl gydytojo pareigos suteikti tinkamą gydymą nėra. Vis dėlto, Lietuvos teismų praktikoje įtvirtintas maksimalus gydytojo civilinės atsakomybės standartas, o Jungtinės Karalystės teismų praktikoje taikomas vidutinis gydytojo civilinės atsakomybės standartas.

Remiantis tyrimo rezultatais, darytina išvada, kad abiejose valstybėse tai – objektyvus kriterijus, todėl pragmatiniu požiūriu nėra įmanoma nustatyti, kada vertinama, kad gydytojas veikia maksimaliai, nes nėra objektyvaus, įstatymais reglamentuoto atskaitos taško. Analizuojamų valstybių teismų praktikoje įtvirtinta, kad gydytojai turi veikti rūpestingai, nepadaryti žalos, vadovautis atitinkamu mokslo ir žinių išsivystymo lygiu, taikoma medicinos praktika, etikos taisyklėmis, sąžiningumo ir protingumo principais ir kt. Dėl šios priežasties manytina, kad netikslinga taikyti maksimalų gydytojo civilinės atsakomybės standartą bei siūlytina jo atsisakyti siekiant aiškumo ir mažiau painios sprendžiant teisminius ginčus dėl gydytojų civilinės atsakomybės taikymo.

Pagrindinės sąvokos: civilinė atsakomybė, gydytojo veiksmų neteisėtumas, medikų atsakomybės standartas, rūpestingumo pareiga.

Eglė Štareikė* Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: aplinkosaugos teisė, civilinė atsakomybė.

Eglė Štareikė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lector. Research interests: environmental law, civil liability.

BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNIŲ FIZINIO PAJĖGUMO KOMPONENTŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ 2010-2012 METAIS

Edmundas Štarevičius*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 303669
Elektroninis paštas: edma.star@mrui.eu*

Robertas Veršinskas**

*Vilniaus Gedimino technikos universiteto Kūrybinių industrijų fakulteto Kūno kultūros katedra
Saulėtekio al.28, LT-10223 Vilnius
Telefonas (8-52) 737660
Elektroninis paštas: robertas.versinskas@gmail.com*

Anotacija. Studentų fizinis parengtumas yra reikšmingas psichofizinis pagrindas jų būsimajai profesinei veiklai. Tad ypač svarbu daugiau dėmesio skirti merginų fizinio aktyvumo problemų sprendimui. Straipsnyje analizuojamos Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto (MRU VSF) studentų (n = 131) fizinio išsivystymo, kūno masės kompozicijos ir kiti svarbūs fizinio pajėgumo komponentai. Fizinis pajėgumas buvo tirtas 2010–2011 ir 2011–2012 m. ir lyginamas su Klaipėdos universiteto (KU), Kauno technologijos universiteto (KTU), Aleksandro Stulginskio universiteto (ASU), Vytauto Didžiojo universiteto (VDU), Lietuvos sveikatos mokslų universiteto (LSMU) studentų analogiškais vidutiniais rezultatais. Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad statistiškai pagerėjo ($p < 0,01$) studentų lankstumo, staigiosios kojų jėgos, kairės plaštakos statinės jėgos, liemens jėgos ir ištvermės rodikliai. Liemens, klubų apimties reikšmės buvo mažesnės nei KU, KTU, ASU studentų. Testuotų merginų liemens ir klubų apimties santykio rodikliai savo dydžiu buvo daug mažesni nei kitų Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų studentų. Būsimųjų statutinių pareigūnių kūno masės indekso (KMI) dydis, vertinant pagal Pasaulio sveikatos organizacijos pateiktas rekomendacijas, atitiko normalaus kūno svorio ribas.

Pagrindinės sąvokos: fizinis išsivystymas, kūno masės kompozicija, fizinis pajėgumas, fizinės ypatybės, kūno masės indeksas, pusiausvyra, lankstumas, vikrumas, staigioji jėga.

ĮVADAS

Mykolo Romerio universiteto (MRU) siekis – ugdyti studentą visapusiška asmenybe, formuojant jo bendražmogiškąsias vertybes, pilietinę atsakomybę ir brandą, profesinį pasirengimą, verslumą ir savarankiškumą, skatinti asmeninės saviraiškos poreikius, derinant juos su visuomenės, kultūros ir ūkio plėtros prioritetais, t.y. gausinti šalies intelektą, kuris kurtų papildomą pridėtinę vertę. Vienas pagrindinių MRU VSF uždavinių – rengti aukštos kvalifikacijos policijos, valstybinės sienos apsaugos ir kitų institucijų specialistus¹.

¹ Mykolo Romerio universiteto 2010-2020 metų strateginės veiklos planas. 2010. Vilnius: MRU leidybos centras, 2010, p.51.

Igyvendinant šį siekį dabarties ekonomikos sąlygomis ypatingą aktualumą įgyja fizinis aktyvumas, nes jo mažėjimas įvairaus amžiaus žmonių grupėse sukelia hipokinezės (sumažėjusio judėjimo) problemą.

Vis blogėjanti akademinio jaunimo sveikata ir fizinė būklė, MRU ir kitose aukštosiose mokyklose mažinamas privalomų kūno kultūros pratybų skaičius menkina studentų galimybes reglamentuotų pratybų metu realizuoti fizinio aktyvumo poreikį, reikalingą normaliai gyvybinei veiklai palaikyti.

MRU VSF, rengiančiam kvalifikuotus specialistus policijai ir Valstybės sienos apsaugos tarnybai tinkamiausia profesiniu atžvilgiu orientuota kūno kultūra, kurios priemonių kompleksas vertinamas atsižvelgiant į profesijos reikalavimus^{2, 3}

Savarankiška fizinė saviugda taip pat gali būti viena prieinamiausių ir racionaliausių būsimųjų statutinių pareigūnų fizinio aktyvumo didinimo formų, nes keičiantis visuomenei didėja reikalavimai ir būsimų policininkų fiziniam parengtumui, užtikrinančiam būsimą profesinę veiklą.

Vienas pagrindinių fizinės saviugdos uždavinių - didinti fizinį pajėgumą, kurio komponentai: kūno masės kompozicija, fizinis išsivystymas, fizinių ypatybių lygis, - daro įtaką būsimųjų pareigūnų fiziniam parengtumei ir yra svarbūs tarnybai.

Būsimųjų pareigūnų fizinį parengtumą, jo ypatumus ir fizinių galių ugdymo problemas tyrinėjo daugelis autorių^{4, 5, 6} tačiau visuose darbuose tiriamųjų fizinis parengtumas buvo vertinamas pagal fizinio parengtumo normatyvus, kuriais vertinami policijos ir vidaus tarnybos pareigūnai. Būsimųjų pareigūnų fizinio parengtumo vertinimas turėtų atspindėti platesnį fizinių ypatybių duomenų spektrą. Mūsų manymu, šį tikslą galima pasiekti taikant tam tikrus Eurofit testo fizinio pajėgumo komponentų vertinimo kriterijus (Eurofit – europietišku testų rinkinys, paremtas „sporto visiems“ principais).

² Veršinskas, R., Bagočiūnas, S. Būsimųjų statutinių pareigūnų fizinio pajėgumo kaita taikant savarankišką darbą. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (1), Kaunas, 2007, p.118-120.

³ Muliarčikas, A., Veršinskas, R. Įstojusiųjų į Viešojo saugumo fakultetą fizinio parengtumo rodiklių retrospektyvinė analizė. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (2), Kaunas, 2008, p.303-311.

⁴ Gaška, V. Lietuvos policijos akademijos pirmo kurso studentų kūno kultūros pratybų pedagoginiai pagrindai. Daktaro disertacija Vilnius: LPA, 1994.

⁵ Dadelo, S. Lietuvos teisės akademijos studentų fizinės saviugdodos efektyvumo tyrimai. Daktaro disertacija Vilnius: VPU, 1998.

⁶ Muliarčikas, A. Būsimų policijos pareigūnų – MRU Viešojo saugumo fakultetas Kauno policijos fakulteto 2002 ir 2003 metų studentų fizinio parengtumo rodiklių dinamika. Jurisprudencija 62(54). Vilnius: MRU, 2004, p.78-88.

Specialiojoje literatūroje nepavyko aptikti MRU VSF ir kitų Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų studentų duomenų apie kūno masės kompozicijos rodiklių dydžius ar kitus fizinio pajėgumo komponentus įvertintus Eurofit testais.

Tačiau moksliniais tyrimais įrodyta, jog asmens fizinės sveikatos lygis, fizinis pajėgumas bei kūno masės kompozicijos komponentai yra svarbūs žmogaus fizinio aktyvumo lygiui ir lemia geresnę fizinę sveikatą⁷.

Mūsų **darbo tikslas** – naudojant Eurofit testų programą iširti būsimųjų statutinių pareigūnių sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodiklius.

Šiam tikslui įgyvendinti buvo keliami **uždaviniai**:

- įvertinti MRU VSF studentų fizinio išsivystymo kūno masės kompozicijos rodiklius;
- išanalizuoti MRU VSF merginų fizinių ypatybių lygį;
- palyginti būsimųjų pareigūnių fizinio pajėgumo komponentų lygį su kitų aukštųjų mokyklų bendraamžių tyrimo duomenimis.

Tyrimo objektas – studentų fizinį aktyvumą apibūdinantys rodikliai.

Tyrimo metodika ir organizavimas. Tyrimas buvo atliktas 2010-2012 metais. Tiriamąjį kontingentą sudarė 131 MRU VSF I-III kurso studentės. Mūsų atliktame tyrime buvo vertinami merginų fizinės sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodikliai. Fiziniam pajėgumui įvertinti buvo taikyti šie Eurofit testai: „flamingo“, „tepingo“, „sėstis ir gultis“, „sėstis ir siekti“, „10x5 m. bėgimas šaudykle“, „šuo į tolį iš vietos“, „kybojimas sulenktomis rankomis“, „plaštakų suspaudimas“^{8,9}.

Nustatant kūno masės kompoziciją buvo vertinami šie rodikliai: kūno masės indeksas (KMI), „klubų apimtis“, „liemens apimtis“, „riebalinės odos raukšlės“ (ROR), „procentinė riebalų masė“, „aktyvi kūno masė“^{10,11,12}.

⁷ Šiupšinskas, L. Kompleksinis studentų fizinio aktyvumo vertinimas fizinės sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodikliais. Daktaro disertacija. Kaunas: KMU, 2006.

⁸ Volbekienė, V. Eurofitas. Vilnius: Mintis, 2003; Muliarčikas, A., et al. Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika, Vilnius: LSIC, 2007.

⁹ Muliarčikas, A., et al. Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika, Vilnius: LSIC, 2007.

¹⁰ Apanasenko, G.L. Possibility for the quantitative, G_ing Sanit Jun (6): 8-55, 1986. Šiupšinskas, L. Kompleksinis studentų fizinio aktyvumo vertinimas fizinės sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodikliais. Daktaro disertacija. Kaunas: KMU, 2006.

¹¹ Volbekienė, V. Eurofitas. Vilnius: Mintis, 2003.

¹² Šiupšinskas, op.cit.

Kvėpavimo sistemos būklei įvertinti rekomenduojama atlikti gyvybinės plaučių talpos (GPT) tyrimą, kurio metu matuojamas didžiausias oro tūris, kokį galima iškvėpti, kuo daugiau įkvėpus. Šiam tikslui naudojome portatyvinį spirometrą „MS04 Micro Plus“.

Plauštakos jėgai nustatyti naudojome dinamometrą „DK100“. Tiriamoji, stovėdama ir sulenkte per alkūnės sąnarį rankoje laikydama dinamometrą, spaudžia didžiausia jėga. Matuojama kairės ir dešinės plauštakų jėga.

Tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant SPSS programos 19 versija.¹³ Buvo apskaičiuoti šie statistiniai rodikliai: aritmetinis vidurkis (\bar{x}) aritmetinė paklaida (S_x) vidutinis kvadratinis nuokrypis (σ), priklausomasis ir nepriklausomasis vidutinio skirtumo reikšmingumas – pagal Stjudento kriterijų (t). Fizinio išsivystymo, kūno masės kompozicijos ir fizinio pajėgumo rodiklių reikšmes vertinome naudodami literatūroje¹⁴ minimą vertinimo skalę.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

MRU VSF I-III kurso studentų fizinio išsivystymo, kūno masės kompozicijos, fizinio pajėgumo rodikliai, jų kaita bei skirtumai pateikti 1-3 lentelėse. Daugelis mokslininkų savo darbuose teigia, jog fizinė veikla daro įtaką studento fizinio išsivystymo parametrui.

Analizuojant tiriamųjų svorio rodiklius (1 lentelė) išaiškėjo, kad pirmajame tyrime dalyvavusios merginos buvo patikimai lengvesnės ($p < 0,005$), nei antrajame.

1 lentelė. MRU VSF studentų sveikatą apibūdinančių fizinio išsivystymo ir fiziologinių rodiklių kaita.

Nr.	Rodikliai	2009-2010 m.m.	2010-2011 m.m.	Skirtumo patikimumas p
		$\bar{x} \pm \delta$	$\bar{x} \pm \delta$	
1.	Ūgis (cm)	168,0±4,4	168,7±3,6	–
2.	Svoris (kg)	59,0±6,4	61,3±6,4	p<0,05
3.	Gyvybinė plaučių talpa (GPT) (l)	3,80±0,24	3,8±0,2	–
4.	GPT ir svorio santykis $\left(\frac{GPT(ml)}{Svoris(kg)} \right)$	64,0±2,16	62,1±3,1	p<0,001

Gauti rezultatai parodė, kad būsimųjų pareigūnių gyvybinis plaučių talpos vidurkis pirmojo ir antrojo testavimo metu buvo beveik vienodas (3,80 - 3,81 l) ir vertinamas „gerai“.

¹³ Pukėnas, K. Kobinių duomenų analizė SPSS programa: studijų knyga. Kaunas: LKKA, 2011.

¹⁴ Poderys, J. 2004. Kineziologijos pagrindai: mokomoji knyga. Kaunas: KMU.

MRU VSF studentų GPT ir svorio santykis pirmojo testavimo metu vertinamas „pakankamai“, bet šis rodiklis turėjo tendenciją mažėti ($p < 0,001$) antrojo testavimo metu.

Fizinio pajėgumo rodikliai ir jų kaita pateikti 2 lentelėje. Šie duomenys parodė, kad MRU VSF merginų flamingo testo rezultatų vidurkis vertinamas kaip „labai geras“. Lyginant merginų pusiausvyros testo pirmojo ir antrojo tyrimo rezultatus reikšmingų rodiklių pokyčių neužfiksuota.

2 lentelė. Būsimųjų statutinių pareigūnų fizinio pajėgumo rodiklių kaita.

Nr.	Rodikliai	2009-2010 m.m.	2010-2011 m.m.	Skirtumo patikimumas p
		$\bar{x} \pm \delta$	$\bar{x} \pm \delta$	
1.	Flamingo testas (kartai/30s)	1,5±0,8	1,4±0,8	–
2.	Tepingas (s)	11,58±0,8	11,20±4,5	–
3.	„Sėstis ir gultis“ (kartai/30s)	24,21±3,8	28,49±3,2	$p < 0,001$
4.	„Sėstis ir siekti“ (cm)	39,0±6,8	42,53±5,8	$p < 0,001$
5.	Šuolis į tolį iš vietos (cm)	170,5±9,8	196,6±13,2	$p < 0,001$
6.	10x5 m. bėgimas šaudykle (s)	19,73±0,65	13,12±4,6	–
7.	Kybojimas (s)	35,03±14,4	40,48±10,9	–
8.	Santykinė plaštakos jėga (kg):			
	a) kairės plaštakos	46,16±5,12	53±5,2	$p < 0,05$
	b) dešinės plaštakos	55,54±2,4	48,3±4,1	$p < 0,001$
9.	Plaštakos suspaudimas (kg):			
	a) kairės plaštakos	37,24±6,0	30,68±4,2	$p < 0,001$
	b) dešinės plaštakos	32,81±7,5	33,98±4,4	–

Vertinant merginų tepingo testo, kuris atspindi viršutinių galūnių greitį, rodiklių dinamiką, reikšmingų pokyčių nenustatyta, tačiau studentų galūnių judesio greitis yra „pakankamas“. Testas „sėstis ir gultis“ per 30 s atspindi liemens raumenų jėgą ir ištvermę. Lyginant studentų rezultatus tarpusavyje pirmojo ir antrojo testavimo metu, stebimas akivaizdus rezultatų gerėjimas ($p < 0,001$) ir jie vertinami „labai gerai“. Testas „sėstis ir siekti“ apibūdina juosmeninės kūno dalies lankstumą. Šio testo rezultatai turėjo tendenciją gerėti ($p < 0,001$). Pirmojo testavimo metu pasiektas rezultatas charakterizuojamas kaip „pakankamas“, o antrojo - kaip „geras“.

Šuolio į tolį iš vietos testo paskirtis – įvertinti kojų staigiąją jėgą. Analizuojant šio testo rezultatus, stebimas labai ryškus rodiklių pokytis ($p < 0,001$). Antrojo testavimo studentų rezultatas – $196,6 \pm 13,2$ cm, vertinamas „labai gerai“.

10 x 5 m bėgimo šaudykle testas apibendrina būsimosios pareigūnės fizinę ypatybę vikrumą. Skirtingų testavimų rodiklių vidurkiai beveik nepakito ir vertinami „labai gerai“.

Kybojimo testas nustato statinę rankų ir pečių lanko raumenų išsvermę. Įvertinus šio testo duomenų vidurkių kaitą, stebimas statistiškai patikimas ($p < 0,005$) studentų rezultatų gerėjimas.

Studentų statinės jėgos rodikliai buvo vertinami pagal plaštakos suspaudimo parametro dydį. Statistiškai reikšmingų pokyčių tarp studentų dešinės rankos plaštakos jėgos lyginant abiejų testavimų rezultatus nebuvo, tačiau nustatyti statistiškai ryškūs skirtumai ($p < 0,001$) tarp kairės plaštakos jėgos rodiklių. Taip pat buvo vertinama santykinė plaštakos jėga. Abiejų plaštakų šio rodiklio dydžiai vertinami kaip „labai geri“ ir turėjo tendenciją didėti ($p < 0,005$).

Būsimųjų statutinių pareigūnių kūno masės kompozicijos rodiklių kaita pateikta 3 lentelėje. Analizuojant kūno masės indeksą (KMI) ir jo kaitą, stebimas KMI didėjimas ($p < 0,005$), o vertinant remiantis Pasaulio Sveikatos Organizacijos pateiktomis rekomendacijomis, jis buvo normalaus kūno svorio ribose.

3 lentelė. Būsimųjų statutinių pareigūnių kūno masės kompozicijos rodiklių kaita.

Nr.	Rodikliai	2009-2010 m.m.	2010-2011 m.m.	Skirtumo patikimumas p
		$\bar{x} \pm \delta$	$\bar{x} \pm \delta$	
1.	Kūno masės indeksas (kg/m^2)	20,62±2,0	21,74±2,0	$p < 0,005$
2.	Klubų apimtis (cm)	90,8±3,1	99,11±5,21	$p < 0,001$
3.	Liemens apimtis (cm)	65,6±5,4	63,1±4,4	$p < 0,05$
4.	Liemens ir klubų apimties santykis	0,72	0,66	–
5.	Riebalinės odos raukšlės (ROR):			
	a) Trigalvio žasto raumens (mm)	20,2±2,58	16,71±4,5	$p < 0,05$
	b) Dvigalvio žasto raumens (mm)	12,3±2,79	11,89±2,2	–
	c) Pomentinė odos raukšlė (mm)	17,8±4,5	14,6±3,4	$p < 0,05$
	d) Priekinė antklubinė raukšlė (mm)	14,3±4,18	15,11±4,0	–
6.	Procentinė riebalų masė (%)	23,32±4,69	20,61±5,1	$p < 0,001$
7.	Aktyvi kūno masė – AKM (kg)	45,24±2,71	48,99±3,6	$p < 0,001$

Analizuojant tirtų studentų klubų apimties duomenis, nustatyta, jog išsiskiria antrojo tyrimo duomenys $99,11 \pm 5,21$ cm. Tai patvirtina faktą, kad antro testavimo metu nustatytas požymis gerokai didesnis ($p < 0,001$) nei pirmojo testavimo metu. Išmatavus tirtų studentų liemens apimtį, paaiškėjo, kad patikimai skyrėsi pirmojo ir antrojo tyrimo parametro vidurkiai ($p < 0,005$). Apskaičiavus tyrimuose dalyvavusių MRU VSF studentų liemens ir klubų apimties santykį buvo nustatyta, jog jis svyruoja 0,66-0,72 ribose. Tai reikėtų vertinti kaip normą atitinkantį rodiklį. Analizuojant riebalinius odos raukšlių (ROR) storį gauti patikimi rezultatai, kad studentų trigalvio žasto raumens bei pomentinių odos raukšlių storis buvo didesnis pirmojo testavimo metu ($p < 0,05$). Pirmajame ir antrajame tyrime dalyvavusioms merginoms nustatytas statistiškai reikšmingas procentinis riebalų masės skirtumas ($p < 0,001$), t.y. tendencingas šių rodiklių dydžių mažėjimas. Gauti rezultatai rodo „optimalų“ procentinės riebalų masės dydį abiejų testavimų metu. Tarp pirmojo ir antrojo testavimų stebimas studentų aktyvios kūno masės didėjimas ($p < 0,001$).

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Analizuojant fizinio išsivystymo rezultatus išsiaiškinta, jog MRU VSF studentų pirmojo ir antrojo testavimo ūgio rodikliai tokie patys kaip VDU, KU, KTU studentų. Būsimųjų pareigūnių ūgis žymiai aukštesnis nei LSMU ir ASU universitetų merginų. Mūsų tirtų studentų KMI nesiskyrė nuo kitų autorių^{15, 16, 17, 18} gautų duomenų, tyrusių VDU, KTU, KU studentes, tik LSMU merginų kūno masės indekso rodikliai buvo didesni nei MRU VSF studentų ($p < 0,05$). Analizuojant skirtingų autorių pateikiamus šalies aukštųjų mokyklų studentų kūno masės kompozicijos duomenis, išsiaiškinta, kad mūsų tirtų studentų liemens, klubų apimtys reikšmingai mažesnės nei KU, KTU, ASU studentų, išskyrus antrame testavime dalyvavusių merginų, kurių klubų apimtis nesiskyrė nuo bendraamžių iš kitų universitetų. Mūsų tirtų merginų liemens ir klubų apimties santykio duomenys skyrėsi nuo kitų autorių^{19, 20} gautų duomenų, tyrusių įvairiuose universitetuose studijuojančias merginas.

¹⁵ Ivaškienė, V., et al. LŽŪU ir LVA studentų su sveikata susijęs fizinis pajėgumas, Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1: 329-333, 2005.

¹⁶ Minkevičius, R., et al. Kai kurių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų fizinio pajėgumo tyrimas, Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1: 366-370, 2005.

¹⁷ Vaščila, V. et al. LVA studentų fizinis pajėgumas. Dvasinės vertybės žinių visuomenėje: LŽŪU mokslo darbai: Kaunas: Akademija, 2003.

¹⁸ Vaščila, V. et al. Kūno kultūros pratybų veiksmingumas pirmo kurso studentų požiūriu į kūno kultūrą. Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 2: 385-387, 2005.

¹⁹ Ivaškienė, V., et al. LŽŪU ir LVA studentų su sveikata susijęs fizinis pajėgumas, Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1: 329-333, 2005;.

Būsimos statutinės pareigūnės pasižymėjo žymiai mažesniu ($p<0,01$) šio rodiklio dydžiu. Vertinant studentų kūno riebalų kiekį procentais nustatyta: visos MRU VSF merginos atitiko „optimalias“ šio rodiklio reikšmes. Kitų autorių duomenimis, tarp VDU studentų tokie duomenys pastebėti tik 37% tirtų merginų. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad MRU VSF studentų fizinio pajėgumo komponentai - pusiausvyros, vikrumo, dešinės plaštakos statinės jėgos, rankų judesio greičio rodikliai - statistiškai patikimai nepakito, o kairės plaštakos jėgos, liemens raumenų jėgos ir išstvermės, lankstumo, kojų staigiosios jėgos rezultatai tyrimo metu statistiškai patikimai gerėjo ($p<0,05$).

Lyginant MRU VSF studentų fizinių galių testavimo rezultatus su kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų merginų rezultatais^{21, 22, 23, 24} mūsų tirtų studentų visų testų rodikliai (išskyrus tepingo testo) buvo kur kas geresni.

Gauti faktiniai tirtų studentų fizinių galių duomenys leidžia teigti, kad rankų ir pečių raumenų išstvermės, vikrumo, kairės plaštakos jėgos rodikliai žymiai aukštesni nei kitų autorių pateikiami įvairių aukštųjų mokyklų studentų atitinkami duomenys.

IŠVADOS

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais nustatyta: Būsimųjų statutinių pareigūnių GPT rodiklių vidurkis siekė 3,8 l ir buvo įvertintas kaip „geras“; Tirtų studentų KMI kaitą lėmė šio rodiklio didėjimas, susijęs su riebalų masės pokyčiais, didėjo aktyvi ir mažėjo riebalinė studentų masė; MRU VSF merginoms nustatytas darnus fizinis intensyvumas, nes KMI bei liemens ir klubų apimties santykis buvo normalus bei optimalus; Tyrimų metu statistiškai pagerėjo ($p<0,005$) studentų liemens lankstumo, statinės rankų ir pečių juostos raumenų išstvermės, kairės plaštakos statinės jėgos, staigiosios kojų jėgos, liemens jėgos ir išstvermės rodikliai. Kitų rodiklių (pusiausvyros, rankos judesio greičio, dešinės plaštakos statinės jėgos) pokyčiai nereikšmingi.

²⁰ Juknevičius, V., et al. Studentiško amžiaus merginų kūno kompozicijos tyrimas, Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1: 337-339, 2005.

²¹ Ivaškienė, V., et al. LŽŪU ir LVA studentų su sveikata susijęs fizinis pajėgumas, Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1: 329-333, 2005.

²² Juknevičius, V., et al. Studentiško amžiaus merginų kūno kompozicijos tyrimas, Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1: 337-339, 2005.

²³ Jurgutienė, A., et al. Lietuvos veterinarijos akademijos I kurso studentų fizinio pajėgumo įvertinimas, Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. 4(45): 31-38, 2002.

²⁴ Muliarčikas, A. Būsimų policijos pareigūnų – MRU Viešojo saugumo fakultetas Kauno policijos fakulteto 2002 ir 2003 metų studentų fizinio parengtumo rodiklių dinamika. Jurisprudencija 62(54). Vilnius: MRU, 2004, p.78-88.

LITERATŪRA

1. Apanasenko, G.L. Posibility for the quantitative, *Ging Sanit Jun* (6): 8-55, 1986.
2. Dadelo, S. Lietuvos teisės akademijos studentų fizinės saviugdodos efektyvumo tyrimai. Daktaro disertacija Vilnius: VPU, 1998.
3. Gaška, V. Lietuvos policijos akademijos pirmo kurso studentų kūno kultūros pratybų pedagoginiai pagrindai. Daktaro disertacija Vilnius: LPA, 1994.
4. Ivaškienė, V., et al. Lietuvos studentų fizinio išsivystymo analizė, *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1*: 334-336, 2005.
5. Ivaškienė, V., et al. LŽŪU ir LVA studentų su sveikata susijęs fizinis pajėgumas, *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1*: 329-333, 2005.
6. Juknevičius, V., et al. Studentiško amžiaus merginų kūno kompozicijos tyrimas, *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1*: 337-339, 2005.
7. Jurgutienė, A., et al. Lietuvos veterinarijos akademijos I kurso studentų fizinio pajėgumo įvertinimas, *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 4(45): 31-38, 2002.
8. Minkevičius, R., et al. Kai kurių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų fizinio pajėgumo tyrimas, *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 1*: 366-370, 2005.
9. Mykolas Romeris universiteto 2010-2020 metų strateginės veiklos planas. Vilnius: MRU leidybos centras, 2010.
10. Muliarčikas, A. Būsimų policijos pareigūnų – MRU Viešojo saugumo fakultetas Kauno policijos fakulteto 2002 ir 2003 metų studentų fizinio parengtumo rodiklių dinamika. *Jurisprudencija* 62(54). Vilnius: MRU, 2004, p.78-88.
11. Muliarčikas, A., et al. Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika, Vilnius: LSIC, 2007.
12. Muliarčikas, A., Veršinskas, R. Įstojusiųjų į Viešojo saugumo fakultetą fizinio parengtumo rodiklių retrospektyvinė analizė. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* (2), Kaunas, 2008, p.303-311.
13. Poderys, J. 2004. Kineziologijos pagrindai: mokomoji knyga. Kaunas: KMU.
14. Pukėnas, K. Kobinių duomenų analizė SPSS pprograma: studijų knyga. Kaunas: LKKA, 2011.
15. Šiupšinskas, L. Kompleksinis studentų fizinio aktyvumo vertinimas fizinės sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodikliais. Daktaro disertacija. Kaunas: KMU, 2006.
16. Vaščila, V. et al. LVA studentų fizinis pajėgumas. Dvasinės vertybės žinių visuomenėje: *LŽŪU mokslo darbai*: Kaunas: Akademija, 2003.
17. Vaščila, V. et al. Kūno kultūros pratybų veiksmingumas pirmo kurso studentų požiūriu į kūno kultūrą. *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai 2*: 385-387, 2005.
18. Veršinskas, R., Bagočiūnas, S. Būsimųjų statutinių pareigūnų fizinio pajėgumo kaita taikant savarankišką darbą. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* (1), Kaunas, 2007, p.118-120.
19. Volbekienė, V. Eurofitas. Vilnius: Mintis, 2003.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PHYSICAL FITNESS COMPONENTS OF FUTURE STATUTORY OFFICERS IN 2010-2012

Edmundas Štarevičius*
Mykolas Romeris University

Robertas Veršinskas**
Vilnius Gediminas Technical University

Summary

Female students' physical fitness is an important psycho-physical basis for their future professional activities. It is extremely important to pay more attention in solving female fitness

problems. This research analyses the physical development, body mass composition and other important physical fitness components of Mykolas Romeris University (MRU) female students (n=131). In years of 2010-2011 and 2011-2012 the physical capacity was studied and compared with the average results of female students from Kaunas University of Technology (KUT), Vytautas Magnus University (VMU), Vilnius University (VU), Lithuanian University of Health Sciences (LUHS), Klaipėda University (KU) and Aleksandras Stulginskis University (ASU). Research results showed that female students explosive leg strength flexibility, palm static strength, core strength and endurance performance statistically improved ($p < 0,01$) between the tests. Waist and hip measurements were lower than KU, KUT, and ASU female students. Among the tested females waist and hip measurement ratios were significantly smaller than among other female students of Lithuanian educational institutions. According to the recommendations of the World Health Organization future female statutory officers' BMI were in a normal body weight range.

Keywords: physical development, body mass composition, physical fitness, physical characteristics, body mass index, balance, flexibility, agility, explosive power.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: edukologija.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, lecturer. Research interests: Education.

Robertas Veršinskas**, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Kūrybinių industrijų fakulteto Kūno kultūros katedros Mokslinių tyrimų kryptys: edukologija.

Robertas Veršinskas**, Vilnius Gediminas Technical University. Research interests: Education.

ASPECTS OF EFFECTIVE FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Aušra Stepanovienė*

*Mykolas Romeris University, Public Security Faculty, Department of Humanities
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Telephone: (837)303664
E-mail: ausrastep@mruni.eu*

Annotation. Since Lithuania has become a part of European Union and the world community highly qualified, creative and skillful law enforcement officers able to communicate in foreign languages are in great demand. The paper analyses the aspects of successful foreign language learning. Students' opinion about foreign language learning at Mykolas Romeris University, the Faculty of Public Security and individual learning is investigated and assessed. Most motivated factors are presented and the most important problems students confront while learning foreign languages are reviewed in the paper. It also presents some recommendations for effective foreign language learning and successful legal career.

Keywords: language learning, motivating factors, learning conditions.

INTRODUCTION

Language phenomenon means that reality can be cognized handing experience and achievements of science and culture over generation. It is a must for a well-educated person to learn languages in order to get a certain social status¹.

Whereat Lithuania has become an integrated part of European and world community, typical tendencies of world development, such as globalization, interchange of life and activities and spread of mass media are influencing our life more and more positively. Nowadays Lithuania, as any other state, cannot manage without competent, qualified, informed self-starting specialists who can communicate in foreign languages. In modern situation a foreign language becomes a necessity for a future specialist. It is necessary to know a foreign language in order to communicate with the representatives of other nations and also to socialize in professional sphere as well as to know how to use special scientific works and modern technologies.

On purpose to ascertain the opinion, experience and expectations concerning foreign language learning of the students of the Faculty of Public Security of Mykolas Romeris University we have carried out educational research.

¹ Nunan, D., Bailey, K. Exploring Second Language Classroom Research. A Comprehensive Guide. Heinle/Cengage, Boston, MA, 2009, p. 496.

Purpose of investigation is to ascertain the assumptions of foreign language successful learning, to analyze and assess students' opinion on foreign language learning and independent language studies in the Faculty of Public Security of Mykolas Romeris University.

Object of investigation – opinion of the students of the 1st and 2nd courses about the assumptions of successful language teaching and learning in study programmes of Law and Police Activities, Law and State Border Guard and Law and Pre-trial Process of the Faculty of Public Security of Mykolas Romeris University. Seventy students participated in the process of the investigation.

Methods of investigation: review of scientific works, questionnaire filling, the analysis of investigation data.

Tasks of investigation are to ascertain and assess students' opinion about:

- Foreign language studies in the faculty;
- Importance of independent foreign language studies;
- Efficiency of motivation in foreign language learning;
- The most suitable teaching and learning methods helping to master knowledge and skills of a foreign language;
- Problems of foreign language learning that students are confronted with.

THEORETICAL BACKGROUND

Assumptions of successful learning – motivation as a psychological factor determining adults' learning. Students' success and results are determined by their abilities to study individually – it is called *learning motivation and knowledge how to learn*².

Learning condition – memory. Learning is not considered as information storage only. It also includes such processes as perception, environment interpretation, experience acquisition, discovery and recognition of new things³.

Motivation in psychology and ethology (investigation of human's behaviour) means the force that encourages all functions of an organism. It can be used as a synonym of demand.

Motivation theories can be conditionally brought into two groups:

² Hercock, P.J. Assumptions of Thesaurus Successful Learning-Sharing-Growing. NZOQ Annual Conference. New Zeland, 2008.

³ Squire, L.R. Learning and Memory. <http://www.dana.org/news/brainhealth/detail.aspx?id=10020> [interactive] [accessed 2013-09-24].

- Theories that are based on *human's demands* that determine human's behaviour. They try to find the answer to the question about the origin and reasons of motivation.
- Theories that are based on *human's behaviour* that determine human's expectations and perception of consequences. They can also be called procedural theories. They explain how motivation functions, develops and determines human's behaviour⁴.

Factors of motivation according to Herzberg's⁵ theory of motivation are self-expression, advancement, responsibility, appreciation and success.

We can group all human demands according to the above-mentioned factors:

- Demands connected with appease of physiological requirements. A person can meet the requirements if he is paid appropriately. Implementation of the above-mentioned requirements depends on the factors of work (hygiene) environment.
- Demands connected with appease of mental requirements. Satisfaction of such requirements means inward perfection. Motivation factors help to guarantee work success and to implement mental requirements simultaneously.

According to Snowman⁶ conception of motivation consists of several supporting strategies:

1. Encouragement of student's self-confidence;
2. Creation of autonomous learning conditions.

Knowledge how to learn means application of effective learning strategies, discovery of individual learning style and active learning. The purpose is to have an ability to perceive and create a new product, still not to repeat memorized things⁷.

It is very important for a future specialist to realize that he has to acquire the knowledge himself. The question is how to perform it effectively. The answer is simple: it means to find an authentic path how to develop knowledge self-independently. Scientists assert that knowledge that is acquired with a help of a teacher are systematic and information that is acquired independently is comprehensive and specific. Knowledge found independently is

⁴ Meyer, J., Wilson, S. Ethological and Psychological Models of Motivation Towards a Synthesis. From Animals to Animats: Proceedings of the first International Conference on Simulation of Adaptive Behavior. MIT Press, 1991, pp. 194-205.

⁵ Herzberg, F. Motivational Theory. <http://www.businessballs.com/herzberg.htm> [interactive] [accessed 2013-05-01].

⁶ Snowman, B. Psychology Applied to Teaching. 8/e, Houghton Mifflin, p. 339.

⁷ Ramalingman, B. Tools for Knowledge and Learning. Overseas Development Institute, 2006.

useful in all spheres of life.

As demonstrated by experience (survey on the organization of individual work), a student, who has newly come from secondary school and has known only colloquial foreign language, is placed in a position where he has not only to perfect knowledge that was obtained earlier but to learn professional vocabulary in order to be able to communicate verbally and in a written form in professional environment. A student can endeavour the above-mentioned aim by learning both at university and at home studying independently the more especially as there is a lack of contact hours in foreign language teaching and learning.

It is certainly true that a role of a teacher in helping a student to learn important conceptions and facts remains the same, however, it is not enough to learn texts, thoughts and actions a teacher has presented. Every teacher has to make a reach for perfection: he has to interest students in realizing and developing teaching material, training their creativity and desire to know more and more. A teacher has to help students to learn, perceive inner connection with a teaching subject, help to discern what he knows from what he does not know and cannot do. A student has to know what he is learning and where he will apply his knowledge. In this process both sides are responsible for knowledge digestion. In proof of it the application of new teaching and learning methods can be used. It is relevant that in such situation when the number of contact hours is lessened, independent work gains a great importance. Independent work can vary in forms and the best way to increase students' abilities is preparation of such tasks that encourage their creativity, critical thinking and wish to know more. All the above-mentioned compose one of the main problems in foreign language teaching and learning.

Student's independent activities are based on news and information which is mainly in a written form. That is why the ability of effective reading or application of interactive learning strategies is of great importance.

Lissitz⁸ defines statement “student's individual work” in three aspects:

- *Individual work* can be interpreted as something done with somebody's own proper hands. It is the only one way to gain experience that will be useful in real life. Independent work includes students' initiative of discussing; they solve problems related to uncertainty themselves. (Such independent work can be the main academic

⁸ Lissitz, R. W. Longitudinal and Value Added Models of Student Performance: Maple Grove. Minnesota: JAM Press, 2006.

way to study foreign languages, because, as Russian scientist Leontiev⁹ states, students communicate with one another more easily due to the reason that they are not afraid of making language mistakes).

- *Classical individual work* means that a student works not being face-to-face but at home or library. Leontiev¹⁰ says that one of the productive independent methods in foreign language learning is a method of collective activity when tasks are given not for every student individually but for the whole group. Bykova¹¹ states that application of such methods creates a certain psychological climate that promotes the development of a personality through a positive interpersonal system of perception.
- *Investigative individual work* means semestrial, term and diploma papers.

All these aspects are different, though, when put together, make the whole course of academic studies.

On purpose to ascertain the assumptions of effective foreign language learning and assess teaching and learning of foreign languages, students were given a survey.

RESULTS AND ANALYSIS OF THE INVESTIGATION

According to the study results most students assessed their knowledge as average (35,7%). Only 7,1% assessed themselves excellent and 2,8% – very good.

Table 1. How do you assess your foreign language knowledge after entering the university?
Indicate one answer only.

Sr. no.	Rating scale	Number of students	Percentage of students
1.	Excellent	5	7,1%
2.	Very good	2	2,8%
3.	Good	24	34,3%
4.	Average	25	35,7%
5.	Satisfactorily	8	11,4%
6.	Weakly	6	8,6%
7.	Unsatisfactorily	0	0,0%

The above given results show that students were self-critical and honest. According to the data from Table 1 a conclusion can be drawn that students' foreign language knowledge is

⁹ Leontiev, A.A. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. Москва –Воронеж, 2004.

¹⁰ Leontiev, A.A. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. Москва –Воронеж, 2004.

¹¹ Вукова, Е. С. Роль и место психологии в формировании личности в условиях меняющегося мира. Материалы межвузовской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Новосибирск, 2013.

credible, however, there is place for deepening and perfection.

The answers to the question why students attend foreign language practice were different.

Table 2. Why do you attend foreign language classes? Match one of three answers.

Sr. no.	Statements	Number and percentage of students		
		Yes	Partially	No
1.	Compulsory participation	55 (78,5%)	10 (14,2%)	5 (7,1%)
2.	Want to improve foreign language	60 (85,7%)	5 (7,1%)	5 (7,1%)
3.	Want to speak correctly	40 (57,1%)	20 (28,5%)	10 (14,2%)
4.	Want to obtain new information	30 (42,8%)	35 (50%)	5 (7,1%)
5.	Strict lecturer	20 (28,5%)	42 (60%)	7 (10%)
6.	Agreeable lecturer	33 (47,1%)	25 (35,7%)	12 (17,1%)
7.	Foreign language is necessary for future work	50 (71,4%)	15 (21,4%)	5 (7,1%)
8.	Foreign language is necessary to study specialty literature	25 (35,7%)	35 (50%)	10 (14,2%)
9.	Ability to study in a foreign country according to students' exchange programme	30 (42,8%)	15 (21,4%)	25 (35,7%)
10.	Other	0	0	0

The majority of them want to improve their knowledge (85,7%), other understand that foreign languages are required at work (71,4%), other want to study in a foreign country according to students' exchange programmes (42,8%).

Table 3. What foreign language knowledge and skills you require most? Match one of three answers.

Sr. no..	Skills	Number and percentage of students		
		Yes	Partially	No
1.	Colloquial language	41 (58,5%)	15 (21,4%)	14 (20%)
2.	Grammar and writing	10 (14,2%)	32 (45,7%)	28 (40%)
3.	Reading and comprehension of specialty literature	45 (64,2%)	25 (35,7%)	0
4.	Development of specialty vocabulary	32 (45,7%)	22 (31,4%)	16 (22,8%)
5.	Art of presentations	20 (28,5%)	22 (31,4%)	16 (22,8%)
6.	Writing and filling legal documents	15 (21,4%)	20 (28,5%)	35 (50,0%)
7.	Communication	40 (57,1%)	15 (21,4%)	15 (21,4%)

During investigation we wanted to know what foreign language knowledge and skills are in lack. 64,2% of respondents answered that there is a lack of reading and comprehension of specialty literature, 45,7% - development of specialty vocabulary, 57,1% - communication and 45,7% partially mentioned knowledge of grammar and writing. As ever, grammar is disliked. However, grammar serves regular speaking and writing.

Table 4. What problems do you confront with while learning foreign language (both during practice and working independently)? Match one of three answers.

Sr. no.	Problems	Number and percentage of students		
		Yes	Partially	No
1.	Lack of time	45 (64,2%)	15 (21,4%)	10 (14,2%)
2.	Vague requirements	13 (18,5%)	5 (7,1%)	52 (74,2%)
3.	Do not find information in a library or on the Internet	25 (35,7%)	13 (18,5%)	32 (45,7%)
4.	Overlarge load of studies	42 (60%)	12 (17,1%)	16 (22,8%)
5.	Do not have personal computer	15 (21,4%)	5 (7,1%)	50 (71,4%)
6.	Long break between secondary school finishing and study at university	45 (64,2%)	15 (21,4%)	10 (14,2%)
7.	Too large volume of independent work	35 (50,0%)	10 (14,2%)	25 (35,7%)
8.	Talentless for language learning	43 (61,4%)	13 (18,5%)	14 (20,0%)
9.	Inaptitude to plan time	52 (74,0%)	10 (14,2%)	8 (11,4%)
10.	Lack of independent work skills	38 (54,2%)	20 (28,5%)	12 (17,1%)
11.	Other	0	0	0

Respondents mentioned the following problems – lack of time (64,2%), too large load of studies (60%), long break between finishing secondary school and studying languages at university (64,2%), inaptitude to plan spare time (74,2%) and lack of independent work skills (54,2%) - as the mostly happening ones. The answers to the above-mentioned question show that in spite of constantly changing times, students are in a lack of one night in order to prepare for the examination or the presentation of independent work.

Students' proposals and requests:

- Double number of hours intended to a foreign language;
- More hours for specialty literature;
- Classes are more interesting than at secondary school; have no complaints;
- Interesting presentations, though students are not prepared very well after secondary school. More colloquial speech and topics on general subjects.

CONCLUSIONS

The results of the investigation and scientific references have shown that students' attitude towards foreign language studies and the quality of independent work depends on students' motivation. Theoretical analysis revealed that motivation is a real state of a person and has to be promoted by the context of foreign language studying.

It is established that students assess the influence of foreign language on formation of a personality and training of general abilities.

It is ascertained that students assess the necessity of a foreign language as “very needful” and “needful”.

The data of investigation revealed that students were mostly motivated by three factors: perfect language usage was related with successful career (60%), wish to learn well (60%) and knowing that foreign languages would be needful in future (57,1%).

It was established that, in students' opinion, the learning at university success depends on the following factors: born talent to learn languages (85,7%), knowledge obtained at secondary school (85,7%), learners' personal properties (diligence, sense of responsibility, ability to plan time (even 88,6% of students do not know how to plan their time), learners' motivation (60%).

Students accentuated the following commonly-used problems of foreign language learning: a lack of time for studies (64,2%), too long break between secondary school finishing and foreign language learning at university (64,2%), talentless for language learning (61,4%), lack of independent work skills (54,2%).

Students of the Faculty of Public Security are motivated to study foreign languages; however, it would be purposeful to individualize tasks of independent learning in order to correspond to the level of students' knowledge.

RECOMMENDATIONS

From the findings of the study the following recommendations can be made:

1. Orient students towards successful learning and positive results of activities.
2. Promote students to learn and to aim for achievements according to capability.
3. Acknowledge the differences of students' individuality, social origin and convictions. Every learner has to feel well.
4. Do not forget that assessment system is a motivated force.

5. Pay attention to work environment.
6. Do not forget that motivation appears when benefit is felt, safety is guaranteed and delight of impressions is experienced. Students tend to learn more when they consider themselves talented, responsible and valuable. Therefore, methods that help students recognize and value themselves have to be searched.
7. Learners will be active for a long time if their value, uniqueness, importance are promoted; their necessities are learned as well as optimal tasks are prepared using special methods; clear requirements and assessment are presented.
8. Apply methods that energize students' thoughts and actions as well as to promote generation and implementation of ideas.
9. Analyze personal properties, talent, interests, assumptions of activity, roles at university and applied methods of students and ourselves.
10. Respect students' attitudes and failures, trust in them, do not compare them one with another, develop tolerance towards course mates, encourage to think independently, teach to create and implement plans, teach to communicate freely, pay attention towards viewpoints and to solve problems.

REFERENCES

1. Вукова, Е. С. Роль и место психологии в формировании личности в условиях меняющегося мира. Материалы межвузовской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Новосибирск, 2013.
2. Hercock, P.J. Assumptions of Thesaurus Successful Learning-Sharing-Growing. NZOQ Annual Conference. New Zeland, 2008.
3. Herzberg, F. Motivational Theory. <http://www.businessballs.com/herzberg.htm> [interactive] [accessed 2013-05-01].
4. Leontiev, A.A. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. Москва –Воронеж, 2004.
5. Lissitz, R. W. Longitudinal and Value Added Models of Student Performance: Maple Grove. Minnesota: JAM Press, 2006.
6. Meyer, J., Wilson, S. Ethological and Psychological Models of Motivation Towards a Synthesis. From Animals to Animats: Proceedings of the first International Conference on Simulation of Adaptive Behavior. MIT Press, 1991, pp. 194-205.
7. Nunan, D., Bailey, K. Exploring Second Language Classroom Research. A Comprehensive Guide. Heinle/Cengage, Boston, MA, 2009, p. 496.
8. Snowman, B. Psychology Applied to Teaching. 8/e, Houghton Mifflin, p. 339.
9. Squire, L.R. Learning and Memory. <http://www.dana.org/news/brainhealth/detail.aspx?id=10020> [interactive] [accessed 2013-09-24].
10. Ramalingman, B. Tools for Knowledge and Learning. Overseas Development Institute, 2006.

EFEKTYVAUS UŽSIENIO KALBOS MOKYMOSI ASPEKTAI

Aušra Stepanovienė*
Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Kalbos dėka galime pažinti tikrovę, iš kartos į kartą perduoti patyrimą, mokslo ir kultūros laimėjimus. Išsimokslinusiame teisėsaugos pareigūnui būtina mokėti užsienio kalbų, kad įgytų atitinkamą socialinį statusą. Per kalbų įvairovę atsiveria įvairios pasaulio pažinimo galimybės. Kalbos atveria įvairiausių mąstymo bei suvokimo būdus.

Aktyviai dalyvaujant Europos Sąjungos ir pasaulio bendrijoje mūsų šaliai reikalingi kvalifikuoti, kūrybingi ir gabūs, užsienio kalbomis bendraujantys teisėsaugos pareigūnai. Todėl Mykolo Romerio universitete vienas iš mokomųjų dalykų yra profesinės užsienio kalbos mokymas(-is), padedantis būsimiems pareigūnams susirasti jų gebėjimus atitinkantį darbą.

Straipsnyje apžvelgiami Viešojo saugumo fakulteto studentų efektyvaus užsienio kalbų mokymosi aspektai, pateikiama būsimų pareigūnų nuomonė apie užsienio kalbų studijas universitete ir savarankišką kalbų mokymąsi. Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiausia studentų gerą kalbų mokėjimą sieja su karjeros sėkme, noru gerai mokytis ir siekti aukštesnio mokslinio laipsnio, žinojimu, kad, užbaigus studijas, užsienio kalbos žinių tikrai prireiks. Mokydamiesi kalbų studentai susiduria su tokiais sunkumais kaip laiko trūkumas studijoms (dauguma dirba), pertrauka tarp vidurinės mokyklos baigimo ir užsienio kalbų mokymosi universitete pradžios, savarankiško darbo įgūdžių stoka, negabumas kalboms. Straipsnyje taip pat pateikiamos rekomendacijos, orientuotos į efektyvų ir sėkmingą užsienio kalbų mokymą(-si), teigiamus teisinės veiklos rezultatus.

Pagrindinės sąvokos: kalbų mokymas(-is), motyvuojantys faktoriai, mokymosi sąlygos.

Aušra Stepanovienė*. Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer.
Research interests: professional English methodology and didactics, theory and practice of legal English translation.

Aušra Stepanovienė*. Mykolo Romerio universitetas, Visuomenės saugumo fakultetas, Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės anglų kalbos metodologija ir didaktika, teisės anglų kalbos vertimo teorija ir praktika.

NUO RAŠTVEDYBOS DOKUMENTŲ VALDYMO LINK (1990-2013): AKTUALIJOS IR PROBLEMOS

Danutė Strazdienė*

*Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos, apskaitos ir finansų institutas
Universiteto g. 10, Akademijos mstl. LT-53361 Kauno r.
Tel. (8 37) 752 249
El. paštas danute.strazdiene@asu.lt*

Rasa Dobržinskienė**

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70 LT 44211 Kaunas
Tel. (8 37) 303 664
El. paštas rasa.dobrzinskiene@mruni.eu*

Anotacija. Nuo rašto atsiradimo pagrindine valstybės ir žmonių veiklos atspindėjimo forma tapo rašytiniai dokumentai. Šiame straipsnyje pateikiama trumpa dokumentų rengimo tvarkos raida 1990–2013 metų laikotarpiu. Dokumentų rengimą reglamentuojantys teisės aktai ne kartą kito, keitė vienas kitą ar papildė, kol buvo modernizuota ir išstobulinta dokumentų valdymo sistema. Nuošalėje nepalikta ir dokumentų kalba – atsikratyta rusų kalbos verstinių posakių, sunorminta kanceliarinė kalba. Šiuo metu žmonės turi ne vieną galimybę pasirinkti informacijos fiksavimo ir perdavimo būdus bei priemones. Efektyvus informacijos valdymas ir dokumentų prieinamumas valstybės institucijose ar verslo įstaigose lemia spartesnę keitimąsi informacija, tačiau taip pat iškelia ir naujų problemų.

Pagrindinės sąvokos: raštvedyba, dokumentų valdymas, elektroninių dokumentų valdymas, dokumentų rengimo taisyklės.

ĮVADAS

Nuo rašto atsiradimo pagrindine valstybių ir žmonijos istorijos atspindėjimo forma tapo rašytiniai dokumentai. Kiekvienas istorinis laikotarpis lėmė vis kitokio pobūdžio dokumentų rašymo ir įforminimo būdus, atsižvelgiant į kintančias gyvenimo, valstybės institucijų valdymo realijas, žmonijos gebėjimų ir suvokimo progresą. Juk dokumentas yra sudėtingas objektas – jį rengiant reikalingos kalbos, teisės, etikos ir kitų dalykų žinios. Kad dokumentas atitiktų visus keliamus reikalavimus ir būtų visavertis kultūros istorijos šaltinis, istorinio paveldo dalis, jis turi būti parengtas pagal tam tikras taisykles ir normas. Visuomenės raida, naujų laikmenų sukūrimas, nauja technika ir technologijos kelia naujų reikalavimų dokumentų rengimui ir naudojimui.¹

Lietuvoje raštas atsirado Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo metu, tačiau rašto kalba buvo pasirinkta senoji baltarusių kalba, kitaip dar vadinama kanceliarine slavų

¹ Baltrūnienė V. *Įstaigų veiklos dokumentavimas*. Vilnius: Ciklonas, 2010, p. 17–19.

kalba. Lietuvių kalba, kaip valstybinė, įteisinta tik XX a. pradžioje – 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje. Šiek tiek anksčiau Jono Jablonskio dėka sukurta lietuvių bendrinė kalba, kuri ir tapo valstybine. Deja, politiniai ir socialiniai pokyčiai valstybėje lėmė ir valstybinės kalbos statuso kitimą – Lietuvai tapus Sovietų Sąjungos dalimi, lietuvių kalba prarado valstybingumo statusą. Iki 1988 metų daugelis oficialių dokumentų buvo rašomi rusų kalba – tai labai trukdė tiek natūraliai lietuvių kalbos, tiek dokumentų kalbos ir jų įforminimo raidai. Administracinių, juridinių ir kt. dokumentų raštvedyba buvo organizuojama ir tvarkoma pagal Sovietų Sąjungoje patvirtintus reikalavimus. Neretai dokumentai buvo rašomi tik rusų kalba, nes ji tuo metu buvo valstybinė kalba, o ne tokie svarbūs visus dokumentai buvo rengiami pagal rusiškų atitikmenų pavyzdį arba tiesiog verčiami iš jų, todėl į lietuvių kalbą skverbėsi tam tikros rusų kalbos savybės – sąvokų ir terminų sistemos, juridinės ir kanceliarinės kalbos frazės, kurias šiuo metu būtų galima įvardyti kanceliariiniu žargonu, susiformavusiu dėl netinkamo vertimo (tai lėmė ir tekstų stiliaus „negyvumą“). Tokią lietuvių kalbos vartojimo dokumentuose tendenciją sustiprino 1988 m. lapkričio 18 d. dar LTSR Aukščiausiosios Tarybos įstatymu papildyta tuometinė Konstitucija, kurios 771 straipsniu buvo įteisintas lietuvių kalbos vartojimas „valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kt. įstaigose, įmonėse ir organizacijose“² ir 1989 m. sausio 25 d. Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“, kuriuo lietuvių kalba paskelbta privaloma visiems vadovams ir vadovaujantiems darbuotojams.³

Vėliau išleisti teisės aktai, reglamentuojantys lietuvių kalbos vartoseną, lėmė taisyklingos kalbos vartoseną dokumentuose. O sparčiai besivystantis administracinė ir juridinė valstybės sistema sąlygojo dokumentų rengimo, tvarkymo ir įforminimo reikalavimų keitimą ir įteisinimą. Pastaruoju metu jau daugiausia diskutuojama ne tiek dėl dokumentų rengimo reikalavimų, o dėl perėjimo prie jų elektroninio valdymo.

Straipsnio **tikslas** – aptarti dokumentų rengimo tvarkos raidą 1990–2013 m. laikotarpiu. Tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**: Išanalizuoti raštvedybą, arba dokumentų valdymą, reglamentuojančius teisės aktus; apžvelgti dokumentų valdymo kaitos etapus; aptarti elektroninių dokumentų privalumus ir trūkumus.

Tyrimo objektas – dokumentų raštvedybos ir dokumentų valdymo kaita nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu.

² Akelaitis, G., Pečkuvienė, L., Žilinskienė V. *Specialybės kalba. Administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009, p. 22–23.

³ Ibid, p. 23.

Tyrimo metodai – aprašomasis ir teisinių dokumentų analizės metodas.

TEISĖS AKTŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ DOKUMENTŲ VALDYMĄ, POKYČIŲ APŽVALGA

1990 m. kovo 11 d. paskelbtas Nepriklausomybės atkūrimo aktas lėmė politinius, istorinius ir socialinius pokyčius Lietuvoje. Tai sudarė realų pagrindą valstybinės lietuvių kalbos ir dokumentų normoms įgyvendinti. Nors oficialiai priežastys, kurios varžė dokumentų rengimo tvarką, buvo panaikintos, dar ilgokai teko justti rusų kalbos įtakos pasekmes. Nepaisant to, ilgainiui pagerėjo įstatymų ir kitų valstybinių dokumentų stilius, buvo ieškoma savos, lietuvių kalbai tinkamos pasakymų raiškos, visų įstaigų dokumentai pradėti rašyti valstybine tapusia lietuvių kalba. Iki tol dokumentai buvo rengiami laikantis 1972 m. TSRS patvirtinto organizacinių tvarkomųjų dokumentų standarto. 1990 m. Vyriausioji archyvų valdyba išleido *Lietuvos Respublikos ministerijų, departamentų, organizacijų ir įstaigų pavyzdinę raštvedybos instrukciją*. Vadovaujantis ja dokumentai buvo ruošiami iki 1993 m.

Nuo 1993 m. dokumentų kalbos ir rengimo reikalavimai nuolat buvo atnaujinami ir tobulinami. 1993 m Lietuvos archyvų departamentas paruošė leidinį *Raštvedyba. Organizacinių tvarkomųjų dokumentų įforminimo reikalavimai. Formulirų pavyzdžiai* (LST 6.1-92), vėliau buvo išleistos *Raštvedybos taisyklės* (patvirtintos Lietuvos archyvų generalinės direkcijos 1994 m. sausio 14 d. įsakymu Nr. 7 „Dėl Raštvedybos taisyklių tvirtinimo“), kurios reglamentavo dokumentų sudarymą ir jų saugojimą. Taip pat minėtina *Bendrųjų dokumentų saugojimo terminų rodyklė*, patvirtinta Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 1997 m. rugpjūčio 15 d. įsakymu Nr. 38 „Dėl bendrųjų dokumentų saugojimo terminų rodyklės patvirtinimo“. *Dokumentų rengimo ir įforminimo taisyklės*, patvirtintos Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 19 „Dėl Dokumentų rengimo ir įforminimo taisyklių patvirtinimo“, vėliau buvo ne kartą keistos ir iš naujo patvirtintos 2011 m. liepos 4 d. Lietuvos vyriausiojo archyvaro įsakymu Nr. V-117 „Dėl dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo“. Analogiškai keistos ir tikslintos *Raštvedybos taisyklės*, patvirtintos Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. 88 „Dėl Raštvedybos taisyklių patvirtinimo“, kurių paskutinė redakcija dabar yra patvirtinta Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. V-118 „Dėl dokumentų tvarkymo ir apskaitos taisyklių

patvirtinimo“. Pakitimų galima pastebėti abiejų pastarųjų teisės aktų pavadinimuose: kinta tam tikri terminai, įvardijantys vieną ar kitą su dokumentų tvarkymu susijusią sąvoką. Išbraukiamas žodis „įforminimas“ 2006 m. gegužės 25 d. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus patvirtintame įsakyme Nr. V-58 „Dėl Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. kovo 30 d. įsakymo Nr. 19 „Dėl Dokumentų rengimo ir įforminimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“, o terminas „raštvėdyba“ pakeičiamas į terminą „dokumentų valdymas“ 2005 m. lapkričio 2 d. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus įsakymu Nr. V-111 „Dėl Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. gruodžio 28 d. įsakymo Nr. 88 „Dėl Raštvedybos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. Taigi prasideda *dokumentų valdymas*, kurio ateitis siejama su kompiuterinėmis programomis ir sistemomis, kurios turėtų lemti efektyvesnę, modernesnę, greitesnę dokumentų sudarymo, valdymo ir saugojimo būdą. Ši vizija jau buvo numatyta Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2006 m. sausio 11 d. įsakymu Nr. V-12 „Dėl Elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“, kuris pakeistas Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. V-158 „Dėl Elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“, tačiau dar iki galo neįgyvendinta dėl įvairių neišspręstų teisinių, administracinių ir kt. problemų. Be jau minėtų teisės aktuose pateikiamų reikalavimų, dokumentų kokybiškumui užtikrinti svarbus ir tikslis bei taisyklingos lietuvių kalbos vartojimas. Tai įtvirtinta 1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimo *Lietuvių kalbos įstatymu*, kuriame apibrėžtas valstybinės lietuvių kalbos statusas. Dokumentų rengimui taip pat svarbūs ir *Kanceliarinės kalbos patarimai*, kuriuose galima rasti įvairių kanceliarinės leksikos vartojimo paaiškinimų. Pasak A. Rinkevičienės, dokumentai visuomet turi būti rašomi laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų ir kanceliarinės, administracinės, teisinės terminijos, jie turi būti rengiami laikantis teisės norminiuose aktuose atitinkantiems dokumentams nustatytų reikalavimų⁴ (plg. Rinkevičienė 2007 (a), Vladarskienė 2003, Vladarskienė 2004). Dokumentams svarbu tikslus, nuoseklus, loginis minčių dėstymas, jų kalba turi būti tiksli, konkreti, be dviprasmybių ar emocinių atspalvių. Dokumentai konkrečius dalykus ar reiškinius spraudžia į tam tikrus rėmus, todėl čia vartojamos apibrėžtos sąvokos ir terminai, standartiniai posakiai, nustatyta tvarka kuriamos, net formulėmis

⁴ Rinkevičienė A. *Oficialiųjų ir kitų raštų rengimas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 47–48.

verčiamos ištisos teksto atkarpos (dalys).⁵ Taigi dėl istorinių pokyčių atsiradus naujiems reikalavimams, keitėsi administracinio darbo pobūdis, dokumentų rengimo taisyklės bei kanceliarinės kalbos vartojimo sąlygos, susiformavo naujas požiūris į dokumentų valdymą. Reikalavimų ir sąlygų vienodinimas, naujų ir efektyvių dokumentų sudarymo ir saugojimo priemonių bei šiuolaikinės komunikacijos priemonių naudojimas padidino dokumentus rengiančių ir įforminančių darbuotojų veiklos efektyvumą.

DOKUMENTŲ VALDYMAS, JO PERSPEKTYVOS IR PROBLEMS

Dokumentas (lot. documentum – pamokomas pavyzdys, liudijimas, įrodymas) – materialus objektas (popierius, piešinys, nuotrauka, kino juosta), kuriame užfiksuotos kokios nors žinios. Dokumentas – priemonė įvairiais būdais fiksuoti informaciją, įvykius, faktus, tikrovės reiškinius, taip pat žmogaus mąstymo ir praktinę veiklą. Visa tai galima fiksuoti raštu, vaizdu, garsu. Tai dokumento sąvoka plačiąja prasme. Dokumentas siaurąja prasme – tai tam tikra informacija, parašyta ant popieriaus ar kitoje mašininėje informacijos laikmenoje. Dokumentais taip pat vadinami grafikai, brėžiniai ir kt.⁶ Tokį dokumento apibrėžimą dabar reikėtų papildyti įrašant ir elektroninių dokumentų rengimą. Dokumentai yra reikalingi ir svarbūs valstybei bei jos piliečiams, tačiau vertinant juos istoriškai, matyti, kad vieni dokumentai turi trumpalaikę vertę, o kiti išlieka svarbūs ir po daugelio metų. Trumpalaikę, praktinę vertę turintys dokumentai reikalingi dabartiniu metu, o mokslinę-istorinę vertę turintys dokumentai atspindi ir liudija tautos bei valstybės politikos, ekonomikos, kultūros raidą. Tokie dokumentai yra istorijos šaltiniai, kartu ir mūsų valstybės dokumentinio paveldo dalis, neįkainojamas valstybės turtas.

Įvairios paskirties ir valdymo lygių įstaigose leidžiami skirtingi dokumentai. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybė leidžia nutarimus ir potvarkius; ministerijos ir departamentai – įsakymus ir nurodymus; savivaldybių Tarybos – sprendimus; valdytojai, merai, viršaičiai – potvarkius; įmonės, įstaigos, organizacijos – įsakymus ir kt. Kartais nutarimus ir sprendimus gali leisti kelios įstaigos.

Kiekvienos įstaigos dokumentų komplektą lemia jos funkcijos ir kompetencija, sprendžiamų klausimų pobūdis, jų sprendimo tvarka, ryšiai su kitomis įstaigomis, dokumentų funkcinė paskirtis. Kiekviena įstaiga turi sudaryti dokumentų sąrašą, kuriais naudodamasi

⁵ http://ualgiman.dtiltas.lt/kanceliarine_kalba.html.

⁶ Vonsavičius B. Dokumento ir jo sąvokos istorinė raida. *Jurisprudencija*. 2003, 39(31), p. 29.

įformins savo veiklą. Rengiant dokumentų sąrašą, būtina vadovautis Valdymo dokumentų klasifikatoriais ir Dokumentacijos planu. Tam, kad būtų galima įvykdyti dokumento užduotį, greitai surasti ir tvarkingai naudoti jo informaciją, dokumentas turi būti gerai parengtas, tinkamai įformintas ir juridiškai galiojantis. Tam įvardyti dabar vartojamas terminas *dokumentų valdymas*. Dokumentų valdymas – valstybės ar savivaldybės institucijos, įstaigos ar įmonės, valstybės įgalioto asmens, nevalstybinės organizacijos, privataus juridinio asmens vidaus administravimo sritis, apimanti dokumentų rengimą, tvarkymą, apskaitą, saugojimą. Šiuo metu žmonės turi daug galimybių pasirinkti informacijos fiksavimo būdus ir priemones. Trečiajame tūkstantmetyje labai padidėjo sukuriamos informacijos apimtys, visuomenė vis labiau ima priklausyti nuo informacinių technologijų. Informacinėje visuomenėje dokumentų išsaugojimas ir jų valdymas įgauna vis didesnę reikšmę. Efektyvus dokumentų valdymas yra viena iš demokratijos realizavimo sąlygų, kad būtų užtikrintas informacijos valdymo skaidrumas, dokumentų išsaugojimas ir archyvavimas.

Dokumentų valdymas ateityje įsivaizduojamas nenaudojant popieriaus ir tai įgyvendinti turėtų padėti perėjimas prie elektroninių dokumentų rengimo, tvarkymo, saugojimo ir pan. Toks dokumentų valdymo būdas padės sutaupyti laiko, greičiau gauti ir perduoti informaciją, bus paprasčiau surasti reikiamą dokumentą, taip pat turėtų būti lengviau peržiūrėti ir į archyvą jau patekusius dokumentus. Be abejo, nemažai investicijų pareikalaus programų apsaugojimas nuo neteisėtų veiksmų, informacijos nutekimo ir pan. Griežti reikalavimai turi būti taikomi ne tik dokumentų rengimui ir įforminimui, bet ir disponavimui jais, turi būti griežtai numatyta, kas gali juos administruoti, archyvuoti ir t. t. Šiuo metu pagrindiniai norminiai aktai, kuriais vadovaujasi veiklos dokumentus rengiančios įstaigos, yra šie:

***Dokumentų rengimo taisyklės**, patvirtintos Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. V-117 „Dėl dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo“.

***Dokumentų tvarkymo ir apskaitos taisyklės**, patvirtintos Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. V-118 „Dėl dokumentų tvarkymo ir apskaitos taisyklių patvirtinimo“.

***Elektroninių dokumentų valdymo taisyklės**, patvirtintos Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. V-158 „Dėl Elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“.

***Nevalstybinių organizacijų ir privačių juridinių asmenų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos taisyklės**, patvirtintos Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m.

gruodžio 20 d. įsakymu Nr. V-152 „Dėl Nevalstybinių organizacijų ir privačių juridinių asmenų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos taisyklių patvirtinimo“.

***Bendrųjų dokumentų saugojimo terminų rodyklė**, patvirtinta Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. kovo 9 d. įsakymu Nr. V-100 „Dėl bendrųjų dokumentų saugojimo terminų rodyklės patvirtinimo“.

Dokumentai atspindi organizacinę, gamybinę, praktinę ir kitokią žmonių veiklą. Juose išlieka informacija, kuri yra būtina kasdieniame darbe ir išlieka kaip palikimas kitoms kartoms. Taigi dokumentų valdymas – tai informacijos valdymas. Teisingai parengti dokumentai padeda ne tik sėkmingai veikti įstaigoms, bet ir turtina Lietuvos Respublikos archyvus. Valstybės ar savivaldybės institucijos, įstaigos ar įmonės veiklos dokumentai turi būti efektyviai valdomi ir prieinami jos pačios ir kitų asmenų poreikiams tenkinti, apsaugoti nuo sugadinimo, praradimo, neteisėto naudojimo, pakeitimo, naikinimo.

Akivaizdu, kad popieriuje išspausdinta informacija negali užtikrinti efektyvaus keitimosi informacija proceso, ypač jei partneris yra kitame mieste ar kitoje šalyje. Šiame etape tradicinę informacijos laikmeną, popierių turi pakeisti netradicinės – elektroninės laikmenos (elektroniniai dokumentai). Tik tokiu būdu galimas efektyvus priimamų sprendimų informacinis aprūpinimas. Elektroniniai dokumentai skiriasi įvairiomis formomis, saugojimo atmintyje būdais ir jų valdymu. Dokumentai kompiuterizuotose sistemose apima ne tik įprastinius popierinius dokumentus, bet ir kitą įvairiausios kilmės skaitmeninę informacijos formą. Dokumentas gali būti sudarytas iš vieno arba daugelio atskirų objektų, pvz., elektroninių lentelių, atvaizdų, t. y. nuskenuoti popieriniai dokumentai ir fotografijos; skaitmeninių faksų pranešimų, pvz., duomenų iš matavimo sistemų; duomenų rinkinių ir lentelių iš duomenų bankų; skaitmeninių reklaminių filmukų, ekrano atvaizdų – garso ir kalbos klipų⁷. Elektroninių dokumentų sistemų įdiegimas palengvintų ir dokumentų srauto valdymą, dokumentų apskaitą ir archyvavimą, nes tai yra labai svarbi kiekvienos organizacijos darbo dalis. Tinkamas ir laiku atliekamas dokumentų registravimas, perdavimas atsakingam asmeniui atsakyti į jį bei išsiuntimas yra daug laiko ir žmogiškųjų resursų reikalaujantis darbas, todėl turi būti tinkamai organizuoti atitinkami procesai. Organizacijos vadovas yra atsakingas už tinkamą organizacijos darbo organizavimą, todėl jam yra privalu sekti ar tinkamai yra suvaldomi dokumentų srautai. Jeigu nėra kompiuterizuotos sistemos,

⁷ Plačiau žr. *Elektroninių dokumentų valdymo taisyklės*, patvirtintos Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. V-158 „Dėl Elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“.

nėra galimybės objektyviai ir sąlyginai mažomis laiko sąnaudomis šią kontrolę vykdyti. Sunku nustatyti žmonių darbo našumą, nustatyti, kaip paskirstomi darbai kolektyve. Esant paprastai, nekompiuterizuotai dokumentų valdymo sistemai apsunkinama konkretaus dokumento paieška. Organizacija, siekdama supaprastinti gaunamų, ruošiamų, siunčiamų dokumentų apskaitą, naudoja žurnalus ir registrus, kuriuose daromi įrašai siekiant užfiksuoti dokumento būklę (priėmimo, perdavimo, išnagrinėjimo faktai). Ypač didelėse organizacijose ar įmonių grupėse organizacijos padaliniai skirtingai organizuoja savo darbą, kiekvienas iš jų turi pasitvirtinęs skirtingus dokumentacijos planus, tokio pačio tipo dokumentai registruojami į skirtingus registrus, o tai labai apsunkina darbo efektyvumo kontrolę.

Dokumentų srautui efektyviai valdyti organizacijose turėtų būti sukurtos užduočių vykdymo terminų kontrolės sistemos, įdiegtų dokumentų rengimo elektroninės priemonės (dokumentų šablonų bibliotekos, automatizuotų dokumentų rengimo procesų: persiuntimo rengėjams, vizuotojams, pasirašantiems, tvirtinantiems ir kt. procesų); sistemoje susietų dokumentų ir bylų tvarkymo ir apskaitos priemonių elektroninių versijų: paklausimo – atsakymo ryšys, automatinio įtraukimo (užregistravus) į bylas galimybė; dokumentacijos planų, jų papildymų sąrašų, registrų sąrašų, bylų aprašų ir sąrašų, dokumentacijos planų suvestinių ir kt. Dalyje įstaigų jau yra įdiegtos panašios dokumentų valdymo sistemos, tik ne visada techniškai tinkamai pritaikoma tam tikros įstaigos veiklai, dar pastebėtinai įvairios spragos, kurios trikdo veiklą, paprastai elektroninės sistemos tik dubliuoja popierinių dokumentų rengimą, nes informacija kaupiama tiek kompiuterinėse laikmenose, tiek segtuvuose. Minėtinos ir kitos problemos. Nors, nepriklausomai nuo to, ar informacija teikiama popierinėje laikmenoje, ar elektroniniame dokumente, privalomi tie patys dokumentų įforminimo reikalavimai, vis dėlto atsiranda tam tikrų skirtumų. Pavyzdžiui, elektroniniame dokumente įprastą parašą keičia skaitmeninis. Tik jo naudojimas dar nėra aiškiai apibrėžtas, todėl ne visais galimais atvejais juo naudojasi. Su tuo glaudžiai susijęs ir juridškai neišaiškintas parašo ir vizavimo sąvokų santykis. Nėra suformuotos ir aiškios dokumentų archyvavimo galimybės, nėra tiksliai žinoma, kas atsitiktų, jeigu sugestų kompiuterinės sistemos serveriai, kas atsakingas už kompiuterinį archyvą, koks jo patikimumas ir ar jis teisiškai tolygus popieriniam dokumentui. Be to, reiktų analizuoti ir visų įstaigų bendrą elektroninę dokumentų tvarkymą, juk elektroninis dokumentų valdymas yra palankus ir efektyvus toje pačioje organizacijoje, ypač jeigu ji yra didelė ir turi ne vieną padalinį skirtinguose miestuose. Tačiau tarp skirtingų institucijų tokio bendravimo

nenumatyta, todėl tenka naudotis senuoju popierinių dokumentų tvarkymo būdu. Taip pat yra atvejų, kai dokumentas dėl asmens duomenų apsaugos ar slaptumo negali būti perduodamas elektroniniu būdu. Taigi elektroninio dokumentų valdymo problemų dar likę nemažai ir jos gana vangiai sprendžiamos, nes tam, kad būtų sukurta tobula sistema, reikia suburti profesionalią dokumentų valdymą, įstaigos veiklą išmanančių ir informacinių technologijų specialistų komandą, gebančią kruopščiai ir apgalvotai parengti programą, kuri būtų ne tik saugi, aiški, bet ir lanksti, kad būtų galima ją pritaikyti netgi vėliau atsirasantiems tiek įstaigos struktūros, tiek dokumentų valdymo pakitimams. Be to, nereikia pamiršti ir žmonių, kurie turi dirbti mokėdami valdyti kompiuterinių dokumentų sistemą. Dažnai pamirštama, kad darbuotojus reikia mokyti dirbti šia sistema, rengti seminarus senoms žinioms atnaujinti ar naujoms suteikti. Nepakanka įžanginių seminarų, nes daugiausia klausimų kyla tada, kai pradedama naudotis šia sistema, kai atsiranda nekasdienių atvejų ir reikia rasti sprendimus. Tad turi būti apmąstytas ir atitinkamo darbuotojo, atsakingo už šios sistemos tinkamą funkcionavimą ir pritaikymą konkrečioms reikmėms, etatas.

IŠVADOS

Raštvedyba nuo Lietuvos nepriklausomybės atgavimo iki šių dienų akivaizdžiai pakito: tiek dokumentų rengimas, tiek jų įforminimas bei pati dokumentų kalba gerokai patobulėjo.

Nuo 1993 m. dokumentų kalbos ir rengimo reikalavimai nuolat buvo atnaujinami ir tobulinami. Kito dokumentų rengimą ir tvarkymą įvardijančios sąvokos: *raštvėdyba* buvo pervardyta į *dokumentų valdymą*. Intensyviausiai teisės aktai, reglamentuojantys dokumentų valdymą, jų saugojimo terminus, kito nuo 1993 m. iki 1997 m. Buvo tikslinamos, keičiamos su dokumentų tvarkymu susijusios sąvokos, dokumentų rengimo ir įforminimo reikalavimai, dokumentacijos planų ir dokumentų saugojimo reikalavimai.

Atsižvelgus į pokyčius, atsiradusius dėl informacijos srautų didėjimo, poreikio greičiau ir efektyviau keisti informaciją, daugelis dokumentų valdymą reglamentuojančių teisės aktų buvo vėl pakeisti 2011 m. Didėjantys intervalai tarp teisės aktų keitimų rodo, kad dokumentų valdymo reikalavimai tampa vis labiau stabilesni, geriau atitinka šiandieninius dokumentų administracijos poreikius. Elektroninių dokumentų rengimo taisyklės ir ketinimai pritaikyti informacines technologijas dokumentų rengimui yra dar vienas žingsnis modernumo link, tačiau tai kol kas kelia daugiau neišspręstų problemų nei teikia privalumų. Iškeltos elektroninių dokumentų valdymo problemos rodo, kad elektroninių dokumentų valdymo

sistema turi būti tobulinama ir praktiškai pritaikoma, atsižvelgiant į institucijos veiklą, pobūdį, struktūrą ir pan.

LITERATŪRA

1. Akelaitis, G., Pečkuvienė, L., Žilinskienė V. *Specialybės kalba. Administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009.
2. Baltrūnienė, V. *Įstaigų veiklos dokumentavimas*. Vilnius: Ciklonas, 2010.
3. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. kovo 30 d. įsakymas Nr. 19 „Dėl Dokumentų rengimo ir įforminimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2001, Nr. [30-1009](#).
4. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. gruodžio 28 d. įsakymas Nr. 88 „Dėl Raštvedybos taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2002, Nr. [5-211](#).
5. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2006 m. gegužės 25 d. įsakymas Nr. V-58 „Dėl Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. kovo 30 d. įsakymo Nr. 19 „Dėl Dokumentų rengimo ir įforminimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. Valstybės žinios. 2006, Nr. [60-2169](#).
6. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2005 m. lapkričio 2 d. įsakymas Nr. V-111 „Dėl Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. gruodžio 28 d. įsakymo Nr. 88 „Dėl Raštvedybos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. Valstybės žinios. 2005, Nr. [132-4773](#).
7. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2006 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. V-12 „Dėl Elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-268.
8. Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. gruodžio 20 d. įsakymas Nr. V-152 „Dėl Nevalstybinių organizacijų ir privačių juridinių asmenų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2012-01-05, Nr. 2-63.
9. Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. V-158 „Dėl Elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2011, Nr. 32-1534.
10. Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. kovo 9 d. įsakymas Nr. V-100 „Dėl bendrųjų dokumentų saugojimo terminų rodyklės patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2011, Nr. 32 -1534.
11. Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-117 „Dėl dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo“, Valstybės žinios. 2011, Nr. 88-4229.
12. Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-118 „Dėl dokumentų tvarkymo ir apskaitos taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2011, Nr.: 88 -4230.
13. Rinkevičienė, A. *Dokumentų rengimo naujovės ir kalbos aktualijos*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007 (a).
14. Rinkevičienė A. *Oficialiųjų ir kitų raštų rengimas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007 (b).
15. Vladarskienė, R. *Dokumentų tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2003.
16. Vladarskienė, R. *Sintaksinių priemonių ypatybės valstybės dokumentų kalboje*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.
17. Vonsavičius, B. Dokumento ir jo sąvokos istorinė raida. *Jurisprudencija*, 2003, 39 (31): 28–39.
18. http://ualgiman.dtiltas.lt/kanceliarine_kalba.html [žiūrėta 2013-07-17].

FROM CLERICAL WORK TOWARDS MANAGEMENT OF DOCUMENTS (1990-2013): ISSUES AND PROBLEMS

Danutė Strazdienė*

Aleksandras Stulginskis University

Rasa Dobržinskienė**

Mykolas Romeris University

Summary

The document is an important historical heritage. Every historical period determined different features of writing and drawing documents. Every document has to follow specific rules and orders that it would be a historically helpful source. Society development and new technologies enhance new requirements of drafting and using documents.

The written documents are the main form of activity of state and human from the appearance of the script. The script in our country comes up in the period of Great Duchy of Lithuania, but the language of the script was old Byelorussian. Lithuanian was legitimated as state language only in the beginning of XX century in the Constitution of the Republic of Lithuania.

This article provides a brief overview of the development of document drafting in the period of 1990–2013. It is important to say, that the main documents were written in Russian long time – till 1988. It was impediment to the development of Lithuanian and language of documents. But the Act of Independence of Lithuania on March 11, 1990, conditioned political, historical and social changes in Lithuania. It made real foundation to the change of legislation of administrative work. So the aim of the article is to discuss the evolution of drafting of documents in the period of 1990–2013. During this time document drafting legislation varied, swapped time after time until the system of document management was modernized and sophisticated. The language of documents shifted too: translations of the Russian expressions were renounced and after some time the clerical language was standardized. The form of document has also changed. We have laws, which regulate the administrative work, but there are other actual problems as well. Nowadays, people have many opportunities to choose the features of fixing information. The saving and management of the documents get over and over major role in information society. Management of the documents has vision not to use paper in the future, they will be only electronic. That way of managing documents will economize time, it will be faster to get and to give information, it will be easy to find documents in archive and so on. But security, problems of revealing information and some other problems must be solved. It's necessary to have strict requirements which must be used to protect electronic documents, to determine their managing, administration, to solve problems of protection of personal data using the electronic signature.

Keywords: clerical work, management of documents, management of Electronics documents, rules of drafting of documents.

Danutė Strazdienė*, Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos, apskaitos ir finansų instituto lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: retorika ir komunikacija, dokumentų valdymas ir kalba, draudimas.

Danutė Strazdienė*, Aleksandras Stulginskis University Institute of Economics, Accounting and Finance, lecturer. Research interests: rhetorics and communication, management and language of documents, insurance

Rasa Dobržinskienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: kalbos kultūra, specialybės kalbos kultūra, dokumentų valdymas ir kalba, pragmatinė lingvistika, televizijos ir spaudos reklamų kalba.

Rasa Dobržinskienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: culture of language, professional language, management and language of documents, pragmatic linguistics, language of advertisements and commercials.

DARBUOTOJŲ TEISIŲ APSAUGA VERSLO AR JO DALIES PERDAVIMO ATVEJU

Milana Striuogienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673*

El. paštas: milana.striuogiene@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojama apsauginių teisės normų, reglamentuojančių darbuotojų interesų užtikrinimą verslo ar jo dalies perdavimo metu, įgyvendinimo problematiką. Straipsnį sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje pateikiama verslo ar jo dalies perdavimo samprata pagal Darbo kodekso 138 straipsnį kaip pagrindas darbuotojų teisių apsaugai. Siekiant išryškinti šios normos nuostatų teisinio reguliavimo tikslus, antrojoje dalyje pristatomas darbo santykių stabilumo principas, jo išraiška teisinėse nuostatose. Trečiojoje dalyje detalizuojamos darbdavių prievolės darbuotojams perduodant verslą ar jo dalį.

Atlikus tyrimą, prieinama prie išvadų, jog įstatymų leidėjas imperatyviai nurodo konkrečias darbdaviams tenkančias pareigas saugoti darbuotojų teises. Tokią padėtį sąlygoja poreikis užtikrinti fundamentalaus darbo teisėje – darbo santykių stabilumo – principo įgyvendinimą verslo ar jo dalies perdavimo atveju, kai tikimybė jį pažeisti yra ypač didelė.

Pagrindinės sąvokos: darbuotojų teisių apsauga, verslo ar jo dalies perdavimas, darbo santykių stabilumo principas, teisiniai darbo santykiai.

ĮVADAS

2012 m. gruodžio 1 dieną įsigaliojo Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – Darbo kodekso)¹ pakeitimai, kuriais siekiama tinkamai įgyvendinti Tarybos 2001 m. kovo 12 d. direktyvą Nr. 2001/23/EB² dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo nuostatas. Iki to laiko galiojusi Darbo kodekso 138 straipsnio 2005 m. gegužės 12 d. įstatymo Nr. X-188 redakcija aiškiai nenumatė, kad verslo ar jo dalies perdavimo atveju darbuotojai pereina kartu su verslu (ar jo dalimi). Dėl to praktikoje kildavo darbdavio elgesio neaiškumų, kuriais neretai buvo pažeidžiami darbuotojų interesai. Šiuo metu Darbo kodekso 138 straipsnyje tiesiogiai nurodytos darbuotojams suteikiamos papildomos garantijos. Įtvirtinta, jog verslo ar jo dalies perdavimo atveju darbo santykiai tęsis tokiais pačiomis sąlygomis verslo perėmėjo įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje, nepaisant verslo ar jo dalies perdavimo teisinio pagrindo; pakeisti

¹ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.64-2569.

² Tarybos 2001 m. kovo 12 d. direktyva 2001/23/EB, dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo ar arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo, iš dalies pakeičianti Direktyvą 77/187/EEB ir Direktyvą 98/50/EEB bei jas konsoliduojanti [2001] OL L82/16.

darbo sąlygas ar nutraukti darbo sutartį dėl verslo ar jo dalies perdavimo draudžiama. Taip pat apie būsimą verslo ar jo dalies perdavimą darbuotojui turi būti pranešta iš anksto raštu ne vėliau kaip prieš dešimt darbo dienų, nurodant verslo ar jo dalies perdavimo datą, teisinį pagrindą, tokio perdavimo ekonominius ir socialinius padarinius darbuotojui.

Be to, prieš verslo ar jo dalies perdavimą darbdavys privalės ne tik informuoti darbuotojų atstovus apie verslo ar jo dalies perdavimą, tačiau ir su jais konsultotis prieš priimdamas sprendimą dėl įmonės verslo ar jo dalies perdavimo.

Temos aktualumas. Darbo kodekso 138 straipsnyje išreikštas detalus įstatymų leidėjo reguliavimas suponuoja mažesnę socialinių partnerių konfliktų tikimybę, tačiau nepašalina jos grėsmės. Todėl tikslinga paanalizuoti pačią verslo ar jo dalies perdavimo sampratą Darbo kodekso 138 straipsnio normos aspektu. Atkreiptinas dėmesys, kad ji nesutampa su Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – Civiliniame kodekse)³ įtvirtintu reguliavimu. Svarbu suprasti aptariamo Darbo kodekso straipsnio tikslą, žinoti konkrečias darbdaviams tenkančias prievoles.

Tyrimo tikslas – ištirti teisės normų, reglamentuojančių darbuotojų interesų apsaugą verslo ar jo dalies perdavimo metu, įgyvendinimo problematiką.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) pateikti verslo ar jo dalies perdavimo sampratą Darbo kodekso 138 straipsnio aspektu;
- 2) pristatyti darbo santykių stabilumo principą, jo išraišką teisinėse nuostatose;
- 3) apibūdinti darbdaviams tenkančias įvykdyti prievoles darbuotojams perduodant verslą ar jo dalį.

Tyrimo metodai: istorinis, lingvistinis, lyginamasis, loginės analizės, sisteminės analizės, teleologinis.

VERSLO AR JO DALIES PERDAVIMO SAMPRATA DARBO KODEKSO 138 STRAIPSNIO ASPEKTU

Darbo kodekso 138 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad įmonės, įstaigos, organizacijos savininko, jų pavaldumo, steigėjo ar pavadinimo pasikeitimas, įmonės, įstaigos ar organizacijos sujungimas, padalijimas, išdalijimas ar prijungimas prie kitos įmonės, įstaigos ar organizacijos, verslo ar jo dalies perdavimas negali būti teisėta priežastis nutraukti darbo

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr.74-2262.

santykius. Tokiu būdu įstatymų leidėjas įvardija galimus verslo ar jo dalies perdavimo būdus, tačiau nepateikia jų sampratos esmės. Minėta, kad Darbo kodekso 138 straipsnio tikslas – Tarybos 2001 m. kovo 12 d. direktyvos Nr. 2001/23/EB dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo (toliau – Direktyvos) įgyvendinimas. Todėl verslo ar jo dalies perdavimo samprata aiškintina atsižvelgiant į šios Direktyvos turinį.

Pagal Direktyvos 1 straipsnį verslo ar jo dalies perdavimas – tai teisinis įmonės, verslo arba įmonės ar verslo dalies perdavimas kitam darbdaviui ar teisinis susijungimas (1 dalies a punktas); kai toks veiksmas išlaiko ūkio subjekto tapatybę, t. y. išlaiko organizuotą išteklių grupę, kurios tikslas yra ūkinė veikla, nepriklausomai nuo to, ar ta veikla yra pagrindinė ar pagalbinė (1 dalies b punktas); šis veiksmas gali būti atliekamas valstybės ir privačiose įmonėse, kurios verčiasi ūkine veikla, nesvarbu, ar jos veikia siekdamos pelno, ar ne (1 dalies c punktas).

Verslo ar jo dalies perdavimo sąvoka plėtojama atitinkamuose Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) sprendimuose ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT), perimančio šių sprendimų aiškinimą, praktikoje. Šiuo aspektu ypač reikšminga yra LAT 2012 m. vasario 20 d. nutartis⁴, kurioje apibendrinti ir suformuluoti kriterijai spręsti dėl verslo ar jo dalies perdavimo sampratos. Nė vienas įvardintas kriterijus neturi prioritetingos reikšmės kitų atžvilgiu. Būtina atlikti visų sudėtinių elementų analizę, ir tik konstatavus jų visetą pagal faktines aplinkybes galima konkrečiu atveju įvardinti, ar įvyko verslo ar jo dalies perdavimas.

LAT 2012 m. vasario 20 d. nutartyje iš gausios ESTT praktikos taikant Direktyvas 2001/23/EB ir 177/87/EEB išskiria pagrindinius kriterijus, kuriais remdamasis ESTT konkrečiais atvejais konstatuoja, kad įvyko įmonės ar verslo perdavimas, patenkantis į Direktyvos taikymo sritį. **Pirmas** kaip lemiamas **veiksny**s nurodomas įmonės veiklos pobūdžio ir perimtos **veiklos tapatumo išlaikymas**, t. y. faktas, kad naujasis darbdavys tęsia ar atnaujina ūkio subjekto valdymą, išsaugodamas jo tapatumą. **Antru** perdavimo faktą įrodančiu **kriterijumi įvardijamas perduodamo objekto pripažinimas stabiliu**

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *N. Ch., T. K., L. M., M. P. ir G. V. v. likviduojama UAB „Baltic engineering centre“* (bylos Nr. 3K-3-40/2012 m.).

ekonominiu vienetu, t. y. perdavimu nebus laikomi tokie atvejai, kai sudaromi vienkartiniai susitarimai dėl specifinių, konkrečių darbų atlikimo⁵.

Stabiliai veikiančiu ekonominiu subjektu pripažįstamas toks, kurio veikla neapsiriboja vienos konkrečios darbo sutarties vykdymu (1995 m. rugsėjo 19 d. sprendimo Rygaard, C-48/94, Rink. p. I-2745, 20 punktas; kt.). Subjekto sąvoka reiškia asmenų ir išteklių bendrą organizavimą, leidžiantį vykdyti ekonominę veiklą, kuria siekiama savarankiško tikslo (1997 m. kovo 11 d. sprendimo Süzen, C-13/95, Rink. p. I-1259, 10 punktas; kt.)⁶.

Verslo ar jo dalies perdavimo apibrėžimas kiekvienu atveju yra fakto klausimas, todėl svarbu atsižvelgti į visas nagrinėjamam atvejui reikšmingas aplinkybes, kaip antai, **į įmonės ar verslo rūšį, materialių išteklių (kilnojamojo ir nekilnojamojo turto) perdavimą ar neperdavimą, nematerialių išteklių vertę perdavimo metu, pagrindinių darbuotojų perėjimą pas naują įmonės savininką, klientų perdavimą, veiklos panašumą iki ir po perdavimo ir pan.**, tačiau visos šios aplinkybės negali būti vertinami izoliuotai (...) ⁷ Turi būti konstatuotas šių aplinkybių visetas.

Darbo teisės literatūroje pateikiama sąlyginė verslo ar jo dalies perdavimo būdų klasifikacija pagal prigimtį:

31. verslo ar jo dalies perdavimas reorganizuojant juridinį asmenį;
32. verslo ar jo dalies perdavimas teisinių sutarčių pagrindu;
33. paslaugų teikimo perdavimas (funkcinis paslaugų perdavimas)⁸.

Juridinių asmenų reorganizavimą reglamentuoja Civilinis kodeksas. Pagal šio kodekso 2.95 straipsnio 2 dalį reorganizavimas – tai juridinio asmens pabaiga be likvidavimo procedūros. Galimi reorganizavimai jungimo (prijungimo ir sujungimo), o taip pat skaidymo (išdalijimo ir padalijimo) būdais (Civilinio kodekso 2.97 straipsnis). Verslo ar jo dalies perdavimas teisinių sutarčių pagrindu atsiranda pirkimo-pardavimo, nuomos, panaudos, dovanojimo ar kitų sutarčių pagrindu⁹. Funkcinių paslaugų perleidimu kitam subjektui vadinama tokia situacija, kai keičiasi paslaugų teikėjas, pavyzdžiui, teikiantis vienokio ar kitokio pobūdžio paslaugas subjektas nusprendžia savo verslą perleisti kitam subjektui ar subjektams¹⁰.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Supra* note 4.

⁷ *Ibid.*

⁸ MAČIULAITIS, V. Darbo santykių stabilumo principo užtikrinimas perduodant įmonę, verslą ar jų dalis. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4 (2): p. 564.

⁹ *Ibid.* p. 567-569.

¹⁰ *Ibid.* p. 570.

Nurodyta klasifikacija susistemina verslo ar jų dalių perdavimo būdus, leidžia išskirti perdavimo būdų ypatumus. Nepaisant šios skirtybės, pati verslo ar jo dalies perdavimo samprata apibūdinama pagal LAT 2012 m. vasario 20 d. nutartyje įvardintus elementus.

Apibendrinant galima teigti, kad verslo ar jo dalies perdavimo samprata Darbo kodekso 138 straipsnio aspektu apibrėžtina atsižvelgiant į faktines aplinkybes. Jos turi pagrįsti tokius kriterijus kaip antai: perduotos-perimtos veiklos tapatumo išlaikymas, perduodamo objekto pripažinimas stabiliu ekonominiu vienetu, įmonės ar verslo rūšies atitiktis, materialių išteklių (kilnojamojo ir nekilnojamojo turto) perdavimas ar neperdavimas, nematerialių išteklių vertė perdavimo metu, pagrindinių darbuotojų perėjimas pas naują įmonės savininką, klientų perdavimas, veiklos panašumas iki ir po perdavimo ir pan. Nė vienas įvardintas kriterijus neturi prioritetinės reikšmės kitų atžvilgiu. Būtina atlikti visų sudėtinių elementų analizę, ir tik konstatavus jų visetą galima konkrečiu atveju įvardinti, įvyko verslo ar jo dalies perdavimas ar ne.

DARBO SANTYKIŲ STABILUMO PRINCIPAS

Svarbiausia darbo teisės funkcija yra apsauginė (socialinė). „Darbo teisės paskirtis – ne tik užtikrinti darbuotojų saugą darbe, užkirsti kelią darbdavio savivalei (nepagrįstiems atleidimams iš darbo, viršvalandžiams ir t. t.), bet ir užtikrinti žmogaus teises darbo procese. Todėl reguliuojant darbo procesus būtina atsižvelgti į konkretaus darbuotojo poreikius ir lūkesčius“.¹¹ Įgyvendindamas apsauginę funkciją įstatymų leidėjas įtvirtino Darbo kodekso 2 straipsnio 1 dalies 8 punkte darbo santykių stabilumo principą.

Teisės principais vadinami „svarbiausi teisės esmės konkretėjimo, reikšimosi būdai, arba pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir būtų humanizuojami bei demokratizuojami“.¹² Toks apibūdinimas padeda suprasti konkrečių teisės principų turinį, jų įtaką teisiniam reguliavimui.

Darbo kodekso komentaro autorių nuomone darbo santykių stabilumo principas reiškia, kad darbo teisiniai santykiai turi atitikti nuolatinumo kriterijus. Juo siekiama apsaugoti darbuotojus nuo pernelyg didelės darbo santykių kaitos ir nepagrįsto darbo santykių nutraukimo. Šis principas kyla iš vadinamojo darbo sutarčių priežastingumo principo,

¹¹ Nekrošius, I., *et al. Darbo teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008, p. 22.

¹² Vaišvila, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 123-124.

nustatančio, kad neterminuotos darbo sutartys atitinka nuolatinės darbo vietas ir, atvirkščiai, terminuotos darbo sutartys atitinka laikinus darbus.¹³

Darbo santykių stabilumo principas kaip vertybinė darbo teisės orientacija, nurodanti, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kildinama iš Tarptautinės darbo organizacijos (toliau – TDO) konvencijos Nr. 158 dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva¹⁴ nuostatų, taip pat neabejotinai jis išreikštas ir šiame straipsnyje minimoje Direktyvoje. Šiuose teisės aktuose apibrėžta darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva kai nėra darbuotojo kaltės pagrindai ir tvarka bei nurodyti atvejai, kuomet nėra priežasties nutraukti darbo sutartį. Analizuojamų teisės aktų turinys leidžia išskirti keturis darbo santykių stabilumo principo aspektus:

„1) darbo teisiniai santykiai darbdavio iniciatyva gali būti nutraukti tik dėl svarbios priežasties;

2) darbuotojas apie darbo sutarties nutraukimą turi būti iš anksto tinkamai įspėtas, išskyrus atvejus, kai dėl įstatyme numatytų svarbių priežasčių darbo santykiai negali tęstis, arba kai darbuotojas neatlieka ar netinkamai atlieka savo pareigas;

3) jeigu darbuotojas atleidžiamas iš darbo dėl aplinkybių, dėl kurių atsiradimo jis nėra kaltas, jam išmokama tam tikra piniginė kompensacija ar kitokios išmokos;

4) sustiprintos darbo santykių stabilumo garantijos nustatytos kai kurioms socialiai labiau pažeidžiamų asmenų kategorijoms (nėščioms moterims ir auginantiems vaikus darbuotojams, sergantiems ir sužalotiems darbe darbuotojams ir kt.)“.¹⁵

Akivaizdu, kad darbo santykių stabilumo principas įgyvendinamas detalizuojant darbo sutarčių nutraukimo procedūras. Priklausomai nuo darbo santykių pasibaigimo pagrindo šios procedūros skiriasi. Direktyvos 4 straipsnio 1 dalies nuostata, pagal kurią „įmonės, verslo arba įmonės ar verslo dalies perdavimas pats savaime nėra pagrindas, kuriuo remdamasis pardavėjas ar perėmėjas gali atleisti iš darbo“, perkelta į Darbo kodekso 138 straipsnio 1 dalį, draudžia atleisti darbuotoją iš darbo minėtu pagrindu. Tokiu būdu įtvirtinama darbo santykių stabilumo principo atmaina – savaiminis darbo santykių tęstinumo principas.

¹³ Nekrošius, I., et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Pirmas tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 33-34.

¹⁴ Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 158 dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva [interaktyvus], 1982, [žiūrėta 2013-10-28]. <<http://www.socmin.lt/index.php?-1823334488>>.

¹⁵ Nekrošius, I., et al. *Darbo teisė: vadovėlis*. *Supra* note 11, p. 28.

DARBDAVIŲ PRIEVOLĖS DARBUOTOJAMS PERDUODANT VERSLĄ AR JO DALĮ

Pagal Darbo kodekso 138 straipsnio 2 dalį verslo ar jo dalies perdavimo atveju darbo santykiai tęsiasi tokiomis pačiomis sąlygomis verslo perėmėjo įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje, nepaisant verslo ar jo dalies perdavimo teisinio pagrindo. Pakeisti darbo sąlygas ar nutraukti darbo sutartį dėl verslo ar jo dalies perdavimo draudžiama. Apie būsimą verslo ar jo dalies perdavimą darbuotojui turi būti pranešta iš anksto raštu ne vėliau kaip prieš dešimt darbo dienų, nurodant verslo ar jo dalies perdavimo datą, teisinį pagrindą, tokio perdavimo ekonominius ir socialinius padarinius darbuotojui. Ši Darbo kodekso norma imperatyviai draudžia darbdaviams pakeisti darbuotojų darbo sąlygas ar nutraukti darbo sutartis dėl verslo ar jo dalies perdavimo, taip pat nustato pareigą apie perdavimą iš anksto raštu ne vėliau kaip prieš dešimt darbo dienų informuoti konkretų darbuotoją, nurodant atitinkamą informaciją. Nurodytas darbdaviams tenkančių prievolių sąrašas nėra baigtinis.

Pagal Direktyvos 7 straipsnį darbdavys perdavėjas ir darbdavys perėmėjas privalo informuoti savo atitinkamų darbuotojų, kuriems turėjo įtakos perdavimas, atstovus apie perdavimo datą arba siūlomą perdavimo datą, perdavimo priežastis, perdavimo teisinius, ekonominius ir socialinius padarinius darbuotojams, priemones, numatytas darbuotojų atžvilgiu. Perdavėjas privalo tokią informaciją savo darbuotojų atstovams pateikti iš anksto, prieš atliekant perdavimą. Perėmėjas privalo tokią informaciją savo darbuotojų atstovams pateikti iš anksto ir bet kuriuo atveju prieš tai, kol perdavimas dar nėra padaręs tiesioginės įtakos darbuotojų darbo sąlygų ir užimtumo pasikeitimui. Jeigu perdavėjas arba perėmėjas numato priemones savo darbuotojų atžvilgiu, jis dėl to iš anksto konsultuojasi su savo darbuotojų atstovais, kad būtų pasiektas susitarimas. Šios Direktyvos nuostatos turinys pakartotas ir Darbo kodekso 47 straipsnio 4 dalyje, kurioje numatyta, kad prieš priimdamas sprendimą dėl įmonės reorganizavimo, verslo ar jo dalies perdavimo ir kitus sprendimus, galinčius turėti esminės įtakos darbo organizavimui įmonėje ir darbuotojų teisei padėčiai, darbdavys privalo informuoti darbuotojų atstovus ir konsultotis su jais dėl tokio sprendimo priežasčių bei teisinių, ekonominių ir socialinių padarinių darbuotojams ir dėl numatytų priemonių galimiems padariniams išvengti arba jiems sušvelninti.

Informavimas – informacijos (duomenų) perdavimas darbuotojų atstovams, siekiant supažindinti su reikalo esme (Darbo kodekso 47 straipsnio 1 dalis). Praktikoje kyla ginčų dėl informacijos pateikimo tvarkos (taip pat ir formos). Reikia pastebėti, kad Lietuvos

Aukščiausiasis Teismas dar 2004 metais yra išaiškinęs: „Kokia forma darbdavys turėtų pateikti informaciją darbuotojų atstovams, įstatymas nenustato. Darbo kodekso 47 straipsnio 5 dalyje nustatyta, jog informacijos pateikimo sąlygos ir tvarka nustatoma kolektyvinėse sutartyse. (...) Iš Darbo kodekso 22 straipsnio 1 dalies 7 punkto turinio darytina išvada, kad negalima tapatinti teisės gauti informaciją iš darbdavių su teise kopijuoti dokumentus. Teisė kopijuoti dokumentus sietina su teise turėti dokumentų kopijas, naudotis jomis savo nuožiūra, o darbdavio pareiga „pateikti informaciją” ar darbuotojų atstovų teisė „gauti informaciją” aiškintina kaip darbuotojų atstovo galimybė tik susipažinti su dokumento turiniu“.¹⁶ Laikomasi nuomonės, kad konkreti informavimo tvarka turi būti objektyvizuota kolektyvinėse sutartyse, ar kituose darbdavio ir darbuotojų atstovų susitarimuose. Nesant nustatytos informacijos duomenų perdavimo tvarkos, darbuotojų atstovai negali reikalauti pateikti informaciją konkrečia forma, t. y. reikalauti konkrečių dokumentų kopijų. Darytina išvada, kad informavimo formos „raštu“ pasirinkimas – darbdavio subjektinė teisė.

Konsultavimu turi būti siekiama abi šalis tenkinančio sprendimo. Konsultacijų rezultatai įforminami protokolu (Darbo kodekso 47 straipsnio 7 dalis). Pagal Darbo kodekso 47 straipsnio 1 dalį konsultavimas – pasikeitimas nuomonėmis ir dialogo tarp darbuotojų atstovų ir darbdavio užmezgimas bei plėtojimas. Lingvistinė šios normos analizė leidžia daryti išvadą, kad konsultavimas neįpareigoja darbdavių ir darbuotojų atstovų pasiekti konkretų susitarimo rezultatą, pakanka „tik“ pasidalinti nuomonėmis ir šį dialogą tinkamai dokumentuoti. Vienok, tai drausmina darbdavius ir skatina juos veikti teisėtai ir pagrįstai.

Informavimo ir konsultavimo prievolę darbdaviai turi atlikti ir tuo atveju, kai įmonėje nėra darbuotojų atstovų. Tuomet apie priimamų sprendimų vykdymo datą, priežastis, teisinius, ekonominius ir socialinius padarinius bei dėl darbuotojų numatytas priemones darbdavys privalo darbuotojus informuoti iš anksto tiesiogiai arba visuotiniame darbuotojų susirinkime (Darbo kodekso 47 straipsnio 10 dalis).

Pagal Direktyvos 3 straipsnio 3 dalį po perdavimo darbdavys perėmėjas ir toliau vykdo kolektyvinės sutarties nuostatas ir sąlygas pagal tas pačias minėtose sutartyse perdavėjui taikomas sąlygas iki kolektyvinės sutarties pabaigos arba kitos kolektyvinės sutarties įsigaliojimo arba taikymo. Darbo kodekso 63 straipsnio 3 dalis taip pat numato, kad jeigu įmonė ar įmonės dalis pereina iš vieno darbdavio, sudariusio įmonės kolektyvinę sutartį,

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos medicinos darbuotojų profesinė sąjunga v. VŠĮ Kauno miesto greitiosios medicinos pagalbos stotis* (bylos Nr. 3K-3-301/2004 m.).

kitam darbdaviui, šios sutarties nuostatos galioja ir naujam darbdaviui. Darbdaviui perėmėjui tenka pareiga ir toliau vykdyti kolektyvinę sutartį, pasirašytą darbdavio perdavėjo.

Pateiktas darbdavių prievolių spektras garantuoja darbuotojų teisių apsaugą verslo ar jo dalies perdavimo metu darbo santykių stabilumo prasme. Kartu atkreiptinas dėmesys į ESTT praktiką, pagal kurią teigiama, kad darbuotojai negali atsisakyti Direktyva suteikiamų teisių. „Teismas keletą kartų pabrėžė, kad direktyvos taisyklės turi būti laikomos privalomomis ir neleidžiama nuo jų nukrypti darbuotojų nenaudai. Todėl darbuotojas negali atsisakyti šia direktyva suteikiamų teisių, o jo teisės negali būti ribojamos, net darbuotojui sutikus ir net jei jų atsisakius iškilę trūkumai yra kompensuojami tokiais privalumais, kad iš esmės jis nenukenčia“.¹⁷

Atlikus norminių teisės aktų analizę teigtina, kad siekdamas užtikrinti darbuotojų teisių apsaugą verslo ar jo dalies perdavimo metu įstatymų leidėjas detaliai reglamentuoja tiek darbdavio perdavėjo, tiek darbdavio perėmėjo prievolės darbuotojams. Darbdaviui perdavėjui tenka pareiga prieš perdavimą informuoti ir konsultuotis su darbuotojais ar jų atstovais, raštu prieš dešimt dienų įspėti konkrečius darbuotojus apie numatomą perdavimą. Tuo tarpu darbdavys perėmėjas turi tęsti teisinius darbo santykius su perimtais darbuotojais, vykdyti perimtos galiojančios kolektyvinės sutarties nuostatas. Tai nereiškia, kad perimtos situacijos negalima keisti, tačiau darbdavys perėmėjas tai turi daryti laikydamasis Darbo kodekso nuostatų, pavyzdžiui, inicijuodamas kolektyvines derybas (Darbo kodekso 48 straipsnis).

IŠVADOS

Verslo ar jo dalies perdavimo samprata Darbo kodekso 138 straipsnio aspektu apibrėžtina atsižvelgiant į faktines aplinkybes. Jos turi pagrįsti tokius kriterijus kaip antai: perduotos-perimtos veiklos tapatumo išlaikymas, perduodamo objekto pripažinimas stabiliu ekonominiu vienetu, įmonės ar verslo rūšies atitiktis, materialių išteklių (kilnojamojo ir nekilnojamojo turto) perdavimas ar neperdavimas, nematerialių išteklių vertė perdavimo metu, pagrindinių darbuotojų perėjimas pas naują įmonės savininką, klientų perdavimas, veiklos panašumas iki ir po perdavimo ir pan. Nė vienas įvardintas kriterijus neturi prioritetingos reikšmės kitų atžvilgiu. Būtina atlikti visų sudėtinių elementų analizę, ir tik

¹⁷ Europos Bendrijų Komisijos 2007-04-18 ataskaita dėl 2001 m. kovo 12 d. Tarybos direktyvos 2001/23/EB dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo [interaktyvus], 2007, [žiūrėta 2013-10-29]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0334:FIN:LT:PDF>>.

konstatavus jų visetą galima konkrečiu atveju įvardinti, įvyko verslo ar jo dalies perdavimas ar ne.

Darbo santykių stabilumo principas įgyvendinamas detalizuojant darbo sutarčių nutraukimo procedūras. Priklausomai nuo darbo santykių pasibaigimo pagrindo šios procedūros skiriasi. Direktyvos 4 straipsnio 1 dalies nuostata, perkelta į Darbo kodekso 138 straipsnio 1 dalį, draudžia atleisti darbuotoją iš darbo verslo ar jo dalies perdavimo atveju. Tokiu būdu įtvirtinama darbo santykių stabilumo principo atmaina – savaiminis darbo santykių tęstinumo principas.

Siekdamas garantuoti darbuotojų teisių apsaugą verslo ar jo dalies perdavimo metu įstatymų leidėjas detaliam reglamentuoja tiek darbdavio perdavėjo, tiek darbdavio perėmėjo prievoles darbuotojams. Darbdaviui perdavėjui tenka pareiga prieš perdavimą informuoti ir konsultuotis su darbuotojais ar jų atstovais, raštu prieš dešimt dienų įspėti konkrečius darbuotojus apie numatomą perdavimą. Tuo tarpu darbdavys perėmėjas turi tęsti teisinius darbo santykius su perimtais darbuotojais, vykdyti perimtos galiojančios kolektyvinės sutarties nuostatas. Tai nereiškia, kad perimtos situacijos negalima keisti, tačiau darbdavys perėmėjas tai turi daryti laikydamasis Darbo kodekso nuostatų, pavyzdžiui, inicijuodamas kolektyvines derybas.

LITERATŪRA

1. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 158 dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva [interaktyvus], 1982, [žiūrėta 2013-10-28]. <<http://www.socmin.lt/index.php?-1823334488>>.
2. Tarybos 2001 m. kovo 12 d. direktyva 2001/23/EB, dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo ar arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo, iš dalies pakeičianti Direktyvą 77/187/EEB ir Direktyvą 98/50/EEB bei jas konsoliduojanti [2001] OL L82/16.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr.74-2262.
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.64-2569.
5. Europos Bendrijų Komisijos 2007-04-18 ataskaita dėl 2001 m. kovo 12 d. Tarybos direktyvos 2001/23/EB dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo [interaktyvus], 2007, [žiūrėta 2013-10-29]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0334:FIN:LT:PDF>>.
6. Mačiulaitis, V. Darbo santykių stabilumo principo užtikrinimas perduodant įmonę, verslą ar jų dalis. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4 (2): p. 559-579.
7. Nekrošius, Ipolitas, et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Pirmas tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, 288 p.
8. Nekrošius, I., et al. *Darbo teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008, 544 p.
9. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2000, 376 p.

10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos medicinos darbuotojų profesinė sąjunga v. VŠĮ Kauno miesto greitosios medicinos pagalbos stotis* (bylos Nr. 3K-3-301/2004 m.).
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *N. Ch., T. K., L. M., M. P. ir G. V. v. likviduojama UAB „Baltic engineering centre“* (bylos Nr. 3K-3-40/2012 m.).

THE SAFEGUARDING OF EMPLOYEES' RIGHTS IN THE CASE OF TRANSFER OF BUSINESSES OR PART OF BUSINESSES

Milana Striuogienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The work analyzes the implementation's problems of protective laws that govern employees interest in the case of transmission of the business or part of it. The work consists of three parts. In the first part the concept of transfer of business or part of it (in point of Lithuanian Labor Code 138 Article) is presented as the basis for respect for employees' rights. In order to highlight the standards of the regulatory objectives the principle of stability of labor relations is introduced in the second part. The third part specifies the employer's obligations to employees transferring a business or part of it.

The study concludes that the legislature imperatively indicates the specific duty upon the employer to protect employees' rights in the case of transfer of businesses or part of businesses. This situation leads to the need to guarantee fundamental labor law principle - the principle of stability of labor relations, when the probability of damage it is very high.

Keywords: employees' rights, transfers of businesses or part of businesses, principle of stability of labor relations, legal labor relations.

Milana Striuogienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: asmens teisių apsauga, teisiniai darbo ir valstybės tarnybos santykiai.

Milana Striuogienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, Lecturer. Research interests: human rights protection, legal labor and civil service relations.

TERORIZMO APIBRĖŽIMAS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Violeta Vasiliauskienė*

Mykolo Romerio Universiteto Viešojo saugumo fakulteto

Teisės katedra

V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas, Lietuva

Telefonas (+370 37) 303643

Elektroninis paštas: vasiliauskiene.violeta@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojami universaliosie bei regioninės tarptautinės sutartyse bei jų projektuose įtvirtinti terorizmo apibrėžimai, siekiant nustatyti visiems šiems apibrėžimams bendrus elementus. Analizuojama Jungtinių tautų bei įvairių regioninių tarptautinių organizacijų priimtose tarptautinės sutartyse įtvirtinti apibrėžimai, taip pat Bendrosios terorizmo konvencijos projektas. Išskiriami du pagrindiniai terorizmo apibrėžimo elementai – tai didelės žalos ir tikslo kriterijai, kurie straipsnyje yra plačiau analizuojami. Daroma išvada, kad tarptautinėje teisėje egzistuojantys terorizmo apibrėžimai leidžia išskirti pagrindinius terorizmo kaip nusikaltimo sąvokos elementus.

Pagrindinės sąvokos: terorizmas, terorizmo apibrėžimas, tarptautinis terorizmo reglamentavimas.

IVADAS

Kaip nurodo K. Koufa, Jungtinių Tautų (toliau – JT) pranešėja žmogaus teisių ir terorizmo klausimu, terorizmo klausimas yra vienas labiausiai polemiskų šių laikų tarptautinės teisės ir politikos klausimų. Turbūt joks žodis moderniojoje kalboje nekelia tiek skirtingų emocijų, nuo tikėjimo radikaliais pokyčiais iki įniršio ir pasmerkimo, kaip terorizmas. Populiarus posakis „Vienam – teroristas, kitam – kovotojas dėl laisvės“ atspindi ir debatuose dėl terorizmo apibrėžimo, ši problema nemažai prisideda prie šio klausimo sudėtingumo. Pats terorizmo terminas (pranc. *terreur*) buvo pradėtas naudoti nusakyti Prancūzijos revoliucijos metu naudotai įbauginimo politikai. 1937 m. buvo bandoma priimti Tarptautinę konvenciją dėl terorizmo prevencijos ir baudimo už jį, tačiau ji taip ir neįsigaliojo. Joje terorizmas buvo apibrėžtas kaip „visi nusikalstami veiksmai, nukreipti prieš valstybę, kuriais siekiama sukurti baimės būseną tam tikruose asmenyse, asmenų grupėje ar plačiojoje visuomenėje.“

Straipsnyje keliami hipotezė, kad iš tarptautinių dokumentų visumos galima išskirti besivystantį terorizmo apibrėžimą. Taigi **straipsnio tikslas** – išanalizuoti tarptautinės sutartyse ir rengiamoje Bendrojoje terorizmo konvencijoje nurodomus terorizmo apibrėžimus, siekiant išskirti visiems šiems apibrėžimams bendrus elementus. **Tyrimo objektas** –

terorizmą apibrėžiančios tarptautinės teisės normos, įtvirtintos įvairių regioninių tarptautinių organizacijų ir Jungtinių tautų rėmuose sudarytų tarptautinių sutarčių nuostatose.

Atliekant tyrimą, buvo pasitelkti įvairūs bendrieji ir specifiniai teisiniai **mokslinio tyrimo metodai**: analizės, sisteminės analizės, analogijos, lyginamasis istorinis, lingvistinis, teleologinis ir kritinis.

Terorizmo apibrėžimo klausimas Lietuvos teisės doktrinoje nėra plačiai analizuotas. Terorizmo apibrėžimo problematika buvo analizuojama Ž. Vašcovos ir D. Bereikės straipsnyje „Terorizmas: grėsmė žmogaus teisėms ir laisvėms“. Straipsnyje analizuojama kovos su terorizmu bei jo prevencijos įtaka žmogaus teisėms ir laisvėms, aptariami kai kurie egzistuojantys terorizmo apibrėžimai ir konstatuojama, kad nėra nustatyta vieningo terorizmo apibrėžimo. Tačiau šiame straipsnyje, nepaneigiant to, kad tarptautinėje teisėje kol kas nėra vieno universalus terorizmo apibrėžimo, bus aptariama dar daugiau egzistuojančių apibrėžimų, kad būtų galima išskirti visiems jiems bendrus elementus. Terorizmo apibrėžimo svarba bus aptariama atskirai, tačiau reikia pažymėti, kad geras šio reiškinio elementų suvokimas leistų tinkamai kvalifikuoti šias veikas nacionalinėje teisėje. Kadangi tarptautinė teisė daro esminę įtaką šio apibrėžimo formavimuisi nacionalinėje teisėje ir pastarojoje pateikiamas apibrėžimas turi pirmąjį atitikti, todėl svarbu išanalizuoti būtent tarptautinės teisės dokumentuose pateikiamą terorizmo apibrėžimą.

TERORIZMO APIBRĖŽIMO SVARBA

Pradedant analizuoti šią temą, gali kilti klausimas, ar vieningas terorizmo apibrėžimas yra reikalingas tiek tarptautinėje teisėje, tiek teisinėje doktrinoje. Kai kurie autoriai teigia, jog terorizmą galima atpažinti jį pamačius. Tačiau to neužtenka, kad terorizmą būtų galima įvardinti kaip nusikalstamą veiką. Terorizmo apibrėžimas svarbus įvairiose tarptautinių santykių sferose: 1) bendrų tarptautinių strategijų vystymui; 2) siekiant veiksmingų rezultatų tarptautiniu mastu kovojant su terorizmu; 3) įgyvendinant tarptautinius susitarimus dėl terorizmo ir 4) siekiant efektyvių ekstradicijos procedūrų. Tai taip pat terorizmą apibrėžti svarbu tarptautinės asmenų baudžiamosios atsakomybės požiūriu, nes bausdami už nusikaltimą, kuris nėra įtvirtintas teisės aktuose (tarptautinėse sutartyse), pažeistume principą *nullum crimen sine lege*.

Terorizmo terminą sunku apibrėžti dar ir dėl to, kad tai yra susiję su politiniu atitinkamų asmenų ar organizacijų veiksmų ir motyvacijų vertinimu. Dažnai terorizmo terminas

naudojamas politiniuose ginčuose norint pažeminti priešininką, nes pats žodis „teroristas“ yra stigmatizuojantis. Taigi dažnai pasitaiko situacija, kai teroristinių veiksmų įvertinimas ir įvardinimas priklauso nuo to, kam simpatizuoja ir ką remia vertinantysis, taigi atitinkamą judėjimą remiančios valstybės vertinimu koks nors teroristinis išpuolis gali būti vadinamas „kova dėl nepriklausomybės“, o kitos priešiškos valstybės nuomone tai būtų įvardijama kaip baisus teroristinis išpuolis. Tačiau šie politiniai motyvai neturėtų turėti įtakos teisiniam terorizmo apibrėžimo turiniui.

Pabrėžtina, kad tarptautinės pastangos terorizmo terminui nustatyti nėra bevaisės, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Tarp nacionalinės ir tarptautinės teisės egzistuoja abipusis ryšys, taigi nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintos nuostatos gali parodyti tarptautinės bendruomenės dalyviams, kuria kryptimi judėti tarptautinei teisei, tai yra, kokie elementai įtrauktini į terorizmo apibrėžimą, tačiau ir atvirkščia kryptimi vyksta judėjimas – tarptautinės pastangos įtvirtinti vieningą terorizmo apibrėžimą daro įtaką valstybėms, o jos patikslina arba iš vis pirmą kartą įtvirtina terorizmo apibrėžimą, kaip atsitiko su Kanada 2001 m.

Baudžiamosios teisės prasme pažymėtina, kad teroristiniai išpuoliai nuo kitų „įprastų“ nusikaltimų skiriasi tuo, kad „įprastų“ nusikaltimų atveju policijos galimybės susekti nusikaltimą ir jį išaiškinti yra didesnės, nes pareigūnai gali, pavyzdžiui, žinodami, kaip nusikaltimas planuojamas, leisti jam vykti iki pačios paskutinės fazės ir sulaikyti nusikaltėlius nusikaltimo vietoje. Paprastai šie nusikaltimai turi konkretų geografinį taikinį, apibrėžtą aukų ratą, taigi kvalifikuoti policijos pareigūnai gali šiuos nusikaltimus atskleisti ir sulaikyti įtariamuosius. Teroristinių nusikaltimų atveju juos vykdo fanatiškai nusiteikę asmenys, o šie išpuoliai ir jų vykdymo eiga yra daug mažiau nuspėjami, ypač jei organizuojami savižudžių sprogdintojų išpuoliai, tai tiek išpuolio data, laikas, tiek vieta, gali būti pakeičiami tiesiog akimirksniu. Todėl aktualu apibrėžti terorizmo nusikaltimą ir nustatyti, kokios kovos su juo priemonės gali būti naudojamos.

TARPTAUTINĖS SUTARTYS, DRAUDŽIANČIOS TERORIZMĄ

Šalia bendrojo terorizmo apibrėžimo paieškų buvo vystoma ir kita tarptautinių sutarčių sistema, susijusi su terorizmu – tai tarptautinės sutartys, uždraudžiančios konkrečias terorizmo pasireiškimo formas. Šiuo metu galima priskaičiuoti 14 tokių konvencijų. Šiomis sutartimis terorizmas bendrai neapibrėžiamas, bet uždraudžiamas atitinkamas elgesys, kuris yra paprastai apibūdinamas kaip teroristinis. Konvencijose taip pat įtvirtinamos atitinkamos su

tokios veikos uždraudimu susijusios pareigos valstybėms narėms – pareiga užkirsti kelią tokiems nusikaltimams, taip pat pareiga bendradarbiauti baudžiant už juos, paprastai išreiškiama kaip pareiga atlikti ekstradiciją arba pateikti persekiojimui asmenis, atlikusius atitinkamus teroristinius išpuolius. Šios konvencijos reglamentuoja atskiras terorizmo pasireiškimo formas. Šiuo metu konkrečias teroristinių išpuolių rūšis draudžia šios sutartys:

1. Konvencija dėl nusikaltimų ir tam tikrų kitų veiksmų, padarytų orlaiviuose, pasirašyta Tokijuje 1963 m. rugsėjo 14 d.;

2. Konvencija dėl kovos su neteisėtu orlaivio pagrobimu, pasirašyta Hagoje 1970 m. gruodžio 16 d. ir jos papildomas protokolai, pasirašyti 2010 m. rugsėjo 10 d. Pekine;

3. Konvencija dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą, pasirašyta Monrealyje 1971 m. rugsėjo 23 d.;

4. Konvencija dėl nusikaltimų, padarytų tarptautiniu mastu saugomiems asmenims, įskaitant diplomatus, prevencijos ir baudimo už juos, pasirašyta Niujorke 1973 m. gruodžio 14 d.;

5. Tarptautinė konvencija dėl kovos su įkaitų ėmimu, priimta JT Generalinėje asamblėjoje (toliau – JT GA) 1979 m. gruodžio 17 d.;

6. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija, pasirašyta Vienoje 1980 m. kovo 3 d.;

7. Protokolas dėl kovos su smurtu tarptautinę civilinę aviaciją aptarnaujančiuose oro uostuose, papildantis Konvenciją dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą, priimtą 1971 m. rugsėjo 23 d. Monrealyje, pasirašytas Monrealyje 1988 m. vasario 24 d.;

8. Konvencija dėl kovos su neteisėtais veiksmais prieš saugią jūrų laivybą, pasirašyta Romoje 1988 m. kovo 10 d. ir jos 2005 m. protokolai, pasirašyti Londone 2005 m. spalio 14 d.;

9. Protokolas dėl kovos su neteisėtais veiksmais prieš stacionarių platformų kontinentiniame šelfe saugą, pasirašytas Romoje 1988 m. kovo 10 d. ir jo 2005 m. protokolai, pasirašyti Londone 2005 m. spalio 14 d.;

10. Konvencija dėl plastikinių sprogstamųjų medžiagų žymėjimo aptikimo tikslais, pasirašyta Monrealyje 1991 m. kovo 1 d.;

11. Tarptautinė konvencija dėl kovos su teroristų vykdomais sprogdinimais, priimta JT GA 1997 m. gruodžio 15 d.;

12. Tarptautinė konvencija dėl kovos su terorizmu finansavimo, priimta JT GA 1999 m. gruodžio 9 d.;

13. Tarptautinė konvencija dėl kovos su branduolinio terorizmo veiksmais, priimta JT GA 2005 m. balandžio 13 d.;

14. 2010 m. konvencija dėl neteisėtų veiksmų, susijusių su tarptautine civiline aviacija, uždraudimo, pasirašyta Pekine 2010 m. rugsėjo 10 d.

UNIVERSALIAUS TERORIZMO APIBRĖŽIMO PAIEŠKOS

1. Bendrosios terorizmo konvencijos projektas

1972 m. JT GA buvo sukurtas specialus *ad hoc* komitetas, kuris buvo įgaliotas svarstyti Bendrosios konvencijos dėl terorizmo projektą ir apibrėžti terorizmą. Šis komitetas susitarimo dėl terorizmo apibrėžties nepasiekė, tačiau savo pranešime pabrėžė, kad pagrindinė problema, dėl kurios buvo nesutariama, tai klausimas, ar nacionalinio išsivadavimo judėjimų veiksmai turi būti įtraukiami į terorizmo apibrėžimą, ar ne.

Dešimtajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje pasikeitusi tarptautinė situacija (šaltojo karo ir apartheido pabaiga, Afrikos šalių nepriklausomybė ir panašūs veiksniai) leido tikėtis, kad bendrasis terorizmo apibrėžimas jau yra pasiekiamas. 1994 m. buvo priimta „Deklaracija dėl priemonių, skirtų panaikinti tarptautiniam terorizmui“, kurią vėliau patvirtino JT GA. Joje terorizmas apibrėžiamas kaip „nusikalstami veiksmai, kuriais siekiama (angl. *intended or calculated*) įbauginti (angl. *provoke a state of terror*, pažodžiui verstume kaip *sukelti baimės / siaubo būseną*) plačiąją visuomenę, asmenų grupę ar tam tikrus asmenis dėl politinių tikslų“, kurie rezoliucijoje buvo smerkiami kaip nepateisinami jokiais rasiniais, politiniais, filosofiniais, rasiniais, religiniais ar etniniais sumetimais.

Tolesniam terorizmo apibrėžties vystymui JT GA 1996 m. savo rezoliucija Nr. 51/210 įsteigė naują *ad hoc* komitetą, kurio viena iš užduočių buvo pasiekti susitarimą dėl terorizmo apibrėžties, kuris būtų įtvirtintas Bendrojoje terorizmo konvencijoje (toliau – Konvencija). Kol kas ši Konvencija dar nėra priimta, tačiau Komiteto darbo metu buvo priimtos kitos dvi tarptautinės konvencijos, susijusios su terorizmu – tai 1999 m. gruodžio 9 d. JT GA priimta Tarptautinė konvencija dėl kovos su terorizmu finansavimo ir 2005 m. balandžio 13 d. JT GA priimta Tarptautinė konvencija dėl kovos su branduolinio terorizmo veiksmais. Nors tarptautinė konvencija dėl kovos su terorizmu finansavimu taikoma tik vienam kovos su terorizmu aspektui, joje yra įtvirtintas **pirmasis abstraktus terorizmo apibrėžimas** – tai

„veik[a], kuria siekiama civilio gyventojų ar bet kurio kito asmens, kuris aktyviai nedalyvauja karo veiksmuose ginkluoto susidūrimo metu, mirties arba padaryti jam sunkų kūno sužalojimą, kai tokia veika dėl jos pobūdžio ar aplinkybių siekiama įbauginti gyventojus arba priversti vyriausybę ar tarptautinę organizaciją atlikti kokį nors veiksmą arba susilaikyti nuo jo.“

Po 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolių tarptautinė bendruomenė vieningai pasmerkė terorizmą ir išreiškė paramą jau priimtoms konvencijoms ir pasiryžimą priimti rengiamas konvencijas. Komiteto veikloje dalyvaujančios valstybės vieningai smerkė terorizmą, kokiomis formomis jis bepasireikštų. Tačiau Konvencijos priėmimui to neužteko. Šiuo metu didesnė dalis Konvencijos teksto yra suderinta, tačiau vis dar lieka neišspręstų klausimų.

Terorizmas Konvencijos projekto 2 straipsnyje **apibrėžiamas** kaip neteisėtas ir tyčinis asmens veiksmas, kuriuo jis sukelia bet kokio asmens mirtį ar sunkų kūno sužalojimą, arba didelę žalą viešajai ar privačiai nuosavybei, įskaitant ir viešojo naudojimo vietas, valstybines ar vyriausybės įstaigas, viešąją transporto sistemą ar infrastruktūrą, ar aplinką, ar žalą aukščiau minėtiems objektams, jei dėl jos gali kilti didelė ekonominė žala, jei tokio veiksmo tikslas (sprendžiant iš jo prigimties ar iš jo konteksto) yra įbauginti visuomenę, arba priversti vyriausybę ar tarptautinę organizaciją atlikti arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo. Terorizmo nusikaltimu taip pat laikoma ir rimtas grasinimas atlikti tokius veiksmus, taip pat pasikėsinimas padaryti tokį nusikaltimą, bendrininkavimas ar tokio nusikaltimo organizavimas.

Didžiausias diskusijas kelia Konvencijos 3 straipsnis (buvęs 18 straipsnis), reglamentuojantis išimtis iš Konvencijos reglamentavimo sferos. Pagrindiniai nesutarimo klausimai yra tautų, kovojančių dėl nepriklausomybės, veiksmų klausimas, nes kai kurios valstybės teigia, jog konvencijoje turi būti aiškiai atskirta, kas yra terorizmo veiksmai, ir kas yra teisėta tautų kova įgyvendinant jų apsisprendimo teisę ar kovojant su užsienio okupacija. Taip pat nėra vieningai sutariama, ar valstybių vykdomas terorizmas turi būti įtraukiamas į Konvencijos reguliavimo sferą, ir ar jų ginkluotųjų pajėgų narių veiksmai taip pat turėtų patekti į jos reguliavimo sferą. Šiuo metu derinamame tekste nurodoma, kad šios Konvencijos nuostatos nepažeidžia kitų valstybių, tautų ar asmenų teisių bei pareigų pagal tarptautinę teisę; kad ši Konvencija neapima ginkluotųjų pajėgų veiksmų ginkluoto konflikto metu; straipsnyje taip pat nustatoma, kad šio straipsnio nuostatos nereiškia, jog veiksmai, kurie yra neteisėti pagal kitas normas, tampa teisėtais. Neteisėti veiksmai pagal kitas teisės normas baustini ir

pagal tas normas, ne tik pagal Konvencijos 2 straipsnį. Taip pat nustatoma, kad šios Konvencijos nuostatos nedaro įtakos veiksmy, kurie yra teisėti pagal tarptautinę humanitarinę teisę, kvalifikavimui.

Lyginant su 1997 m. priimta Konvencija dėl teroristų vykdomų sprogdinimų, šis projektas siūlo saugoti tiek privačią, tiek viešąją nuosavybę, taigi veikų ratas šiuo būdu išplečiamas. Taip pat Konvencijos projekte nustatytų veikų ratas yra platesnis nei ES Tarybos pamatiniame sprendime *Dél kovos su terorizmu* nustatytas veikų ratas, nes Konvencijos projekte kaip teroristinio išpuolio kriterijus nurodoma „didelė žala“ o ES pamatiniame sprendime – „didelio masto sunaikinimas“.

2. Egzistuojantys terorizmo apibrėžimai

Europos Taryba. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu, pasirašyta 1977 m. Strasbūre, išsamiai terorizmo neapibrėžia. Pati konvencija yra skirta ekstradicijos procedūroms palengvinti, taigi ji numato, kad politiniu nusikaltimu (dėl kurio dažnai asmenys neišduodami kitai valstybei) nebus laikomi tokie nusikaltimai:

a) nusikaltimai, kuriuos numato Konvencija dėl kovos su oro piratavimu, pasirašyta 1970 m. gruodžio 16 d. Hagoje;

b) nusikaltimai, kuriuos numato Konvencija dėl kovos su neteisėta veika prieš civilinės aviacijos saugumą, pasirašyta 1971 m. rugsėjo 23 d. Monrealyje;

c) sunkūs nusikaltimai, padaryti kėsinant į tarptautiniu mastu ginamų asmenų, tarp jų diplomatų, gyvybę, fizinę neliečiamybę ar laisvę;

d) nusikaltimai, apimantys vaikų grobimą, įkaitų paėmimą ar neteisėtą laisvės apribojimą;

e) nusikaltimai, kurių metu panaudojamos minos, granatos, raketos, automatiniai šaunamieji ginklai ar sprogstamieji paketai, jei jų panaudojimas kelia žmonėms pavojų;

f) pasikėsinimas padaryti kurį nors iš aukščiau minėtų nusikaltimų arba bendrininkavimas padarant arba bandant padaryti tokį nusikaltimą.

Taigi d ir e punktai išvardija veikas, kurias galime vadinti teroristinėmis, tačiau bendro terorizmo apibrėžties ši konvencija nepateikia.

Europos Sąjunga. ES Tarybos priimtoje bendrojoje pozicijoje dėl konkrečių priemonių taikymo kovojant su terorizmu teroristiniai išpuoliai apibrėžiami kaip tyčinės veikos, kurios gali padaryti didelę žalą valstybei ar tarptautinei organizacijai. Veikos tikslas – labai įbauginti

gyventojus, neteisėtai priversti vyriausybę ar tarptautinę organizaciją atlikti ar neatlikti tam tikrų veiksmų arba labai destabilizuoti ar sunaikinti pagrindines valstybės ar tarptautinės organizacijos politines, konstitucines, ekonomines ar socialines struktūras. Toliau išvardijamas sąrašas veiksmų, kurie, atsižvelgiant į didelės žalos kriterijų ir minėtus tikslus, laikytini teroristiniais. Taigi ES apibrėžime yra įtvirtintas didelės žalos kriterijus, taip pat nustatytas atitinkamas tikslas, tačiau politinis veikos motyvas nėra įvardijamas kaip būtinas teroristinio išpuolio kriterijus. Terorizmo nusikaltimu laikoma ir grasinimas įvykdyti sąraše išvardintas veikas, taip pat taip vadinami su teroristine grupe susiję nusikaltimai – tai vadovavimas teroristinei grupei, dalyvavimas teroristinės grupės veikloje, įskaitant išteklių tiekimą ar finansavimą. Taigi šiuo apibrėžimu į terorizmo nusikaltimo sampratą įtraukiami ne tik tiesioginiai teroristiniai išpuoliai, bet ir dalyvavimas apskritai teroristinių grupių veikloje. Teroristinės grupės ES Tarybos bendrojoje pozicijoje apibrėžiamos kaip daugiau kaip dviejų asmenų struktūriškai apibrėžtos grupės, sukurtos per tam tikrą laikotarpį ir sutartinai veikiančios siekiant daryti teroristinius išpuolius. „Struktūriškai apibrėžta grupė“ - tai grupė, kuri nesusidarė atsitiktinai tiesiogiai atlikti teroristinį išpuolį ir kuri nebūtinai turi formaliai nustatytus narių vaidmenis, narystės tęstinumą ar suformuotas struktūras. Kiti ES aktai arba atkartoja, arba tiesiogiai duoda nuorodą į bendrojoje pozicijoje suformuluotą apibrėžimą.

Arabų valstybių lyga. Arabų konvencijoje dėl terorizmo slopinimo pateikiamas gana platus terorizmo apibrėžimas: „Terorizmas – tai bet koks smurto aktas ar grasinimas jį atlikti, nepriklausomai nuo tokio veiksmo motyvų ar tikslų, kuriuo siekiama individualių ar kolektyvinių nusikalstamų tikslų ir siekiama sukelti paniką tarp žmonių, sukelti baimę juos sužeidžiant, ar sukelti pavojų jų gyvybei, laisvei ar saugumui, ar siekiama sukelti žalą aplinkai ar viešajai ar privačiai infrastruktūrai ar nuosavybei arba siekiama ją užimti ar perimti, arba siekiama sukelti pavojų nacionaliniams ištekliams.“ Kitoje pastraipoje nurodoma, kad atitinkamų tarptautinių sutarčių, uždraudžiančių atskiras teroristinių išpuolių rūšis, nurodyti nusikaltimai taip pat bus laikomi teroristiniais išpuoliais pagal šią konvenciją. Šis apibrėžimas yra labai platus, nes nėra nurodomas didelės žalos kriterijus, kuris atribotų terorizmo nusikaltimą nuo panašių veikų, kurios nebus laikomos teroristiniais išpuoliais dėl to, kad sukelta žala bus nedidelė. Todėl lieka erdvės piktnaudžiavimui, kai teroristiniais išpuoliais galėtų būti vadinamos ir veikos, kurios atliekamos, pavyzdžiui, įgyvendinant saviraiškos ir taikių susirinkimų laisvę ar panašiais atvejais. Objektų ratas, kurį apima terorizmo apibrėžimas, taip pat yra daug platesnis nei, pavyzdžiui, ES apibrėžime, nes yra

numatoma, kad pavojus asmenų laisvei ar saugumui taip pat laikytinas teroristinio išpuolio sudedamąja dalimi.

Islamo bendradarbiavimo organizacija. Šios organizacijos konvencija dėl kovos su terorizmu taip pat gana plačiai apibrėžia terorizmą, beveik atkartodama Arabų valstybių lygos konvencijos pateikiamą apibrėžimą, tik pabaigoje pridodant nuostatą, kad terorizmu laikomas ir grasinimas tarptautinei infrastruktūrai, ar atvejai, kai keliama grėsmė nepriklausomų valstybių stabilumui, teritoriniam vientisumui, politinei vienybei ar suverenitetui.

Amerikos valstybių organizacija. Šioje organizacijoje yra priimtos dvi konvencijos, skirtos kovai su terorizmu, tai Konvencija dėl teroristinių išpuolių, kurie vykdomi kaip nusikaltimai prieš asmenis, ir dėl su tuo susijusio plėšikavimo ir Konvencija prieš terorizmą. Pirmoji laikytina konvencija, apibrėžiančia konkrečių teroristinių išpuolių rūšį. Antroji tik išvardija, kokioms veikoms, jau numatytoms tarptautinėse sutartyse, uždraudžiančiose konkrečias teroristinių veikų rūšis, ji taikytina. Taigi šios konvencijos terorizmo apibrėžties nepateikia.

Afrikos sąjunga. Šios organizacijos Konvencija dėl terorizmo prevencijos ir kovos su juo teroristinių išpuolių apibrėžia kaip „bet kokią veiką, kuri pažeidžia valstybės narės baudžiamuosius įstatymus ir kuri gali kelti grėsmę asmens ar asmenų grupės gyvybei, fiziniam vientisumui arba laisvei, arba sukelti jiems sunkų kūno sužalojimą ar mirtį; arba gali sukelti žalą viešajai ar privačiai nuosavybei, natūraliesiems ištekliams, aplinkai ar kultūriniam palikimui, kuriuo siekiama:

- įbauginti, sukelti baimę, priversti ar paveikti vyriausybę, organizaciją, instituciją, plačiąją visuomenę ar jos dalį padaryti atitinkamą veiksmą ar susilaikyti nuo jo, ar priiimti ar atsakyti atitinkamo požiūrio, ar veikti vadovaujantis tam tikrais principais; arba
- sužlugdyti bet kokias viešąsias paslaugas, bet kokios būtinos paslaugos tiekimą visuomenei ar sukelti nepaprastą padėtį; arba
- sukelti visuotinį sukilimą valstybėje.“

Teroristiniais veiksmais laikoma ir bet koks tokių veiksmų skatinimas, rėmimas, prisidėjimas, vadovavimas jiems, pagalba, drąsinimas, pasikėsinimas, grasinimas juos atlikti, bendrininkavimas, organizavimas ar asmenų verbavimas.

Šiame apibrėžime gana plačiai apibrėžiamas tokios veikos tikslas, įvedant naują elementą – siekį sukelti visuotinį sukilimą valstybėje. Sukelta žala apibrėžiama kaip didelė žala – grėsmė gyvybei, sveikatai, laisvei arba didelio masto šių gėrių pažeidimas. Taigi

pagrindiniai šio apibrėžties elementai – tai veikos neteisėtas pobūdis, sukelta didelė žala ir veikos tikslas – įbauginti, sužlugdyti viešųjų paslaugų teikimą ar sukelti visuotinį sukilimą.

Pietų Azijos regioninio bendradarbiavimo asociacija. Jos Konvencija dėl terorizmo slopinimo yra skirta ekstradicijos klausimams spręsti, taigi joje, kaip ir Europos Tarybos konvencijoje dėl kovos su terorizmu, yra vardijami nusikaltimai, kurie neturi būti laikomi politiniais nusikaltimais, dėl kurių neišduodama pagal ekstradicijos procedūrą, ir kurie laikomi teroristiniais. Be tarptautinėse sutartyse numatytų veikų, kurios išvardijamos 1 straipsnyje, teroristinėmis veikomis laikomas nužudymas, užpuolimas, sukėlus kūno sužalojimus, pagrobimas, įkaitų ėmimas ir nusikaltimai, susiję su ginklais, sprogmenimis ir pavojingomis medžiagomis, kai jos naudojamos kaip priemonės sukelti neatrankinę asmenų mirtį ar sunkius kūno sužalojimus, arba didelę žalą nuosavybei. Jos papildomame protokole, skirtame kovai su terorizmo finansavimu, teroristiniai išpuoliai apibrėžiami išvardijant daugiau teroristinius išpuolius uždraudžiančių konvencijų, kurios tuo metu galiojo. Protokole teroristiniu išpuoliu apibrėžiama bet kokia kita veika, kuria siekiama sukelti civilio asmens mirtį ar sunkų kūno sužalojimą, kai tokios veikos tikslas, atsižvelgiant į jo pobūdį ar kontekstą, yra įbauginti visuomenę, ar priversti vyriausybę ar tarptautinę organizaciją atlikti tam tikrą veiksmą ar nuo jo susilaikyti. Taigi šiame protokole teroristinio išpuolio apibrėžimas susiaurinamas ir priartinamas prie to apibrėžties, kuris yra įtvirtintas Bendrosios terorizmo konvencijos projekte.

Nepriklausomų valstybių sandrauga. Sutartis dėl Nepriklausomų Valstybių Sandraugos valstybių narių bendradarbiavimo kovojant su terorizmu terorizmą apibrėžia kaip neteisėtą veiką, baustiną pagal baudžiamąją teisę, kurios tikslas yra pakenkti viešajam saugumui, daryti įtaką valdžios institucijų sprendimams ar terorizuoti (įbauginti) visuomenę. Šios veikos gali būti: smurtas ar grasinimas smurtu prieš fizinius ir juridinius asmenis; nuosavybės naikinimas ar grasinimas tai atlikti tokiu būdu, kuris sukeltų pavojų žmonių gyvybėms; esminės žalos nuosavybei sukėlimas ar pasekmių, pavojingų visuomenei, atsiradimas; grasinimas valstybės pareigūno ar viešojo asmens gyvybei, siekiant, kad šis nebevykdytų savo valstybinės ar viešosios veiklos, ar keršijant už tokią veiklą; kitos valstybės atstovo ar tarptautiniu mastu saugomo tarptautinės organizacijos atstovo užpuolimas ar jų verslo patalpų ar transporto priemonių užpuolimas; kitos veikos, kurios laikomos teroristinėmis pagal nacionalinę teisę ar pagal tarptautines sutartis, kurios reglamentuoja kovą su terorizmu.

Taigi praktiškai visų pasaulio regionų tarptautinės organizacijos yra priėmusios sutartis, kuriose vienu ar kitu būdu apibrėžiamas ar kitaip reglamentuojamas terorizmo apibrėžimas. Amerikos valstybių organizacijos bei Europos Tarybos konvencijos, susijusios su terorizmu, terorizmą apibrėžia tik kaip veikas, kurios jau yra uždraustos kitomis teroristinius veiksmus reglamentuojančiomis konvencijomis, jų tikslas yra ekstradicijos procedūrų reglamentavimas.

PAGRINDINIAI TERORIZMO APIBRĖŽTIES ELEMENTAI

Nors ir nėra (kol kas) priimta visuotinio terorizmo apibrėžties, iš aukščiau paminėtų terorizmo apibrėžimų galima išskirti tam tikrus bendrus terorizmo apibrėžties elementus. Galima pažymėti, kad norint nustatyti, ar buvo įvykdytas teroristinis išpuolis, atsižvelgiama į du elementus: objektyvusis – tam tikro masto nusikalstama veika, o subjektyvusis – atitinkama veika atlikusių asmenų motyvacija ir tikslai.

Veika. Veikų ratas, patenkantis į terorizmo apibrėžimą, yra labai įvairus. Tarptautinėje konvencijoje dėl kovos su terorizmu teroristinėmis veikomis laikomos tik veikos, kurių metu atimama gyvybė arba padaromas sunkus kūno sužalojimas arba didelė žala nuosavybei, o Terorizmo finansavimo konvencijoje tokia veika laikoma tik gyvybės atėmimas ar sunkus kūno sužalojimas. Kitose konvencijose, kaip, pavyzdžiui, Arabų valstybių lygos konvencijoje dėl terorizmo slopinimo, šis veikų ratas labai platus, pradedant nuo jau minėtų nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai, baigiant bet kokia žala aplinkai ar nuosavybei, ar veika, kuri gali sukelti pavojų nacionaliniams ištekliams. Tokia pat plati formuluotė pateikiama ir Islamo bendradarbiavimo organizacijos konvencijoje dėl kovos su terorizmu. Kai kuriuose dokumentuose teroristiniu nusikaltimu laikomas ir pasikėsinimas įvykdyti teroristinį išpuolį. C. Walter pabrėžia, jog pastaruoju metu vyrauja tendencija, jog nacionalinėse teisinėse sistemose į terorizmo apibrėžimą patenka ir veiksmai, smurtiniai arba nesmurtiniai, kurie yra pragaištingi viešajai infrastruktūrai. Ta pati tendencija pastebima ir tarptautinėje plotmėje. Tačiau pernelyg platus apibrėžimas kelia pavojų, kad teisėtos protesto prieš vyriausybės sprendimus formos, kurių metu įvykdomi atitinkami nusikaltimai arba tiesiog kyla žala valstybei (pavyzdžiui, visuotinio streiko metu), gali būti įvardijamos kaip terorizmas, taigi terorizmo apibrėžimuose turėtų būti įvardijamas didelės žalos kriterijus, kuris padėtų atriboti tokias veikas nuo taikaus protesto formų, kuriomis irgi siekiama pakeisti valstybės politiką atitinkamais klausimais, tačiau nesukeliama žala, prilygstanti tai, kuri sukeliama teroristinio išpuolio metu.

Tikslas ir motyvas. Šis elementas susideda iš dviejų dėmenų, tai yra, veikos motyvas gali būti arba įbauginti civilius gyventojus, arba „neteisėtai priversti vyriausybę ar tarptautinę organizaciją atlikti ar neatlikti tam tikrų veiksmų.“ Kai kuriuose apibrėžimuose pateikiami kiti, papildomi motyvai: ES apibrėžime kaip tikslas (o ne kaip žalos elementas) nurodomas siekis „labai destabilizuoti ar sunaikinti pagrindines valstybės ar tarptautinės organizacijos politines, konstitucines, ekonomines ar socialines struktūras“, Afrikos sąjungos konvencijoje kaip tikslas nurodomi dar du elementai, tai yra siekis sužlugdyti bet kokias viešąsias paslaugas, bet kokios būtinos paslaugos tiekimą visuomenei ar sukelti nepaprastą padėtį; arba siekis sukelti visuotinį sukilimą valstybėje. Nepriklausomų valstybių sandraugos sutartyje be įbauginimo ar siekio priversti vyriausybę atlikti tam tikrus veiksmus nurodomas tikslas pakenkti viešajam saugumui. Arabų valstybių lygos konvencijoje žalos kriterijus persipina su veikos tikslu. Nurodoma, kad siekis yra sukelti ne tik sukelti paniką tarp žmonių, tačiau tikslu įvardijama ir siekis sukelti žalą nuosavybei ar siekis sukelti pavojų nacionaliniams ištekliams. Taigi šiuo atveju išnyksta riba tarp įprastų nusikaltimų (pavyzdžiui, vagystės) ir terorizmo nusikaltimo.

Taigi bendrasis vardiklis tarp visų regioninių konvencijų nurodomo tikslo prasme būtų du pagrindiniai siekiai – tai yra, siekis įbauginti gyventojus, antra, siekis priversti vyriausybę (kai kur nurodoma – ir tarptautinę organizaciją) atlikti tam tikrus veiksmus ar susilaikyti nuo jų. Plačiau apibrėžiant tikslą, kyla pavojus terorizmo nusikaltimą suvienodinti su kitais nusikaltimais.

Kalbėdamas apie nacionalinius terorizmo apibrėžimus, C. Walter studijoje, apibendrinančioje keliolikos valstybių įstatymuose įtvirtintus terorizmo apibrėžimus, teigė, jog „tikslas sukelti terorą ir baimę visuomenėje yra neginčijama apibrėžties dalis, tačiau įtakos vyriausybės sprendimams laipsnis, kurio reikia, kad veiksmą pripažintume teroristiniu, skiriasi. Šiuo klausimu griežtesnis požiūris, pagal kurį reikalaujama, kad tikslas būtų „priversti“, o ne tikslas „daryti įtaką“, atrodo labiau pagrįstas, nes kitu atveju tokios priimtinos viešo protesto prieš vyriausybės politiką formos, kaip didelio masto demonstracijos, galėtų pernelyg lengvai būti įvardijamos kaip terorizmas.“

Tarptautinis elementas. Ne viena konvencija, skirta teroristiniams veiksams reglamentuoti, nurodo, kad ji taikoma tarptautiniams terorizmo išpuoliams. Pavyzdžiui, Terorizmo finansavimo konvencija nurodo, kad ji netaikoma, kai „nusikaltimas padaromas vienoje valstybėje, asmuo, įtariamas padaręs nusikaltimą, yra tos valstybės pilietis, esantis jos

teritorijoje, ir jokia kita valstybė neturi pagrindo pagal [šią Konvenciją] vykdyti jurisdikciją [...]“. Dauguma tarptautinių konvencijų teigia, jog jos netaikomos nacionalinio terorizmo atveju. Tačiau, pavyzdžiui, regioninėse konvencijose tokios nuostatos nėra. Šio darbo objektas nėra vien tarptautinis terorizmas, nes analizuojamos THT normos taikytinos ne tik tarptautinio ginkluoto konflikto, bet ir netarptautinio ginkluoto konflikto atveju.

Reglamentavimas Lietuvos Respublikoje. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 250 straipsnyje teroro aktas apibrėžiamas kaip veika, atliekama teroristiniais tikslais, ir išvardijamos veikos, kurios atliktos teroristiniais tikslais, baudžiamos kaip teroro aktas. Pažymėtina, kad ankstesnėje Baudžiamojo kodekso redakcijoje teroro aktas buvo siejamas tik su veikomis, kurių metu nusikaltėlis padeda sprogmennis, susprogdina juos arba padega nuosavybę. Motyvo elementas buvo įvedamas tik dalyje, numatančioje atsakomybę už teroristinės grupės kūrimą. Taigi šis terorizmo apibrėžimas buvo nepilnas ir neapėmė visų veikų, tarptautinėje teisėje įvardijamų teroristinėmis. Šiuo metu galiojančioje Baudžiamojo kodekso redakcijoje jau įvedamas teroristinio tikslo elementas, kuris apibrėžiamas Baudžiamojo kodekso 252¹ straipsnyje kaip *siekimas labai įbauginti visuomenę ar jos dalį arba neteisėtai priversti tarptautinę viešąją organizaciją, valstybę ar jos instituciją atlikti bet kokį veiksma arba susilaikyti nuo jo atlikimo, arba destabilizuoti ar sunaikinti svarbiausius valstybės konstitucinius, politinius, ekonominius ar socialinius darinius ar tarptautinę viešąją organizaciją*. Taigi šis tikslas Lietuvos Respublikos teisės aktuose iš dalies supainiojama su šios veikos padariniais: siekimas destabilizuoti ar sunaikinti svarbiausius valstybės konstitucinius, politinius, ekonominius ar socialinius darinius ar tarptautinę viešąją organizaciją priskirtinas ne prie tikslo, o prie teroristinio išpuolio objektyviosios pusės. Priešingu atveju nusikaltimai, kuriais nesiekama įbauginti visuomenės ar priversti valstybę ar tarptautinę organizaciją atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti, bet siekiama destabilizuoti valstybės konstitucinius, politinius ar ekonominius darinius, gali būti pripažinti teroristiniais veiksmais, kai tuo tarpu esminis teroristinės veikos apibrėžties elementas yra būtent tikslas įbauginti visuomenę arba priversti vyriausybę ar tarptautinę organizaciją atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti.

IŠVADOS

Vieningo terorizmo apibrėžties nustatymas yra svarbus tiek terorizmo kriminalizavimo ir baudimo už jį aspektu, tiek ypač tarptautiniu mastu bendradarbiaujant kovoje su terorizmu.

Šio reiškinio apibrėžties svarbą taip pat sąlygoja ypatingas šio nusikaltimo pobūdis ir jo organizavimo ir atlikimo ypatumai. Tarptautinėje teisėje įtvirtinti terorizmo apibrėžimai daro įtaką ir nacionalinėse teisės sistemose įtvirtinant terorizmo apibrėžimą ir kriminalizuojant teroristinius išpuolius nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose.

Kovos su terorizmu srityje vyrauja sektorinis reglamentavimas, apibrėžiant ir uždraudžiant atskiras teroristinių išpuolių rūšis. Nors nėra priimta universalus terorizmo apibrėžties, įvairių tarptautinių sutarčių ir rezoliucijų analizė leidžia teigti, kad terorizmas – tai neteisėti ir tyčiniai asmens veiksmai, kuriuo sukeliama asmens mirtis ar sunkus kūno sužalojimas, arba didelė žala viešajai ar privačiai nuosavybei, jei tokio veiksmo tikslas yra įbauginti visuomenę arba priversti vyriausybę ar tarptautinę organizaciją atlikti kokį nors veiksma ar nuo jo susilaikyti.

Pagrindiniais terorizmo kriterijais laikytinas didelės žalos kriterijus ir tikslas įbauginti visuomenę arba priversti valstybę ar tarptautinę organizaciją atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti. Teroristiniu išpuoliu gali būti laikoma tik tokia veika, kuria sunkiai sutrikdoma asmenų sveikata arba atimama gyvybė, arba padaroma didelė žala viešajai ar privačiai nuosavybei. Sunkūs veikos padariniai yra būtinas terorizmo apibrėžties elementas, leidžiantis teroristinius išpuolius atskirti nuo kitų, mažiau pavojingų veikų, pavyzdžiui, nuo teisėtų protestų prieš konkrečios vyriausybės sprendimus, kurių metu padaroma nedidelė žala valstybei. Teroristinio tikslo elementas nurodo, jog veika laikytina teroristine tik tuo atveju, jei ja siekiama sukelti terorą ir baimę visuomenėje, arba priversti valstybės vyriausybę ar tarptautinę organizaciją imtis tam tikrų veiksmų ar nuo jų susilaikyti.

Pakeitus terorizmo nusikaltimą apibrėžiančias normas Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse, šiose normose įtvirtintas terorizmo apibrėžimas praktiškai atitinka tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintus terorizmo apibrėžimus, tačiau šiek tiek plačiau aiškinamas teroristinis veikos tikslas.

LITERATŪRA

1. Konvencija dėl nusikaltimų ir tam tikrų kitų veiksmų, padarytų orlaiviuose. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 19-416.
2. Konvencija dėl kovos su neteisėtu orlaivio pagrobimu. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 19-417.
3. Protocol Supplementary to the Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft. (adopted on 10 September 2010, not yet in force). [interaktyvus] [žiūrėta 2013-07-24]. <https://www.unodc.org/tldb/en/2010_protocol_convention_unlawful_seizure_aircraft.html>

4. Konvencija dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 19-418.
5. Konvencija dėl nusikaltimų, padarytų tarptautiniu mastu saugomiems asmenims, įskaitant diplomatus, prevencijos ir baudimo už juos. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 97-4257.
6. Tarptautinė konvencija dėl kovos su įkaitų ėmimu. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 108-3430.
7. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 36-1552.
8. Protokolas dėl kovos su smurtu tarptautinę civilinę aviaciją aptarnaujančiuose oro uostuose, papildantis Konvenciją dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą, priimtą 1971 m. rugsėjo 23 d. Monrealyje. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 19-419.
9. Konvencija dėl kovos su neteisėtais veiksmais prieš saugią jūrų laivybą. *Valstybės žinios*, 2003-01-24, Nr. 8-266.
10. 2005 Protocol to the 1988 Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Maritime Navigation (adopted 14 October 2005, entered into force on 28 July 2010). IMO Doc. LEG/CONF.15/21.
11. Protokolas dėl kovos su neteisėtais veiksmais prieš stacionarių platformų kontinentiniame šelfe saugą. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 8-267.
12. 2005 Protocol to the Protocol for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf (adopted 14 October 2005, entered into force on 28 July 2010). IMO Doc. LEG/CONF.15/22.
13. Konvencija dėl plastikinių sprogstamųjų medžiagų žymėjimo aptikimo tikslais. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 19-420.
14. Tarptautinė konvencija dėl kovos su teroristų vykdomais sprogdinimais. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 36-1184.
15. Tarptautinė konvencija dėl kovos su terorizmu finansavimo. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 8-268.
16. Tarptautinė konvencija dėl kovos su branduolinio terorizmo veiksmais. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 67-2603.
17. Convention on the Suppression of Unlawful Acts Relating to International Civil Aviation (adopted 10 September 2010, not yet in force). ICAO Doc. 9960.
18. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 7-116.
19. Arab Convention on the Suppression of Terrorism (adopted 22 April 1998). [interaktyvus] [žiūrėta 2012 04 16]. <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3de5e4984.html>>.
20. Convention of the Organization of the Islamic Conference on Combating International Terrorism (adopted 1 July 1999). [interaktyvus] OIS: Annex to Resolution No: 59/26-P. [žiūrėta 2013 08 05]. <http://www.refworld.org/docid/3de5e6646.html>
21. Organisation of American States Convention to Prevent and Punish Acts of Terrorism Taking the Form of Crimes against Persons and Related Extortion that are of International Significance (adopted 2 February 1971). 1438 UNTS I-24381.
22. Organisation of American States. Inter-American Convention Against Terrorism. (adopted 3 June 2002, entered into force 15 December 2005). [interaktyvus] OAS AG/RES. 1840 (XXXII-O/02). [žiūrėta 2013-08-08]. <http://www.oas.org/xxxiiga/english/docs_en/docs_items/AGres1840_02.htm>.
23. Organisation of African Unity Convention on the Prevention and Combating of Terrorism (adopted 14 July 1999). [interaktyvus] [žiūrėta 2013-08-08]. <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/OAU-english.pdf>>.
24. South Asian Association for Regional Cooperation. Regional Convention on Suppression of Terrorism (adopted 4 November 1987, came into force on 22 August 1988). [interaktyvus] [žiūrėta 2013-08-08]. <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv18-english.pdf>>.
25. Additional Protocol to the SAARC Regional Convention on Suppression of Terrorism (adopted 6 January 2004, came into force on 12 January 2006). [interaktyvus]

- SAARC/SUMMIT.12/SC.29/27 ANNEX-III. [žiūrėta 2013 08 12].
<<http://www.refworld.org/docid/49f6b7ad2.html>>.
26. Treaty on Cooperation among States Members of the Commonwealth of Independent States in Combating Terrorism (adopted 4 June 1999). [interaktyvus] [žiūrėta 2013 08 12]. <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/csi-english.pdf>>.
 27. JT GA 1995 m. gruodžio 11 d. rezoliucija Nr. A/RES/50/53 (1995).
 28. JT GA 1996 m. gruodžio 17 d. rezoliucija Nr. A/RES/51/210 (1996).
 29. JT GA 1998 m. gruodžio 8 d. rezoliucija Nr. A/RES/53/108 (1998)
 30. JT GA 1998 m. gruodžio 8 d. rezoliucija Nr. A/RES/53/108 (1998).
 31. ES Tarybos 2000 m. lapkričio 27 d. direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. [2000] OL L303/16.
 32. ES Tarybos 2001 m. gruodžio 27 d. reglamentas (EB) 2580/2001 dėl specialių ribojančių priemonių, taikomų tam tikriems asmenims ir subjektams siekiant kovoti su terorizmu. [2001] OL L 344/70.
 33. ES Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pamatinis sprendimas 2002/475/TVR dėl kovos su terorizmu. Specialus OL leidimas lietuvių kalba: 19 skyrius, 6 tomas, p. 18–22
 34. ES Tarybos 2008 m. birželio 23 d. sprendimas 2008/615/TVR dėl tarpvalstybinio bendradarbiavimo gerinimo, visų pirma kovos su terorizmu ir tarpvalstybinio nusikalstamumu srityje. [2008] OL L 210/1.
 35. ES Tarybos 2001 m. gruodžio 27 d. bendroji pozicija 2001/931/BUSP dėl konkrečių priemonių taikymo kovojant su terorizmu. [2001] OL L 344/93.
 36. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
 37. Barnidge, R. P. Jr. Terrorism: Arriving at an Understanding of a Term. In GLENNON, M.J.; SUR, S. (eds.) *Terrorisme et droit international/Terrorism and international law*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008.
 38. Duffy, H. *The "War on Terror" and the Framework of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
 39. European Commission. *Defining Terrorism*. Report of European research project Transnational Terrorism, Security, and the Rule of Law. [interaktyvus]. 1 October 2008. [žiūrėta 2012 04 25] <<http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20Del%204.pdf>>.
 40. Lord Carlile of Berriew, Q. C. *The Definition of Terrorism*, [interaktyvus]. A Report by Independent Reviewer of Terrorism Legislation, presented to the Parliament of United Kingdom, March 2007. [žiūrėta 2013-07-24]. <<http://www.official-documents.gov.uk/document/cm70/7052/7052.pdf>>.
 41. UN Commission on Human Rights. Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights. *Terrorism and Human Rights*. [interaktyvus]. Progress report of the Special Rapporteur, Kalliopi K. Koufa. 27 June 2001. No. E/CN.4/Sub.2/2001/31. [žiūrėta 2013 08 12] <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G01/143/52/PDF/G0114352.pdf?OpenElement>>.
 42. UN GA Sixth Committee. Report of the Working Group. *Measures to eliminate international terrorism*. 3 November 2010, No. A/C.6/65/L.10.
 43. UN GA. Report of the Ad Hoc Committee established by General Assembly resolution 51/210 of 17 December 1996. 15th session, April, 2011, No. A/66/37. UN GA Official Records, 66th session, suppl. No. 37.
 44. Vaščova, Ž., Bereikė, D. Terorizmas: grėsmė žmogaus teisėms ir laisvėms. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 3 tomas, 2010, Kaunas.
 45. Wagner, M. Country Report on Canada. Walter, C. et. al. *Terrorism as a Challenge for National and International Law: Security vs. Liberty?* Berlin: Springer, 2003.

-
46. Walter, C. Defining Terrorism in National and International Law. WALTER, C. et. al. *Terrorism as a Challenge for National and International Law: Security vs. Liberty?* Berlin: Springer, 2003: p. 23-44.
47. Zalman, A. *Definitions of terrorism*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-17]. <http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_2.htm>.

THE ELEMENTS OF THE DEFINITION OF TERRORISM

Violeta Vasiliauskienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The article analyzes the definitions of terrorism established in the regional and universal international agreements and in the Comprehensive Convention on International Terrorism. The definition of terrorism is important in several spheres: in applying criminal responsibility to the persons who perpetrated terrorist acts, in the international cooperation against terrorism and in the influence that the definition set out in the international legal acts has on national legislation. The first international agreements on terrorism prohibited certain sorts of terrorist acts, such as hijacking of airplanes, crimes on board of airplanes, crimes against diplomats and other internationally protected persons, taking of hostages, crimes against the security of nuclear materials, crimes against the safety of maritime navigation, terrorist bombings and the like. There are definitions of terrorism in the regional agreements on terrorism. From 1972 under the auspices of the United Nations General Assembly the international community started searching for a comprehensive definition of terrorism that would be valid for all the international community. The result of the work of Ad Hoc committee created for this purpose is the Draft Comprehensive Convention on International Terrorism the provisions of which are analyzed in this article alongside with the abovementioned regional conventions. The conclusion is made that the definitions of terrorism enshrined in international legal documents embody two main elements – the criterion of serious damage and the criterion of the terrorist purpose. The criterion of serious damage means that certain acts are considered terrorist if they cause or intend to cause serious damage to human life or health or (in some definitions) property. The criterion of terrorist purpose is satisfied if the acts in question are carried out with the primary aim to terrorize the civil population or to compel a state government or international organization to carry out or to abstain from carrying out certain acts. The article ends by analyzing the Lithuanian Penal Code and its provisions on terrorism.

Keywords: terrorism, definition of terrorism, international regulation of terrorism.

Violeta Vasiliauskienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė teisė, Europos Sąjungos teisė.

Violeta Vasiliauskienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: International Law, European Union Law.

POKYČIŲ VALDYMO SĖKMĖS VEIKSNIAI ORGANIZACIJOSE

Simona Videikienė*

*Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Vadybos katedra
Minijos 153, LT-93185 Klaipėda
Telefonas (8 46) 39 86 66
El.paštas: simonavideikiene@gmail.com*

Ligita Šimanskienė**

*Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Vadybos katedra
Minijos 153, LT-93185 Klaipėda
Telefonas (8 46) 39 86 66
El.paštas: ligita.simanskiene@gmail.com*

Anotacija. Organizaciniai pokyčiai, jų valdymas tampa neatskiriama šiuolaikinio verslo pasaulio dalimi. Tačiau, nepaisant pokyčių valdymo būtinybės suvokimo, itin didelė dalis pokyčių įgyvendinama nesėkmingai. Šiame straipsnyje nagrinėjami pagrindiniai pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksniai pateikiant konkrečius sėkmingų pokyčių įgyvendinimo modelius bei etapus. Tyrimas atliktas taikant struktūrizuoto interviu metodą. Tyrimo metu nustatyta, kad vadovai neabejoja pokyčių valdymo būtinybe, o teigiamą požiūrį į naujoves ir pokyčius laiko konkurencingumą didinančiu veiksniumi. Svarbiausiais sėkmės veiksniais vadovai įvardijo komunikaciją tarp vadovo ir pavaldinių, vadovo vaidmenį ir darbuotojų įtraukimą į pokyčių planavimą.

Pagrindinės sąvokos: pokyčiai, pokyčių valdymas, vadovai, organizacija.

IVADAS

Organizacijos veikia nestabilioje, nuolat kintančioje aplinkoje. Be to, pasikeitimai pastaruosiu metu tapo labai dinamiški ir intensyvūs, pokyčių tempas organizacijose yra kur kas didesnis, nei kada nors anksčiau. Taigi, organizacijos, norėdamos išlikti bei užtikrinti organizacijose įgyvendinamų pokyčių sėkmę, susiduria su pokyčių valdymo dinamiškomis sąlygomis būtinybe. Organizacijos, ignoruojančios pokyčius bei jų valdymo svarbą, gali ne tik prarasti konkurencines pozicijas rinkoje, bet ir žlugti. Todėl pokyčių valdymo klausimai ne tik kad nepraranda aktualumo, bet tampa *ypač aktualūs* dabarties sąlygomis. Nors didžioji dalis žmonių supranta, kad būtina reaguoti į pokyčius, tačiau dar nedaugelis suvokia, kad pokyčius galima valdyti. Todėl tai tampa svarbia valdymo problema. Akivaizdu, kad pokyčių valdymas nėra lengvas procesas, o pokyčių būtinybės suvokimas dar negarantuoja jų įgyvendinimo sėkmės. Atsižvelgiant į tai, pokyčių esmė, jų numatymas bei organizacijos gebėjimas sėkmingai juos įgyvendinti tampa aktualia ir vis plačiau tyrinėjama tema. Kyla *probleminiai klausimai*: su kokiais pagrindiniais pokyčiais susiduria organizacijos? Ar organizacijos yra pasiruošusios priimti pokyčius ir juos valdyti? Kokie yra sėkmės veiksniai, siekiant realizuoti

pokyčius? Taigi akivaizdi mokslinė ir praktinė **problema** – sudėtingas pokyčių valdymo procesas, nepakankamai išanalizuoti sėkmės veiksniai, valdant pokyčius organizacijose.

Straipsnio tikslas – ištirti pagrindinius pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksnius organizacijose. **Tyrimo objektas** – pokyčių valdymo sėkmės veiksniai. *Tyrimo uždaviniai*: 1) apibrėžti pokyčių valdymo sampratą; 2) išanalizuoti pagrindinius pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksnius; 3) nustatyti pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksnius konkrečiose organizacijose.

Tyrimo metodai. Naudojami mokslinės literatūros analizės, lyginamasis, statistinės analizės, apibendrinimo metodai. Duomenų analizei naudojamas kompiuterinės SPSS 17 programos paketas. Tyrimas vykdytas standartizuoto interviu apklausos metodu. *Organizuojant tyrimą*, buvo sudarytas klausimynas, kurio skalės vidiniam nuoseklumui įvertinti buvo paskaičiuotas Cronbacho alfa (Cronbach's alpha) koeficientas. Atliekant tyrimą ir tiriamaisiais pasirinkus 37 Klaipėdos mieste veikiančių organizacijų vadovus, taikoma paprastoji atsitiktinė imtis, kai visi atrankos elementai turi vienodas galimybes patekti į tyrimo aibę. Tyrimas atliktas 2013 metų kovo mėnesį, tiesiogiai bendraujant su tyrime sutikusiais ir atitinkančiais atrankos kriterijus Klaipėdos miesto organizacijų vadovais.

Pokyčių tematika vadybos srities mokslininkų darbuose nėra nauja tema, tačiau dėl vis greitejančio rinkų tempo ir vykstančios globalizacijos, tai tampa vis aktualiau analizuoti pokyčių sėkmės veiksnius. Pokyčių neišvengiamumą verslo organizacijose, jų bei pokyčių valdymo sampratą plačiai analizuoja B.Burnes (1996, 2003); R.Todnem (2005); M.Higgs, D.Rowland (2005); J.W.Moran, B.K.Brightman (2001); L.Nelson (2003); T.Creasey (2009); F.Graetz (2000); B.J.Hurn (2012); W.J.Rothwell, J.M.Stavros ir kt. (2009); P.Zakarevičius (2003, 2006); G.Cibulskas (2006); R.Vanagas (2007); D.Lodienė (2005) ir kt. Analizuojant pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksnius pažymėtini tokie autoriai kaip P.Manikandan (2010); J.W.Moran, B.K.Brightman (2001), I.Tyler-Wood (2008), tuo tarpu konkrečius sėkmingų pokyčių įgyvendinimo modelius yra pateikę J.M.Hiatt (2006); M.Stanleigh (2008) ir kt.

POKYČIŲ VALDYMO SAMPRATA

Paprastai pokyčio sąvoka gali būti suvokiama kaip tam tikras bet kokios srities pakitimas, minėto pakitimo rezultatas. R.Vanagas (2007, p.316), analizuodamas pokyčius, pabrėžia permainų sąvoką, kuri dažnai gali būti vartojama ir kaip pokyčių sinonimas.

Permainos, autoriaus požiūriu, pastoviausias pasaulyje egzistuojantis procesas, kurio metu analizuojama praeitis, siekiant išsiaiškinti dabarties veiksmus, svarbius ateičiai. Tuo tarpu, L.Nelson (2003, 18p.), organizacinius pokyčius įvardija kaip reaktyvų, nutrūkstantį ir organizacinės krizės nulemtą procesą. Organizaciniai pokyčiai - judėjimas iš vienos organizacijos būsenos į kitą (pageidaujama).

Pastebėtina, kad gana nemažai autorių (Pitt, Murgolo-Poore, Dix, 2001; Burnes, 1996; Moran, Brightman, 2001; Nelson, 2003; Creasey, 2009; Cibulskas, 2006 ir kt.) į pokyčius žvelgia kaip į tam tikrą procesą. Vieni akcentuoja jo nepertraukiamumą, cikliškumą, kiti pabrėžia organizacijos judėjimą ir perėjimą į kokybiškai geresnį būvį. Tuo tarpu kita grupė teoretikų, aptardami pokyčius, daug labiau detalizuoja konkrečius pasikeitimus organizacijos veikloje. T.Grundy (Todnem, 2005) pabrėžia pasikeitimus strategijoje, struktūroje ar organizacijos kultūroje, D. Lodienė (2005) – misijos, vizijos pasikeitimus, organizacijos restruktūrizavimą ar reorganizavimą. Pabrėžtina ir tai, kad pokyčių samprata, jų esmė dažniausiai siejama su nestabilia ir dinamiška verslo aplinka (Pitt, Murgolo-Poore, Dix, 2001; Burnes, 1996; Nelson, 2003; Pundzienė, 2002).

Pokyčiai laikomi atsaku į įvairius pasikeitimus organizacijos viduje, jos aplinkoje, bandymu prisitaikyti ir išlikti vis greitesniais tempais besikeičiančiame verslo pasaulyje, kuriame, kaip pastebi F.Graetz (2000, p.550), organizacinių pokyčių svarba lėmė tai, kad gebėjimas valdyti organizacinius pokyčius laikytinas itin svarbiais vadybiniais įgūdžiais ir pokyčių valdymas tampa neginčijama šiandienos valdymo užduotimi. Bendrausia prasme, bet koks veiklos valdymas gali būti apibrėžiamas kaip tikslingas poveikis, organizuojant žmonių kolektyvą, koordinuojant jų veiklą ir siekiant organizacijos užsibrėžtų tikslų (Piktornaitė, 2005, p.3).

Galima pastebėti, jog dažniausiai pokyčių valdymas yra apibrėžiamas kaip tam tikras procesas. J.Bersėnaitė, G.Šaparnis, D.Šaparnienė (2006), J.W.Moran, B.K.Brightman (2001), B.J.Hurn (2012) pabrėžia pokyčių valdymą kaip prisitaikymą prie aplinkos iššūkių, aplinkos valdymą, gebėjimą pasinaudoti aplinkos teikiamomis galimybėmis. T. Creasey (2009), E.Laumenskaitė, A.Vasiliauskas (2006), W.J.Rothwell, J.M.Stavros ir kt.(2009) labiau akcentuoja žmogiškojo veiksnio valdymą, pabrėždami, kad pokyčių valdymas pirmiausia turi būti nukreiptas į tai, kad padėtų žmonėms prie jų prisitaikyti. Pastebėtina, kad apibrėžiant pokyčių valdymą, jis dažnai suprantamas ir kaip būdas, pasiekti organizacijos užsibrėžtų

tikslų ir siekių, įgyvendinti numatytąją organizacijos viziją (Bersėnaitė, Šaparnis, Šaparnienė, 2006; Paton, McCalman, 2008; Hurn, 2012).

Apibendrintai galima teigti, jog pokyčių valdymas gali būti apibrėžiamas kaip nuoseklus ir sistemingas procesas, kuriuo siekiama sklandaus organizacijos perėjimo į pageidaujamą būseną. Jis apima pokyčių numatymą, įvertinimą, pasiruošimą juos priimti ar inicijuoti bei organizacijos gebėjimą valdyti įvairių pokyčių poveikį, jų teigiamas ir neigiamas pasekmes. Be to, sėkmingas pokyčių valdymas yra procesas, reikalaujantis įvairiapusių žinių, organizacijos pasirengimo, vadovų ir darbuotojų įgūdžių bei noro keistis. Nors pokyčių įgyvendinimas kiekvienai organizacijai yra skirtingas, tačiau nestabilioje aplinkoje jų valdymas tampa būtinybe. Pokyčių valdymas gali tapti vienu iš organizacijos išlikimo garantų ar konkurencingumą didinančių veiksnių. Atsižvelgiant į visa tai, darbe keliami hipotezė – *jei pokyčių valdymas laikomas būtinybe, tai jis vertinamas ir kaip konkurencingumą didinantis veiksnys.*

POKYČIŲ ĮGYVENDINIMO SĖKMĖS VEIKSNIAI

Pokyčių valdymas nėra lengvas procesas. Įgyvendinant pokyčius, susiduriama su įvairiomis kliūtimis, darbuotojų pasipriešinimu, finansiniais sunkumais, nenoru keisti įprastą tvarką ir pan. Atsižvelgiant į tai, itin svarbu analizuoti pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksnys bei įvairių autorių apibrėžtus sėkmingo pokyčių įgyvendinimo ir valdymo žingsnius ar etapus.

Vienas iš dažniausiai akcentuojamų sėkmingų pokyčių veiksnių yra vadovo vaidmuo: jo asmeniniai sugebėjimai, pasirengimas, žinios bei patirtis. Vadovas privalo informuoti ir įtikinti darbuotojus bei visas suinteresuotąsias šalis dėl pokyčių neišvengiamumo, identifikuoti bei sugebėti prisiimti reikiamo laipsnio riziką, įvertinti jos įveikimo būdus ir priemones bei sugebėti prisitaikyti prie naujų aplinkybių^{1 2}.

Siekdamas sėkmingo pokyčių įgyvendinimo, organizacijos vadovas turi išsiugdyti gebėjimą matyti keletą pokyčių įgyvendinimo kryptių vienu metu. P. Manikandan (2010, p.5) juos įvardija kaip 4 vadovo žvilgsnius: 1) žvilgsnis atgal – padeda mokytis iš patirties; 2) žvilgsnis į priekį – numato organizacijos viziją ir kryptį; 3) žvilgsnis į save – asmeninės

¹ Klimas, D., Ruževičius, J. 2009. Procesinio valdymo pokyčių diegimo organizacijoje metodologiniai aspektai. Iš: Verslo ir teisės aktualijos. T.4, p.73. ISSN 1822-9530.

² Manikandan, P. 2010. Change Management - Where Do Leaders Make Difference? In: Advances in Management. Nr.3(9), p. 7.

vadovo savybės, gebėjimai, pasitikėjimas savimi; 4) žvilgsnis aplink – padeda vadovui suvokti situaciją, rinką.

Igyvendinant pokyčius, organizacijos vadovams labai svarbūs yra komunikacijos ir motyvacijos aspektai, užtikrinantys pokyčių programų sėkmę. Motyvacija grindžiama suderintais tikslais su individų poreikiais, vertybėmis, interesais ir troškimais, kitaip tariant, siekiant sėkmingo pokyčių įgyvendinimo, itin svarbu susieti darbuotojų tikslus, meistriškumą su organizacijai būtiniais pokyčiais³.

Pokyčiai žmonėms yra priimtini tik tada, kai dera su jų vidinėmis paskatomis, motyvacija, nuostatomis, įsitikinimais ir pan. Juo labiau, kad žmonių keitimasis yra pagrįstas jų pačių asmenine iniciatyva, o organizaciniai pokyčiai turi didelį asmeninės dimensijos aspektą. Kol žmonės negali integruoti pokyčių į asmeninį lygį, jie negali jų įgyvendinti ir organizaciniame lygmenyje⁴.

Tuo tarpu tinkama komunikacija identifikuojama kaip svarbus veiksnys, padedantis darbuotojams suvokti pokyčių poreikius bei jų asmeninę įtaką jiems. Šis veiksnys gali būti naudojamas tiek mažinant neapibrėžtumą ar pasipriešinimą pokyčiams, tiek užtikrinant darbuotojų įsitraukimą į pokyčių įgyvendinimo procesą⁵. Apskritai darbuotojų įtraukimas į organizacinių sprendimų rengimą ir priėmimą, įgaliojimų delegavimas pavaldiniams, darbuotojų dalyvavimas planuojant ir vykdant organizacijų pokyčius laikomas vienu svarbiausių vadovo uždavinių bei viena esminių prielaidų, tikintis optimalių pokyčių rezultatų⁶. Siekiant sėkmingo pokyčių įgyvendinimo vadovai susiduria ir su tam tikrų prieštaravimų derinimu. Iš vienos pusės, vadovai turi nukreipti organizaciją, jos veiklą prie nuolat kintančios aplinkos, iš kitos pusės, privalo stengtis užtikrinti darbuotojų saugumo ir stabilumo poreikius⁷.

Norint tinkamai suvokti, kas yra pokyčiai ir kaip juos galima valdyti, tikslinga apžvelgti keleto autorių pokyčių valdymo modelius. Analizuojant pokyčių realizavimo sėkmės

³ Korsakienė, R. 2006. Organizacinių pokyčių valdymas: teoriniai ir praktiniai aspektai. Iš: Verslas: teorija ir praktika. Nr.4, p. 239. ISSN 1648-0627. Moran, J.W., Brightman, B.K. 2001. Leading organization change. In: Career Development International. Nr.6(2), p. 113.

⁴ Moran, J.W., Brightman, B.K. 2001. Leading organization change. In: Career Development International. Nr.6(2), p. 112.; Laumenskaitė, E., Vasiliauskas, A. 2006. Strateginiai pokyčiai ir savivalda organizacijose. Iš: Pinigų studijos. Nr. 1, p. 24. ISSN 1392-2637.

⁵ Korsakienė, R. 2006. Organizacinių pokyčių valdymas: teoriniai ir praktiniai aspektai. Iš: Verslas: teorija ir praktika. Nr.4, p. 239. ISSN 1648-0627

⁶ Svirskienė, G. 2005. Naujosios žinių ekonomikos iššūkiai ir organizacinis pasipriešinimas naujovėms. Iš: Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Ernesto Galvanausko mokslinė konferencija. Nr. 5, p. 370.

⁷ Moran, J.W., Brightman, B.K. 2001. Leading organization change. In: Career Development International. Nr.6(2), p. 112.

veiksnius, dauguma autorių pateikia skirtingus pokyčių įgyvendimo modelius, etapus ar elementus, kurie turi vyrauti pokyčių įgyvendinimo procese (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Sėkmingų pokyčių įgyvendinimo modeliai ir etapai

Autoriai	J.Kotter (Burnes, 2003, p.631)	P.Manikandah, 2010, p.6-7	H.J.Hiatt, 2006, p.45	R.Luecke (Todnem, 2005, p.376)	R.M.Kanter (Todnem, 2005, p.376)	M.Stanleigh, 2008, p.36-37	M.Higgs, D.Rowland, 2005, p.127
Kriterijai							
Įkvėpimas	X	-	-	-	-	-	-
Lyderio vaidmuo	-	-	-	X	X	-	-
Vizija ir strategija	X	X	-	X	X	X	-
Komunikacija, žmonių įtraukimas	X	X	-	-	X	X	X
Kliūčių, įgyvendinant pokyčius, pašalinimas	X	-	-	-	-	X	-
Smulkių pergalių, rezultatų akcentavimas	X	X	-	X	-	X	-
Pokyčių diegimo puoselėjimas, plėtojimas	X	X	-	-	-	X	X
Pokyčių intergravimas į organizacijos veiklą bei kultūrą	X	-	-	-	-	-	-
Aplinkos, kultūros įvertinimas	-	X	-	-	-	-	-
Pokyčių planavimas	-	X	-	-	-	-	-
Pokyčių sėkmės apibrėžimas	-	X	-	X	-	-	-
Vadovavimas pokyčiams, pokyčių įgyvendinimo komanda	X	X	-	-	-	X	-
Pokyčių poveikio nustatymas	-	X	-	-	-	-	-
Pasiruošimas pokyčiams	-	X	-	-	-	-	-
Pokyčių proceso stiprinimas	-	X	X	-	-	-	-
Pokyčių poreikio nustatymas	-	-	X	-	X	-	X
Noras ką nors keisti	-	-	X	-	-	-	-
Informacija kaip vykdyti pokyčius	-	-	X	-	-	-	-
Galimybė įsisavinti įgūdžius	-	-	X	-	-	-	-
Energijos mobilizavimas, problemų identifikavimas	-	-	-	X	-	-	-
Pokyčių įgyvendinimas be „spaudimo iš viršaus“	-	-	-	X	-	-	-
Strategijų kontrolė	-	-	-	X	-	-	-
Atsiribojimas nuo praeities	-	-	-	-	X	-	-
Politinis palaikymas	-	-	-	-	X	-	-
Pokyčių įgyvendinimo planas	-	-	-	-	X	-	X
Nuoseklus pokyčių įgyvendinimas	-	-	-	-	-	X	X
Motyvacinė sistema	-	X	-	-	-	-	-
Pokyčių institucionalizavimas	-	-	-	-	X	X	-
Struktūrinių pokyčių sukūrimas	-	-	-	-	-	-	X

Šalt.: Sudaryta autorių, remiantis Burnes, 2003, p.631; Manikandan, 2010, p.6-7; Hiatt, 2006, p.45; Todnem, 2005, p.376; Stanleigh, 2008, p.36-37; Higgs, Rowland, 2005, p.127

Akivaizdu, kad įžvalgų apie sėkmingą pokyčių įgyvendinimą yra ganėtinai daug, sudėtinga numatyti konkrečius kiekvienai organizacijai labiausiai tinkančius įgyvendinimo etapus ar tam tikrą vieną modelį. Nepaisant to, galima daryti išvadas, kad dauguma autorių į pokyčių įgyvendinimo modelius, sėkmingų pokyčių veiksnius įtraukia gebėjimą numatyti pokyčių būtinumą, įtikinti jų reikalingumu organizacijos darbuotojus, aktyviai juos įtraukti į pokyčių įgyvendinimą. Be to, itin akcentuojamas organizacijos vizijos sukūrimas, komunikavimas tarp organizacijos vadovų ir darbuotojų, motyvacinės sistemos sukūrimas ir pan.

Be to, būtina pažymėti, jog analizuojant mokslinę literatūrą, dažniausiai aptariant sėkmingą pokyčių įgyvendinimą, akcentuojamas K.Lewino modelis. K.Lewinas⁸, kad viena iš dažniausių pokyčių įgyvendinimo nesėkmės priežasčių yra skubotas, neparengtas pokyčių diegimas. Todėl autorius teigia, jog sėkmingų pokyčių projektas turi apimti tris pagrindinius žingsnius: 1) atšildymas: apklausa, diagnozė, svarstymas, psichologinio suderinimo sesijos, vaidmenų analizė; 2) judėjimas (įsikišimas): mokymas, darbo grupių sudarymas, problemų sprendimas, sprendimų įgyvendinimas; 3) užšaldymas: visišką padarinių suvokimas, veiklos procesų įteisinimas, visuotinis mokymas, skatinimo sistemos.

Tai reiškia, jog norint įgyvendinti ir įtvirtinti naujus elgesio modelius, senieji turi būti panaikinti. Tik tada naujasis elgesys gali tapti priimtinas. Šis trijų žingsnių modelis apibrėžia pokyčių proceso struktūrą⁹.

Taigi apibendrintai galima pastebėti, jog įvairūs autoriai, pateikiantys pokyčių valdymo sėkmės formules, akcentuoja skirtingus dalykus. Nepaisant to, galima teigti, jog norint sėkmingai įgyvendinti pokyčius organizacijose, itin svarbus tampa vadovo vaidmuo, jo asmeninės kompetencijos, vidinė komunikacija, įgyvendinimo nuoseklumas. Be to, ypač svarbu suderinti darbuotojų tikslus ir interesus su organizacijos siekiais, aktyviai įtraukti visus organizacijos narius į pokyčių įgyvendinimo procesą bei pasirinkti vieną ar keletą organizacijai tinkamiausių pokyčių įgyvendinimo modelių.

⁸ Klimas, D., Ruževičius, J. 2009. Procesinio valdymo pokyčių diegimo organizacijoje metodologiniai aspektai. Iš: Verslo ir teisės aktualijos. T.4, p.78. ISSN 1822-9530.; Vasiliauskas, A. 2002. Strateginis valdymas. Vilnius: Enciklopedija. p.359, ISBN 9986-433-28-2.

⁹ Burnes B. 1996. No suc thing as ...a „one best way“ to manage organizational change. In: Management Decision. Nr.34(10), p.12.

POKYČIŲ SĖKMĖS VEIKSNIŲ NUSTATYMO TYRIMO EIGA IR REZULTATAI

Atliekant pokyčių valdymo tyrimą, buvo apklausti 37 Klaipėdos mieste veikiančių organizacijų vadovai. Siekiant gauti kuo objektyvesnius tyrimo duomenis, vadovai buvo apklausiami standartizuoto interviu metodu, laikantis iš anksto numatytų klausimų su atsakymo variantais¹⁰. Klausimyną sudaro 12 klausimų su pateiktais atsakymų variantais, tačiau respondentui neradus jam tinkamo atsakymo, prie kai kurių klausimų jam suteikiama galimybė išreikšti savąją neįvardintą poziciją. Dauguma klausimyne esančių klausimų – uždari (10 klausimų). Uždari klausimai pasirinkti įvertinus tokius jų privalumus, kaip: kai yra alternatyvų, lengviau pasirinkti, tyrėjui nereikia klasifikuoti atsakymų, o tai padeda išvengti subjektyvumo; lengviau kiekybiškai apdoroti duomenis; lengviau lyginti, gretinti; didesnis indikatoriaus patikimumas¹¹. Klausimyno skalės vidiniam nuoseklumui įvertinti dažniausiai yra naudojamas Cronbacho alfa (Cronbach's alpha) koeficientas, kuris remiasi atskirų klausimų, sudarančių klausimyną, koreliacija ir įvertina, ar visi skalės klausimai pakankamai atspindi tiriamąjį dydį bei įgalina patikslinti reikiamų klausimų skaičių skalėje¹². Įvertinant pokyčių valdymo tyrimui naudotą klausimyną, pažymėtina, jog gautas Cronbacho alfa (Cronbach's alpha) koeficientas lygus 0,723. Tai rodo, kad klausimynas parengtas tinkamai. Atliekant tyrimą ir tiriamaisiais pasirinkus Klaipėdos mieste veikiančių organizacijų vadovus, taikoma paprastoji atsitiktinė imtis, kai visi atrankos elementai turi vienodas galimybes patekti į tyrimo aibę¹³. Tyrimas atliktas 2013 metų kovo mėnesį, tiesiogiai bendraujant su tyrimo sutikusiais ir atitinkančiais atrankos kriterijus Klaipėdos miesto organizacijų vadovais.

Tyrimu siekta patenkinti ne konkrečius statistinius imties reikalavimus, bet įvertinti kokybinius pokyčių valdymo aspektus, apklausiant kompetetingus respondentus. Pažymėtina, jog daugiausia tyrime dalyvavo aukščiausios grandies vadovai (45,9 proc.). Tai leidžia daryti prielaidą, jog apklausos metu surinkta informacija tinkamai atspindi organizacijose vykstančius pokyčių valdymo procesus, nes būtent aukščiausios grandies vadovai dažniausiai ne tik inicijuoja, organizuoja pokyčių valdymą, bet ir žino, su kokiomis konkrečiomis problemomis susiduria jų organizacija, bandydama įgyvendinti pokyčius.

¹⁰ Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. 2008. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S.Jokužio leidykla – spaustuvė.

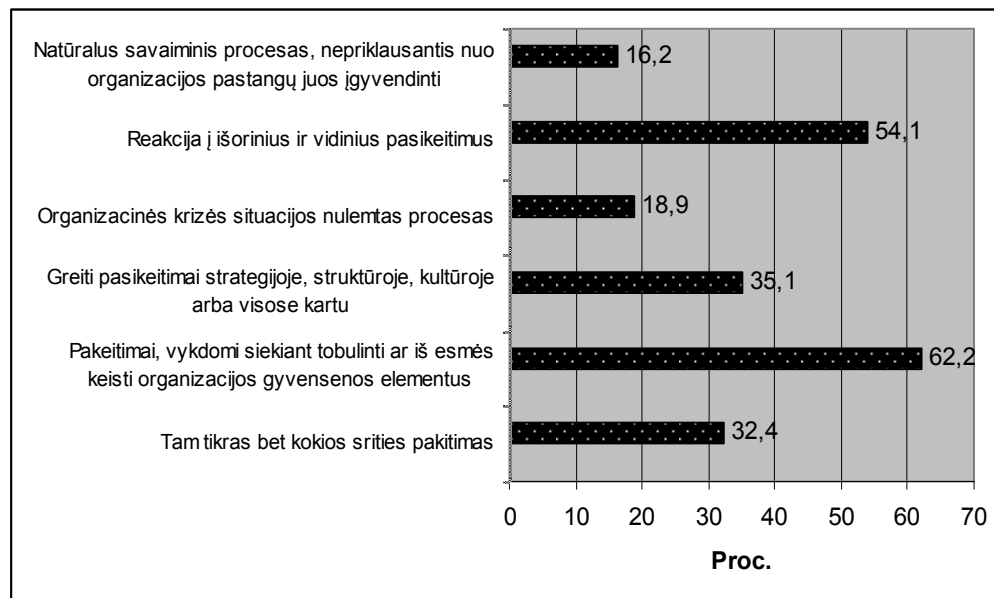
¹¹ Kardelis, K. 2005. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucilijus. p.185, ISBN 9955-655-35-6.

¹² Pukėnas, K. 2011. Kokybinių duomenų analizė SPSS programa. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija. p.42. ISBN 978-609-8040-52-4.

¹³ Valackienė, A., Mikėnė, S. 2008. Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika. Kaunas: Technologija. 202 p. ISBN 978-9955-25-470-6.

Prieš pradėdant išsamiau aptarti tyrimo rezultatus, tikslinga atskirai išskirti tam tikrus demografinius kintamuosius. Daugiausia buvo apklausta nuo 1 iki 19 darbuotojų turinčių organizacijų vadovų, atsižvelgiant į tai, jog būtent tokio dydžio organizacijų Klaipėdos mieste yra daugiausia. Tokių organizacijų vadovų tyrime dalyvavo 54,1 proc. Tuo tarpu mažiausiai – 18,9 proc.- apklausta 100-999 darbuotojus turinčių organizacijų vadovų. Tyrime daugiausia dalyvavo 6-10 metų organizacijose dirbantys vadovai. Tokį darbo stažą turėjo – 37,8 proc. respondentų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad jie kur kas geriau susipažinę su organizacijos veiklos specifika, personalo kaitos klausimais, įvairiais finansiniais pokyčiais nei vadovai, kurie organizacijoms vadovauja iki 2 metų. Daugiausia tyrime dalyvavo Lietuvos kapitalo organizacijų vadovai – net 81,1 proc. Tuo tarpu užsienio kapitalo organizacijų vadovai dažnai atsisakydavo galimybės dalyvauti tyrime arba nenurodydavo atsakingo asmens, į kurį būtų galima kreiptis dėl galimo tyrimo. Atsižvelgiant į tai, tyrime dalyvavo tik 13,5 proc. užsienio kapitalo pagrindu suformuotų organizacijų vadovų. Tyrime nedalyvavo nė vienas mišraus kapitalo pagrindu suformuotos verslo organizacijos vadovas.

Atliekant tyrimą, siekta išaiškinti, kaip apklausiami organizacijų vadovai suvokia pokyčių sampratą, koks pokyčių apibrėžimas jiems atrodo tinkamiausias. Atlikus apklausą, paaiškėjo, jog labiausiai vadovai linkę visiškai sutikti su teiginiais, jog pokyčiai - pakeitimai, vykdomi siekiant tobulinti ar iš esmės keisti organizacijos gyvensenos elementus bei reakcija į išorinius ir vidinius pasikeitimus (žr. 1 pav.).

1 pav. Pokyčių samprata (respondentų vertinimas)

Gana dažnai organizacijų vadovai pokyčius suvokia ir kaip greitus pasikeitimus strategijoje, struktūroje, kultūroje arba visose kartu (35,1proc.). Tuo tarpu visiškai sutinkantys su teiginiu, kad pokyčiai yra tiesiog natūralus savaiminis procesas, nepriklausantis nuo organizacijos pastangų juos įgyvendinti, pareiškė tik 16,2 proc. respondentų.

Tuo tarpu tam pačiam teiginiui visiškai nepritarė 18,9 proc. tyrime dalyvavusių vadovų. Iš šių duomenų galima teigti, kad organizacijų vadovai pripažįsta, jog pokyčiai nėra tik savaiminis procesas ir kad sėkmingas jų įgyvendinimas, galintis atnešti teigiamų rezultatų organizacijos veikloje, priklauso nuo pačios organizacijos pastangų bei sugebėjimo tinkamai reaguoti į įvairius išorinius ir vidinius pasikeitimus.

Analizuojant pokyčių sampratą, pastebėta ir tai, kad aukščiausios grandies vadovai pokyčiais labiausiai linkę laikyti reakciją į išorinius ir vidinius pasikeitimus.

Su šiuo pokyčių apibrėžimu visiškai sutiko net 76, 5 proc. aukščiausios grandies vadovų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Pokyčių, kaip reakcijos į išorinius ir vidinius pasikeitimus, sampratos pasiskirstymas pagal užimamas pareigas

Pareigos	Reakcija į išorinius ir vidinius pasikeitimus				Iš viso
	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras/a	Nesutinku	
Aukščiausios grandies vadovas	76,50%	17,60%	5,90%	0%	100%
Vidurinės grandies vadovas	30,80%	53,80%	7,70%	7,70%	100%
Žemesnės grandies vadovas	42,90%	42,90%	0%	14,30%	100%
Iš viso	54,10%	35,10%	5,40%	5,40%	100%

Tokia aukščiausios grandies vadovų pozicija visiškai sutampa su teorijoje dažnai pabrėžiama pokyčių samprata, akcentavimu, jog pokyčiai pirmiausia siejami su nestabilia ir dinamiška aplinka. Be to, logiška, jog būtent aukščiausios grandies vadovai bene labiausiai yra susipažinę su įvairiais vidiniais ir išoriniais veiksniais, galinčiais turėti įtakos organizacijos veiklai, numatomiems pakeitimams.

Tuo tarpu žemesnės grandies vadovai dažniausiai pokyčius įvardija kaip pasikeitimus, vykdomus siekiant tobulinti ar iš esmės keisti organizacijos gyvensenos elementus.

Su šiuo pokyčių apibrėžimu visiškai sutiko net 85,7 proc. apklaustų žemesnės grandies vadovų (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Pokyčių, kaip pasikeitimų, siekiant tobulinti ar keisti organizacijos gyvenimo elementus, sampratos pasiskirstymas pagal užimamas pareigas

Pareigos	Pakeitimai, vykdomi siekiant tobulinti ar iš esmės keisti organizacijos gyvenimo elementus			
	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Iš viso
Aukščiausios grandies vadovas	70,6%	23,5%	5,9%	100%
Vidurinės grandies vadovas	38,5%	61,5%	0%	100%
Žemesnės grandies vadovas	85,7%	14,3%	0%	100%
Iš viso	62,2%	35,1%	2,7%	100%

Nors gana aiškiai procentiškai pasidalino atsakymų variantai priklausomai nuo užimamų pareigų, vis tik atlikus Pearson Chi-Square koeficiento, padedančio nustatyti statistiškai reikšmingus kintamuosius, skaičiavimą, pastebėta, kad vienu atveju p lygus 0,203, kitu atveju – 0,122. Taigi, kadangi abiem atvejais $p > 0,05$, teigtina, jog šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi. Tikslinga paminėti ir tai, kad ryškesnių skirtumų, apibrėžiant pokyčių sampratą, tarp skirtingo dydžio ar skirtingo kapitalo pagrindu suformuotų organizacijų vadovų nenustatyta.

Teoriniame lygmenyje praktiškai vienareikšmiškai sutariama, jog dinamiškame, nenuspėjamame šiandieniniame verslo pasaulyje, pokyčių valdymas tampa neatsiejama kiekvienos organizacijos dalimi. Siekiant išaiškinti, ar praktiškai organizacijų vadovai pokyčių valdymą iš viso laiko svarbiu procesu, jų tiesiogiai buvo klausiama apie pokyčių valdymo būtinybę šiandieninėmis verslo sąlygomis.

Dauguma vadovų (67,6 proc.) neabejotinai pritarė teiginiui, kad pokyčių valdymas tampa būtinybe. Dar 27 proc. apklaustų vadovų, vertindami atsakymą apie pokyčių valdymo būtinybę, pasirinko atsakymą „labiau taip nei ne“. Taigi, galima teigti, jog organizacijų vadovai puikiai suvokia pokyčių valdymo svarbą ir būtinybę, laiko šį procesą praktiškai neatskiriamu nuo sėkmingos organizacijos veiklos ar net gebėjimo išlikti rinkoje. Tai dar labiau patvirtina faktas, jog apklausos metu nė vienas vadovas nepažymėjo, jog pokyčių valdymas yra visiškai nebūtinis. Be to, pastebėta, kad visų organizacijų vadovai, nepriklausomai nuo organizacijos dydžio, kapitalo pagrindo ar užimamų pareigų pripažįsta, kad pokyčių valdymas – būtinas procesas.

Pažymėtina, jog sėkmingas pokyčių valdymas dažnai gali organizacijai padėti išlikti konkurencingoje aplinkoje. Bandant išaiškinti, ar tyrime dalyvaujantys vadovai sutinka su šiuo teiginiu, jų buvo prašoma atsakyti, ar sutinka, kad teigiamas požiūris į naujoves ir pokyčius yra konkurencingumą didinantis veiksnys. Didžioji dalis (86,5 proc.) verslo organizacijų vadovų visiškai sutiko su šiuo teiginiu. Tuo tarpu dar 13,5 proc. vadovų teigė

sutinkantys su teiginiu, jog pokyčių valdymas didina organizacijos konkurencingumą rinkoje. Pastebėtina ir tai, kad nei vienas vadovas neprieštaravo šiam teiginiui. Taigi, galima teigti, jog tyrime dalyvavę vadovai neabejotinai pokyčių valdymą laiko konkurencingumą didinančiu veiksmu.

Nustatyta, jog yra statistiškai reikšmingas ryšys tarp vadovų užimamų pareigų ir požiūrio į pokyčių valdymą kaip į konkurencingumą didinantį veiksnį (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Požiūrio į pokyčius kaip į konkurencingumo didinimo veiksnį pasiskirstymas pagal užimamas pareigas

Pareigos	Teigiamo požiūrio į naujoves ir pokyčius kaip į konkurencingumą didinantį veiksnį vertinimas		Iš viso
	Visiškai sutinku	Sutinku	
Aukščiausios grandies vadovas	94,1%	5,9%	100%
Vidurinės grandies vadovas	92,3%	7,7%	100%
Žemesnės grandies vadovas	57,1%	42,9%	100%

Chi-square testas

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,381 ^a	2	0,041
Likelihood Ratio	5,088	2	0,079
Linear-by-Linear Association	4,390	1	0,036
N of Valid Cases	37	-	-

Akivaizdu, kad visiškai su minėtu teiginiu dažniausiai sutinka aukščiausios ir vidurinės grandies vadovai, tuo tarpu žemesnės grandies vadovai teiginiui pritaria, tačiau ne taip dažnai pažymi visiškai su juo sutinkantys. Pažymėtina ir tai, kad ryšys tarp vadovų užimamų pareigų ir nuostatos, jog pokyčių valdymas – konkurencingumą didinantis veiksnys, yra statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$ ($p = 0,041$)). Išaiškinus vadovų nuomonę apie pokyčių valdymo būtinybę ir požiūrį apie pokyčių valdymą kaip apie konkurencingumą didinantį veiksnį, tikrinama iškelta hipotezė – „*Jei pokyčių valdymas laikomas būtinybe, tai jis vertinamas ir kaip konkurencingumą didinantis veiksnys*“ (žr. 5 lentelę)

5 lentelė. Pokyčių valdymo būtinybės ir konkurencingumo didinimo sąveika

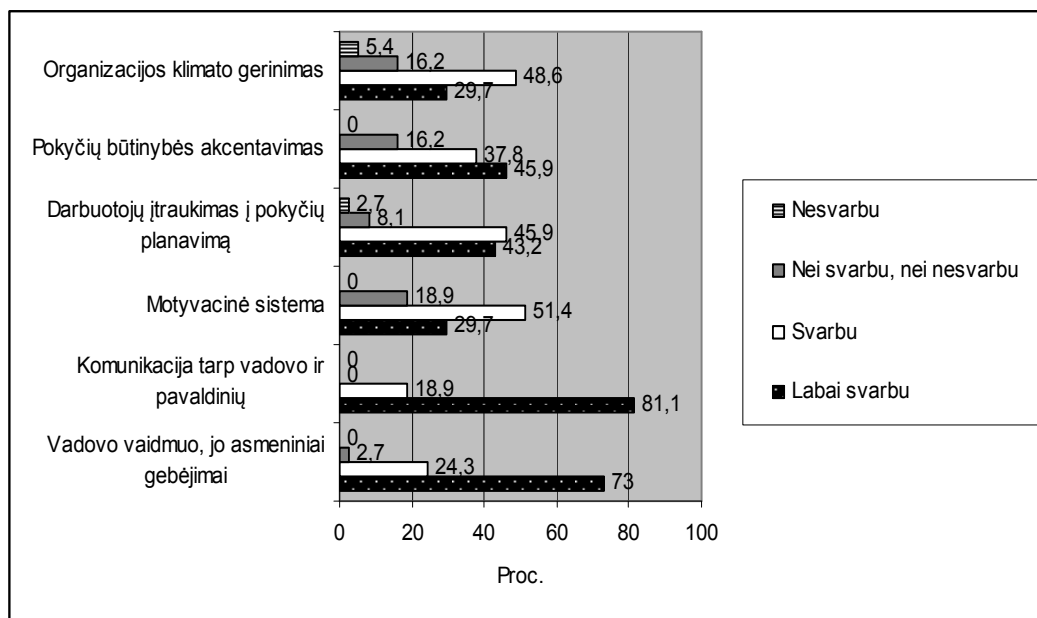
Pokyčių valdymas - būtinybė	Teigiamas požiūris į pokyčius – konkurencingumą didinantis veiksnys		Iš viso
	Visiškai sutinku	Sutinku	
Tikrai taip	96%	4%	100%
Labiau taip nei ne	70%	30%	100%
Labiau ne nei taip	50%	50%	100%
Iš viso	86,5%	13,5%	100%

Chi –square testas

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,540 ^a	2	,038
Likelihood Ratio	5,919	2	,052
Linear-by-Linear Association	6,331	1	,012
N of Valid Cases	37	-	-

Iš atliktos duomenų analizės, akivaizdu, jog vadovai, kurie pokyčių valdymą laiko būtinybe, visiškai sutinka ir su teiginiu, jog teigiamas požiūris į naujoves ir pokyčius gali būti vertinamas kaip konkurencingumą didinantis veiksnys. Tokių vadovų buvo net 96 proc. Hipotezę taip pat patvirtina ir atliktas chi-square testas. Galima matyti minėtų dviejų kintamųjų tarpusavio priklausomybę ir jų statistinę sąsają. Kadangi reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ($p=0,038$), galima teigti, jog iškelta *hipotezė pasitvirtino*. Pažymėtina, jog hipotezės patvirtinimą dar labiau sustiprina faktas, jog nepriklausomai nei nuo organizacijos dydžio, nei nuo užimamų pareigų ar darbo stažo, didžioji dauguma vadovų teigė tiek pokyčių valdymą laikantys būtinybe, tiek teigiamą požiūrį į naujoves vertinantys kaip konkurencingumą didinantį veiksnį.

Siekiant išanalizuoti verslo organizacijų vadovų požiūrį į pokyčių valdymo sėkmės veiksnius, jų buvo klausiama, kokius veiksnius, padedančius sėkmingai įgyvendinti pokyčius, jie laikytų svarbiausiais (žr. 3 pav.).

3 pav. Pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksniai (respondentų nuomonė)

Iš pateiktos diagramos matome, kad svarbiausiu sėkmės veiksmu organizacijų vadovai laiko komunikaciją tarp vadovo ir pavaldinių. Kaip labai svarbų veiksnį jį įvardijo net 81,1 proc. respondentų. Remiantis šiais duomenimis, teigtina, kad vadovai puikiai suvokia, jog sėkmingas pokyčių įgyvendinimas negali priklausyti tik nuo vadovo vaidmens ar jo pastangų. Siekiant sėkmingai įgyvendinti pokyčius, vadovas privalo kontaktuoti su savo pavaldiniais, išklausti jų nuomones, siekti apibūsinio bendradarbiavimo ir pan. Be to, tinkama komunikacija padeda darbuotojams suvokti ir pačių pokyčių įgyvendinimo būtinumą, galimą savo asmeninį indėlį. Galiausiai, apibendrinant vadovų išskirtus sėkmės veiksmus ir įvertinant juos pagal „labai svarbu“ ir „svarbu“ skalę, galima apibendrintai pateikti svarbiausius vadovų įvardintus sėkmės veiksmus (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Pokyčių įgyvendinimo sėkmės veiksmų pasiskirstymas

Veiksniai	Labai svarbu ir svarbu
Komunikacija tarp vadovo ir pavaldinių	99,9 proc.
Vadovo vaidmuo, jo asmeniniai gebėjimai	97,3 proc.
Darbuotojų įtraukimas į pokyčių planavimą	89,1 proc.
Pokyčių būtinybės akcentavimas	83,7 proc.
Motyvacinė sistema	81,1 proc.
Organizacijos klimato gerinimas	78,3 proc.

Taigi akivaizdu, kad labai svarbiais ir svarbiais sėkmės veiksniais pokyčių valdymo procese, vadovai linkę laikyti komunikaciją tarp vadovo ir pavaldinių (99,9 proc.), vadovo vaidmenį ir jo asmeninius gebėjimus (97,3 proc.) bei darbuotojų įtraukimą į pokyčių planavimą (89,1 proc.). Tuo tarpu pažymėtina, kad vadovai tokį veiksnį kaip motyvacinė sistema, dažniausiai iš visų išvardintų veiksmų, linkę priskirti prie „nei svarbu nei nesvarbu“ kategorijos (18,9 proc.). Tai šiek skiriasi nuo teoriniame lygmenyje pabrėžiamos nuostatos, jog įgyvendinant pokyčius itin svarbus motyvacinis aspektas. Analizuojant motyvacinę sistemą, kaip vieną iš sėkmės veiksmų, valdant pokyčius, tikslinga paminėti, jog jos svarba kur kas labiau linkę tikėti žemesnės grandies vadovai (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Motyvacinės sistemos veiksmo pasiskirstymas pagal užimamas pareigas

Pareigos	Motyvacinė sistema		
	Labai svarbu	Svarbu	Nei svarbu, nei nesvarbu
Aukščiausios grandies vadovas	17,6%	64,7%	17,6%
Vidurinės grandies vadovas	38,5%	30,8%	30,8%
Žemesnės grandies vadovas	42,9%	57,1%	0%
Iš viso	29,7%	51,4%	18,9%

Iš pateiktos lentelės matyti, kad aukščiausios grandies vadovai kur kas rečiau motyvacinę sistemą laiko labai svarbiu sėkmės veiksnium. Tuo tarpu organizacijos klimato gerinimas, vadovų nuomone, priskiriamas prie svarbių veiksnių, yra bene mažiausiai svarbus – 78,3 proc. Pažymėtina ir tai, kad nei vieno veiksnio vadovai neįvardijo kaip visiškai nesvarbaus.

IŠVADOS

Šiandieniniame dinamiškame ir nestabiliame pasaulyje pokyčiai tampa neatsiejama kiekvienos organizacijos dalimi. Didėjanti konkurencija, sparčiai kintančios rinkos sąlygos bei vartotojų poreikiai, greiti pasikeitimai tiek vidinėje, tiek išorinėje aplinkoje skatina organizacijas į pokyčius ir jų valdymą žvelgti ne tik kaip į iššūkius, bet ir kaip į galimybę išlikti, plėsti savo veiklą, tobulinti organizacijos veiklos procesus. Apibendrinus galima teigti, kad pokyčių valdymas gali būti suvokiamas kaip nuoseklus ir sistemingas procesas, kuriuo siekiama sklandaus organizacijos perėjimo į pageidaujamą būseną.

Pokyčių valdymas gana sudėtingas procesas. Pokyčių svarbos, jų valdymo būtinybės suvokimas dar neužtikrina organizacijai sėkmingo pokyčių įgyvendinimo. Atsižvelgiant į tai, kiekvienai organizacijai itin svarbu pasinaudoti jai labiausiai tinkamais sėkmės veiksniais. Sėkmingam pokyčių įgyvendinimui labai svarbus tampa organizacijos vadovo vaidmuo, jo gebėjimas įtikinti visas suinteresuotąsias šalis pokyčių įgyvendinimo būtinumu, įtraukti darbuotojus į pokyčių valdymo procesus, numatyti pasipriešinimo būdus ir priemones jiems įveikti, užtikrinti nuoseklų pokyčių įgyvendinimą bei komunikaciją tarp vadovo ir pavaldinių. Be to, ypač svarbu suderinti darbuotojų tikslus ir interesus su organizacijos siekiais, aktyviai įtraukti visus organizacijos narius į pokyčių įgyvendinimo procesą bei pasirinkti vieną ar keletą organizacijai tinkamiausių pokyčių įgyvendinimo modelių.

Apklausus 37 Klaipėdos mieste veikiančių organizacijų vadovus, paaiškėjo, jog vadovai pokyčiais labiausiai linkę laikyti pakeitimus, vykdomus siekiant tobulinti ar iš esmės keisti organizacijos gyvensenos elementus bei reakciją į išorinius ir vidinius pasikeitimus. Tyrimo metu nustatyta, kad vadovai neabejoja pokyčių valdymo būtinybe, o teigiamą požiūrį į naujoves ir pokyčius laiko konkurencingumą didinančiu veiksnium. Svarbiausiais sėkmės veiksniais vadovai įvardijo komunikaciją tarp vadovo ir pavaldinių, vadovo vaidmenį ir darbuotojų įtraukimą į pokyčių planavimą.

Įvertinus atlikto tyrimo rezultatus bei teorines išvalgas galima pateikti tokias rekomendacijas vadovams, siekiantiems sėkmės įgyvendinant pokyčius: 1) nustatyti išorinės ir vidinės aplinkos veiksnius, kurie gali veikti pokyčių įgyvendinimo procesą; 2) stiprinti komunikaciją tarp vadovo ir darbuotojų; 3) vadovams tobulinti žinias pokyčių valdymo organizacijose klausimais; 4) įtraukti darbuotojus į pokyčių planavimo ir įgyvendinimo procesus; 5) susirinkimų metu akcentuoti pokyčių įgyvendinimo būtinybę; 6) įgyvendinant pokyčius, juos sieti su motyvacinė sistema, tuomet bus mažiau pasipriešinimo.

LITERATŪRA

1. Bersėnaitė, J., Šaparnis, G., Šaparnienė, D. 2006. Pokyčių valdymas besimokančioje organizacijoje: darbuotojų nuomonių raiška. Iš: *Socialiniai tyrimai*. Nr.1(7), p. 19-28.
2. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. 2008. *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S.Jokužio leidykla – spaustuvė.
3. Burnes B. 1996. No suc thing as ...a „one best way“ to manage organizational change. In: *Management Decision*. Nr.34(10), p.11-18.
4. Burnes, B. 2003. Managing change and changing managers from ABC to XYZ. In: *Journal of Management Development*. Nr.22(7), p. 627-642
5. Cibulskas, G. 2006. *Švietimo subjektų pasipriešinimui edukaciniams pokyčiams įtaką darantys veiksniai: Lietuvos švietimo reformos atvejais*. Kaunas: Technologija. 44p.
6. Creasey, T. 2009. *Defining change management. Helping others understand change management in relation to project management and organizational change*.
7. Graetz, F. 2000. Strategic change leadership. In: *Management Decision*. Nr.38(8), p.550-562.
8. Hiatt, J.M. 2006. *ADKAR – A model for Change in Business, Governments, and Our Community*. Colorado: Prosci Research. 146p
9. Higgs, M., Rowland, D. 2005. All Changes Great and Small: Exploring Approaches to Change and its Leadership. In: *Journal of Change Management*. Nr.5(2), p.121-151.
10. Hurn, B.J. 2012. Management of change in a multinational company. In: *Industrial and Commercial Training*. Nr.44(1), p. 41-46.
11. Kardelis, K. 2005. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus. 400p. ISBN 9955-655-35-6.
12. Klimas, D., Ruževičius, J. 2009. Procesinio valdymo pokyčių diegimo organizacijoje metodologiniai aspektai. Iš: *Verslo ir teisės aktualijos*. T.4, p.72-87. ISSN 1822-9530.
13. Korsakienė, R. 2006. Organizacinių pokyčių valdymas: teoriniai ir praktiniai aspektai. Iš: *Verslas: teorija ir praktika*. Nr.4, p. 237 – 242. ISSN 1648-0627.
14. Laumenskaitė, E., Vasiliauskas, A. 2006. Strateginiai pokyčiai ir savivalda organizacijose. Iš: *Pinių studijos*. Nr. 1, p. 23-35. ISSN 1392-2637.
15. Lodienė, D. 2005. Pokyčių samprata ir jų valdymo suvokimas. Iš: *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr.33, p.99-109.
16. Manikandan, P. 2010. Change Management - Where Do Leaders Make Difference? In: *Advances in Management*. Nr.3(9), p. 5-7.
17. Moran, J.W., Brightman, B.K. 2001. Leading organization change. In: *Career Development International*. Nr.6(2), p. 111-118.
18. Nelson, L. 2003. A case study in organisational change: implications for theory. In: *The Learning Organization*. Nr1(10), p. 18-30.

19. Paton, R., Mccalman, J. 2008. *Change Management: A Guide to Effective Implementation*. 418p.
20. Piktornaitė, I. 2005. Pokyčiai organizacijose ir organizacinės kultūros vaidmuo valdyme. Iš: *Vadyba. Mokslo tiriamieji darbai*. Nr.1 (6), p. 166 – 170. ISSN 1648-7974.
21. Pitt, L., Murgolo-Poore M, Dix, S. 2001. Changing change management: The intranet as catalyst. In: *Journal of Change Management*. Nr.2, p. 106-114.
22. Pukėnas, K. 2011. *Kokybinių duomenų analizė SPSS programa*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija. 138 p. ISBN 978-609-8040-52-4.
23. Pundzienė, A. 2002. *Kaitos psichologinių veiksnių modeliavimas organizacijoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas. 49 p.
24. Rothwell, W.J., Stavros, J.M., Sullivan, R.L., Sullivan, A. 2009. *Practicing Organization Development: A Guide for Leading Change*. John Wiley and Sons. 750 p.
25. Stanleigh, M. 2008. Effecting successful change management initiatives. In: *Industrial and Commercial Training*. Nr. 40(1), p. 34-37.
26. Svirskienė, G. 2005. Naujosios žinių ekonomikos iššūkiai ir organizacinis pasipriešinimas naujovėms. Iš: *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Ernesto Galvanausko mokslinė konferencija*. Nr. 5, p. 365-372. ISSN 1648-9098.
27. Tyler-Wood, I. 2008. *The Paradoxes of Change: A Significant Challenge for Leaders*. Prieiga internetu: http://www.kithoughtbridge.com/pages/43_the_paradoxes_of_change.cfm [žiūrėta 2012-03-01].
28. Todnem, R. 2005. Organisational Change Management: A Critical Review. Iš: *Journal of Change Management*. Nr. 5(4), p.369-380. 1469-7017.
29. Valackienė, A., Mikėnė, S. 2008. *Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas: Technologija. 202p. ISBN 978-9955-25-470-6.
30. Vanagas, R. 2007. Pokyčių valdymo modeliai Lietuvos Respublikos savivaldybėse. Iš: *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr.2(9), p. 315 – 323.
31. Vasiliauskas, A. 2002. *Strateginis valdymas*. Vilnius: Enciklopedija. 383p. ISBN 9986-433-28-2.
32. Videikienė, S. 2013. *Pokyčių valdymas verslo organizacijose*. Magistro baigiamasis darbas. KU.
33. Zakarevičius, P. 2003. *Pokyčiai organizacijose: priežastys, valdymas, pasekmės: monografija*. Monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto I-kl. 175p. ISBN 9955530588.
34. Zakarevičius, P. 2006. Pokyčių organizacijose kliūtys ir priežastys. Iš: *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 38, p. 183-194. ISSN 1392-1142.

CHANGE MANAGEMENT SUCCESS FACTORS IN ORGANIZATIONS

Simona Videikienė*, Ligita Šimanskienė**
Klaipėda University

Summary

Organizational changes and their management are becoming an integral part of the modern business world. However, despite the perception of the need for change management, large part of the ongoing changes end as failure. Organizations, that ignore changes and the importance of their management, can lose not only competitive position in the market, but fail as well. Therefore, change management issues do not lose their relevance and are becoming *especially relevant* to the present environment. Although most people understand the need to respond to the changes, but only few realize that change can be managed and controlled. Obvious scientific and practical *problem* is a complex change management process as well as insufficient analysis of the key success factors for

managing change in organizations. The article *aim* is to explore fundamental factors of successful changes in organizations. Research *object* is change management success factors. The *objectives* are to define the concept of change management, to analyze the main success factors of change implementation and to determine change implementation success factors in specific organizations. *Research methods* are literary analysis, comparative, statistical analysis and generalization techniques. Data analysis used the SPSS 17 computer program package. The study was conducted in standardized interview survey method. While organizing the study, the questionnaire was created; to assess its scales 'internal consistency Cronbach's alpha coefficient was calculated. During the survey, 37 leaders of organizations operating in Klaipeda were selected as subjects; a simple random sample was applied. The study was conducted in March 2013.

The first part discussed the concept of change management. It was summarized, that the change management can be seen as a consistent and systematic process for a smooth transition to the organization's desired state. The second part analyzed the success factors of the change implementation. It was emphasized that it is essential to harmonize the objectives and interests of the employees with organizational goals and to actively involve all members of the organization in the change implementation process as well as to select one or more appropriate organization change model. The study found out that leaders of business organizations do not doubt the need of change management and count this process as one of the factors of enhancing the competitiveness. As the most important success factor for the implementation of change in the organization, managers identified the communication between managers and subordinates, the supervisor's role and involvement of employees in the change planning.

Keywords: changes, change management, managers, organization.

Simona Videikienė^{*} Klaipėdos universitetas Socialinių mokslų fakultetas Vadybos katedros magistrė. Mokslinių tyrimų kryptys: pokyčių valdymas, organizacijų valdymas.

Simona Videikienė^{*} Klaipėda University, Faculty of Social Sciences, Department of Management master in management. Research interests: management of changes, management of organizations.

Ligita Šimanskienė^{**}, Klaipėdos universitetas Socialinių mokslų fakultetas Vadybos katedros profesorė, socialinių mokslų daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: organizacinė kultūra, ĮSA, komandinis darbas, darnus regionų ir organizacijų valdymas.

Ligita Šimanskienė^{**}, Klaipėda University, Faculty of Social Sciences, Department of Management, professor, doctor of social sciences. Research interests: organizational culture, CSR, teamwork, sustainable management of regions and organizations.

INFORMACIJA AUTORIAM

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, résumé, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to

abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai (http://www.mruni.eu/mru_lt dokumentai/mokslo darbai/jurisprudencija/citavimo tvarka_paisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolo Romerio universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.
 2. Author, an institution the author is representing, its address, email.
 3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).
 4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.
 5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g.1.2.1.,2.2.1., etc.).
 6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.
 7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).
 8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.
- References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.
- Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.
- An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

ISSN 2029-1701 (print)
ISSN 2335-2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2013 (10) Scientific articles

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2013 (10) Scientific articles

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (10): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas:

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2013. – 361 p.

ISSN 2029–1701 (print)

ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (10)

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (10)

Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkė – prof. dr. Rūta Adamonienė

Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Nėlė Visminienė, Pavel Lesko

2013-12-10

26 autoriniai lankai

Tiražas 50 vnt.

Išleido Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas

V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, El.paštas vsf@mruni.eu

Kaunas 2013 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu